

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΕΙΟΥ ΑΣΘΕΝΩΝ ΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ
“ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ” ΠΗΛΙΟΥ»

υπό

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΠΑΝΑΓΟΥ

Αρχαιολόγου
(ΦΛΣ Α.Π.Θ.)

Υπεβλήθη για την εκπλήρωση μέρους των
απαιτήσεων για την απόκτηση του
Διδακτορικού Διπλώματος
Λάρισα 2017

Εγκρίθηκε από τα Μέλη της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής (5^η/01-04-2009 ΓΣΕΕΣ):

1^{ος} Εξεταστής ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, Επιβλέπων. Καθηγητής Πνευμονολογίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

2^{ος} Εξεταστής ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, Ομότιμη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας, Σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

3^{ος} Εξεταστής ΓΕΡΜΕΝΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Καθηγητής Εργαστηριακής Ανοσολογίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

4^{ος} Εξεταστής ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ ΡΙΚΑ, Καθηγήτρια Ιστορίας, Σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

5^{ος} Εξεταστής ΒΟΓΛΗΣ ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας, Σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

6^{ος} Εξεταστής ΔΑΝΙΗΛ ΖΩΗ, Καθηγήτρια Πνευμονολογίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

7^{ος} Εξεταστής ΧΑΤΖΟΓΛΟΥ ΧΡΥΣΗ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιατρικής Φυσιολογίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

© 2017 ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΥ

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα (σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 202, παράγραφος 2 του Ν.5343/1932).

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της Διδακτορικής μου Διατριβής, συνέβαλαν με την πολύτιμη βοήθειά τους και την προσωπική στάση τους άνθρωποι, που θα ήθελα να ευχαριστήσω ξεχωριστά.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή Πνευμονολογίας της Σχολής Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κο Κωνσταντίνο Γουργουλιάνη, και Πρόεδρο της Τριμελούς Επιτροπής της Δ.Δ. μου, για την εμπιστοσύνη που επέδειξε εξ αρχής στο άτομό μου ως προς τη δυνατότητα προσέγγισης του θέματος και την εκπόνηση αυτής της μελέτης.

Στα άλλα 2 μέλη της Τριμελούς Επιτροπής οφείλω επίσης τις ευχαριστίες μου. Στην Ομότιμη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας, στη Σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κα Χριστίνα Αγριαντώνη, για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και κατευθύνσεις της και στον Καθηγητή Εργαστηριακής Ανοσολογίας της Σχολής Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κον Αναστάσιο Γερμενή, για τη στήριξη και ενθάρρυνσή του κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Επίσης, στην Προϊσταμένη των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.) του Ν. Μαγνησίας, Δρ. Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, κα Αννίτα Πρασά, καθώς και σ' όλες/ους τις/τους υπαλλήλους, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των Αρχείων του Σανατορίου του Γ. Καραμάνη βρίσκεται στην Υπηρεσία αυτή. Στον Προϊστάμενο Μουσείων, Διεύθυνσης Αρχείων, Μουσείων και Βιβλιοθηκών Βόλου, Ιστορικό, κο Γιάννη Κουτή, και σ' όλες/ους τις/τους υπαλλήλους του ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου, για τη βοήθειά τους στη βιβλιογραφική έρευνα και μελέτη των εκεί αρχείων του Σανατορίου.

Στην κα Μαρία Τζαννέτου - Μπαλατσούκα, συγγενή του Γ. Καραμάνη (εγγονή της αδελφής του, Ελένης), οφείλω τις ευχαριστίες μου για τις πολύτιμες θύμησες και για την καλή της διάθεση. Στην κα Λούσυ Τριανταφύλλου για την αφήγηση της προσωπικής ιστορίας της μητέρας της κας Ντορέττας Μέντα - Τζάφου, κατά τη διάρκεια της νοσηλείας της στο Σανατόριο Καραμάνη. Στον

Γιάννη Μουγογιάννη, συγγραφέα-ερευνητή, πρώτο μελετητή της ιστορίας του Σανατορίου του Γ. Καραμάνη, για τη σπουδαία συμβολή του στην εκπόνηση της διατριβής με το έργο του. Δυστυχώς, λίγους μήνες μετά τη συνάντησή μας, έφυγε από τη ζωή... Στον Ζαχαρία Βαλιάντζα για τη δική του αφήγηση της παραμονής του στο Σανατόριο, επίσης λίγο πριν φύγει από τη ζωή. Στον κο Δημήτριο Τζορβατζή για την αφήγηση σχετικά με την εργασία του στο Σανατόριο. Στον συνάδελφό μου, κο Θηρίμαχο Πάκα, για τις πληροφορίες της νοσηλείας στο Σανατόριο του παππού του, Θηρέμαχου Ζουζακίδη. Οι ευχαριστίες μου είναι ιδιαίτερες, γιατί οι αφηγήσεις αυτές ξαναζωντάνεψαν πολύτιμες πτυχές της ιστορίας, που φάνταζαν μακρινές και «δυσπρόσιτες».

Τέλος, ευχαριστίες οφείλω στον κο Ευάγγελο Χεκίμογλου, Δρ. Οικονομικής Ιστορίας για τις διευκρινήσεις του και κυρίως στον κο Νίκο Τσακνή, δημοσιογράφο και συν-ιδιοκτήτη του Σανατορίου, για την καλή του διάθεση και για το σπουδαίο αρχειακό υλικό, που επίσης μου εμπιστεύτηκε.

Βασιλική Πανάγου

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΥ

Γεννήθηκα το 1969 στη Λάρισα, σπούδασα Αρχαιολογία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου και συνέχισα με Μεταπτυχιακές Σπουδές στον Κλάδο της Κλασικής Αρχαιολογίας. Γνωρίζω την αγγλική και γερμανική γλώσσα και είμαι κάτοχος του επίσημου πιστοποιητικού γνώσης Η/Υ. Εργάστηκα επί σειρά ετών ως αρχαιολόγος στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και ως επιμελήτρια εκδόσεων σε εκδοτικό οίκο και για μικρότερο χρονικό διάστημα ως διορθώτρια εκθέσεων, καθηγήτρια σε Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης και εισηγήτρια στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης. Από το 2008 είμαι διορισμένη στο Περιφερειακό ΙΚΑ-ΕΤΑΜ Λάρισας (Κλάδος ΠΕ Διοικητικό-Οικονομικό). Συνεργάστηκα με την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου Λαρισαίων για την υλοποίησή πρότασής μου σχετικά με την κατασκευή δίγλωσσων ενημερωτικών πινακίδων μπροστά από μνημεία της πόλης. Έχω συγγράψει κεφάλαιο σε σύγγραμμα του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στη θεματική ενότητα του Ελληνικού Πολιτισμού. Έχω διοριστεί Αναπληρωματικό Μέλος της Προέδρου στο Εφορευτικό Συμβούλιο της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Λάρισας «Κωνσταντίνος Κούμας» και επίσης είμαι αρωγό μέλος του Μη Κερδοσκοπικού Σωματείου «Διάζωμα» για τη μελέτη και την ανάδειξη των αρχαίων ελληνικών θεάτρων. Συμμετείχα στο πρόγραμμα PETRA της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διατήρηση και Συντήρηση Μνημείων στη Λάρισα και το Λονδίνο. Έχω συμμετάσχει με εισήγηση στο 4ο Συνέδριο Λαρισαϊκών Σπουδών και στο 15ο Περιφερειακό Σεμινάριο Ορθοπαιδικής & Τραυματολογίας. Ομιλίες μου έχουν πραγματοποιηθεί με αφορμή παρουσιάσεις πρακτικών, παρουσίασης σειράς άρθρων μου και στο πλαίσιο διαφόρων αφιερωμάτων. Πραγματοποίησα 12 παρουσιάσεις βιβλίων, μία παρουσίαση ταινίας και μία παρουσίαση εκδήλωσης, ενώ έχω συνεργαστεί με Ιδιωτικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα στα πλαίσια project για την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα. Δημοσίευσα 23 άρθρα στον ημερήσιο Τύπο με θέματα σχετικά με την περιοχή και τον πολιτισμό και 7 άρθρα δημοσιεύτηκαν με θέμα το ερευνητικό μου έργο. Έχω κάνει την αρχισυνταξία 22 βιβλίων-οδηγών και επιμελήθηκα 28 εκδόσεις συγγραφέων τοπικών και μη. Είμαι έγγαμη με 2 παιδιά.

«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΕΙΟΥ ΑΣΘΕΝΩΝ ΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ
“ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ” ΠΗΛΙΟΥ»

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΥ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιατρικής, 2017

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, Καθηγητής Πνευμονολογίας, Σχολή Επιστημών
Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Επιβλέπων.

ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, Ομότιμη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας, Σχολή
Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΓΕΡΜΕΝΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Καθηγητής Εργαστηριακής Ανοσολογίας, Σχολή
Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

- ΠΡΟΛΟΓΟΣ ..... σελ. 15

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία – Τα πρόσωπα ..... σελ. 19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Ο ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ (1873-1964)

Ο γιατρός ..... σελ. 23

Η μορφή ..... σελ. 25

Η προσωπικότητα ..... σελ. 25

Η οικογένεια ..... σελ. 27

Η σύντροφος Άννα Καμπανάρη (1900/2 ή 1904-2006)

Η άφιξη και η συμβολή της ..... σελ. 29

Η ανατροπή ..... σελ. 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ

Οι αναφορές στον μύθο και την αρχαιότητα ..... σελ. 37

Η νόσος ..... σελ. 39

Η κοινωνική διάσταση – Απομόνωση και αποξένωση ..... σελ. 42

Η διαχείριση της νόσου στο εξωτερικό ..... σελ. 43

Η πορεία της νόσου στην Ελλάδα το α' μισό του 20ού αιώνα ..... σελ. 45

Φυματίωση και Έλληνες Επιστήμονες – Συνέδρια των αρχών του αιώνα
..... σελ. 53

Τα Υπαίθρια Σχολεία και τα Πρεβαντόρια ..... σελ. 56

Ασφαλιστικά Ταμεία και Φυματίωση ..... σελ. 62

Οι δύο σπουδαίες γυναίκες του ελληνικού αντιφυματικού αγώνα .... σελ. 64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΝΟΣΟΥ

Η ιστορία των ελληνικών Σανατορίων (α' μισό 20ού αιώνα) ..... σελ. 67

Το Φθισιατρείο «Σωτηρία» (1902)	σελ. 67
Το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» (1909)	σελ. 73
Το Σανατόριο ύψους στην Πάρνηθα (1914)	σελ. 73
Το Σανατόριο Στρατηγόπουλου στην Πορταριά (1917)	σελ. 74
Το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (1917-8)	σελ. 76
Το Σανατόριο Βούλας για Φυματίωση Οστών Παιδιών (1920)	σελ. 76
Το Σανατόριο Προφήτη Ηλία Καλαμάτας (1920)	σελ. 77
Το Τρεμπέλειον Σανατόριο Πάτρας (1923)	σελ. 77
Το Νοσοκομείο Παίδων στα Λιμενάρια Θάσου (1924)	σελ. 77
Το Σανατόριο Χανίων (1924)	σελ. 78
Το Σανατόριο «Άγιος Τρύφων» στη Βυτίνα (1924)	σελ. 78
Το Σανατόριο» στην Αλωνίσταινα (περιοχή Βυτίνας) (1925)	σελ. 79
Το Σανατόριο Κορφοξυλιάς Αρκαδίας (1925)	σελ. 79
Το Σανατόριο Καβάλας «Θεραπευτήριον Ελπίς» (1925)	σελ. 80
Το Αντιφυματικών Θεραπευτήριον «Το Αυροφίλητο» Σύρου (1925)	σελ. 82
Το Σανατόριο Πέτρας Ολύμπου (1929)	σελ. 82
Το Σανατόριο Διονύσου (1929)	σελ. 82
Το Σανατόριο «Άγ. Θεόδωροι» Μελισσίων (1930)	σελ. 82
Το Σανατόριο Ιωάννη Παπαδημητρίου στα Μελίσσια (1930)	σελ. 83
Το Σανατόριο στο Νταού Πεντέλης (1932)	σελ. 83
Τα «Σισμανόγλεια» Αντιφυματιολογικά Ινστιτούτα (Μελίσσια, Κομοτηνή) (1935-6)	σελ. 83
Το Ορεινό Σανατόριο Αντινίτσης Φθιώτιδας (1935-6)	σελ. 84
Το Θεραπευτήριον «Η Υγεία» Αγιάσου Λέσβου (1936)	σελ. 84
Το Σικιαρίδειο Πρεβαντόριο (1939)	σελ. 84
Το Σανατόριο Τριπόλεως (1940)	σελ. 85
Το 415 Στρατιωτικό Σανατόριο και Πρεβαντόριο Μελισσίων (1945)	σελ. 85
Το Στρατιωτικό Πρεβαντόριο Εκάλης (;)	σελ. 86
Το Σανατόριο Λαμίας (1946)	σελ. 86
Το 414 Στρατιωτικό Σανατόριο Πεντέλης (1947)	σελ. 86
Το Σανατόριο Εξορίστων Ικαρίας (1948-1949)	σελ. 86
Το Σανατόριο Σπάρτης (1953)	σελ. 87

Οι αρχιτέκτονες των Σανατορίων	σελ. 87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: Η ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ	
Το Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου και η φυματίωση	σελ. 91
Το Νομαρχιακό Αντιφυματικό Ιατρείο Βόλου	σελ. 93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»	
Το ιστορικό της ίδρυσης	σελ. 95
Ο κοινωνικός αντίκτυπος μέσα από τα δημοσιεύματα στον Τύπο	σελ. 96
Το κτιριακό συγκρότημα	σελ. 98
Η σπουδαιότητα του Σανατορίου	σελ. 102
Η σχέση του γιατρού Γεωργίου Καραμάνη και ασθενών	σελ. 109
Σανατόριο και Πολιτισμός	σελ. 111
Το Πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια»	σελ. 113
Η παιδαγωγός Μαρία Αμαριώτου (1896-1997)	σελ. 119
Συνεργασία με Ασφαλιστικά Ταμεία	σελ. 122
Ισραηλιτική Κοινότητα και Σανατόριο	σελ. 123
Ο Πόλεμος, οι δυσκολίες, το τέλος	σελ. 125
Το εκκλησάκι του Σανατορίου	σελ. 131
Ο χώρος σήμερα	σελ. 133
Το Sanatorio Project και η Ημερίδα	σελ. 134
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΤΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ	
Η εργασία με τα αρχεία	σελ. 139
Τα Ιατρικά αρχεία	σελ. 139
Ιατρική & Ιστορία	σελ. 140
Το αρχείο του Σανατορίου του γιατρού Γ. Καραμάνη στο Πήλιο	σελ. 142
Το αρχείο στο ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου	σελ. 143
Το αρχείο στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας	σελ. 143
- Το αρχείο των Γ.Α.Κ.	σελ. 144
- Το αρχείο-δωρεά ΚΙ Γουργουλιάνη	σελ. 144
- Το αρχείο-δωρεά Γεωργίου Σωτ. Μπακέα	σελ. 144
- Το αρχείο-δωρεά Αμαλ. Γκίζα και Βασ. Μητσάκη	σελ. 145
- Το αρχείο-δωρεά Νίκ. Μαστρογιάννη	σελ. 145

Το αρχείο Νικολ. Τσακνή ..... σελ. 145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΑΡΧΕΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Γενικά Αρχεία Κράτους (Γ.Α.Κ.) Νομού Μαγνησίας

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

Α. ΦΑΚΕΛΛΟΙ

- ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ (1946-1962)

- Νο 1 του αρχείου: Εξερχόμενη Αλληλογραφία 1946-7 ..... σελ. 149

- Νο 2 του αρχείου: Εξερχόμενη Αλληλογραφία 1962 ..... σελ. 150

- Νο 3 του αρχείου: Εξερχόμενη Αλληλογραφία με Ι.Κ.Α. 1952-1962
..... σελ. 150

ΕΓΓΡ. 175 «ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ» ..... σελ. 151

- Νο 4 του αρχείου: Εισερχόμενη Αλληλογραφία από American Joint
Distribution Committee 1946-7 ..... σελ. 153

- Νο 5 του αρχείου: Εισερχόμενη Αλληλογραφία από Ισραηλιτική
Κοινότητα Θεσσαλονίκης 1947 ..... σελ. 154

- Νο 6 του αρχείου: Έγγραφα λαμβανόμενα από 1-1-1947
(Υπουργείου Υγιεινής, Τελωνείου Βόλου, Σιδηροδρόμων
Θεσσαλίας, Φυλακίου Χωροφυλακής Πορταριάς, Τ.Σ.Α.Υ.)
..... σελ. 154

- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ (1925-1961)

- Νο 7 του αρχείου: Φόρος Συνολικής Καθαρής Προσόδου 1925-
1941 ..... σελ. 157

- Νο 8 του αρχείου: Λογαριασμοί 1945-1946 ..... σελ. 157

- Νο 9 του αρχείου: Τιμολόγια, Δικαιολογητικά, Σημειώματα
1946-1947 ..... σελ. 160

- Νο 10 του αρχείου: Λογαριασμοί Νοσηλευομένων 1947-1950
..... σελ. 160

- Νο 11-33 του αρχείου: Τιμολόγια, Εντάλματα Πληρωμής 12/1955-
12/1957 ..... σελ. 161-167

- Νο 34 του αρχείου: «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1956-1961 ..... σελ. 167

- ΔΙΑΦΟΡΑ (1953-1955)

- Νο 35 του αρχείου: Λυτά έγγραφα, Σημειώματα κ.λπ. 1928, 1953,
1955 ..... σελ. 171

B. ΒΙΒΛΙΑ (1924, 1935-1962)

- Νο 36 του αρχείου: «ΒΙΒΛΙΟ ΤΑΜΕΙΟΥ (α΄ χρήση) 1935-37. ΦΑΡΜΑΚΩΝ, Προσωπικού, Αποθήκης (β΄ χρήση) 1946-62 ..... σελ. 175
- Νο 37 του αρχείου: «ΒΙΒΛΙΟ ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΙΚΑ 1954-55. Α^ο ΤΑΜΕΙΟΝ 1937-1938 Οφειλόμενα εις Σανατόριον» ..... σελ. 176
- Νο 38 του αρχείου: «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10» 1938-1941 ..... σελ. 182
- Νο 39 του αρχείου: «ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΑΜΕΙΟΥ» (1945-1949) σελ. 187
- Νο 40 του αρχείου: «ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΑΜΕΙΟΥ» (1951-1957) σελ. 189
- Νο 41 του αρχείου: «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1940-1942 & 1946-1948 (Ασθενών Λογαριασμοί) ..... σελ. 190
- Νο 42 του αρχείου: «ΦΥΛΛΟΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΑΣΘΕΝΩΝ (1938;») ΜΙΚΡΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ 1951-52-53 ..... σελ. 194
- Νο 43 του αρχείου: Από 1^{ης} Ιανουαρίου 1961 1. Δύναμις Νοσηλευομένων, 2. Χορηγηθέντα Φάρμακα, 3. Ακτινολογικά Εξετάσεις, 4. Μικροβιολογικά Εξετάσεις. ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ .. σελ. 196
- Νο 44 του αρχείου: ΙΚΑ Εξιτήρια 1957-1959 ..... σελ. 197
- Νο 45 του αρχείου: ΙΚΑ Εξιτήρια 1961-1962 ..... σελ. 198
- Νο 46 του αρχείου: Σημειωματάριο 1955 ..... σελ. 198
- Νο 47 του αρχείου: Μετάφραση Γεώργιου Καραμάνη ..... σελ. 198
- Νο 48 του αρχείου: «ΤΑΜΕΙΟΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ» 1960-1962 ..... σελ. 199

Αρχείο-Δωρεά ΚΙ Γουργουλιάνη (Σανατορίου Γ. Καραμάνη)

- A. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ..... σελ. 201
- B. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ ..... σελ. 201
- Γ. ΜΗΝΙΑΙΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ (31/8/1962) ..... σελ. 202

Αρχείο-Δωρεά Γ. Μπακέα (Σανατορίου Γ. Καραμάνη)

- A. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ
- B. ΕΓΓΡΑΦΑ

- «Η Αρχειοθήκη μου» Rol-Top (Χειρόγραφο Γεώργιου Καραμάνη) ..... σελ. 205
- Επιστολές ..... σελ. 206
- Τιμητικές διακρίσεις ..... σελ. 207

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1925, 1932, 1938)

- ΜΑΡΚΟΥ ΖΑΚΕΡΩ, ΠΩΣ ΝΑ ΦΥΛΑΓΟΜΕΘΑ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1925 ..... σελ. 209
- ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ, ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΦΥΜΑΤΙΩΣΙΣ. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1932 ..... σελ. 209
- Ο ΑΝΤΙΦΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ. ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ. 4^ο ΕΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ 1938, 5 ..... σελ. 210

Αρχείο-Δωρεά Αμαλ. Γκίζα και Βασ. Μητσάκη (Σανατορίου Γ. Καραμάνη)

- ΒΙΒΛΙΟ ΝΟΣΗΛΕΥΟΜΕΝΩΝ (29/7/1951-31/12/1956) σελ. 211

Αρχείο-Δωρεά Νίκου Μαστρογιάννη (Σανατορίου Γ. Καραμάνη)

- ΔΙΠΛΟΥΤΥΠΑ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΑ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΔΟΥΝΑΙ-ΛΑΒΕΙΝ» (1917) ..... σελ. 211

Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι.)

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

Α. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ (1920-1921)

- ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ/ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921.. σελ. 214

Β. ΦΥΛΛΑΔΙΟ

- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΠΗΛΙΩ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ. .... σελ. 217

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1939, 1941)

- Γ.Δ. ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ, ΕΠΙ ΜΙΑΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΣ ΑΣΥΜΜΕΤΡΟΥ ΔΙΑΣΠΑΣΕΩΣ ΡΑΚΕΜΙΚΟΥ ΔΙΑΛΥΜΑΤΟΣ ΑΣΥΜΜΕΤΡΟΣ ΠΡΟΣΡΟΦΗΣΙΣ ..... σελ. 221
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ, ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΓΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΣ ΖΑΜΒΡΙΝΙ. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1941 ..... σελ. 221
- ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΤΗΝ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΝ ΠΡΟΓΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ Υπό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗ 1939 σελ. 222

Αρχείο Νικολάου Τσακνή (Σανατορίου Γ. Καραμάνη)

- ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ/ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΑΣΘΕΝΩΝ (12/1909), (1/1910), (2/1918), (12/1925), (3/1926), (6/1929), (7/1929), (6/1934), (7/1935), (10/1940), (9/1941), (11/1963), (11/1964), (8/1967) ..... σελ. 223

- Φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Arosa ..... σελ. 224
- Φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Davos και Γενεύης ..... σελ. 224
- Πίνακας θερμοκρασίας ασθενούς Σανατορίου Davos ..... σελ. 224
- Σχεδιαστικές αποδόσεις θώρακα και πνευμόνων ..... σελ. 225

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο: Η ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ..... σελ. 227

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ - ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

- Έρευνα και Προφορική Μνήμη ..... σελ. 229
- Δημιουργία και χρήση ερωτηματολογίων ..... σελ. 229
- Αφήγηση συγγενικού προσώπου του γιατρού Γ. Καραμάνη
  - ΜΑΡΙΑ ΤΖΑΝΝΕΤΟΥ-ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑ (ημ. γεν. 1945) ..... σελ. 235
- Πληροφορίες Ερευνητή
  - ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ (1939-2014) ..... σελ. 236
- Μαρτυρίες Ασθενών
  - ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΜΕΝΤΑ-ΤΖΑΦΟΥ (ημ. γεν. 1924) ..... σελ. 238
  - ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΒΑΛΙΑΝΤΖΑΣ (20/10/1926-1/2015) ..... σελ. 242
- Πληροφορίες Συγγενών ασθενών (και άλλων)
  - ΖΟΥΖΑΚΙΔΗΣ ΘΗΡΕΜΑΧΟΣ (1899-13/1/1961) ..... σελ. 244
  - ΙΕΡΕΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ (1897-1986) ..... σελ. 247
- Μαρτυρία Προσωπικού Σανατορίου
  - ΤΖΟΡΒΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ημ. γεν. 1934) ..... σελ. 247
- Στοιχεία από το Νεκροταφείο του Βόλου ..... σελ. 250
  - ΑΜΟΥ(Ν)ΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (1902-1970) ..... σελ. 251
  - ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΞΕΝΗ (1898-1943) ..... σελ. 251
  - ΚΟΤΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (1889-1944) ..... σελ. 252
  - ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΥ ΚΑΛΛΙΡΟΗ (1917-1933) ..... σελ. 252

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

- Στατιστικά στοιχεία ..... σελ. 253
- Οι Συνεργαζόμενοι Ιατροί του Σανατορίου ..... σελ. 254

Το Προσωπικό του Σανατορίου	σελ. 255
Οι Ασθενείς του Σανατορίου	σελ. 260

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο: ΤΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΩΣ ΠΗΓΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

Οι πληροφορίες, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα

Προσωπικά στοιχεία ασθενών	σελ. 279
Όνοματεπώνυμο	σελ. 279
Καταγωγή	σελ. 280
Επαγγέλματα	σελ. 280
Συγγενικές σχέσεις	σελ. 282
Το Προσωπικό του Σανατορίου	σελ. 285
Καθημερινή ζωή	σελ. 288
Ιστορικά γεγονότα / χρονολογίες	σελ. 289
Οικονομικά στοιχεία	σελ. 290
Ιατρικές πληροφορίες	σελ. 292
- ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ. 294
- ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 296
- ΠΕΡΙΛΗΨΗ	σελ. 316
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΠΙΝΑΚΕΣ	σελ. 318

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΙΑΤΡΟΙ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ
ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

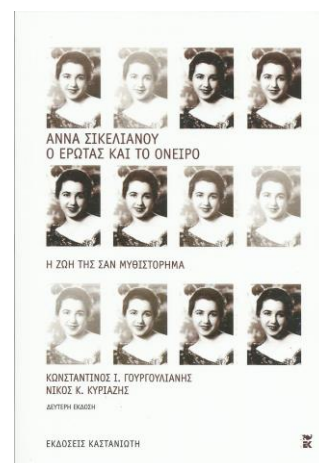
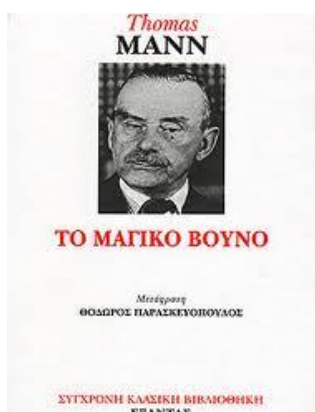
Συμβαίνει κάποιες φορές, κατά τη διάρκεια των προσωπικών μας αναζητήσεων, ερευνών και μελετών, να ερχόμαστε σε επαφή με κάποιο θέμα, το οποίο μας «κεντρίζει» το ενδιαφέρον, όμως νιώθουμε ότι δεν είναι η κατάλληλη στιγμή να ασχοληθούμε μ' αυτό, ή ότι θα το συναντήσουμε ξανά στο μέλλον και θα καταπιαστούμε μαζί του όταν και εάν χρειαστεί, ή ότι εν τέλει δεν είναι μέσα στα ερευνητικά μας ενδιαφέροντα (τουλάχιστον για εκείνη τη χρονική περίοδο της ζωής μας)...

Η πρώτη μου επαφή με την ιστορία του Σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο και τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη ήταν το 1995, κατά τη διάρκεια της επιμέλειας και έκδοσης της συλλογικής επιστημονικής εργασίας «Το μαγικό βουνό του γιατρού Καραμάνη» (Λάρισα, εκδόσεις «έλλα», εκτός κυκλοφορίας). Ο τίτλος του βιβλίου παρέπεμπε στο «Μαγικό βουνό» του συγγραφέα Τόμας Μαν, όπου περιγράφεται η ψυχική κατάσταση του ήρωα όταν πληροφορείται ότι *πάσχει από φυματίωση*.

Το μαγικό βουνό του γιατρού Καραμάνη δεν ήταν άλλο από το γειτονικό μας Πήλιο. Το θέμα του βιβλίου, οι εικόνες, οι

πληροφορίες μού είχαν τραβήξει το ενδιαφέρον, πρόσκαιρα όμως... Όταν παρουσιάστηκε η ευκαιρία να έρθω ξανά σε επαφή με το θέμα αυτό, διαπίστωνα πως ήταν όλα ξεκάθαρα και ολοζώντανα στη μνήμη μου.

Η ευκαιρία αυτή παρουσιάστηκε το 2012, 17 χρόνια μετά, όταν ο πρωτεργάτης της τότε πρώτης έκδοσης, κος Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης, Πρύτανης τη χρονιά εκείνη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας όπου και Καθηγητής Πνευμονολογίας, εξέδωσε σε συνεργασία με τον κο Νικόλαο Κυριαζή, Καθηγητή του Οικονομικού Τμήματος, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ένα νέο βιβλίο με τίτλο «Άννα Σικελιανού. Ο έρωτας και το όνειρο» (Εκδόσεις «Καστανιώτης»). Επρόκειτο για μυθιστόρημα με στοιχεία ιστορίας, ιατρικής,

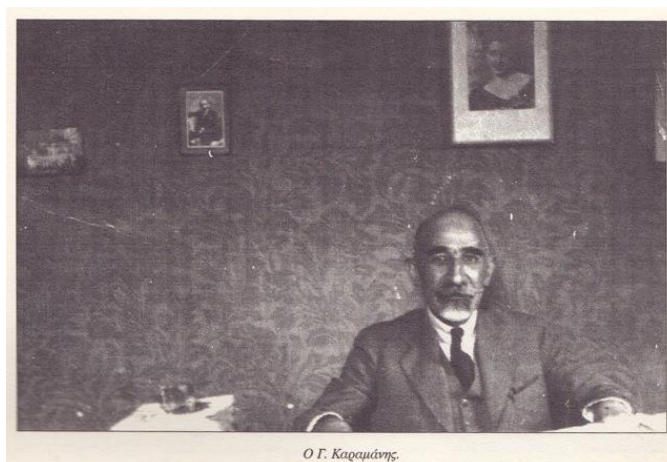

βιογραφικά και μαρτυρίες πραγματικών γεγονότων, τα οποία παρουσίαζε με μια ιδιαίτερη έμφαση στην αγάπη, στη θέληση του ανθρώπου και στον έρωτα.

Καθώς μου προτάθηκε να συμμετάσχω στη βραδιά παρουσίασης του βιβλίου στη Λάρισα και κατόπιν στην Αθήνα, δέχτηκα με μεγάλη τιμή και χαρά και ξεδιπλώθηκε ξανά εμπρός μου εκείνη η όμορφη ιστορία του γιατρού - φιλόσοφου, του οράματος του σανατορίου και της αγάπης της γυναίκας του για τα ασθενικά παιδιά, που πρωτοδιάβασα στο αρχικό βιβλίο. Οι τρεις αυτοί πόλοι, πάνω στους οποίους στηρίχτηκε το οικοδόμημα στο βουνό του Πηλίου, με οδήγησαν στη συνέχεια στη βαθύτερη ενασχόλησή μου με το θέμα. Το ενδιαφέρον μου και η ενασχόλησή μου με την έρευνα και η αγάπη μου για τη γραφή, βρήκαν πρόσφορο έδαφος στη συγκεκριμένη μελέτη. Η συγγραφή υπήρξε μία πρόκληση, όπου το να «αφαιρείς» αποδείχτηκε κάποιες φορές σημαντικότερο από το να «προσθέτεις».

Αποτέλεσμα είναι η Διδακτορική μου Διατριβή με τίτλο «ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΕΙΟΥ ΑΣΘΕΝΩΝ ΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ “ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ” ΠΗΛΙΟΥ», στο Τμήμα Ιατρικής στη Σχολή Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας...

Πρόθεσή μου δεν είναι αυτή η Διδακτορική Διατριβή να «δικαιώσει» για άλλη μια φορά ή να «αγιοποιήσει» τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη για το έργο του. Οι πράξεις όμως και τα γεγονότα, που τεκμηριώνουν την κοινωνική προσφορά, δεν πρέπει να αποσιωπώνται...

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

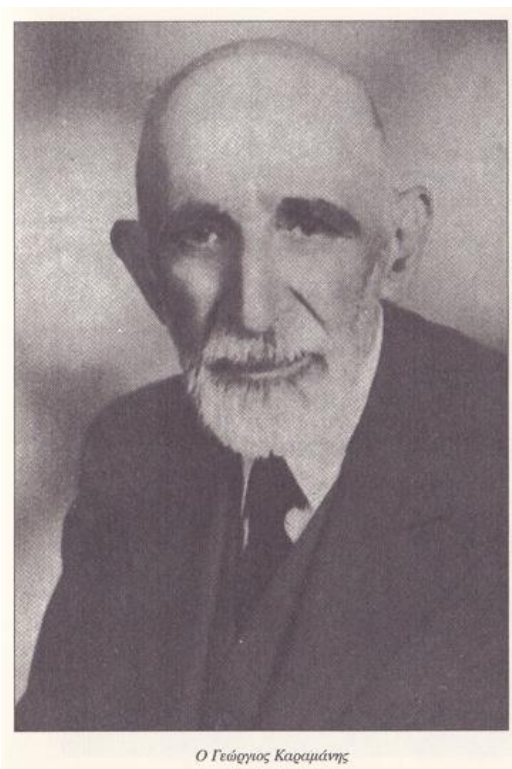
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία – Τα πρόσωπα

Η ιστορία του Σανατορίου του Γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στα Χάνια του Πηλίου και του ταξιδιού της ζωής του, είναι ιδιαίτερη. Ακόμη και σήμερα, μια τέτοια ιστορία προσφοράς και θυσίας για τη σωτηρία του αρρώστου, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και κοινωνικής κατάστασης συγκινεί ειδικούς και μη, και όσο κάποιος μελετά και ασχολείται με το θέμα βαθύτερα και το προσεγγίζει από διάφορες πλευρές, διαπιστώνει ότι δεν είναι μόνο τοπικού ενδιαφέροντος αλλά ευρύτερου.

Το δίλημμα έγκειται στον τρόπο παράθεσης και αφήγησης της ιστορίας: από κάποια απόσταση ως μια συνέχεια όπου ο καθένας μας «πλάθει» τις δικές του εικόνες ή «από μέσα» ως μια αλληλουχία γεγονότων, συγκρούσεων, αναμνήσεων και προσδοκιών;¹ Στη δεύτερη περίπτωση, στην οποία περισσότερο πλησιάζει αυτή η μελέτη, κινδυνεύει κάποιος από μία εμφανή υποκειμενικότητα στην κρίση και από έναν έμφυτο συναισθηματισμό, πιθανότατα μη αποφευκτό.

Η φύση της και η ιδιαίτερη ή ασυνήθιστη γοητεία που ασκούσε και συνεχίζει να ασκεί η συγκεκριμένη ιστορία, οφείλεται σε μεγάλο μέρος στα τρία πρόσωπά της. Στον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη, πρωτίστως, και στη συνέχεια στη σύζυγό του Άννα Καραμάνη, μετέπειτα Άννα Σικελιανού. Όπως επίσης, και στον Άγγελο Σικελιανό, που εισέβαλε στη ζωή τους και άλλαξε τη ροή των πραγμάτων.

Ο Γεώργιος Καραμάνης, ο «άγιος του βουνού», αφιέρωσε τη ζωή του,

¹ DE ROMILLY JACQUELINE, «Βάστα καρδιά μου» (Εκδόσεις Το Άστυ, Αθήνα 1997), σελ. 14

που δε διέφερε από την «ασκητική», στη θεραπεία των ασθενών του με τη δημιουργία ενός πολύ σπουδαίου έργου. Την ίδρυση του πρώτου ορεινού Σανατορίου στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα το 1909, σε υψόμετρο 1.200 μέτρων. Πρωτοπόρος για την εποχή του, με ξεκάθαρες στο μυαλό του τις απόψεις του για τη νόσο της φυματίωσης, με συνεχή ενημέρωση επάνω στα σύγχρονα ιατρικά δεδομένα του εξωτερικού, έδωσε έναν αγώνα μοναδικό και άνισο... παλεύοντας και με την αρρώστια και με τους ανθρώπους. Και στον αγώνα του αυτό ήταν στην ουσία ήταν μόνος του, μέχρι το τέλος.

Η Άννα Καμπανάρη, σύζυγος του Γεώργιου Καραμάνη, θέλοντας να ξεφύγει από τη μοίρα και το μέλλον της που διαγραφόταν από την οικογένειά της, «έφτιαξε» ένα άλλο πεπρωμένο, με αγάπη, δημιουργία και θυσία κοντά στον Γεώργιο Καραμάνη στο Σανατόριο του Πηλίου. Μέχρι που εμφανίστηκε στη ζωή της ο έρωτας, στο πρόσωπο του ποιητή Άγγελου Σικελιανού.

Ο Άγγελος Σικελιανός, ο ποιητής των Δελφικών εορτών, ο μη συμβατικός, ο ορμητικός, ο στοχαστής, ο άνθρωπος που τόλμησε και αναβίωσε ένα πολύ δυνατό κομμάτι του ελληνικού παρελθόντος των αρχαίων χρόνων, υπήρξε ο καταλύτης του δεσμού Γεώργιου Καραμάνη – Άννας Καμπανάρη, που διαφορετικά δεν γνωρίζουμε πώς θα είχε εξελιχθεί η ιστορία τους, καθώς και η ιστορία του Σανατορίου του Πηλίου.

Η συγγραφή του κειμένου, που αφορά στα τρία αυτά πρόσωπα της ιστορίας, τη νόσο της φυματίωσης και την πορεία του Σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο, στηρίχθηκε κυρίως στα παρακάτω έργα: στη συλλογική εργασία «Το Μαγικό Βουνό του γιατρού Καραμάνη», Επιμέλεια Γουργουλιάνη Κων/νου (Εκδ.

«έλλα», Λάρισα 1995), στη μονογραφία του Γιάννη Μουγογιάννη, «Ο Γεώργιος Καραμάνης και το Σανατόριο Πηλίου» (Εκδοση Δήμου Αγριάς 1999), στο λεύκωμα των Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ και της ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, «Το πρώτο ορεινό Σανατόριο. Ένας αγώνας, πολλές ζωές». Επιμέλεια – κείμενα: ΚΙ Γουργουλιάνης, Αννίτα Κορδατζή-Πρασσά (2013), καθώς και σε πολλά δημοσιεύματα στον Τύπο.

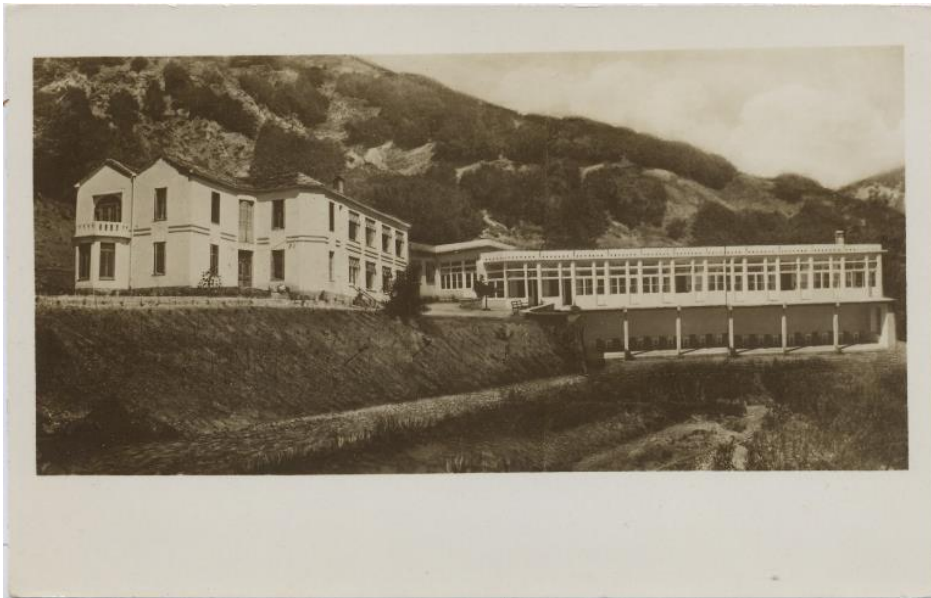
Η Διδακτορική Διατριβή για το Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο έρχεται να καλύψει το κενό της πληροφόρησης και των γνώσεων στον τομέα της Διαχείρισης του Σανατορίου και της Κοινωνικής Υπόστασής του. Το θέμα εξετάζεται από ιστορική, κοινωνική, οικονομική και λιγότερο ιατρική σκοπιά, ενώ τα πρίσματα προς μελέτη είναι ποικίλα, δίνοντας μια διαφορετική διάσταση και στο θέμα της φυματίωσης. Παράλληλα, εξετάζεται η πορεία της νόσου στην Ελλάδα και το εξωτερικό και οι προσπάθειες, κρατικές και ιδιωτικές, αντιμετώπισής της. Η τελική επιλογή των πληροφοριών που «συνθέτουν» τη Δ.Δ., καθώς και αυτών των στοιχείων που δεν εντάχθηκαν στο σώμα της μελέτης, υπήρξε καθοριστική για τον προσανατολισμό και το ύφος του κειμένου.

Πολύτιμη πηγή υπήρξαν τα κάθε είδους σωζόμενα Αρχεϊακά Τεκμήρια (σε συλλογές δημόσιες και ιδιωτικές) του Σανατορίου, η πολυετής μελέτη των οποίων απέδωσε μοναδικές πληροφορίες.

Πίσω όμως, από τα έγγραφα και τους καταλόγους, τους κανονισμούς λειτουργίας και τις ακτινογραφίες, τα στατιστικά στοιχεία που προέκυψαν και τα νούμερα, πίσω από τα εικονιζόμενα πρόσωπα και τα αναφερόμενα άτομα, από το κάθε είδους αρχεϊακό εναπομείναν υλικό, εν τέλει, στέκονται οι άνθρωποι στις πραγματικές τους διαστάσεις, που δεν καθορίζονται από ένα ονοματεπώνυμο, μία ημερομηνία γέννησης, έναν τόπο προέλευσης, ένα επάγγελμα. Άνθρωποι με τον πόνο της νόσου, την αγωνία του θανάτου, την ελπίδα της θεραπείας, την καθημερινότητα του Σανατορίου. Και αυτό είναι που δεν πρέπει να παραλειφθεί και να χαθεί... η ανθρώπινη και η κοινωνική διάσταση του ιστορικού γεγονότος.

Δίπλα στα πρόσωπα, λοιπόν, της ιστορίας, μεγάλο ρόλο έπαιξαν και άλλοι άνθρωποι, όπως οι συγγενείς των ασθενών και οι εργαζόμενοι του Σανατορίου, ενώ δεσπόζουσες φυσιολογικές ήταν αυτές των ελάχιστων και υπέργηρων, πλέον,

ασθενών. Οι προσωπικές διαδρομές των ανθρώπων αυτών, έγινε προσπάθεια να ανιχνευτούν με συνεντεύξεις, αντλώντας πληροφορίες, ημερομηνίες, στοιχεία για την καταγωγή τους, τη σχέση τους με άλλα άτομα εκεί, την έκβαση της νόσου τους, ενώ οι προφορικές μαρτυρίες τους αποτέλεσαν το συνδετικό κρίκο του σήμερα με το χθες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Ο ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ (1873-1964)

Ο γιατρός

Ο Γεώργιος Καραμάνης, γόνος αρχοντικής οικογένειας της Δράκειας του Πηλίου, γεννήθηκε στις 23 Απριλίου του 1873. Η ημέρα των γενεθλίων του ήταν και

Ο Δρακιώτης γιατρός
Γεώργιος Κοραμάνης (αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι.)

η ημέρα της ονομαστικής του εορτής. Η Θεσσαλία τότε βρισκόταν υπό την οθωμανική κυριαρχία. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές του, γράφτηκε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας, αφού πρώτα εργάστηκε για μικρό χρονικό διάστημα ως δάσκαλος στο χωριό του, τη Δράκεια. Πρόκειται για ένα ορεινό χωριό του Πηλίου, όπου ο στενός οφιοειδής δρόμος, το πανέμορφο φυσικό περιβάλλον και η απέραντη θέα στον Παγασητικό αποζημιώνουν τον επισκέπτη.²

Πήρε το πτυχίο του στις 2/11/1895 από την Ιατρική Σχολή Αθηνών (ειδικότητα χειρουργική και μαιευτική) και την άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος στις 14/10/1896.³ Το γεγονός ότι έμεινε πρόωρα ορφανός,

² Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), «Το Σανατόριο του Καραμάνη και η ιστορία του». Το πρώτον της Ελλάδος. Χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τα Απομνημονεύματα. Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» Βόλου, Τρίτη 21 Μαΐου 1963, ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, *Η ζωή μου με τον Άγγελο* (Εκδ. Εστία 1985, β' έκδ.), σελ. 35, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, *Ο Γεώργιος Καραμάνης και το Σανατόριο Πηλίου* (Δήμος Αγριάς 1999), σελ. 29

³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, «Ο Γεώργιος Καραμάνης και το Σανατόριο Πηλίου». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. ΣΤ', 1983, σελ. 10

τον επιφόρτισε με τη φροντίδα της οικογένειάς του. Πρόσφερε καταρχήν, στη γενέτειρά του, τη Δράκεια για 13 χρόνια τις ιατρικές του υπηρεσίες, πολλές φορές ατελώς, όπου φρόντισε και για την κτηματική του περιουσία.⁴

Ο Γεώργιος Καραμάνης ήταν άνθρωπος με ανοικτό μυαλό και σκέψη, πρωτοπόρος, πολύ μπροστά από την εποχή του, και το απέδειξε αυτό με την ίδρυση και λειτουργία του Σανατορίου, για το οποίο δημιούργημά του ήταν πολύ περήφανος και αφιερωμένος ολοκληρωτικά.

Στη διάρκεια των 57 ετών λειτουργίας του Σανατορίου του, ο γιατρός τόλμησε και πραγματοποίησε το όραμά του, δίνοντας ελπίδα και παρέχοντας θεραπεία σε πάρα πολλούς ασθενείς. Ο τρόπος αυτός της διαμονής και εργασίας του, ήταν ταυτόχρονα και ένα είδος προσωπικής «εξορίας» του ασκητή ιατροφιλόσοφου, που δυνάμωσε την πίστη του στις απεριόριστες δυνατότητες του ανθρώπου.⁵

Η μεγαλύτερη ίσως ιατρική προσωπικότητα της Θεσσαλίας, με την άρτια επιστημονική κατάρτιση και επιστημονική επάρκεια και τη συνεχή και αδιάκοπη μελέτη και ενημέρωση, σε μια δύσκολη γεωγραφικά περιοχή και σε μία πολύ πιο δύσκολη χρονικά και ιστορικά εποχή, όπου τα μεταφορικά μέσα δεν ήταν εξελιγμένα, οι αποστάσεις όχι εύκολα διανυόμενες και ο πόλεμος караδοκούσε στη γωνία, κατόρθωσε και εφάρμοσε νέες ιατρικές μεθόδους και παγκόσμιες ιατρικές πρωτοπορίες και αντιλήψεις. Υποστήριξε με γενναιότητα τις απόψεις του και αντιμετώπισε με σθένος τις αντιξοότητες. Το Σανατόριό του υπήρξε ένα ιατρικό επίτευγμα.⁶ Στην πορεία του αυτή αμφισβητήθηκε, προσεγγίστηκε, αναγνωρίστηκε, αγαπήθηκε, λατρεύτηκε. Όλα έντονα και ίσως στα άκρα. Από ένα πληκτρολογημένο κείμενο, ένα είδος ημερολογίου με τα σπουδαιότερα γεγονότα της ιατρικής του καριέρας και της πορείας του Σανατορίου, το οποίο συνέταξε ο ίδιος ο γιατρός, κατόπιν προτροπής του δικηγόρου του Χριστόφορου Χρηστίδη, πληροφορούμαστε ότι η ύψιστη τιμή για τον ίδιο και η ύψιστη αναγνώριση ήταν όταν του απονεμήθηκε το 1940 ο Αργυρός Σταυρός του Βασιλικού (τότε) Τάγματος του Φοίνικος για τις υπηρεσίες του, ανώτερη τιμητική διάκριση (μετάλλιο της Ελλάδας, που καθιερώθηκε στις 13/5/1926 και απονέμεται από την ελληνική κυβέρνηση σε έλληνες πολίτες που

---

⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, *Τρεις Πηλιορείτες Πρωτοπόροι* (Εκδ. Ωρες, Βόλος 1993), σελ. 135, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 30

⁵ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 164

⁶ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 12

υπερέχουν στις τέχνες και τη λογοτεχνία, την επιστήμη, τη δημόσια διαχείριση, τη ναυτιλία, το εμπόριο, και τη βιομηχανία).⁷

Η μορφή

Κοιτάζοντας τη φωτογραφία - πορτρέτο του Γεώργιου Καραμάνη, διακρίνει κανείς έναν «ήρεμο» μάλλον άνθρωπο, ευγενή, με αρχοντικό παρουσιαστικό, σχεδόν «βιβλική» φυσιογνωμία, με το διεισδυτικό βλέμμα να κυριαρχεί στο πρόσωπό του, που ενέπνεε σεβασμό. Διαβάζοντας κατόπιν τη βιογραφία του και το έργο του, ανακαλύπτει έναν ξεχωριστό αλλά απλό άνθρωπο με βαθιά θρησκευτικότητα, φιλοσοφημένη διάθεση, τεράστια προσφορά στο χώρο της υγείας, ευσυνείδητο, ταπεινό και αφιερωμένο στην επιστήμη του, με έμφαση περισσότερο στην επαγγελματική πλευρά της ζωής του, όπου κυριαρχούσε η αφοσίωσή του στο ιατρικό λειτούργημα, παρά στην προσωπική.

Η προσωπικότητα

Ο Γεώργιος Καραμάνης υπήρξε στο χαρακτήρα ανιδιοτελής, ολιγαρκής και οριακός. Τον χαρακτήριζαν η σχεδόν «εραποστολική» του προσήλωση στο καθήκον, καθώς και η μοναχική, σχεδόν απόκοσμη, «ασκητική» και υποδειγματική ζωή του.⁸ Επρόκειτο για έναν ιδεολόγο, φύσει μελετηρό και εργατικό, πρωτοπόρο, τολμηρό και γλυκό, με όνειρο, όραμα και αδάμαστη θέληση, που ποτέ δεν έκρυβε τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Ιατροφιλόσοφος, διάβαζε φιλοσοφία και αρχαίους συγγραφείς και θύμιζε μάλλον «κοσμοκαλόγερο»!⁹ Φράσεις στα γαλλικά (π.χ. «tous compris», «choir», «PNO et piques»)¹⁰ στα σωζόμενα αρχεία του Σανατορίου, τα ταξίδια του στο εξωτερικό, επιστολές του στα γαλλικά και ξενόγλωσσα φυλλάδια και βιβλιογραφία στο αρχείο του, φανερώνουν πως γνώριζε καλά τη γαλλική γλώσσα.

---

⁷ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας: «ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ» ΦΑΚ. 3, ΕΓΓΡ. 175

⁸ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., «Το έργο μιας ζωής». Εισ το περιθώριον της ζωής. Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ», Δευτέρα 11/9/1939

⁹ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Γεώργ. Καραμάνης: Η ζωή και το έργο του». Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ» Βόλου, 7 Μαΐου 1970

¹⁰ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, Νο 41 «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1940-1942 & 1946-1948 (= Ασθενών Λογαριασμοί)

Συγκινητική ήταν η ευγένεια, η συμπάθεια και η στοργικότητά του προς τον πάσχοντα, η ανάλυση της ψυχοσύνθεσής του,¹¹ η επικοινωνία μαζί του, η επαφή, το χάδι του, το κουράγιο που μετέδιδε, η στήριξη, η ψυχική δύναμη, όλα τόσο σημαντικά για την ψυχολογία του ασθενή. Η αγάπη αυτή και η αφοσίωση του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη προς τους φυματικούς ασθενείς, στάθηκε το

Ο Γεώργιος Καραμάνης το 1959.

κίνητρο και το στήριγμα στο έργο του. Η ποιήτρια Ελένη Σβορώνου (1879-1918), που τον επισκέφθηκε το 1917, έγραψε γι' αυτόν: «Είναι ο φίλος, ο σύντροφος, ο παρήγορος, ο δια της αγαθότητος και των στοργικών περιποιήσεών του κατακτών τας καρδιάς των ατυχών πλασμάτων, όσα νόσος ολέθρια φέρει μακράν των οικείων των, εις το φιλόξενον και φιλόανθρωπον αυτό άσυλον».¹² Επρόκειτο για μια ηρωική ανθρωπιστική προσωπικότητα, απ' αυτές που δεν παύουν να συγκινούν σε όλους τους καιρούς. Στο γνωστό φυματιολόγο γιατρό της Αθήνας, Πέτρο Ροντόπουλο (1869-1949), μάλιστα είχε εξομολογηθεί ότι ήθελε πάντα «να αναζητά κάτι υψηλότερο και ανώτερο».¹³

Η ζωή του υπήρξε ήσυχη, ταπεινή, απλή και με «αδιαφορία» ως προς τον κοινωνικό περίγυρο. Ακόμη και η διατροφή του ήταν λιτή: μία φορά την εβδομάδα κρέας κοτόπουλου, ψητές πατάτες, ντομάτες, φρούτα και πολύ κουάκερ.¹⁴ Αρνήθηκε δε να ακολουθήσει ακαδημαϊκή σταδιοδρομία. Ξεκίνησε την καριέρα του πτωχός και πέθανε στο Σανατόριο που δημιούργησε, πτωχότερος..., «τερματίζοντας το βίο του με το ίδιο όνειρο που είχε στην αφετηρία»!...¹⁵

Ο Γεώργιος Καραμάνης στάθηκε «δίπλα» στην οικογένειά του: τα αδέρφια του και τα ανίψια του έθρεφαν γι' αυτόν πραγματικά αισθήματα αγάπης. Παρόμοια αισθήματα σεβασμού ο Καραμάνης είχε εμπνεύσει και στους συνεργάτες του όλων των ετών: στους γιατρούς Δημήτρη Χαροκόπο, Ανδρέα Ζάμπαλο, Φιλάρετο Αμαραντίδη, στον δικηγόρο Χριστόφορο Χρηστίδη κ.ά.

¹¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 14

¹² ΣΒΟΡΩΝΟΥ ΕΛΕΝΗ, «Μικρασιατικόν Ημερολόγιον 1918» (Εν Σάμω 1918, σελ. 128-130)

¹³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 31

¹⁴ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2), ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Ο Άγιος του βουνού». Από τη σκοπιά της γυναίκας. Εφημ. «ΤΑ ΝΕΑ», Παρασκευή 10/12/1954

¹⁵ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., «Όνειρο μιας ζωής». Στο περιθώριον της ζωής. Εφημ. «ΤΟ ΒΗΜΑ», Τετάρτη 31/3/1954

Εάν δεν υπήρχαν τα στοιχεία αυτά στο χαρακτήρα του, καθώς και το φιλοσοφικό του υπόβαθρο και η φιλοσοφική του ενατένιση, δεν θα ήταν δυνατόν να ζήσει και να προσφέρει τόσα πολλά χρόνια στο Σανατόριο, που ο ίδιος ίδρυσε στα Χάνια του Πηλίου, όπου διέμεινε και το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του. Ο Καραμάνης πέθανε στις 9 ή 10/6/1964 σε ηλικία 91 ετών, χωρίς να αφήσει πίσω του περιουσία, κηδεύτηκε από το φίλο και πνευματικό του,¹⁶ αρχιμανδρίτη Δωσίθεο Ανδριανόπουλο¹⁷ και ετάφη στο κοιμητήριο κάτω από τις οξιές και κοντά στο Σανατόριο, δίπλα στη μητέρα του Ασημίνα, τη μεγαλύτερη αδελφή του Ελένη, τον μικρότερο αδελφό του Γιάννη, τον Βίκτωρα Καμπανάρη – πατέρα της Άννας,¹⁸ και τους ασθενείς του, όπως ο ίδιος το είχε ζητήσει. Με το δικό του τέλος, σφράγισε το τέλος μιας ολόκληρης εποχής και το τέλος μιας μοναδικής ιστορίας...

Η ξεχωριστή προσωπικότητα του Γεώργιου Καραμάνη θα μείνει στην ιστορία γιατί «νικήθηκε» από τις οικονομικές δυσκολίες και τα αδιέξοδα του έργου του, του Σανατορίου, στην προσπάθειά του να διατηρήσει στο υψηλό επίπεδο που επιθυμούσε τις συνθήκες σ' αυτό, «νίκησε» όμως με τη σειρά του το θάνατο τόσων ανθρώπων, παραμένοντας πιστός απόστολος μιας ιδέας χωρίς να συμβιβαστεί και ακολούθησε τη φλόγα μέσα του γιατί πίστεψε στο ακατόρθωτο μέσω της συμπόνιας, της φροντίδας και της αγάπης.¹⁹

Η οικογένεια

Ο Γεώργιος Καραμάνης αγαπούσε πολύ την οικογένειά του με την οποία ήταν πολύ δεμένος, τα περισσότερα μέλη της οποίας – συμπεριλαμβανομένων και των δύο γονιών του – είχε συγκεντρώσει στο σανατόριο.

Οι γονείς του, Κωνσταντίνος και Ασημίνα (μια δυναμική αρχοντογυναίκα²⁰), έμεναν μαζί του στο Σανατόριο. Η μεγαλύτερη αδελφή του, Ελένη (;-1951 ή 1952), χήρα Γιάννη Τζαννέτου (έμπορου βαμβακιού στην Αίγυπτο), είχε δύο παιδιά, τον Νίκο και τη Θάλεια (Ευθαλία), που υπήρξαν στενοί συνεργάτες του γιατρού.²¹

¹⁶ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 9)

¹⁷ Πληροφορίες από την κα Μαρία Τζαννέτου-Μπαλατσούκα, 5/2014

¹⁸ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, «*Το πρώτο ορεινό Σανατόριο*». Ένας αγώνας, πολλές ζωές. Επιμέλεια – κείμενα: ΚΙ Γουργουλιάνης, Αννίτα Κορδατζή-Πρασά (2013), σελ. 199

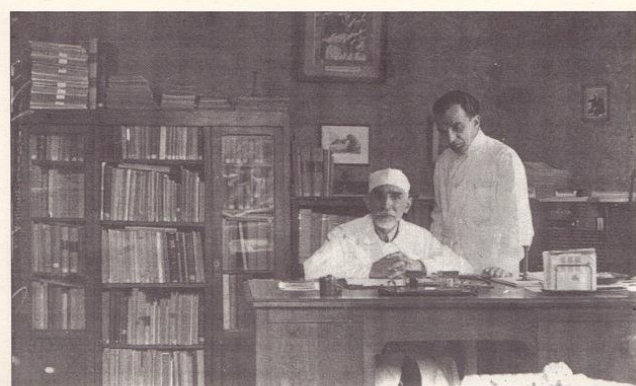
¹⁹ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14), ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Μέσα στα σύννεφα». Χρονογρ. Στήλη «*Από τη σκοπιά της γυναίκας*». Εφημ. «*ΤΑ ΝΕΑ*», Παρασκευή 3/12/1954

²⁰ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΑΝΝΑ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 45

²¹ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 30

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το όνομα της μητέρας του, Ασημή Καραμάνη, συμπεριλαμβάνεται σε κατάλογο του αρχείου του Σανατορίου και μάλιστα στο προσωπικό του ιδρύματος,²² (ενδεχομένως να ήταν συνétaιροι), καθώς και της αδελφής του, Ελένης Τζαννέτου, κάτω ακριβώς από το όνομα του γιατρού (Γ. Καραμάνη), με την ιδιότητα Διευθυντής, όπως κι εκείνος.²³

Ο γιος της Ελένης, Νίκος Τζαννέτος (1904-1967), αφού εργάστηκε στην Τράπεζα της Ελλάδος, εγκαταστάθηκε κατόπιν στο Σανατόριο, αναλαμβάνοντας τα οικονομικά του ιδρύματος. Ήταν παντρεμένος με την Ζαν και είχαν αποκτήσει ένα γιο, τον Γιάννη και μια κόρη, την Μαρία. Εκεί θα μεγαλώσουν τα παιδιά τους και

Ο Γ. Καραμάνης με τον ανηψιό του γιατρό Κωνσταντίνο Κούμουλο.

εκεί θα περνούν τα καλοκαίρια τους. Η αδελφή του, Θάλεια ή Θαλίτσα (1903-1965), όπως αναφέρεται στην αλληλογραφία, δεν έφυγε ποτέ από το πλευρό του θείου της.²⁴

Η άλλη αδερφή του Γεώργιου Καραμάνη, η μικρότερη, η Άννα (1880-1955), παντρεύτηκε στη Νέα Υόρκη τον Δημήτρη Κούμουλο, με τον οποίο απέκτησε τρία αγόρια, τον Κωνσταντίνο, τον Τζώρτζη και τον Τζον. Στο αρχείο του Σανατορίου σώζεται φύλλο της εφημερίδας «Ατλαντίς» της Νέας Υόρκης (26/5/1913) με διαφημιστική καταχώριση του ιδρύματος μέσω του Δημητρίου Κούμουλου.²⁵ Μετά τον θάνατο του άνδρα της, η Άννα με τα παιδιά της επέστρεψαν στην Ελλάδα. Ο γιος της, Κωνσταντίνος Κούμουλος (1910-1966) σπούδασε ιατρική με ειδίκευση στη φυματιολογία. Ως Πνευμονολόγος εργάστηκε στο σανατόριο στο Βιοχημικό Εργαστήριο και κατόπιν στο Φθισιατρείο (Νοσοκομείο) «Σωτηρία». Αργότερα επέστρεψε στο Βόλο, όπου διατηρούσε δικό του ιατρείο. Δεν έπαψε ποτέ να συνεργάζεται με το Σανατόριο και βρισκόταν πάντα κοντά στον θείο του, όποτε αυτός τον χρειαζόταν. Δυστυχώς, ο Κων/νος Κούμουλος σκοτώθηκε σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα μαζί με τη γυναίκα του, Άννυ (1927-1966) και τον γιο

²² ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ Ν. ΤΣΑΚΝΗ: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1/1910

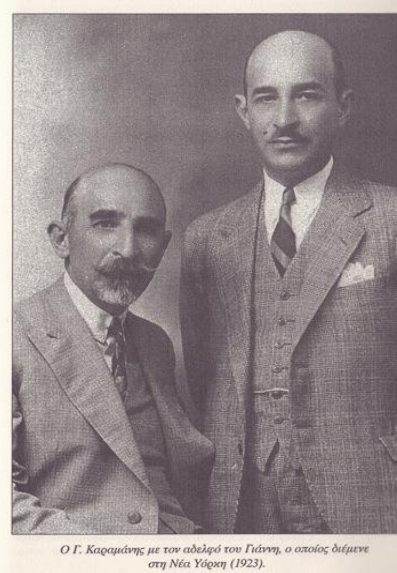
²³ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921

²⁴ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 30

²⁵ «ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΠΗΛΙΟΥ (ΒΟΛΟΥ)». Εφημ. «ΑΤΛΑΝΤΙΣ» -ATLANTIS NATIONAL DAILY GREEK NEWSPAPER-. Νέα Υόρκη, Δευτέρα 26/5/1913, σελ. 4

τους. Οι άλλοι δυο γιοι της Άννας, σπούδασαν ο μεν Τζώρτζης (1909-1989) χημικός και ο Τζον (1911-1994) πολιτικός μηχανικός.²⁶

Ο μικρότερος και αγαπημένος αδελφός του γιατρού, ο Ιωάννης, είχε πάει στην Αμερική αλλά μετά το γνωστό κραχ του 1929, επέστρεψε στην Ελλάδα και στο Σανατόριο. Πέθανε στις 8/4/1944.²⁷

Ο Γ. Καραμάνης με τον αδελφό του Γιάννη, ο οποίος διέμεινε στη Νέα Υόρκη (1923).

Η σύντροφος Άννα Καμπανάρη (1900/2 ή 1904-2006)

Η άφιξη και η συμβολή της

Στον απόηχο του Μεγάλου Πολέμου, μια νεαρή κοπέλα από αστική και αυστηρή οικογένεια των Αθηνών, η Άννα Καμπανάρη, με καταγωγή από τη Σύρο από την πλευρά της μητέρας της και από την Κρήτη (Ηράκλειο) από τον πατέρα της,²⁸ κάνει την επανάστασή της και σπάει τις συμβάσεις της τότε καλής κοινωνίας αλλά και της ηλικίας της. Γονείς της ήταν ο Βίκτωρας και η Αγγελική και αδέρφια της ο Ιωάννης (1898-1981), η Μαρία (1901-2004) και η μικρότερη Πηνελόπη ή Πόπη (1909- σκοτώθηκε στη διάρκεια του Εμφύλιου πολέμου).²⁹

Η Άννα μέχρι την ηλικία των 6 ετών ζούσε στη Σύρο στο σπίτι του παππού και της γιαγιάς της.³⁰ Φοίτησε σε φράγκικο-καθολικό σχολείο της Τήνου, καθώς ήταν καθολική.³¹ Μία μέρα διάβασε μία αγγελία σε μια εφημερίδα για το Σανατόριο του Πηλίου, το οποίο λειτουργούσε ήδη για 10 χρόνια περίπου, ότι αναζητούσε βοηθητικό προσωπικό. Έτσι, προς το τέλος του 1919 σε ηλικία 15-16 ετών (ή στην ηλικία των 19 ετών – ανάλογα με τη μεταγραφή στο ληξιαρχείο του έτους γεννήσεώς της),³² στο τέλος της εφηβείας της και γεμάτη ανησυχίες και ευαισθησίες, αντί να πάει σε καθολικό μοναστήρι, το οποίο είχε αποφασίσει, εγκατέλειψε το σπίτι της στην Αθήνα, την οικογενειακή θαλπωρή αλλά παράλληλα και το αυστηρό περιβάλλον, και έφθασε στο πρώτο ελληνικό ορεινό Σανατόριο (ύψους) που είχε

²⁶ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 30

²⁷ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 189 και ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΔΩΡΕΑ ΚΙ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ (9-4-1944)

²⁸ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, Το Σανατόριο Λασηθίου. «Ένας ήρωας της αγάπης» (Δημοσίευση επιστολής του Βίκτ. Καμπανάρη). Εφημ. «ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ», 26/6/1930, σελ. 1

²⁹ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 36, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 32

³⁰ Αφήγηση της ίδιας στην εκπομπή «ΜΟΝΟΓΡΑΜΜΑ» της ΕΡΤ, 26/5/2006

³¹ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 30, 32

³² ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 18

ιδρυθεί, στο Πήλιο, παραμονές Χριστουγέννων για να εργασθεί ως βοηθός χωρίς αμοιβή.³³ Δεν παρέμεινε καθολική έκτοτε.³⁴ Ήταν ο πρώτος προορισμός της ζωής της αφότου έφυγε από το πατρικό της σπίτι, σε μια εποχή που τους φυματικούς ασθενείς, στο βουνό, δεν τους πλησίαζε σχεδόν κανείς.

Η άφιξή της στο Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο το 1919, άλλαξε τη ροή των πραγμάτων. Η συμβολή της στη λειτουργία και οργάνωση του Σανατορίου υπήρξε καθοριστική. Στην αρχή ζύγιζε τις σκόνες στο φαρμακείο, ανακάτευε με το γουδί, μάθαινε απλές εξετάσεις στο εργαστήριο, φρόντιζε το διαιτολόγιο των ασθενών, έκανε τη γραφική εργασία και τους λογαριασμούς, έλεγχε τις προμήθειες και μάθαινε «ορθογραφία».

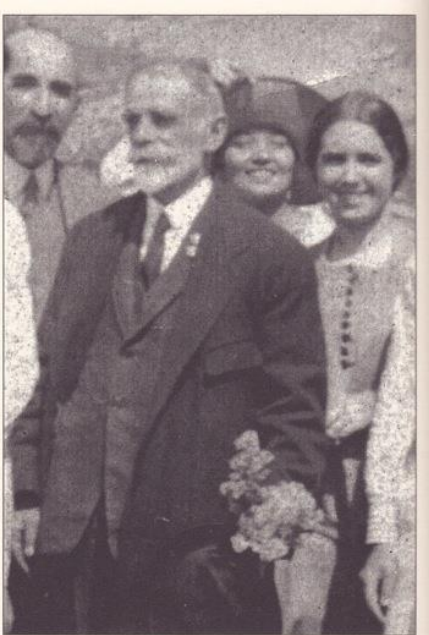

Η Άννα Καραμάνη (Σικελιανού) (1926).

Η Άννα στο βουνό έμαθε να φροντίζει κοντά στο γιατρό Καραμάνη τους απελπισμένους αρρώστους. Η επαφή της με τους ασθενείς που βίωναν με αξιοπρέπεια και με την αντοχή του ο καθένας, την προσωπική τους περιπέτεια, την έκαναν να ανακαλύψει έναν καινούργιο κόσμο και να «ανοιχθεί» σε νέες εμπειρίες και ιδέες.

³³ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 32, ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 41

³⁴ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... Η ιστορία του Σανατορίου και του Πρεβαντορίου στο Πήλιο». Συνέντευξη της Άννας Σικελιανού σε ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Κων/νο Γουργουλιάνη, Νικηφόρο Αγγελόπουλο, Γραμματή Μακέλη, Ηρακλή Καραγιάννη). Αθήνα, Απρίλιος 1994

Ο Κωστής Παλαμής στο Σανατόριο (1926).
Διακρίνονται ο Γεώργιος και η Άννα Καραμάνη.

Στο Σανατόριο του Πηλίου μαγεύτηκε και από το φυσικό περιβάλλον και από τον γοητευτικό οραματιστή γιατρό.³⁵ Οι γονείς της κατάφεραν να πληροφορηθούν για τον προορισμό της, το Πήλιο, με τη βοήθεια της Αρχιεπισκοπής, του Εισαγγελέα και της Αστυνομίας.³⁶

Η προσωπικότητά της διαμορφώθηκε δίπλα στον γιατρό Γ. Καραμάνη. Μετά από 3 χρόνια παραμονής της εκεί, στις 20 Ιουλίου

του 1922, στα 18 της παντρεύτηκε τον κατά 30 χρόνια περίπου μεγαλύτερό της, Γεώργιο Καραμάνη, στο πατρικό της σπίτι στην Πλατεία Βικτωρίας στην Αθήνα, με γάμο ορθόδοξο και όχι καθολικό.³⁷ Από τότε ξεκίνησε μια περίοδος ακμής του Σανατορίου, εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης. Σύμφωνα με δημοσίευμα εφημερίδας και στοιχεία που προέκυψαν από συνέντευξη της Άννας αλλά και τεκμήρια του σωζόμενου αρχαιακού υλικού του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη, οι γονείς της έμεναν στο Σανατόριο³⁸ και μέλη της οικογένειάς της εργάστηκαν ή φιλοξενήθηκαν σ' αυτό. Μάλιστα ο πατέρας της, Βίκτωρας, σε επιστολή του αναφέρει την ιδιότητά του το 1930 ως Διευθυντή του Ιδρύματος.³⁹

Η Άννα, πλέον, Καραμάνη, υπήρξε συμπρωταγωνίστρια του γιατρού για ένα μεγάλο διάστημα στην ιστορία του Σανατορίου. Κυριολεκτικά, ήταν «το δεξί του χέρι» και άφησε έντονη τη σφραγίδα της στο χώρο αυτό. Δίπλα στο Σανατόριο ο Γεώργιος Καραμάνης και η Άννα, έχτισαν το 1925 το διώροφο σπίτι τους με σαλόνι, τραπεζαρία, γραφείο για τον γιατρό, με 7 ευρύχωρα δωμάτια και λουτρό,⁴⁰ ενώ μετέτρεψαν σε ξενώνα για τους επισκέπτες ένα μικρό σπίτι, σε απόσταση 200 μ. χαμηλότερα από το Σανατόριο.

Η Άννα ήταν κοινωνική, πρόσχαρη και κοσμική, με συχνές αποδράσεις στην Αθήνα, διευρύνοντας έτσι τον κύκλο γνωριμιών τους και τον κύκλο των

³⁵ ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 42-3

³⁶ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 35, 39

³⁷ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 43

³⁸ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... Η ιστορία του Σανατορίου και του Πρεβαντορίου στο Πήλιο». ό.π. (σημ. 34)

³⁹ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 28) σελ. 1, ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, Νο 37 «ΒΙΒΛΙΟ ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΙΚΑ 1954-55. Α^{ον} ΤΑΜΕΙΟΝ 1937-1938 Οφειλόμενα εις Σανατόριον», του ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, Νο 38 «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10» 1938-1941

⁴⁰ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, Το Σανατόριο Λασηθίου. «Ένας ήρωας της αγάπης» (Συνέχεια της επιστολής του Βίκτ. Καμπανάρη). Εφημ. «ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ», 27/6/1930, σελ. 1-2

δραστηριοτήτων τους και της φιλοξενίας. Με την Άννα το Σανατόριο⁴¹ δεχόταν συχνά επισκέψεις επιστημόνων, πανεπιστημιακών, διανοούμενων, ποιητών και καλλιτεχνών.⁴² Έγινε έτσι δημοφιλής προορισμός στους ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών και της πολιτικής. Πολλοί από τους επισκέπτες της Ζαγοράς και της Πορταριάς, συχνά έφευγαν από τους προορισμούς τους για να επισκεφθούν το Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη.

Σχεδόν όλη η λογοτεχνική γενιά του '30 είχε ανέβει στο Πήλιο, στο Σανατόριο. Πολλοί από αυτούς μετέβαιναν από την Αθήνα στη Θεσσαλονίκη, οπότε συνδύαζαν τη στάση τους με μια επίσκεψη στο Σανατόριο.⁴³

Στο σημείο αυτό της ιστορίας ανοίγει ένα μεγάλο κεφάλαιο για το Σανατόριο. Η Άννα Καραμάνη, καινοτόμος, οργανωτική και δημιουργική καθώς ήταν, οραματίστηκε ένα Σανατόριο για αδύναμα και ασθενικά παιδιά και ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης πραγματοποίησε το όνειρό της με την ίδρυσή του, αν και αρχικά η στάση του ήταν πολύ επιφυλακτική. Το Πρεβαντόριο «Σπίτι των Παιδιών - Τα Χελιδόνια» στα Χάνια του Πηλίου ήταν πια πραγματικότητα και υπήρξε το πρώτο του είδους στην Ελλάδα, καθώς τέτοια ιδρύματα ήταν τότε άγνωστα στη χώρα.⁴⁴

Η ανατροπή

Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) υπήρξε ένα εξίσου μεγάλο κεφάλαιο στη ζωή της Άννας Καραμάνη. Η Άννα γνώρισε τον Άγγελο Σικελιανό τον Μάρτιο του 1938 στην Αθήνα, σ' ένα ταξίδι της με σκοπό να μάθει αργαλειό από την Εύα Πάλμερ, πρώτη γυναίκα του Σικελιανού, με την οποία εκείνος επιχείρησε την αναβίωση των Δελφικών Εορτών. Η κοινωνική Άννα περνούσε αρκετό διάστημα του χειμώνα στην Αθήνα για να επισκέπτεται τους γονείς της αλλά και για να «αποδρά» λίγο από τη μοναξιά και την ερημιά του Πηλίου. Εκεί σύχναζε σε πολλά βραδινά και εσπερίδες. Ο Σικελιανός είχε χωρίσει τότε από την Εύα Πάλμερ (που βρισκόταν στην Αμερική) και συνοδευόταν από την Ναυσικά, κόρη του Κωστή Παλαμά.⁴⁵ Λίγες μέρες αργότερα (τον Απρίλιο του 1938), ο Άγγελος Σικελιανός συνόδευσε την Άννα

---

⁴¹ ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 41

⁴² ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 55

⁴³ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... Η ιστορία του Σανατορίου και του Πρεβαντορίου στο Πήλιο». ό.π. (σημ. 34)

⁴⁴ ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, Ένα έργο πολιτισμού. Το πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια της κ. Καραμάνη». Παιδικός Παράδεισος. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 7/7/1937, σ. 1

⁴⁵ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 58-59, 74

στον Βόλο και μετά στο Σανατόριο,⁴⁶ όπου γνωρίστηκε με τον Γεώργιο Καραμάνη, ο οποίος μάλιστα τον υποδέχτηκε εγκάρδια. Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου ο Σικελιανός παραθέρισε στο καλυβάκι κάτω από το Πρεβαντόριο, δίπλα στη δημοσιά, όπου κάθε βράδυ συναντιόντουσαν και δειπνούσαν με την Άννα.⁴⁷

Η Άννα εξομολογήθηκε στον σύζυγό της τον έρωτά της για τον ποιητή και ο Άγγελος Σικελιανός, γράφοντας στον Γεώργιο Καραμάνη, ζήτησε την κατανόηση και την ευλογία του. Τον Ιανουάριο του 1939 η Άννα εγκατέλειψε το Σανατόριο και ακολούθησε τον Άγγελο Σικελιανό στην Αθήνα. Ήταν η δεύτερη φορά που «γύριζε σελίδα στη ζωή της». Τον Απρίλιο του 1939 ο γιατρός κατέβηκε στην Αθήνα για να πληροφορηθεί από την Άννα ποια ήταν η τελική της απόφαση. Μετά τον νευρικό κλονισμό του, που ακολούθησε, καθώς έχασε όχι μόνο μια σύντροφο αλλά κυρίως μια σύμμαχο στο όραμά του και στο έργο του, η Άννα επέστρεψε για πέντε μήνες στο βουνό (4-9/1939) από όπου έφυγε οριστικά την 1^η/9/1939, ακολουθώντας τον Άγγελο Σικελιανό στην Αθήνα.⁴⁸

Στις 27/9/1939 ο Γεώργιος Καραμάνης υπέβαλε αγωγή διαζυγίου στο Πρωτοδικείο Αθηνών και στις 15/1/1940 λύθηκε ο γάμος.⁴⁹ Χαρακτηριστικό είναι το επίπεδο της ευγένειας και της αξιοπρέπειας που διατηρήθηκε τότε και από τους τρεις τους - τον γιατρό, την Άννα και τον Άγγελο - για τη σχέση αυτή, γεγονός που αποδεικνύεται και από την αλληλογραφία, που έχει διασωθεί.⁵⁰ Ο Γεώργιος Καραμάνης διατήρησε τη φιλία του με την Άννα μέχρι τον θάνατό του το 1964 και ήταν πάντα δίπλα της όταν τον χρειαζόταν. Και εκείνη τον συμβουλευόταν πάντα.⁵¹

Η Άννα και ο Άγγελος παντρεύτηκαν τη Δευτέρα 17/6/1940, ημέρα του Αγίου Πνεύματος, σ' ένα ερημοκλήσι της Παναγίας στον αρχαιολογικό χώρο της Ελευσίνας⁵² και έφτιαξαν το σπίτι τους στη Σαλαμίνα.⁵³ Καθώς παντρεύτηκαν στις παραμονές του πολέμου, η κοινή τους ζωή στην Αθήνα δεν διαγραφόταν εύκολη.

---

⁴⁶ «Άγγελος Σικελιανός. Η ζωή και το έργο του». Τόμος ΝΓ', «Έλληνες ποιητές», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 6/7/1997, σελ. 125

⁴⁷ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 90, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 27

⁴⁸ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 99, 111, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 160-1

⁴⁹ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΣ, *Άννα Σικελιανού. Ο έρωτας και το όνειρο. Η ζωή της σαν μυθιστόρημα* (Εκδ. Καστανιώτη 2012), σελ. 158-160

⁵⁰ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 110-111, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 56

⁵¹ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 38

⁵² ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 132, ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, *Γράμματα στην Άννα* (Εκδ. Ίκαρος, α' έκδ. 1980, β' έκδ. 1981), σελ. 25

⁵³ ΖΑΡΛΗ - ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, «Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) και ο Βόλος». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών)τ. 18ος, 2010, σελ. 387-416

Μαζί με το ζεύγος στην Αίγινα κάποιους γερμανικής Κατοχής το παντρεμένοι 12 χρόνια, και προβλήματα: την οικονομικές δυσκολίες, την

Καζαντζάκη πέρασαν δύσκολους μήνες της 1942.⁵⁴ Έζησαν μέσα σε πληρότητα αλλά περίοδο του Εμφυλίου, τις απόρριψη της

υποψηφιότητας του Άγγελου στην Ακαδημία Αθηνών (κέρδισε ο ποιητής Σωτήρης Σκίπης), όπως και για το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1946, και τέλος το εγκεφαλικό του επεισόδιο που παρέλυσε παροδικά την αριστερή του πλευρά.⁵⁵ Η ενασχόληση της Άννας με την υφαντική τέχνη - τον αργαλειό, που είχε διδαχθεί από την πρώτη γυναίκα του Άγγελου Σικελιανού, την αμερικανίδα Εύα Πάλμερ, την βοήθησαν να αντιμετωπίσει οικονομικές δυσκολίες και να μην χάσει την ανεξαρτησία της.⁵⁶

Σιωπηλή η Άννα στεκόταν στο πλευρό του Άγγελου, όταν αυτός, συντετριμμένος στην κηδεία του Κωστή Παλαμά τον Φεβρουάριο του 1943 απήγγειλε τον περίφημο επικήδειό του, που με τη φράση «Ηχήστε οι σάλπιγγες... σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα», έδινε κουράγιο στον λαό. Τον Μάιο του 1947 ο Άγγελος Σικελιανός εκλέχθηκε πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών. Για μεγάλα διαστήματα (1948) ο Άγγελος και η Άννα ζούσαν στη Σαλαμίνα, όπου τους επισκέπτονταν και τους συντρόφευαν φίλοι τους.⁵⁷ Μαζί, μέχρι τον θάνατο του Άγγελου στις 19/6/1951 από οξύ πνευμονικό οίδημα, σε ηλικία 67 ετών.⁵⁸ Στα τελευταία χρόνια της ζωής του, ο Άγγελος ζήτησε συγχώρεση από τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη, όταν αυτός τον επισκέφθηκε για τελευταία φορά.⁵⁹

Φεύγοντας η Άννα από το Σανατόριο, αυτό σήμαινε μια μεγάλη αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας του Πρεβαντορίου. Το 1956-7⁶⁰ η Άννα θα επιστρέψει στο Πήλιο και στο Σανατόριο. Θ' ανεβεί για τελευταία φορά στο βουνό, όπου θα μείνει για λίγες μέρες, για να ξαναδεί και ν' αποχαιρετήσει τον Γεώργιο Καραμάνη και τους ανθρώπους που την συντρόφευσαν στον πρώτο προορισμό της ζωής της.⁶¹ Μετά την

⁵⁴ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 157-159, «Άγγελος Σικελιανός. Η ζωή και το έργο του». ό.π. (σημ. 46) σελ. 22, 126

⁵⁵ «Άγγελος Σικελιανός. Η ζωή και το έργο του». ό.π. (σημ. 46) σελ. 23, 127

⁵⁶ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 183, 186, Αφήγηση της ίδιας ό.π. (σημ. 30)

⁵⁷ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, ό.π. (σημ. 52) σελ. 15, 33, «Άγγελος Σικελιανός. Η ζωή και το έργο του». ό.π. (σημ. 46) σελ. 22, 126

⁵⁸ ΖΑΡΛΗ - ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, ό.π. (σημ. 53) σελ. 414

⁵⁹ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 203

⁶⁰ ΑΡΧΕΙΟ Γ. Καραμάνη, Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας: Τιμολόγια, Εντάλματα Πληρωμής, ΦΑΚ. 23, 12/1956

⁶¹ «Γράμματα στην Άννα». Τόμος ΝΓ', «Έλληνες ποιητές», Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 6/7/1997, σελ. 167

επιστροφή της στην Αθήνα θα ζήσει αποτραβηγμένη. Η Άννα Σικελιανού πέρασε τα 100 χρόνια ζωής. Πέθανε στις 26 Μαΐου του 2006 στο νοσοκομείο «Ευαγγελισμός», υπέργηρη, έχοντας ζήσει 55 χρόνια χηρείας και μοναξιάς, και έχοντας αφιερώσει τη ζωή της στο έργο του Άγγελου Σικελιανού, στη μετάφραση πεζών και ποιητικών έργων και στη συγγραφή των βιβλίων της, με αυτοβιογραφικά κείμενα γεμάτα μνήμες και μαρτυρίες μιας γεμάτης ζωής («Η ζωή μου με τον Άγγελο» Εκδ. Εστία 1985 και «Ο ποιητής Άγγελος Σικελιανός» Εκδ. Ίκαρος 2002).⁶²

---

⁶² ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ Γ., «Με την ψυχή φτερωμένη...». Ένα αντίο, που δεν ειπώθηκε ποτέ, στην Άννα Σικελιανού. Διαθέσιμο από το http://www.iatrikionline.gr/Respiratory_39/19.pdf

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Η ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ

Οι αναφορές στον μύθο και την αρχαιότητα

Η ύπαρξη της φυματίωσης εκτιμάται σε 15.000 έως 20.000 χρόνια πριν. Τα πρώτα κρούσματα ίσως εμφανίστηκαν στην κοιλάδα του Ριφτ στην Κεντρική Αφρική, ενώ έχει τεκμηριωθεί η παρουσία της νόσου σε ανθρώπινα οστά της Νεολιθικής εποχής στην Ευρώπη (10.000-4.000 π.Χ.). Επίσης, στη Νουβία, στην κοιλάδα του Νείλου, μούμιες φέρουν υπολείμματα της νόσου (5.000 π.Χ.) και σε αιγυπτιακές μούμιες με τη μέθοδο του DNA εντοπίστηκαν βάκιλλοι της φυματίωσης. Στη Μεσόγειο η εμφάνιση της νόσου χρονολογείται στην προϊστορική εποχή. Στη Βίβλο υπάρχουν αναφορές της νόσου στους Ισραηλίτες και στην Ινδία κείμενο του 500 π.Χ. αποτρέπει τον γάμο με μέλος οικογένειας φυματικών. Στο Περού εντοπίστηκαν σκελετοί και μούμια με βακίλλους της φυματίωσης, ενώ τη νόσο γνώριζαν και οι αρχαίοι Κινέζοι. Η διασπορά της φυματίωσης όμως κατά τους χρόνους εκείνους θα πρέπει να ήταν περιορισμένη.⁶³

Την πρώτη αναφορά για ίαση και θεραπεία από τη φθίση συναντούμε στην ελληνική μυθολογία, όταν ο θεός Απόλλωνας πηγαίνει στο Πήλιο, στον γιατρό και σοφό Χείρωνα (κένταυρο), ένα από τα παιδιά του που ήταν ασθενικό με εικόνα όπως ενός φυματικού, γιατί εκεί το κλίμα ήταν καλό και ο αέρας καθαρός. Ο όρος «φ θ ί σ ι ς» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία γύρω στο 460 π.Χ. από τον ιατρό Ιπποκράτη (460-370 π.Χ.)⁶⁴ - που πρώτος αποκάλεσε έτσι τη φυματίωση («Των δε νοσημάτων τα τοιάδε έχει ανάγκας ώστε υπ' αυτών απόλλυσθαι, όταν γένωνται. Φθίσις, ύδρωψ υποσαρκίδιος, και γυναίκα οκόταν έμβρυον έχουσαν περιπλευμονή ή καύσος λάβη...»). Ιπποκράτης, Περί νούσων το δεύτερον 49, τόμ. 15, εκδ. ΚΑΚΤΟΣ, 1992) και στον οποίο συναντούμε υποδειγματική και λεπτομερή περιγραφή των συμπτωμάτων και των σταδίων της

⁶³ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, «Παλαιά και επίμονη όσο και ο άνθρωπος». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 24/11/2002, σελ. 3, ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Η Ιστορία της Φυματίωσης (από την Προϊστορική Περίοδο ως την ανακάλυψη του βάκιλλου του KOCH)*. (Αθήνα 1983), σελ. 8-9, 30, 33-37, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, *Η αντιμετώπιση της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα* (Διδακτορική Διατριβή 2005), σελ. 4

⁶⁴ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, Ασθένειες φαντάσματα του παρελθόντος... 27/4/2012. Διαθέσιμο από το <http://www.hellasontheweb.org>

νόσου - ανατομικά και κλινικά.⁶⁵ Περιέγραψε δε τη φθίση σε πληθυσμό ηλικίας από 18 έως 35 ετών με μοιραία πάντοτε έκβαση («Φθίσεις γίνονται μάλιστα ηλικίσι τίσιν οκτώ καΐδεκα, των μέχρι πέντε και τριάκοντας» Ιπποκράτης, 9^{ος} Αφορισμός).⁶⁶ Για τη μεταδοτικότητα της νόσου (σπουδαία επιδημιολογική παρατήρηση) μας πληροφορεί ο σύγχρονός του, Ισοκράτης.⁶⁷ Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) γνώριζε τα σχετικά με τη μεταδοτικότητα και ανέτρεψε τη θεωρία της κληρονομικότητας της νόσου.⁶⁸ Ο Γαληνός από την Πέργαμο (130-199 ή 200 μ.Χ.), ο μεγαλύτερος ιατρός της αρχαιότητας μετά τον Ιπποκράτη, ορίζει τη φθίση ως μία εξέλκωση των πνευμόνων, του θώρακος ή του λαιμού, συνοδευόμενη από βήχα, πυρετό και φθορά του σώματος από το πύον.⁶⁹ Αποδέχεται την κληρονομικότητα, στηρίζει όμως τη θεωρία της μεταδοτικότητας της νόσου (μολυσματική) και προτείνει στους ασθενείς αλλαγή κλίματος και ειδική διατροφή.⁷⁰ Την ίδια περίοδο, ο Καππαδόκης ιατρός Αρεταίος δίνει μια σαφέστατη και τέλεια περιγραφική εικόνα της φυματίωσης, επισημαίνοντας και προδιαθετικά αίτια.⁷¹

Ιατροί ελληνιστικών, ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων συνιστούσαν ορεινές τοποθεσίες και ανοιχτά μέρη με νερά και δάση στους φυματικούς ασθενείς, με καθαρό αέρα και όχι μακριά από τη θάλασσα. Ούτε πολύ ψηλά με ανέμους, ούτε πολύ χαμηλά με αναθυμιάσεις. Ούτε να περικλείεται το μέρος από βουνά, ούτε να συγκρατεί λιμνάζοντα ύδατα. Τέλος, ως προς τον προσανατολισμό, όχι προς τον βορρά αλλά προς τη δύση.⁷² Η θεραπεία περιελάμβανε φάρμακα με βάση τα βότανα και διαιτητική αγωγή, καθώς και αφαιμάξεις, υδροθεραπεία, καυτηριάσεις κ.ά. Δεν σημειώθηκε όμως καμία ουσιαστική πρόοδος ούτε στη διερεύνηση ούτε στη θεραπεία της φυματίωσης.⁷³ Μέχρι τα τέλη του 19ου αι. τα συγγράμματα ήταν ελλιπή, αφού

---

⁶⁵ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, «Η Φυματίωση ως Ιατρικόν πρόβλημα». Περ. *ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ*, 4^{ον} έτος, Αθήναι, Ιούνιος /1938, σελ. 3, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 4, ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, «Σανατόρια της Ευρώπης». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 9

⁶⁶ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 4

⁶⁷ «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία». Έκδοση της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού «*ΙΝΕΥΜΩΝ*» (Αθήνα 1997), σελ. 10

⁶⁸ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 45, ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 9

⁶⁹ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 64)

⁷⁰ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 54, ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 9

⁷¹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 5-6

⁷² ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, Από την πόλη του ΒΟΛΟΥ στο Σανατόριο του Πηλίου. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 43

⁷³ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 51, 58

αγνοούσαν το αίτιο της νόσου, προχώρησαν όμως σε συλλογή γνώσεων για τη φυματίωση.⁷⁴

Η νόσος

Η πανάρχαιη αυτή νόσος με την οποία συνδέθηκε το όνομα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, η φυματίωση, υπήρξε μια μάστιγα του 19^{ου} και 20^{ου} αι. στην Ευρώπη και την Ελλάδα (μαζί με την ελονοσία⁷⁵), μια επάρατος νόσος απέναντι στην οποία οι γιατροί ήταν ανίσχυροι. Υπήρξε μία από τις τέσσερις αρρώστιες (λέπρα 11ος αι., πανώλη 15ος αι., σύφιλη 16ος αι., φυματίωση 19ος αι.) που «σφράγισαν» την ανθρωπότητα,⁷⁶ καθώς και ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο στην ιστορία της ιατρικής επιστήμης.⁷⁷

Την πορεία της φυματίωσης ανά τον κόσμο καθόρισαν οι μεγάλες μεταναστεύσεις των πληθυσμών και οι διαμορφούμενοι πολιτικο-οικονομικοί παράγοντες.⁷⁸ Η αύξηση των κρουσμάτων που εμφάνισε η νόσος ήταν ανάλογη της πυκνότητας του πληθυσμού στην εκάστοτε πόλη (αύξηση στις πυκνοκατοικημένες, μείωση στις μικρές) και συσχετίστηκε με τη εκβιομηχάνιση των πόλεων (χωρίς υγειονομική υποδομή), την αστυφιλία, τις κακές και ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας στα εργοστάσια, τον συνωστισμό, το σκοτάδι, τον αέρα και την υπερβολική απασχόληση.⁷⁹ Εκτός από πολύ σοβαρή ασθένεια, που έπρεπε να αντιμετωπισθεί καίρια, σοβαρά και αποτελεσματικά, η φυματίωση επέφερε στην εκάστοτε κοινωνία, την οποία κυριολεκτικά αποδιοργάνωνε, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Αποτέλεσε ένα μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα και μια κοινωνική απειλή.⁸⁰ Κατά της νόσου της φυματίωσης, χρονικά, γεωγραφικά αλλά και κοινωνικά, δόθηκε ίσως ο

⁷⁴ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 5

⁷⁵ ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., «Η Ιστορία των Αντιφυματικών Ιδρυμάτων και Ιατρείων στην Πελοπόννησο». Περιοδικό «Αρχαϊκή Ιατρική», Τόμος 32, τ. 2, 10/2013, σελ. 144

⁷⁶ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 64)

⁷⁷ ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, «Ιατρικές και κοινωνικές αντιλήψεις περί φυματίωσης την εποχή του Μεσοπολέμου». Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Ιστορική Δημογραφία», Τμήμα Ιστορίας – Ιόνιο Πανεπιστήμιο. ΙΑΤΡΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΒΔ ΕΛΛΑΔΟΣ 2014, Τόμος 10, τ. 1, σελ. 60

⁷⁸ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 12

⁷⁹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Οι γιατροί απέναντι στο κοινωνικό ζήτημα. Ο αντιφυματικός αγώνας στις αρχές του 20^{ου} αι. (1901-1926)». Περιοδικό «Μνήμων», τ. 24, 2002, σελ. 153, ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., «Η φυματίωση σε ελληνικά περιοδικά της περιόδου 1854-1901». Περιοδικό «ΙΝΕΥΜΩΝ», τεύχος 4, τόμος 19^{ος}, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2006, σελ. 349-356

⁸⁰ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, «Θεραπευτήριο Ελπίς». Το Χρονικό της ίδρυσης και της κατασκευής του. Διαθέσιμο από το http://www.ilak.org/docs/proceedings_c/volume_1/13.pdf

μεγαλύτερος αγώνας στο χώρο της ιατρικής, όχι μόνο με επιστημονικά μέσα αλλά και με ενεργό ρόλο της θρησκείας και της δεισιδαιμονίας.⁸¹

Η φυματίωση (tuberculosis ή TBC, ο λατινικός όρος δεν εμφανίζεται πριν το 1834⁸²) είναι μία χρόνια λοίμωξη, κυρίως των πνευμόνων, που προκαλείται από ένα βακτηρίδιο που ονομάζεται «Μυκοβακτηρίδιο της Φυματίωσης» (*Mycobacterium tuberculosis*). Ο υπεύθυνος «βάκιλλος του Κοχ (Koch)», το μικρόβιο (μυκοβακτηρίδιο) αυτό φθίνει σιγά-σιγά, αργά και σταθερά τον οργανισμό του ανθρώπου, εξ ου και ο ιπποκρατικός όρος «φθίσις» (από το ρήμα «φθίνω» = ελαττώνομαι συνέχεια, αργοσβήνω)⁸³. Ο όρος «φθίσις» παρέμεινε στη διεθνή βιβλιογραφία μέχρι το 1839, όταν ο Γερμανός γιατρός Johan Lucas Schönlein (1793-1864) έδωσε στη νόσο το όνομα «φυματίωση».⁸⁴

Η ανακάλυψη του βακίλλου αυτού της φυματίωσης στα πτύελα των ασθενών,⁸⁵ ανακοινώθηκε στις 24/3/1882 σε Συνεδρίαση της Εταιρείας Φυσιολογίας του Βερολίνου, με τίτλο «Die Aetiologie der Tuberculose» από τον Γερμανό Μικροβιολόγο, Dr. Robert Koch (1843-1910, του οποίου πήρε το όνομα), ο οποίος επί 16 χρόνια δούλεψε επίμονα πάνω στην απομόνωση, καλλιέργεια (βακτηριολογικές έρευνες) και χρωματισμό (τεχνικές) του βακίλλου, ορίζοντας πλέον και το αίτιο που την προκαλεί.⁸⁶ Το 1890 ανακάλυψε επίσης τη φυματίνη (από την επεξεργασία φυματικών βακτηριδίων) και τη δερματική φυματινοαντίδραση.⁸⁷ Το 1905 του απονεμήθηκε το βραβείο Nobel Ιατρικής για τις μεθοδικές έρευνές του, τις ανακαλύψεις του και την προσφορά του στην ανθρωπότητα και η 24η Μαρτίου καθιερώθηκε παγκόσμια ημέρα φυματίωσης.⁸⁸ Η διάγνωση δεν στηριζόταν πλέον μόνο στην κλινική εξέταση αλλά και στα πτύελα και τους ιστούς των ασθενών.⁸⁹

---

⁸¹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 11

⁸² ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

⁸³ ΤΣΙΛΙΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, «Οι επιδημίες στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα και τρόποι αντιμετώπισής τους». Πτυχιακή Εργασία. Αλεξάνδρειο Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Νοσηλευτικής. Θεσσαλονίκη 2009. Διαθέσιμο από το <http://eureka.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/4950/Tsilipira-Tsimprou.pdf?sequence=1>

⁸⁴ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 42

⁸⁵ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 10

⁸⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Η εξέλιξη της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα* (Αθήνα 2007), σελ. 17, ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ, *Πώς να φυλαγόμεθα από τη Φυματίωση*. Μετάφρ. Κωνστ. Μ. Μελά (Εκδότης Ιωάν. Βάρτσος, Εν Αθήναις 1925), σελ. 9

⁸⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 7

⁸⁸ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι. – ΤΣΙΑΜΗΣ Κ., «Ο Ρ. Κοχ και οι ερυθροί βάκιλλοι». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 12-13, «Η Ιστορία της Φυματίωσης». Διαθέσιμο από το <http://www.tbcenter.gr/η-ιστορία-της-φυματίωσης>

⁸⁹ ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

Μεταδοτικότητα ή κληρονομικότητα; Ψυχική ή σωματική νόσος; Ερώτημα που απασχόλησε πολύ τις ιατρικές ειδικότητες.⁹⁰ Δεν επρόκειτο όμως για ασθένεια, όπως η γρίπη ή η οστρακιά, ούτε μεταδιδόταν απευθείας από τον πάσχοντα.⁹¹ Αλλά για μικροοργανισμό που ζει στο έδαφος ή στο πάτωμα, σε ζωντανούς οργανισμούς ή έξω από αυτούς, και η μετάδοσή του γίνεται αερογενώς, κυρίως με τα σταγονίδια που αποβάλλει ο ενήλικος άρρωστος με το βήχα, το φτάρνισμα ή την ομιλία. Δεν μεταδίδεται από τα παιδιά (μπορούν μόνο να προσβληθούν) και πολλαπλασιάζεται πολύ αργά (τα μυκοβακτηρίδια επιβιώνουν στα σωματίδια για πολλές ώρες), γι' αυτό και η αρρώστια δεν εκδηλώνεται αμέσως, αλλά πολύ αργότερα της μόλυνσης. Προσβάλλει κυρίως τους πνεύμονες (πύλες εισόδου του μυκοβακτηριδίου: μύτη, λαιμός, αυτιά, πληγές, ερεθισμοί,⁹² η αναπνευστική οδός θεωρείται η συχνότερη δίοδος⁹³) και από κει εγκαθίσταται σε άλλα όργανα όπως οι λεμφαδένες, οι νεφροί, τα οστά, οι σπόνδυλοι και οι μήνιγγες. Στην πνευμονική φυματίωση υπάρχει βήχας με ή χωρίς πτύελα, αιμόπτυση, πόνος στο στήθος, δύσπνοια, αδυναμία, κόπωση, απώλεια βάρους, ανορεξία, ρίγη, πυρετός και νυχτερινοί ιδρώτες.⁹⁴

Ως τα μέσα του 19^{ου} αι. η νόσος συνδεόταν με την κληρονομικότητα και την προδιάθεση του οργανισμού. Επιχείρημα γι' αυτό ήταν η αντοχή και η ανοσία των γιατρών και του προσωπικού των Σανατορίων απέναντι στον βάκιλλο του Koch, αφού όλη την ημέρα συναναστρέφονταν με φυματικούς ασθενείς.⁹⁵ Εκεί όμως οι ασθενείς βρίσκονταν υπό θεραπεία και λαμβάνονταν οι απαραίτητες προφυλάξεις. Δεν προσβάλλονταν επίσης όλοι οι άνθρωποι από τη νόσο και εξαιτίας της διαφορετικής προσωπικότητάς τους και του αμυντικού συστήματος του οργανισμού τους. Το ότι η φυματίωση δεν είναι κληρονομική νόσος αποδείχθηκε με τη φυματινοαντίδραση Mantoux (η δοκιμασία φυματίνης του δέρματος – μέθοδος διάγνωσης από το 1908, από το όνομα του γάλλου γιατρού Charles Mantoux 1877-1947) σε παιδιά και νεογνά.⁹⁶

---

⁹⁰ ΤΣΙΛΙΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, ό.π. (σημ. 83)

⁹¹ ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 11

⁹² ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 61, 65

⁹³ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 163

⁹⁴ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίσεως», (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912). Επανεκδοση μέρους των Πρακτικών, σελ. 55, ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80)

⁹⁵ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ., *Κληρονομικότης και Φυματίωσις*. Εν Αθήναις 1932, ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

⁹⁶ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 64), ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 15-16, 21, ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

Ο Ζαν-Αντουάν Βιλμέν (Jean Antoine Villemin 1827-1892) ήταν ο πρώτος που απέδειξε ότι η νόσος ήταν μεταδοτική και ότι μπορούσε να προληφθεί.⁹⁷ Η ανακάλυψη αυτή, ότι η φθίση είναι μολυσματική μεταδοτική λοιμώδης νόσος και ότι οφείλεται σ' αυτόν τον βάκιλλο, «γέννησε» μία στάση απέναντι στη νόσο και καθόρισε τη θεραπεία και τα μέσα αντιμετώπισής της, που ίσχυαν μέχρι τη δεκαετία του '50.⁹⁸

Βασικές προϋποθέσεις για την ίαση των φυματικών ασθενών ήταν το κατάλληλο κλίμα, κυρίως στο βουνό, ο καθαρός αέρας, η καλή τροφή και κυρίως ο ήλιος, που θεωρούνταν ισχυρό μικροβιοκτόνο μέσο.⁹⁹ Στα Σανατόρια επικρατούσε και τονιζόταν η «πίστη» για θεραπεία και όχι για απομόνωση, η οποία θεραπεία επιτυγχανόταν με φυσικοθεραπεία, αεροθεραπεία, ηλιοθεραπεία, κάθε αγωγή της εποχής, άφθονη τροφή και ανάπαυση (μια θεραπεία, που δεν ενδείκνυτο όμως για ...απόρους¹⁰⁰).

Η κοινωνική διάσταση – Απομόνωση και αποξένωση

Ο φυματικός ασθενής, λόγω των αιμοπτύσεων, του έντονου βήχα και των πυρετών, αδυνατούσε να εργαστεί και να προσφέρει στην οικογένειά του. Το χειρότερο ήταν ότι αποκλειόταν από το ευρύτερο περιβάλλον και αυτός και η οικογένειά του, λόγω του φόβου και της άγνοιας για τη μετάδοση της νόσου και ένιωθε έτσι απόβλητος, παραγκωνισμένος, ανεπιθύμητος και στιγματισμένος, πόσο μάλλον όταν απολυόταν κιάλας από την εργασία του, καθώς θεωρούνταν απειλή για τους συναδέλφους του.¹⁰¹ Ακόμα, και στα στενά πλαίσια της ίδιας της οικογένειας, σε αντίφαση με την αγάπη και την έγνοια για τον ασθενή, έκανε την εμφάνισή της η εσωστρέφεια¹⁰² και η «απομάκρυνση», αλλάζοντας τη ζωή τους. Οι γιατροί πολλές φορές επισκέπτονταν τον φυματικό ασθενή τη νύχτα, για να μη γίνει γνωστό, εξαιτίας της νοσοφοβίας.¹⁰³

⁹⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΗΣ, «Φυματίωση και Βιομηχανική Επανάσταση». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 6-8

⁹⁸ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 11

⁹⁹ ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 77) σελ. 58, ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 13

¹⁰⁰ ΣΤΑΜΑΤΗ ΛΑΜΠΡΙΝΗ, Η «Ξένη» που έσπερνε το θάνατο. Εφημ. «*ΤΑ ΝΕΑ*», Αθήνα 29/1/2000

¹⁰¹ ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 77) σελ. 59, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 17

¹⁰² ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Τα Σανατόρια και το Κοινωνικό Ζήτημα της Φυματίωσης στην Αθήνα, 1890-1940* (Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 2015), σελ. 90

¹⁰³ ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Ιστορία της φυματίωσης*. Διαθέσιμο από το <http://alexandros-remoundos.blogspot.gr/> (ανακτήθηκε στις 19/10/2008)

Η νόσος εμφάνιζε προτίμηση στους άνδρες, ενώ στις γυναίκες η θνησιμότητα από φυματίωση ήταν μικρότερη (λόγω του ανθεκτικότερου οργανισμού τους). Γενικά ένας αδύναμος και εξασθενημένος οργανισμός αποτελούσε γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη της νόσου.¹⁰⁴ Οι ασθενείς ζούσαν συνήθως σε άθλιες συνθήκες, σε δωμάτια χωρίς ήλιο και αερισμό, ενώ συχνά ήταν και άποροι, χωρίς τροφή, θεραπεία και υποστήριξη. Ο αγροτικός πληθυσμός αντιστεκόταν στην επιδημία της νόσου. Οι φυματικοί ασθενείς ανήκαν κυρίως στην εργατική τάξη (εργάτες, δάσκαλοι, υπηρέτες, ξυλουργοί, υποδηματοποιοί), αλλά νοσούσε και η αστική τάξη, η οποία όμως είχε την οικονομική δυνατότητα νοσηλείας στο εξωτερικό (κυρίως στην Ελβετία, επινοώντας διάφορους λόγους για την απομάκρυνσή τους!) και στην Ελλάδα αργότερα (άνευ στοιχείων της ταυτότητάς τους!) αλλά και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης χωρίς την ανάγκη απομάκρυνσης του αρρώστου από την κοινωνική ζωή.¹⁰⁵

Λόγω της ιδιαιτερότητας αυτής της νόσου, δηλ. της εύκολης μετάδοσής της, κυρίως σε εξασθενημένους οργανισμούς και λόγω της απομάκρυνσης των ασθενών από τις οικογένειές τους και από την εργασία τους, καθώς η πλειοψηφία των φυματικών ανήκε στην παραγωγική και αναπαραγωγική ηλικία των 15-60 ετών, ο αντίκτυπος στην τοπική κοινωνία και στην οικονομία ήταν μεγάλος. Η κοινωνία στερήθηκε εκείνα τα άτομα, που θα την «οδηγούσαν» στην ευημερία.¹⁰⁶

Η διαχείριση της νόσου στο εξωτερικό

Η επιδημία της φυματίωσης στην Ευρώπη ήταν γνωστή ως η «μεγάλη λευκή πληγή» (σε αντίθεση με τη «μαύρη» που ήταν η πανώλη). Η αντιμετώπισή της στις χώρες του εξωτερικού ήταν τελείως διαφορετική από ό,τι στην Ελλάδα.

Τα Σανατόρια (sanatorium, ουδέτερο του επιθέτου sanatorius, από τη μετοχή sanatus του ρήματος sanare = θεραπεύω, sanitas = υγεία)¹⁰⁷ άρχισαν να εμφανίζονται κοντά στις μεγάλες πόλεις και αρχικά σε χαμηλά υψόμετρα.¹⁰⁸ Με τις απόψεις των επιστημόνων να δίστανται ως προς το ιδανικό υψόμετρο (για την επίδραση στην

---

¹⁰⁴ ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 38, 41, ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

¹⁰⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 18

¹⁰⁶ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 154

¹⁰⁷ ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 144

¹⁰⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 7

αναπνευστική λειτουργία των ασθενών), τα Σανατόρια που ιδρύθηκαν χωρίζονται σε πεδινά, ορεινά και παραθαλάσσια.¹⁰⁹

Στα 1840 περίπου ιδρύθηκε το πρώτο ιδιωτικό σανατόριο στο Birmingham της Αγγλίας από τον γιατρό George Bodington (1799-1882). Ο Χέρμαν Μπρέμερ (Hermann Brehmer, 1826-1889) ίδρυσε το 1854 ή 1860 (ή η κοντέσα νύφη του το 1849) το πρώτο ορεινό Σανατόριο στο Γκέρμπερσντορφ (Görbersdorf) της γερμανικής Σιλεσίας (σημ. Sokolowsko της Πολωνίας) σε υψόμετρο 800 μ.¹¹⁰ και το 1860 ο Alexander Spengler (1827-1901) ίδρυσε Σανατόριο στο Davos της Ελβετίας.¹¹¹ Το 1876 ο ιατρός Peter Dettweiler (1837-1904) και πρώην ασθενής του Μπρέμερ, έχτισε το δεύτερο Σανατόριο Heilanstalt Falkenberg (Falkenstein) στην Έσση της Γερμανίας. Ήταν ο πρώτος που εισήγαγε την παραμονή στην ξαπλώστρα, δίνοντας βαρύτητα στην ανάπαυση.¹¹² Ο Sir Robert Philip (1857-1939) ίδρυσε το Royal Victoria Dispensary for Consumption στο Εδιμβούργο το 1887, το πρώτο αντιφυματικό ιατρείο. Το Sharon Sanatorium ιδρύθηκε το 1890 κοντά στη Βοστώνη. Στο μεταξύ άρχισαν να αναπτύσσονται και ειδικευμένες κλινικές σε μεγάλες αστικές μητροπολιτικές περιοχές. Το 1867 οργανώθηκε στο Παρίσι το Α΄ Διεθνές Συνέδριο για τη Φυματίωση και το 1902 πραγματοποιήθηκε αντίστοιχο επίσης στο Βερολίνο, ενώ εθνικές εκστρατείες αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες για την ανάσχεση της εξάπλωσης της νόσου.¹¹³ Μεγάλα γνωστά Σανατόρια υπήρξαν στις περιοχές Αρσά, Μεράν, Βλινύ, Λέυζεν κ.α. Μέχρι το 1930 χτίζονταν όλο και περισσότερα Σανατόρια, ενώ στην Ελβετία μόνο χτίστηκαν γύρω στα 100.¹¹⁴

Στις αρχές του 20ού αιώνα η φυματίωση ήταν μία από τις πρώτες αιτίες θανάτου για τους νέους ηλικίας 15-29 ετών. Στη Δανία με την ίδρυση Σανατορίων μειώθηκαν οι θάνατοι από τη νόσο κατά 93%, ενώ στη χώρα αυτή όπως και στη Νορβηγία, γινόταν απομόνωση των πασχόντων και δωρεάν νοσηλεία των άπορων φυματικών ασθενών. Το τρίπτυχο που επικρατούσε έναντι της νόσου ήταν Πρόληψη - έγκαιρη διάγνωση - απομόνωση των ασθενών. Η αγωγή περιελάμβανε υγιεινή διατροφή, απολύμανση, ανάπαυση και ηθική ζωή. Στη Νορβηγία επίσης

¹⁰⁹ ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 77) σελ. 58

¹¹⁰ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 10, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 7, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 53

¹¹¹ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακος Αθηνών «Η ΣΩΤΗΡΙΑ»*. Ιστορική Μελέτη (Διακτορική Διατριβή, Αθήνα 1984), σελ. 30, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 51

¹¹² ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 50, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 143, ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 10

¹¹³ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 64), ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 7

¹¹⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 7, ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 11

λειτουργούσαν 5 Σχολές Εκπαίδευσης Νοσοκόμων, 30 Σανατόρια, 12 Πρεβαντόρια, 10 Υπαίθριες Σχολές, 5 Θεραπευτήρια και πολλά Κέντρα Διανομής Τροφής και Γάλακτος.¹¹⁵

Το 1944 οι Albert Schats (1920-2005), Elizabeth Gregory Bugie (1920-2001) και ο αμερικανορώσος Selman Waksman (1888-1973, βραβεύτηκε με το Νόμπελ το 1952¹¹⁶) στις ΗΠΑ απομόνωσαν τον *Streptomyces griseus* και ανακάλυψαν τη στρεπτομυκίνη, το πρώτο αντιβιοτικό με αποτελεσματικότητα κατά της φυματίωσης, μια αληθινή επανάσταση κατά της νόσου, ένα μέσο πλέον ελέγχου.¹¹⁷ Αυτή η ανακάλυψη θεωρείται η αρχή της νεότερης εποχής της νόσου, παρόλο που η αληθινή επανάσταση αρχίζει το 1950 με την ανάπτυξη της ισονιαζιδης, του πρώτου μυκοβακτηριοκτόνου φαρμάκου από το στόμα, ενώ μερικά χρόνια αργότερα, παράγωγα αυτής υπήρξαν πιο δραστικά και λιγότερο τοξικά.¹¹⁸

Η πορεία της νόσου στην Ελλάδα το α΄ μισό του 20ού αιώνα

Στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα δύο ήταν τα σοβαρά νοσήματα, από τα οποία υπέφερε ο πληθυσμός: η ελονοσία (13,3%) και η φυματίωση (7,6%).¹¹⁹ Ειδικότερα την πενταετία 1903-1908 τα ποσοστά των νόσων κυμαίνονταν ως εξής: φυματίωση 3,7%, πυρετοί 26,1%, ελονοσία 11,4%, πνευμονία 10,5%.¹²⁰ Τη δεκαετία 1921-1930 η φυματίωση κατείχε την πρώτη θέση ως αιτία θανάτου στην Ελλάδα, η οποία «πλήρωσε» βαριά το τίμημα της νόσου. Σχεδόν όλα τα νοσήματα του αναπνευστικού θεωρούνταν και αποδίδονταν στη φυματίωση. Το 1923 η αύξηση των θανάτων από φυματίωση συνδεόταν με την έλευση των μικρασιατών προσφύγων.¹²¹

Η μέγιστη θνησιμότητα από φυματίωση καταγράφηκε στα μεγάλα βιομηχανικά αστικά κέντρα της εποχής (Σύρο, Πάτρα, Βόλο, Αθηνά, Πειραιά), αν και υπήρχε αντίρρηση από τους συγγενείς να δηλώσουν τον θάνατο από φυματίωση, λόγω του κοινωνικού στίγματος και αποκλεισμού. Τη δεκαετία του '30 η θνησιμότητα στα αστικά κέντρα εξαιτίας της φυματίωσης ήταν πολύ μεγαλύτερη σε

¹¹⁵ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 45

¹¹⁶ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 7

¹¹⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΗΣ, ό.π. (σημ. 97) σελ. 8, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 226

¹¹⁸ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 65) σελ. 11, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 117, ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 64)

¹¹⁹ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 50

¹²⁰ ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο ΒΟΛΟΥ. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 29

¹²¹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 135, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 183

σχέση με αυτή στην ύπαιθρο.¹²² Η νόσος της φυματίωσης εμφάνιζε μια ανησυχητική εξάπλωση (και στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και στα ανώτερα). Δεν προβλεπόταν κανένα χρηματικό ποσό για αντιφυματικό αγώνα από το Υπουργείο Εσωτερικών στον προϋπολογισμό της «Διεύθυνσης Δημόσιας Αντιλήψεως». Τα πρώτα 30 χρόνια του αιώνα οι θάνατοι από φυματίωση αντιπροσώπευαν περίπου το 10-15% του συνόλου των θανάτων (περίπου 35.000-40.000 άνδρες και γυναίκες πέθαιναν κάθε χρόνο από φυματίωση 15-35 ετών),¹²³ ενώ η θνησιμότητα εξαιτίας της νόσου παρουσίαζε αύξηση στις πυκνοκατοικημένες ελληνικές πόλεις (φαινόμενο αστυφιλίας, με κορύφωση στην Αθήνα) και μείωση στις μικρές.¹²⁴

Το ποσοστό των θανάτων από πνευμονική φυματίωση αντιστοιχούσε στο 1/5 του συνόλου των θανάτων. Οι πλέον επικίνδυνες ηλικίες θεωρούνταν η βρεφική και η εφηβική, λόγω της γρήγορης και απότομης σωματικής ανάπτυξης και της κόπωσης στην εκπαίδευση, που δεν συνοδευόταν συνήθως από καλή διατροφή. Πολλοί γιατροί μάλιστα πρότειναν χορήγηση συμπληρωματικής τροφής στους μαθητές, όπως γάλα.¹²⁵ Από τους εργαζόμενους, περισσότερο πλήττονταν οι εργάτες, οι αχθοφόροι, οι οδοκαθαριστές, οι καπνεργάτες, οι αρτεργάτες, οι ξυλουργοί, οι σιδηροδρομικοί, οι δάσκαλοι, οι υπηρέτες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες όπως κρεοπώλες, βυρσοδέψες, φαρμακοποιοί, τυπογράφοι, πιλοποιοί, καφεπώλες, βαφείς, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και οι στρατευμένοι, οι μαθητές, οι απασχολούμενοι στα χυτήρια, στα κλωστοϋφαντουργεία -γενικά οι χειρώνακτες- (οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν άποροι και δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να νοσηλευτούν σε κάποιο σανατόριο), ενώ μεγάλο ήταν και το ποσοστό των γυναικών που δήλωναν «οικιακά» ή ήταν υπηρετικό προσωπικό που από την ύπαιθρο είχε μεταβεί στις πόλεις. Πρόκειται δηλ. στην πλειοψηφία για επαγγέλματα του άστεως. Αίτια υπήρξαν η έλλειψη υγιεινής των κτιρίων, η στενότητα αυτών χωρίς ελεύθερους χώρους, ο μη σωστός αερισμός, η απουσία συστήματος αποχέτευσης, καθώς και οι κακοφωτισμένοι και σκονισμένοι χώροι.¹²⁶

¹²² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 27, 83, 124

¹²³ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 43

¹²⁴ ΤΣΙΛΙΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, ό.π. (σημ. 83)

¹²⁵ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 43-44

¹²⁶ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 165, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Ανάλεκτα μικρών αγίων της κοινωνίας της φθίσης. Η φυματίωση στη Φθιώτιδα τον 20ό αι* (2015), σελ. 24, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, «Το ‘‘χτικιό’’ είναι εδώ». Διαθέσιμο από το <http://alexandros-remoundos.blogspot.com/>, 04/07/2010 13, ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Χ. και συν., «Τα Πεπραγμένα του Σανατορίου Πάρνηθας (Νοσοκομείο Γεωργίου Σταύρου και Γεωργίου Φουγκ) ως πηγή ιατρικής και δημογραφικής προσέγγισης της φυματίωσης κατά το Μεσοπόλεμο». *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2013, 30(4): 481

Στην ιδιωτική πρωτοβουλία οφείλονται α) οι οδηγίες που δίνονταν για προφύλαξη από τη νόσο, β) η σύσταση Σταθμών για την περίθαλψη πασχόντων και γ) η ίδρυση Σανατορίων.

Ένα Αντιφυματικό Ιατρείο αντιστοιχούσε σε 100.000 κατοίκους.¹²⁷ Η δράση του εκτεινόταν στην 1) ανίχνευση των κρουσμάτων 2) στη διάγνωση, 3) στον καθορισμό του τρόπου αντιμετώπισης της νόσου, 4) στη διαπαιδαγώγηση του κόσμου και 5) στη συνεργασία με ιδιώτες γιατρούς. Πρώτα έπρεπε ο άρρωστος να εξετασθεί στο Αντιφυματικό Ιατρείο και αφού διαγνωσθεί η νόσος της φυματίωσης να νοσηλευτεί σε Νοσοκομείο, Σανατόριο, Πρεβαντόριο ή Παιδικό Σανατόριο. Οι Υγειονομικές διαδικασίες εξασφάλιζαν την αναστολή της επιδείνωσης της νόσου και πολλές φορές και την αποθεραπεία της.

Στο Α΄ Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο (Αθήνα 6-11/5/1901)¹²⁸ με τους 540 συνέδρους από την Ελλάδα και τη Διασπορά – Κων/πολη, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια - και τις 275 ανακοινώσεις (Πρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής ο καθηγητής Ρήγας Νικολαΐδης, Γραμματέας ο γιατρός Μιχαήλ Μαγκάκης, εισηγητές οι γιατροί Ν. Μακκάς, Β. Πατρίκιος, Α. Παπαδάκης, Μ. Καλαποθάκη κ.ά.¹²⁹), εκτός των υγειονομικών προβλημάτων που απασχολούσαν την ιατρική κοινότητα, έγινε ειδική συνεδρία για τη φυματίωση και την ίδρυση θεραπευτηρίων και αποφασίστηκε η σύσταση του Πανελλήνιου Συνδέσμου κατά της Φυματίωσης (συστάθηκε το 1901, λειτούργησε μέχρι το 1926).¹³⁰

Ο «Δεκάλογος κατά της Φθίσεως», που εκδόθηκε το 1901 σε 300.000 αντίτυπα από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο και μοιράστηκε σε σχολεία, στρατό, δημόσια γραφεία και υπηρεσίες,¹³¹ προέτρεπε τους φυματικούς να μην παντρεύονται, να κοιμούνται σε χωριστό δωμάτιο και να έχουν ιδιαίτερα ποτήρια, σερβίτσια φαγητού και κλινοσκεπάσματα.¹³² Ιδρυτές του Συνδέσμου ήταν οι Βασ. Πατρίκιος (1847-1929, Ιατρός, Γραμματέας του Ιατροσυνεδρίου – γνωμοδοτικό όργανο-, Πρόεδρος από το 1908 και πίσω από κάθε δραστηριότητα του Συνδέσμου, πρώτος

¹²⁷ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 44

¹²⁸ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ Λ.-ΦΡΑΓΚΙΔΗΣ Χ., «Το «Πανελλήνιον Ιατρικόν Συνέδριον» του 1901. Ιατρικά δρώμενα, υγειονομικά προβλήματα και κορυφαίοι ιατροί πριν από έναν αιώνα». *Αρχαία Ελληνική Ιατρική* 2002, 19(6): 700

¹²⁹ ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 21, ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ-ΡΕΛΕ ΔΗΜ.-ΜΑΡΣΕΛΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ, «Ιατρικές υπηρεσίες στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο. Γεωγραφική κατανομή σύμφωνα με μια αναλυτική καταγραφή του 1926». Περιοδικό *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ*, τ. 104, 9/2007, σελ. 11

¹³⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 30-31, 39, 139

¹³¹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 162

¹³² ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 44

Καθηγητής στην έδρα Υγιεινής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, καθώς και ο πρώτος σημαντικός μελετητής της πορείας της φυματώσεως στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα¹³³), Μ. Χατζημιχάλης, Νικ. Μακκάς, Ν. Πασπάτης, Α. Δαμβέργης, Μαρ. Γερούλανος, Κ. Σάββας, Α. Κούζης, Μ. Μαγκάκης, Π. Μανούσος, Σ. Λιβεριάτος, Βλ. Μπένσης κ.ά.¹³⁴ Τη Διοίκηση του Συνδέσμου αποτελούσαν 50 μέλη, γιατροί και δικηγόροι, αρχιτέκτονες και χημικοί, επιφανή μέλη της αθηναϊκής κοινωνίας, που σκόπευαν στην ίδρυση Αντιφθισικών Ιατρείων για τη νοσηλεία και θεραπεία φυματικών ασθενών με σκοπό την καταπολέμηση της νόσου.¹³⁵ Στο Συνέδριο ανακοινώθηκε και η πρώτη σημαντική μελέτη με στοιχεία και στατιστικές παραμέτρους –θνησιμότητα- (από 274 δήμους) για τη φυματίωση από τον Βασ. Πατρίκιο, με τίτλο «Περί της θνητότητας εκ φθίσεως εν Ελλάδι και περί φθισιατρείων».¹³⁶ Η τοποθέτησή του αφορούσε την ίδρυση φθισιατρείων και παραρτημάτων στα νοσοκομεία για την πρόληψη της νόσου και την αντιμετώπιση -νοσηλεία των φυματικών σε ειδικούς χώρους, την ασφάλιση των εργατών κατά της νόσου, την οργάνωση παιδικών εξοχών, τη διαπαιδαγώγηση, την απολύμανση κ.ά.¹³⁷

Μετά το θάνατο του Βασ. Πατρίκιου, ο Σύνδεσμος θα «σβήσει»... Με πρωτοβουλία του ίδιου Συνδέσμου, 6 χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1907, ιδρύθηκε στην Αθήνα το πρώτο Αντιφυματικό Ιατρείο (στην οδό Πειραιώς), που λειτούργησε με δωρεές, μικρή κρατική επιχορήγηση και με την εθελοντική προσφορά εργασίας γιατρών (το χώρο προσέφερε ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός και θεωρείται το πιο σημαντικό επίτευγμα του Συνδέσμου). 11.000 ασθενείς περιέθαλψε το Ιατρείο στα 20 περίπου χρόνια λειτουργίας του. Από το 1904 λειτουργούσε ήδη στην Αθήνα και το πρώτο Απολυμαντήριο, στο οποίο χρέη Διευθυντή εκτελούσε ο Βασ. Πατρίκιος.¹³⁸

Στην προ των αντιβιοτικών εποχή, τα θεραπευτικά μέσα για την αντιμετώπιση της φυματίωσης ήταν η αεροθεραπεία στην καθαρή ατμόσφαιρα, η έλλειψη σκόνης και καπνού, η απολύμανση (με ξίδι, οινόπνευμα), η ανάπαυση και η θρεπτική και

¹³³ «ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ». Διαθέσιμο από το https://el.wikipedia.org/wiki/Βασίλειος_Πατρίκιος

¹³⁴ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 148, 157, 159

¹³⁵ ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, «Η Σοφία Σλήμαν και το δράμα της Σωτηρίας». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 24/11/2002, σελ. 14, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 103), ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 139

¹³⁶ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 149-150

¹³⁷ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 56, 177, 253, 270

¹³⁸ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 159, 165, ΚΑΤΣΙΓΡΑ-ΜΕΛΑ ANNA, «Τις η δράσις της γυναικός εις τον κατά της φυματιώσεως αγώνα;». Δ. Σαράτσης, *Πρακτικά του Β' Ελληνικού Συνεδρίου κατά της Φυματιώσεως*, Βόλος 1912, σ. 35

βελτιωμένη διατροφή.¹³⁹ Ο Ερυθρός Σταυρός με αμέριστο ενδιαφέρον συνεργαζόταν και υποστήριζε όλες τις πρωτοβουλίες του αντιφυματικού αγώνα. Μάλιστα, συμβούλευε τους φθισικούς ασθενείς να είναι εύθυμοι και να έχουν θάρρος, να μην φιλούν, να μην πίνουν κ.ά.¹⁴⁰ Οι συνθήκες νοσηλείας αυτών ήταν πολύ δύσκολες, ακόμα και με 10 ασθενείς ανά θάλαμο και μπορεί και σε σκηνές ή παράγκες, οπότε η τόνωση του ηθικού τους ήταν απαραίτητη. Τα πράγματα βέβαια ήταν χειρότερα για τους φυματικούς ασθενείς στην επαρχία, όπου δεν υπήρχε υποδομή για νοσηλεία τους και οι θάνατοι ήταν περισσότεροι.

Στις 28/1/1920 (και αφού είχε ήδη ιδρυθεί το 1917 το Υπουργείο Περιθάλψεως¹⁴¹) στη Βουλή των Ελλήνων ψηφίστηκε ο Νόμος 1979 «Περί Ιδρύσεως Αντιφυματικών Ιατρείων, Νοσοκομείων, Αναρρωτηρίων και Ορειών Θεραπευτηρίων» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως αρ. 33, σ. 318), για τα οποία το Κράτος πλέον έφερε την πλήρη ευθύνη –οργανωμένα– με δικά του μέσα ή μέσω των Δήμων και Κοινοτήτων (εποπτεία).¹⁴² Οι πόροι του Κράτους προέρχονταν από Δήμους, Κοινότητες, Μονές και Λιμενικά Ταμεία και η πρόβλεψη ήταν για 8 Αντιφυματικά Ιατρεία (για παροχή συμβουλών και διαπαιδαγώγησης) στις πόλεις Αθήνα, Πειραιά, Λαύριο, Λάρισα, Πάτρα, Χανιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο και 2 Νοσοκομεία Φυματιώντων (για περίθαλψη και νοσηλεία των φυματικών), στο Ασβεστοχώρι Θεσσαλονίκης και τον Κράτηγο Μυτιλήνης.¹⁴³ Από αυτά ιδρύθηκαν μόνο το Δημόσιο Αντιφυματικό Ιατρείο Πειραιά και το Νοσοκομείο-Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (τον Αύγουστο του 1920). Το 1920 επίσης, χρονιά σταθμός για τον αντιφυματικό αγώνα στην Ελλάδα,¹⁴⁴ ο Αλέξανδρος Καββαδίας (1884-1971, γιος του αρχαιολόγου Παναγιώτη Καββαδία, Ιατρός, σπούδασε σε Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία. Καθηγητής Φυσιοθεραπείας στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, Πρόεδρος της Βασιλικής Ιατρικής Εταιρείας και Επίτιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών¹⁴⁵), με ανακοίνωσή του σε Διεθνή Συνδιάσκεψη κατά της φυματίωσης,

¹³⁹ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», ό.π. (σημ. 94) σελ. 58

¹⁴⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 28, ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 44

¹⁴¹ Νομοθετικό Διάταγμα. Περί συστάσεως Υπουργείου Περιθάλψεως. Αθήνα: Φ.Ε.Κ. 112/14-6-1917, ΔΑΡΔΑΒΕΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, Η οργάνωση της Κεντρικής Διοίκησης για την υγειονομική πολιτική στην περίοδο του μεσοπολέμου. *Ιστορία της Ιατρικής, Ιατρικά Θέματα*, τεύχος 50, σελ. 50

¹⁴² ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 175, ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ-ΡΕΛΕ ΔΗΜ.–ΜΑΡΣΕΛΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ, ό.π. (σημ. 129) σελ. 10, ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ–ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80)

¹⁴³ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 45, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 175

¹⁴⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 58

¹⁴⁵ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Διαθέσιμο από το <http://www.greekencyclopedia.com/kavvadias-alexandros-athina-1884-1971-p2497.html>

ανέφερε τα Αντιφυματικά Ιδρύματα της εποχής στην Ελλάδα (με 1.100 κλίνες συνολικά):

- Στην Αττική – Δύο (2) Αντιφθισικά (Αντιφυματικά) ιατρεία
  - Το Νοσοκομείο – Σανατόριο «Σωτηρία» με 311 κλίνες
  - Το Σανατόριο της Βούλας για Φυματίωση Οστών
  - Το Σανατόριο της Πάρνηθας
- Στην επαρχία – Το Σανατόριο του Πηλίου με 40 κλίνες & Τοπικά Παραρτήματα στα Νοσοκομεία.¹⁴⁶

Το 1922 ιδρύθηκε το Υπουργείο Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως, στο οποίο ενσωματώθηκε το Υπουργείο Περιθάλψεως και σε μικρό χρονικό διάστημα ιδρύθηκαν περισσότερα από 100 λαϊκά ιατρεία και φαρμακεία και 32 προσφυγικά νοσοκομεία (!).¹⁴⁷

Στη συνέχεια, με το Ν.Δ. «Περί παραχωρήσεως δασικών εκτάσεων και αναγκαστικής απαλλοτριώσεως τοιούτων δι' ανέγερσιν νοσοκομείων φυματιώντων (σανατορίων)», (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. φυλ. 204 , 17 Ιουλίου 1923) το Κράτος παραχωρούσε για 30 ή 50 χρόνια, δασικές εκτάσεις σε όσους ήθελαν να χτίσουν σανατόρια,¹⁴⁸ ενώ με τον Νόμο 3874/6.2.29 «Περί ιδρύσεως Νοσοκομείων Φυματιώντων» το Κράτος θέσπιζε μέτρα για την ίδρυση νοσοκομείων φυματικών, σανατορίων και αεροθεραπευτηρίων, καθώς και για την πρόληψη και θεραπεία της νόσου.¹⁴⁹ Οι θεραπευτικές αγωγές που ακολουθούνταν ήταν οι εξής:

- Τεχνητός Πνευμο(νο)θώρακας (Pneumothorax Artificialis, τον επινόησε ο ιταλός γιατρός Carlo Forlanini το 1880 και καθιερώθηκε το 1894).¹⁵⁰ Στην Ελλάδα τον εφάρμοσε συστηματικά ο γιατρός Α. Χρηστομάνος από το 1914.¹⁵¹

- Φρενεκτομή ή φρενικοεξαίρεση (διατομή του φρενικού νεύρου και ακινητοποίηση του διαφράγματος).¹⁵²

- Θωρακοπλαστική (επέμβαση).¹⁵³

¹⁴⁶ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 45

¹⁴⁷ ΔΑΡΔΑΒΕΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ό.π. (σημ. 141) σελ. 50, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 103)

¹⁴⁸ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 408

¹⁴⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 87-88, 176, ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80)

¹⁵⁰ ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 125, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 69

¹⁵¹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 173

¹⁵² ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Χ. και συν., ό.π. (σημ. 126) 485

¹⁵³ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 91

- Πωματισμός / Εξωπλεύριος Πνευμοθώρακας.
- Χρυσοθεραπεία (χορήγηση ενέσεων με άλατα χρυσού).¹⁵⁴

Ενδιάμεσα, το 1925 είχε ιδρυθεί η «Ελληνική Αντιφθισική Εταιρεία» (στο πρότυπο της Γαλλικής) με ιδρυτές τους: Παν. Παμπούκη, Κ. Παπαχρήστο, Δ. Συμβουλίδη, Ε. Σκορδομβέκη, Γ. Βακαλούλη κ.ά., που λειτουργούσε Αντιφυματικό Ιατρείο με 16 γιατρούς, ενώ το εκλαϊκευμένο φυλλάδιο «Ο Αγών κατά της φθίσεως» διανεμήθηκε σε χιλιάδες αντίτυπα σε εκκλησίες και σχολεία και στις κατά τόπους αρχές, ενημερώνοντας για την προφύλαξη από τη νόσο.¹⁵⁵ Η «Ελληνική Αντιφθισική Εταιρεία» ίδρυσε επίσης στους Αμπελόκηπους Παιδιατρική Κλινική προφυματικών-φυματικών παιδιών προσφύγων.¹⁵⁶

Τη δεύτερη εικοσαετία του 20ού αιώνα η Πολιτεία στήριξε τη λειτουργία, με μειωμένο νοσήλειο ή δωρεάν νοσηλεία απόρων, Αντιφυματικών Ιατρείων (Πάτρα, Αίγιο, Δράμα, Λαμία, Λάρισα, Μαρούσι) και 2 Διαγνωστικών Ινστιτούτων (Αθηνών και Πειραιώς).¹⁵⁷ Από τις 14/4/1925 δε, γινόταν το αντιφυματικό εμβόλιο B.C.G. (Bacille de Calmette-Guerin, το εμβόλιο εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1921, φυματιολόγος Albert Calmette 1863-1932, κτηνίατρος Camille Guerin 1872-1961¹⁵⁸) στο Αντιφυματικό Ιατρείο του Ελλ. Ερυθρού Σταυρού, στο Πολιτικό Νοσοκομείο Αθηνών και στα Παραρτήματα Θεσ/νίκης, Βόλου, Πάτρας και Χανίων (παραγωγή από το Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ), ενώ το 1926 από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό ιδρύθηκαν το Πρότυπο Αντιφυματικό Κέντρο στον Βύρωνα (Διευθυντής Εμμ. Λαμπαδάριος), το 1927 στη Θεσσαλονίκη, το 1929 στον Βόλο και στο Νοσοκομείο «Ευαγγελισμός» και το 1938 στα Χανιά.¹⁵⁹ Ο Εμμ. Λαμπαδάριος ήταν ο πρώτος έλληνας γιατρός που εμβολίασε βρέφη με το αντιφυματικό αυτό εμβόλιο.¹⁶⁰

Την κρίσιμη αυτή χρονική περίοδο για την αντιμετώπιση της νόσου της φυματίωσης με την κρατική παρέμβαση και υποστήριξη, ξεχώρισε η μορφή του γιατρού-παιδίατρου Απόστολου Δοξιάδη (1874-1942, καταγωγή Στενήμαχος Ρωμυλίας), που είχε σπουδάσει ιατρική στη Βιέννη και ο οποίος διετέλεσε Υπουργός

¹⁵⁴ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 45

¹⁵⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 103)

¹⁵⁶ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 103

¹⁵⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 99, 101-102, ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, «Σανατόρια στην επαρχία». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 23

¹⁵⁸ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 95, ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., ό.π. (σημ. 79) σελ. 349-356

¹⁵⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, 93, 139, 236

¹⁶⁰ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Υποσιτισμός και Φυματίωση στον Μεσοπόλεμο. Υγιεινή-Διατροφή και Οργάνωση Μαθητικών Συσσιτίων (1928-1932)». Περιοδικό «*Μνήμων*», τ. 30, 2009, σελ. 257

για πρώτη φορά το 1922-1924 και κατόπιν το 1928 όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος του ανέθεσε το νεοσύστατο Υφυπουργείο Υγιεινής¹⁶¹). Ο Απόστολος Δοξιάδης αρχικά ενέκρινε την αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων μονών ως χώρους νοσηλείας φυματικών και παράλληλα την επιχορήγηση και συντήρηση των κρατικών θεραπευτηρίων με νέα δεδομένα. Επίσης σχεδίαζε την ίδρυση και άλλων Σανατορίων ως το 1929, όμως οι πολιτικές εξελίξεις δεν επέτρεψαν την πραγματοποίηση όλων αυτών. Μετά την αποχώρησή του, αυτονομήθηκε το Υφυπουργείο Υγιεινής σε αυτοτελές Υπουργείο (Νόμος 4172/1929) και ιδρύθηκαν δημόσια Σανατόρια.¹⁶²

Έναν χρόνο μετά, με το Π.Δ./10-3-1930 καθορίστηκαν σε 22 νομούς με την επίβλεψη του Κράτους, τοποθεσίες «παραθερισμού» για φυματικούς ασθενείς, που λόγω της οικονομικής τους κατάστασης, δεν μπορούσαν να νοσηλευτούν αλλού. Το 1935 δημιουργήθηκε η Οργάνωση Αντιφυματικής Ασφαλίσεως και η ασφάλιση κατά της νόσου της φυματίωσης διαχωρίστηκε από αυτήν του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (1937). Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Κατοχή ανέκοψαν την πορεία σχεδιασμού και ίδρυσης περιφερειακών Σανατορίων (Κέρκυρας, Σύρου, Σπάρτης, Αγρινίου, Κορίνθου, Ροδόπης, Αλεξανδρούπολης). Από τα ήδη υπάρχοντα τα περισσότερα έπαψαν να λειτουργούν και τα κεντρικά (όπως το «Σωτηρία» και του Ασβεστοχωρίου) αντιμετώπιζαν λειτουργικά προβλήματα.¹⁶³

Τη δεκαετία 1930-1940 ιδρύθηκαν Σύλλογοι, Σωματεία και Ενώσεις Φυματικών ή ανά νομό ή κατά κλάδους επαγγελματιών, για τη διεκδίκηση καλύτερης θεραπευτικής αγωγής των ασθενών. Γνωστή υπήρξε η «Πανελλήνιος Ένωσις Φυματικών», που ιδρύθηκε το 1931 στην Αθήνα, καθώς και ο «Πανελλήνιος Σύλλογος Φυματικών», που λειτουργούσε στην Κατοχή. Την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα η πορεία της φυματίωσης δεν τεκμηριώνεται στατιστικά, ενώ υπήρξε και συσχετισμός του φτωχού διαιτολογίου με τη νόσο. Συχνές ήταν τότε και οι επιδημίες ελονοσίας, η δυσεντερία, τα έλκη, η ψώρα κ.ά. Οι φυματικοί, την περίοδο εκείνη, αυξήθηκαν κατά 150.000 και μάλιστα την τριετία 1941-44 και στα μεγάλα αστικά κέντρα και στην περιφέρεια σημειώθηκε μεγάλη αύξηση θνησιμότητας από φυματίωση. Με το τέλος του Εμφυλίου, καταγράφεται μείωση της νόσου και πτώση

---

¹⁶¹ Νομοθετικό Διάταγμα 25/1928, Περί συστάσεως Υφυπουργείου Υγιεινής, Αθήνα: Φ.Ε.Κ. 174/25-8-1928

¹⁶² ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 211, 216, 517, ΔΑΡΔΑΒΕΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ό.π. (σημ. 141) σελ. 50-51

¹⁶³ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 84, 89, 98-99, 239

της θνησιμότητας, που οφειλόταν στη φαρμακευτική αγωγή, στη βελτίωση της δημόσιας υγιεινής και στη σωστή αντιμετώπιση των ασθενών.¹⁶⁴

Η νόσος της φυματίωσης «έγραψε» τελικά τη δική της μοναδική ιστορία, παράλληλα μ' αυτή του ελληνικού κράτους, της πολιτικής και της τέχνης...

Φυματίωση και Έλληνες Επιστήμονες – Συνέδρια των αρχών του αιώνα

Στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα διοργανώθηκαν δύο (2) Ιατρικά Πανελλήνια Συνέδρια για τη νόσο της φυματίωσης.

Το «Α' Ελληνικό κατά της Φυματίωσης Συνέδριο» πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στη Σιναία Ακαδημία στις 6-10/5/1909, όπου τονίστηκε η ανάγκη ίδρυσης σανατορίων λόγω της αύξησης θνησιμότητας από φυματίωση από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η ασφάλιση των εργαζομένων κατά της νόσου (περίθαλψη, αποχή από την εργασία – επίδομα ακόμη και σύνταξη¹⁶⁵) και η εφαρμογή μέτρων υγιεινής στα σχολεία. Γενικός Γραμματέας του Συνεδρίου ήταν ο γιατρός Δημ. Σαράτσης (1871-1951). Σημαντική ήταν η ανακοίνωση των γιατρών Βασ. Πατρίκιου και Πέτρ. Ροντόπουλου.¹⁶⁶ Στο Συνέδριο συμμετείχαν εκτός από γιατροί (168), κοινωνιολόγοι, πολιτικοί και δήμαρχοι (435 συνολικά μέλη¹⁶⁷), κατανοώντας την ανάγκη μελέτης και αντιμετώπισης της νόσου, που αποτελούσε και κοινωνικό πρόβλημα.¹⁶⁸ Μετά τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων του Συνεδρίου, αποφασίστηκε να χορηγηθεί πίστωση στη «Σωτηρία» και στον Πανελλήνιο Σύνδεσμο κατά της φυματίωσης για τις ανάγκες του αγώνα και των προσπαθειών τους κατά της νόσου. Επίσης τότε αποφασίστηκε η σύγκλιση του «Β' κατά της φυματίωσης Ελληνικού Συνεδρίου».¹⁶⁹

Στη φήμη του Σανατορίου του γιατρού Καραμάνη οφείλεται η διοργάνωση στο Βόλο το Μάιο του 1912 του «Β' Πανελλήνιου Φυματιολογικού Συνεδρίου», όπου πρωτοστάτησε ο Βασ. Πατρίκιος (Πρόεδρος), με την ενεργό συμμετοχή πολλών γιατρών (Καθ. Χειρουρ. Μαρ. Γερουλάνος, Μεν. Σακόρραφος, Καθ. Παιδιατρ. Χ. Μαλανδρινός, Χειρουρ. Ν. Αλιβιζάτος, Δ. Κόκκορης, Α. Χρηστομάνος, Γυναικολ. Άννα Κατσιγάρα-Μελά, Ουρολόγος Βαρθολ. Γκίζης, Α. Τραχήλης, Ιατρός

¹⁶⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 143-4, 187-8, 195, 204, 218, 221

¹⁶⁵ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 171

¹⁶⁶ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 119) σελ. 50

¹⁶⁷ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», ό.π. (σημ. 94) σελ. 37

¹⁶⁸ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 170

¹⁶⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 45

Αστυκλινικής Αναστ. Αραβαντινός, Σχολίατρος Εμμ. Λαμπαδιάριος, Κων. Μέρμηγκας, γιατρός Α. Χατζής από τη Λάρισα, γιατρός Δημ. Φωτάκης από τα Τρίκαλα κ.ά.)¹⁷⁰ και παραγόντων της περιοχής. Σημαντική ήταν και η συμμετοχή των εκπαιδευτικών, κοινωνιολόγων, πολιτικών, αρχών του κράτους και διαφόρων δωρητών.¹⁷¹ Το Συνέδριο διήρκεσε 4 ημέρες (20-23/5/1912) και έλαβαν σ' αυτό μέρος 211 σύνεδροι, εκ των οποίων οι 138 ήταν από την περιοχή του Βόλου.¹⁷² 100 Σύνεδροι ήταν γιατροί και 66 Θεσσαλοί Εκπαιδευτικοί.¹⁷³ Οι υπόλοιποι προέρχονταν από ολόκληρη την Ελλάδα και την Κρητική Πολιτεία.

Η εναρκτήρια τελετή πραγματοποιήθηκε στο Β' Δημοτικό Σχολείο (Παρθεναγωγείο) Θηλέων Βόλου. Πρόεδρος του Συνεδρίου ήταν ο τότε Υπουργός επί των Εσωτερικών, Ε. Ρέπουλης.¹⁷⁴ Γραμματέας του Συνεδρίου ήταν ο Βολιώτης γιατρός Δημ. Σαράτσης, του οποίου η ανακοίνωση στο Συνέδριο «Ο δια του Σχολείου αγών κατά της φθίσεως. Υπαίθρια Σχολεία» είχε μεγάλη απήχηση, καθώς αναφερόταν στα εντυπωσιακά αποτελέσματα των σχολείων αυτών στην υγεία ασθενικών ή λυμφατικών παιδιών, με υπερσίτιση, ήλιο, ανάπαυση και πρόγραμμα μαθημάτων προσαρμοσμένο στις δυνατότητές τους.¹⁷⁵ Από τους 43 ομιλητές, οι 15 ήταν επιστήμονες του Βόλου (Σαράτσης, Καραμάνης, Βαρλαμίδης, Κασιόπουλος, Πετράτος, Χαδούλης κ.ά.).¹⁷⁶

Τέσσερα μέλη του Συνεδρίου ήταν γυναίκες και η μία ήταν γιατρός.¹⁷⁷ Η πρώτη εισήγηση του Συνεδρίου με θέμα «Τις η δράσις της γυναικός εις τον κατά της φυματιώσεως αγώνα» έγινε από τη σπουδαία, δραστήρια και πολυγραφότατη ελληνίδα γυναικολόγο γιατρό, Άννα Κατσίγρα-Μελά (Φιλιπούπολη 1877 –

¹⁷⁰ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2)

¹⁷¹ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 119) σελ. 50

¹⁷² ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 119) σελ. 50

¹⁷³ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 45

¹⁷⁴ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912). Επανεκδόση μέρους των Πρακτικών, σελ. 5

¹⁷⁵ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Τα Υπαίθρια Σχολεία και το σπίτι των παιδιών στο Πήλιο. «Τα Χελιδόνια» Πρεβαντόριο στο Πήλιο* (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2007), σελ. 38, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 277

¹⁷⁶ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 119) σελ. 51

¹⁷⁷ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 45

Αθήνα 1962),¹⁷⁸ που σπούδασε στην Αθήνα και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι και το όνομα της οποίας συνδέεται με τη γνωστή ιατρική οικογένεια της Λάρισας (ήταν θεία του γνωστού χειρουργού και συλλέκτη έργων τέχνης, Γεώργιου Ι. Κατσίγρα).¹⁷⁹ Το 1911 διηύθυνε το Μαιευτήριο Αθηνών. Η Άννα Κατσίγρα-Μελά ήταν πρωτοπόρος στην εποχή της με οργανωτικές ικανότητες και ασχολήθηκε με τη γενετήσια αγωγή των νέων, καθώς και τη φυσιοθεραπεία και τη σωστή διατροφή, σε μια ολιστική προσέγγιση. Με την εισήγησή της καλούσε όλες τις γυναικείες οργανώσεις να συστρατευθούν στον αντιφυματικό αγώνα.¹⁸⁰ Στο Βόλο τότε είχε διοριστεί Σχολίατρος και μεταξύ άλλων πρότεινε και την εισαγωγή του μαθήματος της υγιεινής στα σχολεία.¹⁸¹

Μεταξύ των ομιλητών ήταν και ο Γεώργιος Καραμάνης, ο οποίος στην εισήγησή του με τίτλο «Στατιστική των εν τω Σανατορίω Πηλίου νοσηλευθέντων»,¹⁸² μίλησε για τις παρατηρήσεις και τα θεραπευτικά αποτελέσματα των φυματικών ασθενών του, που νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο το διάστημα 1909-1912.¹⁸³ Τότε ήταν που ανέβηκαν στο Σανατόριό του στο Πήλιο, με μουλάρια από το Βόλο περίπου 50 άτομα¹⁸⁴ (οι 44 ήταν Σύεδροι),¹⁸⁵ για να το επισκεφθούν, οι οποίοι ύστερα από ώρες επίπονου ταξιδιού, ξεναγήθηκαν και εντυπωσιάστηκαν απ' αυτό. Στο βουνό τότε, κάτω από τις οξιές και ύστερα από ένα πλούσιο γεύμα, ο Γεώργιος Καραμάνης¹⁸⁶ μίλησε στο ακροατήριο αυτό με τίτλο «Περί επιδράσεως των κλιματολογικών συνθηκών εις την εξέλιξιν της Φυματιώσεως».¹⁸⁷ Σε προσωπικό του κείμενο ο γιατρός σημειώνει τη συμμετοχή των Βασ. Πατρίκιου και Καθηγ. Μαρίνου Γερουλάνου. Τότε ο Γεώργιος Καραμάνης συνομίλησε με κορυφαίους γιατρούς της ειδικότητάς του που βρίσκονταν στο ακροατήριο. Όλοι εκφράστηκαν με τα καλύτερα λόγια για το Σανατόριο, έγιναν υποδείξεις για τις μεταρρυθμίσεις που έπρεπε να

---

¹⁷⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 271, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 97

¹⁷⁹ ΤΡΥΦΕΡΟΥΛΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, *Γεώργιος Χρίστου Κατσίγρας, αμπατζής – καραμπατζής εκ Φιλιππουπόλεως και ο Λαρισαίος εγγονός του Γεώργιου Ιωάννου Κατσίγρας, διακεκριμένος Χειρουργός Ιατρός και ένθερμος συλλέκτης έργων τέχνης*. Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα (Εκδ. «έλλα» 1997), σελ. 24-25

¹⁸⁰ «Κατσίγρα Άννα.» Διαθέσιμο από το http://www.ygeiaonline.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=27579:katsigra_anna (ανακτήθηκε στις 28/2/2012), ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 98

¹⁸¹ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», ό.π. (σημ. 94) σελ. 41-49, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 271-2

¹⁸² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 272

¹⁸³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 14

¹⁸⁴ «Η εκδρομή των συνέδρων εις το σανατόριον του Πηλίου». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 23/5/1912, σ. 3

¹⁸⁵ «Το εν Πηλίο Σανατόριον». Από τα θεάματα του Συνεδρίου. Εφημ. «*ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», Κυριακή 20/5/1912

¹⁸⁶ (Σχετική διαφήμιση σε εφημερίδα)

¹⁸⁷ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 36

γίνουν και ο γιατρός έλαβε την πρώτη ηθική υποστήριξη, την αποδοχή και επιβράβευση από τους συναδέλφους του, που τόνωσαν το ηθικό του και του έδωσαν ώθηση να συνεχίσει.¹⁸⁸ Σε δημοσίευμα εφημερίδας 2 χρόνια αργότερα, σημειωνόταν αυτή η αναγνώριση του γιατρού και του έργου του από τον ιατρικό κόσμο, καθώς και η προτροπή για ηθική και υλική ενίσχυση από την Πολιτεία.¹⁸⁹ Οι Σύεδροι επισκέφθηκαν επίσης το Απομονωτήριο Φυματιώντων του Αχιλλοπούλειου Νοσοκομείου και το Αθανασάκειο Μουσείο. Προς τιμήν τους δόθηκε δεξίωση στο Δημαρχείο, τιμητικό γεύμα στο Ξενοδοχείο της Γαλλίας και Συναυλία στο Ωδείο Βόλου. Επίσης, κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου πραγματοποιήθηκαν εκδρομές στα Λεχώνια, τα Μετέωρα, τα Τέμπη και το Πήλιο.¹⁹⁰

Τα συμπεράσματα του Συνεδρίου υποδείκνυαν την ψήφιση Νόμων για τη Δημόσια Υγεία, τη μετατροπή Μονών σε Φθισιατρεία, τον έλεγχο των μεταναστών πριν την είσοδό τους στην Ελλάδα, και τη διενέργεια κάποιων ωρών σχολικής διδασκαλίας στο ύπαιθρο, την εγκατάσταση σχολικών ιατρών στα σχολεία, τη διδασκαλία υγιεινής σ' αυτά κ.ά. Τα Πρακτικά του Συνεδρίου τυπώθηκαν στο Τυπογραφείο του Δ. Σαράτση, εκδότη της εφημερίδας «Η Θεσσαλία».¹⁹¹

Τα Υπαίθρια Σχολεία και τα Πρεβαντόρια

Από τις αρχές του 20ού αιώνα άρχισε να εκδηλώνεται το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη των Υπαίθριων Σχολείων και γενικά αυτού του είδους της εκπαίδευσης στην Ευρώπη και την Αμερική, από γιατρούς και παιδαγωγούς. Η δημιουργία του θεσμού εντοπίζεται κυρίως στο πλαίσιο της πρόληψης της φυματίωσης στα παιδιά, της ασθένειας-«μάστιγα» στην Ευρώπη την περίοδο εκείνη.¹⁹²

Τα σχολεία αυτά θεωρήθηκε ότι συνδύαζαν ένα υγιεινιστικό μοντέλο φροντίδας και πρόληψης ασθενειών, μ' ένα πεδίο προώθησης παιδαγωγικών αξιών και εμπειριών. Στο πλαίσιο των υπαίθριων σχολείων επιδιωκόταν να διατηρηθεί και ν' αναπτυχθεί το σώμα του παιδιού, παράλληλα με τη διαμόρφωση του πνεύματος και των συναισθημάτων του. Η διδασκαλία ήταν προσανατολισμένη προς την εκμάθηση

¹⁸⁸ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2, «Το εν Πηλίο (ΒΟΛΟΥ) Σανατόριον του ιατρού κ. Γ. Καραμάνη». Εφημ. «ΘΕΣΣΑΛΙΑ», 23/8/1912, σελ. 4

¹⁸⁹ «Τα επιστημονικά μας ιδρύματα. Η Ζωοδόχος Πηγή». Εφημ. «Η ΕΘΝΙΚΗ», 31/10/1914, σελ. 2, «ΤΑ ΘΑΥΜΑΣΤΑ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ. ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ». Εφημ. «ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ», 17/7/1914, σελ. 1

¹⁹⁰ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 119) σελ. 51, ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 174) σελ. 7

¹⁹¹ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», ό.π. (σημ. 94) σελ. 74-75

¹⁹² ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΗΣ, ό.π. (σημ. 97) σελ. 8

κανόνων υγιεινής και προς την υιοθέτηση των αρχών της αυτονομίας, της αυτενέργειας και της αυτοπειθαρχίας.

Πρόδρομοι του θεσμού θεωρούνται τα σχολεία που ήταν εγκατεστημένα στα σανατόρια, όπως αυτό του Davos (1878). Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν τρεις μορφές τέτοιων σχολείων, για να βοηθήσουν τα άρρωστα και ασθενικά παιδιά: τα σανατόρια για παιδιά (Kinderheilstaetten), οι παιδικές εξοχές το 1881 στη Γαλλία (colonies de vacances, Feriencolonien¹⁹³), οι κατασκηνώσεις στην πόλη και οι ημι-κατασκηνώσεις (Stadt- oder Halbkolonien).¹⁹⁴

Ο Adolf Baginsky το 1881 ανέπτυξε για πρώτη φορά την ιδέα της ίδρυσης υπαίθριων σχολείων στον Δήμο του Βερολίνου, ιδέα που υλοποιήθηκε 23 χρόνια αργότερα. Το 1900-1902 ιδρύθηκαν από τον γιατρό Becher στη Γερμανία οι «σταθμοί αναρρώσεως μαθητευομένων»¹⁹⁵ με τη βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού για παιδιά που μόλις είχαν βγει από το φθισιατρείο και το 1900 οργανώθηκε το πρώτο «σχολείο του ήλιου» από τον Auguste Rollier (1874-1954) στο χωριό Cergnat σε 1.000 μέτρα υψόμετρο.

Τα πρώτα αυθεντικά υπαίθρια σχολεία θεωρούνται τα γερμανικά «σχολεία του δάσους» (Waldschule) των αρχών του 20ού αιώνα.¹⁹⁶ Την 1/8/1904 ο γιατρός Bernhard Bendix (1863-1943) και ο παιδαγωγός Hermann Neufert (1858-1935) ίδρυσαν το πρώτο σχολείο του δάσους στην περιοχή Charlottenburg κοντά στο Βερολίνο, ολοήμερο χωρίς διανυκτέρευση, με σκοπό την ενδυνάμωση της υγείας των 120 μαθητών, που φιλοξενούσε (είχε την αφετηρία του όμως στο πρόγραμμα των εξοχικών Παιδαγωγείων του Lietz).¹⁹⁷ Ακολούθησαν πρωτοβουλίες σε διάφορες χώρες της Ευρώπης (Αγγλία, Αυστρία, Ελβετία, Ιταλία) και στις ΗΠΑ, ενώ αναφορά για υπαίθρια σχολεία έχουμε και σε Ρωσία και Ουγγαρία. Η ιδέα των υπαίθριων σχολείων εξαπλώθηκε κατόπιν στην Αυστρία, την Ελβετία και την Αγγλία.¹⁹⁸

Το «σχολείο του δάσους» (Waldschule) από τους Άγγλους και από τους Γάλλους γίνεται υπαίθριο σχολείο (open-air school, école de plein air, αντίστοιχα).

---

¹⁹³ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 277

¹⁹⁴ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Η εφαρμογή των αρχών της Νέας Αγωγής στο κίνημα των Υπαίθριων Σχολείων στην Ευρώπη τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Μια συγκριτική προσέγγιση». Διαθέσιμο από το <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praktika%2011/karakatsani.htm>

¹⁹⁵ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 36, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 277

¹⁹⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 277

¹⁹⁷ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 34-35

¹⁹⁸ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Υγιεινής παραγγέλματα: το ενδιαφέρον για την υγεία των μαθητών και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα». Διαθέσιμο από το <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/theodorou.htm> (ανακτήθηκε το 2003)

Έτσι την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα διάφορες παραλλαγές αυτών των σχολείων λειτουργούσαν σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις. Η τοποθέτησή τους στις παρυφές της πόλης, όπου μπορούσαν να φτάνουν τα παιδιά καθημερινά και να επιστρέφουν μετά στους γονείς τους, βοηθούσε στις συναισθηματικές ανάγκες της οικογένειας.¹⁹⁹ Στο τέλος της δεκαετίας του '30 τα υπαίθρια ιδρύματα ήταν πολλές χιλιάδες, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όμως ο θεσμός άρχισε να φθίνει, παρά την αντίσταση ορισμένων ιδρυμάτων και τη διοργάνωση δύο διεθνών Συνεδρίων (Ιταλία 1949, Ελβετία 1953).

Η διαφορά των Υπαίθριων Σχολείων από τα Πρεβαντόρια έγκειτο στο εξής: το μεν Υπαίθριο Σχολείο ήταν σχολικό ίδρυμα το οποίο διευθυνόταν από διδάσκαλο με τη συνεργασία γιατρού, το δε Πρεβαντόριο ήταν ιατρικό ίδρυμα διευθυνόμενο από γιατρό με τη συνεργασία διδασκάλου.²⁰⁰

Η λέξη «Πρεβαντόριο» (= «προληπτήριο», παράλληλη χρήση με τη λέξη σανατόριο) σήμαινε γενικότερα το Ορφανοτροφείο ή το Αναρρωτήριο για ανάπαυση και διαβίωση στο ύπαιθρο, με άφθονη και καλή τροφή, ανάπαυση και καθαρό αέρα, ατόμων γενικά ή παιδιών που είτε είχαν απειληθεί ή αρρωστήσει από φυματίωση είτε βρίσκονταν εκτεθειμένα σε περιβάλλον φυματικών (π.χ. γονείς), και προερχόταν από το ιταλικό *preveggente* (= προνοητικός, πρόνοια, *prevention* = προφύλαξη).²⁰¹

Στην Ελλάδα η πρώτη αναφορά για τα υπαίθρια ιδρύματα-σχολεία γίνεται το 1904 κατά τη διάρκεια του Α΄ Εκπαιδευτικού Συνεδρίου,²⁰² όπου ο Καθηγητής Υγιεινής και Μικροβιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κ. Σάββας, εκθείαζε τα οφέλη της υπαίθριας διδασκαλίας και πρότεινε την κατασκευή υπόστεγου στο προαύλιο κάθε σχολείου, προκειμένου να γίνεται η διδασκαλία εκεί, όταν το επέτρεπε ο καιρός. Η λύση των σχολείων αυτών και η ανάγκη ίδρυσής τους προτάθηκε από τον γιατρό Δημ. Σαράτση στο πλαίσιο της ανακοίνωσής του κατά τη διάρκεια του Β΄ Συνεδρίου κατά της Φυματίωσης, όπως προαναφέρθηκε, που πραγματοποιήθηκε στον Βόλο τον Μάιο του 1912, με τίτλο «Περί υπαιθρίων σχολείων», που είχε μεγάλη απήχηση.²⁰³

Το 1915 από τον Πατριωτικό Σύνδεσμο των Ελληνίδων (γυναικείας φιλανθρωπίας, που είχε συσταθεί έναν χρόνο πριν αξιοποιώντας την εμπειρία των

¹⁹⁹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 198)

²⁰⁰ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 194)

²⁰¹ Λήμμα «Πρεβαντόριο». Διαθέσιμο από το <http://www.lexigram.gr/lex/enni/πρεβαντόριο> & Λήμμα «Πρεβαντόριο». Κερκυραϊκό Λεξικό. Διαθέσιμο από το http://kerkiraiikolexiko.blogspot.gr/2008/07/blog-post_5870.html (ανακτήθηκε στις 2/7/2008)

²⁰² ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 38

²⁰³ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 198)

ελληνίδων εθελοντριών νοσοκόμων) με το ενδιαφέρον των γιατρών του Τμήματος Υγιεινής του Συνδέσμου, ξεκίνησε διανομή γάλακτος και κρέατος στους άπορους «προφυματικούς» μαθητές της Αθήνας, ενώ αργότερα οργανώθηκαν μαθητικά συσσίτια από το Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως του Παιδιού (όπως μετονομάστηκε ο Σύνδεσμος το 1917), για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών των μαθητών.²⁰⁴

Στο μεταξύ η οργάνωση των πρώτων παιδικών εξοχών στη Βουλιαγμένη το 1911²⁰⁵ (σε χώρο που παραχώρησε η Μονή Πετράκη) με πρωτοβουλία της Σοφίας Σλήμαν²⁰⁶ και την οικονομική βοήθεια του «Συλλόγου προς προστασίαν των παιδών» (1911), εξασφάλιζε ηλιασμό, αερισμό, σίτιση και θαλασσοθεραπεία στους καχεκτικούς μαθητές 8-14 ετών που επιλέγονταν από τον Εμμ. Λαμπαδάριο (1882-1943, Σχολίατρος, Υγιεινολόγος με σπουδές Παιδολογίας σε Αθήνα-Γενεύη-Παρίσι-Γερμανία, Προϊστάμενος του Γραφείου Σχολικής Υγιεινής του Υπουργείου Παιδείας, Καθηγητής του Πανεπ. Αθηνών), δεν είχε όμως διδακτικό σκοπό. Ο ίδιος είχε παρουσιάσει τα θεραπευτικά αποτελέσματα των εξοχών αυτών στο Συνέδριο του 1912 στο Βόλο. Επίσης υποστήριζε τα κοινωνικά αίτια της νόσου της φυματίωσης και την ανάγκη της πρόληψης.²⁰⁷ Με την ευθύνη του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού ιδρύθηκαν τη δεκαετία 1920-1930 σε Νάουσα, Κέρκυρα, Βόλο και το 1937 στα Χάνια του Πηλίου, ενώ μέχρι το 1935 ολοκληρώθηκαν αυτές σε Βούλα, Πεντέλη, Θεσσαλονίκη και Πάτρα.²⁰⁸

Η πρώτη όμως δοκιμαστική απόπειρα λειτουργίας υπαίθριου σχολείου στην Ελλάδα για προφυματικά παιδιά, από το Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως, πραγματοποιήθηκε νωρίτερα, στις 18 Μαΐου 1916 στο κτήμα του Μιχαήλ Νομικού στα Πατήσια,²⁰⁹ έναν δενδρόνα, περιβόλι στην ουσία, που παραχωρήθηκε από τον Δήμο Αθηναίων (Δημαρχία Μπενάκη) στον Πατριωτικό Σύνδεσμο Ελληνίδων, μετά από πρόταση του Υγιεινολόγου και Προϊσταμένου της σχολικής υγιεινής στο Υπουργείο Παιδείας, Εμμ. Λαμπαδάρου, που προαναφέρθηκε, και με την υποστήριξη και βοήθεια του Δημ. Γληνού όταν ήταν Γ.Γ. του Υπουργείου Παιδείας και του Αλέξ. Δελμούζου, όταν ήταν Ανώτερος Επόπτης της Δημοτικής

²⁰⁴ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 160) σελ. 243-245

²⁰⁵ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», ό.π. (σημ. 94) σελ. 48

²⁰⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 100, 141, 281

²⁰⁷ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 40, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 160) σελ. 260

²⁰⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 100-101

²⁰⁹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 198)

Εκπαιδεύσεως. Ο Εμμ. Λαμπαδάριος είχε πραγματοποιήσει επισκέψεις σε υπαίθρια ιδρύματα του εξωτερικού και μέχρι το 1940 ανέλαβε διάφορες πρωτοβουλίες για τη δημιουργία θεσμών κοινωνικής αντίληψης, με στόχο την προστασία άπορων ασθενικών μαθητών.²¹⁰

Ο Μιχαήλ Νομικός από την Αμοργό, σταδιοδρόμησε ως δημοσιογράφος στην Αίγυπτο και υπήρξε ιδιοκτήτης τυπογραφείου στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο και εκδότης της εφημερίδας «Κάιρον». Μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα το 1882 αγόρασε ακίνητο στην περιοχή Ομοιοίας, επί των οδών Μενάνδρου και Βηλαρά και κτήμα 7 στρεμμάτων στην περιοχή των Πατησίων, όπου και έκτισε την κατοικία του.²¹¹ Πριν πεθάνει, τον Μάιο του 1900, κληροδότησε στον Δήμο Αθηναίων ολόκληρο το κτήμα του στα Πατήσια με τον όρο «να ιδρύση εν τω κτήματι τούτω οιαδήποτε σχολεία αρρένων και θηλέων, κατά το νεώτατον σύστημα, εις τα οποία να τεθεί το όνομα Μιχαήλ Κ. Νομικός». Οι δαπάνες συντήρησης των «Εκπαιδευτηρίων Μ. Κ. Νομικός» θα καλύπτονταν από εισοδήματα που προέρχονταν από το ακίνητο των οδών Μενάνδρου και Βηλαρά.

Η περιοχή των Πατησίων σε μικρή απόσταση από την πόλη των Αθηνών, πληρούσε τις προϋποθέσεις καθώς είχε υγιεινό κλίμα, καθαρό νερό, οπωροφόρα δέντρα και πεύκα. Το εκπαιδευτικό προσωπικό αποτελούνταν από δύο δασκάλους και έναν γιατρό. Οι μαθητές έφθαναν με τον τροχιόδρομο, χωρίς να χρειάζεται να διασχίζουν τους σκονισμένους δρόμους της πόλης, γεγονός που θα επιβάρυνε την υγεία τους. Πενήντα (50) μαθητές και μαθήτριες από διάφορα δημοτικά σχολεία της Αθήνας φοιτούσαν από τις 7 το πρωί ως τις 7 το απόγευμα στο υπαίθριο αυτό σχολείο. Για τις ανάγκες της διδασκαλίας είχαν τοποθετηθεί ξύλινοι πάγκοι και μεγάλες ομπρέλες και για τη μεσημεριανή ξεκούραση των μαθητών, αιώρες και ανάκλιτρα. Οι μαθητές χωρίζονταν σε ομάδες και διδάσκονταν μέσα στη φύση. Οι ώρες διδασκαλίας δεν ξεπερνούσαν τις τρεις (3) την ημέρα (η κάθε διδακτική ώρα δεν υπερέβαινε τα 30 λεπτά) και διαρκούσαν, με διαλείμματα, έως τις 12.00' το μεσημέρι. Έμφαση δινόταν στη γυμναστική, τη μουσική και το ελεύθερο παιχνίδι, εφαρμόζονταν δηλ. ιατρικοπαιδαγωγικές αρχές. Το υπαίθριο σχολείο προσέφερε

---

²¹⁰ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 194)

²¹¹ ΜΠΕΛΛΑ ΜΑΡΙΑΝΘΗ, *Ιστορικά σχολεία των Πατησίων*. Διαθέσιμο από το http://criticeduc.blogspot.gr/2013/02/blog-post_6954.html (ανακτήθηκε στις 9/2/2013)

στους μαθητές 5 γεύματα την ημέρα (γάλα, κρέας, φρούτα, όσπρια, ζυμαρικά, ψωμί και τυρί).²¹²

Το σχολείο λειτούργησε μόνο για δύο μήνες (Μάιος-Ιούλιος 1916). Τα αποτελέσματα ήταν εμφανή στην υγεία των μαθητών (αύξηση του σωματικού βάρους και βελτίωση της φυσικής τους κατάστασης), όμως οι αιτίες ακύρωσης της προσπάθειας ήταν πολλές και διαφορετικές. Τα πρόχειρα παραπήγματα που στήθηκαν στον κήπο για να υποδεχθούν τα 50 καχεκτικά παιδιά των δημοτικών σχολείων της Αθήνας, που είχαν επιλεγεί από τον Εμμ. Λαμπαδάριο, δεν επαρκούσαν για την αντιμετώπιση των καιρικών συνθηκών και μεταβολών (καύσωνας). Η μη συνέχιση της λειτουργίας του Υπαίθριου Σχολείου οφειλόταν κυρίως στο ταραγμένο πολιτικό και πολεμικό κλίμα, τον Εθνικό Διχασμό, στις οικονομικές συνθήκες, στην ύψωση των τιμών και στον ναυτικό αποκλεισμό της Αθήνας από τις δυνάμεις της Αντάντ. Η προσπάθεια όμως δεν εγκαταλείφθηκε. Στη δεκαετία του '20 η Υπηρεσία Σχολικής Υγιεινής πρόβαλε έντονα το αίτημα για τη δημιουργία θεσμών κοινωνικής πρόνοιας σε μόνιμη βάση για τους μαθητές, στο πλαίσιο των σχολικών εφορειών. Το 1919 συντάχθηκε ο Κανονισμός του υπαίθριου σχολείου από τον Αλέξ. Δελμούζο,²¹³ στον οποίο λαμβάνονταν υπόψη οι παιδαγωγικές πρακτικές για τον τύπο του σχολείου αυτού, από επιτροπή που αποτελούνταν από τους Λαμπαδάριο, Γληνό και Δελμούζο.²¹⁴ Παρά την υποστήριξη όμως των πρωτεργατών της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης, το σχέδιο δεν ευοδώθηκε.²¹⁵

Η δεύτερη προσπάθεια πραγματοποιήθηκε το 1931 σ' ένα κτίριο κατασκευασμένο γι' αυτόν τον σκοπό, στο αλσύλιο του Πενταγώνου,²¹⁶ με πρωτοβουλία της Ελληνικής Αντιφθισικής Εταιρείας που είχε ιδρυθεί το 1925²¹⁷ (Κανονισμός «Περί ιδρύσεως Υπαιθρίου δημοτικού σχολείου της Ελληνικής Αντιφθισικής Εταιρείας εν Αθήναις», Φ.Ε.Κ. 123, 14/4/1932, τ. Α). Κι αυτή η προσπάθεια όμως δεν ευοδώθηκε. Αντίστοιχα, στη Θεσσαλονίκη, ο Φιλανθρωπικός

²¹² ΜΠΕΛΛΑ ΜΑΡΙΑΝΘΗ, ό.π. (σημ. 211), ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 160) σελ. 247

²¹³ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 45

²¹⁴ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 40

²¹⁵ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Το κίνημα της υπαίθριας αγωγής τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Κοινωνική αντίληψη και ιατροκοινωνικές αναζητήσεις». *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τ. 2, 2003, σελ. 72

²¹⁶ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣ. – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, ό.π. (σημ. 198)

²¹⁷ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 160) σελ. 253, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 25, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 103)

Σύλλογος Κυριών «Μέριμνα» βοηθούσε διατροφικά παιδιά με σημάδια υποσιτισμού και για τα φυματικά παιδιά λειτουργούσε στο Ασβεστοχώρι παιδική εξοχή.²¹⁸

Στα τέλη της δεκαετίας του '30 και ο ίδιος ο Εμμ. Λαμπαδάριος έχει εγκαταλείψει την ιδέα των υπαίθριων σχολείων και έχει προτείνει ο ίδιος τη λειτουργία ημιυπαίθριων τάξεων στα σχολεία για τις ημέρες που ο καιρός επέτρεπε εκεί τη διδασκαλία.²¹⁹

Το πρώτο ελληνικό Υπαίθριο Σχολείο στο Κτήμα Νομικού υπήρξε πρωτοποριακό για το είδος του και για την εποχή του, το εκπαιδευτήριο δε αποτέλεσε σχολείο-πρόδρομο των «σχολείων του 1930» (περίπου 4.000 διδακτήρια), της «χρυσής» περιόδου των σχολείων του Μεσοπολέμου. Μάλιστα το αίτημα για περισσότερο ήλιο και αέρα και γενικότερα καλύτερες συνθήκες στο σχολείο, «διαπέρασε» τις τότε αρχιτεκτονικές τάσεις και χαρακτήρισε τη σχολική αρχιτεκτονική της δεκαετίας αυτής.²²⁰

Το τελευταίο χρονολογικά εγχείρημα σχολείου που κινήθηκε μέσα στο πλαίσιο αυτό της άσκησης αγωγής, ήταν το Πρεβαντόριο στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο το 1937 (βλ. αντίστοιχο κεφάλαιο), το πρώτο Πρεβαντόριο στην Ελλάδα κι ένα καθαρά μεταρρυθμιστικό σχολείο.²²¹

Ασφαλιστικά Ταμεία και Φυματίωση

Το μεγαλύτερο ποσοστό των φυματικών ασθενών είχαν να αντιμετωπίσουν το θέμα της έλλειψης κοινωνικής ασφάλισης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.²²² Στο «Α' Ελληνικό κατά της Φυματίωσης Συνέδριο» (Αθήνα 6-10/5/1909) τονίστηκε η ανάγκη ίδρυσης σανατορίων αλλά και ασφάλισης των εργαζομένων κατά της νόσου (κρατική παρέμβαση, περίθαλψη, αποχή από την εργασία – επίδομα, σύνταξη, ακόμη και αλλαγή κατοικίας), θέτοντας για πρώτη φορά το ζήτημα της κοινωνικής ασφάλισης σε συγκεκριμένα πλαίσια.²²³

Στα τέλη του 1926 και αρχές του 1927 είχε ιδρυθεί στη Θεσ/νίκη το Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών (ΤΑΚ) με παράρτημα στην Καβάλα, όπου η διάδοση της

²¹⁸ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 160) σελ. 253

²¹⁹ ΜΠΕΛΛΑ ΜΑΡΙΑΝΘΗ, ό.π. (σημ. 211)

²²⁰ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ ΜΑΡΩ, «Πανεπιστήμια και Σχολεία. Το Πολυτεχνείο, η Εμπορική και τα σημαντικότερα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια της Πατησίων». Αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 28/3/1999, σελ. 146-154

²²¹ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 41, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 179

²²² ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 24

²²³ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 171-172

νόσου της φυματίωσης ήταν εκρηκτική, λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών εργασίας των καπνεργατών. Ο ασφαλιστικός αυτός φορέας είχε τρεις (3) κλάδους ασφάλισης: ασθενοείας, σύνταξης και ανεργίας. Από το καλοκαίρι του 1927 η υγειονομική περίθαλψη των φυματικών καπνεργατών περιελάμβανε σανατοριακή και αναρρωτική περίθαλψη. Οι άρρωστοι στέλνονταν στα Σανατόρια του Ασβεστοχωρίου και του Πηλίου (Καραμάνη και Στρατηγόπουλου), στο σανατόριο «Ελπίς» της Καβάλας και στο «Σωτηρία» και οι προφυματικοί στον Λιμένα της Θάσου και στο Κάστρο Λιμεναρίων.²²⁴

Το 1935 το Ι.Κ.Α. είχε συστήσει την Οργάνωση Αντιφυματικής Ασφάλισης, ενώ το 1951 προτάθηκε από το Δ.Σ. μία πρόσθετη επιβάρυνση 1% για εργοδότες και εργαζόμενους, για να υπάρχει κάλυψη των ασφαλισμένων ασθενών του.²²⁵ Το 1934 ψηφίστηκε ο νόμος 6022 που αφορούσε τους φυματικούς τηλεγραφητές, τηλεφωνητές και ταχυδρομικούς (Τ.Τ.Τ.) και καθιερώθηκε το επίδομα της αεροθεραπείας για διαμονή αυτών σε ορεινά θέρετρα, ενώ ακολούθησε ο νόμος 6413 για την προστασία των αρτεργατών και το 1943 ο νόμος 161 για τους φυματικούς ναύτες.²²⁶

Στο αρχείο του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη «ανιχνεύονται» οι σχέσεις με τα Ασφαλιστικά Ταμεία και ό,τι αυτό συνεπαγόταν για τη βιωσιμότητα και τη λειτουργία του ιδρύματος, κυρίως όμως για τους ίδιους τους ασθενείς και τους επαγγελματικούς τους κλάδους. Συγκεκριμένα: από το Τεκμήριο Νο 38 του αρχείου του Σανατορίου (ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941»), πληροφορούμαστε τη συνεργασία για τα νοσήλεια των ασθενών με τα εξής Ταμεία: «Οίκον Ναύτου (15/12/1938)», «Ταμείον Θυμάτων Πολέμου, παρ. Ευβοίας (2/3/1939)», «Ναυτικόν Ταμίον υπουργίου Ναυτικών (4/9/1939)» και «Σιδηρόδρομων Θεσσαλίας (23/10/1939)». Στο Τεκμήριο Νο 41 του αρχείου (ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ» 194-42 και 1946-48), διαβάζουμε για «Ταμείον Αρτεργατών», ενώ στο τεκμήριο Νο 32 (ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΤΙΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΝΤΑΛΜΑΤΑ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΜΗΝΟΣ 11/1957») πληροφορούμαστε για κάλυψη των νοσηλείων Τμηματάρχη από το «Ταμείο Αλληλοβοήθειας Προσωπικού Σ.Ε.Κ.». Πολύ σημαντικές αναφορές στις καλύψεις των νοσηλείων Ταμείων και Οργανισμών συναντούμε επίσης στο «ΒΙΒΛΙΟ ΝΟΣΗΛΕΥΟΜΕΝΩΝ (1951-1956)» (ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, Δωρεά Αμ. Γκίζα και Βασ. Μητσάκη),

²²⁴ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80), ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 235

²²⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 242

²²⁶ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 242-4, 248

όπου μαθαίνουμε για «Ταμείον Ασφαλήσεως Κεραμοποιών Ελλάδος», «Ταμείον Ασφαλήσεως Κληρικών Ελλάδος», καθώς και στο ΦΑΚΕΛΛΟ «Κούμουλός» (ΓΑΚ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, φ. 7^{r-v}, Δωρεάς Γ.), όπου αναφέρονται τα εξής: «Ι.Κ.Α., Οίκος Ναύτη, Δημοσίων Υπαλλήλων, Υπουργίων κ.τ.λ. αναλόγως βαθμού, Τράπεζες, Αγροτική, Shell, Αρτεργάτες».

Οι δύο σπουδαίες γυναίκες του ελληνικού αντιφυματικού αγώνα

Ανάμεσα στις μορφές που διακρίθηκαν στο α΄ μισό του 20ού αιώνα για τη δράση τους στον αντιφυματικό αγώνα, ξεχωρίζουν δύο σπουδαίες γυναίκες, των οποίων η ζωή και οι επιλογές αποτελούν παράδειγμα και πρότυπο: πρόκειται για τη Σοφία Σλήμαν και την Άννα Μελά-Παπαδοπούλου, τα ονόματα των οποίων συνδέθηκαν αντίστοιχα με την ιστορία δύο σανατορίων (βλ. παρακάτω).

Η Σοφία Εγκαστρομένου ή Καστριώτη – Σλήμαν (1852-1932), κόρη Αθηναίου εμπόρου υφασμάτων, μετά το θάνατο του συζύγου της, Ερρίκου Σλήμαν το 1890, έστρεψε τα φιλανθρωπικά της ενδιαφέροντα στον αγώνα κατά της φθίσης. Έτσι, το 1902 στην Αθήνα, με πρωτοβουλία της ίδιας και Ομίλου Κυριών (του Φιλανθρωπικού Σωματίου «Αγαθοεργός Εταιρεία»)²²⁷, αποτελούμενου από κυρίες της αθηναϊκής κοινωνίας (στο επίκεντρο του φιλανθρωπικού ενδιαφέροντος την περίοδο εκείνη βρίσκονταν οι γυναίκες²²⁸), του οποίου προϊστάτο η Σλήμαν (και που συγκροτήθηκε με αφορμές δωρεές, κληροδοτήματα και εράνους) και υπό την Μονή Ασωμάτων – Πετράκη ιδρύθηκε το

²²⁷ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 31

²²⁸ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις της φιλανθρωπίας. Από τον κοινωνικό έλεγχο στην αμοιβαιότητα». Περιοδικό «Μνήμων», τ. 25, 2003, σελ. 175

Φθισιατρείο «Σωτηρία». Μετά το 1910 η Σοφία Σλήμαν στράφηκε στους λαϊκούς εράνους, τους φιλανθρωπικούς χορούς και άλλες εκδηλώσεις για τη λειτουργία και συντήρηση του σανατορίου, διατηρώντας και αυξάνοντας την κοινωνική ευαισθησία στο μεγάλο αυτό θέμα. Η προσωπική της ακτινοβολία και οι σχέσεις της με την αθηναϊκή ελίτ, την βοήθησαν στο σκοπό της.²²⁹ Το 1911 με ιδιωτική πρωτοβουλία πάλι της Σοφίας Σλήμαν, ιδρύθηκαν οι «Παιδικές Εξοχές Βουλιαγμένης».²³⁰

Το πρώτο Πελοποννησιακό Σανατόριο, στη θέση Κορφοξυλιά της ορεινής Αρκαδίας σε υψόμετρο 1.300 μέτρων κοντά στο χωριό Μαγούλιανα Μαινάλου, ιδρύθηκε το 1925 με πρωτοβουλία της Άννας Μελά-Παπαδοπούλου (1871-1938), αδελφής του Παύλου Μελά, η οποία είχε το προσωνύμιο «η Μάννα του στρατιώτη», καθώς ήταν εθελόντρια αδελφή νοσοκόμος στους Βαλκανικούς Πολέμους και τη Μικρασιατική εκστρατεία, προσφέροντας τεράστιες υπηρεσίες σε τραυματίες στρατιώτες. Η ίδια πέθανε στην Αθήνα, υποκύπτοντας στη νόσο της φυματίωσης, που τόσο αγωνίστηκε να καταπολεμηθεί.²³¹

---

²²⁹ ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 14-16

²³⁰ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 75

²³¹ «ΜΕΛΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ANNA», Διαθέσιμο από το <https://el.wikipedia.org/wiki/Άννα-Μελά-Παπαδοπούλου>, ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, *Άννα Μελά-Παπαδοπούλου. Εκεί που δεν πεθαίνουν οι άνθρωποι* (Εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2007)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΝΟΣΟΥ

Η ιστορία των ελληνικών Σανατορίων (α' μισό 20ού αιώνα)

Παρουσιάζεται στη συνέχεια η ιστορία των γνωστότερων και σημαντικότερων σανατορίων του πρώτου μισού του 20ού αιώνα στην Ελλάδα, δίνοντάς μας την ευκαιρία να γνωρίσουμε τη δράση των νοσηλευτικών ιδρυμάτων για τη φυματίωση, κρατικών και ιδιωτικών, «παράλληλα» μ' αυτή του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο. Από τα στοιχεία που παρατίθενται, συνειδητοποιούμε πως η ίδρυση και εξάπλωση των Σανατορίων αφορά γεωγραφικά κυρίως τον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο και σε μικρότερο βαθμό τον νησιωτικό (πάντοτε όσον αφορά σανατόρια και όχι αντιφυματικά ιατρεία ή απολυμαντήρια). Η δεκαετία με τη μεγαλύτερη συχνότητα ίδρυσης σανατορίων φαίνεται να είναι αυτή των ετών 1920-1930 και ακολουθεί των ετών 1930-1940.

Το Φθισιατρείο «Σωτηρία» (1902)

Η ιστορία του Φθισιατρείου-Σανατορίου «Σωτηρία» για τον ελληνικό χώρο ταυτίζεται με την ιστορία της ίδιας της νόσου της φυματίωσης.²³²

Η Σοφία Εγκαστρωμένου ή Καστριώτη –Σλήμαν (1852-1932), όπως προαναφέρθηκε, έστρεψε τα φιλανθρωπικά της ενδιαφέροντα στον αγώνα κατά της φθίσης, ενώ παράλληλα συνομιλούσε με σημαίνοντα πρόσωπα της εποχής. Ανάμεσά τους και τον γιατρό της, τον Μενέλαο Σακόρραφο, με τον οποίο είχε επισκεφτεί το Πολιτικό Νοσοκομείο «Ελπίς» (νυν Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων), όπου είδε στοιβαγμένους τους τραυματίες του καταστροφικού ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 στα υπόγεια να συμβιώνουν στους ίδιους θαλάμους με αρρώστους από φυματίωση. Συνέλαβε τότε το σχέδιο δημιουργίας ενός σανατορίου.²³³

Το 1902 στην Αθήνα, με πρωτοβουλία της ίδιας και Ομίλου Κυριών (του Φιλανθρωπικού Σωματίου «Αγαθοεργός Εταιρεία»)²³⁴, αποτελούμενο από κυρίες της αθηναϊκής κοινωνίας, του οποίου προϊστάτο η Σλήμαν και υπό την Μονή

²³² ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 19

²³³ ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 14

²³⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 31

Ασωμάτων – Πετράκη (που παραχώρησε έκταση 600 στρεμμάτων, στις παρυφές βόρεια από το Γουδί, στη θέση «Τρύπιο Λιθάρι»), ιδρύθηκε το Φθισιατρείο «Σωτηρία», το πρώτο «λαϊκό» Σανατόριο της Ελλάδας, ώστε να παρέχεται η απαιτούμενη ιατρική βοήθεια στους ασθενείς με φυματίωση. Το Καταστατικόν της ίδρυσης του Θεραπευτηρίου «Η Σωτηρία» δημοσιεύθηκε στο φύλλο 25, τεύχος Β΄ της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως 8/6/1902.²³⁵

Το 1903 μπήκε ο θεμέλιος λίθος και το Σανατόριο άρχισε να χτίζεται το 1905. Στις 6/6/1905 η βασίλισσα Όλγα εγκαινίασε επίσημα το πρώτο διώροφο κτίριο του λαϊκού φθισιατρείου της «Σωτηρίας» με 40 κλίνες προορισμένες για τη νοσηλεία απόρων φυματικών και εισήχθη τότε ο πρώτος φυματικός ασθενής. Το κόστος κατασκευής – 60.000 δρχ. - είχε αναλάβει εξολοκλήρου η Σοφία Σλήμαν και όλοι (αρχιτέκτονες Αφοι Αξελού και γιατροί Ν. Μακκάς, Μεν. Σακόρραφος, Σπ. Κανέλλης, Αρτ. Μαρμαρινός) εργάζονταν αφιλοκερδώς. Στο κτίριο αυτό, η Σλήμαν είχε αναλάβει την υποχρέωση προς τη Μονή Πετράκη να νοσηλεύεται ένα ποσοστό καλόγηρων. Τα πρώτα χρόνια η «Σωτηρία» εξαιτίας των ελάχιστων οικονομικών πόρων, λειτουργεί περισσότερο ως καραντίνα παρά ως θεραπευτήριο. (Το 1910 θα λάβει την πρώτη κρατική ενίσχυση, ετησίως 5.000 δρχ.).²³⁶

Το δεύτερο ισόγειο κτίριο του Σανατορίου ανεγέρθηκε το 1907 με δωρεά του Επαμεινώνδα Κυριαζή, Αιγυπτιώτη ομογενούς, σε σχέδια και επίβλεψη του πολιτικού-μηχανικού Αριστείδη Μπαλάνου, με στόχο να νοσηλεύονται σ' αυτό εύποροι φυματικοί, που μπορούσαν να πληρώνουν μόνοι τους τη νοσηλεία τους, που συνεισέφεραν έτσι και στη δωρεάν νοσηλεία των άπορων φυματικών. Το «Κυριαζίδειο» διέθετε 4 θαλάμους και 10 κλίνες.²³⁷

Ακολούθησε το 1908 το τρίτο κτίριο (περίπτερο) και δεύτερη δωρεά, το «Αμπέτειο», από τον Νικόλαο Άμπετ ή Άμποτ, πλούσιο αιγυπτιώτη έμπορο, σε σχέδια επίσης του Αριστείδη Μπαλάνου. Επρόκειτο για το αρχιτεκτονικό κόσμημα του συγκροτήματος και το πιο μεγάλο ως τότε, ένα διώροφο κτίριο με 8 θαλάμους νοσηλείας, 15 κλίνες, βοηθητικούς χώρους, λουτρό, κεντρική θέρμανση. Στο μεταξύ φυτεύτηκαν στο χώρο του σανατορίου 7.500 πεύκα και ευκάλυπτοι, άκρως απαραίτητα για την «κλιματοθεραπεία».²³⁸

²³⁵ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 23

²³⁶ ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 15

²³⁷ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 46

²³⁸ ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 15, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 30

Το 1910 άρχισε να λειτουργεί το τέταρτο περίπτερο «Μελάς», ισόγειο με 2 μεγάλους θαλάμους για τη νοσηλεία απόρων φυματικών και 20 κλίνες (10 ο κάθε θάλαμος), γι' αυτό και η ονομασία επίσης «Λαϊκό». Το περίπτερο αυτό λειτούργησε μέχρι το 1950. Χτίστηκε με γενναία δωρεά της Ανδρομάχης Μελά (κόρη της Σοφίας Σλήμαν), σε σχέδια επίσης του Αριστ. Μπαλάνου.²³⁹ Η Ανδρομάχη Σλήμαν-Μελά (μέλος του δμελούς Δ.Σ. τα 5 πρώτα χρόνια λειτουργίας του θεραπευτηρίου²⁴⁰) είχε παντρευτεί τον Λέοντα Μελά (1872-1905), αδελφό του Παύλου, με τον οποίο απέκτησε 3 γιους, χήρεψε όμως 34 ετών, όταν ο Λέοντας ξεκίνησε για τη Μακεδονία, έχοντας υποσχεθεί να φέρει στην Αθήνα το σκήνωμα του αδελφού του, όπου αρρώστησε και πέθανε κατόπιν στην Αθήνα από καλπάζουσα φυματίωση.²⁴¹

Μετά το 1910 η Σοφία Σλήμαν στράφηκε στους λαϊκούς εράνους, τους φιλανθρωπικούς χορούς και άλλες εκδηλώσεις για τη λειτουργία και συντήρηση του σανατορίου. Το μεγαλύτερο ποσό συγκεντρώθηκε από τον λαϊκό έρανο στις 6/12/1911 με τίτλο «Το τριανταφυλλάκι», όταν εκατοντάδες κυρίες και δεσποινίδες της αθηναϊκής κοινωνίας προσέφεραν έναντι χρημάτων για το Σανατόριο «Σωτηρία», από ένα τριαντάφυλλο και με τα χρήματα αυτά χτίστηκε την ίδια χρονιά (1911) ένα μικρό περίπτερο, του «Αγίου Νικολάου», επίσης για άπορους φυματικούς, με 4 θαλάμους και 30 κλίνες. Λειτούργησε από τον Σεπτέμβριο του 1912 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1950. Το 1913 χτίστηκε το «Στρατιωτικό» διώροφο περίπτερο για τη νοσηλεία στρατιωτικών, δύναμης 55 κλινών, από εράνους ομογενών για τον στρατό και με χρήματα που προσέφερε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Λειτούργησε μέχρι το 1969. Το έβδομο περίπτερο ήταν το «Σπηλιοπούλειο» (1914), το μεγαλύτερο (με 20 θαλάμους για 50 ασθενείς) και πολυτελέστερο περίπτερο (κεντρική θέρμανση, λουτρά, εξώστη σε κάθε θάλαμο), από δωρεά του μέλους του Δ.Σ. Χαράλαμπου Σπηλιόπουλου. Επρόκειτο για διώροφο κτίριο στο ψηλότερο τμήμα του οικοπέδου. Τελευταίο χτίστηκε το «Οικονόμειο» ή «Διευθυντήριο» το 1915 με δαπάνη του Παν. Οικονόμου (για το Φαρμακείο, το Ακτινολογικό, το Μικροβιολογικό εργαστήριο, για Αίθουσα Συνεδριάσεων και χώρο διαμονής του ανώτερου προσωπικού).²⁴²

²³⁹ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 49-50

²⁴⁰ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 26

²⁴¹ ΣΟΛΩΜΟΥ – ΞΑΝΘΑΚΗ ΒΑΣΑ, *Ο Θησαυρός* (Εκδ. Δόμος 2014), σελ. 73-74, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 525

²⁴² ΣΤΟΥΡΝΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Η «Σωτηρία». Τόπος Μαρτυρίου των Φθισικών (1936)*. Πρόλογος – Επιμέλεια, Γιώργος Σταυράκης (Αθήνα Ιούνιος 2010), σελ. 42-43, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 175, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 30-1

Το Σανατόριο «Σωτηρία» επεκτάθηκε μέχρι το 1919, αυξάνοντας τις κλίνες από 40 σε 200 περίπου, και συντηρήθηκε αποκλειστικά από ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Από το 1919 τη διοίκηση του Νοσοκομείου ανέλαβε το Κράτος (η Ελλάδα διέθετε πλέον το πρώτο κρατικό σανατόριο) και στο δμελές Συμβούλιο προέδρευε η Σοφία Σλήμαν (μέχρι το θάνατό της το 1932).²⁴³

Το «Σωτηρία» αναδείχτηκε σε βασικό πόλο αντιφυματικής πολιτικής τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.²⁴⁴ Τα χρόνια που ακολούθησαν με την άφιξη των προσφύγων και την αθρόα προσέλευση των φυματικών, ήταν χρόνια μαρασμού και υποβιβασμού για τη «Σωτηρία». Το Σανατόριο μετατράπηκε σ' ένα χώρο με άθλιες παράγκες, 5 ξύλινα παραπήγματα το 1919 από τον συμμαχικό στρατό του Μακεδονικού Μετώπου και 3 πρόχειρα «ντέκερ» του στρατού το 1924 με τσίγκινες σκεπές (50 περίπου κλινών το καθένα) και από το 1925, 20 λυόμενους οικίσκους (για 15-20 γυναίκες έκαστος), τα λεγόμενα «γερμανικά». Σ' όλα αυτά νοσηλεύτηκαν εκατοντάδες φυματικοί, πολλοί δε έμεναν στην ύπαιθρο ή κατασκεύαζαν πρόχειρες καλύβες ή λαγούμια.²⁴⁵

Αργότερα χτίστηκαν το «Αμερικανικό» περίπτερο με αρκετές καινοτομίες, από χρήματα Αμερικανικής Οργάνωσης Περίθαλψης αρχικά για 30 άπορα φθισικά παιδάκια (1931),²⁴⁶ το περίπτερο της «Μάννας» (1934, από εράνους της Άννας Μελά) και το περίπτερο «Λαναρά» (1935, από χορηγίες των Αφών Χ. Λαναρά και του Φ. Πεχλιβάνου), και τα δύο για φθισικές κοπέλες-γυναίκες.²⁴⁷ Και ενώ η δυναμικότητα του ιδρύματος ήταν 600 κλίνες (το 1930 έφτασαν τις 1.000), εκείνη την περίοδο νοσηλεύτηκαν 3.000-4.000 φυματικοί, δυστυχώς με θνησιμότητα 50%. Οι εικόνες ήταν πολύ άσχημες: άρρωστοι μαζί με αστέγους, μικροπωλητές, διακινητές ναρκωτικών, κόσμος του περιθωρίου.²⁴⁸ Οι φτωχοί θάβονταν στις γωνίες των αλσουλίων. Η παρουσία των γιατρών ήταν σπάνια και η μοναδική θεραπευτική μέθοδος, ήταν η σχεδόν ανύπαρκτη αεροθεραπεία.²⁴⁹

---

²⁴³ ΡΑΣΙΑΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 14-16, ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 59

²⁴⁴ ΤΣΙΑΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, ό.π. (σημ. 83)

²⁴⁵ ΣΤΟΥΡΝΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 242) σελ. 60

²⁴⁶ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 315

²⁴⁷ ΣΤΟΥΡΝΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 242) σελ. 45, ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 69

²⁴⁸ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 62

²⁴⁹ ΡΑΣΙΑΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 16

Η ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη (1902-1930) εισήλθε στη «Σωτηρία» τον Μάρτιο του 1928 στα 26 της χρόνια, όπου νοσηλεύτηκε για 2 χρόνια.²⁵⁰ Εκεί συνάντησε τον Κων/νο Καρυωτάκη λίγο πριν φύγει αυτός για την Πρέβεζα (όπου αυτοκτόνησε) και εκεί επίσης έγραψε τις δύο ποιητικές της συλλογές «Οι τρίλιες που σβήνουν» και «Ηχώ στο Χάος».²⁵¹

Παρέα της υπήρξε ο νεαρός τότε φυματικός Γιάννης Ρίτσος (1909-1990), του οποίου ο αδερφός Μίμης και η μητέρα είχαν πεθάνει ήδη από φυματίωση τον Αύγουστο και Νοέμβριο του 1921 αντίστοιχα²⁵² (η μητέρα του σε σανατόριο στην Πορταριά του Πηλίου – του Π. Στρατηγόπουλου πιθανόν). Ο Γιάννης Ρίτσος το 1926 προσβάλλεται από φυματίωση²⁵³ και νοσηλεύεται στη «Σωτηρία» από το 1927 μέχρι το 1930, από όπου μεταφέρθηκε στη συνέχεια στο σανατόριο της Καψαλώνας έξω από τα Χανιά της Κρήτης, ενώ το 1934 νοσηλεύτηκε στο Σανατόριο της Πάρνηθας.²⁵⁴

Εκτός από την ποίηση, το σανατόριο ήταν και ένας χώρος-φυτώριο επαναστατικών ιδεών. Ο ελληνορουμάνος συγγραφέας Παναΐτ Ιστράτι και επιστήθιος φίλος του Νίκου Καζαντζάκη, καλεσμένος του Δημήτρη Γληνού, έδωσε μια διάλεξη στο τότε θέατρο «Αλάμπρα» και μαζί με πλήθος ανθρώπων ξεσήκωσε τους φυματικούς του Σανατορίου «Σωτηρία».²⁵⁵ Αποτέλεσμα: μια μεγάλη διαδήλωση στην Πλατεία Κάνιγγος, με επέμβαση της αστυνομίας, η απέλαση του Ιστράτι και η δίκη των Γληνού και Καζαντζάκη.²⁵⁶

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 χτίστηκε το «Μέγα Λαϊκό», το Λαϊκό Σανατόριο, από τον αρχιτέκτονα Γιάννη Δεσποτόπουλο. Επρόκειτο για ένα μεγάλο, επίμηκες τριώροφο, με αρχιτεκτονικό ύφος «μπαουχάουζ», ηλιόλουστο κτίριο 580 κλινών, καλά αεριζόμενο και με εξαιρετική χωροταξία, απλό και πολύ λειτουργικό, και με εξώστες αεροθεραπείας για να μεταφέρονται τα κρεβάτια των ασθενών.²⁵⁷

---

²⁵⁰ ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΕΡ., «Η λογοτεχνία της φυματίωσης». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 26

²⁵¹ «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία», ό.π. (σημ. 67) σελ. 17, 72

²⁵² ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΙΧΑΛΗΣ, «Λούλα Γλέζου: ο αδελφός μου, Γιάννης Ρίτσος». Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*», Τρίτη 24/1/1978

²⁵³ «ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ και Φυματίωση». Διαθέσιμο από το <http://www.pame.gr/prosopa/poietes/giannis-ritsos.html>

²⁵⁴ ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ και Φυματίωση. ό.π. (σημ. 253), «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία», ό.π. (σημ. 67) σελ. 77

²⁵⁵ ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΕΡ., Η λογοτεχνία της φυματίωσης. ό.π. (σημ. 250) σελ. 26

²⁵⁶ «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία», ό.π. (σημ. 67) σελ. 16

²⁵⁷ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ Μ., Το κτιριακό συγκρότημα της «Σωτηρίας». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 18

Το 1930 ιδρύθηκε επίσης στο «Σωτηρία» Φυματιολογικό Κέντρο (Ινστιτούτο) και διευθυντής του μέχρι το 1950 ήταν ο διαπρεπής φυματιολόγος Ιωάννης Βαλτής, που μετακλήθηκε από το Παρίσι (Ινστιτούτο Παστέρ). Το 1936 διορίστηκε Γενικός Διευθυντής του Νοσοκομείου και αναμορφωτής του, ο Κερκυραίος γιατρός-εξειδικευμένος στην Ελβετία, Μάνθος Μεταλλ(λ)ηνός που κατεδάφισε όλα τα παραπήγματα και τις παράγκες, άνοιξε δρόμους, δημιούργησε νέα μαγειρεία και κατόρθωσε μέσα σε 5 χρόνια να μετατρέψει τη “Σωτηρία” από παρηκμασμένο άσυλο σε σύγχρονο Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακος.²⁵⁸ Στις μέρες τους ολοκληρώθηκαν οι κτιριακές μονάδες «Χειρουργική Κλινική» και «Λοβέρδειο» για φυματικούς φοιτητές (από δωρεά των κληρονόμων του ιδρυτή της Λαϊκής Τράπεζας, Διονύσιου Λοβέρδου).²⁵⁹ Παράλληλα βελτιώθηκε το σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης και ιδρύθηκε νέο μικροβιολογικό εργαστήριο.²⁶⁰ Το 1940 ξεκίνησαν τη λειτουργία τους τα περίπτερα «300 ανδρών», «300 γυναικών» και «Οίκος Αδελφών».²⁶¹

Η νέα «Σωτηρία» διέθετε 1.800 κλίνες, ενώ στη διάρκεια του Πολέμου και της γερμανικής Κατοχής αυξήθηκαν τα κρεβάτια σε 2.000 και οι κλινικές σε 15 και ήταν το μοναδικό αντιφυματικό νοσηλευτικό κέντρο και για τον πληθυσμό και για τους στρατιώτες του μετώπου. Τα προβλήματα όμως από τη μεγάλη έλλειψη τροφίμων και ειδών ιματισμού παρέμεναν μεγάλα. Μέσα στο χώρο του Νοσοκομείου, δε, δημιουργήθηκαν ομαδικοί τάφοι για τους δεκάδες άπορους νεκρούς σε χαντάκια ΝΑ του περιπτέρου των «300 ανδρών».²⁶²

Το Σανατόριο συνδέθηκε και με μετέπειτα γεγονότα της ιστορίας: φυλακές με αριστερούς φυματικούς, αποδράσεις κρατουμένων, εκτελέσεις αγωνιστών. Στα Δεκεμβριανά σφαίρες σκότωσαν αρρώστους και προσωπικό.²⁶³

Σημαντικό γεγονός στην ιστορία της «Σωτηρίας» υπήρξε η ίδρυση Πανεπιστημιακής Κλινικής Φυματιολογίας στο Νοσοκομείο και η παράδοση τον Μάιο του 1945 του μαθήματος της Φυματιολογίας σε 5ετείς φοιτητές ιατρικής στο αμφιθέατρο του «Οίκου Αδελφών». Η Σχολή Αδελφών Νοσοκόμων «Σοφία Σλήμαν» (με 12μηνη φοίτηση) ξεκίνησε το 1949 με 70 μαθήτριες και στεγάστηκε αρχικά στον «Οίκο Αδελφών» και από το 1958 στο περίπτερο «Λαναρά». Το 1965 η «Σωτηρία»

²⁵⁸ ΡΑΣΙΑΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 16, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 56

²⁵⁹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 65, 67, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 338

²⁶⁰ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ Μ., ό.π. (σημ. 257) σελ. 19-20

²⁶¹ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 88

²⁶² ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 69, 104, ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 92

²⁶³ ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 57

μετονομάστηκε σε «Νοσοκομείον Νοσημάτων Θώρακος Αθηνών» (σήμερα με 800 κλίνες) και μετά το 1975 τα φυματιολογικά τμήματα μετασχηματίστηκαν σε πνευμονολογικά.²⁶⁴

Το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» (1909)

Ο Γεώργιος Καραμάνης ίδρυσε στις 2/5/1909 και λειτούργησε για μισό αιώνα το Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο, αντλώντας από την ακούραστη δίψα του για προσφορά και θεραπεία,²⁶⁵ με άψογο και υποδειγματικό τρόπο. Το Σανατόριο αυτό υπήρξε το πρώτο αντιφυματικό ορεινό Σανατόριο στην Ελλάδα,²⁶⁶ το πρώτο ιδιωτικό ίδρυμα για τη νοσηλεία και τη θεραπεία των φθισικών, καθώς επίσης και η πρώτη οργανωμένη μονάδα του είδους (περισσότερα παρακάτω σχετικά).

Το Σανατόριο ύψους στην Πάρνηθα (1914)

Το Σανατόριο ύψους στην Πάρνηθα (περιοχή Αγία Τριάδα), παράρτημα του «Ευαγγελισμού», ιδρύθηκε με απόφαση της Διοίκησης του Νοσοκομείου 3 χρόνια αργότερα απ' αυτό του Πηλίου, τον Μάιο του 1912 (άρχισε τότε η κατασκευή ενός πρόχειρου νοσοκομείου²⁶⁷) ως κληροδότημα του Γεωργίου Σταύρου (1788-1869, Πρώτου Διοικητή της Εθνικής Τράπεζας) και με δωρεά του Γεωργίου Φουγκ και της ανενιάς του, Φαιναρέτης Χέρμπερτ (Ερβερτ). Με απόφαση της Ιεράς Μονής Ασωμάτων - Πετράκη παραχωρήθηκε μία έκταση στο βουνό σε υψόμετρο 1.060 μέτρων για τη δημιουργία του ορεινού Σανατορίου, που άνοιξε τις πύλες του στις 9/8/1914 με 14 δωμάτια μίας ή δύο κλινών (μηχανικός ο Ιωάννης Θεοφανόπουλος).²⁶⁸ Το 1932 το Σανατόριο είχε 33 κλίνες. Το 1934, με το νέο κτίριο, αύξησε τη δύναμή του και έφτασε τις 187 κλίνες το 1938, συνέχισε τη λειτουργία του και κατά την Κατοχή (με μια διακοπή τα έτη 1942-1946) και μετά τον πόλεμο, ενώ το 1958 διέθετε 300 κλίνες.²⁶⁹ Η αρχιτεκτονική μελέτη του συγκροτήματος ήταν του

²⁶⁴ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 71, 93, 97, 113, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 107-8, ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, ό.π. (σημ. 135) σελ. 17, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 296

²⁶⁵ ΜΟΥΥΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 60

²⁶⁶ ΤΣΙΛΙΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, ό.π. (σημ. 83)

²⁶⁷ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Χ. και συν., ό.π. (σημ. 126) 480-490

²⁶⁸ «ΠΑΡΝΗΘΑ». Διαθέσιμο από το <http://el.wikipedia.org/wiki/Πάρνηθα> (ανακτήθηκε στις 9/12/2013), ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 70

²⁶⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 296-297

Ιωάννη Αντωνιάδη (1890-1977), ο οποίος επισκέφθηκε πολλά Σανατόρια στην Ελλάδα και το εξωτερικό.²⁷⁰

Το Σανατόριο της Πάρνηθας είχε περιθάψει πολλούς ασθενείς, μεταξύ των οποίων και τον Γιάννη Ρίτσο (Απρίλης του 1938), όπου και έγραψε την «Εαρινή Συμφωνία». Λειτούργησε ως Σανατόριο μέχρι το 1960. Μερικές δεκαετίες αργότερα μετατράπηκε σε ξενοδοχείο «Ξενία» και Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών.²⁷¹

Το Σανατόριο Στρατηγόπουλου στην Πορταριά (1917)

Το Σανατόριο Στρατηγόπουλου στην Πορταριά είναι μεταγενέστερο χρονικά του Σανατορίου στα Χάνια του Πηλίου. Πρόκειται για ένα μικρότερο θεραπευτικό ίδρυμα, με περιορισμένες δυνατότητες, που δεν παύει όμως κι αυτό να αποτελεί ένα ιδιαίτερο κομμάτι της ιστορίας, μία ψηφίδα στο παζλ της φυματίωσης από υλικό σημαντικό. Ο Παναγιώτης Στρατηγόπουλος, το όνομα του οποίου έφερε το Σανατόριο, υπήρξε Γιατρός και Πρόεδρος της Κοινότητας Πορταριάς Πηλίου για σειρά ετών. Γεννήθηκε το 1885 στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο πατέρας του δίδασκε σε ελληνική Σχολή. Σπούδασε Ιατρική με βασιλική υποτροφία, παίρνοντας την ειδικότητα του Φυματιολόγου. Ξεκίνησε την επαγγελματική του σταδιοδρομία το 1915. Βρέθηκε στην Πορταριά, καθώς ήταν η γενέτειρα της μητέρας του, το γένος Κολλά.

Το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον του Πηλίου, ο καθαρός αέρας του βουνού, το νερό, σε συνδυασμό με την ειδικότητά του ως φυματιολόγου και την έντονη διάθεσή του προσφοράς στον συνάνθρωπο, τον παρακίνησαν στην ίδρυση ενός Σανατορίου στον τόπο του. Ήδη το Κοινοτικό Συμβούλιο της Πορταριάς συζητούσε την ίδρυση ενός Πανθεσσαλικού Σανατορίου για άπορους φυματικούς ασθενείς, καθώς το Τμήμα της Ελληνικής Αντιφθισικής Εταιρείας στη Λάρισα εκδήλωνε το ενδιαφέρον αυτό για την εξεύρεση μέσων αναχαίτισης της συνεχώς αυξανόμενης νόσου της φυματίωσης.

Στην απόφαση αυτή του Παναγιώτη Στρατηγόπουλου, σημαντικό ρόλο, ενδεχομένως, έπαιξε η ίδρυση και λειτουργία του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στα γειτονικά Χάνια. Έτσι, το 1917 δημιούργησε το ομώνυμο Σανατόριο στην περιοχή Αγ. Ιωάννης, βόρεια της Πορταριάς. Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-1922) το Σανατόριο Στρατηγόπουλου

²⁷⁰ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Χ. και συν., ό.π. (σημ. 126) 480-490

²⁷¹ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, Το απόκοσμο ερείπιο της Πάρνηθας. Διαθέσιμο από το <http://www.ough.gr/index.php?mod=articles&op=view&id=1138>

υπολειπόμενος, καθώς ο γιατρός τότε υπηρετούσε ως Υπίατρος (Υπολοχαγός Υγειονομικού). Μετά την απόλυσή του από τον στρατό και την επιστροφή του, το Σανατόριο παρουσίασε μία περίοδο προόδου με κύρια δεκαετία ακμής αυτή του '30. Τότε, πάρα πολλοί φυματικοί ασθενείς, καπνεργάτες από τον Βόλο κυρίως αλλά και άλλοι (και Ευρωπαίοι), δέχτηκαν τις υπηρεσίες του Σανατορίου, νοσηλεύόμενοι εκεί. Το 1921 αναφέρεται ότι σε Σανατόριο στην Πορταριά του Πηλίου πέθανε από φυματίωση η μητέρα του ποιητή Γιάννη Ρίτσου.²⁷²

Όλα αυτά μέχρι την κήρυξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Η Διασυμμαχική Οργάνωση Αρωγής και αποκατάστασης UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) πραγματοποίησε κατόπιν την αποστολή και νοσηλεία 200 απόρων φυματικών παιδιών στο Σανατόριο Στρατηγόπουλου στην Πορταριά, αφού αυτό επισκευάστηκε και απολυμάνθηκε. Συχνά επισκέπτονταν τα παιδιά κι έκαναν τις ακτινοσκοπήσεις και τη θεραπεία οι φυματιολόγοι του Αχιλλοπούλειου Νοσοκομείου, Ι. Στάμος και Α. Βαλσαμάκης. Από την UNRRA έγινε στο Σανατόριο Στρατηγόπουλου και διανομή νοσοκομειακού υλικού (κρεβάτια, σεντόνια, κουβέρτες, ασπρόρουχα και φάρμακα), ενώ τα παλιά που υπήρχαν εκεί δόθηκαν στο Σανατόριο Καραμάνη, που επίσης κατά τη διάρκεια του Πολέμου έκλεισε και αργότερα επισκευάστηκε και ξαναλειτούργησε για περίθαλψη ασθενών.

Το 1943 το Σανατόριο λεηλατήθηκε και το 1944 πυρπολήθηκε. Το τέλος του Σανατορίου ήλθε όταν πολεμικά πλοία του αγγλικού στόλου έξω από το λιμάνι του Βόλου, έβαλαν κατά αυτού με οβίδες και το κατέστρεψαν, ώστε να μην αποτελέσει κατάλυμα ανταρτικών ομάδων του ΕΛΑΣ. Το 1945 ο Παναγιώτης Στρατηγόπουλος διορίστηκε ιατρός στο Ι.Κ.Α. Βόλου, όπου αργότερα προήχθη σε Διευθυντή της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Ιδρύματος. Το σημαντικό και αυτής της ιστορίας, όπως της ιστορίας του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη, είναι η ίδρυση και λειτουργία, σε κοντινή απόσταση στο βουνό του Πηλίου, δύο ιδρυμάτων περίθαλψης και θεραπείας φυματικών, δύο εστιών προσφοράς και αγάπης προς τους πάσχοντες, από ιατρούς που η συνεισφορά τους στον συνάνθρωπο αποτέλεσε σημαντικό στοιχείο της προσωπικότητάς τους.²⁷³

---

²⁷² ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ και Φυματίωση. ό.π. (σημ. 253)

²⁷³ ΤΣΙΓΚΡΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Πορταριά. Από τη Μεσαιωνική Άνω Δρυανούβαινα στον Καποδιστριακό Δήμο Πορταριάς* (Εκδ. Δήμου Πορταριάς με Ευγ. Χορηγία ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, Μάιος 2006, σελ. 203-216)

Το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (1917-8)

Το Ασβεστοχώρι, σε απόσταση 10 χλμ. ΒΔ της Θεσσαλονίκης, βρίσκεται σε υψόμετρο 400 μέτρων, αμφιθεατρικά χτισμένο στους πρόποδες δύο λόφων που αποτελούν συνέχεια του όρους Χορτιάτη. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου είχαν κατασκευαστεί στην Εξοχή Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης από τον βρετανικό στρατό και τις συμμαχικές δυνάμεις, παραπήγματα για την επιτόπια νοσηλεία των τραυματιών (1917 και 1918).²⁷⁴ Αυτά τα παραπήγματα, μετά την εγκατάλειψή τους αποτέλεσαν τη βάση για την ίδρυση ενός «Νοσοκομείου Φυματιώντων» από το Ελληνικό Κράτος. Το μέρος ήταν κατάλληλο λόγω του καλού κλίματος και της ελάχιστης υγρασίας.²⁷⁵ Το διάστημα 1920-1938 προστέθηκαν νέες εγκαταστάσεις (το 1924 διέθετε 75 κλίνες, που το 1966 έφθασαν τις 666), ακόμη και ιδιωτικά παραπήγματα. Το 1928 ιδρύθηκε περίπτερο αποκλειστικά για τα μέλη του ΤΑΚ (Ταμείο Καπνεργατών) και το 1929 ιδρύθηκε από τον Αντιφυματικό Σύνδεσμο Θεσσαλονίκης. Τη διετία 1933-34 μεταφέρθηκαν εδώ οι νοσηλευόμενοι από τα παλαιά άσυλα, ενώ το 1936 κτίστηκε το κεντρικό πέτρινο κτίριο και δενδροφυτεύτηκε η γύρω περιοχή.²⁷⁶

Το 1938 το Νοσοκομείο μετονομάστηκε σε «Σανατόριο Ασβεστοχωρίου». Το 1945 το σανατόριο διέθετε 700 κλίνες. Το 1947 χτίστηκε η εκκλησία του Σανατορίου από ασθενείς φυματικούς. Το 1966 μετονομάστηκε σε «Κέντρο Νοσημάτων Θώρακος Βορείου Ελλάδος» και το 1972 θεμελιώθηκε το «Νέο Κτίριο», ενώ το 1978 έκλεισε το «Σχολείο Φυματιώντων Παίδων». Το 1983 μετονομάστηκε σε «Γενικό» και στη συνέχεια σε «Γενικό Περιφερειακό Νοσοκομείο Γ. Παπανικολάου».²⁷⁷

Το Σανατόριο Βούλας για Φυματίωση Οστών Παιδιών (1920)

Παραθαλάσσιο Σανατόριο για παιδιά 5-14 ετών, «Ασκληπιείον των εκ της φυματίωσης των οστών προσβαλλομένων παιδων», με πολύ καλά θεραπευτικά αποτελέσματα. Ιδρύθηκε το 1920 από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο κατά της Φυματίωσης, με υπόδειξη του Υφυπουργού Στρατιωτικών Ι. Αθανασάκη και με βοήθεια του Αγγλικού Ερυθρού Σταυρού και της Βρετανικής στρατιωτικής αποστολής. Την παραθαλάσσια πευκόφυτη έκταση 108 στρεμμάτων, που ανήκε στη Μονή Πετράκη, παραχώρησε η Μητρόπολη Αθηνών. Προηγήθηκε όμως δωρεά από

²⁷⁴ «ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ» από το <http://www.gpapanikolaou.gr>

²⁷⁵ Ασβεστοχώρι Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο από το <http://asvestochori.blogspot.gr> (ανακτήθηκε στις 3/7/2010)

²⁷⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 90, 305, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 74

²⁷⁷ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ό.π. (σημ. 282)

τη σύζυγο του Άγγλου Πρέσβη, τη λαίδη Γκράνβιλ, στην Αθήνα το 1918 για να λειτουργήσει το Ασκληπιείο στη Βούλα.²⁷⁸ Στεγάστηκε σε 3 λυόμενα περίπτερα, δωρεά από τις αγγλικές στρατιωτικές αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (στη Θεσσαλονίκη). Στο Ασκληπιείο ακολουθήθηκε η μέθοδος της ηλιοθεραπείας και της αεροθεραπείας.²⁷⁹

Από το 1923 τη Διοίκηση και Συντήρησή του ανέλαβε ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός. Το 1927 προστέθηκε το Γερμανικό περίπτερο και το 1928 το διάροφο Βενιζέλειο περίπτερο. Ακολούθησε η κατασκευή κι άλλων περιπτέρων και το 1939 το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής όρισε τη συνεργασία του σανατορίου, λόγω της οικονομικής του κατάστασης, με το Σανατόριο «Σωτηρία», ενώ ολοκληρώθηκε το 1942.²⁸⁰

Το Σανατόριο Προφήτη Ηλία Καλαμάτας (1920)

Το Σανατόριο αυτό ιδρύθηκε στις 10/2/1920 από τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας, Μελέτιο Σακελλαρόπουλο, για τους άπορους φυματικούς (70 κλινών), στα επισκευασμένα κελιά της Μονής του Προφήτη Ηλία (7 χλμ. βόρεια της Καλαμάτας). Το 1957 μετατράπηκε σε ψυχιατρείο.²⁸¹

Το Τρεμπέλειον Σανατόριο Πάτρας (1923)

Με έξοδα του Πατρινού δερματέμπορου, Παναγιώτη Τρεμπέλα το 1923 ιδρύθηκε το εν λόγω σανατόριο, στη νότια πλευρά του Κάστρου, πίσω από το Δημοτικό Νοσοκομείο, που αποτελούνταν από ένα κτίριο. Μέχρι το 1932 αναφέρεται ότι λειτουργούσε με 16-18 κλίνες, ενώ αργότερα απαντάται ως «Αντιφυματικό ιατρείο Πατρών».²⁸²

Το Νοσοκομείο Παίδων στα Λιμενάρια Θάσου (1924)

Το 1924 δημοσιεύτηκε το Ν.Δ./29-8-1924 «Περί ιδρύσεως Νοσοκομείου Παίδων εν Λιμεναρίοις Θάσου, πασχόντων εκ κλειστών φυματώσεων» και για να στεγαστεί το νοσοκομείο αυτό παραχωρήθηκε το «παλατάκι» (κτίριο διοίκησης

²⁷⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 90-91, 139, 297-8, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 67

²⁷⁹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 173

²⁸⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 90-91, 139, 297-8

²⁸¹ ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 153

²⁸² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, 93, 304. ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. - ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 21, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 147

επιβλητικής αρχιτεκτονικής) της γερμανικής Μεταλλευτικής Εταιρείας Spreidel (που περιήλθε στο Δημόσιο). Λειτουργήσε περίπου για δύο χρόνια και νοσηλεύθηκαν 150 ασθενείς.²⁸³

Το Σανατόριο Χανίων (1924)

Στα Χανιά της Κρήτης υπήρχε Νοσοκομείο Φυματιώντων, το οποίο καθώς έπρεπε να ανακαινισθεί για να καλυφθούν οι ανάγκες νοσηλείας των φυματικών ασθενών, λειτούργησε προσωρινά ένα Σανατόριο 40 κλινών, στην Καμαλώνα Χανίων. Ήταν ένα από τα 3 κρατικά νοσοκομεία (μαζί με το «Σωτηρία» και του Ασβεστοχωρίου), που συνέβαλαν αποφασιστικά στον αντιφυματικό αγώνα την περίοδο αυτή. Το σανατόριο Χανίων ιδρύθηκε το 1924 στη θέση Άγιος Ιωάννης (Σάντοϊτ) σε έκταση 130.000 τετρ. μέτρων, με 130 κλίνες το 1930 και με προοπτική ανάπτυξης 140 κλινών. Στην πορεία προστέθηκαν κλίνες (170 το 1932), μαγειρεία και αίθουσα ψυχαγωγίας.²⁸⁴ Στην Κατοχή χρησιμοποιήθηκε ως Γερμανικό Στρατιωτικό νοσοκομείο, οι φυματικοί μεταφέρθηκαν στο Ψυχιατρείο της Σούδας και τον Μάιο του 1945 ξαναλειτούργησε μέχρι το 1955, που μετατράπηκε σε Πρεβαντόριο για προφυματικά παιδιά.²⁸⁵

Το Σανατόριο «Άγιος Τρύφων» στη Βυτίνα (1924)

Στη Βυτίνα το 1924 ο φυματιολόγος Νικόλαος Μπόμπολας, μέσα στο δάσος με τα έλατα, ίδρυσε το Σανατόριο «Άγιος Τρύφων»,²⁸⁶ το οποίο ξεκίνησε να λειτουργεί τον Ιούλιο του 1931, με διευθυντή τον ίδιο. Το Σανατόριο φιλοξένησε αρχικά λίγους ασθενείς και προσωπικό και στις 18/12/1932 πουλήθηκε εξαιτίας οικονομικής αδυναμίας στο «Αδελφάτο Απόρων Φυματικών Μεσσηνίας».²⁸⁷ Κατόπιν μετονομάστηκε σε Σανατόριο «Ιθώμη» και λειτούργησε με 60-80 κλίνες από το 1931 μέχρι τον Μάιο του 1941, έχοντας και πτέρυγα δωρεάν νοσηλείας για τους άπορους φυματικούς ασθενείς του Νομού Μεσσηνίας.²⁸⁸

²⁸³ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91

²⁸⁴ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 64, 71

²⁸⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, 94, 309-310. ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 21

²⁸⁶ ΛΟΥΠΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑ, «Ξεχασμένα Σανατόρια. Όταν η Ιστορία σαπίζει...». Διαθέσιμο από το <http://www.palmografos.com/permalink/10800.html> (ανακτήθηκε στις 30/7/2011)

²⁸⁷ «Το Σανατόριο της Βυτίνας γνωστό ως “Σανατόριο της Ιθώμης”». Διαθέσιμο από το http://paysanias.blogspot.com/2010/11/blog-post_22.html#ixzz2tsi2Nm3t (ανακτήθηκε στις 22/11/2010)

²⁸⁸ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 23, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 291-292, 317, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 151

Το Σανατόριο» στην Αλωνίσταινα (περιοχή Βυτίνας) (1925)

Άλλο ένα σανατόριο κοντά στη Βυτίνα, ημιτελές, λίγο πριν από την Αλωνίσταινα. Πολύ εντυπωσιακό κτίσμα από πέτρα (κατασκευή 1925-1932), το Σανατόριο αυτό ήταν έργο των πνευμονολόγων Νικολάου Μπόμπολα και Μαρίνου Γερουλάνου με χρηματοδότηση ενός εμπόρου, του Ηλία Πολίτη. Το Σανατόριο αυτό δεν λειτούργησε ποτέ.²⁸⁹ Η τοποθεσία του είναι υπέροχη, μέσα στα έλατα στην περιοχή «Διάσελο» σε υψόμετρο 1.250 μέτρων στη δυτική πλευρά της Οστρακίνας κάτω από τις πλαγιές του Μαινάλου, γύρω υπάρχουν πηγές, ενώ από πάνω βρίσκεται η «Δίπορτη Σπηλιά», όπου κρυβόντουσαν κατά καιρούς οι ντόπιοι.²⁹⁰

Το Σανατόριο Κορφοξυλιάς Αρκαδίας (1925)

Το 1925 άρχισε η ανέγερση Σανατορίου στη θέση Κορφοξυλιά στην ορεινή Αρκαδία σε υψόμετρο 1.300 μέτρων κοντά στο χωριό Μαγούλιανα του Μαινάλου (στρίβοντας από τον κεντρικό δρόμο Βυτίνας-Καρκαλούς προς το Βαλτεσινίκο), σε έκταση-δωρεά 450 στρεμμάτων της ελληνικής πολιτείας. Το πρώτο αυτό Πελοποννησιακό Σανατόριο ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της Άννας Μελά-Παπαδοπούλου (1871-1938), αδελφής του Παύλου Μελά, η οποία είχε το προσωνύμιο «η Μάννα του στρατιώτη», (εθελόντρια αδελφή νοσοκόμος στους Βαλκανικούς Πολέμους και τη Μικρασιατική εκστρατεία).²⁹¹

Η ανέγερση του Σανατορίου χρηματοδοτήθηκε από εράνους που οργάνωσε με πολύ αγώνα και κόπο στην Ελλάδα και από χορηγίες αποδήμων Ελλήνων της Αιγύπτου (αδελφοί Σπετσερόπουλοι) και της Αμερικής. Λειτούργησε από τον Αύγουστο του 1930 με 60 κλίνες μέχρι το 1938.²⁹² Ερημώθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής. Τα νοσήλεια των ασθενών κυμαίνονταν ανάλογα με τη θέση νοσηλείας από 3.000-6.000 δραχ./μήνα (ο μισθός του ανειδίκευτου εργάτη ήταν 800 δραχ./μήνα και ο μέσος μισθός 1.200 δραχ.), παρόλ' αυτά ήταν πάντοτε γεμάτο από ασθενείς. Το 1932 αγοράστηκε από το «Αδελφάτο απόρων

²⁸⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 292, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 152

²⁹⁰ «Τα σανατόρια μέσα στα ελατοδάση». Εφημ. «*Τα ΝΕΑ*», Αθήνα 28/03/2008, «Το Σανατόριο της Βυτίνας γνωστό ως “Σανατόριο της Ιθώμης”». Διαθέσιμο από το http://paysanias.blogspot.com/2010/11/blog-post_22.html#ixzz2tsi2Nm3t (ανακτήθηκε στις 22/11/2010), ΚΙΟΥΣΗΣ ΝΤΙΝΟΣ, «Βόλτα στην Αλωνίσταινα». Εφημ. «*ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 5/9/2009

²⁹¹ ΜΕΛΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 231), ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, ό.π. (σημ. 231) (Εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2007)

²⁹² ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 77

φυματικών Μεσσηνίας», όπου υπήρχε πτέρυγα δωρεάν νοσηλείας απόρων φυματικών.²⁹³

Το Σανατόριο της Κορφοξυλιάς διέθετε τα πλέον σύγχρονα μέσα αντιμετώπισης της φυματίωσης: κεντρική θέρμανση, λουτρά, αεροθεραπεία, απολυμαντήριο, μικροβιολογικά και ακτινολογικά εργαστήρια, τεχνικές πνευμοθώρακα, φρεν(ικ)οεξαίρεση (ανύψωση-ακινητοποίηση ημιδιαφράγματος), θωρακοπλαστική, με έλλειψη όμως εξειδικευμένου προσωπικού αλλά και προβλήματα συγκοινωνιών, ηλεκτροδότησης και χιονοπτώσεων!²⁹⁴ Πρόκειται για μοναδικό δείγμα νοσοκομειακής αρχιτεκτονικής (αρχιτ. Αγγελίδης), ένα μακρόστενο επιβλητικό κτίριο, έργο Λαγκαδινών μαστόρων, κτισμένο με τοπική πέτρα.²⁹⁵ Στο Σανατόριο της Κορφοξυλιάς, καθώς και στα σανατόρια στα Μελίσσια, την Πάρνηθα και τον Διώνυσο, νοσηλεύτηκε μεταξύ 1927 και 1933 ο συγγραφέας Πίνδαρος Μπρεδήμας. Στο βιβλίο του «Τροφοδότης» (έκδοση 1939), ο συγγραφέας εντυπωσιάζει με την παρατηρητικότητα και την περιγραφή του κόσμου του σανατορίου.²⁹⁶

Το Σανατόριο Καβάλας «Θεραπευτήριον Ελπίς» (1925)

Στην Καβάλα η διάδοση της φυματίωσης ήταν εκρηκτική, λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών εργασίας των πολλών καπνεργατών στις καπναποθήκες με κλειστά παράθυρα, καθώς και της εισροής προσφύγων από την Ανατολική Θράκη, που συμβίωναν πολλοί μαζί σε πρόχειρες παράγκες. Το 1916 ιδρύθηκε το Σωματείο «Κοινωνική Αλληλεγγύη» με σκοπό την καταπολέμηση της νόσου και την ίδρυση «Ασύλου φθισιώντων». Το 1919 την ανάγκη αυτή ανέλαβε να καλύψει η Φιλόπτωχη Αδελφότητα Κυριών Καβάλας (Φ.Α.Κ.Κ).²⁹⁷ Το ίδιο έτος ιδρύθηκε η Ιατρική Εταιρεία Καβάλας. Το 1920 μια ομάδα γιατρών της πόλης ίδρυσαν την «Ιατρική Εταιρεία Καβάλας – ο Ιπποκράτης», με μέριμνα για ανέγερση ασύλου φυματικών.²⁹⁸

Το πρώτο κτίριο, το άσυλο αυτό των εγκαταλειμμένων φυματικών (στην ανέγερση του οποίου συνέβαλε με τη σημαντική δωρεά του ο καπνέμπορος Βασ.

²⁹³ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91, 145, 288-291

²⁹⁴ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 21-23

²⁹⁵ «Το Σανατόριο της Βυτίνας γνωστό ως “Σανατόριο της Ιθώμης”». ό.π. (σημ. 298), ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 151

²⁹⁶ ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΕΡ., ό.π. (σημ. 250) σελ. 26, «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία», ό.π. (σημ. 67) σελ. 16

²⁹⁷ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80)

²⁹⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 91-2, 306-7

Λουκούμης²⁹⁹, ήταν δυναμικότητας 16-30 κλινών. Χτίστηκε το 1925 στην Καβάλα, σε υψόμετρο 200 μέτρων και σε απόσταση 1.500 μέτρων από την πόλη, στα βόρεια στο περιαστικό δάσος, από εράνους και προσφορές εύπορων κατοίκων. Ήταν ένα κτίριο προσανατολισμένο ΝΑ και διέθετε δωμάτια 2-3 κλινών, από τα οποία υψηλές μπαλκονόπορτες οδηγούσαν σε αστέγαστες βεράντες πλάτους 2,80 μέτρων. Το 1936 έγινε η θεμελίωση της Β΄ πτέρυγας και της προσθήκης ορόφου. Οι ασθενείς του προέρχονταν γεωγραφικά από τον Έβρο ως τον Στρυμόνα. Σ' έναν χρόνο, το 1937, το Άσυλο μετατράπηκε σ' ένα μικρό και σύγχρονο Σανατόριο 4κλινων θαλάμων, δυναμικότητας 60 κλινών με σύγχρονα μηχανήματα, νιπτήρα με ζεστό και κρύο νερό σε κάθε δωμάτιο, κεντρική θέρμανση με λέβητα, ηλεκτρική κουζίνα Σήμενς-Χάλσκε, θερμαντική τράπεζα για τα φαγητά, ηλεκτρικά πλυντήρια, στεγνωτήρια, σιδερωτήρια, συσκευή απολύμανσης των πτυελοδοχείων και των σκευών και ειδικό επιστημονικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Οι ειδικές καρέκλες για την ανάπαυση, αεροθεραπεία και ηλιοθεραπεία των φυματικών (Paimio chairs), σχεδιάστηκαν από τον αρχιτέκτονα Alvar Alto για το φιλανδέζικο σανατόριο Paimio (που κτίστηκε το 1929-30). Σταθμό στην πορεία του αποτέλεσε το 1936, καθώς ο Αλέξανδρος Κορυζής (Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντίληψης) φρόντισε να καλυφθούν τα λειτουργικά έξοδα του Σανατορίου. Το 1938 θεμελιώθηκε το νέο κτίριο δυτικά του υπάρχοντος, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Περικλή Σακελλάριου.³⁰⁰

Με την προσθήκη αυτή το Σανατόριο απέκτησε συνολικά 160 κλίνες και αναδείχθηκε σε πρότυπο. Μαζί μ' αυτό του Ασβεστοχωρίου ήταν τα μοναδικά στη Βόρειο Ελλάδα. Τον Φεβρουάριο του 1945, μετά την αποχώρηση των Βουλγάρων (που διοικούσαν το Σανατόριο κατά την Κατοχή), στο σανατόριο νοσηλεύονταν 70 ασθενείς υπό κακές διατροφικές συνθήκες και με έλλειψη γιατρού. Το ίδιο έτος ξεκίνησε η αναδιοργάνωση με τη βοήθεια της UNNRA. Η δυναμικότητα του Σανατορίου σε κλίνες αυξήθηκε σε 250, τα οικονομικά όμως προβλήματα μεγάλωσαν.³⁰¹ Η Ένωση Φυματικών Καβάλας, σωματείο με μακρά δράση, κινητοποιούσε τους καπνεργάτες με φυματίωση, σε διεκδικήσεις από το ασφαλιστικό τους Ταμείο, το ΤΑΚ. Από το 1983 το Θεραπευτήριο «Ελπίς» λειτουργεί ως Παράρτημα του Γενικού Νοσοκομείου Καβάλας.³⁰²

²⁹⁹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 74-75

³⁰⁰ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 66

³⁰¹ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, ό.π. (σημ. 80)

³⁰² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 145, 308

Το Αντιφυματικόν Θεραπευτήριον «Το Αυροφίλητο» Σύρου (1925)

Το 1919 ιδρύθηκε από την Εταιρεία Υγιεινής Σύρου ένας Σύλλογος, πολύ δραστήριος στην πορεία του, με έργο του τη διάδοση των μέτρων κατά της φυματίωσης. Επίσης λειτούργησε Αντιφυματικό Ιατρείο και Ασκληπιείο για δωρεάν νοσηλεία των φυματικών, στην έπαυλη των αδελφών Εμπειρικού.³⁰³ Το 1921 με πρωτοβουλία του ΕΕΣ, στάλθηκαν στο Σύλλογο Υγιεινής Σύρου, 16 κλίνες για την κάλυψη του φυματιολογικού περιπτέρου του Συλλόγου, το οποίο λειτούργησε από το 1925 μέχρι το 1938 με 24 κλίνες. Το 1938 εγκρίθηκε η ίδρυση Σανατορίου στη Σύρο, που λειτούργησε και μετά την Κατοχή, ενώ το 1958 διέθετε 20 κλίνες.³⁰⁴

Το Σανατόριο Πέτρας Ολύμπου (1929)

Από το 1929 (και σίγουρα μέχρι το 1938 που δημοσιεύτηκε απολογισμός της κίνησης ασθενών) λειτούργησε σε υψόμετρο 500 μέτρων στη ΒΔ πλευρά του Ολύμπου, το Σανατόριο της Πέτρας, δυναμικότητας 250 κλινών. Το 1969 μετατράπηκε σε θεραπευτήριο ψυχικών παθήσεων.³⁰⁵

Το Σανατόριο Διονύσου (1929)

Αναφέρεται λειτουργία του Σανατορίου αυτού από το 1929 (τα ίχνη του χάνονται μετά τον Πόλεμο), το οποίο διέθετε (σύμφωνα με διαφημίσεις της εποχής σε έντυπα) 4 αυτοτελή κτίρια: αεροθεραπευτήριο, περίπτερο φυματικών, χώρους ακτινοσκόπησης κ.ά. Επίσης διέθετε κεντρική θέρμανση και ιδιόκτητο όχημα για την μεταφορά των ασθενών. Διευθυντής του υπήρξε ο ιατρός Χρήστος Αποστολίδης (παλιότερα Διευθυντής του αντιφυματικού ιατρείου του "Ευαγγελισμού").³⁰⁶

Το Σανατόριο «Άγ. Θεόδωροι» Μελισσίων (1930)

Στα Μελίσσια, τη φυματιούπολη αυτή εκτός Αθηνών, με τους καταυλισμούς των φθισικών, το 1930 ο φυματιολόγος Κ. Καλαμβόκης, φυματικός και ο ίδιος, ίδρυσε ιδιωτικό σανατόριο με την επωνυμία «Άγιοι Θεόδωροι». Το οργανωμένο αυτό

³⁰³ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 157

³⁰⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 94, 312-3, ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 21

³⁰⁵ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 75, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 210

³⁰⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 301, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 422, 548

σανατόριο λειτούργησε μέχρι το 1958 και διέθετε επίσης θάλαμο απόρων φυματικών, καθώς και δωρεάν ιατρείο.³⁰⁷

Το Σανατόριο Ιωάννη Παπαδημητρίου στα Μελίσσια (1930)

Στην περιοχή των Μελισσίων, λόγω του υγιεινού κλίματος, ιδρύθηκαν και μικρότερα σανατόρια. Ένα απ' αυτά ήταν το Σανατόριο «Η Πεντέλη» του Ιωάννη Παπαδημητρίου (Διευθυντής του «Σωτηρία»). Από τη βιογραφία του ποιητή και πεζογράφου, Κώστα Ουράνη, πληροφορούμαστε ότι στα νιάτα του αρρώστησε και νοσηλεύτηκε από φυματίωση και με τη συμβουλή γιατρών παρέμεινε για 2 χρόνια στο Νταβός της Ελβετίας. Η κατάσταση της υγείας του επιδεινώθηκε μετά την Κατοχή. Από τότε, χρειάστηκε να νοσηλευθεί κατά καιρούς στο σανατόριο αυτό, όπου και πέθανε στις 12/7/1953 από καρδιακή προσβολή.³⁰⁸

Το Σανατόριο στο Νταού Πεντέλης (1932)

Πρόκειται για το «Σανατόριο Ζωοδόχος Πηγή» στις υπώρειες της Πεντέλης, που ιδρύθηκε το 1932 από το «Σύλλογο των απόρων φυματιώντων Αθηνών», με 75 κλίνες. Μετατράπηκε κατόπιν σε «Κρατικόν Σανατόριον Περιθάψεως Δημοσίων Υπαλλήλων». Από το 1957 λειτουργεί ως Παιδοψυχιατρικό Νοσοκομείο.³⁰⁹

Τα «Σισμανόγλεια» Αντιφυματιολογικά Ινστιτούτα (Μελίσσια, Κομοτηνή) (1935-6)

Το 1922 οι Κωνσταντίνος (1857-1951) και Αναστάσιος Σισμάνογλου (1859-1934), ακολουθώντας το παράδειγμα του ευεργέτη πατέρα τους, Ιωάννη (καταγωγή από την Άγκυρα, γεννήθηκε και σπούδασε στην Κων/πολη, εγκαταστάθηκε το 1933 στην Αθήνα όπου πέθανε το 1951), χρηματοδότησαν πολλά έργα του Ελληνισμού στην Πόλη, παραχώρησαν ένα μεγάλο κτήμα (τσιφλίκι) στην Καβάλα για τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και ίδρυσαν δύο Αντιφυματιολογικά Ινστιτούτα με το όνομα «Σισμανόγλειο», ένα στην Αττική (στα Μελίσσια, 1935, έργο του Κωνσταντινουπολίτη στην καταγωγή, Παναή Μανουηλίδη) και ένα στην Κομοτηνή. Τραγική λεπτομέρεια υπήρξε ο θάνατος του Αναστάσιου Σισμάνογλου από φυματίωση. Στον πόλεμο, έφεδροι φυματικοί βρήκαν καταφύγιο στο Σισμανόγλειο

³⁰⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 64-65

³⁰⁸ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 424, «ΟΥΡΑΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ». Διαθέσιμο από το <http://arcadia.ceid.upatras.gr/arkadia/culture/personalities/ouranis.htm>

³⁰⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 95, 144, 301-2

Αττικής, που διέθετε τότε 189 κλίνες, ενώ οι Γερμανοί, αφού το χρησιμοποίησαν, με την αποχώρησή τους το απογύμνωσαν από τον εξοπλισμό του. Το 1957 μετατράπηκε σε Γενικό Νοσοκομείο.³¹⁰

Το Ορεινό Σανατόριο Αντινίτσης Φθιώτιδας (1935-6)

Ξεκίνησε να χτίζεται το 1928 από τον Ιωάννη Μακρόπουλο (Δήμαρχος Λαμίας και Υπουργός Πρόνοιας) και τον αδελφό του Δημήτριο, στην περιοχή Αντίνιτσα της Όθρυος σε υψόμετρο 900 μέτρων, κοντά στο ομώνυμο μοναστήρι και σε απόσταση 22 περίπου χλμ. από τη Λαμία, και ολοκληρώθηκε το 1935 (με 40-50 κλίνες). Το 1939 διέθετε 50 κλίνες. Λειτουργήσε μέχρι το 1944, οπότε πυρπολήθηκε μαζί με το μοναστήρι από τα στρατεύματα κατοχής. Τότε έχασαν τη ζωή τους ο ηγούμενος της Μονής, προσωπικό του Σανατορίου και άλλοι 36 νοσηλεύόμενοι φυματικοί ασθενείς.³¹¹

Το Θεραπευτήριον «Η Υγεία» Αγιάσου Λέσβου (1936)

Η σύστασή του προβλεπόταν με τον Νόμο 4067/5-3-1929. Εγκαινιάσθηκε το 1936, λειτούργησε με 40 κλίνες το 1938 και κατά τη διάρκεια της Κατοχής αλλά και μεταπολεμικά (1946), ενώ το 1958 διέθετε 120 κλίνες.³¹²

Το Σικιαρίδειο Πρεβαντόριο (1939)

Βρισκόταν στα Μελίσσια, λίγο έξω από την Αθήνα. Ιδρυτής του ήταν ο Βασίλειος Σικιαρίδης, ολοκληρώθηκε όμως από τον γιο του, Σίμο. Δημιουργήθηκε το 1939 από δική του δωρεά και είχε σκοπό τη θεραπεία του τραχώματος των ορφανών παιδιών. Το 1941 επιτάχθηκε αρχικά από τους Ιταλούς και κατόπιν από τους Γερμανούς. Το 1945 μετατράπηκε σε Πρεβαντόριο για τη θεραπεία άπορων και ορφανών παιδιών (200 κλίνες), που βρίσκονταν στα πρώτα στάδια της φυματίωσης, καθώς την εποχή εκείνη η νόσος ήταν ο κυριότερος παράγοντας της παιδικής θνησιμότητας. Ταυτόχρονα λειτουργούσε το Δημοτικό Σχολείο για την εκπαίδευση

³¹⁰ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Η ιστορία των Στρατιωτικών Νοσοκομείων στη Νεότερη Ελλάδα* (Διδακτορική Διατριβή, Ιατρική Σχολή ΑΠΘ 2009). Διαθέσιμο από το http://invenio.lib.auth.gr/record/113684/files/Konstantinou_George.pdf?version=1, σελ. 353, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 300, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 110, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 528

³¹¹ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 98, 318-9, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 76, ΜΠΑΛΩΜΕΝΟΣ ΚΩΝ., *Το Ορεινό Αντιφυματικό Αναρρωτήριο Αντινίτσης* (Εκδ. «Λαμακός Τύπος», Λαμία 2007), σελ. 22, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 108

³¹² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 98, 240, 314

των νοσηλευόμενων παιδιών. Ο κοινωνικός ρόλος του ιδρύματος ήταν πολύ μεγάλος, κυρίως την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία.³¹³

Το Σανατόριο Τριπόλεως (1940)

Το 1940 ολοκληρώθηκε η ανέγερση του Σανατορίου της Τρίπολης στην περιοχή της Μάκρης, το οποίο υπήρξε έργο του αρχιτέκτονα Ιωάν. Δεσποτόπουλου, παρόμοιο του «Μεγάλου Λαϊκού» περιπτέρου της «Σωτηρίας».³¹⁴ Η έναρξη της λειτουργίας του αναβλήθηκε λόγω του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και της Κατοχής και το κτίριο επιτάχθηκε από τους Γερμανούς για να στεγάσει γερμανούς στρατιώτες. Μεταπολεμικά υποδέχθηκε χιλιάδες ασθενείς. Το διάστημα 1947-1965 λειτουργούσε με 250-465 κλίνες. Το 1965 έπαυσε να λειτουργεί και οι ασθενείς μεταφέρθηκαν στο Σανατόριο «Σωτηρία».³¹⁵

Το 415 Στρατιωτικό Σανατόριο και Πρεβαντόριο Μελισσίων (1945)

Ο ελληνικός Στρατός με ελάχιστη βοήθεια από την UNRRA, ίδρυσε το 415 Στρατιωτικό Σανατόριο στη σημερινή περιοχή των Μελισσίων, το οποίο τον Μάρτιο του 1945 διέθετε 110 κλίνες, που μέχρι τον Απρίλιο του 1946 αυξήθηκαν σε 120. Το Σανατόριο δεν διακρινόταν για την καλή του οργάνωση, διάγνωση και περίθαλψη. Την ίδια περίοδο λειτούργησε εκεί υπό την αιγίδα του Συλλόγου Αποστράτων Αξιωματικών και με επικεφαλής τον λοχαγό, Ιατρό Χαριτωνίδη, Στρατιωτικό Πρεβαντόριο για τη διάγνωση (με ακτινολογικό μηχάνημα ακτίνων X), θεραπεία και νοσηλεία των παιδιών των αξιωματικών του ελληνικού στρατού, σ' ένα οίκημα που φιλοξενούσε 20 κλίνες με τη δυνατότητα άλλων 30. Σε αντίθεση με το 415 Στρατιωτικό Σανατόριο, το Πρεβαντόριο διακρινόταν για την καλή επιλογή και παρακολούθηση των περιστατικών, για τη νοσηλεία και θεραπεία τους, καθώς και για τις εξαιρετικής ποιότητας ακτινογραφίες. Το 1958 το 415 Στρατιωτικό Σανατόριο Μελισσίων μετονομάστηκε σε 415 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακα, που όταν άρχισε να υπολειτουργεί, προωθούσε τα περιστατικά του στο 414 Στρατιωτικό Σανατόριο Αναπήρων Πολέμου Πεντέλης, μέχρι που τα 2 Νοσοκομεία

³¹³ «Σικιαρίδης Βασίλειος». Διαθέσιμο από το http://www.livepedia.gr/index.php?title=Σικιαρίδης_Βασίλειος (ανακτήθηκε στις 23/5/2005), ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 238, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 527

³¹⁴ ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 152

³¹⁵ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. - ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 21-23, ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 293-4

το 1968 συγχωνεύτηκαν, συγκροτώντας το Ακτινολογικό Κέντρο Έρευνας Νοσηρότητας εκ Φυματιώσεως.³¹⁶

Το Στρατιωτικό Πρεβαντόριο Εκάλης (;)

Εκτός του προηγούμενου Πρεβαντόριου, προστέθηκε ακόμη ένα Στρατιωτικό Πρεβαντόριο «Η Ζωή του Παιδιού», που στεγαζόταν σε οίκημα με δύναμη 30 κλινών, στην περιοχή της σημερινής Εκάλης και υπό την αιγίδα του Νοσηλευτικού Ιδρύματος Μετοχικού Ταμείου Στρατού.³¹⁷

Το Σανατόριο Λαμίας (1946)

Στο βόρειο τμήμα της πόλης της Λαμίας, όπου βρισκόταν το Λοιμοκαθακτήριο, ιδρύθηκε το Σανατόριο της πόλης το 1946, το οποίο όταν το 1951 αποπερατώθηκε κτιριακά, είχε μήκος 220 μέτρα, πλάτος 30 μέτρα, τρεις ορόφους και πρόβλεψη για 220 κλίνες.³¹⁸

Το 414 Στρατιωτικό Σανατόριο Πεντέλης (1947)

Από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα το όρος Πεντέλη στην Αττική φιλοξένησε αντιφυματικά αναρρωτήρια, που εξελίχθηκαν σε Νοσοκομεία θωρακικών νοσημάτων ή Σανατόρια. Ο ελληνικός στρατός ίδρυσε εκεί το 1947 το πρώτο οργανωμένο 414 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ειδικών Νοσημάτων, σε υψόμετρο 478 μέτρων, το οποίο το 1952 λειτούργησε με αυτή τη μορφή.³¹⁹ Το 1958 μετονομάστηκε σε Στρατιωτικό Σανατόριο Αναπήρων Πολέμου και το 1967 εξελίχθηκε σε Στρατιωτικό Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακα. Το 1968 συγχωνεύτηκε με το Στρατιωτικό Σανατόριο Μελισσίων και συγκροτήθηκε το Κέντρο Έρευνας Νοσηρότητας εκ φυματιώσεως.³²⁰

Το Σανατόριο Εξορίστων Ικαρίας (1948-9)

Ο γιατρός Δημήτριος Νταλιάνης το 1942 εργάστηκε στο Σανατόριο «Σωτηρία». Η αδελφή του πέθανε από φυματίωση και το 1944 αυτός πήρε την

---

³¹⁶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 310) σελ. 353-354

³¹⁷ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 310) σελ. 354

³¹⁸ ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 117-119

³¹⁹ «Το 414 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ειδικών Νοσημάτων (Πεντέλης)». Διαθέσιμο από το <http://www.army.gr/structure/eg/dieuthinseis/DYG/Snen-414/istoria414.htm>

³²⁰ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 310) σελ. 354, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 443

ειδικότητα του φυματιολόγου (μετέπειτα και πνευμονολόγου και αλλεργιολόγου). Το 1948 για την αντιστασιακή του δράση εξορίστηκε στην Ικαρία (για δεύτερη φορά εξόριστος στη ζωή του), όπου ίδρυσε το Σανατόριο Εξορίστων. Οι φυματικοί συνεξοριστοι (περίπου 110 άτομα) νοσηλεύτηκαν στην εκκλησία της Παναγίας του Μόντε (Μουντέ) στο χωριό Χριστός, στις Ράχες Ικαρίας (1948-1949) μέσα στο δάσος. Το φορητό μηχάνημα πνευμοθώρακα του γιατρού Δημητρίου Νταλιάνη, οι ελάχιστες σύριγγες και ο αυτοσχέδιος εξοπλισμός από καλάμια, σιδερένια κουτιά γάλακτος και κουτιά τσιγάρων, αποτέλεσαν τα ιατρικά μηχανήματα του Σανατορίου αυτού.³²¹

Το Σανατόριο Σπάρτης (1953)

Οι πρώτες σκέψεις για την ίδρυσή του γεννήθηκαν από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο κατά της Φυματίωσης στο δάσος της Βασιλικής Ταυγέτου κοντά στην Ιερά Μονή Παναγίας Γιάτρισσας. Επιχειρήθηκε ξανά τον Δεκέμβριο του 1927 στην περιοχή Βαμβακού του Πάρωνα. Η μελέτη ανέγερσης εγκρίθηκε το 1937 μετά από δωρεά της Αικατερίνης και του Ιωάννη Γρηγορίου, Λάκωνες ευεργέτες-εκπρόσωποι του ελληνισμού της Αιγύπτου. Το Σανατόριο Σπάρτης ξεκίνησε να κτίζεται το 1939 και λειτούργησε από το 1953 (150 κλίνες), ενώ το 1962 μετατράπηκε σε Γενικό νοσοκομείο.³²²

Οι αρχιτέκτονες των Σανατορίων

Μέσα από την ιστορική (και συχνά παράλληλη) πορεία των ελληνικών σανατορίων, μας δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσουμε φυσιογνωμίες ελλήνων αρχιτεκτόνων κυρίως αλλά και μηχανικών, που σχεδίασαν και επιμελήθηκαν την αρχιτεκτονική μορφή των κτιριακών αυτών συγκροτημάτων (σε κάποιες περιπτώσεις περισσότερων του ενός). Τα Σανατόρια αποτελούν σήμερα μνημεία αρχιτεκτονικής.³²³

Το όνομα του αρχιτέκτονα Γιάννη Δεσποτόπουλου (1903-1992), το συναντούμε από το ξεκίνημα της ίδρυσης των ελληνικών σανατορίων, καθώς συνδέεται άρρηκτα με την ιστορία του «Σωτηρία», του πρώτου ελληνικού

³²¹ ΝΤΑΛΙΑΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *1948-1949 Το Σανατόριο Εξορίστων Ικαρίας* (Εκδ. «έλλα» Λάρισα 1999), ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 114, ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ό.π. (σημ. 126) σελ. 47

³²² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 241, 313, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 153

³²³ ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ό.π. (σημ. 77) σελ. 59

σανατορίου. Γεννήθηκε στη Σμύρνη της Μικράς Ασίας το 1903. Το 1921 γράφτηκε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ και στη συνέχεια σπούδασε στο Πολυτεχνείο του Αννόβερου και στη σχολή του Bauhaus στη Βαϊμάρη. Το 1932, μόλις 29 ετών η μελέτη του «Σήμα 8181» κέρδισε το Α΄ βραβείο σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την ανέγερση του νέου σύγχρονου θεραπευτηρίου της «Σωτηρίας».³²⁴ Το 1943 εκλέχτηκε Καθηγητής στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ. Ως έκτακτος Καθηγητής δίδαξε στα Πολυτεχνεία της Στοκχόλμης, του Γκέτεμποργκ και της Ουψάλα το διάστημα 1947-1961. Το 1959 του απονεμήθηκε το Α΄ Βραβείο στον πολεοδομικό διαγωνισμό ιδεών για το Πνευματικό Κέντρο της Αθήνας. Είχε πλούσιο συγγραφικό έργο. Συνταξιοδοτήθηκε από το ΕΜΠ το 1968. Πέθανε το 1992. Έργα του: Μαγαζιώτισσα Χίου, Δημοτικά Λουτρά Χίου, Σανατόριο «Σωτηρία» Αθήνα (1932-35), Σανατόριο Τρίπολης (1936-40), Σανατόριο Κορίνθου, Σανατόριο-Νοσοκομείο Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης, Νοσοκομείο και Κινηματοθέατρο Χίου, Σχολικό Συγκρότημα Ακαδημίας Πλάτωνος, Γενικό Νοσοκομείο Πύργου.³²⁵

Οι Αφοι Αξελού, ο αρχιτέκτονας Ιωάννης Αξελός (Ερμούπολη 1874-Αθήνα 1940) και ο πολιτικός μηχανικός Μιλτιάδης Αξελός (Ερμούπολη 1872-Αθήνα 1942) έχουν συνδέσει επίσης τα ονόματά τους με το «Σωτηρία». Ο Ιωάννης ήταν διπλωματούχος αρχιτέκτονας της École Royale des Beaux Arts των Βρυξελλών (1897), ενώ ο αδελφός του Μιλτιάδης σπούδασε πολιτικός μηχανικός στην Πολυτεχνική Σχολή των Βρυξελλών (1897).³²⁶

Με την ιστορία περιπτέρων της «Σωτηρίας» σχετίζεται και ο πολιτικός-μηχανικός (νομομηχανικός) Αριστείδης Μπαλάνος (Αθήνα 1866-1927). Σπούδασε μηχανικός στην École Centrale στο Παρίσι. Εργάστηκε ως πολιτικός μηχανικός στο Τεχνικό Τμήμα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας.³²⁷

Μηχανικός του Σανατορίου της Πάρνηθας ήταν ο Ιωάννης Θεοφανόπουλος (Χαλανδρίτσα Αχαΐας 1876 – Αράχωβα 12/1/1945). Απέκτησε πτυχίο Μηχανολόγου Μηχανικού από το ΕΜΠ το 1899 και στη συνέχεια πήγε στο Βερολίνο όπου εργάστηκε ως μηχανικός εργοστασίων. Κατά τη διάρκεια της Πρυτανείας του συνυπέγραψε επιστολή με τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό και άλλους διανοούμενους (23/3/1943) προς τον Πρωθυπουργό Κ. Λογοθετόπουλο, για την προστασία των

³²⁴ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ ΜΑΡΩ, ό.π. (σημ. 257) σελ. 18

³²⁵ «Δεσποτόπουλος Ιωάννης». Διαθέσιμο από το <http://www.benaki.gr/index.asp?id=1020401&lang=gr>, ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., ό.π. (σημ. 75) σελ. 146

³²⁶ Διαθέσιμο από το http://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικές_ματιές/αρχιτέκτονες-του-ΒΟΛΟΥ-και-του-πηλίου-στα-χρόνια-του-μεσοπολέμου-id10479

³²⁷ ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 526

Ελλήνων Εβραίων. Τον Δεκέμβριο του 1944 συνελήφθη από μέλη του ΕΛΑΣ και οδηγήθηκε μαζί με άλλες προσωπικότητες της εποχής (Σπ. Τρικούπης, Στ. Κορυζής, Γ. Κερασιώτης κ.ά.) στην περιοχή «Αγ. Τρύφωνας» κοντά στην Αράχωβα, όπου και εκτελέστηκε.³²⁸

Ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης συνεργάστηκε και ανέθεσε τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό πτερυγών του Σανατορίου του «Η Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο, καθώς και του Πρεβαντορίου «Τα χελιδόνια» σε τρεις αρχιτέκτονες αντίστοιχα: τον Ανδρέα Κριεζή, τον Γ. Κοντοστάνο και τον Περικλή Σακελλάριο.

Ο Ανδρέας Κριεζής (1887-29/7/1962) γεννήθηκε στην Ύδρα. Σπούδασε Πολιτικός Μηχανικός στο ΕΜΠ και αρχιτεκτονική στη Σχολή του Μονάχου. Σχεδίασε το σχολικό κτήριο «Αρσάκειο» στο Ψυχικό, το Πλανητάριο του Ευγενίδειου Ιδρύματος, ενώ το σημαντικότερο έργο του υπήρξε η διαρρύθμιση των Παλαιών Ανακτόρων και η μετατροπή του κτιρίου σε Κοινοβούλιο το 1929-30, όπου από το 1935 έως σήμερα, στεγάζεται η Βουλή των Ελλήνων. Σε σχέδια δικά του χτίστηκε το 1925 το διάδρομο σπίτι-ιατρείο του Γεώργιου Καραμάνη και το 1927 άλλη μία πτέρυγα του Σανατορίου του.³²⁹

Το 1930 με τη βοήθεια του Κερκυραίου αρχιτέκτονα Γ. Κοντοστάνο (που εργαζόταν στο Βόλο, αρχικά ως Προϊστάμενος Μηχανικός του Δήμου Παγασών και κατόπιν ιδιώτησε),³³⁰ προστέθηκε στο Σανατόριο η πολυτελής πτέρυγα «Λουξ» (ανδρική).³³¹

Αρχιτέκτονας του Πρεβαντορίου ήταν ο Κερκυραίος, Περικλής Α. Σακελλάριος (1905-1985),³³² με βασικά χαρακτηριστικά της δουλειάς του το σπάσιμο των όγκων, το αλληλένδετο εσωτερικών και εξωτερικών χώρων, τη θέα, τον προσανατολισμό και τον φυσικό αερισμό και κλιματισμό.³³³ Ο Περικλής Σακελλάριος σπούδασε αρχιτεκτονική στο Πανεπιστήμιο του Graz (1924-30), είχε επηρεαστεί από τους αρχιτέκτονες Αριστοτέλη Ζάχο και Λε Κορμπυζιέ³³⁴ και πίστευε

³²⁸ Διαθέσιμο από το https://el.wikipedia.org/wiki/Ιωάννης_Θεοφανόπουλος

³²⁹ «Κριεζής Ανδρέας – Αρχιτέκτον». Διαθέσιμο στο el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Κριεζής_αρχιτέκτονας

³³⁰ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175)

³³¹ Αρχείο της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου ΒΟΛΟΥ. Για Γ. Κοντοστάνο. Διαθέσιμο από το <http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/node/4975>

³³² ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 66, Σακελλάριος Περικλής. Διαθέσιμο από το http://el.wikipedia.org/wiki/Περικλής_Σακελλάριος (ανακτήθηκε στις 27/5/2012)

³³³ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΛΕΝΗ – ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ, Π. Α. Σακελλάριος, αρχιτέκτον (Εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2006)

³³⁴ ΤΖΑΝΑΒΑΡΑ ΧΑΡΑ, «Η αρχιτεκτονική να συμπληρώνει τη φύση». Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», 24/10/2006

ότι «η αρχιτεκτονική πρέπει να συμπληρώνει τη φύση».³³⁵ Μετά την αποφοίτησή του αναχώρησε για το Βερολίνο, λόγω του θαυμασμού του για τον Gropius και της επιθυμίας του να μετεκπαιδευθεί στο Bauhaus, που τότε διηύθυνε ο Mies van der Rohe. Υπήρξε από τους πρωταγωνιστές της ελληνικής αρχιτεκτονικής των δεκαετιών του '30 και '50. Γνώριζε 4 ξένες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά). Το 1966 τιμήθηκε με τον Ταξιάρχη του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικα. Έργα του επίσης: το Σανατόριο της Καβάλας και της Κέρκυρας, καθώς και τα Πρεβαντόρια Χανίων και Καλαμάτας.³³⁶

Ο αρχιτέκτονας Παναής Μανουηλίδης (1894-1977), Κωνσταντινουπολίτης στην καταγωγή, σχετίζεται με τα «Σισμανόγλεια» Σανατόρια στην Αττική (Μελίσσια 1935) και την Κομοτηνή. Άλλα έργα του είναι το Πρεβαντόριο Θεσσαλονίκης «Άγιος Δημήτριος» (1949-51, δεν υλοποιήθηκε), το Πρεβαντόριο Πατρών (1949), το Μπαουχάους ρυθμού «Σουηδικό Σπίτι» στην Καβάλα, μονοκατοικίες, πολυκατοικίες, ξενοδοχεία και βιομηχανικά κτίρια της μεσοπολεμικής πρωτεύουσας, καθώς και η οικία Σεφέρη, χτισμένη σε νησιωτικό ύφος την περίοδο 1957-1959.³³⁷

---

³³⁵ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Ένας αντιδογματικός μοντέρνος αρχιτέκτονας». Μια πυκνή μονογραφία για τον Περικλή Σακελλάριο και τα αστικά μεταπολεμικά του κτίρια. Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 22/10/2006

³³⁶ Διαθέσιμο από το http://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικές_ματιές/αρχιτέκτονες-του-ΒΟΛΟΥ-και-του-πηλίου-στα-χρόνια-του-μεσοπολέμου-id10479

³³⁷ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗΣ ΜΑΡΚΟΣ, «Το σπίτι του Γιώργου Σεφέρη». Διαθέσιμο από το www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=535206, ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ-ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΛΙΛΑ, «Παναής Μανουηλίδης. Μοντερνισμός χωρίς ρητορεία.» Διαθέσιμο από το http://www.academia.edu/Παναής_Μανουηλίδης_Μοντερνισμός_χωρίς_ρητορεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Η ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Το Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου και η φυματίωση

Το Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου ξεκίνησε να κτίζεται το 1900 σε σχέδια του Βολιώτη αρχιτέκτονα, Κώστα Αργύρη και με μέριμνα του Σωματείου «Φιλελεήμων Αδελφότης». Τα εγκαίνιά του πραγματοποιήθηκαν το 1903 και επρόκειτο τότε για το δεύτερο μεγαλύτερο νοσοκομείο της χώρας, χωρητικότητας 28 κλινών, μετά τον «Ευαγγελισμό» στην Αθήνα. Το 1905 λειτουργούσε και Χειρουργικό Τμήμα. Ολοκληρώθηκε σε μικρό χρονικό διάστημα χάρη στις οικονομικές προσφορές των αδερφών Αχιλλόπουλου από την Τσαγκαράδα και άλλων εύπορων δημοτών. Το 1908 το Νοσοκομείο έγινε Δημοτικό. Την πενταετία 1903-1908 σε σύνολο 752 αρρώστων, η φυματίωση κάλυπτε το 3,7%, δεν εμφάνιζε δηλ. μεγάλη συχνότητα. Την οκταετία 1909-1916 παρουσιάστηκε αύξηση της φυματίωσης κατά τέσσερις (4) ποσοστιαίες μονάδες, φθάνοντας στο 7,6%. Οι φυματικοί ασθενείς νοσηλεύονταν στο φθισιατρείο, χωριστά από τους άλλους αρρώστους.³³⁸ Για το χρονικό διάστημα 1920-1923 η νόσος αναφέρεται στα βιβλία ως «φυματίωσις πνευμόνων, φυματιώδης μηνιγγίτις, χρόνια φυματίωσις, καθολική φυματίωσις, πότιον κακόν»! Το 1923 το ποσοστό της θνησιμότητας από φυματίωση ανερχόταν στο 57,26%.³³⁹

Το 1930 οι νόσοι του αναπνευστικού ήταν η 3η αιτία νόσων σε συχνότητα στο Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο. Οι νοσηλευόμενοι τότε ήταν στην πλειοψηφία τους 15-45 ετών, περισσότεροι άνδρες και λιγότερες γυναίκες έπασχαν από φυματίωση, ελονοσία ή άλλα λοιμώδη νοσήματα. Η φυματίωση απαιτούσε μακρόχρονες νοσηλείες. Οι ντόπιοι ήταν λιγότερο ταλαιπωρημένοι και οι μεσήλικες συνήθως θεραπεύονταν ή παρέμεναν, ενώ συχνά οι πρόσφυγες υπέκυπταν. Ο Δήμαρχος του Βόλου αναζητούσε κρεβάτια για άπορους φυματικούς στα Σανατόρια του Ασβεστοχωρίου, της Πέτρας του Νομού Πιερίας, ενώ έκανε προσπάθειες και για την απόκτηση από τον Δήμο, του Σανατόριου Στρατηγόπουλου στην Πορταριά του

³³⁸ ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 120) σελ. 29

³³⁹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. Α., Απ' τη ζωή του Νοσοκομείου Βόλου και την υγεία στην Μαγνησία (Βόλος 2003). Ο συγγραφέας αντλεί τις πληροφορίες του από το Αρχείο του Νοσοκομείου

Πηλίου. Το διάστημα 1933-1939 οι πιο συχνές παθήσεις ήταν η ελονοσία (9,6%), οι πνευμονίες (7,5%) και η φυματίωση (6,8%), ενώ την τριετία 1942-45 τα ποσοστά των νόσων διαμορφώθηκαν ως εξής: ελονοσία 17,9%, φυματίωση 4,3%, τύφος 3,9%. Στο μεταξύ στο Νοσοκομείο λειτούργησε νέο Τμήμα Λοιμωδών με παράρτημα Α΄ Φθισιατρείο και Παράρτημα Β΄ για λοιμώδεις παθήσεις (φυματίωση, ελονοσία, τύφο και ευλογιά).

Το Νοσοκομείο πέρασε 2 πολέμους, Κατοχή, Εμφύλιο, σεισμούς. Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, καθώς ήταν το βορειότερο νοσοκομείο της Ελλάδας, δέχτηκε πολλούς στρατιώτες από το μέτωπο.³⁴⁰ Στο Αχιλλοπούλειο νοσηλεύτηκαν φυματικοί ασθενείς - πρόσφυγες από τη Ρωσία, τον Πόντο, τη Μικρά Ασία, σε προχωρημένο στάδιο. Από τον ελλαδικό χώρο νοσηλεύτηκαν φυματικοί από τον Βόλο, το Πήλιο και τις Σποράδες, τα γειτονικά μέρη Λάρισα, Τύρναβο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Φάρσαλα, Λαμία, Δομοκό, Χαλκίδα αλλά και από Ήπειρο, Καστοριά, Βέροια, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Θράκη και νοτιότερα Σπάρτη, εργάτες οι περισσότεροι, με θνησιμότητα δυστυχώς 40,2%.³⁴¹

Το 1943 στο Φθισιατρείο του Αχιλλοπούλειου Νοσοκομείου Βόλου νοσηλεύτηκαν 124 φυματικοί ασθενείς. Από αυτούς εξήλθαν 57, απεβίωσαν 52 και παρέμειναν εντός για συνέχιση της θεραπείας 15 ασθενείς, κι όλα αυτά στις 10 κλίνες του χώρου που αντιστοιχούσαν σε 20 φυματικούς.³⁴²

Σοβαρό πρόβλημα κατά τη διάρκεια της Κατοχής ήταν η έλλειψη φαρμάκων σε νοσοκομεία, κλινικές, γιατρούς και ασθενείς. Αρχικά τα κρατικά αποθέματα φαρμάκων τα επίταξε ο ελληνικός στρατός και κατόπιν τα καταλήστευσαν οι γερμανοί κατακτητές. Το πρόβλημα επιδεινώθηκε με τη διάθεσή τους στη «μαύρη (ελεύθερη) αγορά». Στα τέλη του 1942 πρόβλημα στη διακίνηση των φαρμάκων δημιούργησε η εμφάνιση ανταρτών στο Πήλιο και στην Όρθρυ, των οποίων τον εφοδιασμό προσπαθούσαν οι κατακτητές να εμποδίσουν. Όταν συλλαμβανόταν κάποιος, που δεν μπορούσε να δικαιολογήσει την κατοχή φαρμάκων, οι συνέπειες γι' αυτόν ήταν ακόμη και τουφεκισμός.³⁴³ Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ο γιατρός Αλ.

³⁴⁰ ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 120) σελ. 29-31

³⁴¹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. Α., ό.π. (σημ. 339)

³⁴² ΦΙΛΟΙ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ, «Το Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου» (Βόλος 2007)

³⁴³ ΦΙΛΟΙ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ ό.π. (σημ. 342)

Βαλσαμάκης εργαζόταν αμισθί στα Εξωτερικά Ιατρεία Φυματίωσης και Λοιμωδών του Νοσοκομείου.³⁴⁴

Τον Οκτώβριο του 1942, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ίδρυσε στον Βόλο ένα πρατήριο φαρμάκων για άπορους, που στεγάστηκε σε ιδιαίτερο δωμάτιο του Νοσοκομείου. Οι εύποροι πλήρωναν για φάρμακα μία προσιτή τιμή. Το 1952 το Νοσοκομείο έγινε Κρατικό και το 1965 το νέο κτίριο του νοσοκομείου διέθετε 250 κλίνες.³⁴⁵ 48 χρόνια μετά, το 1978, σύμφωνα πάντα με το αρχείο του Νοσοκομείου, η κατάσταση είχε αλλάξει. Οι νόσοι του αναπνευστικού καταλάμβαναν την 7^η θέση, γιατί στο μεταξύ είχαν ανακαλυφθεί τα αντιβιοτικά και είχε μειωθεί το ποσοστό της ασθένειας.

Το Νομαρχιακό Αντιφυματικό Ιατρείο Βόλου

Ο Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιωακείμ, επειδή διατέλεσε κάποτε τρόφιμος πρεβαντορίου στην Αμερική, έδειχνε συμπάθεια για τους άπορους φυματικούς³⁴⁶ και κατά τη διάρκεια της Κατοχής ίδρυσε στο Βόλο την Αντιφυματική Εταιρεία «Ο Καλός Σαμαρείτης» και το Νομαρχιακό Αντιφυματικό Ιατρείο Βόλου, με την οικονομική υποστήριξη της Αντιφυματικής Εταιρείας, της Νομαρχίας και της Εκκλησίας (1943). Το Νομαρχιακό Αντιφυματικό Ιατρείο Βόλου στεγάστηκε σε τρεις χώρους στο Υγειονομικό Κέντρο Βόλου, όπου λειτούργησε μέχρι το 1993, όταν ενσωματώθηκε στο Νοσοκομείο Βόλου. Σ' αυτό εργαζόταν αμισθί ο φυματιολόγος Γ. Τζάνος. Εκτός από την ιατρική φροντίδα, στο Νομαρχιακό Αντιφυματικό Ιατρείο Βόλου χορηγούνταν στους άπορους φυματικούς φάρμακα, τροφές (γάλα, βούτυρο, κρέας), βιταμίνες, φρούτα και χρηματική βοήθεια.³⁴⁷ Ο Μητροπολίτης θαύμαζε επίσης τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη και τη δράση του στο Σανατόριο του Πηλίου.³⁴⁸

---

³⁴⁴ ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., *Οι Υγειονομικοί της Μαγνησίας στον Πόλεμο και την Κατοχή* (Έκδοση Ιατρικού Συλλόγου Μαγνησίας, Βόλος 2003), σελ. 45

³⁴⁵ ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 120) σελ. 31

³⁴⁶ ΖΑΡΛΗ - ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, ό.π. (σημ. 53) σελ. 408

³⁴⁷ ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., ό.π. (σημ. 344) σελ. 61-63

³⁴⁸ ΖΑΡΛΗ - ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, ό.π. (σημ. 53) σελ. 408

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

Το ιστορικό της ίδρυσης

Ο νεαρός γιατρός Γεώργιος Καραμάνης συγκινήθηκε και επηρεάστηκε πολύ εκείνη την περίοδο της ζωής του από ένα βιβλίο του Πλάτωνος Δρακούλη με τίτλο «Φως εκ των ένδον», και από το περιοδικό «Έρευνα» που εξέδιδε ο ίδιος αλλά και γενικότερα από τις ιδέες του. Στον Πλάτωνα Δρακούλη έγραψε αρχικά επιστολή και αργότερα τον γνώρισε προσωπικά στην Αθήνα. Υποκινούμενος ο Γεώργιος Καραμάνης από την έντονη επιθυμία του να προσφέρει και αποφασισμένος να «παλέψει» μ' όλα τα προβλήματα, τον φόβο και τις δυσκολίες αντιμετώπισης της φυματίωσης στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα, εκμυστηρεύτηκε το όραμά του για ίδρυση ενός Σανατορίου στο Πήλιο, στον εξέχοντα φυματιολόγο της Αθήνας, Πέτρο Ροντόπουλο (1869-1949) τον οποίο επισκέφθηκε με αφορμή την αρρώστια του (από υπερκόπωση) και με τον οποίο διατηρούσε φιλική και επιστημονική επαφή.³⁴⁹ Ο Ροντόπουλος τον ενθάρρυνε, επισκέφθηκε τη Δράκεια παραμονές των Χριστουγέννων και ανέβηκαν μαζί με τον Καραμάνη στο βουνό στις 13/1/1909, μια Τρίτη με 40-50 εκατοστά χιονιού, για να επιλέξουν την τοποθεσία.³⁵⁰

Δίνοντας έναν άνισο αγώνα, ο Γεώργιος Καραμάνης ίδρυσε στις 2 Μαΐου του 1909 - στα 36 του χρόνια - και λειτούργησε για πάνω από μισόν αιώνα το Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο στα 1.200 μέτρα υψόμετρο, χωρίς καμία κρατική βοήθεια, που αποτέλεσε μεταφορικά και κυριολεκτικά την προστάτιδα «ζωοδόχο πηγή» για χιλιάδες νοσηλευθέντες εκεί, στο πέρασμα των δεκαετιών, αντλώντας από την ακούραστη δίψα του για προσφορά και θεραπεία.³⁵¹

Το Σανατόριο αυτό υπήρξε το πρώτο αντιφυματικό ορεινό Σανατόριο (ύψους) στην Ελλάδα (το όρος Πήλιο προσφερόταν γι' αυτό), το πρώτο ιδιωτικό Σανατόριο, καθώς και η πρώτη οργανωμένη μονάδα του είδους. Η επικοινωνία με το Σανατόριο (απόσταση 25 χλμ. από τον Βόλο) μέχρι το 1925 γινόταν οδικώς ως την

³⁴⁹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 44

³⁵⁰ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 31-32

³⁵¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 21, 33, 60

Πορταριά και κατόπιν με ζώα.³⁵² Μέχρι την ίδρυσή του, οι ανάγκες των φυματικών ασθενών καλύπτονταν είτε στο Φθισιατρείο της «Σωτηρίας» στην Αθήνα είτε στα μεγάλα Σανατόρια της Ευρώπης, όπου κατέφευγαν όσοι είχαν την οικονομική άνεση να καλύψουν τα νοσήλεια.

Ο κοινωνικός αντίκτυπος μέσα από τα δημοσιεύματα στον Τύπο

Την πρώτη διαφήμιση του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη συναντούμε στην εφημερίδα «ΘΕΣΣΑΛΙΑ» στις 25/5/1909, όπου αναφέρονται τα εξής: «Σανατόριον η “Ζωοδόχος Πηγή” επί της κορυφής του δασοσκέπαστου Πηλίου 1.406 μέτρα υπεράνω της επιφανείας της θαλάσσης. Το πρώτο ιδρυόμενο εν Ελλάδι εις ύψος ίσον προς το των Σανατορίων του Νταβός, Λεύζιν κλπ. Λειτουργούν καθ’ άπαν το έτος. Διευθυντής – Αρχίατρος Π.Ι. Ροντόπουλος. Υφηγητής της Γενικής Παθολογικής Κλινικής εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω. Διευθύνων Εσωτερικός Ιατρός Γ.Κ. Καραμάνης, Ιατρός εν Δρακεία Βόλου. Γίνονται δεκτοί ασθενείς πάσχοντες σθητικά νοσήματα εφαρμοζομένης επιστημονικώς της αεροθεραπείας των υψηλών ορέων, του υπερσιτισμού κλπ., κατά το σύστημα των εν Νταβός Σανατορίων τα οποία επεσκέφθη και εσπούδασε ο κ. Π. Ροντόπουλος. Το Σανατόριον κείται εντός οροπεδίου προφυλαγμένου από των ανέμων δι’ υπερκειμένων λόφων, λούεται δι’ όλης της ημέρας υπό των ηλιακών ακτινών, περιβάλλεται δε υπό πυκνοτάτου δάσους και έχειν θέαν εξόχως μαγευτικήν. Τιμή δραχμάς 9 καθ’ εκάστην, περιλαμβανομένης της ιατρικής περιθάλψεως, έξη γευμάτων, θερμάνσεως, φωτισμού, υπηρεσίας πλυστικών, σιδερωτικών. Δια πλείονας πληροφορίας και εισαγωγή ασθενών απευθυντέον προς τον κ. Π. Ροντόπουλο Ιατρόν 68⁴ Οδός Ακαδημίας εις Αθήνας».³⁵³ Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως σ’ αυτήν την καταχώρηση στην εφημερίδα, Διευθυντής του Σανατορίου αναφέρεται ο γιατρός Πέτρος Ι. Ροντόπουλος, που ήταν Υφηγητής και γνωστός στον ιατρικό κόσμο – στον οποίο πρέπει και να απευθύνονται - και όχι ο νέος και άγνωστος ακόμη Γεώργιος Καραμάνης. Ίσως ο τελευταίος να απέφυγε, δεδομένων των δύσκολων οικονομικών πιστώσεων και της αντίδρασης και καχυποψίας των ντόπιων, να «σηκώσει» στους ώμους του, αρχικά, τη γένεση ενός τόσο τολμηρού εγχειρήματος, της δημιουργίας δηλ. του πρώτου ιδιωτικού ορεινού σανατορίου στην Ελλάδα. Ο ίδιος αφήνει να φαίνεται ως ο Εσωτερικός Ιατρός, αν και ήταν ο εμπνευστής του ιδρύματος, ο οραματιστής και αυτός που το πραγματοποίησε. Σε

³⁵² ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 316

³⁵³ ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., ό.π. (σημ. 344) σελ. 37

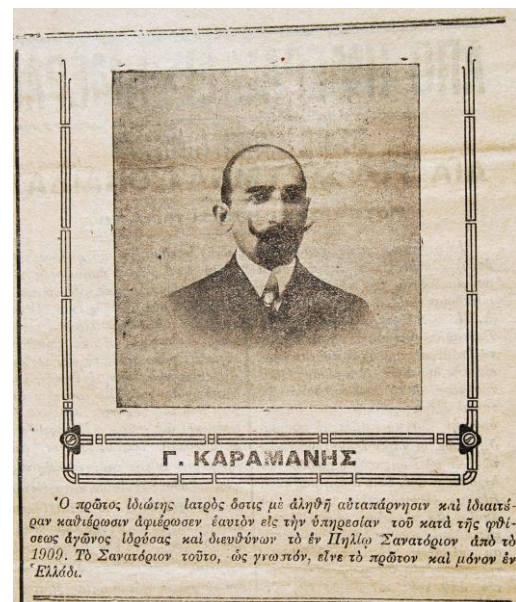
κατάλογο δε, ασθενών του μήνα 1/1910, ο Πέτρος Ροντόπουλος γράφεται ακόμη στο Προσωπικό του Σανατορίου.³⁵⁴

Ακολούθησαν πολλές διαφημίσεις³⁵⁵ για την τοποθεσία, το κλίμα και το έργο του Σανατορίου και τον γιατρό Καραμάνη.³⁵⁶ Σε μία από αυτές τονίζεται ότι ο ίδιος ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης, Διευθυντής του Σανατορίου, διαμένει σ' αυτό.³⁵⁷ Σ' ένα πολύ ενδιαφέρον δημοσίευμα εφημερίδας του Βόλου το έτος 1911, αναζητάται γιατρός να συμπαρασταθεί στο

σπουδαίο έργο και να ενισχύσει την προσπάθεια του Γεώργιου Καραμάνη.³⁵⁸ Γενικά, ο τοπικός Τύπος αλλά και ο αθηναϊκός, καθόλη τη διάρκεια της λειτουργίας του Σανατορίου, «στήριζε» με αρκετά δημοσιεύματα το έργο και την προσφορά στο κοινωνικό σύνολο του γιατρού, στα οποία δημοσιεύματα

οφείλουμε μεγάλο και σπουδαίο μέρος των πληροφοριών μας. Στα δημοσιεύματα του Τύπου στηρίχθηκε πολλαπλώς η μελέτη μας.

³⁵⁴ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ Ν. ΤΣΑΚΝΗ: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1/1910

³⁵⁵ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ. Εφημ. «ΝΕΑ ΑΛΗΘΕΙΑ», 26/8/1912, σελ. 4

³⁵⁶ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ», ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Η επάρατος φθίσις επί τέλους θεραπεύεται!. «ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ», Αθήνα 4/8/1912

³⁵⁷ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ», (ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΚΑΙ ΜΟΝΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ). Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ», 21/5/1912, σελ. 2

³⁵⁸ «Το Φθισιατρείον του Πηλίου». Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ» (Βόλος), 14/3/1911

Το κτιριακό συγκρότημα

Ο Γεώργιος Καραμάνης αρχικά διέμενε στην τσοπάνικη καλύβα του Γιάννη Χατζηγεωργάκη,³⁵⁹ λίγο πιο κάτω στην κόγχη του βουνού που δεν την έπιανε μαΐστρος (στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα το σανατόριο), χτισμένη με λάσπη και πέτρες, και σκεπή από πλάκες του βουνού, σαν τσοπάνος κι αυτός ή σωστότερα σαν καλόγερος. Εργάστηκε στο Σανατόριο ως γιατρός, νοσοκόμος, φαρμακοποιός, καθαριστής, μάγειρας,³⁶⁰ καθώς η νοσοκόμος που είχε φέρει από την Αθήνα για βοηθό του σύντομα έφυγε και ο Καραμάνης έμεινε μόνος του.³⁶¹ Ξεκινώντας το έργο του αυτό, αντιμετώπισε εκτός από τον κίνδυνο των ληστών (που τον πήραν μια βραδιά),³⁶² την έντονη δυσπιστία των ντόπιων (που κανένας τους δεν δεχόταν να εργαστεί στο σανατόριο), την αγριότητα, την άγνοια και την προκατάληψη, καθώς και την ανησυχία τους για τη μετάδοση της νόσου³⁶³ (οι συγχωριανοί του στη Δράκεια διαμαρτύρονταν με κωδωνοκρουσίες και συγκεντρώσεις), ενώ ως κι οι γιατροί του Βόλου καχύποπτοι απέφευγαν τη χειραψία του. Έζησε έτσι τη σύγκρουση της επιστήμης της ιατρικής με την τοπική κοινωνία.³⁶⁴

Ο γιατρός στέγασε αρχικά το «σανατόριό» του σ' ένα μικρό χάνι, του Αντώνη Μυλιόρδου, ακριβώς στο διάσελο του δρόμου (καλντεριμιού) επί της παλιάς οδού Βόλου - Ζαγοράς λίγο πριν τα Χάνια του Πηλίου, στη θέση «Σουβάλα», το οποίο υπήρχε εκεί από τον καιρό της οθωμανικής κυριαρχίας. Πιο πάνω βρισκόταν το ρέμα της Ζωοδόχου Πηγής, το οποίο εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα. Το χάνι αποτελούνταν από 2 δωμάτια, που χρησιμοποιούσαν οι ταξιδιώτες όταν ανέβαιναν από τον Βόλο για τα χωριά του Πηλίου. Οι συνθήκες ήταν δυσμενείς: δεν υπήρχαν δρόμοι, η επικοινωνία με τον Βόλο γινόταν με μουλάρια, ο χειμώνας ήταν πάντα βαρύς.³⁶⁵ Το χειρότερο... ήταν η άγνοια και η αντίδραση των ντόπιων, καθώς και η έλλειψη της παραμικρής υποστήριξης και πίστωσης από την αγορά του Βόλου.³⁶⁶

Ο Γεώργιος Καραμάνης τοποθέτησε στα 2 δωμάτια 4 κρεβάτια και κατόπιν μεγάλωσε το χάνι (που του παραχωρήθηκε)³⁶⁷ με νέα δωμάτια και εγκαταστάσεις και

³⁵⁹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 32

³⁶⁰ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., ό.π. (σημ. 8) σελ. 1 και ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

³⁶¹ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 28) σελ. 1

³⁶² ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

³⁶³ ΧΡΗΣΤ. ΧΡ., «Δια το πρώτον Σανατόριον. Οι αγώνες του». Καθημερινή Ζωή. Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ», 18/9/1940, σελ. 2

³⁶⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 34

³⁶⁵ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 32-33

³⁶⁶ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 28) σελ. 1

³⁶⁷ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 11

ίδρυσε έτσι στις 2/5/1909, όπως προαναφέρθηκε, το Σανατόριο του Πηλίου «Η Ζωοδόχος Πηγή», το πρώτο ορεινό Σανατόριο (ύψους) στην Ελλάδα, σε υψόμετρο 1.200 μέτρων, στη δυτική ράχη του βουνού και σε απόσταση γύρω 25-27 χλμ. από τον Βόλο, δίνοντας λύση στο πρόβλημα της νοσηλείας των ασθενών από τη Θεσσαλία. Από δημοσίευμα στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος»

στις 21/5/1963 πληροφορούμαστε και το όνομα του πρώτου ασθενή του Σανατορίου: Παναγιώτης Κινικλής. Την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου, εκτός από το δημοσίευμα στον Τύπο και από διαφημίσεις, την γνωστοποίησε και με προσωπικές ειδοποιήσεις λίγων φίλων.³⁶⁸

Το Σανατόριο αναπτύχθηκε σε μια έκταση 40 στρεμμάτων, τμηματικά.³⁶⁹ Ο Γεώργιος Καραμάνης κάθε τόσο πρόσθετε στο αρχικό σχέδιο κι άλλα δωμάτια, εγκαταστάσεις και πτέρυγες, αν και η οικονομική του κατάσταση ήταν δύσκολη (το 1912 το Σανατόριο διέθετε ήδη 19 κλίνες, το 1915 τις δύο πρώτες οργανωμένες πτέρυγες,³⁷⁰ το 1925 κτίστηκε το διώροφο σπίτι-ιατρείο του, το 1927 άλλη μία πτέρυγα),³⁷¹ όλα σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ανδρέα Κριεζή (1887-29/7/1962).³⁷² Το 1930 με τη βοήθεια του Κερκυραίου αρχιτέκτονα, Γ. Κοντοστάνου³⁷³ προστέθηκε μία πολυτελής πτέρυγα, η περίφημη «λουξ» (ανδρική), με όλα τα σύγχρονα μέσα επιστήμης και υγιεινής, καθώς και ιδιωτικό χώρο ηλιοθεραπείας. Την τελική μορφή του το Σανατόριο την πήρε το 1937-8, κτιριολογικά, τεχνικά και τεχνολογικά.³⁷⁴

Για την εποχή του το Σανατόριο ήταν ένα πρωτόγνωρο νοσηλευτικό ίδρυμα.³⁷⁵ Συνολικά διέθετε 50 κλίνες (πτέρυγες χωριστά ανδρών και γυναικών, 24 δωμάτια μονόκλινα και δίκλινα), 2 ιατρούς, φαρμακοποιό, νοσηλευτικό προσωπικό, χώρο ακτίνων Ραϊντγκεν (Röntgen), διαγράμματα νοσηλείας, φαρμακείο και μικροβιολογικό και βιοχημικό εργαστήριο για όλες τις απαραίτητες εξετάσεις

³⁶⁸ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 28) σελ. 1

³⁶⁹ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175)

³⁷⁰ «Το εν Πηλίο (ΒΟΛΟΥ) Σανατόριον του ιατρού κ. Γ. Καραμάνη». Εφημ. «ΘΕΣΣΑΛΙΑ», 23/8/1912, σελ. 4

³⁷¹ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2

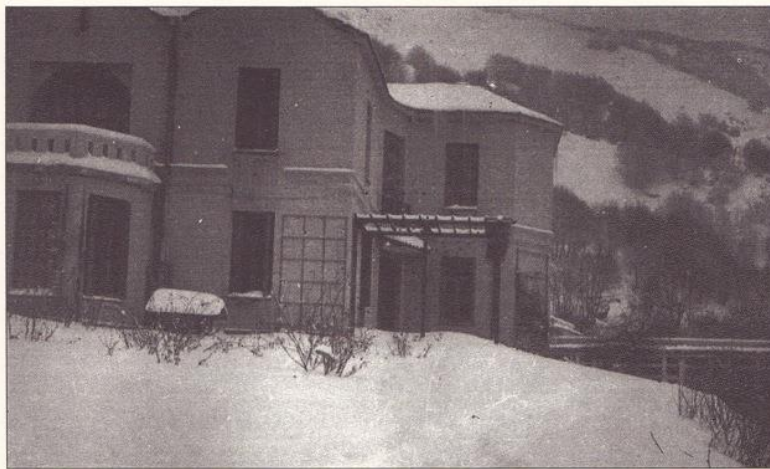
³⁷² Κριεζής Ανδρέας – Αρχιτέκτων. Διαθέσιμο στο el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Κριεζής_αρχιτέκτονας

³⁷³ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175)

³⁷⁴ Αρχείο της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου ΒΟΛΟΥ. Για Γ. Κοντοστάνο. Διαθέσιμο από το <http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/node/4975>

³⁷⁵ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 40

(πτυέλων, ούρων),³⁷⁶ με υπεύθυνο τον ανεψιό του, Κωνσταντίνο Κούμουλο (που υποστήριζε ότι «ακόμα και ο κλινικός γιατρός πρέπει να έχει εκπαιδευτεί και εργαστεί σε εργαστήριο») και μετρήσεις χωρητικότητας πνευμόνων.³⁷⁷ Οι συνεργάτες και συγγενείς του, Κωνσταντίνος Κούμουλος και Νίκος Τζαννέτος, υπήρξαν πιστοί στο έργο αυτό και ουσιαστικά κοντά στον γιατρό Γ. Καραμάνη. Στην πορεία εκσυγχρονίστηκε με ό,τι πιο σύγχρονο υπήρχε ιατρικά π.χ. τεχνητό θεραπευτικό πνευμο(νο)θώρακα – ο πρώτος που εισαγόταν στην Ελλάδα³⁷⁸ - από ένα ταξίδι του Καραμάνη στην Ελβετία το 1915 (Γενεύη, από όπου τον έφερε κρατώντας τον επάνω στα γόνατά του σ' όλο το ταξίδι με το τρένο, για να μην υποστεί κάποια ζημιά),³⁷⁹ αλλά και πρακτικά, όπως νέο κινητήρα για νερό και κεντρική θέρμανση, γεννήτρια για ρεύμα (τα πρώτα 15 χρόνια δεν υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα στο Σανατόριο), εγκαταστάσεις στην κουζίνα ζηλευτές και από εστιατόρια, τηλέφωνο, όλες τις ανέσεις δηλ. των ευρωπαϊκών σανατορίων, καθώς και κανονικό δρόμο αντί για μονοπάτι. Κριτήρια ίασης των ασθενών ήταν η καθίζηση των ερυθρών αιμοσφαιρίων, η λευκωματινοαντίδραση Roger³⁸⁰ και η ανεύρεση μέσης τιμής των κοκκίων των βακίλων του Koch.³⁸¹

Το σπίτι του γιατρού δίπλα στο Σανατόριο (1937).

Ο γιατρός ήταν ομιλητικός, τρυφερός και στοργικός με τους αρρώστους, σε συνεχή επαφή και επικοινωνία μαζί τους, αφοσιωμένος και ιεραποστολικά προσηλωμένος στην αγάπη, προσφορά και βοήθειά του σ' αυτούς, που λόγω της

³⁷⁶ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 48

³⁷⁷ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 46

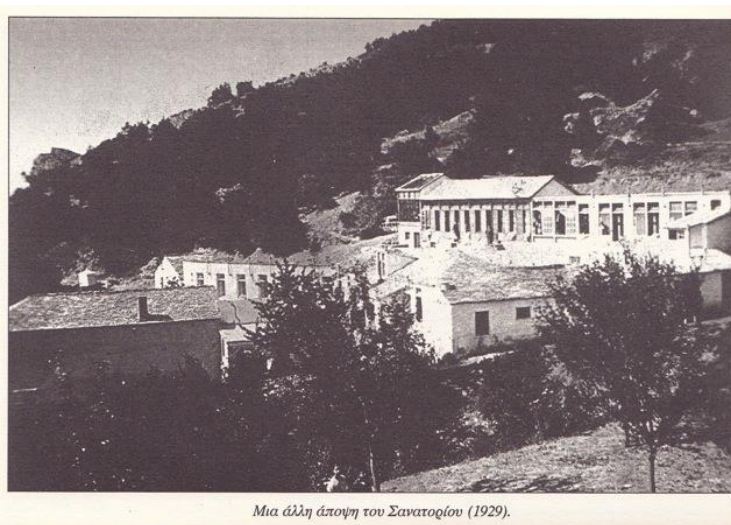
³⁷⁸ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 57

³⁷⁹ ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 36

³⁸⁰ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας: Νο 35 (Λυτά έγγραφα, Σημειώματα κ.λπ. 1928, 1953, 1955), «24-4-1953 Roger Βάκυλου»

³⁸¹ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 48

αρρώστιας τους ζούσαν πριν απομονωμένοι. Η ενασχόλησή του με τους ασθενείς ήταν καθημερινή, χωρίς ωράρια. Διάβαζε από τις 7.00 έως τις 10.00 π.μ. και τότε ξεκινούσε να εξετάζει τους αρρώστους.³⁸² Η μεγαλύτερη ιατρική και όχι μόνο, προσωπικότητα που πέρασε από τη Θεσσαλία,³⁸³ με άρτια επιστημονική κατάρτιση και ανιδιοτέλεια στον χαρακτήρα, δημοσίευε κατά καιρούς τις εμπειρίες του σε κλινικές παρατηρήσεις από το Σανατόριο του Πηλίου σε ιατρικά περιοδικά της εποχής, ελληνικά («Ελληνική Ιατρική», «Κλινική», «Φυματιολογική Επιθεώρηση») και ξένα («Revue de la Tuberculose»)³⁸⁴.

Τον Μάρτιο του 1923 έγινε μία προσπάθεια ίδρυσης Μετοχικής Εταιρείας Σανατορίων (και Αναρρωτηρίων) στην περιοχή³⁸⁵ και καταρτίστηκε το Καταστατικό της Εταιρείας με την ονομασία «Σανατόρια Πηλίου Α.Ε.» (στον τύπο των Ελβετικών) και έδρα τον Βόλο³⁸⁶ υπό τη διεύθυνση του Γεώργιου Καραμάνη – ο οποίος πίστευε στο όραμα αυτό - και με μεγαλομέτοχο τον γνωστό μεγαλοβιομήχανο (βιομηχανία, υφαντουργία, ναυτιλία, γεωργία, τραπεζικό τομέα, οικοδομικές επιχειρήσεις, εμπόριο, σιδηρόδρομοι), τολμηρό και καινοτόμο επιχειρηματία του Βόλου, Γεώργιο Στυλ. Παπαγεωργίου (1881-1949),³⁸⁷ καθώς και πολλούς άλλους μετόχους (Αντ. Χρηστομάνος, Αφοί Βοϊβόνδα, Τράπεζα Θεσσαλίας, Γ. Κοσμαδόπουλος κ.ά.).

³⁸² «Ανοιξιάτικες εκδρομές στο Σανατόριο». Εφημ. «ΚΗΡΥΞ», Βόλος, 21/5/1922, σελ. 1

³⁸³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΠΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 20, 22, 27

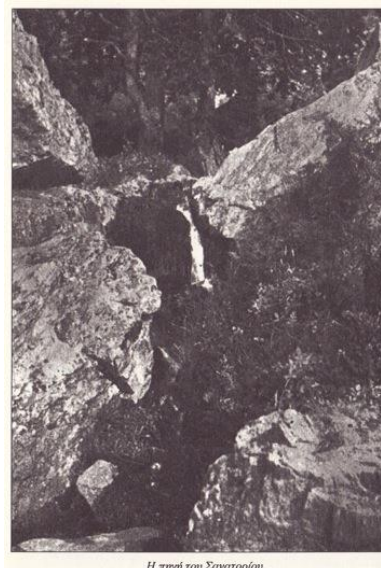
³⁸⁴ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 47, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 152

³⁸⁵ ΜΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ίδρυσις Μεγάλων Σανατορίων εις το Πήλιον». Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ΒΟΛΟΥ, 22/8/1922, σελ. 1 (προαγγελία), «Δια την ίδρυσιν των Σανατορίων». Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ΒΟΛΟΥ, 12/3/1923

³⁸⁶ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Εν Αθήναις τη 17^η Μαΐου του 1923, Αρ. Φύλλου 92, Αριθ. 14.480, σ. 597-604, ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ Ανωνύμου Εταιρείας «Σανατόρια Πηλίου Ανώνυμος Εταιρεία»

³⁸⁷ «ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟ ΠΗΛΙΟΝ». Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ΒΟΛΟΥ, 11/3/1923, «ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΠΗΛΙΩ». Εφημ. «ΑΙΪΚΗ ΦΩΝΗ», 11/3/1923, σελ. 1

Επρόκειτο για μια αρκετά φιλόδοξη πρωτοβουλία. Προβλεπόταν τότε η ίδρυση δύο μεγάλων σανατορίων στο Πήλιο,³⁸⁸ του λαϊκού 500 κλινών (με εργαστήρια για την απασχόληση των απόρων φυματικών)³⁸⁹ και του πολυτελούς 200 κλινών, υπό τη διεύθυνση του Γεώργιου Καραμάνη. Στο πρόγραμμα της εταιρείας επίσης θα συμπεριλαμβανόταν η κατασκευή έργων οδοποιΐας και συγκοινωνιών, καθώς και η σύσταση εταιρείας ξενοδοχείων.³⁹⁰

Η πηγή του Σανατορίου.

Σε εκδρομή που οργανώθηκε³⁹¹ για να επισκεφθούν το χώρο, συμμετείχαν περίπου 30 επισκέπτες, ανάμεσά τους ο Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, Αλέξανδρος Διομήδης, η αδερφή του Ντ. Μπούμπουλη, μηχανικοί, αρχιτέκτονες, γιατροί και κάποιοι καλλιτέχνες.³⁹² Η προσπάθεια δεν ευοδώθηκε, όπως και άλλες 3 προσπάθειες³⁹³ που ακολούθησαν για την ίδρυση Εταιρείας (ολοκλήρωση το 1929). Η ματαίωσή τους στοίχισε πολύ στον Γεώργιο Καραμάνη. Η απογοήτευση και η πίκρα του γιατρού ήταν μεγάλη...!³⁹⁴

Η σπουδαιότητα του Σανατορίου

Το Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στα Χάνια του Πηλίου υπήρξε το πρώτο ορεινό Σανατόριο στην Ελλάδα, ενώ στην Πορταριά λειτούργησε και το Σανατόριο του Παναγιώτη Στρατηγόπουλου. Πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις: ιδανική τοποθεσία, προφυλαγμένη από βόρειους και δυτικούς ανέμους,³⁹⁵ αερισμό, φωτισμό και αυτάρκεια σε νερό από πηγή με τα απαραίτητα συστατικά, φυσικά άλατα και μέταλλα. Η πηγή αυτή φυλασσόταν επί 24ώρου βάσεως από φύλακες του Σανατορίου, για να μην μολυνθεί από το μικρόβιο της ασθένειας.

³⁸⁸ «Ίδρυσις Σανατορίων εν Πηλίο. Εν κοινωφελές έργον». Σύμπηξις Εταιρείας – Ο δαιμόνιος Παπαγεωργίου. Εφημ. «*Η ΠΡΟΟΔΟΣ*» ΒΟΛΟΥ, 12/3/1923, σελ. 2

³⁸⁹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 45, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 25-6, ΤΑ ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ. ΙΔΡΥΣΙΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 12/3/1923, σελ. 1

³⁹⁰ «Η χθεσινή σύσκεψις δια την ίδρυσιν Εταιρείας Σανατορίων». Εφημ. «*Η ΑΙΪΚΗ ΦΩΝΗ*», 12/3/1923, σελ. 1

³⁹¹ «Η εκδρομή των συνέδρων εις το σανατόριον του Πηλίου». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 23/5/1912, σ. 3

³⁹² ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΣ, ό.π. (σημ. 49) σελ. 89, ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 47

³⁹³ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

³⁹⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 21

³⁹⁵ Α. Π., «Η Ελβετία της Ελλάδος το σανατόριον Καραμάνη». Η ιδιωτική πρωτοβουλία. Δείγματα πολιτισμού. Εφημ. «*Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ*», 27/2/1923, σελ. 2

Από το 1930 το Σανατόριο του Πηλίου είχε Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας.³⁹⁶ Γρήγορα εξελίχθηκε σε πρωτοποριακό Νοσηλευτικό Ίδρυμα. Η οργάνωσή του ήταν το αποτέλεσμα αλληλογραφίας, μελέτης και επισκέψεων του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη (κατά διετία) σε κλινικές και μεγάλα σανατόρια της Κεντρικής Ευρώπης.³⁹⁷ Το χρονικό διάστημα 1925-1930 μαζί με τη σύζυγό του, Άννα³⁹⁸ επισκέφθηκαν τα Αυστριακά σανατόρια (Βιέννη), του Βάλντσχουντ και του Μέλανα Δρυμού, των Ελβετικών και Γαλλικών Άλπεων (*Davos, Arosa, Wienerwald*) και των Πυρηναίων.³⁹⁹ Σ' αυτά επίσης υποστήριζαν ως τρόπο θεραπείας την ηλιοθεραπεία (με θεραπευτική ενέργεια στη φυματίωση σπονδύλων και περιτοναίου),⁴⁰⁰ ξεκινώντας από 3 λεπτά ημερησίως.⁴⁰¹ Εκεί για μεγάλο διάστημα παρακολούθησε τα μέσα και τις σύγχρονες μεθόδους, που εφαρμόζονταν υπό την καθοδήγηση επιφανών ευρωπαϊών φυματιολόγων, έγκριτους συναδέλφους του, με τους οποίους διατήρησε στο μέλλον επικοινωνία και συνεργασία.⁴⁰² Τα ενημερωτικά φυλλάδια των ελβετικών θεραπευτηρίων κατέχουν ξεχωριστή θέση στο αρχείο του. Ό,τι ίσχυε εκεί ως προς τα διαγράμματα νοσηλείας, την ιατρική παρακολούθηση και το διαιτολόγιο, αποτελέσματα της χρόνιας εμπειρίας τους, ο Γεώργιος Καραμάνης το παρακολουθούσε για να εφαρμοστεί και στο Σανατόριο του Πηλίου.⁴⁰³

Ο Γεώργιος Καραμάνης είχε συνεχή επαφή με την επιστήμη του και τα καινούργια επιτεύγματα, καθώς και με τις σύγχρονες επιστημονικές εξελίξεις. Ειδικά επιστημονικά περιοδικά και βιβλία έφθαναν στο Σανατόριο μαζί με τις εφημερίδες και τις άλλες προμήθειες. Ο γιατρός μελετούσε άρθρα και μονογραφίες για τη φυματίωση, δημοσίευε τα πορίσματα της δουλειάς του, ενημερωνόταν για την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, όπως αποδεικνύεται από τη σωζόμενη βιβλιοθήκη του. Σεμινάριο Φυματιολογίας στην πόλη Λεζάν της Γαλλικής Ελβετίας, πρόσφερε στον Γεώργιο Καραμάνη πολύτιμες γνώσεις πάνω στη σύγχρονη αντιμετώπιση των προβλημάτων της νόσου.⁴⁰⁴

³⁹⁶ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ ΔΗ.Κ.Ι., ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΠΗΛΙΩ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΑΡΘΡΟΝ 8

³⁹⁷ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΣ, ό.π. (σημ. 49) σελ. 86, Ομιλία ιατρού Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ «Το πρώτο Σανατόριο». Εφημ. «*Η ΠΡΟΟΔΟΣ*», Βόλος, 13/3/1923, σελ. 1

³⁹⁸ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

³⁹⁹ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 48-50, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 22

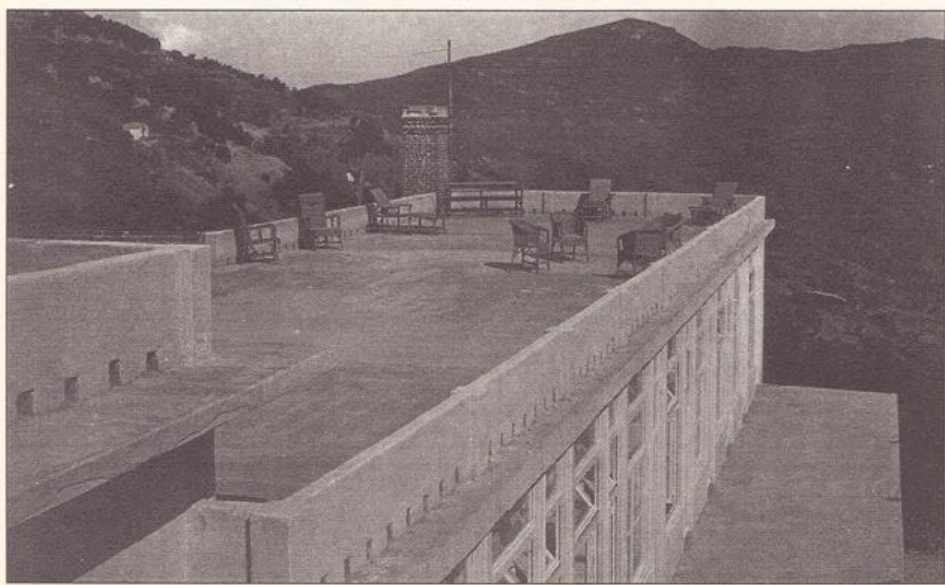
⁴⁰⁰ Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», ό.π. (σημ. 94) σελ. 57

⁴⁰¹ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁰² ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2

⁴⁰³ «Το Σανατόριον του Πηλίου (Βόλου)». Εφημ. «*ΤΕΓΕΑ*», 28/6/1914, σελ. 2

⁴⁰⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 22

Η ταράτσα ηλιοθεραπείας του Σανατορίου.

Ο εξοπλισμός του Σανατορίου ήταν σύγχρονος. Η ακτινοσκόπηση και οι ακτινογραφίες με ακτίνες X στους πνεύμονες των ασθενών, τακτικές στο Σανατόριο (που ανακαλύφθηκαν το 1895), συνέβαλαν στη διεύρυνση των γνώσεων σχετικά με τη φύση της φυματίωσης και αποτελούσαν το μέσον για την έγκαιρη διάγνωση της νόσου αλλά και για την παρακολούθηση της εξέλιξής της.⁴⁰⁵ Πολύ σημαντικός ήταν ο τεχνητός θεραπευτικός πνευμο(νο)θώρακας,⁴⁰⁶ που στόχευε στην εμφύσηση αέρα στην κοιλότητα του υπεζωκότα (η διπλή μεμβράνη που περιβάλλει τους πνεύμονες), ώστε ο πνεύμονας που πάσχει να ακινητοποιείται και να επιτυγχάνεται έτσι η επούλωση γρηγορότερα. Σ' αυτόν υποβάλλονταν οι ασθενείς με μονόπλευρο φυματίωση και όχι άνω των 65 ετών. Η εξέταση του αίματος δεν είχε ιδιαίτερη διαγνωστική αξία, αντίθετα βασικότερη ήταν η εξέταση των πτυέλων για τα μικροβακτηρίδια στους βρόγχους.⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁵ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 22

⁴⁰⁶ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2

⁴⁰⁷ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 47-48

Αεροθεραπεία κάτω από τις οξιές.

Η θεραπεία των ασθενών στο σανατόριο περιελάμβανε αεροθεραπεία και ηλιοθεραπεία σε ξαπλώστρες (ανάκλιτρα) με το κεφάλι λίγο ψηλότερα από το υπόλοιπο σώμα, στη θερινή ταράτσα (από μετόν αρμέ 300 τ.μ.) αλλά και στη χειμερινή με την τζαμαρία,⁴⁰⁸ ακόμα και για τους ασθενείς που δεν μπορούσαν να σηκωθούν από το κρεβάτι τους. Επίσης, βόλτες στο δάσος με τις οξιές, σωματική ανάπαυση και ηρεμία.⁴⁰⁹ Το φαγητό των ασθενών αποτελούνταν από 2-3 γεύματα την ημέρα, που περιελάμβαναν μεσημέρι-βράδυ κρέας,⁴¹⁰ 2-4 αυγά ημερησίως, βούτυρο, ψωμί, χόρτα, πατάτες, ρύζι, μακαρόνια, όσπρια, γάλα, τυρί και φρούτα. Γινόταν δηλ. ένας υπερσιτισμός σε σχέση με τις αναγκαίες ποσότητες φαγητού για την ίαση ενός φυματικού ασθενή,⁴¹¹ με αποτέλεσμα παράλληλα με τη θεραπεία τους και τη σταδιακή αύξηση του βάρους τους. (Σε δημοσίευμα ασθενούς σε εφημερίδα του Βόλου περί ανεπαρκούς διατροφής, στις 13/12/1958 ακολούθησε δημοσίευμα από τον υπεύθυνο του Σανατορίου Νικ. Τζαννέτο, που κάνει λόγο για ένα ποσοστό 30% των ασθενών του έτους 1958, οι οποίοι θεραπεύτηκαν και επέστρεψαν στους οικείους τους, και για αύξηση του σωματικού βάρους 8 έως 12 οκάδες σε διάστημα 4-8

⁴⁰⁸ ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 20

⁴⁰⁹ ΦΟΥΝΤΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ, «Η γνωστή-άγνωστη ιστορία του σανατορίου Πηλίου. Ένα βιβλίο και μια έκθεση με ντοκουμέντα». Περιοδικό «ΘΕΣΣΑΛΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ», Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», Λάρισα, τ. 319, 7/2013, σελ. 74-77

⁴¹⁰ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴¹¹ ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, «Στο σανατόριο Καραμάνη. Εντυπώσεις από μια επίσκεψη». Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ» (Βόλος), 6/7/1937, σ. 1

μηνών, των πρωτεργατών του δημοσιεύματος! Συνυπέγραφαν επώνυμα 11 ασθενείς του Σανατορίου).⁴¹²

Ο ρόλος του Σανατορίου δεν υπήρξε μόνο ιατρικός αλλά και κοινωνικός και εκπαιδευτικός: ο φυματικός ασθενής μάθαινε όχι μόνο να προφυλάσσει τον εαυτό του από τη νόσο αλλά και τους γύρω του.⁴¹³

Δωμάτιο ασθενούς με ιδιαίτερη βεράντα.

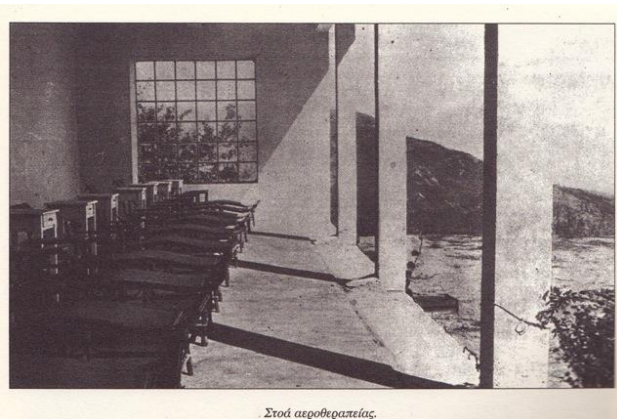
Στην αρχή της δεκαετίας του '30, ο Γεώργιος Καραμάνης κυκλοφόρησε ενημερωτικό φυλλάδιο με τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με το Σανατόριο, αποσπάσματα του οποίου παρατίθενται:⁴¹⁴ «Το εις ύψος 1200 μέτρων από την επιφάνειαν της θαλάσσης Σανατόριον Πηλίου, διαθέτει ήδη 50 κλίνας κατανεμομένες εις δωμάτια πολυτελείας, πρώτης και δευτέρας θέσεως. Διαθέτει ωσαύτως αίθουσα εξετάσεων μετά χειρουργείου, διαμέρισμα ακτίνων Ραίντγκεν, Φαρμακείον, Μικροβιολογικόν και Χημικόν Εργαστήριον, αίθουσα εστιατορίου, λουτρά εις έκαστον όροφον, ραδιόφωνον, φωτογραφικάσ απασχολήσεις δια τας οποίας ειδικός σκοτεινός θάλαμος έχει προορισθεί. Το Σανατόριον έχει εγκατάστασιν ηλεκτροφωτισμού και κεντρικής θερμάνσεως και τaráτσαν εκ μπετόν αρμέ, τριακοσίων τ.μ. εις την διάθεσιν των ασθενών. Από απόψεως θεραπευτικής, πλην της αυστηράς και νόμου τέχνης εκτελουμένης υγιεινοδαιτητικής θεραπείας, της κλιματοθεραπείας, της ηλιοθεραπείας (ατομική πολυετής πείρα του διευθυντού – Ιατρού Γεωργίου Κ. Καραμάνη), εφαρμόζονται: - Ο τεχνητός πνευμοθώραξ, απλούς και διπλούς,

⁴¹² «Το Σανατόριον Καραμάνη». Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ», ΒΟΛΟΥ

⁴¹³ ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, Στο Σανατόριο Καραμάνη. Εντυπώσεις από μια επίσκεψη. Εκεί που πολεμούν τη φυματίωση. Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ» (Βόλος), 5/7/1937

⁴¹⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 23-25

συγχρόνως ή διαδοχικώς. – Η φρενικοεξαίρεσις, μόνη ή και μετά σκαληνοτομίας ως αυτοτελής θεραπευτική μέθοδος ή εις αντικατάστασιν του πνευμοθώρακος ή εν συνδυασμώ μετ' αυτού. – Το *Plompage*. – Η Χημιοθεραπεία (ενέσεις χρυσού κ.λ.π.) μετά επισταμένην εξέτασιν της λειτουργίας ήπατος, νεφρών κ.λ.π. – Η βιολογική θεραπεία (μεθυλικού αντιγόνου κ.λ.π.). Εν τω Εργαστηρίω του Σανατορίου εκτελούνται: 1. Γενική χημική και μικροσκοπική εξέτασις των ούρων, ήτοι λεύκωμα, σάκχαρον, αντιδράσεις Ehrlich, Moriz-Weiss, Πετσετάκη. 2. Εξετάσεις πτυέλων διά α. Βακύλους Κώχ, μέθοδος Zihel-Neelsen, Spengler, Osol κ.λ.π. β. Σύμμικτον μόλυνσιν, γ. Ελαστικός ίνας και δ. Λευκωματοαντίδρασιν, Roge και Levi-Valensi. 3. Εξετάσεις κοπράνων διά: α. Βακύλους Κωχ, μέθοδος αντιφορμίνης και Lowenstein-Holn και β. Λεύκωμα, αίμα κ.λ.π. 4. Εξετάσεις πλευριτικών υγρών διά: Βακύλους Κώχ, πυογόνα μικρόβια, κυτταρικών τύπον. 5. Εξετάσεις αίματος διά: α. Προσδιορισμόν αιμοσφαιρίνης, β. Αριθμόν λευκών και ερυθρών αιμοσφαιρίων και αιμοπεταλίων, γ. λευκοκυτταρικών τύπον (Schilling), δ. Χρόνον πήξεως, ε. Καθίζησιν ερυθρών αιμοσφαιρίων (Linzenmeyer), στ. Βακύλους Κώχ εν θρεπτικώ υλικώ Lowenstein (βακυλαιμία), ζ. Προσδιορισμόν σακχάρου και ουρίας και η. Βιολογικάς αντιδράσεις Zerfallsprodukttereaaction. 6. Εμβολιασμός εις πειραματόζωα. 7. Καλλιέργειαι υπόπτων εκκριμάτων διά Βακύλους Κώχ και άλλα μικρόβια. Προς τούτοις εν τω Σανατορίω εκτελούνται και λειτουργικά εξετάσεις πνευμόνων (*Capacite Vitale*), ήπατος (*Galactose, blue de Methylene*) και νεφρών (*Wasserversuch*). Εις τα νοσήλεια περιλαμβάνονται, το δωμάτιον, η νοσοκομειακή περίθαλψις, τέσσερα γεύματα ημερησίως (τροφή αρίστη, αφθονωτάτη, άνευ ουδενός περιορισμού), αι εντριβαί, η εφαρμογή τεχνητού πνευμοθώρακος, αι εξετάσεις του εργαστηρίου, χημικά και μικροβιολογικά. Ουδεμία διαφορά υφίσταται μεταξύ των διαφόρων διαβαθμίσεων, όσον αφορά την ιατρικήν και νοσοκομειακήν περίθαλψιν, ως και το ζήτημα της διατροφής, ως προς την αφθονίαν και την ποσότητα αυτής».

Στοιά αεροθεραπείας.

Ο γιατρός στην προσπάθειά του αυτή, δεν σκεφτόταν ούτε τα χρήματα, ούτε τον κόπο, ούτε τον απαιτούμενο χρόνο. Πρόσφερε στους ασθενείς του τις πιο σύγχρονες μεθόδους θεραπείας και τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Στο διώροφο κτίριο του Σανατορίου, οι ασθενείς νοσηλεύονταν σε ευρύχωρα και πολυτελή δωμάτια με μπάνιο σε κάθε όροφο, με επίπλωση σαν αυτή των καλύτερων ελβετικών Σανατορίων, με εγκατάσταση τρέχοντος νερού στα δωμάτια, καλοριφέρ, πολύ καλό αερισμό και φωτισμό αυτών, καθώς το άνοιγμα των παραθύρων έφθανε τα 2,25 μ. και τα τζάμια ήταν διπλά, ενώ οι τοίχοι των διαδρόμων και των δωματίων ήταν λακαρισμένοι.⁴¹⁵

Η περίοδος από το 1909 μέχρι τον πόλεμο του '40 είναι η περίοδος της ακμής και αίγλης του Σανατορίου. Το 1912 το σανατόριο διέθετε 17 κλίνες Α΄ θέσης και 10 Β΄ θέσης, που στις παραμονές του δεύτερου μεγάλου πολέμου είχαν φθάσει τις 49. Το 1963 ο αριθμός των κλινών ανέβηκε στις 60 αλλά ήταν «αργά» για το Σανατόριο.⁴¹⁶ Στη μακράιωνη λειτουργία του, από τον Μάιο του 1909 μέχρι το 1962, νοσηλεύτηκαν σ' αυτό 2.500 περίπου άτομα⁴¹⁷ (μέχρι το 1954 νοσηλεύτηκαν 1.950 φυματικοί ασθενείς),⁴¹⁸ αναζητώντας την επιβράδυνση των συμπτωμάτων της χρόνιας λοιμώδους αυτής νόσου, της φυματίωσης, και ελπίζοντας στην ίασή τους. Κάποιες φορές μάλιστα νοσηλεύτηκαν επώνυμοι, διάσημα ονόματα της πολιτικής, της τέχνης και της επιστήμης, χρησιμοποιώντας ψευδώνυμο⁴¹⁹ προς αποφυγή θορύβου για τη νόσο τους (ένας από αυτούς ήταν μέλος της Κυβέρνησης του 1963⁴²⁰). Δεν εντοπίστηκε, όμως, το βιβλίο με τις καταχωρήσεις αυτές, που το κρατούσε ο ίδιος ο Γεώργιος Καραμάνης ως το τέλος της ζωής του.⁴²¹

Πόσο εύκολο ήταν στις αρχές του 20ού αιώνα η φήμη ενός νοσηλευτικού ιδρύματος σε μια χώρα, όπως η Ελλάδα, να ξεπεράσει τα σύνορα του κράτους και να «σταθεί» αντάξια δίπλα σ' αυτά των μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών ή να διατηρήσει μια παράλληλη πορεία; Το Σανατόριο του γιατρού Καραμάνη στο Πήλιο φαίνεται ότι το πέτυχε, καθώς αποτελούσε μία ιατροκοινωνική καινοτομία της εποχής του. Η φήμη του Σανατορίου ολοένα μεγάλωνε και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (κυρίως

⁴¹⁵ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 40) σελ. 1-2

⁴¹⁶ «Το Σανατόριο Καραμάνη στα Χάνια Πηλίου». Πρώτο στην Ελλάδα από το 1909. Ξεχωριστή φυσιογνωμία ο ιδρυτής του. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», Κυριακή 12/3/1995, αρ. φύλ. 29564, σελ. 11

⁴¹⁷ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ Κ. – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 157) σελ. 22, Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2), ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 48

⁴¹⁸ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 47

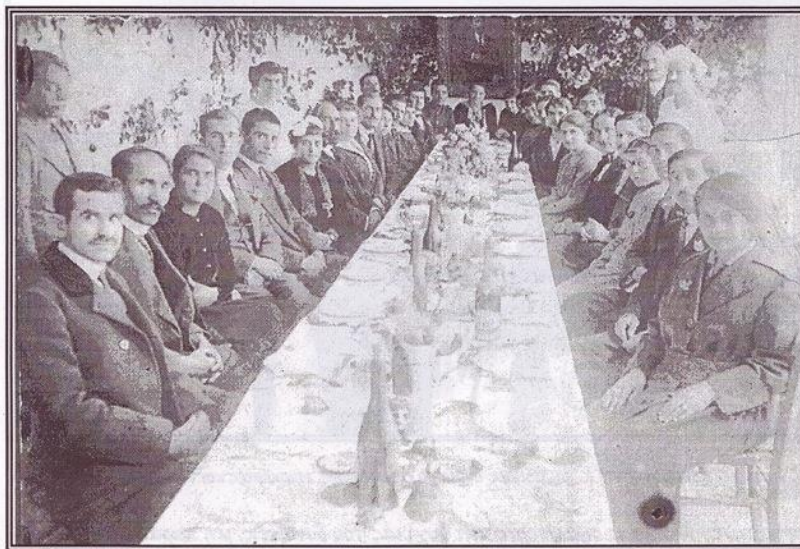
⁴¹⁹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 47

⁴²⁰ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2) σελ. 1

⁴²¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 22

την περίοδο 1925-1935). Οι γιατροί του Σανατορίου Καραμάνης, Κούμουλος και Χαροκόπος, δημοσίευαν τις εμπειρίες τους από το Σανατόριο του Πηλίου σε ιατρικά περιοδικά της εποχής, στα «Ελληνική Ιατρική», «Κλινική», «Φυματιολογική Επιθεώρηση». Στο Σανατόριο του Καραμάνη κατέφθαναν εκτός από τη Θεσσαλία (για τους ασθενείς της περιοχής το Σανατόριο αυτό ήταν μία σημαντική διέξοδος στο πρόβλημα της νοσηλείας τους),⁴²² ασθενείς από όλη την Ελλάδα (Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Νησιά Αιγαίου), καθώς και ασθενείς από την Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια), τη Ρουμανία, τη Ρωσία, τα Βαλκάνια, την Κωνσταντινούπολη και τη Μέση Ανατολή⁴²³ και, όπου αλλού ήδη είχε γίνει γνωστό. Οι 50 κλίνες του ήταν πάντοτε κατειλημμένες. Στη διάρκεια της λειτουργίας του διακρίθηκε για τις σύγχρονες διαγνωστικές και θεραπευτικές μεθόδους του και για το γεγονός ότι εκτός από το επιστημονικό έργο, πρόσφερε παράλληλα και πολιτιστικό.⁴²⁴ Από την αλληλογραφία που διατήρησε ο Γεώργιος Καραμάνης με τους συναδέλφους του στο εξωτερικό, διαπιστώνεται επίσης η εκτίμηση που απολάμβανε.

Η σχέση του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και ασθενών

Ασθενείς παρακολουθούν ομιλία του Γ Καραμάνη. Φωτογρ. του 1917.

Από το ιστορικό βλαχοχώρι Μεγάροβο (κοντά στα Σκόπια και το Μοναστήρι – Bitola) το 1912 ο ασθενής Γεώργιος Σιουπίλλας εξέφραζε δημόσια την ευγνωμοσύνη του στον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη με ευχαριστήριο δημοσίευμα σε

⁴²² ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 19-20

⁴²³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 36, ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Γεώργ. Καραμάνης: Η ζωή και το έργο του». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» ΒΟΛΟΥ, 6 Μαΐου 1970, σελ. 5 και ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ Γ., Ανακοίνωσις «*Στατιστική των εν τω Σανατορίω Πηλίου νοσηλευθέντων*». Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912). Επανεκδόση μέρους των Πρακτικών, σελ. 68

⁴²⁴ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 49

εφημερίδα του Βόλου, καθώς τον θεράπευσε από τη φυματίωση, ενώ δεν είχε συμβεί το ίδιο με τους γιατρούς που είχε επισκεφθεί στην Κωνσταντινούπολη και το Μοναστήρι.⁴²⁵ Το 1912 επίσης, από 2 επιστολικά δελτάρια ενός 13χρονου κοριτσιού (νοσηλευόμενο στο Σανατόριο) προς τους γονείς του, πληροφορούμαστε για την καλή όψη των ασθενών, το πλούσιο φαγητό και την ήρεμη ατμόσφαιρα.⁴²⁶ Το 1913, ασθενής με το ονοματεπώνυμο Κλεάνθης Γαλάνης, επίσης σε εφημερίδα του Βόλου ευχαριστούσε δημόσια τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη, καθώς είχε θεραπευτεί από τη νόσο της φυματίωσης, αφού προηγουμένως είχε νοσηλευτεί για ένα (1) έτος στο Σανατόριο.⁴²⁷ Επίσης, σε τιμητική εκδήλωση για τον γιατρό, την Πρωτομαγιά του 1917, που οργάνωσαν οι νοσηλευόμενοι του Σανατορίου, ένας από αυτούς ο Π. Μαλτέζος⁴²⁸ δώρισε στον βαθιά συγκινημένο Γεώργιο Καραμάνη, μία προσωπογραφία του, ως ένδειξη εκτίμησης και ευγνωμοσύνης. Ο γιατρός τότε ανέφερε στους ασθενείς του⁴²⁹ «ότι σκοπός της ζωής του ήταν να αφοσιωθεί στους αρρώστους του για τους οποίους και αποκλειστικώς ζει»⁴³⁰ και ότι «το καθήκον ήταν ο σκοπός του βίου του».⁴³¹

Στο Σανατόριο διοργανώνονταν εκδρομές στα χιόνια, ακόμη και για σκι για όσους ήταν σε καλύτερη κατάσταση, φιλολογικές βραδιές και θεατρικές παραστάσεις, ώστε η παραμονή των ασθενών σ' αυτό να είναι ευχάριστη και οι φωτογραφίες που έχουν διασωθεί, είναι αδιάψευστοι μάρτυρες. Πάνω απ' όλα αυτά όμως, επιδιωκόταν τόνωση της πίστης των ασθενών, του ηθικού τους και της ψυχολογίας τους με αισιοδοξία.⁴³² Αυτό επιτυγχανόταν πρωτίστως γιατί ο ίδιος ο γιατρός Καραμάνης «πίστευε» σ' αυτό που έκανε και γιατί πίστευε επίσης ότι για να γιαιτρευτεί το σώμα, θα πρέπει πρώτα να γιαιτρευτεί η ψυχή. Εφάρμοζε δηλ. στην εποχή του την «ψυχοσωματική θεραπεία» ανακουφίζοντας καταρχήν συναισθηματικά τους ασθενείς.⁴³³ Σε δημοσίευμα τοπικής εφημερίδας το 1910, αναφέρεται η ρήση του

---

⁴²⁵ «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 28/11/1912, σ. 3

⁴²⁶ ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΑ ΔΕΛΤΑΡΙΑ του 1912 ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ. Διαθέσιμο από το <https://volosmagnisia.wordpress.com/page/7>

⁴²⁷ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 11/10/1913, σ. 4

⁴²⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 16

⁴²⁹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 38-39

⁴³⁰ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

⁴³¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 142

⁴³² ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ Γ., ό.π. (σημ. 423) σελ. 68, ΣΠΕΡΧΙΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, «Μια εκδρομή στο Πήλιο». Χρονογράφημα. «*ΕΘΝΙΚΟΝ ΕΓΕΡΤΗΡΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ*», 16/8/1915, σελ. 6

⁴³³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 34, 40

Grancher ότι «η φυματίωση χρειάζεται πρώτον θέληση και δεύτερον μακρά θέληση»!⁴³⁴

Το γενικότερο κλίμα στο Σανατόριο δεν ήταν καθόλου καταθλιπτικό,⁴³⁵ ενώ οι ασθενείς έκαναν χιούμορ ακόμα και με την αρρώστια τους. Όσο για τα φάρμακα, μάλλον ο ρόλος τους ήταν δευτερεύων. Απαραίτητη ήταν η πειθαρχία, η συνεργασία των ασθενών με τον γιατρό και η αυστηρή τήρηση του ωραρίου. Η αναχώρηση από το Σανατόριο κάποιου θεραπευμένου φυματικού ασθενή ήταν ημέρα γιορτής.⁴³⁶

Σανατόριο και Πολιτισμός

Η Άννα Καραμάνη, κοινωνική όπως ήταν, πρόσχαρη και κοσμική, με συχνές αποδράσεις στην Αθήνα, διέυρνε τον δικό της κύκλο γνωριμιών αλλά και του γιατρού, καθώς και τον κύκλο των δραστηριοτήτων τους και της φιλοξενίας. Με την Άννα το Σανατόριο βγήκε από την απομόνωσή του⁴³⁷ και δεχόταν συχνά επισκέψεις επιστημόνων, πανεπιστημιακών, διανοούμενων, ποιητών και καλλιτεχνών, όχι αρρώστων, αλλά φίλων της Άννας. Ανάμεσά τους ήταν ο Κωστής Παλαμάς (για 16 ημέρες το καλοκαίρι του 1926 με τη συντροφιά του),⁴³⁸ η Ελένη Σβορώνου (1917), ο Άγγ. Σικελιανός (1938-1939), ο Κων/νος Τσάτσος (1938), ο Μαν. Τριανταφυλλίδης (1938), ο Αλέξ. Δελμούζος, ο Γιώργος και η Μαρώ Σεφέρη (1935 & 1937), η Λιλίκα

⁴³⁴ ΠΑΙΔΑΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 11/10/1910, σελ. 1

⁴³⁵ «*Η Άννα Σικελιανού θυμάται...*» ό.π. (σημ. 34)

⁴³⁶ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΣ, ό.π. (σημ. 49) σελ. 70

⁴³⁷ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 41

⁴³⁸ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 55

Νάκου,⁴³⁹ ο Μιλτ. Μαλακάσης, ο Κ. Βάρναλης, ο Στρ. Μυριβήλης, ο Π. Καλλιγιάς, ο Αιμ. Χουρμούζιος, η Αθηνά Ταρσούλη, ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας Αλέξ. Διομήδης, ο γάλλος διανοούμενος και φιλέλληνας Ροζέ Μιλλιέξ, που έγραψε στο «Βιβλίο των Επισκεπτών» (το διατηρούσε ο Γεώργιος Καραμάνης) την ευχή: «Να ζήσετε εσείς και το έργο σας σαν τα ψηλά βουνά». Επίσης ο Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιωακείμ, συνομήλικος του Γεώργιου Καραμάνη,⁴⁴⁰ ο Πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας Σωτ. Σολιώτης κ.ά. που ήθελαν απλά να ηρεμήσουν στο βουνό, στο πανέμορφο αυτό περιβάλλον, φιλοξενούμενοι στο σπίτι των Καραμάνηδων. Έγινε έτσι δημοφιλής προορισμός στους ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών και της πολιτικής.

Δίπλα στα κτίρια των φυματικών ασθενών, ένα μικρότερο κτίσμα λειτουργούσε ως ξενώνας-θέρετρο. Σχεδόν όλη η λογοτεχνική γενιά του '30 είχε ανέβει στο Πήλιο, στο Σανατόριο και είχε δημιουργηθεί ένας κύκλος ανθρώπων με κοινή αναφορά τον πολιτισμό και την τότε ελληνική διανόηση. Πολλοί από αυτούς μετέβαιναν από την Αθήνα στη Θεσσαλονίκη με καράβι μέχρι τον Βόλο, οπότε συνδύαζαν τη στάση τους με μια επίσκεψη στο Σανατόριο.⁴⁴¹ Εκεί έκαναν περιπάτους στη φύση, διάβαζαν ποίηση και συζητούσαν. Φεύγοντας κατέγραφαν τις εντυπώσεις τους στο «Βιβλίο Επισκεπτών», το οποίο χάθηκε όταν πέθανε ο γιατρός.⁴⁴²

Ο Άγγελος Σικελιανός είχε αναπτύξει στενούς δεσμούς με τον Βόλο, που είχε επισκεφθεί και παλιότερα. Το βολιώτικο περιοδικό του μεσοπολέμου «Φιλότεχνος» του Συλλόγου «Φιλότεχνοι Βόλου»,⁴⁴³ αφιέρωσε ένα τεύχος τον Μάιο του 1927 στις Δελφικές Εορτές, στο οποίο δημοσιεύθηκαν κείμενα του Άγγελου Σικελιανού και της Εύας Πάλμερ.⁴⁴⁴ Πιο πριν, στις 24/12/1914, στη σελίδα του Βιβλίου Επισκεπτών του Μουσείου Βόλου με αύξοντα αριθμό 110, ο ποιητής υπέγραψε μαζί με τον φίλο του συγγραφέα, Νίκο Καζαντζάκη, μετά το προσκύνημά τους στο Άγιο Όρος.⁴⁴⁵ Πάνω από την υπογραφή του έγραψε το απόφθεγμα του Ολλανδού φιλόσοφου, Μπαρούχ Βικέντιου Σπινόζα (1632-1677), «*Sentimus, experimurque nos aeternos esse*», Ηθική

⁴³⁹ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁴⁰ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2) σελ. 4

⁴⁴¹ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁴² ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 18

⁴⁴³ ΠΡΑΣΣΑ ΑΝΙΤΤΑ, *Οι «Φιλότεχνοι Βόλου»* (Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας, Βόλος 2004), σελ. 28

⁴⁴⁴ ΦΡΑΓΚΟΥ-ΚΙΚΙΛΙΑ ΡΙΤΣΑ, «Η παρουσία του Άγγελου Σικελιανού στο βολιώτικο περιοδικό Φιλότεχνος». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. 7, 1985, σελ. 157-190

⁴⁴⁵ ΖΑΡΛΗ - ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, ό.π. (σημ. 53) σελ. 390-391

V, scholium 23 (= «Έχουμε την αίσθηση ότι είμαστε αιώνιοι»),⁴⁴⁶ με τη στοχαστική και φιλοσοφική του ενατένιση της ζωής.

Το Πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια»

Ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης υλοποίησε το όνειρο της Άννας Καραμάνη, ιδρύοντας ένα Σανατόριο για αδύναμα και ασθενικά παιδιά. Το 1911 με ιδιωτική πρωτοβουλία της Σοφίας Σλήμαν, είχαν ιδρυθεί οι «Παιδικές Εξοχές Βουλιαγμένης»⁴⁴⁷ και το 1934 οι κατασκηνώσεις της ΧΕΝ στον Αη-Γιάννη Πηλίου για ασθενικά και καχεκτικά παιδιά, συνδυάζοντας διαμονή στην ύπαιθρο, σωστή διαίτα και αγωγή. Στο μεταξύ, με το Ν.Δ./30-10-1929 ιδρύθηκε θερινή αποικία (σανατόριο) για φυματικά παιδιά σε δασική έκταση της Βούλας.⁴⁴⁸

Αφορμή της δημιουργίας του Πρεβαντορίου ήταν η πρόταση της φίλης της Άννας, Πολ Ματέυ (Πολυξένη Ρουσοπούλου-Ματέυ 1902-1999, ελληνίδα μουσικοπαιδαγωγός, πιανίστα, καθηγήτρια χορού και χορογράφος⁴⁴⁹) να φιλοξενήσουν στο Σανατόριο τον 10χρονο ανεψιό της, που έπασχε από αδενοπάθεια.⁴⁵⁰ Στην αρχή η Άννα πρότεινε στον γιατρό να νοικιάσουν τη «βιλίτσα» της Αγλαΐας Κοκωσλή, λίγο πιο κάτω.⁴⁵¹ Αποφασίσανε όμως, κατόπιν, τη δημιουργία ενός αυτόνομου κτιρίου. Η κατασκευή του τελείωσε σε 2 χρόνια (1935-37) και το Πρεβαντόριο άρχισε να λειτουργεί το 1937. Το γεγονός αυτό αναπλήρωσε το κενό των παιδιών, που δεν απέκτησε το ζευγάρι.⁴⁵²

Το Πρεβαντόριο στα Χάνια του Πηλίου υπήρξε το πρώτο του είδους στην Ελλάδα. Ήταν τόσο άγνωστο που δεν εξελληνίστηκε ούτε ο όρος «πρεβαντόριο».⁴⁵³ Η ιστορία του είναι ελάχιστα μελετημένη, καθώς λείπουν οι πηγές και οι μαρτυρίες. Πρέπει να μελετηθεί δε και να εξετασθεί μέσα στο πλαίσιο της παγκόσμιας πρωτίστως και της ελληνικής κατόπιν κίνησης των Υπαίθριων Σχολείων και των Πρεβαντορίων, με τις απαραίτητες προσαρμογές στον ελληνικό χώρο. Μέσα στις

⁴⁴⁶ Spinoza et Nous - Philosophie de l'affirmation Documents (<http://www.spinozaetnous.org/document-print-24.html>, επίσκεψη 2/11/2014)

⁴⁴⁷ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 75, Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», ό.π. (σημ. 94) σελ. 48

⁴⁴⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 88, 179, 238

⁴⁴⁹ «ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΤΕΥ ΠΟΛΥΞΕΝΗ». Διαθέσιμο από το <http://xorosxoros.gr/index.php>

⁴⁵⁰ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 44, 52

⁴⁵¹ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁵² Δ.Λ., «Το Πρεβαντόριο της Κας Άννας Καραμάνη. Για την υγεία του ασθενικού παιδιού». Εφημ. «Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ» (Βόλος), Κυριακή 4/7/1937, ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 29, ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 14, 17

⁴⁵³ ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ Π., «Τα "Χελιδόνια". Το σπίτι των παιδιών». «ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ» 15/8/1937

ιστορικές και παιδαγωγικές του διαστάσεις, στις καταβολές του και στις επιδράσεις. Επρόκειτο για ένα Υγιεινομικό – Εκπαιδευτικό Ίδρυμα παροχής περίθαλψης και διδασκαλίας σε παιδιά, μια πολύ σημαντική προσπάθεια ατόμων της ιατρικής και της παιδαγωγικής επιστήμης, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Το Πρεβαντόριο του Πηλίου υπήρξε ένα πρωτοποριακό φαινόμενο για την ελληνική πραγματικότητα των χρόνων εκείνων, ένα πραγματικό κατόρθωμα των ιδρυτών του αλλά και όλων όσοι το στήριξαν. Και επίσης ήταν το μοναδικό ίδρυμα στους νεότερους χρόνους που συνδύασε ιατρική και παιδαγωγική αγωγή.⁴⁵⁴

Το Πρεβαντόριο ήταν το τελευταίο χρονολογικά κτίσμα του συγκροτήματος. Στην ουσία ήταν προσθήκη στη βασική μονάδα και βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τις κύριες εγκαταστάσεις, στη ΝΑ πλαγιά του κτήματος, κοντά στον δρόμο του οδικού άξονα Βόλου-Ζαγοράς και σε υψόμετρο 1.100 μέτρων. Οι κλιματολογικές συνθήκες ήταν ιδανικές: πολύς ήλιος, αέρας ξηρός και καθαρή ατμόσφαιρα.

Αρχιτέκτονας του Πρεβαντορίου ήταν ο Κερκυραίος, Περικλής Α. Σακελλάριος (1905-1985),⁴⁵⁵ με βασικά χαρακτηριστικά της δουλειάς του το σπάσιμο των όγκων, το αλληλένδετο εσωτερικών και εξωτερικών χώρων, τη θέα, τον προσανατολισμό, καθώς και τον φυσικό αερισμό και κλιματισμό.⁴⁵⁶ Γνωστός του Καραμάνη, τότε εργαζόταν στον Δήμο Παγασών (Βόλου). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι και στην περίπτωση του Σανατορίου αλλά και του Πρεβαντορίου, ο

⁴⁵⁴ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175)

⁴⁵⁵ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 66, «Σακελλάριος Περικλής». Διαθέσιμο από το http://el.wikipedia.org/wiki/Περικλής_Σακελλάριος (ανακτήθηκε στις 27/5/2012)

⁴⁵⁶ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΛΕΝΗ – ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ, Π. Α. *Σακελλάριος, αρχιτέκτων* (Εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2006)

Γεώργιος Καραμάνης εμπιστεύτηκε γνωστούς αρχιτέκτονες με σπουδές ανώτερου επιπέδου.

Το Πρεβαντόριο ήταν χτισμένο όλο με πέτρα πελεκητή και αγκωνάρια. Ο Σακελλάριος σχεδίασε ένα όμορφο κτίριο για 20 παιδιά, με επικλινή δίρριχτη στέγη (από σχιστόλιθο), σχήματος παραλληλόγραμμου με μια μικρή προεξοχή τύπου «Γ» προς τη νότια πλευρά. Ήταν ένα συγκρότημα άρτιο και ευρύχωρο προσαρμοσμένο στο τοπίο, που χρειάστηκαν 2 χρόνια για να ολοκληρωθεί. Διέθετε πτέρυγα με 4 δωμάτια ασθενών, καθιστικό δωμάτιο με τζάκι-χώρο υποδοχής, μεγάλη τραπεζαρία, χώρο ιατρείου, χώρο ενδιαίτησης υπεύθυνου γιατρού, χώρο για το προσωπικό, 6 τουαλέτες, WC, χώρο με 8 νιπτήρες, χώρο με douches, χώρο μαγειριών, χώρο γραφείου-βιβλιοθήκης, τα οποία συνδέονταν μ' έναν διάδρομο. Δίπλα χτίστηκε και ένας οικίσκος-γραφείο, που άλλοτε χρησίμευε και ως χώρος διαμονής του ανεπιού του γιατρού Καραμάνη και διαχειριστή του Ιδρύματος, Νίκου Τζαννέτου.⁴⁵⁷ Η γενική εντύπωση ήταν ενός κτιρίου με γούστο και με λεπτότητα διαρρυθμισμένου.⁴⁵⁸

Το Πρεβαντόριο του Πηλίου άρχισε να λειτουργεί το 1937 (την ίδια χρονιά ιδρύθηκε το Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών, με διευθύντρια τη Ρόζα Ιμβριώτη, η οποία πρότεινε να σταλούν δάσκαλοι στο εξωτερικό και ψυχίατροι για να εξειδικευτούν στη θεραπευτική αγωγή και στη θεραπευτική γυμναστική).⁴⁵⁹ Διέθετε ακτινολογικό μηχάνημα, σταθμό τηλεγραφείου, τηλεφωνικό κέντρο, καλοριφέρ, γεννήτρια! Δεχόταν αγόρια και κορίτσια ηλικίας 6-14 ετών, με αδύνατη κράση, αναιμικά, λυμφατικά, αδύνατα από ελονοσία, με δυσκολίες στον ύπνο και το φαγητό και με προδιάθεση να νοσήσουν. Εξάλλου τα παιδιά συμπεριλαμβάνονταν και στις ομάδες υψηλού κινδύνου για προσβολή από φυματίωση. Το Πρεβαντόριο του Πηλίου ή αλλιώς «Το Σπίτι των Παιδιών - Τα Χελιδόνια» (ονομασία που έδωσε ο ίδιος ο γιατρός Καραμάνης, καθώς η έναρξή του συνέπιπτε με τον ερχομό των χελιδονιών και της άνοιξης), αποτελούσε στην ουσία Παράρτημα του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο, λειτουργούσε 6 μήνες το χρόνο από Μάιο/Ιούνιο έως Σεπτέμβριο/Οκτώβριο⁴⁶⁰ και το πρόγραμμα λειτουργίας του βασιζόταν στον τρόπο λειτουργίας των υπαίθριων σχολείων της Ευρώπης. Η ονομασία «Το Σπίτι των Παιδιών» παραπέμπει στο «Casa dei Babini» που ίδρυσε η παιδαγωγός Μαρία

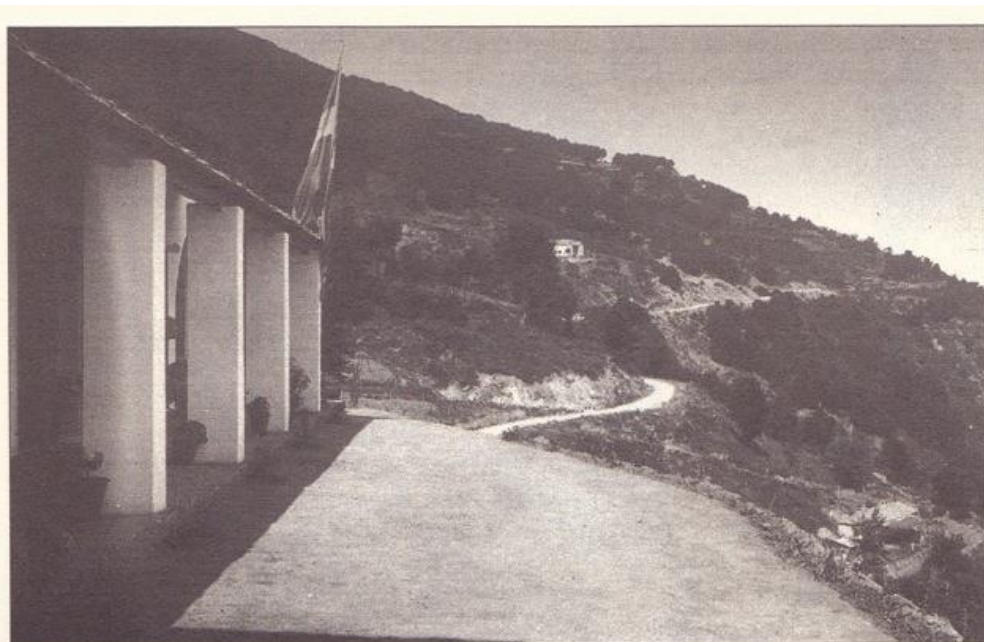
⁴⁵⁷ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 17

⁴⁵⁸ ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, ό.π. (σημ. 44) σ. 1

⁴⁵⁹ ΧΑΡΙΣΗ ΑΝΤΩΝΙΑ, *Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών (1937-1940)* (2013)

⁴⁶⁰ «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». Εφημ. «ΕΣΤΙΑ» (Αθήνα) 6/7/1940, σελ. 2, Εφημ. «Η ΠΡΩΪΑ» 4/7/1940, Εφημ. «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» 10/7/1940, Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (Αθήνα) 27/6/1940

Montessori στη Ρώμη. Τα δε χελιδόνια της άνοιξης, χάρισαν στο χώρο το δεύτερο όνομα.⁴⁶¹

Το Πρεβαντόριο.

Το σωζόμενο φυλλάδιο – πολύπτυχο του Πρεβαντορίου (που θυμίζει ανάλογα ευρωπαϊκών υπαίθριων σχολείων), διαστάσεων 14x17 εκ., φέρει έγχρωμο εξώφυλλο, ενώ οι εσωτερικές του σελίδες είναι ασπρόμαυρες. Χρησιμοποιήθηκε ως διαφημιστικό του Πρεβαντορίου και σύμφωνα μ' αυτό Επιστημονικός Διευθυντής του ήταν ο Ιατρός Γεώργιος Καραμάνης (στο τέλος του φυλλαδίου με σφράγισμα) και Ιδιοκτήτρια-Διευθύντρια η Άννα Καραμάνη, στοιχεία που αποδεικνύουν ότι πρόκειται για Πρεβαντόριο και όχι για ένα Υπαίθριο Σχολείο. Στο φυλλάδιο υποδηλώνονται σαφώς η ιδεολογία του ζεύγους Καραμάνη, οι στόχοι τους και οι παρεχόμενες υπηρεσίες.⁴⁶²

Το Πρεβαντόριο επισκεπτόταν συχνά ο Βολιώτης γιατρός, Δημήτριος Σαράτσης, του οποίου η ανακοίνωση στο Β' Συνέδριο κατά της Φυματιώσεως του 1912 στο Βόλο (Γραμματέας του Συνεδρίου), με τίτλο «Περί υπαίθριων σχολείων», είχε μεγάλη απήχηση.⁴⁶³ Το περίφημο ξενοδοχείο-πανσιόν «Ηλιογέννητη» κοντά στο Πρεβαντόριο, της Αγλαΐας Κοκωσκή, που συγκέντρωνε επιφανείς επισκέπτες και διανοούμενους, αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο.⁴⁶⁴ Η Αγλαΐα Κοκωσλή ήταν μέλος

⁴⁶¹ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175)

⁴⁶² ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Τα Υπαίθρια Σχολεία και το Σπίτι των Παιδιών «Τα Χελιδόνια» στο Πήλιο». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. 15^{ος}, 2006, σελ. 177-220

⁴⁶³ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 41

⁴⁶⁴ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., ό.π. (σημ. 8)

της Σχολικής Εφορείας (1908-1911) του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου του Βόλου (έκλεισε εξαιτίας της πολεμικής που ασκήθηκε εναντίον του και των κατηγοριών για αθεΐα και δημοτικισμό, με κορύφωση τη δίκη στο Εφετείο του Ναυπλίου το 1914), συνεργάτης του Δημ. Σαράτση και του Αλέξ. Δελμούζου και φίλη του ζεύγους Καραμάνη.⁴⁶⁵

Στο Πρεβαντόριο αυτό η Άννα στέγασε όλη τη στοργή και τη φροντίδα της για τα παιδιά αυτά. Μελέτησε πολλά βιβλία μεγάλων παιδαγωγών για να βοηθηθεί στην προσπάθειά της αυτή και εκμεταλλεύτηκε καλά τις γνωριμίες της. Εκτός από την επαφή με τους «ηγέτες» της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, υπήρξε και μια κοινή σύμπλευση ιδεολογικά του Γιώργου και της Άννας Καραμάνη με τις αρχές του Δημοτικισμού. Έτσι, τη βιβλιοθήκη του Πρεβαντορίου φρόντισε ο κορυφαίος παιδαγωγός Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959), ενώ το ημερήσιο πρόγραμμα ο παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956),⁴⁶⁶ που τότε δίδασκε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, συμπεριλαμβάνοντας ό,τι πιο σύγχρονο και πρωτοποριακό εκπαιδευτικό δεδομένο υπήρχε στην εποχή τους (σχεδόν ταυτόσημο με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ουγγρικής Σχολής στο Sromballhely). Τον Αλέξανδρο Δελμούζο επισκέφθηκε η ίδια η Άννα στη Θεσσαλονίκη (τον οποίο είχε γνωρίσει πριν στην πανσιόν της Κοκωσλή)⁴⁶⁷ για να του ζητήσει να επιμεληθεί το πρόγραμμα.⁴⁶⁸ Έχοντας σπουδάσει στη Γερμανία, ο Δελμούζος γνώριζε άριστα τη λειτουργία των υπαίθριων σχολείων, το εκπαιδευτικό έργο του Hermann Lietz (1907) και μάλιστα είχε επισκεφτεί το 1909 στη λίμνη της Κωνσταντζας στην Ελβετία το παιδαγωγείο στο Gaienhofen, καθώς και το εξοχικό σχολείο Schloss Bieberstein του Lietz και αργότερα έστειλε και τον γιο του να φοιτήσει σε εξοχικό σχολείο. Κάτι παρόμοιο με το Πρεβαντόριο του Πηλίου είχε δοκιμάσει ο Δελμούζος το 1910 στο Ανώτερο Παρθεναγωγείο του Βόλου (με διδασκαλία στο ύπαιθρο). Το πρόγραμμα του Πρεβαντορίου ήταν το καταστάλαγμα των εμπειριών του από τα υπαίθρια σχολεία του εξωτερικού και της Ελλάδας.⁴⁶⁹

Στο Πρεβαντόριο του Πηλίου εργάζονταν μία φιλόλογος (Αγγελικοπούλου ή Αγγελοπούλου)⁴⁷⁰ και μία Γερμανίδα παιδαγωγός. Βαρύτητα δινόταν στο καλό φαγητό – 5 γεύματα την ημέρα (το διαιτολόγιο των παιδιών είχε αναλάβει ο ίδιος ο

⁴⁶⁵ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 41

⁴⁶⁶ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 67

⁴⁶⁷ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁶⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 26

⁴⁶⁹ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 21, 41, 44-45

⁴⁷⁰ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 18

Καραμάνης), την ηλιοθεραπεία, τα λουτρά, τον περίπατο στο βουνό, τη γυμναστική, το παιχνίδι και το ελεύθερο υπαίθριο μάθημα, όλα πρωτοποριακά για την εποχή τους. Κάθε τρόφιμος είχε τη δική του καρτέλα (δελτίον εξετάσεως) με τα στοιχεία του.⁴⁷¹ Η ιατρική παρακολούθηση γινόταν 2 φορές την εβδομάδα, ενώ συνδύαζε ιατρική και παιδαγωγική αγωγή. Τα παιδιά εξέταζε ο Κωνσταντίνος Κούμουλος.⁴⁷² Ο γιατρός όριζε και τα ηλιόλουτρα και τη γυμναστική. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν τα εξής: κείμενα, γεωγραφία, ιστορία, αριθμητική, χειροτεχνία, αργαλειός, κέντημα, γυμναστική, ελαφριά κηπουρική, σχέδιο, ζωοκομία, ενώ γίνονταν και εκκλησιασμοί των παιδιών στην Πορταριά.⁴⁷³

Το Πρεβαντόριο λειτούργησε για 2 χρόνια (1937-8) με διευθύντρια την Άννα Καραμάνη και κατόπιν την διαδέχτηκε από τον Ιανουάριο του 1939⁴⁷⁴ μέχρι την έναρξη του πολέμου (1940)⁴⁷⁵ η γνωστή παιδαγωγός από τον κύκλο των Δημοτικιστών και φιλόλογος, Μαρία Αμαριώτου, η οποία διαμόρφωσε την παιδαγωγική διάσταση του Πρεβαντορίου και η οποία απολάμβανε την αμέριστη εκτίμηση και εμπιστοσύνη του Καραμάνη. Τα παιδιά-τρόφιμοι έρχονταν εκτός από την περιοχή και από την Αθήνα, τη Θεσ/νίκη, τη Γερμανία κ.α. Ίσως το Πρεβαντόριο κατά τα έτη 1940-41 να λειτουργούσε ως «αναπαυτήριο» χωρίς παροχή μόρφωσης,⁴⁷⁶ ενώ από επιστολή του γιατρού Καραμάνη πληροφορούμαστε ότι τον Ιούνιο και Ιούλιο του 1946 νοσηλεύονται στο χώρο του Πρεβαντορίου 12 φυματικοί ασθενείς.⁴⁷⁷

Πολλές φορές, εξέχουσες οικογένειες της αθηναϊκής κοινωνίας παραθέριζαν σε ξενοδοχεία της Πορταριάς και έστελναν τα παιδιά τους – παιδιά της πόλης - στο γειτονικό Πρεβαντόριο του Καραμάνη, για υγεία και εκμάθηση αγωγής. Είναι γνωστά από αναμνήσεις της Άννας, τα ονόματα λίγων παιδιών – Άντα, Γιωργάκης, Άλκης, Λάκης, Τάκης (ο ανεισιός του Αλέξ. Δελμούζου),⁴⁷⁸ Μίνα και Άννα (οι κόρες της Μαρώς Σεφέρη).⁴⁷⁹ Εδώ φιλοξενήθηκαν επίσης οι κόρες του Κων. Τσάτσου (1938),⁴⁸⁰ παιδιά άλλων επώνυμων γιατρών και δύο γερμανόπαιδες.⁴⁸¹ Σε επιστολή

⁴⁷¹ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 48, ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 42

⁴⁷² «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁷³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 53

⁴⁷⁴ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 20

⁴⁷⁵ «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». Εφημ. «ΕΣΤΙΑ» (Αθήνα) 6/7/1940, σελ. 2

⁴⁷⁶ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 49

⁴⁷⁷ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 113

⁴⁷⁸ «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... ό.π. (σημ. 34)

⁴⁷⁹ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 21

⁴⁸⁰ ΤΣΑΤΣΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ,, «Με τον Άγγελο Σικελιανό». Περιοδ. «Ευθύνη», τ. 229, 1991, σ. 1-2

της Μαρίας Αμαριώτου στις 3/8/1940 πληροφορούμαστε για παραμονή στο Πρεβαντόριο και του νεότερου γιου του Γεώργιου Παπανδρέου, Γεώργιου, τότε 12 ετών.⁴⁸²

Η λειτουργία του Πρεβαντορίου σταμάτησε νωρίς. Στη διάρκεια της Κατοχής χρησιμοποιήθηκε από τους Γερμανούς ως στάβλος και αργότερα από τον Ορειβατικό Σύλλογο Βόλου ως Ορεινό Καταφύγιο.⁴⁸³ Ερειπωμένο πια και χτυπημένο και από τον σεισμό,⁴⁸⁴ μένει να θυμίζει τις όμορφες μέρες με τις παιδικές φωνές να αντηχούν στο βουνό.

Η παιδαγωγός Μαρία Αμαριώτου (1896-1997)

Αξίζει να γίνει μία ιδιαίτερη μνεία στο πρόσωπο της φωτισμένης παιδαγωγού και ιδιαίτερα πνευματικού ανθρώπου, Μαρίας Αμαριώτου,⁴⁸⁵ το όνομα της οποίας ήδη έχει αναφερθεί, σχετικά με τη συνεργασία της αρχικά στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών που φιλοξενούνταν στο Πρεβαντόριο και κατόπιν στην ανάληψη των καθηκόντων της Διεύθυνσης του Πρεβαντορίου, αφότου αποχώρησε η Άννα Καραμάνη, δείχνοντας την ίδια φροντίδα και αγάπη στα παιδιά.

Εκεί παρέμεινε μέχρι και τον πρώτο χρόνο της Κατοχής, όταν ο χώρος καταλήφθηκε από τους κατακτητές. Επρόκειτο για έναν άνθρωπο σεμνό, έντιμο, ευγενικό, αποφασιστικό και υποδειγματικού ήθους που απέδιδε τα πάντα στο πνεύμα και τον πολιτισμό, στην αγάπη, στον άνθρωπο.⁴⁸⁶

---

⁴⁸¹ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, ό.π. (σημ. 72) σελ. 48

⁴⁸² ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 21, πληροφορία από το αρχείο του Σανατορίου

⁴⁸³ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 13, ΝΑΖΟΣ Γ., «Ο Τύπος εις την επαρχίαν. Εις το Πήλιον. Εν πρωτότυπον ίδρυμα διά κουρασμένα παιδιά. Εις την παραδεισιακήν γραφικότητα». Εφημ. «Ο ΤΥΠΟΣ», Αθήνα, 29/8/1940, σελ. 1-2

⁴⁸⁴ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 9)

⁴⁸⁵ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., «Ένα βουνό με κομφόν». Εις το περιθώριον της ζωής. Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ», 23/8/1940

⁴⁸⁶ ΣΑΒΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Μαρία Αμαριώτου! Ίσως η μοναδική! Οικουμενικόν Πατριαρχείον - Ιερά Μητρόπολις Πέτρας και Χερρονήσου». Επιστημονική Επετηρίδα, τόμος Β', 2011, σελ. 720

Η Μαρία Αμαριώτου γεννήθηκε στο Καστέλι Φουρνής (Μεραμπέλλου) Λασιθίου Κρήτης στις 10 Ιουλίου του 1896. Μετά τις σπουδές της στο Παρθεναγωγείο του Επάνω Χωριού, στο μικτό Δημοτικό Σχολείο Κεραπολίτισσας (1908 αποφοίτηση) και στο Γυμνάσιο, φοίτησε για 2 χρόνια στο Διδασκαλείο Ηρακλείου και το 1915 έλαβε με άριστα το πτυχίο της δασκάλας.⁴⁸⁷ Δίδαξε σε δημοτικά σχολεία του Λασιθίου μέχρι το 1921, οπότε μετέβη στη Γερμανία (Λειψία, Χαϊδελβέργη, Ιένα, Μόναχο) για συνέχιση των σπουδών της (1921-26 Παιδαγωγικά, Ψυχοπαιδαγωγική, Φιλολογία, Φιλοσοφία, Βυζαντινολογία και Γλωσσολογία). Το 1926 αναγορεύτηκε Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Μονάχου με θέμα της διατριβής της «Το γράψιμο και η αγωγή».⁴⁸⁸ Με τη μελέτη της αυτή είχε το θάρρος να προτείνει το μονοτονικό σύστημα και δη το «επιλεκτικό», όπου ο τόνος μπαίνει όταν χρειάζεται.⁴⁸⁹ Με την επιστροφή της από τη Γερμανία υπηρέτησε ως Διευθύντρια στο Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Ιεράπετρας,⁴⁹⁰ στο Πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια - Το σπίτι των Παιδιών» του Πηλίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και κατόπιν ως Διευθύντρια του Διδασκαλείου Θηλέων Σερρών.⁴⁹¹

Το 1930 διορίστηκε με προσωπική επιλογή του Ελευθ. Βενιζέλου, Εκπαιδευτικός Σύμβουλος στο Υπουργείο Παιδείας. Είναι η πρώτη Ελληνίδα που κατέλαβε μια τέτοια ανώτατη κρατική θέση.⁴⁹² Στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ) συνεργάστηκε στενά με τον τότε Πρόεδρο και Υπουργό Παιδείας, Γεώργιο Παπανδρέου.⁴⁹³ Αργότερα της προτάθηκε θέση Διευθυντή σε Παιδαγωγική Ακαδημία, την οποία δεν αποδέχτηκε και έκτοτε δεν υπηρέτησε ξανά σε δημόσια θέση. Το 1933 αποσύρθηκε στην Αίγινα, όπου μετέφρασε, προσάρμοσε τη διατριβή της και την εξέδωσε στα ελληνικά (1935 και μάλιστα στο μονοτονικό σύστημα).⁴⁹⁴ Εκεί γνώρισε από κοντά τους Ν. Καζαντζάκη και Π. Πρεβελάκη. Με την επιστροφή της στην Αθήνα ασχολήθηκε με δημοσιεύσεις και μεταφράσεις, ενώ έδωσε διαλέξεις και σειρά επιμορφωτικών μαθημάτων για το ευρύ κοινό. Μέλος του κύκλου της Δεξαμενής, γνωρίζεται με τους Κ. Παλαμά, Α.

---

⁴⁸⁷ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., «Μαρία Αμαριώτου: Η φωτισμένη παιδαγωγός (1896-1997). Δέκα χρόνια από το θάνατό της». Διαθέσιμο από το http://www.patriis.gr/articles/116734?PHPSESSID=#.Uk72z9Lt_is (ανακτήθηκε στις 30/8/2007)

⁴⁸⁸ Αμαριώτου Μαρία. Διαθέσιμο από το <http://www.edc.uoc.gr/~didgram/amariotou.htm>

⁴⁸⁹ ΠΑΓΚΑΛΟΥ-ΖΕΡΒΟΥ ΘΕΩΝΗ, «ΜΑΡΙΑ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ. Η συμβουλάτορας». Περιοδικό «ΕΙΚΟΝΕΣ», τ. 76, 16/4/1986, σελ. 42

⁴⁹⁰ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., ό.π. (σημ. 487)

⁴⁹¹ Αμαριώτου Μαρία. ό.π. (σημ. 488)

⁴⁹² ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 26

⁴⁹³ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., ό.π. (σημ. 487)

⁴⁹⁴ Αμαριώτου Μαρία. ό.π. (σημ. 488)

Σικελιανό, Μ. Αυγέρη, Έλλη και Γαλάτεια Αλεξίου. Γνωρίστηκε επίσης με τους πρωτεργάτες του Δημοτικισμού, Δημ. Γληνό, Μαν. Τριανταφυλλίδη και Αλέξ. Δελμούζο.⁴⁹⁵ Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής πρόσφερε τις υπηρεσίες της στον Ε.Ο.Κ.Α. (Εθνικό Οργανισμό Κοινωνικής Αλληλεγγύης),⁴⁹⁶ βοηθώντας τους κατοίκους της Αθήνας τις δύσκολες εκείνες ημέρες, ενώ μετά τον πόλεμο⁴⁹⁷ υπήρξε μόνιμη συνεργάτιδα με χρονογραφήματα και άρθρα στις εφημερίδες «Ελεύθερον Βήμα» (1948-1962) και «Νέα» (Χρονογρ. Στήλη «Από τη σκοπιά της γυναίκας»), όπου είχε την ευκαιρία να γνωριστεί και να συνδεθεί με στενή φιλία με τον κορυφαίο δημοσιογράφο Παύλο Παλαιολόγο.⁴⁹⁸ Έλαβε μέρος σε διεθνή Βυζαντινολογικά Συνέδρια. Η Μαρία Αμαριώτου βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών (1928) για τη διοργάνωση από κοινού με την αδελφή της Σοφία Αμαριώτου, εβδομάδας πρασίνου στην Αθήνα.⁴⁹⁹

Από το αρχείο των εφημερίδων «Κήρυξ» και «Ελευθερία» της Λάρισας, πληροφορούμαστε για δύο ομιλίες-διαλέξεις, που έδωσε η Μαρία Αμαριώτου στη Λάρισα, στο κινηματοθέατρο «Παλλάς» το 1940 (12/6/1940 & 16/6/1940),⁵⁰⁰ οι οποίες προκάλεσαν μεγάλη εντύπωση στο κοινό. Το θέμα αυτών ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον και αξιοπρόσεκτο: «Η αγάπη σαν συνεκτικό και δημιουργικό στοιχείο» και «Ο αιώνιος έρωτας στο σύμπαν - Η αγάπη στο σύμπαν».⁵⁰¹ Επρόκειτο για μια σειρά εβδομαδιαίων διαλέξεων που κράτησαν έναν ολόκληρο χρόνο και πραγματεύονταν τον τρόπο, με τον οποίο είδαν οι άνθρωποι την ψυχή τους στους αιώνες.⁵⁰² Ίσως η φιλόλογος και σπουδαία αυτή παιδαγωγός, εκτός από την προσωπική της διάθεση προσφοράς, ζώντας στο Σανατόριο κοντά στον γιατρό Καραμάνη τότε, να είχε επηρεαστεί αρκετά και από εκείνον, από τη δική του προσφορά και αγάπη προς τον συνάνθρωπο.⁵⁰³

Και η Μαρία Αμαριώτου, γεμάτη από πίστη, έσκυψε πάνω στα προβλήματα της ελληνικής παιδείας, θεωρώντας ότι σκοπός των εκπαιδευτηρίων είναι να δίνουν ηθικές αυτόνομες προσωπικότητες στην κοινωνία, για να γίνεται κι αυτή

⁴⁹⁵ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., ό.π. (σημ. 487)

⁴⁹⁶ ΠΑΓΚΑΛΟΥ-ΖΕΡΒΟΥ ΘΕΩΝΗ, ό.π. (σημ. 489) σελ. 43

⁴⁹⁷ Αμαριώτου Μαρία. ό.π. (σημ. 488)

⁴⁹⁸ ΣΑΒΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, ό.π. (σημ. 486) σελ. 735

⁴⁹⁹ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., ό.π. (σημ. 487)

⁵⁰⁰ «Διάξεις της δίδος Μ. Αμαριώτου». Εκ του γραφείου του Ο.Ε.Λ. Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», Λάρισα, 13/6/1940, «Η σημερινή διάλεξις (της Μ. Αμαριώτου)». Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», Λάρισα, 16/6/1940, «Η προχθεσινή διάλεξις της Δίδος Μ. Αμαριώτου». Εφημ. «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», Λάρισα, 18/6/1940

⁵⁰¹ «Διάλεξις της δίδος Μ. Αμαριώτου». Εκ του γραφείου του Ο.Ε.Λ. Εφημ. «ΚΗΡΥΞ», Λάρισα, 12/6/1940

⁵⁰² ΠΑΓΚΑΛΟΥ-ΖΕΡΒΟΥ ΘΕΩΝΗ, ό.π. (σημ. 489) σελ. 41

⁵⁰³ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 28

ηθικότερη.⁵⁰⁴ Αφιέρωσε τη ζωή της στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και κατ' επέκταση του ελληνικού λαού, και στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση σε σημαντικές περιόδους και στιγμές της ελληνικής εκπαίδευσης.⁵⁰⁵ Δεν είναι τυχαία η εκτίμηση που έτρεφε ο Καραμάνης για την Αμαριώτου και το αντίστροφο. Σώζεται μία συγκινητική επιστολή του γιατρού προς την παιδαγωγό (13/10/1939), στην οποία εκφράζει την εκτίμησή του αυτή,⁵⁰⁶ ενώ σε άρθρο της η Μαρία Αμαριώτου με τίτλο «Ο Άγιος του βουνού» στην εφημερίδα «*TA NEA*» (10/12/1954),⁵⁰⁷ τονίζει τη μοναδική προσωπικότητά του, την πίστη του και το σπουδαίο έργο του, χαρακτηρίζοντάς τον «ήρωα της ζωής και του χρέους, ...που δεν είναι μέσα στα συναξάρια, ούτε στα λεξικά», σε μια εποχή που το Σανατόριο είχε ανάγκη υποστήριξης, καθώς κινδύνευε να κλείσει για οικονομικούς λόγους, γράφοντας γι' αυτό πως «η ιστορία του, ήταν η ιστορία ενός θαύματος».⁵⁰⁸

Από την Ακαδημία Αθηνών βραβεύτηκε ξανά το 1987 για τη συνολική δραστηριότητά της ως καθηγήτριας και εκπαιδευτικής συμβούλου και για την εθνική και φιλανθρωπική της δράση και προσφορά στο κοινωνικό σύνολο κατά τη διάρκεια της Κατοχής.⁵⁰⁹ Πέντε χρόνια αργότερα, το 1992, η αναγνώριση ολοκληρώθηκε με τον ασπασμό του Οικουμενικού Πατριάρχη προς την Μαρία Αμαριώτου, που, υπέργηρη, τον καλωσόρισε κατά την επίσκεψή του στην Κρήτη.⁵¹⁰ Η παιδαγωγός πέθανε στο Ηράκλειο στις 3/11/1997, έχοντας συμπληρώσει έναν αιώνα ζωής και ετάφη στο Καστέλι Φουρνής.

Συνεργασία του Σανατορίου με Ασφαλιστικά Ταμεία

Στο Σανατόριο νοσηλεύτηκαν ναυτικοί, καπνεργάτες και άλλοι ασθενείς, των οποίων τα νοσήλεια κάλυπτε ο ασφαλιστικός τους φορέας, που είχε σύμβαση με το Σανατόριο.⁵¹¹ Από τη μελέτη του εναπομείναντος αρχαιακού υλικού του Σανατορίου, αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες (όχι όμως αρκετές) για τη συνεργασία του Ιδρύματος με Ασφαλιστικά Ταμεία, τα οποία κάλυπταν τα νοσήλεια και τη

⁵⁰⁴ ΣΑΒΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, ό.π. (σημ. 486) σελ. 724, 726

⁵⁰⁵ ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., ό.π. (σημ. 487)

⁵⁰⁶ ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 28

⁵⁰⁷ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

⁵⁰⁸ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

⁵⁰⁹ Αμαριώτου Μαρία, ό.π. (σημ. 488), ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 175) σελ. 28

⁵¹⁰ ΜΑΡΚΑΚΗΣ Ε. ΝΙΚ., «Μαρία Αμαριώτου-Σοφία Μαυροειδή (Οι πνευματικές ιέριες της Φουρνής) Βιβλιοκριτική Γεωργίου Πρατσίνη.» Διαθέσιμο από το http://www.patris.gr/articles/64289?PHPSESSID=#.Uk73E9Lt_is (ανακτήθηκε στις 7/7/2005)

⁵¹¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 20

θεραπευτική αγωγή των εκάστοτε ασθενών. Στις 29/7/1951 το Σανατόριο συνάπτει σύμβαση με το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Ι.Κ.Α.) για τους φυματικούς ασθενείς.⁵¹² Νωρίτερα, η JOINT (American Joint Distribution Committee) κάλυψε την περίοδο 1946-1947 τα νοσήλεια 17 Ελλήνων Εβραίων (στις 8/11/1946 υπογράφηκε το συμφωνητικό με τον Διευθυντή του Σανατορίου, για παροχές σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, σίτιση, κάλυψη των εξόδων, παροχή σε είδος).⁵¹³

Στις Εισπράξεις Βιβλίων Ταμείου του Σανατορίου (βλ. κεφ. Οι πληροφορίες, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα) συναντούμε καταγραφές, όπου αναφέρονται τα Ταμεία που καλύπτουν τα νοσήλεια ασθενών: «Από Οίκον Ναύτου, επιταγήν Τρ. Ελλάδος, λ/σμός ... (15/12/1938)», «Από Ταμείον Θυμάτων Πολέμου, παρ. Ευβοίας, λ/σμός νοσηλίων ... (2/3/1939)», «Από Ναυτικόν Ταμίον υπουργίου Ναυτικών δια λ/σμών νοσ. ... (4/9/1939)», «Από Σιδηρόδρομους Θεσσαλίας νοσήλεια ... (23/10/1939)» και σε ασθενή, στον λογαριασμό των νοσηλείων του καταγράφεται «Αρτεργάτης. Μετρητά παρά Ταμείου Αρτεργατών» (Τ.Α.Α.). Όπως γίνεται κατανοητό, πρόκειται για επαγγελματικούς κλάδους, που πλήττονταν περισσότερο από τη νόσο. Το Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών (Τ.Α.Κ. 1927) στα μέλη του παρείχε περίθαλψη, επίδομα ασθενείας και το 1/3 της βασικής σύνταξης στους φυματικούς.⁵¹⁴ Από επιστολή της Άννης Κούμουλου προς τον γιατρό Γ. Καραμάνη και τον διαχειριστή Ν. Τζαννέτο, στις 3/4/1951 πληροφορούμαστε για ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ: Ι.Κ.Α., ΟΙΚΟΥ ΝΑΥΤΟΥ, ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΥΠΟΥΡΓΙΩΝ κλπ. ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΒΑΘΜΟΥ, ΤΡΑΠΕΖΕΣ, ΑΓΡΟΤΙΚΗ, SHELL, ΑΡΤΕΡΓΑΤΕΣ.⁵¹⁵ Επίσης, από το «Βιβλίο Νοσηλευομένων» (Δωρεάς Αμ. Γκίτζα και Βασ. Μητσάκη) πληροφορούμαστε για Ταμείον Ασφαλίσεων Κληρικών και Ταμείον Ασφαλίσεων Κεραμοποιών.

Ισραηλιτική Κοινότητα και Σανατόριο

Όπως προαναφέρθηκε, η JOINT (American Joint Distribution Committee), μία ισραηλιτική αμερικάνικη οργάνωση, κάλυψε τα νοσήλεια 17 νέων Ελλήνων Εβραίων, που γλίτωσαν ή που επέστρεψαν από στρατόπεδα συγκέντρωσης, από τις Εβραϊκές Κοινότητες Αθήνας και Θεσ/νίκης – που ενδέχεται να ήταν περισσότεροι, οι οποίοι νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο (το χρονικό διάστημα 8/11/1946-28/10/1947), αποτελώντας μία σελίδα της ιστορίας του ιδρύματος ξεχωριστή. Στο συμφωνητικό με

⁵¹² Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18)

⁵¹³ ΦΡΕΖΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, *Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου* (Βόλος 1994), σελ. 111

⁵¹⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 82

⁵¹⁵ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΔΩΡΕΑ Γ. ΜΠΑΚΕΑ, Έγγραφα-Επιστολές

τον τότε Διευθυντή του Σανατορίου, Κωνσταντίνο Κούμουλο, προβλεπόταν οι παροχές σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η σίτιση, η κάλυψη των εξόδων-νοσηλείων, αλλά και η παροχή σε είδος από την JOINT.⁵¹⁶

Η οργάνωση JOINT από το 1915 βοηθούσε φτωχούς και ηλικιωμένους ισραηλίτες σε όλο τον κόσμο. Το 1947 στήριζε περίπου 137.000 παιδιά, προσφέροντας πολύπλευρη βοήθεια, ενδιαφερόταν για εβραίους, νέους και νέες που είχαν υποφέρει στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είτε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης από όπου είχαν επιστρέψει είτε που είχαν καταδιωχθεί στην Ελλάδα, και νοσούσαν από φυματίωση ή υπήρχε υποψία της νόσου και συνεργαζόταν με 380 ιατρικά ιδρύματα σ' όλη την ανατολική Ευρώπη, ένα εκ των οποίων ήταν το Σανατόριο Καραμάνη.⁵¹⁷ Εκτός από μία Επιτροπή, στην Αθήνα υπήρχαν και γιατροί συμβεβλημένοι με την JOINT, οι οποίοι επισκέπτονταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα το Σανατόριο, για να δουν αν οι ασθενείς ήταν ευχαριστημένοι. Το έργο της συντόνιζε ο Διευθυντής της, Marvin Goldfine, ο οποίος ήρθε μάλιστα στον Βόλο στις 16/10/1946 για την παροχή βοήθειας.⁵¹⁸

Εκτός όμως από τις περιπτώσεις των εβραίων φυματικών, των οποίων τα νοσήλια κάλυπτε η JOINT, υπήρχαν και άλλοι ασθενείς από την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσ/νίκης, των οποίων αυτή κάλυπτε τα έξοδα. Από απάντηση σε ερώτημα του Διευθυντή της Κοινότητας Θεσ/νίκης προς το Σανατόριο για το κόστος της νοσηλείας, πληροφορούμαστε ότι ήταν 23.000 δρχ. την ημέρα ανά άτομο, εκτός των χειρουργικών επεμβάσεων.⁵¹⁹ Ενδιάμεσος στην τροφοδοσία με δέματα ρούχων κυρίως, τον Αύγουστο και τον Οκτώβριο του 1947, υπήρξε η Ισραηλιτική Κοινότητα της Λάρισας.⁵²⁰ Η συνεργασία της JOINT και της Κοινότητας με το Σανατόριο σταμάτησε τον Νοέμβριο του 1947.⁵²¹

Ένα γεγονός της περιόδου εκείνης του Εμφυλίου (19 Ιουλίου του 1947) υπήρξε το αίτημα από τη Χωροφυλακή της Πορταριάς προς τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη των ονομάτων των αλλόθρησκων νοσηλευομένων ή μελών του

---

⁵¹⁶ ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Ισραηλίτες και το Σανατόριο*. Βόλος 2011. Διαθέσιμο από το <http://sanatorio-archives.blogspot.gr>, ΦΡΕΖΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 513) σελ. 111

⁵¹⁷ ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 516)

⁵¹⁸ ΦΡΕΖΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, ό.π. (σημ. 513) σελ. 259-261, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 32, ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 5, φ. 24

⁵¹⁹ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 5, ΕΓΓΡ. 19, 20

⁵²⁰ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 5, ΕΓΓΡ. 9, 17, ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 529)

⁵²¹ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 4-5, ΕΓΓΡ. 2, 2

προσωπικού του Σανατορίου, κατόπιν άνωθεν εντολής.⁵²² Σε απάντησή του προς τον Αστυνομικό Σταθμό Πορταριάς στις 20/11/1947, ο Γεώργιος Καραμάνης αποστέλλει κατάσταση των αλλοθρήσκων (ισραηλιτών) νοσηλευομένων, ενώ τονίζει ότι κανείς από το προσωπικό δεν τυγχάνει αλλόθρησκος.⁵²³

Ο Πόλεμος, οι δυσκολίες, το τέλος

Μέχρι τον πόλεμο του '40 ήταν η περίοδος της ακμής του Σανατορίου,⁵²⁴ όμως η δεκαετία 1941-1951 ήταν η χειρότερη, καθώς το Σανατόριο δέχθηκε αλλεπάλληλες λεηλασίες και καταστροφές, χωρίς καμιά απολύτως αποζημίωση.⁵²⁵

Ο Πόλεμος του '40 δεν σεβάστηκε το Σανατόριο. Ο Γεώργιος Καραμάνης τις δύσκολες εκείνες ώρες δεν θέλησε να το εγκαταλείψει. Στις 2 Μαΐου του 1942, ακριβώς στα 33 χρόνια αδιάκοπης λειτουργίας, του κλείσανε το Σανατόριο οι κατακτητές.⁵²⁶ Στις 6 Αυγούστου του 1942, ανήμερα της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, ανατινάχθηκε από τους Ιταλούς η γεννήτρια παραγωγής ηλεκτρισμού του Σανατορίου και στις 16 Σεπτεμβρίου του 1943 οι Γερμανοί ολοκλήρωσαν την καταστροφή, βομβαρδίζοντας τα βασικά κτίριά του για 4 ώρες,⁵²⁷ ως αντίποινα για σαμποτάζ σε γερμανικό αυτοκίνητο και γιατί το θεωρούσαν καταφύγιο των ανταρτών.⁵²⁸ Το Σανατόριο δεν έπαθε τότε πολύ σοβαρές ζημιές, εκτός από το νοσηλευτήριο. Η καταστροφή ολοκληρώθηκε λίγο αργότερα με τη λεηλασία από μία στρατιωτική ομάδα Γερμανών. Το Πρεβαντόριο καταλήφθηκε από τις Δυνάμεις Κατοχής και χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία και κατάλυμα από ομάδα γερμανών αξιωματικών, ο δε Καραμάνης μεταφέρθηκε με τη βία στο Βόλο.⁵²⁹ Μετά την απελευθέρωση ο Γεώργιος Καραμάνης γεμάτος κουράγιο και πεισματωμένος και σε μεγάλη πια ηλικία, δεσμεύτηκε μ' ένα δάνειο της Εθνικής Τραπέζης,⁵³⁰ (δεν εντοπίστηκαν τα ίχνη του στο υλικό που διασώζεται) καθώς και με ιδιωτικά δάνεια, προκειμένου να ξαναστήσει, να ανακαινίσει, να ανασυγκροτήσει και να ξαναλειτουργήσει, επισκευασμένο πλέον, το Σανατόριο. Από την UNRRA έγινε τότε στο Σανατόριο Στρατηγόπουλου στην Πορταριά διανομή νοσοκομειακού υλικού

⁵²² ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 6, ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, ό.π. (σημ. 516)

⁵²³ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 1

⁵²⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 28

⁵²⁵ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 40

⁵²⁶ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 14)

⁵²⁷ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2)

⁵²⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 57

⁵²⁹ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 9)

⁵³⁰ ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ Γ., ό.π. (σημ. 62)

(κρεβάτια, σεντόνια, κουβέρτες, ασπρόρουχα και φάρμακα), ενώ τα παλιά είδη που υπήρχαν εκεί δόθηκαν στο Σανατόριο Καραμάνη. Το διάστημα 10/1944-1/1945 το Σανατόριο καταλήφθηκε από τους αντάρτες, που το λεηλάτησαν και σε μια επιδρομή καταστράφηκε το ακτινολογικό μηχάνημα. Το διάστημα 1948-50 ο Γεώργιος Καραμάνης διέμενε στον Βόλο, στο πατρικό σπίτι του συγγραφέα και ερευνητή Γιάννη Μουγογιάννη, απέναντι από την εκκλησία της Αναλήψεως.⁵³¹ Μαζί του έμενε η αδελφή του, Ελένη και η κόρη της, Ευθαλία. Ο ανεψιός του, Νίκος Τζαννέτος έμενε σε διπλανό σπίτι.⁵³² Όταν ο γιατρός ανέβηκε ξανά στο Σανατόριο, η απογοήτευσή του ήταν μεγάλη, ούτε τότε όμως λύγισε. Χαρακτηριστικά έγραψε σε αθηναίο φίλο του: «Υστερα από 18^{1/2} μήνες προσφυγικής ζωής, ανέβηκα χθες πάνω με ένοπλον κουστωδιάν. Ανεξάλειπτη θα μείνει στην ψυχή μου η φρικτή εικόνα που αντίκρυσσα...», που δεν ήταν άλλη από σπασμένες πόρτες, λεηλασίες, καταστροφή, ακόμα και των εικόνων των αγίων.⁵³³ Από τότε ο Γεώργιος Καραμάνης δεν ξανακατέβηκε ποτέ πια από το βουνό!⁵³⁴

Το Σανατόριο Πηλίου επαναλειτούργησε στις 27-29 Ιουλίου του 1951,⁵³⁵ έχοντας συνάψει σύμβαση με το Ι.Κ.Α. για τους ασφαλισμένους φυματικούς, φροντίζοντας από την αρχή για το προσωπικό του Σανατορίου, τους ασθενείς, τα νοσήλια, ακόμη και για την τηλεφωνική σύνδεση του ιδρύματος (που καθυστερούσε, παρά την αναγκαιότητά της). Ο Γεώργιος Καραμάνης ήρθε σε επαφή με τους γιατρούς Δημ. Χαροκόπο, Ανδρ. Ζάμπαλο και με ιδιοκτήτες σανατορίων, όπως ο Νικ. Μπόμπολας, για διάφορα λειτουργικά θέματα.⁵³⁶ Όμως δεν έτυχε της αναμενόμενης υποστήριξης,⁵³⁷ καθώς και την αύξηση των νοσηλείων από το Ι.Κ.Α., γεγονός που δυσχέρανε την ήδη βεβαρημένη οικονομική κατάσταση του Σανατορίου.

Όλα ήταν πλέον διαφορετικά. Η παρακμή του ιδρύματος ήταν αναπόφευκτη. Η εποχή των σανατορίων της Ελλάδας και των άλλων χωρών είχε πια περάσει και οι αιτίες ήταν πολλές. Η θεραπεία της φυματίωσης είχε ανακαλυφθεί. Οι νέες διαγνωστικές μέθοδοι και τα νέα φάρμακα (πενικιλίνη, αντιβιοτικά, στρεπτομυκίνη),

⁵³¹ Συνέντευξη με τον Γιάννη Μουγογιάννη, 1/2014

⁵³² ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 28

⁵³³ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., ό.π. (σημ. 15)

⁵³⁴ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 162

⁵³⁵ «Το Σανατόριον Καραμάνη». Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ΒΟΛΟΥ, 12/8/1951, σελ. 3

⁵³⁶ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 44, 211

⁵³⁷ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., ό.π. (σημ. 15), ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Π., «Στις κορδέλλες του βουνού». Στο περιθώριον της ζωής. Εφημ. «ΤΟ ΒΗΜΑ», Πέμπτη 14/10/1954, «Το Σανατόριον Καραμάνη». Από όσα μας γράφουν. Εκ της Διοικήσεως του ΙΚΑ. Εφημ. «ΤΟ ΒΗΜΑ» 14/11/1954, «Το Σανατόριον “Καραμάνη” κινδυνεύει. Θα κλείση από έλλειψη νοσηλευομένων». Μηνιαία εφημ. Του ΕΑΣΦΑ, Νοέμβριος 1959, σελ. 1

περιορίζαν κατά πολύ τον αριθμό των ασθενών, τους χρόνους νοσηλείας και έκαναν δυνατή την ίαση αυτών στο οικιακό τους περιβάλλον. Το κόστος της περίθαλψης είχε αυξηθεί, ενώ ο γιατρός Καραμάνης επέμενε στην υψηλής ποιότητας νοσηλεία, τόσο από υγειονομιακή άποψη (καθαρός αέρας, ανάπαυση, ηρεμία, ειδική διαίτα⁵³⁸) όσο και από επιστημονική.⁵³⁹ Η αναπροσαρμογή της δραχμής, η άνοδος του τιμαρίθμου, ο ανταγωνισμός με τα Σανατόρια της Αττικής, η εμπορευματική συναλλαγή στην οποία είχε μετατραπεί πλέον η νοσηλεία και η συνεργασία με τα Ασφαλιστικά Ταμεία, όλα αυτά εμπόδιζαν την επιβίωση του Σανατορίου.

Στον αγώνα του αυτό ο Γεώργιος Καραμάνης είχε στενούς συνεργάτες και συμπαραστάτες, τον ανειψίο του Νίκο Τζαννέτο, τον διαχειριστή Βασίλη Τσιγκλιφή (που έφυγε πρόωρα από τη ζωή στα τέλη της δεκαετίας του '50)⁵⁴⁰ και τους παλιούς του συνεργάτες γιατρούς, φυματιολόγο Δημήτριο (Μίμη) Χαροκόπο (1901-1968, πολύ γνωστός μετέπειτα φυματιολόγος, με τον οποίο διατήρησε στενή φιλία), Ιωάννη Χατζηεμμανουήλ, Παναγ. Στρατηγόπουλο, Ανδρέα Ζάμπαλο (ακτινολόγο), Σπύρο Μάγγο, Γεώργιο Πιτσιώρη, Ανάργυρο Πιζάλ, τον ανειψίο του Κώστα Κούμουλο, τα τελευταία χρόνια (1956-1960) τον Σερραίο φυματιολόγο Φιλάρετο Αμαραντίδη, όπως και τη σύζυγό του, Άννα Καμπανάρη.⁵⁴¹

Ο διακεκριμένος Βολιώτης χειρουργός γιατρός, Γεώργιος Πιτσιώρης (1906-1997) σπούδασε ιατρική στην Λειψία της Γερμανίας και ειδικεύθηκε στη χειρουργική. Διετέλεσε πρόεδρος του Ερυθρού Σταυρού Βόλου, Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Μαγνησίας, Διευθυντής της Χειρουργικής του Νοσοκομείου Βόλου, ήταν κλινικάρχης και για την ανθρωπιστική του προσφορά τιμήθηκε με το παράσημο του Πολεμικού Σταυρού. Ανέπτυξε έντονη κοινωνική και εθνική δράση και διακρινόταν για τη βαθιά συναίσθηση ευθύνης που τον διακατείχε.⁵⁴² Επισκεπτόταν το Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη και πραγματοποιούσε εκεί την ειδική επέμβαση της φρεν(ικ)ο-εξαιρέσεως σ' ένα ορισμένο ποσοστό αρρώστων φυματικών, ενώ ο πατέρας του, συμβολαιογράφος, που η δικαιοδοσία του έφθανε μέχρι την περιφέρεια του Σανατορίου, συνέτασε διαθήκες ασθενών του ιδρύματος.⁵⁴³

---

⁵³⁸ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 86) σελ. 158

⁵³⁹ ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 162-3

⁵⁴⁰ ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 58

⁵⁴¹ ΜΟΥΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 50-51, Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2)

⁵⁴² «Βολιώτες της προσφοράς στη διάρκεια του πολέμου». Διαθέσιμο από το <http://www.taxydromos.gr/article.php?id=95928&cat=1> (ανακτήθηκε στις 29/10/2013)

⁵⁴³ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 423)

Αγαπημένος και έμπιστος φίλος του και συμπαραστάτης, υπήρξε ο δικηγόρος της Αθήνας, φωτισμένος διανοούμενος και δημοτικιστής της πρώτης γραμμής,⁵⁴⁴ Χριστόφορος Δημ. Χρηστίδης (1899-1982), με τον οποίο ο Γεώργιος Καραμάνης θα διατηρήσει μέχρι το τέλος της ζωής του αλληλογραφία και θα τον συμβουλευέται σε νομικά και πρακτικά θέματα. Τη γνώμη και επέμβασή του για επίλυση θεμάτων του Σανατορίου ο γιατρός ζητούσε και από τον πολιτικό Γεώργιο Καρτάλη, με τον οποίο διατηρούσε επίσης φιλικές σχέσεις.⁵⁴⁵

Ο γιατρός Δημ. Χαροκόπος πρωτοανέβηκε στο Σανατόριο το 1929, υπήρξε «μαθητής» του γιατρού Γεωργίου Καραμάνη, και το επισκέφθηκε ξανά το 1952 (23 χρόνια μετά), οπότε και έγραψε συγκινημένος στο «Βιβλίο Επισκεπτών» του Σανατορίου,⁵⁴⁶ τα εξής, εκφράζοντας τη μεγάλη του ευγνωμοσύνη: *«Ευχαριστώ τον Θεόν διότι με ηξίωσε μετά από 23 έτη να επανέλθω εις το σανατόριον εις το οποίον εξετράφην και εις το οποίον οφείλω την επιστημονικήν μου κατάρτισιν αλλά και το σπουδαιότερον, την μαθητείαν κοντά εις εκείνον, ο οποίος αφιέρωσε την ζωήν του εις το μέγα έργον της βοήθειας του αρρώστου. 23 χρόνια πέρασαν από τότε, ζωή ολόκληρος, καθ' ην παρά τα σύννεφα και τας τρικυμίας, που συναντά κανείς εις αυτήν, ο σπόρος που εδέχθην και το φωτεινό παράδειγμά του με καθοδηγεί ακόμα, και εύχομαι αυτό να γίνη μέχρι τέλους της ζωής μου. Ο διδάσκαλος σήμερα δθντούτης συναντάται εις την ώριμον ηλικίαν με τον μαθητήν του. Και η συνάντησις αυτή, ευλογημένη από τον δοτήρα παντός αγαθού ανανεώνει τον σύνδεσμον της αγάπης, η οποία έχει ως συνδετικόν κρίκον Εκείνον (την μόνην αγάπην), υπόσχεται και την συνάντησιν εις την αιωνιότητα».*⁵⁴⁷ Ο Γεώργιος Καραμάνης είχε εμπνεύσει σε όλους αυτούς τους συνεργάτες του, καθώς και στο νοσηλευτικό προσωπικό, το οποίο εκπαίδευσε,⁵⁴⁸ αισθήματα αγάπης και σεβασμού (αν και από τον Τύπο γνωρίζουμε και δημοσίευμα από το Προσωπικό του Σανατορίου με κοινοποίηση παραπόνων για εξουθενωτική εργασία και μικρούς μισθούς⁵⁴⁹).

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν εξαιρετικά δύσκολα. Η δεκαετία του '50 κύλισε με τον τεράστιο και αδιάκοπο αγώνα του γιατρού να «κρατήσει» το Σανατόριο. Παρά τις οικονομικές δυσκολίες ο Γεώργιος Καραμάνης δεν έκανε ποτέ

⁵⁴⁴ ΚΡΙΑΡΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, *Πραγματώσεις και όνειρα. Σταθμοί μιας πορείας* (Εκδ. Ιανός 2001), σελ. 148

⁵⁴⁵ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 45-46, 137, 203

⁵⁴⁶ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2)

⁵⁴⁷ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 423)

⁵⁴⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 51

⁵⁴⁹ «Το Προσωπικό του Σανατορίου Καραμάνη». Εφημ. «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», 28/8/1932

έκπτωση στις παρεχόμενες υπηρεσίες του ιδρύματος. Η υγειονομική περίθαλψη εξακολουθούσε να είναι υψηλή, η διατροφή των ασθενών το ίδιο με μεγάλο κόστος για το ταμείο του. Δεν προσχώρησε ποτέ στο εμπορικό και κερδοσκοπικό σύστημα περίθαλψης, καθόσον ο γιατρός δεν διακατεχόταν ποτέ από την επιθυμία κέρδους. Ό,τι περίσσευε, το τοποθετούσε πάλι στο Σανατόριο.⁵⁵⁰ Στο μεταξύ οι ασθενείς συνεχώς μειώνονταν.⁵⁵¹ Η φυματίωση στην Ελλάδα τελειώνει... Για να εξασφαλισθεί η συνέχεια λειτουργίας του Σανατορίου, ο Γεώργιος Καραμάνης διερεύνησε και τη δυνατότητα συμμετοχής στην «Ένωση Σανατοριαρχών» στην Αθήνα. Ο Καραμάνης είχε επίσης τη συμπαράσταση του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Βόλου, που συχνά μεσολαβούσε στο ΙΚΑ για αποστολή φυματικών ασθενών της Θεσσαλίας στο Πήλιο και όχι στην Αθήνα (ο Γ. Καραμάνης ζητούσε με επιστολές του τόνωση του Σανατορίου με εισαγωγή ασθενών από τη Θεσσαλία σε αριθμό όχι μικρότερο των 40 και τόνιζε την ανάγκη συνεχούς λειτουργίας του Σανατορίου).⁵⁵²

Το Σανατόριο συντηρούνταν πια μόνο χάρη στο πείσμα και τη σχεδόν παράλογη επιμονή του αγέλαστου και συνοφρυωμένου, 85χρονου πια, Γεώργιου Καραμάνη, να το εγκαταλείψει. «Πολλά τα κύματα και χαλεπόν το κλυδώνιον...» (χωρίο του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου, σε επιστολή του γιατρού Καραμάνη στο φίλο του και συνεργάτη, φυματιολόγο Δημ. Χαροκόπο στις 19/10/1952).⁵⁵³ Το διάστημα 1956-1960 (στην παρακμή πλέον του Σανατορίου) υπεύθυνος φυματιολόγος γιατρός του ιδρύματος ήταν πλέον ο Φιλάρετος Αμαραντίδης. Ο γιατρός αυτός επηρεάστηκε από τον Γεώργιο Καραμάνη και σε μαρτυρία του χαρακτηρίζει το γιατρό «εξάίρετον επιστήμονα και υπέροχον άνθρωπον», ενώ αναφέρει και τα εξής: «Είναι αδύνατον άνθρωποι οι οποίοι έζησαν πλησίον του να μην υποστούν μετὰ βολήν εις την προσωπικότητά των, εις τον χαρακτήρα των και εις τον ψυχικόν των προσανατολισμόν».⁵⁵⁴ Σε προσωπική του επιστολή δε προς τον Νίκο Τζαννέτο με χρονολογία 23/6/1963, αναφέρει συγκινητικά για τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη: «...Ο τρόπος της ζωής μου, του σκέπτεσθαι και συμπεριφέρεσθαι, βαθύτατα επηρεασμένος από του μεγάλου μας ιατρού του Κου Καραμάνη, αφ' ης στιγμής τον

⁵⁵⁰ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 46

⁵⁵¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 21-22, 29

⁵⁵² «Το αρχαιότερο ιδιωτικό Σανατόριο. Το Σανατόριο Καραμάνη κινδυνεύει. Θα κλείση από έλλειψη νοσηλευομένων». Εφημ. «ΑΠΟΜΑΧΟΣ», 11/1959, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 46, «Το Σανατόριον Καραμάνη» Από όσα μας γράφουν. Εφημ. «ΤΟ ΒΗΜΑ», 14/11/1954

⁵⁵³ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 157

⁵⁵⁴ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 423), ΑΜΑΡΑΝΤΙΔΗΣ ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ, Το Σανατόριο Καραμάνη εις τα Χάνια του Πηλίου. Εφημ. ΒΟΛΟΥ 1960

γνώρισα, τουλάχιστον μου δίδουν μίαν εξισορρόπηση ψυχικήν και ηρεμίαν. ... Φίλα το χέρι του γιατρού μας, ποτέ δεν τον ξεχνώ και ποτέ δεν τον λησμονώ και πάντα τον έχω βαθιά μέσα στην καρδιά.»⁵⁵⁵

Ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης δεν «πολεμήθηκε» αλλά ίσως «αγνοήθηκε» από κάποια χρονική περίοδο και μετά, πιθανόν λόγω των οικονομικών προβλημάτων, της έλλειψης διάδοχης κατάστασης, του χαρακτήρα του και των επιλογών του. Μαζί του «έσβησε», έκλεισε και ένα νοσηλευτικό ίδρυμα (όπως το Σανατόριο της Πάρνηθας), παράδειγμα για την ελληνική ιατρική ιστορία και πορεία και αφέθηκε να χαθεί και να «σβήσει» ένα ιατρικό και επιχειρηματικό ατομικό επίτευγμα, το οποίο επιβίωσε – με όποιο τίμημα – για 54 έτη και που δεν μπορούσε εύκολα να μετατραπεί σε γενικό νοσοκομείο (όπως το Σανατόριο του Ασβεστοχωρίου). Ήδη το 1940 σε δημοσίευμα στον αθηναϊκό Τύπο είχε γραφτεί σχετικά: *«Δεν παύουν βεβαίως οι αρμόδιοι δια την λησμοσύνην αυτήν, πταίει η μετριοφροσύνη του μεγάλου αυτού πρωτοπόρου που έκανε και κάνει το παν δια να λησμονηθεί από τον κόσμον και από το κράτος. Αλλά το έργον του δεν ανήκει εις αυτόν, ανήκει εις το σύνολον, και το έργον αυτό απομονωμένον εκουσίως από την διευθυνομένην κρατικήν υγιεινήν, διέρχεται κρισίμους στιγμάς.»⁵⁵⁶*

Το Σανατόριο θα κηρύξει πτώχευση στις αρχές της δεκαετίας του '60, όταν καταχρεωμένο θα περιέλθει στους πιστωτές (στον ανεψιό του Καραμάνη, Νίκο Τζαννέτο, στους Αδελφούς Κόσσιαβα – ο Γεώργιος Κόσσιαβας ήταν ο κρεοπώλης του Σανατορίου -, στον παντοπώλη Αρ. Παπαδημητρίου και στον Αντ. Καρύδη), τα μετέπειτα χρόνια ανακαινίστηκε και υπολειτουργούσε μετά από 7 μήνες διακοπή,⁵⁵⁷ ενώ το 1963 θα εγκαταλειφτεί οριστικά (μετά από προσπάθεια των νέων ιδιοκτητών για επαναλειτουργία) και θα αγοραστεί από νέους ιδιοκτήτες.⁵⁵⁸

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Γεώργιος Καραμάνης τα περνούσε κλεισμένος στο δωμάτιό του, που βρισκόταν στον επάνω όροφο του σπιτιού του και ήταν συνεχόμενο του νοσηλευτηρίου.⁵⁵⁹ Αγαπημένη του απασχόληση ήταν η μελέτη και τελευταίοι σύντροφοί του στα διαβάσματα υπήρξαν οι πατέρες της εκκλησίας και

⁵⁵⁵ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΔΩΡΕΑ ΚΙ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ (Επιστολή Γ. Καραμάνη 11/1964)

⁵⁵⁶ ΝΑΖΟΣ Γ., «Ο Τύπος εις την επαρχίαν. Εις το Πήλιον. Εν πρωτότυπον ίδρυμα διά κουρασμένα παιδιά. Εις την παραδεισιακήν γραφικότητα». Εφημ. «Ο ΤΥΠΟΣ», Αθήνα, 29/8/1940, σελ. 1-2

⁵⁵⁷ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), «Το Σανατόριον του Καραμάνη και η ιστορία του». Το πρώτον της Ελλάδος. Η τεράστια έκταση της φθισιοφοβίας πριν από 50 χρόνια. Εφημ. «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ΒΟΛΟΥ, Κυριακή 19 Μαΐου 1963

⁵⁵⁸ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΠΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 59

⁵⁵⁹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΠΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 164

ο Νικόδημος Αγιορείτης. Ο γιατρός παρέμεινε πτωχός όπως ξεκίνησε, μέχρι το θάνατό του έναν χρόνο μετά, στις 9/10 Ιουνίου του 1964.⁵⁶⁰

Ο Γεώργιος Καραμάνης είχε συγγράψει 2 τόμους Απομνημονεύματα των οποίων – δυστυχώς – δεν είναι γνωστή η τύχη, με τίτλο: «Έν είδη απομνημονευμάτων, φίρδην-μίγδην», με την ιστορία του Σανατορίου και φωτογραφίες. Με αποσπάσματα από τα έργα μεγάλων συγγραφέων και ποιητών, καθώς και αποφθέγματα του Αλέξη Καρέλ από στήθους⁵⁶¹ (1873-1944, Γάλλος χειρουργός και βιολόγος, που ασχολήθηκε με τις μεταμοσχεύσεις οργάνων και ιστών και την επιβίωση των κυττάρων, των ιστών και των οργάνων έξω από το σώμα.⁵⁶² Το 1912 τιμήθηκε με το Νόμπελ της Ιατρικής) περί γηρατειών, όπως: «Κανείς δε γηράζει όταν έχει ζήσει έναν ορισμένο αριθμό χρόνων. Οι άνθρωποι γηράζουν μονάχα όταν εγκαταλείπουν τα ιδανικά τους. Το πέρασμα των χρόνων μόνο στην επιδερμίδα μπορεί να φέρει ρυτίδες. Η ψυχή μας όμως μένει αλύγιστη και μόνον όταν χάσουμε τον ενθουσιασμό μας, γεμίζει ρυτίδες κι αυτή»,⁵⁶³ που εξέφραζαν και τον ίδιο τον γιατρό, που ως το τέλος... παρέμεινε ευδιάθετος και αισιόδοξος!⁵⁶⁴

Το εκκλησάκι του Σανατορίου

Στο κτιριακό συγκρότημα του Σανατορίου και συγκεκριμένα στο κεντρικό κτίριο, δημιουργήθηκε μεταξύ των ετών 1952-1958, με τη μετατροπή δύο δωματίων, ένα παρεκκλήσι που ήταν αφιερωμένο στη Ζωοδόχο Πηγή, της οποίας την ονομασία και την ιδιότητα έφερε το Σανατόριο.⁵⁶⁵ Ο εκκλησιασμός ήταν μέσα στο πρόγραμμα των ασθενών, όπως και των μικρών παιδιών του Πρεβαντορίου και όχι μόνο στο συγκεκριμένο χώρο.

Το εκκλησάκι ήταν κατάγραφο εσωτερικά. Ο ζωγράφος του παρεκκλησίου του Σανατορίου, Απόστολος Φιλίππου,⁵⁶⁶ ένας σεμνός καλλιτέχνης και άνθρωπος (απόφοιτος με έπαινο το έτος εκείνο από την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών), στην αγιογράφηση του μικρού αυτού ναού στα 1958, δίκαια αλλά και τολμηρά έδωσε τη

⁵⁶⁰ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 3) σελ. 29-31

⁵⁶¹ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 61

⁵⁶² Διαθέσιμο από το <http://historymed.blogspot.gr/2009/10/alexis-carrel.html>, Διαθέσιμο από το <http://el.wikipedia.org/wiki/Αλεξίς-Καρέλ> ανακτήθηκε στις 11/7/2013)

⁵⁶³ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 4) σελ. 165

⁵⁶⁴ Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 2)

⁵⁶⁵ ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Οι Τοιχογραφίες του Παρεκκλησίου της Ζωοδόχου Πηγής στο Σανατόριο του Πηλίου. Πρώτη προσέγγιση στο έργο του ζωγράφου Απόστολου Φιλίππου». «Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης», Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 26-27/11/2010, *Πρακτικά*, σελ. 743-768 (Αθήνα 2012), σελ. 745

⁵⁶⁶ ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 565) σελ. 746

μορφή του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη ανάμεσα σε πατριάρχες, στη σκηνή «Η εις Άδου Κάθοδος».⁵⁶⁷ Ο γιατρός απεικονίζεται να φορά τη χαρακτηριστική ιατρική άσπρη μπλούζα του, στην τοιχογραφία που σώζεται ακόμη και σήμερα. Ο Φιλίππου ζωγράφισε τον Καραμάνη με ακρίβεια, τον άνθρωπο αυτό που στην αρχή του τολμήματός του τον αμφισβήτησαν ως ιατρό, ενώ αργότερα κάποιιοι τον αποκάλεσαν «άγιο». Δίπλα του απεικόνισε τον οικονομικό διαχειριστή του Σανατορίου, Βασίλειο Τσιγγ(κ)λιφή, που έπεσε με το αυτοκίνητό του και σκοτώθηκε σ' ένα ταξίδι ανεφοδιασμού στον Βόλο.⁵⁶⁸

Το εικονογραφικό πρόγραμμα της αγιογράφησης του ναού, φανερώνει μία επιρροή από το κοινωνικό έργο του Γεώργιου Καραμάνη και των ανθρώπων του Σανατορίου, και της τεράστιας προσφοράς στους αρρώστους. Πώς θα μπορούσαν, έτσι, να απουσιάζουν οι Άγιοι Ανάργυροι, Κοσμάς και Δαμιανός, η μητέρα τους Αγία Θεοδότη και ο Άγιος Παντελεήμων; Επίσης η σκηνή της Φιλοξενίας του Αβραάμ, που παραπέμπει στη φιλοξενία τόσων αρρώστων στο Σανατόριο.⁵⁶⁹

Ο χώρος σήμερα

Όπως κάθε κτίσμα, που παύει να κατοικείται και υπόκειται στις φθορές του χρόνου και του καιρού, έτσι και το Σανατόριο του γιατρού Καραμάνη στο Πήλιο, παρά τη συνεχή λειτουργία του για δεκαετίες και τη μοναδική και συγκινητική ιστορία του, παρουσιάζει σήμερα μια δραματική εικόνα εγκατάλειψης και

⁵⁶⁷ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 59

⁵⁶⁸ ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 565) σελ. 752, 758

⁵⁶⁹ ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 565) σελ. 750-751

καταστροφής. Καταρχήν, με δυσκολία εντοπίζεται ο χώρος και του Σανατορίου και του Πρεβαντορίου, παίρνοντας τη δημοσιά προς τα Χάνια. Οι οξιές και τα πλατάνια, αυτό το φυσικό περιβάλλον, «αγκαλιάζουν» σχεδόν ασφυκτικά το αρχιτεκτονικό αυτό σύνολο, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του οποίου χάνεται μέσα στη σιωπή και τη βουβαμάρα.

Η υγρασία έχει ποτίσει τους τοίχους, ο δυνατός αέρας των χειμώνων έσπασε τα τζάμια, οι ορθάνοιχτες πόρτες στέκονται σιωπηλοί μάρτυρες του παρελθόντος, της ξεχασμένης ιστορίας του. Όλα είναι «σιωπηλά» ερειπωμένα. Η μοναξιά «λεηλάτησε» την ιστορία και προσφορά του, ενώ οι ανθρώπινες επιδρομές λεηλάτησαν το περιεχόμενό του, κυρίως τα έπιπλα. Διάσπαρτα στον εξωτερικό χώρο βρίσκονται αντικείμενα του Σανατορίου, ανάμεσα στα χώματα και τις φυλλωσιές. Ιατρικά εργαλεία, κατεστραμμένες ακτινογραφίες, σπασμένα ή ακέραια μπουκαλάκια ενέσεων και φαρμάκων, διάφορα σωληνάκια, θραύσματα πιάτων και σκουριασμένα μαχαιροπήρουνα, φθαρμένα και μουχλιασμένα κλινοσκεπάσματα, φανερώνουν πως εκεί κάποτε εργάστηκαν - πάνω σ' ένα μεγάλο όραμα - άνθρωποι και πως νοσηλεύτηκαν ασθενείς, των οποίων οι σκέψεις και οι αγωνίες παρέμειναν για πάντα άγνωστες.

Το Sanatorio Project και η Ημερίδα

Το Σάββατο 20 Αυγούστου του 2011, μία ομάδα ανθρώπων, καλλιτέχνες στην πλειοψηφία τους, προσπάθησαν να προσεγγίσουν και να ζωντανέψουν ξανά το χώρο και την ατμόσφαιρα του παλιού, ερειπωμένου πια Σανατορίου ύψους, μέσα από εικόνες και ήχους, από το πρωί ως τη δύση του ήλιου μιας μόνο ημέρας. Η δράση

τους, το πρωτότυπο καλλιτεχνικό σχέδιασμα, η εμπνευσμένη αυτή δημιουργία, ονομάστηκε «Sanatorio project» και ήταν ιδέα των εικαστικών Μαρίας Ανδρομάχης Χατζηνικολάου και Νίκου Ποδιά.

Το Sanatorio project αποτέλεσε ένα καλλιτεχνικό σχέδιασμα, με αντικείμενο τη φθορά, και υλικό που βασίστηκε στο ίδιο το κτίριο και την ιστορία του, στο κοιμητήριο μέσα στο δάσος, στα αρχεία, τα έγγραφα και την επιτόπια έρευνα.⁵⁷⁰ Το σημαντικότερο στοιχείο στην όλη αυτή προσπάθεια ήταν το γεγονός ότι η ιστορία του Σανατορίου δεν είχε ξεχαστεί, το αντίθετο. Είχε αναθερμανθεί από μια καλλιτεχνική οπτική νέων ανθρώπων και έμελλε να φωτιστεί, συνδυάζοντας την ιστορία με την Τέχνη.

Κινητά ευρήματα, απομεινάρια των ημερών λειτουργίας, εικαστικές εφήμερες παρεμβάσεις, όλα μαζί ανέδειξαν το χώρο και το κτιριακό σύνολο, αποδεικνύοντας πως «παραμένει ζωντανό σε μορφή, ό,τι παραμένει ζωντανό σε μνήμη», όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε και καταγράφηκε. Το πρότζεκτ που περιλάμβανε και μουσικά δρώμενα, πραγματοποιήθηκε με την ευγενική υποστήριξη των Δημοτικών Ενοτήτων Πορταριάς, Μακρινίτσας και Αγριάς του ενιαίου Δήμου Βόλου και περιλάμβανε μια in situ δράση - έκθεση, ανοικτή στους επισκέπτες.

Συμμετέχοντες καλλιτέχνες ήταν οι: Δημήτρης Βερνίκος (σκηνοθέτης), Πόλυ Βλάχου (ηθοποιός), Βασίλης Γεροδήμος, Βαγγέλης Ζαφειρόπουλος, Θοδωρής Ζαφειρόπουλος, Σοφία Καγιά (metzo soprano), Γιάννης Καπέλλος, Ελένη Λύρα, Λίνα Μαντίκου, Lily Masson-Aggelopoulos, Γιάννης Μπελιμπασάκης, Μαρία Μπουρίκα, Ισιδώρα Πάσχου, Γιούλα Παπαδοπούλου, Παπαδημητρίου Νίκος, Καλυψώ Παπαδοπούλου, Νίκος Ποδιάς, Μαργαρίτα Σταυράκη, Ολυμπία Τοπτσίδου, Salem Pero (φλαουτίστας), Αθηνά Χατζηγιαννάκη, Μαρία-Ανδρομάχη Χατζηνικολάου, Κώστας Χριστόπουλος. Συνεργάτες: Ράνια Αρμάγου, Κώστας Χριστόπουλος και Μάγδα Κουμπαρέλου.⁵⁷¹

Μία πολύ σπουδαία και σοβαρή πτυχή της δράσης αυτής, ήταν και η δημιουργία ενός ανοιχτού αρχείου στο διαδίκτυο,⁵⁷² το οποίο παρουσιάζει αρχειακό υλικό του σανατορίου, ντοκουμέντα, κείμενα, δημοσιεύσεις, πηγές, συνεντεύξεις και βιντεοσκοπήσεις.

---

⁵⁷⁰ SANATORIO PROJECT (Κατάλογος Έκθεσης Sanatorio Project, Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών 2012), σελ. 5

⁵⁷¹ SANATORIO PROJECT ό.π. (σημ. 570)

⁵⁷² <http://sanatorio-archives.blogspot.gr>

Έναν χρόνο μετά, στις 27/10/2012, στο πλαίσιο της εικαστικής δράσης Sanatorio project που ολοκληρώθηκε τότε, σ' έναν διάλογο παρόντος-παρελθόντος, το Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών διοργάνωσε ημερίδα με θέμα: «Τέχνη, Αρχαία και το Σανατόριο του Γεωργίου Καραμάνη», συνεχίζοντας κατά παρόμοιο τρόπο το εικαστικό αυτό ταξίδι. Κατά τη διάρκεια της ημερίδας αυτής, επιστήμονες και εικαστικοί με τις εισηγήσεις τους έριξαν φως σε γνωστές και άγνωστες πτυχές της επιστημονικής, καλλιτεχνικής και πολιτισμικής ζωής της χώρας μας, με έμφαση στην περίοδο της λειτουργίας του πρότυπου Σανατορίου του Γεωργίου Καραμάνη (1909-1963) στα Χάνια του Πηλίου.⁵⁷³ Από το Πανεπιστήμιο αυτό ξεκίνησε ως φοιτητής ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης, το οποίο τίμησε με την ιατρική του καριέρα και το έργο του και εκεί εργάστηκε ως γραμματέας ο Κωστής Παλαμάς, συχνός επισκέπτης του Σανατορίου. Επίσης, σε παράλληλη έκθεση στο χώρο αυτό, εκτέθηκαν αντικείμενα από το Σανατόριο, που βρέθηκαν *in situ*, όπως αμπούλες, ιατρικά εργαλεία, μπουκάλια φαρμάκων, συλλεγμένα ίχνη του παρελθόντος, πετυχαίνοντας μια αφήγηση της ιστορίας του Σανατορίου και των ασθενών του.⁵⁷⁴

---

⁵⁷³ SANATORIO PROJECT ό.π. (σημ. 570)

⁵⁷⁴ SANATORIO PROJECT (Έκθεση Sanatorio Project, Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών 2012), σελ. 4-5

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΤΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

Η εργασία με τα αρχεία

Όταν μελετά κάποιος τα αρχεία και τις συλλογές ενός τόπου, ενός κράτους, ενός φορέα, ενός ιδρύματος, ενός ατόμου, μελετά, προβάλλει και διαχειρίζεται μια *Κληρονομιά*, που πρέπει να διαφυλαχθεί.

Μεγάλη δυσκολία για τον ερευνητή ενός αρχείου είναι όταν αυτό βρίσκεται διάσπαρτο και όταν το υλικό προς μελέτη είναι αταξινόμητο. Συνήθως αντιμετωπίζει την έλλειψη βασικών αρχειακών πηγών και τη γενικότερη κατάσταση των αρχείων, που δεν έχουν καταγραφεί και δημοσιευθεί. Ένα σημαντικότατο είδος αρχειακού υλικού, από τα σπουδαιότερα σε αξία και σημασία, είναι το φωτογραφικό.

Διατρέχοντας κανείς τις πληροφορίες ενός ιδιωτικού ή δημόσιου αρχείου, πρέπει ξεκινώντας ή κατά την πορεία της έρευνας να αποφασίζει, να αντιλαμβάνεται σωστότερα, για ποιο λόγο ασχολείται μ' αυτό, με ποιες μεθόδους θα το μελετήσει και θα το ερευνήσει και τέλος πώς θα διαχειριστεί το αποτέλεσμα που θα προκύψει από την έρευνα. Η προσέγγιση δηλαδή θα πρέπει να είναι ορισμένη (ως προς τι, γιατί και πώς) και να περιλαμβάνει μεθοδολογία, σκοπό και αποτέλεσμα από την αρχή ως το τέλος, ώστε να συμβάλλει στη σωστή εξήγηση και χρήση των πληροφοριών. Η διαχείριση των πληροφοριών που θα συλλεχθούν, η κατηγοριοποίηση αυτών, οι συνδυασμοί και οι συσχετισμοί που θα προκύψουν, ενδέχεται να εκπλήξουν, να εντυπωσιάσουν ή και να μην επιφέρουν το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Το τελευταίο πρέπει να αποβλέπει πάντοτε στην ευαισθητοποίηση των πολιτών και στο γεγονός ότι κατά ένα βαθμό το αρχείο έχει καταστεί προσιτό.

Τα Ιατρικά αρχεία

Η εργασία πάνω σ' ένα ιατρικό αρχείο είναι μία διαδικασία σύνθετη και πολυεπίπεδη. Υπάρχουν πρωτίστως τα ιατρικά στοιχεία, οι πληροφορίες, καθώς και ο ιστορικός αντίκτυπος αυτών. Ένα ιατρικό αρχείο, καταρχήν, διέπεται στη διάρκεια χρήσης του από το ιατρικό απόρρητο. Ακολουθεί μία συγκεκριμένη οργάνωση, έχει δηλ. δομή και περιλαμβάνει πλήθος και εύρος πληροφοριών, όπως τα προσωπικά στοιχεία του ασθενή/ νοσηλευόμενου (ονοματεπώνυμο, φύλο, ηλικία, τόπο

καταγωγής, οικογενειακή κατάσταση, οικονομικό επίπεδο, πνευματική κατάρτιση, κοινωνική θέση).

Επίσης περιλαμβάνει πληροφορίες για τον χρόνο, το είδος, τις συνθήκες υποστήριξης και νοσηλείας (εάν υφίσταται), τη σχέση ασθενή-ιατρού, την πορεία ίασης, τις συνθήκες αποχώρησης ή θανάτου, βιβλία δαπανών ή εσόδων-εξόδων. Ακόμη ιατρικά βιβλία, πρακτικά συνεδρίων, αλληλογραφία - προσωπική ή με φορείς, ασφαλιστικά ταμεία, ιατρούς αλλά και με ανθρώπους εκτός του χώρου της ιατρικής. Η ποικιλία του περιεχομένου δίνει τη δυνατότητα για άλλου είδους μελέτες, άντληση επιμέρους πληροφοριών και συσχέτιση των δεδομένων με τις συνθήκες της εποχής.

Από εποπτικό υλικό περιλαμβάνει φωτογραφίες, ακτινογραφίες ή άλλου είδους απεικονίσεις. Η σημαντικότερη παράμετρος στη μελέτη ενός τέτοιου αρχείου είναι κατά πόσο είναι διαθέσιμο στον εκάστοτε ερευνητή και προσπελάσιμο (εξαρτάται από το πού ανήκουν τα αρχεία σήμερα) και η οργάνωσή του στην εποχή δημιουργίας του.

Ένα ιατρικό αρχείο δεν είναι ένα «νεκρό» αρχείο, μια συλλογή στοιχείων μόνο αλλά μπορεί να αποτελέσει μία σημαντική πηγή ιστορικών και κοινωνικών πληροφοριών. Η απόσταση από τον πραγματικό χρόνο δεν «αναπληρώνεται» από την τεκμηρίωση που προκύπτει από το αρχείο, όμως «συμπληρώνεται» κατά το μέγιστο δυνατό. Η αποτύπωση, η δημοσίευση, η καταγραφή, υποδεικνύουν την προσωπική άποψη και τοποθέτηση του εκάστοτε καταγράφοντα. Η ανάγκη διατήρησης των αρχείων αυτών είναι πολύ μεγάλη. Γενικότερα, οι ασθένειες και η πορεία /διαδρομή αυτών (εξάπλωση, νοσηρότητα, αντιμετώπιση) αποτελούν ιστορικά ντοκουμέντα με διαστάσεις επίσης πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές.

Ιατρική & Ιστορία

Το ιδιαίτερο στοιχείο της έρευνας ήταν η διαφορετικότητα των δύο εμπλεκόμενων επιστημών, της ιατρικής και της ιστορίας, καθώς και ο αντίκτυπος στον επιστημονικό χώρο μιας τέτοιας έρευνας. Στην ιστορία της αρχαιολογίας ο γερμανός Γιόχαν Γιόαχιμ Βίνκελμαν (1717-1768), θεωρείται ο πατέρας της κλασικής αρχαιολογίας και το βιβλίο του «Ιστορία της τέχνης της αρχαιότητας» (1764) είναι θεμελιώδες. Δεν είναι όμως ευρέως γνωστό πως είχε σπουδάσει θεολογία και ιατρική. Ένας από τους χαρακτηριστικότερους ορισμούς του «ωραίου» είναι του ίδιου, που συνδυάζει και εμπεριέχει και τις δύο επιστήμες και συνοψίζει το μοντέλο της ευζωίας: *«Υπάρχει περίπου η ίδια σχέση μεταξύ κάλλους και των αντιθέτων του,*

όπως αυτή που ισχύει ανάμεσα στην υγεία και τη νόσο: αισθανόμαστε πάντα την ασθένεια, ποτέ όμως το κάλλος και την υγεία». ⁵⁷⁵

Η συμβολή του Ιστορικού στο θέμα «Υγεία και ασθένεια», βρίσκεται στο να κατανοηθεί η επιστήμη της ιατρικής μέσα στα κοινωνικά συμφραζόμενα, στα οποία λειτουργεί. ⁵⁷⁶ Ιστορικές μελέτες που σχετίζονται με την επιστήμη της ιατρικής συμβάλλουν στο συμπέρασμα ότι η ασθένεια και η αντιμετώπισή της, καθώς και οι επιπτώσεις και οι αντιλήψεις που διαμορφώνονται, είναι τοπικά και χρονικά καθορισμένες και υπόκεινται σε κοινωνική μεταβολή. ⁵⁷⁷

Ο Διεπιστημονικός Ερευνητικός Κλάδος, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ, εξετάζει ακριβώς τα ζητήματα αυτά της υγείας και της ασθένειας μέσα στα κοινωνικά συμφραζόμενα και επιτυγχάνει αυτόν τον διάλογο ανάμεσα στην επιστήμη της ιατρικής και της ιστορίας. Όπως επίσης την επίδραση της ιατρικής στις κοινωνικές σχέσεις και τη σύνδεση του ζητήματος υγείας και ασθένειας με το δημόσιο χώρο. Η επιστημονική αυτή ειδικότητα που σχετίζεται με φιλολογικές σπουδές, καθίσταται χρήσιμη στις προσεκτικές αναγνώσεις των κειμένων ή την υποδοχή τους, όπως στην περίπτωση των αρχείων μας. Η εστίαση σε τέτοια θέματα βοηθά στην καλύτερη κατανόηση των ιατρικών πρακτικών και της κοινωνική τους υπόστασης. ⁵⁷⁸

Η οπτική είναι διαφορετική. Ο ιστορικός βλέπει μέσα από τα ιατρικά αρχεία τον άνθρωπο, ο γιατρός τον ασθενή. Ο ασθενής είναι ο άνθρωπος και ο άνθρωπος σε κάποια στιγμή της ζωής του είναι ασθενής. Η συναισθηματική προσέγγιση εντοπίζεται στις συνθήκες κάτω από τις οποίες ερευνάται η σχέση ανθρώπου-ασθένειας, υγείας και κοινωνίας, πτυχές της ανθρώπινης υπόστασης, των οποίων η παρουσίαση απαιτεί «λεπτή» και διακριτική διαχείριση. Αυτό που δεν πρέπει να παραληφθεί και δεν πρέπει να χαθεί από την έρευνα των αρχείων είναι η ανθρώπινη διάσταση. Πίσω από τα έγγραφα και τους καταλόγους, τους κανονισμούς

---

⁵⁷⁵ ΑΡΗΣ ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ, Αισθητικός λόγος και οικονομία των αισθήσεων και των παθών στο 18^ο αι. Η ιστορία της ιατρικής και η γένεση της ιστορίας της τέχνης. Ημερίδα «Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο», 30/9/2011. Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ρέθυμνο 2013. σελ. 62-64

⁵⁷⁶ ΣΕΒΑΣΤΗ ΤΡΟΥΜΠΕΤΑ, Θεωρητικές προσεγγίσεις και προκλήσεις στην κοινωνική ιστορία της ιατρικής. Ημερίδα «Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο», 30/9/2011. Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ρέθυμνο 2013. σελ. 16-47

⁵⁷⁷ ΚΟΡΑΣΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, Προς μια προοπτική σύνθεσης του «φυσικού» και του «κοινωνικού» στο χώρο της ιστορίας της ιατρικής, της υγείας και της αρρώστιας. Ημερίδα «Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο», 30/9/2011. Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ρέθυμνο 2013. σελ. 183

⁵⁷⁸ ΑΡΗΣ ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ, ό.π. (σημ. 575) σελ. 49, 77, 83

λειτουργίας και τις ακτινογραφίες, τα αρχειακά τεκμήρια, υπάρχουν πάντοτε οι άνθρωποι.

Στην ιστορία των τόπων και των πόλεων περιλαμβάνεται και η ιστορία της υγείας ή των ασθενειών του πληθυσμού τους, της νοσολογίας τους. Η νόσος της φυματίωσης αποτελεί ένα πεδίο έρευνας και μελέτης, όχι μόνο από την ιατρική σκοπιά αλλά και από την κοινωνική, αφού αντιμετωπίζεται παράλληλα και ως κοινωνικό πρόβλημα. Στην ουσία, η ιστορία της νόσου της φυματίωσης στην Ελλάδα τον 20ό αιώνα, είναι και η ιστορία της εξέλιξης της ιατρικής αλλά και των κοινωνικών συμπεριφορών.⁵⁷⁹

Το αρχείο του Σανατορίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο

Το αρχείο του Σανατορίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο, ένα αρχείο πλούσιο σε υλικό, ευελπιστούμε να αποκαλύψει τα στοιχεία εκείνα του αγώνα του ιδρυτή ιατρού και να δώσουν μίαν άλλη νότα στην ιστορία αυτή. Αυτό που προσπαθούμε να «μείνει» πίσω είναι η συγκίνηση, η ατέρμονη προσπάθεια, η πίστη και η απουσία συμβιβασμού.

Το αρχείο αυτό αποτελεί τον αδιάψευστο μάρτυρα της ιστορίας του Σανατορίου, του πλαισίου της λειτουργίας του, των προσπαθειών, των στόχων, των επιτευγμάτων αλλά και των κάθε λογής δυσκολιών. Από την πρώτη κιόλας επαφή με το συγκεκριμένο αρχείο, ο ερευνητής ανακαλύπτει ότι πρόκειται για επιμελημένη και οργανωμένη καταγραφή των γεγονότων, των οικονομικών και γενικότερα της ιστορίας του ιδρύματος καθόλη τη διάρκεια της λειτουργίας του, την αυστηρή οργάνωση των στοιχείων των ασθενών, όπως και την ύπαρξη αρχειακής συνειδήσης από τον καταγράφο (συνήθως τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη) ή τους καταγράφοντες τα γεγονότα.⁵⁸⁰ Σίγουρα κάποιο μέρος του αρχείου καταστράφηκε από τον χρόνο και στον χώρο από τις συνθήκες φύλαξής του μετά την αναστολή της λειτουργίας του Σανατορίου. Η εύρεση όμως νέων αρχείων και στοιχείων του νοσηλευτικού ιδρύματος αλλά και του ίδιου του γιατρού Καραμάνη, συμπεριλαμβανομένης της αλληλογραφίας του, προσθέτουν στο ήδη υπάρχον αρχειακό υλικό, κι άλλες πτυχές της ιστορίας του Σανατορίου του Πηλίου αλλά και της προσωπικότητας του ίδιου του γιατρού. Ενός γιατρού και ενός ανθρώπου που νοιαζόταν πραγματικά και για τους ασθενείς του και για το προσωπικό του

⁵⁷⁹ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, ό.π. (σημ. 79) σελ. 145-6, ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 130

⁵⁸⁰ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 15

ιδρύματος. Που φρόντιζε τόσο για τη σωματική όσο και για την ψυχική τους υγεία, αποδεικνύοντάς το μέσα από το πολύπτυχο της δράσης του: υγεία – διατροφή – κλίμα – πολιτισμός – επικοινωνία.

Παράλληλα, δευτερογενείς πηγές, όπως, δημοσιεύματα, διαφημίσεις, εφημερίδες, προφορικές μαρτυρίες, φωτογραφικό υλικό κ.ά. θα φωτίσουν και άλλες πτυχές της ιστορίας του ιδρύματος.

Οι πληροφορίες που αντλούμε από το αρχείο του Σανατορίου, μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες, όπως:

- Προσωπικά στοιχεία νοσηλευομένων
(ονοματεπώνυμο, επάγγελμα, εθνικότητα)
- Κοινωνικές συνθήκες, καθημερινή ζωή
- Ιστορικά στοιχεία
- Οικονομικές συναλλαγές, χρεωπιστώσεις
- Ιατρικά στοιχεία (νοσηλεία, αγωγή, έκβαση νόσου, θεραπεία)

Από τις κατηγορίες των πληροφοριών, που διαμορφώνονται, παρατηρούμε ότι κάλλιστα μπορούν να αποτελέσουν πεδίο έρευνας και μελέτης για τις ειδικότητες ανθρωπολόγου, κοινωνιολόγου, οικονομολόγου, ιστορικού και οπωσδήποτε γιατρού.

Το αρχείο στο ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου

Το αρχείο του Δημοτικού Κέντρου Τεκμηρίωσης Ιστορίας Βόλου περιλαμβάνει έναν Κατάλογο Ασθενών των ετών 1920-1921, ένα Φυλλάδιο - Κανονισμό του Σανατορίου και 3 βιβλία του γιατρού Κωνσταντίνου Κούμολου.

Το αρχείο στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας

Σύμφωνα με τις Αρχές και τις Γενικές Διατάξεις των Γ.Α.Κ., τα αρχεία που αφορούν την υγεία, είναι Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα της Κατηγορίας «Ευαίσθητα Δεδομένα». Η επεξεργασία τους επιτρέπεται για ερευνητικούς και αποκλειστικά επιστημονικούς σκοπούς, τηρείται η ανωνυμία (υπάρχει σαφώς χρονικός περιορισμός) και προστατεύονται τα δικαιώματα των προσώπων που αναφέρονται.⁵⁸¹

---

⁵⁸¹ Γ.Α.Κ. – ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ Διαθέσιμο από το <http://www.gak.gr/>

- Το αρχείο των Γ.Α.Κ.

Το κυρίως σώμα, ο μεγαλύτερος όγκος του αρχείου του Σανατορίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη βρίσκεται στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας. Συγκεντρώθηκε και διασώθηκε ό,τι βρέθηκε σκορπισμένο, με σκοπό να μελετηθεί. Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει φακέλους, βιβλία ασθενών, κατάστιχα λογιστικά, τιμολόγια προμηθευτών, διαφημιστικά φυλλάδια του Σανατορίου, έντυπα της προσωπικής βιβλιοθήκης του γιατρού Καραμάνη και αλληλογραφία.⁵⁸² Στόχος είναι να μελετηθεί το αρχείο σε όλο το εύρος του, ακόμη κι αν πλήθος πληροφοριών δεν αφορά την έρευνα αυτή καθαυτή, που εστιάζεται στη διαχείριση του αρχείου των ασθενών του Σανατορίου.

- Το αρχείο-δωρεά ΚΙ Γουργουλιάνη

Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει φακέλους, στατιστικά δελτία, έντυπα και σημειώσεις του γιατρού Γ. Καραμάνη, καθώς και αλληλογραφία.

- Το αρχείο-δωρεά Γεωργίου Σωτ. Μπακέα

Ο Γεώργιος Μπακέας είναι απόστρατος του Λιμενικού Σώματος, ιδιοκτήτης διαμερίσματος στην Αθήνα, το οποίο αγόρασε από τον Γιάννη Τζαννέτο, γιο του Νίκου Τζαννέτου, και εγγονό της αδερφής του Γεώργιου Καραμάνη, Ελένης. Σε μια αποθήκη του διαμερίσματος, τη δεκαετία του '90 ο Γεώργιος Μπακέας βρήκε μία βαλίτσα με πολύτιμο αρχειακό υλικό του Σανατορίου. Πρόκειται για το προσωπικό αρχείο του Γεώργιου Καραμάνη, που περιέχει πολύ σημαντικές πληροφορίες για το ίδρυμα και για γεγονότα της εποχής, συμπληρώνει τα κενά της 55χρονης ιστορίας του Σανατορίου και της προσωπικής διαδρομής του Καραμάνη, του χαρακτήρα και της σκέψης του, των αγωνιών του και των σχεδίων του, του μεγαλείου της ψυχής του και των τιμητικών διακρίσεων του. Η αξία αυτού του αρχείου από ιστορικής και ιατρικής άποψης είναι πολύ μεγάλη.⁵⁸³

Το υλικό αυτό παρέδωσε ο ίδιος ο Γεώργιος Μπακέας, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) του Νομού Μαγνησίας και περιλαμβάνει τα εξής: επιστολές του γιατρού Καραμάνη με την Άννα και τον Άγγελο Σικελιανό (η άγνωστη μέχρι σήμερα αλληλογραφία αυτών των τριών πρωταγωνιστών είναι αποκαλυπτική για τις μεταξύ τους σχέσεις), αλλά και γνωστούς επιστήμονες, καθώς και αρχείο λοιπών εγγράφων του 1909 του γιατρού Γεώργιου

⁵⁸² Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 15

⁵⁸³ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 15

Καραμάνη, υλικό για τους ασθενείς και τις μεθόδους θεραπείας τους, δημοσιεύματα κ.ά. Σε εγκαίρως έκθεσης με το υλικό αυτό στις 3/6/2013 στον Βόλο με συνεργασία των δύο Φορέων (Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και Γ.Α.Κ. Μαγνησίας) τιμήθηκε ο κ. Μπακέας για την πολύτιμη δωρεά του.

- Το αρχείο-δωρεά Αμαλ. Γκίζα και Βασ. Μητσάκη

Το αρχείο περιλαμβάνει ένα Βιβλίο Νοσηλευομένων από το 1951 μέχρι το 1956.

- Το αρχείο-δωρεά Νίκ. Μαστρογιάννη

Το αρχείο περιλαμβάνει διπλότυπα πληρωμής και σελίδα βιβλίου του 1917.

Το αρχείο Νικολ. Τσακνή

Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει Καταλόγους Ασθενών από τα πρώτα έτη λειτουργίας του Σανατορίου μέχρι τα τελευταία (1909-1967), φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Arosa, φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Davos και Γενεύης, πίνακα θερμοκρασίας ασθενούς Σανατορίου Davos και σχεδιαστικές αποδόσεις θώρακα και πνευμόνων. (Το αρχείο βρίσκεται στην κατοχή του ίδιου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΑΡΧΕΙΑ - ΠΗΓΕΣ

ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ (Γ.Α.Κ.) ΝΟΜΟΥ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ (ΑΕΕ: Ιδιωτ/23.1,2 ΑΒΕ: 5, 27)

Α. ΦΑΚΕΛΟΙ

- ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ (1946-1962)
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ (1925-1961)
- ΔΙΑΦΟΡΑ (1953-1955)

Β. ΒΙΒΛΙΑ (1924, 1935-1962)

Α. ΦΑΚΕΛΟΙ

- ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ (1946-1962)

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 1, Εξερχόμενη Αλληλογραφία 1946-1947

Ο φάκελος περιλαμβάνει «ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΜΕΝΑ» σε:

- ΤΖΟΪΝΤ
- ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΝ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ
- ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΤΕΛΩΝΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ
- ΔΙΟΙΚΗΣΙΝ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
- ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
- ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ
- ΔΑΣΑΡΧΗΝ
- ΠΡΟΕΔΡΟΝ ΚΟΙΝ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΔΡΑΚΕΙΑΣ
- ΤΣΑΥ
- ΑΣΤΥΝ. ΣΤΑΘΜΑΡΧΗΝ ΠΟΡΤΑΡΙΑΣ
- ΔΙΟΙΚΗΣΙΝ ΑΓΟΡΑΝΟΜΙΑΣ
- ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
- ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΝΟΣΗΛΕΥΟΜΕΝΩΝ
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παρακάτω:

ΑΙΤΗΣΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ 24/1/1946 «ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΠΕΡΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΥ ΦΟΡΤΗΓΟΥ 3 ΤΟΝΩΝ».

Επιστολή 18/8/1948

«ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ,
ΓΕΝΙΚΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ,
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΚΟΙΝ. ΥΓΙΕΙΝΗΣ, ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΥ

...

Επιπροσθέτως καθιστώμεν Υμίν γνωστόν, ότι λόγω των κρατουσών συνθηκών ασφαλείας εις την περιοχήν του Πηλίου –ένθα το Σανατόριο και κατόπιν διαταγής των αρμοδίων Στρατιωτικών αρχών της περιοχής διεκόπη προσωρινώς η λειτουργία του Σανατορίου, από του παρελθόντος Οκτωβρίου.

...

Εις τον σημειούμενον αριθμόν των νοσηλευθέντων ασθενών περιλαμβάνεται και ποσοστόν 10% απόρων ασθενών νοσηλευθέντων δωρεάν δαπάναις του Σανατορίου».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 2, Εξερχόμενη Αλληλογραφία 1962

Σε δακτυλογραφημένη σελίδα διαστάσεων 29x21 εκ., διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο – «δ ι α θ ή κ η »:

«Ο Γεώργιος Κ. Καραμάνης, ιατρός, ο μόνος ιδιοκτήτης, μέχρι τούδε, του Σανατορίου Πηλίου “Η Ζωοδόχος Πηγή” εκχωρεί νυν εις τον Μητροπολίτην Δημητριάδος Σεβασμιότατον Κύριον Κύριον Δαμασκηνόν, πλήρη ιδιοκτησίαν και κυριότητα επί του Σανατορίου Πηλίου, άνευ ουδεμιás υποχρεώσεως ή όρου, δυνάμενον να χρησιμοποιήσει τούτο δι’ ον, ως κρίνει χρησιμότατον και ωφελιμότερον σκοπόν. Αν ως τοιούτον κρίνη και την περίθαλψιν των Αναπήρων, τούτο είναι και ο πόθος μου.

Εν Σανατορίω Πηλίου

Τη 15 Αυγούστου 1962

υπογραφή Γεώργιος Κ. Καραμάνης»

Δεν γνωρίζουμε αν το γραπτό αυτό έφθασε ποτέ στα χέρια του παραλήπτη, Μητροπολίτη Δημητριάδος κ.κ. Δαμασκηνού. Ενδεχομένως, η οικονομική δυσχέρεια, η πίεση των πιστωτών και η ανασφάλεια και αγωνία του Γεώργιου Καραμάνη για το μέλλον του Σανατορίου, τον ώθησαν στο να συντάξει ένα κείμενο διαθήκης, πλην όμως ουδέποτε εκτελεστέο.

Στον ίδιο φάκελο υπάρχει χειρόγραφη σελίδα ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ του 1962, διαστάσεων 29x21 εκ. με τίτλο «Κατάστασις Μηνιαίων Αποδοχών Προσωπικού», όπου αντλούμε την πληροφορία ότι «εις τους μισθωτούς πα ρ έ χ ε τ α ι διατροφή, στέγη κ.λπ.». Οι εργαζόμενοι του Σανατορίου δηλ. δεν επιβαρύνονταν οικονομικά για τη διαμονή και σίτισή τους.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 3, Εξερχόμενη Αλληλογραφία με Ι.Κ.Α. 1952-1962

Στον φάκελο αυτό βρίσκουμε Αιτήσεις του γιατρού Γ. Καραμάνη προς το Ι.Κ.Α. να αυξηθούν οι κλίνες, ώστε στη σύμβαση να είναι αυτές 44. Επίσης Αιτήσεις του για αύξηση των νοσηλείων (αναπροσαρμογή δραχμής), καθώς και Αιτήσεις για τηλεφωνική γραμμή. Από την άλλη πλευρά, βρίσκουμε Εντολές Διακοπής

Νοσηλείας από το Ι.Κ.Α. προς το Σανατόριο, «Εκθέσεις των Πεπραγμένων εις το Σανατόριο... προς το Ι.Κ.Α.» αλλά και Απορριπτική Απάντηση από το Ι.Κ.Α. (4/3/1953) για αύξηση των νοσηλείων. Επίσης, την παρακάτω σελίδα:

(ΕΓΓΡ. 175) «ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ»

Δακτυλογραφημένο κείμενο, μίας σελίδας, διαστάσεων 28,9x22 εκ., του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, ένα είδος ημερολογίου με τα σπουδαιότερα γεγονότα της ιατρικής του καριέρας και της πορείας του Σανατορίου:

1909. – Ίδρυσις του Σανατορίου Πηλίου.

1912. – Β΄ Ελληνικόν συνέδριον κατά της φυματώσεως εν Βόλω. Επίσκεψις των συνέδρων εις Σανατόριον κατόπιν προσκλήσεως. (Μεταξύ αυτών: ο Βασ. Πατρίκιος και Καθηγ. Μαρ. Γερουλάνος)

1915. – Πρώτη απόπειρα ιδρύσεως «Μετοχικής Εταιρίας Σανατορίων Πηλίου».

1923. – Ίδρυσις Ανωνύμου Εταιρείας «ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΠΗΛΙΟΥ ΑΕ» κεφαλαίου 10.000 £ Αριθ. Βασιλικού Διατάγματος 16-4-23.- Εσωκλείομεν το Καταστατικόν της.

1927. – Άφιξις Ελβετού αρχιτέκτονος Τράξελ εκπροσώπου Ομάδος Ελβετών κεφαλαιούχων. Επεσκέφθημεν διαφόρους τοποθεσίας καταλλήλους δια την οικοδομήν Σανατορίων.

1929. – Ίδρυσις Μετοχικού Σανατορίου του Ιατροφαρμακευτικού Σώματος, επροτάθη η συμμετοχή του Σανατορίου. Ενεγράφη δια μετοχάς ενός εκατομμυρίου δρχ.

1933. – Απονομή υπό της Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης εις το Σανατόριον Βραβείου εκτός συναγωνισμού.-

1937. – Αίτησις του Σανατορίου προς το αρμόδιον Υπουργείον δια την Χορήγησιν των μέσων προς επέκτασιν του Σανατορίου.-

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

- 1909.- *Ιδρύσις τοῦ Σανατορίου Πηλίου.-
- 1912.- Β' Ἑλληνικὸν συνέδριον κατὰ τῆς φυματιώσεως ἐν Βόλῳ. (Ἐπίσκεψις τῶν συνέδρων εἰς Σανατόριον κατόπι προσκλήσεως. (Μεταξὺ αὐτῶν τοῦ Βασ. Πατρι- κιοῦ καὶ Καθηγ. Μαρ. Γερουλιανῶς.)
- 1915.- Πρῶτη ἀπόπειρα ἰδρύσεως Μετοχικῆς Ἐταιρίας Σανατορίων Πηλίου
- 1923.- Ἰδρύσις Ἀνωνύμου Ἐταιρίας "ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΠΗΛΙΟΥ Α.Ε." κεφαλαίου 10.000 £
- 1927.- Αἰθ. Βασιλικὸν Διατάγματος 16-4-23.- Ἐσωκλειόμεν τὸ Καταστατικὸν τῆς.
- 1929.- Ἰδρύσις Μετοχικοῦ Σανατορίου τοῦ Ἰατροφαρμακευτικοῦ Σώματος, ἐπρωτοση ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σανατορίου. Ἐνεγέρθη διὰ μετοχὰς ἐνὸς ἐκατομυρίου Εἰρη- κίου Βραβείου ἐκτὸς συναγωνισμοῦ.-
- 1933.- Ἀπονομή ὑπὸ τῆς Διευθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης εἰς τὸ Σανατόριον
- 1937.- Αἰτήσεις τοῦ Σανατορίου πρὸς τὸ ἄρμόδιον Ὑπουργεῖον διὰ τὴν χορήγησιν τῶν μέσων πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Σανατορίου.- ΠΗΛΙΟΥ
- 1939.- Ἐπ' ευκαιρίᾳ συμπληρώσεως τριακονταετίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σανατορίου τὸ Ἐπιστημονικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἰδρύματος "ΣΩΤΗΡΙΑ" προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Βαλτῆ, ἐγκωμιάζει τὴν δράσιν τοῦ Σ.Π. καὶ ἀποστέλει διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σωτηρίας κ. Μεταλληνοῦ τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῶν πρακτικῶν.- Δημοσίευσις τῶν πρακτικῶν εἰς τεύχος τῆς ΣΩΤΗΡΙΑΣ
- 1940.- Ἀπενεμήθη ὁ Ἀργυρὸς Σταυρὸς τοῦ Βασ. Ταγμάτος τοῦ Φοίνικος διὰ τὰς ὑπηρεσίας μου.
- 1942.- Κατάληψις τοῦ Σανατορίου ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν Στρατευμάτων.-
- 1943.- Ἀναχώρησις τῶν Ἰταλῶν.- Ληλασία καὶ καταστροφαι.- (Ἐπικρατοῦ)
- 1943.- 16/9 Βομβαρδισμὸς Σανατορίου ὑπὸ Γερμανικῶν Ἀεροκράνων. Διάρκεια βομ- βαρδισμοῦ ὥρα 4.30.- Ἀναχώρησις οἰκογενεῖας Γ. Καραμάνη ἐκ Σανατορίου.
- 1943.- 30/9 Ἐπιστροφή Γ. Καραμάνη εἰς Σανατόριον. Κατάληψις τοῦ ὑπὸ τῶν Γερμα- νῶν ἰδρύματος (Ες-Ες καὶ ἠεροκορίας.) Καταστροφαι Ληλασία.-
- 1944.- 20/10. Ἀναχώρησις τῶν Γερμανῶν. Κατάληψις ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν.-
- 1945.- 20/1 Ἀναχώρησις ἀνταρτῶν.- Ζημία.- Φθορα.- Ληλασία.-
- 1945.- 30-5. Αἰτήσεις πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Ὑγείνης διὰ χορήγησιν Δανείου πρὸς ἐπίσκεψιν Σανατορίου.-
- 1946.- 2-6. Ἐπαναλειτούργια τοῦ Σανατορίου.
- 1947.- 28-10. Διακοπὴ ἐργασιῶν Σανατορίου λόγῳ ἐντάσεως δράσεως συμμοριτῶν Ἀλλεγκάλληλοι Ληλασία.
- 1948.- 16-1. Ἐγκατάληψις τοῦ Σανατορίου εἰς τὸ "εἶλεος τῶν συμμοριτῶν. Κάθοδος Γ. Καραμάνη εἰς Βόλον.- Τεράστια φθορα Ληλασία.-
- 1951.- 29 Ἰουλίου.- Ἐπαναλειτούργια τοῦ Σανατορίου.- Σύμβασις μετ' Ἰδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων.-

Τὰ κνωτέρω ἐλιγθισαν ἀπὸ τῆς "Ἀπομνημονώσεως" τοῦ κ. Γ. Καραμάνη, τὰ ὁποῖα ἐνεγράφησαν κατόπιν ἐπιτηδεί- τος κ. Χρ. Χουσιδίου

1939. – Ἐπ’ ευκαιρία συμπληρώσεως τριακονταετίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σανατορίου ΠΗΛΙΟΥ το Ἐπιστημονικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἰδρύματος «ΣΩΤΗΡΙΑ» προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Βαλτῆ, ἐγκωμιάζει τὴν δράσιν τοῦ Σ.Π. καὶ ἀποστέλει διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Σωτηρίας» κ. Μεταλληνοῦ τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῶν πρακτικῶν.- Δημοσίευσις τῶν πρακτικῶν εἰς τεύχος τῆς ΣΩΤΗΡΙΑΣ.

1940. – Απενεμήθη ο Αργυρούς Σταυρός του Βασ. Τάγματος του Φοίνικος δια τας υπηρεσίας μου.
1942. – Κατάληψις του Σανατορίου υπό των Ιταλικών Στρατευμάτων.
1943. – Αναχώρησις των Ιταλών.- Ληλασίου και καταστροφαί.-
1943. – 16/9 Βομβαρδισμός Σανατορίου υπό Γερμανικών Αεροπλάνων. Διάρκεια Βομβαρδισμού ώραι 4.30.- Αναχώρησις οικογενείας Γ. Καραμάνη εκ Σανατορίου.
1943. – 30/9 Επιστροφή Γ. Καραμάνη εις Σανατόριον. Κατάληψις του υπό των Γερμανών. (Ες Ες και αεροπορίας). Καταστροφαί ληλασίου.-
1944. – 20/10. Αναχώρησις των Γερμανών. Κατάληψις υπό των ανταρτών.-
1945. – 20/1. Αναχώρησις των ανταρτών.- Ζημιαί – φθοραί - ληλασίου.-
1945. – 30-5. Αίτησις προς το υπουργείον Υγιεινής διά χορήγησιν Δανείου προς επισκευήν Σανατορίου.-
1946. – 2-6. Επαναλειτουργία του Σανατορίου.
1947. – 28-10. Διακοπή εργασιών Σανατορίου λόγω εντάσεως δράσεως συμμοριτών. Αλλεπάλληλοι ληλασίου.
1948. – 16-1. Εγκατάληψις του Σανατορίου εις το έλεος των συμμοριτών. Κάθοδος Γ. Καραμάνη εις Βόλον.- Τεράστια φθοραί ληλασίου.-
1951. – 29 Ιουλίου.- Επαναλειτουργία του Σανατορίου.- Σύμβασις με Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων.-
- Στο κάτω μέρος της σελίδας γράφεται χειρόγραφα: «Τα ανωτέρω ελήφθησαν από τα “Απομνημονεύματα” του κ. Γ. Καραμάνη, τα οποία συνεγράφησαν κατόπιν επιμονής του κ. Χρ. Χρηστίδη.-».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 4, Εισερχόμενη Αλληλογραφία από American

Joint Distribution Committee 1946-7

Στον φάκελο αυτό υπάρχουν επιστολές σχετικά με τα νοσήλεια των εβραίων ασθενών, τη συμφωνία μεταξύ του Σανατορίου και της Joint, όπως επίσης και επιστολές σχετικά με τα αποσταλθέντα είδη από την Joint (τρόφιμα, κλινοσκεπάσματα). Σε σημείωμα με ημερομηνία Πρωτοκόλλου Παραλαβής 25/2/1947, πληροφορούμαστε για τέτοια είδη: «σαπούνι, αυγό σκόνη, όρυζα, σολωμός, σαρδέλλι κουτιού, σπαγέτο, άλευρον».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 5, Εισερχόμενη Αλληλογραφία από Ισραηλιτική

Κοινότητα Θεσσαλονίκης 1947

Ο φάκελος περιλαμβάνει ευχαριστήριες επιστολές από την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης προς τον Ιατρό του Σανατορίου, Κωνσταντίνο Κούμouλο για το ενδιαφέρον του προς τους ασθενείς της Κοινότητας κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο Σανατόριο. Επίσης επιστολές σχετικά με ποσά νοσηλείων, εμφύσματα ποσών, αποστολή ειδών ιματισμού κ.ά.

Από μία επιστολή με ημερομηνία 2/7/1947 πληροφορούμαστε ότι η αναχώρηση τριών ασθενών (της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης) για το Σανατόριο, με νεότερη διαταγή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Θεσσαλονίκης, θα καθυστερούσε ένα τριήμερο λόγω διακοπής της τακτικής αεροπορικής συγκοινωνίας. Ενδιαφέρουσα πληροφορία είναι ότι θα επιτυγχάνονταν η αναχώρηση των ασθενών αεροπορικάς μέχρι τη Λάρισα και από εκεί σιδηροδρομικά για τον Βόλο!

Στον φάκελο υπάρχει επίσης επιστολή της Ισραηλιτικής Κοινότητας Λαρίσης με ημερομηνία 26/8/1947 σχετικά με παράκληση της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης να αποσταλεί δέμα με μεταχειρισμένο ρουχισμό για τους ομόθρησκους ασθενείς του Σανατορίου.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 6, Έγγραφα λαμβανόμενα από 1-1-1947

(Υπουργείου Υγιεινής, Τελωνείου Βόλου, Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας,
Φυλακίου Χωροφυλακής Πορταριάς, Τ.Σ.Α.Υ.)

Ο φάκελος αυτός περιλαμβάνει επιστολές με ενδιαφέροντα και αρκετά διαφορετικά στοιχεία από τα προηγούμενα, καθώς πληροφορούμαστε για πρωτοβουλίες απογραφής /καταγραφής των υπαρχουσών καταστάσεων και δεδομένων στο χώρο της Υγείας. Αναφέρονται τρία (3) παραδείγματα:

1) «ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
G.R.P.C.D.
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ
ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ

Α Π Ο Γ Ρ Α Φ Η Ι Δ Ι Ω Τ Ι Κ Ω Ν Κ Λ Ι Ν Ι Κ Ω Ν
PRIVATE CLINICS SURVEY
QUESTIONNAIRE»
(ακολουθεί ερωτηματολόγιο)

2) «Επιστολή 18-1-47 ΕΠΕΙΓΟΝ
ΑΠΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ 3^{ΟΝ}
ΑΡ. ΠΡ. 3633
ΕΓΚ. 26

ΠΡΟΣ

Τα Υγειονομικά Κέντρα του Κράτους
Υγειονομικά και Νοσηλευτικά Ιδρύματα
Κρατικά, Δημοτικά Ιδιωτικού Δικαίου και
Ιδιωτικές Κλινικές και Σανατόρια.
Εις Ελληνικήν Πολεμικήν Περίθαλψιν,
Αμερικανικόν Ίδρυμα Εγγύς Ανατολής.

Προκειμένου περί κατάρτισεως Μητρώου Διπλωματούχων Αδελφών Νοσοκόμων και Πρακτικών τοιούτων παρά του Υπουργείου Υγιεινής, παρακαλούμεν υμάς όπως μας αποστείλητε ονομαστικήν κατάστασιν των υφ' ημάς υπηρετουσών αδελφών Διπλωματούχων και Πρακτικών (με τα κάτωθι στοιχεία):...».

3) «Εν Αθήναις τη 29-4-1949
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΓΕΝ. Δ/ΝΤΟΥ
ΕΓΚ. 169
ΑΡ. ΠΡΩΤ. 29003

ΠΡΟΣ

Την Κλινικήν Γ. Καραμάνη
Βόλος

Έχομεν την τιμήν να αποστείλωμεν υμίν συνημμένως ερωτηματολόγιον, συνταχθέν τη συνεργασία του Τμήματος Δημοσίας Υγείας της Αμερικανικής Αποστολής Οικονομικής Συνεργασίας και να παρακαλέσωμεν όπως συμπληρώσετε τούτο μετά πάσης ακριβείας και προσοχής μέχρι της 31^{ης} Μαΐου 1949.

...

Επιθυμούμεν να τονίσωμεν ιδιαίτερος την εξαιρετικήν σημασίαν, την οποίαν αποδίδομεν και ημεείς και η Αμερικανική Αποστολή εις την ακρίβειαν των ..θησομένων υφ' υμών απαντήσεων και στοιχείων, τα οποία θέλουν χρησιμεύσει ημίν δια την πλήρη εξακρίβωσιν των νοσηλευτικών αναγκών της Χώρας και των υφισταμένων ελλείψεων και την μελέτην του αποτελεσματικωτέρου τρόπου συμπληρώσεως αυτών.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
Κ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ»

- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ (1925-1961)

Η έρευνα και ανάλυση των οικονομικών στοιχείων-τεκμηρίων στο Αρχείο του Γεώργιου Καραμάνη από το Σανατόριο του Πηλίου, δεν ήταν ιδιαίτερα εύκολη, με την έννοια της απλής διαδικασίας καταγραφής των πληροφοριών. Επρόκειτο για πολλαπλές επαναλήψεις στοιχείων, με λιγότερο ενδιαφέρον από άλλου είδους τεκμήρια. Δεν πραγματοποιήθηκε σε βάθος, αναλυτικά και συγκριτικά αλλά ο απώτερος στόχος ήταν η κατανόηση της οικονομικής διαχείρισης του Σανατορίου. Επίσης λειτούργησε συνθετικά ως προς τις υπόλοιπες πληροφορίες και καταγραφές του αρχείου.

Φόρος Συνολικής Καθαρής Προσόδου 1925-1941

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 7

Πρόκειται για διπλότυπα Αποδεικτικά Εισπράξεως και Ατομικές Προσκλήσεις για Καταβολή του Φόρου προς το Δημόσιο, των ετών 1925-1941.

Λογαριασμοί 1945-1946

(Φύλλα Δεκαπενθημέρου Ταμειακής Τακτοποίησης)

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 8

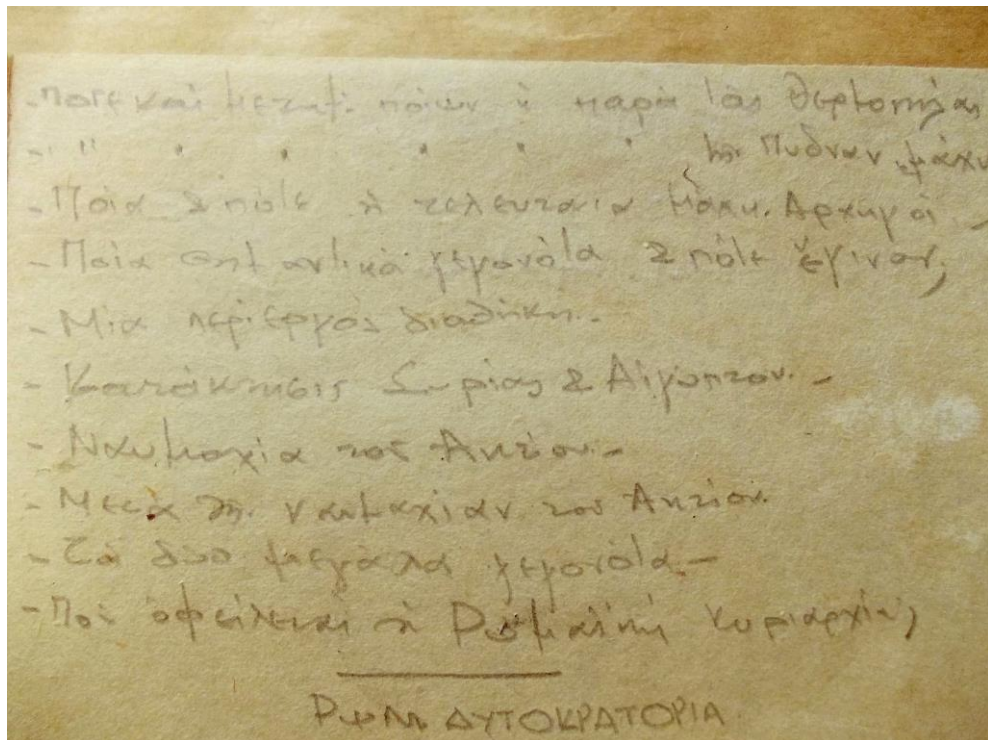
Ένα χειρόγραφο σημείωμα, ανάμεσα στα τιμολόγια και τις αποδείξεις, αποτέλεσε την έκπληξη αυτού του φακέλου του Σανατορίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη. Σε διπλωμένο χαρτί, μπεζ χρώματος, διαστάσεων ανοιχτό 17,5x25 εκ., διπλωμένο 17,5x12,5 εκ., υπήρχαν καταγεγραμμένα τα παρακάτω:

Εξωτερικά: «Νοσήλια – Ταμείον 1.000.000».

Εσωτερικά στη δεξιά και στην πίσω αυτής σελίδα:

- «- Πότε και μεταξύ ποίων η παρά τας Θερμοπόλας.
- " " " " " την Πύδναν μάχην.
- Ποία και πότε η τελευταία μάχη. Αρχηγοί.
- Μία περίεργος διαθήκη.
- Κατάκτησις Συρίας & Αιγύπτου.

- Ναυμαχία του Ακτίου.
  - Μετά την ναυμαχίαν του Ακτίου.
  - Τα δύο μεγάλα γεγονότα.
  - Πού οφείλεται η Ρωμαϊκή Κυριαρχία;
- ΡΩΜ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ**
- Κατάλυσις Δημοκρατίας.
  - Τίτλος Οκταβιανός – Συνεργάτες του Οκταβιανού.
  - τι ήσαν και τι έκαναν – Κατάστασις εις το Ρωμ. Κράτος.
  - Έκτασις του Ρωμ. Κράτους.
  - Τύχη των ελληνικών πόλεων.
  - Θάνατος του Οκταβιανού.
  - Γέννησις Χριστού.
  - Διάδοχος Αυγούστου.
  - Μετά τον Καίσαρος.
  - Αντωνίνος.

- Τι περίοδος ήτο η μετά τον Αύγουστον.
- Δευτέρα ...(:)
(πίσω σελίδα)
- «Χρυσ... ... (:);» ... (:); διατί;
- ... (:); πόλεμος.

- *Εχθροί του Ρωμ. Κράτους.*

Η αγάπη του γιατρού για την αρχαία ιστορία και τους συγγραφείς, αποδεικνύεται από τις σημειώσεις του στο πρόχειρο τούτο χαρτί, όπου σε χρονολογική σειρά παρέθεσε ιστορικά γεγονότα και τις επισημάνσεις /σχόλιά του. Δυστυχώς, δεν εντοπίστηκαν στο αρχείο του Σανατορίου άλλα τέτοια δείγματα.

Στο Ταμείο των ημερομηνιών 1-15/6/1945 μέσω της λεπτομερούς καταγραφής των προμηθειών και του συνόλου των ταμειακών εξόδων, έχουμε μία σαφή εικόνα της καθημερινής διαβίωσης των ασθενών και γενικότερα του Σανατορίου. Συγκεκριμένα αναφέρονται:

«Πετρέλαιο, σπίρτα, σαπούνι, κριθαράκι, φιδές, κατσίκι, λαχανικά, αυγά, κουάκερ, καφές, ελιές, μαργαρίνη, λεμόνια, κορν-φλάουρ, φάβα, φρούτα, πιπέρι, ξύδι, μανέστρα κ.ά. Σύνολο 331.505 δρχ.»

Στο Ταμείο των ημερομηνιών 31/5 και 15/6/1947 είναι ενδιαφέρουσες μερικές λεπτομερείς καταγραφές των εργασιών και των προμηθειών, που φανερώνουν την προσεκτική διαχείριση, τήρηση και συγκέντρωση των οικονομικών αρχείων.

- Καθαριότητα Σανατορίου 9.000
- Εισιτήριο καθαρίστριας 3.000
- Μεταφορά κλινών 30.000
- Μεταφορά υλικών 9.000
- Αξία θερμομέτρου 10.000
- Αξία σκούπας 5.000
- Αξία γεωμήλων 12.600
- Αξία άλατος 14.850
- Αξία ζακχάρεως 3 κιλά 42.000
- Αξία οينوπνεύματος 2 κιλά 24.000
- Αξία γάλακτος 27,625 οκ. 33.150

Χαρακτηριστικός είναι και ένας χειρόγραφος πίνακας ισοσκελισμένων χρεωπιστώσεων, που υπάρχει στον φάκελο, με τίτλο «Προσωρινόν Ισοζύγιον Επαληθεύσεως, τη 31-XII-45».

ΣΕΛΙΣ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	Λ/ΣΜΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ	ΠΟΣΑ		ΥΠΟΛΟΙΠΑ	
		ΔΟΥΝΑΙ	ΛΑΒΕΙΝ	ΧΡΕΩΣΤΙΚΑ	ΠΙΣΤΩΤΙΚΑ
1.	ΤΑΜΕΙΟΝ...	90.000	72.350	10.650	-
3.	ΧΡΕΩΣΤΑΙ...	1.225.000	1.203.875	21.125	-
5.	ΑΠΟΘΗΚΗ ΚΑΥΣΙΜΩΝ	15.000	-	15.000	-
2.	ΕΠΙΣΚΕΥΑΙ - ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΙΣ	1.268.225	-	1.268.225	-
4.	ΠΙΣΤΩΤΑΙ	-	1.315.000	-	1.315.000
		2.598.225	2.598.225	1.315.000	1.315.000

Τιμολόγια, Δικαιολογητικά, Σημειώματα 1946-1947

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 9

Περιεχόμενο: πολλές χειρόγραφες αποδείξεις διαφόρων υλικών και εργασιών σε επίσημα χαρτιά (με τυπωμένα λογότυπα) αλλά και σε πρόχειρα χαρτιά ή σε β' χρήση (από εφημερίδες) διαφόρων διαστάσεων.

Λογαριασμοί Νοσηλευομένων 1947-1950

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 10

Πρόκειται για πληκτρολογημένους σε ριζόχαρτο, λογαριασμούς νοσηλευομένων του Σανατορίου των ετών 1947-1950.

Τιμολόγια, Εντάλματα Πληρωμής 12/1955-12/1957

Πρόκειται για Τιμολόγια και πληκτρολογημένους λογαριασμούς εξόφλησης. Η μελέτη των τιμολογίων και των ενταλμάτων καταβολής/ πληρωμής (σημαντικά είναι αυτά των εισφορών στα Ασφαλιστικά Ταμεία) είναι συχνά δύσκολη, κουραστική, ακόμη και ανιαρή, καθώς επαναλαμβάνονται συχνά οι ίδιες καταγραφές και πληροφορίες. Στο αρχείο, όμως που εξετάζουμε, είναι κι αυτά τα στοιχεία πολύτιμοι «μάρτυρες» της καθημερινής ζωής του Σανατορίου και των ενοίκων του, με το πλήθος των στοιχείων που μας παρέχουν και τις πτυχές που μας φανερώνουν.

Σημαντική θέση ανάμεσα στα Τιμολόγια του Σανατορίου καταλαμβάνουν αυτά των τροφίμων, που αποτελούν ίσως τη μεγαλύτερη δαπάνη σε καθημερινή αλλά και μηνιαία βάση, δεδομένου του ότι ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης επέμενε (ακόμη και στις δύσκολες οικονομικά, ημέρες) στην πλούσια παροχή γευμάτων στους ασθενείς ως αδιαμφισβήτητο ένα από τα αποτελεσματικότερα μέσα για την ίασή τους. Εντυπωσιάζει η μεγάλη ποικιλία, αναλόγως της εποχής.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται κατά μήνα (για μία διετία 1955-1957) αγορές τροφίμων από τα σχετικά τιμολόγια, καθώς και εντάλματα πληρωμής, μισθοδοσίες και αναλώσιμα είδη. Επίσης καταγράφονται παραγγελίες ιατρικών ειδών και άλλων απαραίτητων ειδών για τη λειτουργία και τις ανάγκες του Σανατορίου. Ακόμη και στα τιμολόγια, παρόλο που πρόκειται για πολύ διαφορετικό αρχαικό υλικό, διαφαίνεται η αποθήκευση και η ταξινόμησή τους και η συνειδητοποίηση του καταγράφοντα για σωστή φύλαξη και διαχείριση αυτών.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 11, 12/1955

ΦΡΟΥΤΑ-ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΗ: μανταρίνια, λεμόνια, κυδώνια, πορτοκάλια.

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: ντομάτες, κρεμμύδια, άνηθο, μαϊδανό, παντζάρια, χόρτα, σπανάκι, λάχανο, αντίδια, σέλινο, πράσα, κουνουπίδι.

ΟΣΠΡΙΑ: φασόλια χάντρες.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ: βούτυρο, γάλα αγελάδας, αυγά.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ: γαλοπούλα, πουλιά, κότες.

ΨΑΡΙΑ: γόπες, σαρδέλες, μαρίδα, χταπόδι.

ΔΙΑΦΟΡΑ: χαλβά, μέλι, τσουρέκια, βασιλόπιτα.

ΑΛΛΑ ΕΙΔΗ: σύρμα, χαρτικά.

Ανάμεσα στα εντάλματα πληρωμής υπάρχουν του ΟΤΕ, καθώς και αυτά καταβολής Εισφορών (23/2/1955)

- υπέρ Ι.Κ.Α.– ένσημα Νοεμβρίου (2.443 δρχ.)
- υπέρ ΟΕΚ (111 δρχ.)
- υπέρ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ (36 δρχ.).

Υπάρχει και η Απόδειξη Είσπραξης Νοσηλείων από το Ι.Κ.Α. (28/12/1955) του χρονικού διαστήματος 1-15/12/1955 (25.110 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 12, 1/1956

ΨΑΡΙΑ: μπαρμπούνια.

ΔΙΑΦΟΡΑ: ψωμί, φρυγανιές, λάδι, καρύδια.

ΑΛΛΑ ΕΙΔΗ: λαμπτήρας, οινόπνευμα.

Στο φάκελο αυτό υπάρχει αναφορά 2 δανείων. Το πρώτο («χορηγηθέν») εντόκως 16% (25.000 δρχ.) και το δεύτερο («εξόφλησις») άτοκο (27.142 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 13, 2/1956

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: μπάμιες, λαχανίδες, λάχανα.

ΔΙΑΦΟΡΑ: ζάχαρη, ρύζι, μακαρόνια, ελιές.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ: μοσχάρι.

Στο φάκελο Νο 13 υπάρχουν πολλές αποδείξεις οδοιπορικών.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 14, 3/1956

ΔΙΑΦΟΡΑ: σύριγγες, βελόνες, καθετήρα, βαρέλια πετρελαίου.

Αναφέρονται επίσης έξοδα ανόδου-καθόδου ιερέα και υπάρχει μία απόδειξη αγγελίας για γυναίκα για το Σανατόριο στις εφημερίδες «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» και «ΘΕΣΣΑΛΙΑ».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 15, 4/1956

ΨΑΡΙΑ: κουτσομούρες, βακαλάοι.

ΔΙΑΦΟΡΑ: πατάτες, κουκιά, ξίδι.

Ανάμεσα στα εντάλματα πληρωμής υπάρχουν αυτά των Εισφορών

- υπέρ ΤΣΑΥ (184 δρχ.)
- Παρακρατ. Φόροι, Β' Δημ. Ταμείο
- Τέλη χαρτοσήμου (1.254 δρχ.)

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 16, 5/1956

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: αγκινάρες, κουκιά, σκόρδα.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ: αρνί.

ΔΙΑΦΟΡΑ: ψωμί, φρυγανιές, πίτυρα, φαρμακευτικά είδη και όργανα, γύψος.

Εισφορές

- υπέρ ΤΣΑΥ (366 δρχ.)

Ανάμεσα στα εντάλματα πληρωμής υπάρχουν των ημερομισθίων για ελαιοχρωματισμούς του Σανατορίου, καθώς και πολλά προς αυτοκινητιστές (ταξί) για διαδρομές προς τον Βόλο.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 17, 6/1956

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: αγγούρια, χόρτα, σέλινο, μαϊδανό, ντομάτες.

ΨΑΡΙΑ: καλαμαράκια, τόνοι, μελανούρια.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ: τυρί φέτα, γάλα αγελάδας (από τον αγελαδοτρόφο Ηλία Κόκκαλη).

ΔΙΑΦΟΡΑ: τοματοπελτές, πατάτες.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 18, 7/1956

ΔΙΑΦΟΡΑ: πόμολα, βίδες, μαξιλάρια, κλάρες, λίπασμα, κουβαρίστρες, λάμπες, γραμματόσημα, πιάτα, πηρούνια, κουταλοπήρουνα, τραπεζομάχαιρα.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 19, 8/1956

ΦΡΟΥΤΑ: καρπούζι, πεπόνι, αχλάδια, μοσχάτα σταφύλια, ροδάκινα, κοντούλες.

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: μελιτζάνες, κολοκύθια, πατάτες, μπάμιες.

ΨΑΡΙΑ: φαγκρί, λυθρίνια, σαβρίδια.

ΔΙΑΦΟΡΑ: κασσιτέρωμα μαγειρικών σκευών, τσιμέντα, καυσόξυλα, ραφτικά, σχοινί, πετρέλαιο, ποταμίσια άμμο, κουμπιά, ποτήρια, κολόνες πάγου.

Υπάρχει Υπηρεσιακό Ένταλμα «Κατάθεσις εις ΕΤΕΑΑ Εισφορών Ιατρού Σαμαράν(;) μηνός Ιουλίου 326 δρχ.».

Επίσης εντάλματα καταβολής Εισφορών υπέρ ΙΚΑ, ΟΕΚ, ΤΣΑΥ, ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ (1.697 δρχ.), γραμματίο είσπραξης Νο σηλίωv Αυγούστου 1956 από το Ι.Κ.Α. (45.000 δρχ.), καθώς ένταλμα πληρωμής παραγγελιών από «ΠΕΙΡΑΪΚΗ-ΠΑΤΡΑΪΚΗ» (ιματισμός, διάφορα είδη 5.152,30 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 20, 9/1956

ΦΡΟΥΤΑ: ροδάκινα, βερίκοκα, αχλάδια, κυδόνια, σταφύλια φράουλες.

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: μελιτζάνες, κολοκύθια, φασολάκια, μπάμιες, ντομάτες, καρότα.

ΨΑΡΙΑ: βακαλάοι, μπαρμπούνια.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ: λουκάνικα.

ΠΟΤΑ: μπύρες, σουρωτές, κονιάκ.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 21, 10/1956

ΨΑΡΙΑ: βακαλάοι, μαρίδα, σουπιές.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ: κασέρι, γιαούρτι.

ΔΙΑΦΟΡΑ: μέλι, κακάο, κανταΐφι, χαρτοπετσέτες, κρίκοι ντουλαπιών, λινή κορδέλα, κάρβουνα.

Επίσης αναφέρονται: μηχανή μαλλιών(:), 3 κάδρα(:), επισκευή ποδηλάτου.

Υπάρχει και απόδειξη δημοσίευσης-συνδρομής στο ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑΣ και στην εφημερίδα «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 22, 11/1956

ΔΙΑΦΟΡΑ: νιπτήρα, σιφόνι, μολυβδοσωλήνα, βαλβίδα, σίδηρο, υδρόχρωμα.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 23, 12/1956

ΦΑΓΩΣΙΜΑ: κάστανα, βασιλόπιτες, γλυκά.

ΔΙΑΦΟΡΑ: άμμος, τσιμέντα, σιδηρικά, φιάλες πετρογκάζ, θερμάστρα, χωνιά.

Υπάρχουν 2 γραμμάτια είσπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α., περιόδων 16-30/11/1956 (27.970 δρχ.) και 1-15/12/1956 (32.480 δρχ.), επίσης τιμολόγιο πληρωμής σε «αμαξαγωγίον 9-12-1956, 220 δρχ. για άνοδο κας Σικελιανού» και απόδειξη πληρωμής αγγελίας για μάγαιρα στην εφημερίδα «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 24, 1/1957

ΨΑΡΙΑ: λυθρίνια, σαρδέλες, κουτσομούρες, βακαλάοι.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ: πουλιά.

ΔΙΑΦΟΡΑ: ύφασμα πετσετών, κάλτσες, κουμπιά, μετάξι, άχυρο, κρασί.

Υπάρχουν 2 γραμμάτια είσπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α., περιόδων 16-31/2/1956 (32.375 δρχ.) και 1-15/1/1957 (28.490 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 25, 3/1957

ΦΡΟΥΤΑ-ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΗ: μήλα, πορτοκάλια, μανταρίνια.

ΨΑΡΙΑ: χταπόδια, μπαμπούνια, κέφαλοι.

ΔΙΑΦΟΡΑ: φωτιστικό οινόπνευμα, κερί, πετρέλαιο.

Υπάρχουν 2 γραμμάτια είσπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α., περιόδων 16-28/2/1957 (22.610 δρχ.) και 1-15/3/1957 (24.300 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 26, 4/1957

ΔΙΑΦΟΡΑ: χαρτικά (ντοσιέ, χαρτιά, φύλλα), γαλαζόπετρα, ασβέστη, χαλβά, φυστίκια.

Υπάρχουν 2 γραμμάτια εισπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α., περιόδων 16-31/3/1957 (24.475 δρχ.) και 1-15/3/1957 (27.965 δρχ.), καθώς και από το ΣΕΚ (Σιδηρόδρομοι Ελληνικού Κράτους) για το διάστημα 1/12/1956-28/2/1957 (8.100 δρχ.). Επίσης ένταλμα καταβολής Εισφορών Εργατών στο Ι.Κ.Α.(1.012 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 27, 5/1957

Ανάμεσα στα τιμολόγια πληρωμής υπάρχει Απόδειξη Είσπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α. για το διάστημα 4-5/1957 (72.470 δρχ.) και πολλές αποδείξεις τηλεφωνικών συνδιαλέξεων.

Επίσης υπάρχουν εντάλματα καταβολής Εισφορών (σύνολο 2.121 δρχ.)

- Φόρων (741 δρχ.)
- υπέρ Ι.Κ.Α.(958 δρχ.)
- υπέρ ΟΕΚ (161 δρχ.)
- υπέρ ΤΣΑΥ (205 δρχ.)
- υπέρ Εργατικής Εστίας (56 δρχ.)

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 28, 6/1957

ΦΡΟΥΤΑ: κεράσια, ροδάκινα, αχλάδια.

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: μπιζέλια, φασόλια.

ΨΑΡΙΑ: μελανούρια, σαρδέλες.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ: τυρί, φέτα, αυγά.

ΔΙΑΦΟΡΑ: μελάνη, γύψος.

Ανάμεσα στα τιμολόγια πληρωμής υπάρχουν 2 Αποδείξεις Είσπραξης Νοσηλίων από το Ι.Κ.Α. (37.695 και 33.425 δρχ.).

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 29, 7/1957

ΦΡΟΥΤΑ-ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΗ: πεπόνια, καρπούζια, λεμόνια.

ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ-ΛΑΧΑΝΙΚΑ-ΜΥΡΩΔΙΚΑ: τομάτες, αγγούρια, σκόρδα, κρεμμύδια, μπάμιες, μαϊδανό, φασολάκια.

ΨΑΡΙΑ: σαβρίδια, σαλάχι(;).

ΔΙΑΦΟΡΑ: εντομοκτόνο, πάγος, λίπασμα.

Στα τιμολόγια πληρωμής υπάρχουν 2 Αποδείξεις Είσπραξης Νοσηλείων από το Ι.Κ.Α. (33.095 και 34.720 δρχ.), πολλές αποδείξεις τηλεφωνικών συνδιαλέξεων και μία απόδειξη αγγελίας στην εφημερίδα «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟ» για νοσοκόμο.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 30, 8/1957

ΦΡΟΥΤΑ: καρπούζια, ροδάκινα, γιαρμάδες, σταφύλια.

ZAPZABATIKΑ-LAXANIKΑ-MYPΩΔIKΑ: πιπέρια, αντίδια, μελιτζάνες, σέλινο.

KPEATIKΑ: μοσχάρι, κοτόπουλο.

ΔΙΑΦΟΡΑ: πατάτες, ξύδι.

Ανάμεσα στα τιμολόγια πληρωμής υπάρχει επίσης Απόδειξη Είσπραξης Νοσηλείων από το Ι.Κ.Α. (41.265 δρχ.). Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ενώ σε όλους τους φακέλους υπάρχουν αποδείξεις μηνιαίας μισθοδοσίας, στο συγκεκριμένο φάκελο δεν απαντώνται.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 31, 9/1957

ΦΡΟΥΤΑ: μοσχάτα σταφύλια, κρυστάλλια αχλάδια, λεμόνια.

ZAPZABATIKΑ-LAXANIKΑ-MYPΩΔIKΑ: μπάμιες, καρότα, πιπεριές, φασόλια, μελιτζάνες, κρεμμύδια ξηρά, κολοκύθια, τομάτες.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ: φέτα, τυρί, αυγά.

ΨΑΡΙΑ: μελανούρια, ζαργάνες, λυθρίνια, σαρδέλες, γόπες, σαλάχι, σφυρίδες, γαύρο, μπαρμπούνια, κουτσομούρες, μαρίδες.

KPEATIKΑ: κοτόπουλα, αρνί.

ΔΙΑΦΟΡΑ: κασσιτέρωμα χάλκινων σκευών, μουσαμά, τσιμέντα, καρφιά, ασβέστης, εντομοκτόνο.

Υπάρχει Ένταλμα καταβολής Εισφορών προς το Ι.Κ.Α. (6.674 δρχ.), Ένταλμα πληρωμής Φόρων προς το Β' Δημόσιο Ταμείο Βόλου (910 δρχ.) και πολλές αποδείξεις τηλεφωνικών συνδιαλέξεων.

Ο φάκελος με τα τιμολόγια του μήνα 10/1957 λείπει.

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 32, 11/1957

ΔΙΑΦΟΡΑ: λουκέτο, λάμα, παιχνίδια, παντόφλες, άχυρο, χρώμα, ρολόι, χαρτοπετσέτες, τσιγάρα, χωνιά, καπέλο, λαμαρίνα, θερμοφόρα, τσιμούχες, ρουλεμάν.

Στα τιμολόγια πληρωμής υπάρχει Απόδειξη Είσπραξης Νοσηλείων από το Ι.Κ.Α. για το χρονικό διάστημα 16/10/57-30/11/57. Επίσης υπάρχουν εντάλματα καταβολής Εισφορών

- Φόρων (1.066 δρχ. και 490 δρχ.)
- υπέρ ΟΕΚ (24 δρχ. και 147 δρχ.)
- υπέρ Εργατικής Εστίας (48 δρχ.)
- υπέρ Ι.Κ.Α.(875 δρχ.)
- υπέρ ΤΣΑΥ (199 δρχ.)

Μία ενδιαφέρουσα απόδειξη, αναφέρει τα εξής: «Ο υπογεγραμμένος... Καλλιόπη Λουργά (προσωπικό Σανατορίου) έλαβον παρά του κυρίου ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ τας ως άνω δραχμάς ΕΚΑΤΟΝ ΔΩΔΕΚΑ αξίας σιγαρέττων προσφερθέντων εις στρατιώτας. Εν Σανατορίω τη 20-12-1957».

ΦΑΚΕΛΟΣ Νο 33, 12/1957

Στο φάκελο αυτό υπάρχει ένα ένταλμα πληρωμής, που αφορά έξοδα διαχειρίσεως πέρα από τα καθιερωμένα και καθημερινά, αποδεικνύοντας την ανθρώπινη πλευρά του γιατρού Καραμάνη. Συγκεκριμένα: «Φιλοδορήματα εις διαφόρους επί ταις εορταίς των Χριστουγέννων και του Νέου Έτους, 500 δρχ.».

- Νο 34 του αρχείου

«ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1956-1961

(= Ασθενών Λογαριασμοί)

Από το ημερολόγιο αυτό παρατίθενται στη συνέχεια οικονομικά στοιχεία με τη μορφή πινάκων, που αφορούν Ισολογισμό, Ανάλυση Μερίδος και Απογραφή.

Πίνακας 1^{ος}

ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΜΗΝΑ 31/12/1957 (ΧΡΕΩΣΗ – ΠΙΣΤΩΣΗ)

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ – ΕΓΓΡΑΦΟ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		
	450.983.395	450.983.395
ΝΟΣΗΛΙΑ	2.104.530	
ΜΕΤΑΦΟΡΑ-ΚΕΡΔΗ-ΖΗΜΙΑΙ		
ΚΕΡΔΗ-ΖΗΜΙΑΙ		2.104.530

ΚΕΡΔΗ-ΖΗΜΙΑΙ		
ΕΞΟΔΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗ		2.065.023,30
(ΕΚ) ΤΟΚΟΥΣ		14.965
ΕΞΟΔΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤ.		10.013.950
Γ.Κ. ΑΠΟΛΗΜ.		10.500
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	86.099,80	
ΚΕΡΔΗ-ΖΗΜΙΑΙ		
ΠΡΟΚΥΨΑΣΑ ΖΗΜΙΑ		86.099,80
ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ*		
ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΟΥ ΛΟΓΑΡ.		
ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ	3.567.853,20	
ΑΚΙΝΗΤΑ		3.420.000
ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΑ		72.500
ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΛΟΓ.		6.056.510
ΤΑΜΕΙΟΝ		14.788,10
	245.894.675	
31/12/1957	12.458.946,75	12.458.946,75
ΠΙΣΤΩΤΑΙ	96.419,80	
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΑΙ	203.433,80	
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	3.375.786,60	
ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ-ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ	58.213	
ΓΡΑΜ. ΠΛΗΡΩΤΕΑ	25.000	
ΕΚ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		
ΔΙΑ ΤΟ ΚΛΕΙΣΙΜΟΝ ΤΟΥ		
ΛΟΓ. ΠΑΘΗΤΙΚΟΥ	16.217.799,95	

(*ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΙ 2 ΦΟΡΕΣ ΤΟ ΧΡΟΝΟ π.χ. 30/6/1957 και 31/12/1957)

Πίνακας 2^{ος}

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΙΩΣ

ΕΞΟΔΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ	
ΔΑΠΑΝΑΙ ΑΠΟ 1/7/1955-31/12/1957	2.065.025,30
ΤΟΚΟΙ	
ΤΟΚΟΙ ΔΑΝΕΙΩΝ ΠΙΣΤΩΤΩΝ	14.965
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ	

ΛΟΓ/ΜΟΣ ΑΠΟΛΗΨΕΩΝ	10.500
ΑΠΟΣΒΕΣΕΙΣ ΕΞΟΔΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	
ΑΠΟ 1/7/1955-31/12/1955	100.139,50
	2.190.629,80

Πίνακας 3^{ος}

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 31/12/57

ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΣΕΛΙΔΑ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		(ΣΥΝΟΛΟ)
ΤΑΜΕΙΟΝ		
ΜΕΤΡΗΤΑ ΕΝ ΤΩ ΤΑΜΕΙΟ		14.788,10
ΑΚΙΝΗΤΑ		
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ	3.000.000	
ΟΙΚΙΑ	420.000	3.420.000
ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΑ		
ΑΓΡΟΚΤΗΜΑ ΜΕ ΟΠΩΡΟΦΟΡΑ		72.500
ΕΞΟΔΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ		
ΑΚΤΙΝΕΣ	23.000	
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΘΕΡΜΑΝΣΙΣ	65.500	
ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΜΟΥ	26.000	
ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ	1.400	
ΠΛΥΝΤΗΡΙΟΥ	2.300	
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ	1.000	
ΕΠΙΠΛΑ	10.100	
ΕΙΔΗ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ	5.700	
ΙΜΑΤΙΣΜΟΣ	14.800	
ΟΔΟΠΟΪΑ	4.500	
ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ	32.700	
ΔΙΑΦΟΡΑ	4.000	191.000
ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ		60.565,10
ΕΚ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ		3.758.853,20

ΔΕΞΙΑ ΣΕΛΙΔΑ

	ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	
ΠΙΣΤΩΤΑΙ		
ΝΙΚ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ	30.058	
ΘΕΟΔ. ΛΕΟΝΤΙΟΣ	14.360	
ΚΩΝ. ΚΟΥΜΟΥΛΟΣ	6.618	
ΓΡ. ΤΑΤΣΗΣ	62	
ΝΙΚ. ΤΖΑΝΝΕΤΟΣ	27.800	
Τ.Σ.Α.Υ.	1.388,80	96.419,80
Ο.Δ.Σ.Υ.	16.133	
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΑΙ		
ΑΝΤ. ΚΑΡΥΔΗΣ	62.333,10	
ΑΦΟΙ ΚΟΣΣΙΑΒΟΥ	21.646	
ΑΡΙΣΤ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	33.645,55	
ΓΕΩΡΓ. ΠΡΟΓΚΙΔΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ	475	
ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ	24.222,15	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ	15.287	
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ	10.253,20	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΕΤΣΙΟΣ	12.496,10	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΕΛΕΤΖΑΣ	1.980	
ΚΑΚΑΛΙΑΓΚΑΣ- ΚΟΥΤΣΟΜΥΤΑΚΗΣ	4.125	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΙΑΚΟΥΜΑΚΟΣ	2.298,50	
ΚΩΝ/ΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΛΥΤΑ	640	
ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΚΑΡΑΒΙΤΗΣ	1.190	
ΧΡΗΣΤΟΣ ΦΑΦΙΤΗΣ	1.423,90	
ΑΘΑΝ. ΓΚΟΥΓΚΟΥΛΗΣ	2.575	
ΚΩΝ/ΝΟΣ ΚΡΙΚΕΛΗΣ	885	
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ	1.430	
Εκ μεταφοράς	196.904,50	96.419,80

Εδώ διακόπτεται το έγγραφο, για την ολοκληρωμένη κατάσταση του σανατορίου το 1957 βλ. τον Ισολογισμό στη σελ. 190, από άλλη αρχειακή ενότητα.

- ΔΙΑΦΟΡΑ (1928, 1953-1955)

- No 35 του αρχείου

Λυτά έγγραφα, Σημειώματα κ.λπ. 1928, 1953, 1955

Κυρίως καταγραφές μετά τη σύμβαση του Σανατορίου με το Ι.Κ.Α. (1951).

«Ημερολόγιο 1927-5/1928»

Σελίδα ημερολογίου με τον γραφικό χαρακτήρα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, διαστάσεων Α4 (29,2 εκ. ύψος x 19,5 εκ. πλάτος), με το κάτω τμήμα της κομμένο. Διαρθρώνεται σε 6 στήλες και περιλαμβάνει ημερομηνίες, ονοματεπώνυμα ασθενών και τα επαγγέλματα αυτών. Αναγράφονται χρονολογίες.

4-5-28	Κατωσούζης	Παυλαχίδης	Κωνσταντίνος
2-11-28	Φοβουλής	Πηγάς	Μυλιανός
24-5-28	Ξυγουργός	Ελάμιον	Κωνσταντίνος
25-5-28	Οίμαυά	Κυριαφί	Ελεφαντί
27-5-28		Κοινοστά	Γεωργιάς
31-5-28	Έρωτος	Κοινοτής	Ιωάννης
8-5-28	Οίμαυά	Φωληρασούζης	Σοφία

«24-4-1953 Roger Βάκυλου»

Σελίδα βιβλίου με το γραφικό χαρακτήρα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, διαστάσεων 19,8 εκ. ύψος x 15 εκ. πλάτος. Περιλαμβάνει ονόματα ασθενών, μετρήσεις, σύμβολα θετικού ή αρνητικού ν (-), ν (++), κάποια υπογραμμισμένα. Αναγράφεται χρονολογία.

«17-9-1952 Καθίζησις»

Σελίδα σημειωματάριου, διαστάσεων 17,6 εκ. ύψος x 13,6 εκ. πλάτος. Περιλαμβάνει επώνυμα ασθενών και μετρήσεις. Αναγράφεται χρονολογία.

«Αποτελέσματα εξετάσεων»

Σελίδα βιβλίου σε β' χρήση, διαστάσεων 21 εκ. ύψος x 13,5 εκ. πλάτος. Πρόκειται για καταγραφές στη λευκή σελίδα πίσω από την τελευταία σελίδα ενός βιβλίου. Περιλαμβάνει αποτελέσματα εξετάσεων πύου και πτυέλων ασθενών, πολλές φορές μάλιστα είναι δύο φορές γραμμένα (μάλλον η εξέταση έγινε 2 φορές). Δεν δηλώνεται χρονολογία.

«Εξετάσεις ασθενών»

Πιθανόν οι κεντρικές 4 σελίδες (2 φύλλα) μικρού βιβλίου, διαστάσεων 19,5 εκ. ύψος x 14,5 εκ. πλάτος, με τον γραφικό χαρακτήρα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη. Πρόκειται για καταγραφές εξετάσεων ασθενών, με αρκετές υπογραμμίσεις ή διαγραμμίσεις με κόκκινο μολύβι. Οι καταγραφές αναπτύσσονται σε 3 στήλες κάτω από τον τίτλο – ημερομηνίες και αρχικά εξετάσεων: στην αριστερή στήλη είναι τα ονόματα των ασθενών και στις άλλες 2 τα σύμβολα – και + ως ενδεικτικά των εξετάσεων. Αναγράφονται χρονολογίες.

Ημερολογιακά εμφανίζονται ως εξής:

- στήλη 24-4-1953 (Anril στα γαλλικά)
- και στήλη Αύγουστος 1953.
- στήλη Ιούλιος.
- στήλη Ιούλιος (1952;).
- στήλη Σεπτέμβριος 1953.
- στήλη Σεπτέμβριος (7μβριος).

«Εξετάσεις...»

Σελίδα λευκή, διαστάσεων A4 (29,2 εκ. ύψος x 19,5 εκ. πλάτος) διπλωμένη σε 4 τμήματα. Αριστερά είναι γραμμένα τα ονόματα των ασθενών και δεξιά τα είδη των εξετάσεων («Ούρα, Πτύελα, Λεύκωμα, Ζάκχαρον, Ουροχολίνη, Ινδοκάνη, Χολικά Άλατα, Roger Λευκωμ. Αντίδραση»). Σε άλλο δίπλωμα αναφέρεται «Καθίζησις προς παρακολούθησιν», «Πτύελα Roger», «Καθίζησις αίμ.». Δεν δηλώνεται χρονολογία.

«Εξετάσεις...»

Σελίδα από ριζόχαρτο, διαστάσεων 28 εκ. ύψος x 21,9 εκ. πλάτος διπλωμένη στη μέση, με τον γραφικό χαρακτήρα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη. Αναπτύσσεται σε στήλες, με τα ονόματα των ασθενών και τα είδη των εξετάσεων («Λεύκωμα, Ζάκχαρον, Ουροχολίνη, Χολικά, Ινδοκάνη»). Σε άλλο δίπλωμα αναφέρεται «Καθίζησις Ερυθρών Αιμοσφαιρίων» και καταγράφονται τιμές μετρήσεων. Δεν δηλώνεται χρονολογία.

B. ΒΙΒΛΙΑ (1924, 1935-1962)

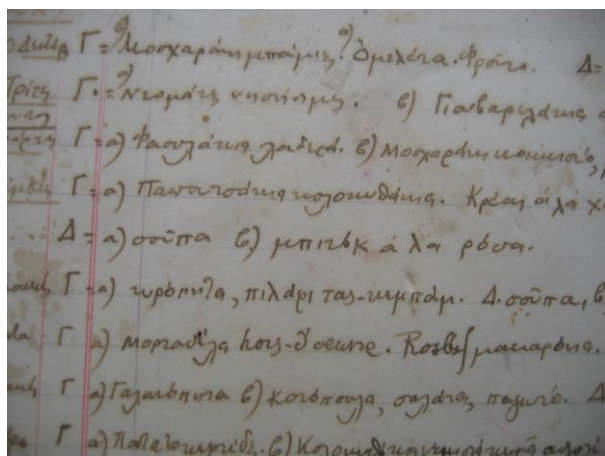
- Νο 36 του αρχείου

«ΒΙΒΛΙΟ ΤΑΜΕΙΟΥ (α' χρήση) 1935-37.

ΦΑΡΜΑΚΩΝ, Προσωπικού, Αποθήκης (β' χρήση) 1946-1962»

Πρόκειται για Βιβλίο Ταμείου σε α' χρήση με την καταγραφή των Εισπράξεων στις αριστερές σελίδες και των Πληρωμών στις αντίστοιχες δεξιές, των ετών 1935-37, ενώ στη β' χρήση του ως Βιβλίο Φαρμάκων των ετών 1946-62 («χορηγηθέντα υπό του Ι.Κ.Α. εις τους νοσηλευόμενους»), οι σημειώσεις εμφανίζονται όπου υπάρχει κενός και ελεύθερος χώρος. Αποτελείται από 88 σελίδες χωρίς εξώφυλλο (44 διασωθέντα φύλλα, που συνολικά μάλλον ήταν 50), διαστάσεων 33,7 (40;) εκ. ύψος x 25 εκ. πλάτος. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι οι σελίδες του βιβλίου στην α' χρήση του είναι εκ των υστέρων διαγραμμισμένες με X, με μελάνι κόκκινο.

Στην πρώτη σελίδα διαβάζουμε το καθημερινό Διαιτολόγιο του Ιουλίου του 1937 (30-31) και του Αυγούστου του 1937 (1-20). Περιλαμβάνει τα Γεύματα (με το αρχικό Γ) και τα Δείπνα (με το αρχικό Δ). Πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα καταγραφή για το είδος και την ποικιλία των φαγητών, κάποια από τα οποία αναφέρονται με ξενική ονομασία. Αφθονούν τα γαλακτοκομικά, το κρέας, οι σούπες και οι πίτες. Στη στήλη των Πληρωμών με ημερομηνία 20/4/1936 πληροφορούμαστε για αγορά επιστημονικών βιβλίων και περιοδικών από το βιβλιοπωλείο - Εκδοτικό Οίκο Ελευθερουδάκη με ποσό (1.610 δρχ.), μεγαλύτερο του μέσου όρου μισθού του προσωπικού εκείνου του έτους.

Κάποιες από τις σελίδες έχουν μεταγενέστερη αρίθμηση και στη β' χρήση του βιβλίου υπάρχει είδος περιεχομένων με τις αριθμημένες σελίδες π.χ. Προσωπικόν, Καύσιμα, Οργανισμοί, Πατάτες, Μήλα κ.ά.

Ανάμεσα στις σημειώσεις-καταγραφές του γιατρού είναι αυτή των συνεργασιών με τους παρακάτω: Κεντρικόν Ισραηλιτικόν Συμβούλιον, Κεντρική Επιτροπή Περιθάλψεως Απόρων Ισραηλιτών και Ισραηλιτική Κοινότης Θεσ/νίκης, όπως και η αναφορά στα «Παραληφθέντα Αποθηκευθέντα εν Βόλω τρόφιμα Joint» (= ισραηλιτική αμερικάνικη φιλανθρωπική οργάνωση), όπως: «σάπων, σκόνη αυγών, ρύζι, σολωμός, σαρδέλες, σπαγέτινη, άλευρα».

- Νο 37 του αρχείου

«ΒΙΒΛΙΟ ΦΑΡΜΑΚΩΝ Ι.Κ.Α.1954-55.

Α^{ον} ΤΑΜΕΙΟΝ 1937-1938 Οφειλόμενα εις Σανατόριον»

Πρόκειται για Βιβλίο Ταμείου 1937-1938, όπως αναφέρεται στο εξώφυλλο (οι καταγραφές όμως συνεχίζονται και κατά τα έτη 1939-1941) σε α' χρήση και φαρμάκων, προσωπικού, αποθήκης σε β' χρήση των ετών 1954-1955 (στις λευκές σελίδες ή και ενδιάμεσα στις πρώτες καταγραφές, όπου υπήρχε ελεύθερος χώρος). Παρέχει πληροφορίες και για τους ασθενείς και για τα αναλώσιμα του Σανατορίου. Αποτελείται από 80 σελίδες (40 φύλλα), διαστάσεων ελάχιστα μικρότερες του Α4 (29,2 εκ. ύψος x 19,5 εκ. πλάτος).

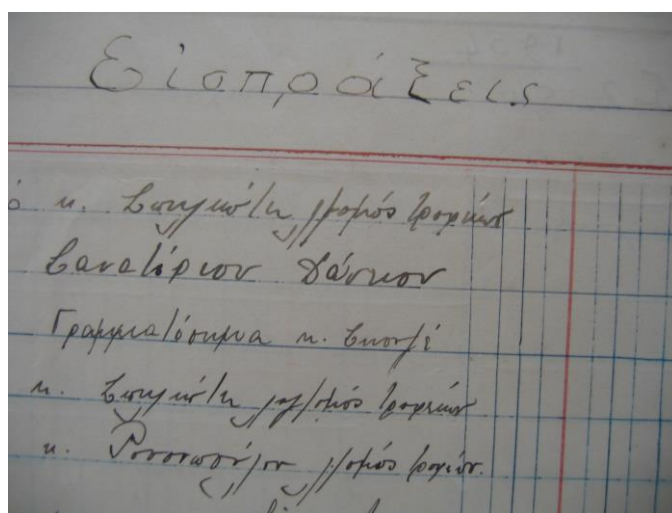
Η κάθε αριστερή σελίδα αποτελείται από δύο (2) στήλες με κάθετη διαχωριστική γραμμή. Ο τίτλος είναι ΦΑΡΜΑΚΑ Ι.Κ.Α. 1954 (β' χρήση βιβλίου) και καταγράφονται τα ονόματα των ασθενών και στη συνέχεια η φαρμακευτική αγωγή

του καθενός, εκείνη τη χρονική περίοδο. Η αρίθμηση, που αντιστοιχεί σε χρονολογίες και γίνεται με κόκκινη ξυλομπογιά, στις καταγραφές των ασθενών ξεκινά από το νούμερο 184 με ημερομηνία 5-2-1954 (που σημαίνει ότι υπήρχε προηγούμενο αντίστοιχο βιβλίο) και τελειώνει στο νούμερο 260 με ημερομηνία 10/6/955. Πάντοτε μπροστά από την ημερομηνία υπάρχει η λέξη *Commande* (= πιθανόν για παραγγελίες). Αναλογικά, στο βιβλίο αυτό, οι περισσότεροι ασθενείς είναι άνδρες. Συναντούμε επαναλήψεις των ονομάτων, πρόκειται δηλ. για ενός είδους ημερολόγιο παρακολούθησης της αγωγής των ασθενών σε καθημερινή βάση.

Στο Βιβλίο καταγράφονται (στην α' χρήση όλα τα παρακάτω) οι ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ από τους λογαριασμούς των ασθενών. Επίσης απαντώνται καταγραφές με τίτλο ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ με χρονολογίες, σε αριστερές σελίδες, ενώ στις δεξιές σελίδες καταγράφονται τα ΕΞΟΦΛΗΘΕΝΤΑ.

Π.χ. Οφειλόμενα εις Σανατόριον

- 1939 – Αρχιτέκτονα Σακελλάριον
- Τρόφιμα του 1939
- 1940 – Σαμαράν ασβέστη
- Δίδα Αμαριώτου ψώνια
- Χήραν Μαρωνίτη Αποζημίωση
- Δικηγόρου Παπαναστασίου
- υπόθεσιν Μαρωνίτη
- 1939-1940 – Φόρου Οικοδομών
- Φόρου Επιτηδεύματος

Επίσης καταγράφονται τα πάσης φύσεως έξοδα του Σανατορίου, με τίτλο ΠΛΗΡΩΜΑΙ, οι οποίες ξεκινούν στις 17/6/1937. Σε μία τέτοια καταγραφή στις 21/7/1938 αναφέρεται: «Μετά ελέγχου έλλειμμα...».

Μπορούμε να κατατάξουμε τις Πληρωμές στις εξής κατηγορίες:

Τρόφιμα: «Γάλα»
«Λογαριασμός γάλακτος»
«Καρύδια»
«Πατάτες»
«Αυγά»
«Ψάρια»
«Λαχανικά»
«Μαναβικά»
«Φρούτα»
«Σύκα»
«Μήλα»
«Φράουλες»
«Κεράσια»
«Βερύκοκα»
«Ροδάκινα»
«Αχλάδια»
«Βύσσина»
«Γλυκά»
«Χαλβάς»
«Ζαχαροπλαστείον»
«Σοκολάτες παιδιών»
«Φλόκα καραμέλες»

Διάφορα: «Κάρβουνα ρωσικά»
«Γραφική ύλη»
«Τετράδια»
«Καλάθι απλύτων»
«Καλάθι αχρήστων»
«Εις Ρόμπασαν Μαχαιροπήρουνα»
«Διπλούν πέλεκυν»
«Προκαταβολή ψυγείου»

«Κουβέρτες Αθανασιάδη»
«Χαλιά»
«Κάλτσες»
«Kolynos Κολώνια»
«Διορθωτικά παπουτσιών»
«Φωτογραφίες»
«Εις κουρέα»
«Εις Τσαχ κρεβάτια εκστρατείας»
«Εις Τσαχ κρεβατάκια λυόμενα»
«Κηδεία»
«Μνημόσυνο»
«Τηλεφωνήματα»
«Τηλεγράφημα»

Μεταφορικά: «Εξοδα εκδρομής εις Δράκειαν»

«Εξοδος εις Χάνι»
«Παναγία Ξυνιά»
«Γαϊδουροκαβαλαρία(;)»
«Αυτοκίνητο»
«Αμάξι»
«Ναύλα»
«Ναύλα υπηρετίας Τουl...»

Λογιστικά:

«Βοήθημα»
«Ατομικά» (του Γ. Καραμάνη;)
«Εις κ. Καμπανάρη»
«Μισθός Καθαρίστριας Άννας»
«Επιστροφή Δανεικών»
«Δάνειον Λίζας»
«Εισιτήριο Βόλου Αλέξη»
«Σημειώσεις Αποστόλη»
«Έναντι λογαριασμού ντουλαπιών»
«Λογαριασμός Απόρων Γυναικών»
«Λογαριασμός Καϊμάκη»
«Λογαριασμού κου Σικελιανού, ως η ανάλυσις...»
«Πληρωμή Λογαριασμού κου Σικελιανού.»

«Μισθοί Δασκάλως»
 «Εις Magdalene διά μαθήματα...»
 «Μεροκάματο Αλεκάκη»
 «Μοδίστρα»
 «Απολεσθέντα»

Προσωπικό: «Κατερίνα πλύστρα»
 «Πλύντρια»
 «Ναύλα υπηρετριάς»
 «Ημερομίσθιον 6 ημερών Τ...»
 «Μισθός Καθαρίστριάς»
 «Μισθός Οικονόμου»
 «Μισθός Καμαριέρας»

Για το Πρεβαντόριο: «Κουρείον παιδιών»
 «Αυτοκίνητον παιδιών»
 «Εξοδα εκδρομής παιδιών»
 «Ιατρόν Πρεβαντορίου»

The image shows a handwritten ledger on lined paper titled "Πληρωμαί". The ledger has several columns: a date column, a description column, and a numerical column for amounts. The entries are as follows:

Ημερομηνία	Περιγραφή	Ποσό
17	Εις Βράβημα	4
18	"	8
"	Καρτονα ρουτού εις ρηθία	1.6
19	Βράβημα	2.0
"	Παραγοιέ Σινιέ	1.5
21	Βράβημα	2.8
"	Βραβύμα	2.5
22	Βράβημα	1.6
23	Καρτονα κάρτονα εις ρηθία	1.6
"	Τρίσημα	2.1
24	"	8
24	Βραβύμα	2.0
"	Βράβημα	4
25	"	6
26	"	7
29	Εξοδα κηρομής εις Σπρίνα	1.2
"	Καρτονα κηρομής	1.2
"	Εις Βράβημα	3.5
"	Διάφορα βράβημα	4.0
"	Διά φορμα μανιός Σουρία	2.8
30	Καρτονα	2.1
31	"	3.50
		18.8

Στο τέλος του βιβλίου στο οπισθόφυλλο, υπάρχει διπλωμένη σελίδα άλλου τετραδίου, αριθμημένη ΑΙ 721738, που φέρει αριστερά στρογγυλό σφράγισμα μπλε μελάνης με οικόσημο με σταυρό στο κέντρο, που αναγράφει άνωθεν και κάτωθεν του οικοσήμου «ΧΑΡΤΟΣΗΜΟΝ ΔΡ. 6. ΕΞ.» μεταξύ 2 αστερίσκων (*) δεξιά και αριστερά. Κάτω από το σφράγισμα υπάρχει αντίστοιχο εμπέστο σφράγισμα με την επιγραφή «ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 1940». Στο σφράγισμα απεικονίζεται καθιστή μορφή, πιθανόν θεάς Αθηνάς (;) με κορινθιακό κράνος και σκήπτρο.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι από ένα χρονικό σημείο και μετά και συγκεκριμένα από τις 11/6/1954 μέχρι τις 22/3/1955, ανάμεσα από τα ονόματα και τη φαρμακευτική τους αγωγή, καταγράφονται εκτός από την κύρια νόσο, τη φυματίωση, και άλλες ασθένειες από τις οποίες πάσχουν οι νοσηλευόμενοι κατά τη διάρκεια της νοσηλείας τους (η συχνότερα αναφερόμενη ασθένεια είναι το έλκος στομάχου), ενδεχομένως για να δικαιολογείται κάθε φάρμακο που αναφέρεται (στον ΠΙΝΑΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΙΑΤΡΩΝ στο τέλος, συναντούμε αρκετά ονόματα ιατρών, των οποίων δεν γνωρίζουμε την ειδικότητα. Ίσως πρόκειται για γιατρούς, που συνεργάζονταν ή και μετέβαιναν στο Σανατόριο για να εξετάζουν / παρακολουθούν και τις άλλες νόσους). Ακολουθούν σε αλφαβητική σειρά οι ασθένειες που αναφέρονται στο Βιβλίο, ξεχωριστά ανδρών (26) και γυναικών (14).

Ασθένειες Ανδρών: «Αϋπνία»

«Γαστρεντερικά διαταραχαι»

«Διαβήτης»

«Δυσκοιλιότης (καθ' ἑξίν)»

«Εκζεμα»

«Έλκος Στομάχου»

«Εμπύρετο Εμπύωμα Συγκοινωνούν δια Συρριγγώδους Πόρου, μετά Βρόγχου»

«Εμπύρετος Φυματιώδης Επιπλοκή»

«Έντονος Φλεγμονή Πεπτικού Σωλήνα»

«Ισχυαλγία»

«Κερατοεπιφυκίτις»

«Καρδιακή ανεπάρκεια»

«Καρδιακή Πάθησις»

«Κεφαλαλγία»

«Κρυπτική Πυώδης Αμυγδαλίτις»
«Περιοδοντική Φλεγμονή»
«Ρευματισμοί»
«Ρινοφαρυγγίτις»
«Συνεχιζόμενη Αιμόπτυσις»
«Ταχυκαρδία Φλεβοκομβική»
«Τριχοειδείς Πνευμονικά Αιμορραγία»
«Υπερδιέγερσις Νευρική και Υπερθερμασία»
«Υπερθυρεοδισμός»
«Υπερτροφία Κολ...(:)»
«Φυματιώδης Πυρετική Πνευμονική Έξαρσις»
«Χρόνια Φαρυγγίτις»

Ασθένειες Γυναικών: «Άλγος»

«Ανωμαλία Γεννητικού Συστήματος»
«Γαστρεντερικά διαταραχαί»
«Διαβήτης»
«Δυσμηνόρροια»
«Ενδομητρίτις»
«Εξάντληση»
«Καρδιακή Αρρυθμία»
«Λευκόρροια μετά Κολπίτιδος»
«Μηνορραγία»
«Νυκτερικ(ν)ή Ανησυχία»
«Στένωσις Οισοφάγου μετά Σπασμού»
«Υπερθυρεοδισμός»
«Φλεγμονή Παραμητρική»

- Νο 38 του αρχείου

«ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941»

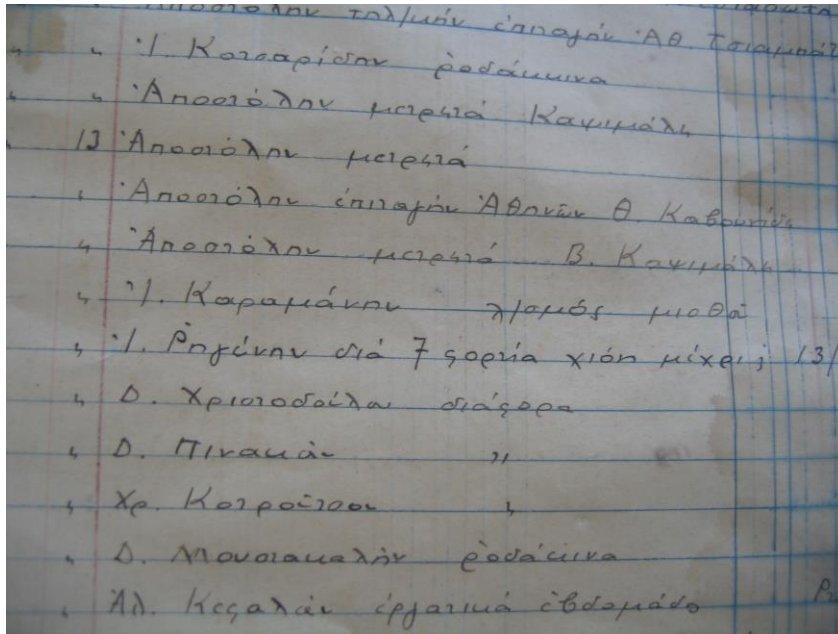
Βιβλίο Ταμείου αριθμημένο, των ετών 1938-1941. Αποτελείται από 170 σελίδες, έχει διαστάσεις 34,5 εκ. x 24,7 εκ. και διασώζει το χοντρό χάρτινο εξώφυλλό του. Στις δεξιές σελίδες απαντώνται οι ΠΛΗΡΩΜΑΙ (ξεκινούν στις 11/8/1938 και

τελειώνουν στις 31/5/1941) και στις αριστερές γράφονται οι ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ (ξεκινούν στις 20/8/1938 και τελειώνουν στις 31/5/1941).

Αναφέρονται παρακάτω κάποιες από τις καταγραφές των Εισπράξεων, οι οποίες παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την οικονομική διαχείριση του Σανατορίου:

- Από Μ. Καμπανάρη δια τηλ/μα (28/8/1938)
- » Emile Nicolas μετρητά λ/σμός νοσηλίων (30/8/1938)
- » Ζήσην Θλιβερόν έναντι ενοικίου Παληάμπελα (2/9/1938)
- υπογραμμισμένο -
- » Χρ. Κόνον(υ;) (16/9/1938, 60 φρ. Αλβανίας)
- » Παν. Κακουλίδην δι' alsat (22/9/1938)
- » Ελένην Σκούρα 1 γεύμα μητρός (27/9/1938)
- » 60 κενάς φιάλας μύρας (12/10/1938)
- » Α. Σικελιανόν δια 300 δρ. αρνί (15/10/1938)
- » Λ/σμός Νένεν (17/10/1938, σε αλβανικό νόμισμα)
- » Οίκον Ναύτου, επιταγήν Τρ. Ελλάδος, λ/σμός νοσ. Π. Αργυρούδη (15/12/1938)
- » Ταμείον Θυμάτων Πολέμου, παρ. Ευβοίας, λ/σμός νοσηλίων Ν. Λίζου (2/3/1939)
- » Ναυτικόν Ταμείον υπουργίου Ναυτικών δια λ/σμόν νοσ. Γ. Γουρτή (4/9/1939)
- » Καν Κοέν δια Pension 14 ημ. και 1 γεύμα 18-31/7/39 (17/7/1939)
- » Σιδηρόδρομοι Θεσσαλίας νοσήλια Γιάννακα (23/10/1939)
- » Δ. Λιάτοκον έναντι ενοικίου οικίας από 19/12/37 – 18/12/39 (1/3/1940) – υπογραμμισμένο -
- » Αν. Μπαρούταν (πνευμοθώραξ, γεύμα) (30/5/1940)
- » Τόγκαν διανυκτέρευσις και 3 αυγά μάτια με τυρί χωρίς ψωμί (13/6/1940)
- » Ιατρόν Κοσμάν νοσήλια κας Πολίτου (25/6/1940)
- » Κυρίαν Σικελιανού διατροφήν της (23/4/1941)

Πολύτιμες πληροφορίες όμως μας παρέχουν πρωτίστως οι Πληρωμές, και για το Προσωπικό, και για την οικονομική διαχείριση του Σανατορίου, και για τις συνθήκες διαβίωσης. Ακολουθούν κάποιες διαφορετικές καταγραφές από τις συνθήκες ενός ταμείου, που ξεχωρίζουν:

13/8/1938 I. Καραμάνη λ/σμός μισθού

- » Γ. Καραμάνη μετρητά
- » Θάλειαν Τζαννέτου, άνοδος κάθοδος αυτοκινήτου

27/8/1938 Anton δια μπογιές Pnev(e)antorium

- » Σφέτσον και Ντάιμον εργατικά εβδομάδας

4/9/1938 A. Μπουκοβάλαν (δια φόνο Μπιγγ φυσίγγια)

- » Θάλειαν Τζαννέτου λ/σμός μισθών
- » Φαρμακεία Πορταριάς

19/10/1938 σοφέρ Κατσινάρης άνοδος-κάθοδος Ιατρού Πυργιαλή

18/11/1938 Άνναν μετρητά

- » Καλατζόπουλον δια μεταφοράν καλαθίου Άννας

20/12/1938 K. Κούμουλον λ/σμός μισθού

25/12/1938 5 οκ. κρασί προσωπικού

31/12/1938 Δώρα υπηρεσίας οικίας

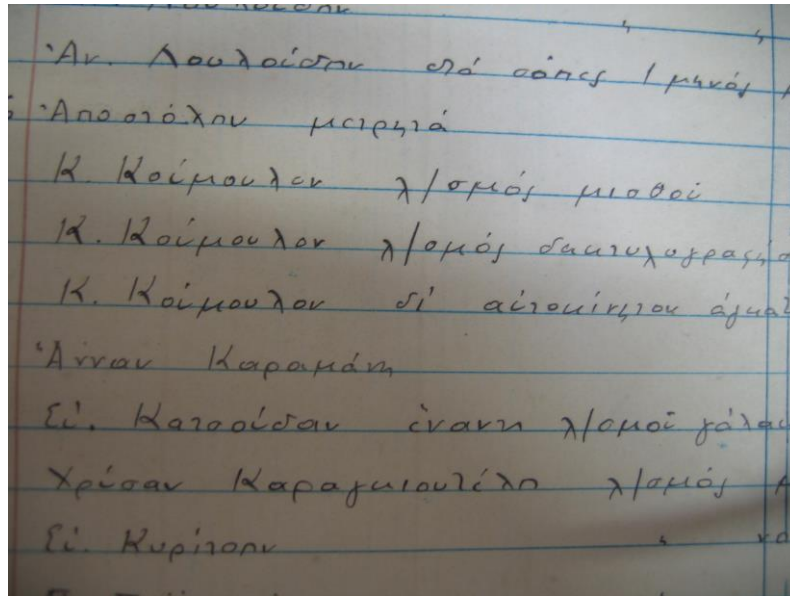
- » Δώρα Προσωπικού Σανατορίου
- » Άνναν (δώρα)

1/1/1939 Τραγουδιστάδες Αγίου Αθανασίου

- » Τραγουδιστάδες Αγίου Νικολάου
- » Ιερέαν Μάγκον δια μνημόσυνον Μητρός

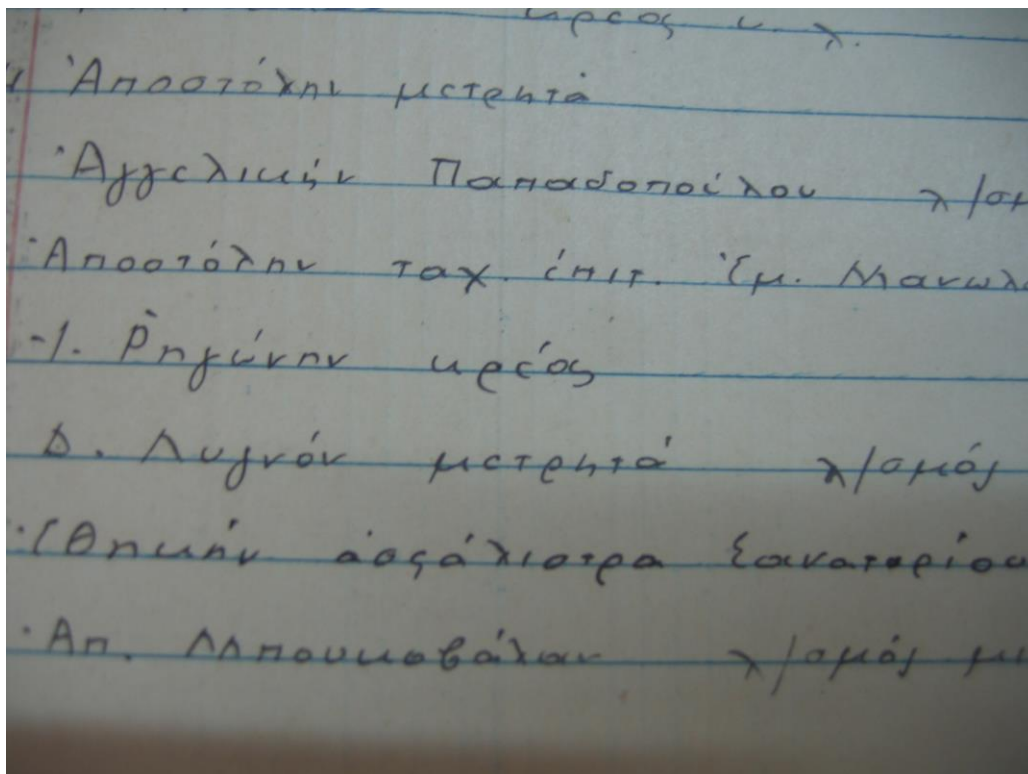
1/2/1939 K. Κούμουλον έξοδα μεταβάσεώς του εις Θεσ/νίκην
δια διάλεξιν

7/4/1939 K. Κούμουλον λ/σμός δακτυλογραφήσεως εργασιών

- 21/8/1939 Ι. Καμπανάρην εξόφλησις γραμματίου 50.000 και τόκων
- 30/10/1939 Κ. Κούμουλον δια Ελευθερουδάκην έναντι συνδρομής ξένων περιοδικών
- 18/11/1939 Πετρούλιαν πουλιά, φρούτα και 15 καρυδιές
- 21/11/1939 Σταματιάδην συνδρομήν εφημερίδος Αδιάλλακτος
- 27/11/1939 Κ. Κεφαλάν κάστανα
- 28/11/1939 Εις Χ. Μπίζαν κασσιτερωτικά
- 8/12/1939 Θάλειαν Τζαννέτου δώρον Πρωτοχρονιάς
- 10/12/1939 Αντωνάκην δια θελήματα
- 21/12/1939 Κ. Κούμουλον δι' έξοδα ταξιδίου Ελ. Τζαννέτου
- 26/12/1939 Κρασί προσωπικού
- 31/12/1939 Κάλανδα
- 31/3/1940 Απ. Πετρούλιαν 50 πορτοκάλια
- 27/4/1940 Ιερέα Νικόλαον δια Αγ. Μετάληψιν
- 25/5/1940 Εθνικήν ασφάλιστρα Σανατορίου
- 7/6/1940 Αγγ. Παπαδοπούλου δια λουλούδια οικίας
- 23/6/1940 Ροζαλιόν δια ταξείδι & αμοιβήν επιδιορθώσεως ακτίνων
- 23/6/1940 Ροζαλιόν δια μίαν δωδεκάδα φιλμ ακτινογραφιών Agfa
- 24/6/1940 Δι' αγοράν 4 μετοχών Κτηματικής και μετρητά.
- Τοκοχρεωλύσιον 1-8-40 – υπογραμμισμένο -
- 14/8/1940 Ιερέα Νικόλαον και παιδί δι' αγιασμόν

22/10/1940 Αστυνομίαν δικαίωμα αγροφυλακής 1940
 26/10/1940 ΤΣΑΥ Β' δόσις εισφορών ετών 1932-1939
 26/10/1940 ΤΣΑΥ Β' δόσις εισφορών 1940
 26/10/1940 ΤΣΑΥ συνδρομή δελτίου 1940
 24/12/1940 Κάλανδα παιδιά Σανατορίου
 14/1/1941 Γ. Κιτιλήν έξοδα εγχειρίσεως Ρόζας Ι. Κοέν
 13/4/1941 Ιερέα δια τα Βάϊα
 4/5/1941 Ζ. Λουλούδην δια 1 οκ. καλά

Σχετικά με το γιατρό Πυργιαλή, που αναφέρεται στη στήλη των Πληρωμών, πρόκειται για τον Άγγελο Πυργιαλή, διακεκριμένο γιατρό της πόλης του Βόλου (χρημάτισε και αστυνομικός Άνω Βόλου, Πορταριάς, Μακρινίτσας κατά την επανάσταση του 1878 και διετέλεσε Δήμαρχος Άνω Βόλου από το 1881 έως το 1897. Το 1926 ο Ιατρικός Σύλλογος Βόλου τον τίμησε για τα 50 χρόνια επαγγελματικής ζωής).⁵⁸⁴

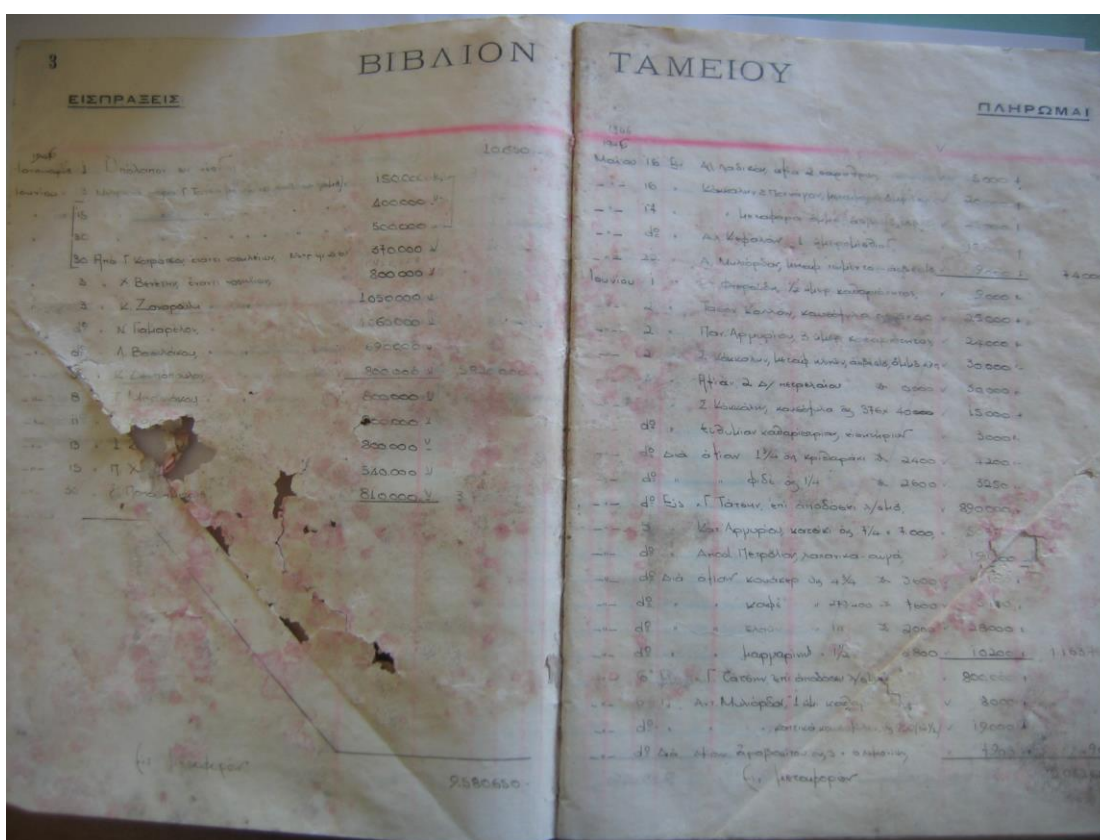
⁵⁸⁴ «ΠΥΡΓΙΑΛΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ». Διαθέσιμο από το http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/sites/all/icaatom_130/index.php/iev4b;isaar

- Νο 39 του αρχείου

«BIBLION TAMEIOY»

(1945-1949)

Πρόκειται για Βιβλίο Ταμείου των ετών 1945-1949, 208 σελίδων (ή 104 φύλλων) και διαστάσεων σελίδας A4 (29,2 εκ. ύψος x 19,5 εκ. πλάτος), του οποίου δεν σώζεται το εξώφυλλο. Από το φύλλο Νο 72 μέχρι το τέλος, οι σελίδες είναι άγραφες.

Στις δεξιές σελίδες απαντώνται οι ΠΛΗΡΩΜΑΙ (ξεκινούν στις 29/8/1945 και τελειώνουν στις 31/12/1948 ή 49 – δεν φαίνεται καθαρά), ενώ στις αριστερές - εκτός ελαχίστων περιπτώσεων- οι ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ (ξεκινούν την 1^η/1/1946 και τελειώνουν στις 31/5/1948), ακολουθείται δηλ. η συνήθης διάρθρωση, όπως και στα προηγούμενα αντίστοιχα βιβλία Ταμείου. Αποτελεί ένα πολύτιμο βοήθημα για την έρευνα, καθώς διασώζει πολλά ονόματα ασθενών και Προσωπικού του Σανατορίου, καθώς και πλήθος πληροφοριών με μεγάλο ενδιαφέρον. Οι γραφικοί χαρακτήρες είναι δύο, γεγονός που αποδεικνύει ότι δύο (2) τουλάχιστον άτομα ασχολήθηκαν με τις καταγραφές στο βιβλίο αυτό.

Μπορούμε να κατατάξουμε τις Πληρωμές στις εξής κατηγορίες (αναφέρουμε είδη, που απαντώνται είτε για πρώτη φορά, είτε σπανιότερα από άλλα):

Προσωπικό: Δια... «Ημερομίσθια»

«Καραμάνην (11/12/1947)»

«Β. Τσιγκλιφήν μισθός»

«Εξόδα Τζαννέτου, νοσηλευτικά (29/10/1947)»

Λογιστικά: «Εισιτήρια ανόδου – καθόδου γιατρού»

«Σωκ. Κόκκαλην αγωγή UNNRRA (27/7/1946)»

«Φιλοδώρημα»

«Δασαρχείον»

«Εις Κοινων. Πρόνοια (10/12/1947)»

Ιατρικά: «Ακτίνες»

«Λάμπα Ακτίνων»

«Πλάκες Joint (2/12/1947)»

«Φάρμακα»

«Ιατρικόν Σύλλογον»

«Τ.Σ.Α.Υ. (29/6/1947)»

«Ισραέλ, εγχείρηση (8/7/1947)»

Διάφορα: «Καυσόξυλα»

«Αξίαν 2Δ/πετρελαίου»

«Καρφιά»

«Σάπωνος»

«Γραφομηχανήν»

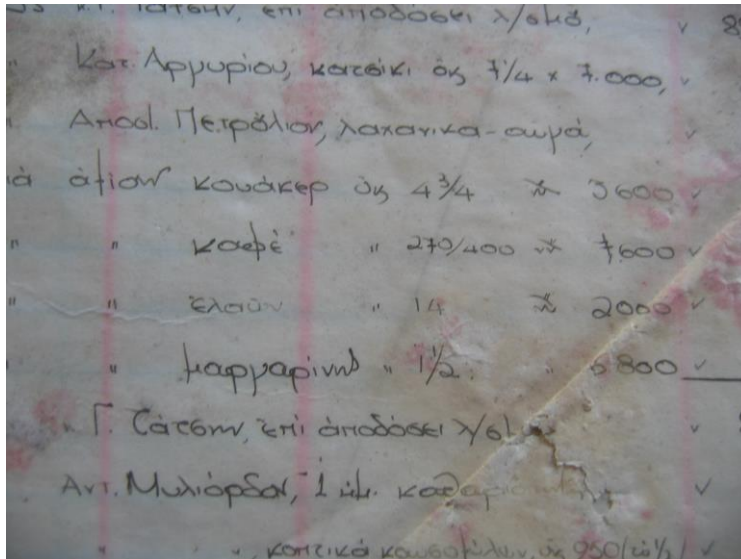
«Βιβλία»

«Εις Ιερέα δια παράκλησιν εις Θεοτόκον (8/8/1946)»

«Ιερέα Δρακειάς»

«Εις Εφημερ. Ταχυδρόμον (21/9/1946)»

«Δημοσιεύσεις (27/8/1947)»

Τρόφιμα: «Κουάκερ οκ. 4^{3/4}»

«Πίττηρα»

«Παξιμάδια»

«Καφέ»

«Αλκοόλ»

«Μακαρονίων»

«Σαρδελλών»

«Τοματοπελτέ»

«Μαρμελάδες»

«Μανούρι»

Στις Εισπράξεις σημαντικές καταγραφές (εκτός από τα ονόματα των Ιδιωτών) είναι οι παρακάτω:

Από Joint 25.000.000

Από A.J.D.C. (Joint) 18.750.000 (20/5/1947)

Από Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσ/νίκης (11/8/1947)

- Νο 40 του αρχείου

«BIBLION TAMEIOY»

(1951-1957)

Βιβλίο Ταμείου των ετών 1951-1957, 120 σελίδων και διαστάσεων σελίδας περίπου 42 εκ. ύψος x 27 εκ. πλάτος.

Εκτός από 4 Ισολογισμούς (30/6/1953, 30/6/1954, 30/6/1955, 31/12/1957), συναντούμε καταγραφές επίσης για: «Κεφάλαια, Αγροκτήματα, Προμηθευταί, Πιστωταί, Νοσήλεια, Πάγια Προκαταβολαί, Εγγυήσεις, Λογαριασμός Καταθέσεων Γ. Καραμάνη, Λογαριασμός Απολήψεων, Νέα Οικοδομή, Έξοδα Διαχείρισεως, Λογαριασμός Ναϊδρίου, Ταμείον, Ακίνητα, Γραμμάτια Πληρωτέα, Τόκοι, Καθυστερούμενα Νοσήλεια, Οφειλόμενοι Μισθοί, Ημερομίσθια, Διάφοροι Λογαριασμοί, Κέρδη-Ζημιαί, Έξοδα Εγκαταστάσεως».

Ακολουθεί στη συνέχεια η μεταγραφή ενός από τους ισολογισμούς.

Ισολογισμός 31/12/1957

(αριστερή σελίδα = ενεργητικών)

TAMEION		14.788,10
AKINHΤΑ	3.420.000	
ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΑ	72.500	
ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ	60.565,10	
ΕΞΟΔΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ		3.744.065,10
		<u>3.758.853,20</u>

(δεξιά σελίδα = παθητικών)

ΠΙΣΤΩΤΑΙ	96.419,80	
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΑΙ		203.433,80
Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ	58.213	
ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΠΛΗΡΩΤΕΑ	25.000	383.066,60
ΚΕΦΑΛΑΙΑ		3.375.786,60
		<u>3.758.853,20</u>

- Νο 41 του αρχείου

«ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1940-1942 & 1946-1948

(Ασθενών Λογαριασμοί)

Η γραφή στο «Ημερολόγιον» είναι πεζή και κεφαλαιογράμματη και τα ονόματα –ανδρών /γυναικών- καταγράφονται με χρονολογική και όχι αλφαβητική σειρά. Συνολικά το βιβλίο αποτελείται από 160 σελίδες, με γραπτό περιεχόμενο μέχρι τη σελίδα 152, ενώ οι υπόλοιπες οκτώ (8) σελίδες είναι λευκές, και διαστάσεων 40 εκ. ύψος x 30 εκ. πλάτος περίπου. Η κάθε σελίδα αποτελείται από στήλες χωρίς κάθετες διαχωριστικές γραμμές, που προσδιορίζουν τις διαφορετικές καταγραφές.

- Η σελίδα 117 είναι λευκή και από εκεί και πέρα αλλάζει ο γραφικός χαρακτήρας, που σημαίνει ότι έχει αλλάξει το άτομο που διαχειριζόταν τα αρχεία του Σανατορίου. Η λευκή αυτή σελίδα του ημερολογίου, αποτελεί τη «μαύρη» σελίδα της ιστορίας του Σανατορίου, την τομή της ιστορίας του κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μετά την κατάληψη του ιδρύματος από τους κατακτητές και την αποχώρηση του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και των συγγενών του. Τα πρώτα χρόνια του Πολέμου φαίνεται ότι το Σανατόριο λειτουργεί κανονικά. Η συνέχεια του ημερολογίου ξεκινά από τον Ιούνιο του 1946, οπότε και ξαναδέχθηκε ασθενείς.

- Επάνω και κεντρικά απαντάται πάντα με μεγαλύτερα γράμματα το Ονοματεπώνυμο του ασθενούς με το πατρώνυμο, ενώ δεξιά υπάρχει κάποιου είδους αρίθμηση.

π.χ.

Δημήτριος Ηλ. Λυγνός

A2 180

Η αρίθμηση αυτή (A2 180, AA1 150, A1 200, B2 180) σχετίζεται μάλλον με το είδος της νοσηλείας, την κατηγορία του δωματίου (θέση), ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις πιθανόν κάποιας έκπτωσης π.χ. A2 180-20% = 144.

- Στη δεύτερη (2^η) σειρά καταγράφεται αριστερά «Εισήλθε» ή «Επανήλθε», ώστε να διακρίνεται εάν είναι η πρώτη επίσκεψη του ασθενούς στο Σανατόριο ή επανάληψή της. Συνοδεύεται πάντα από ακριβή χρονολογία π.χ. 20-1-40. Κάποιες

φορές η επάνοδος ενός ασθενή στο Σανατόριο, γίνεται μετά από μικρό χρονικό διάστημα, γεγονός που σημαίνει ότι ο ασθενής δεν είχε ιαθεί πλήρως ή ότι η ασθένειά του επανέκαμψε με την επιστροφή του στις προηγούμενες συνθήκες διαβίωσής του. Αναφέρεται ασθενής, ο ΑΒΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΠΕΤΡΟΣ, ο οποίος εισήλθε στο Σανατόριο και εξήλθε την ίδια ημέρα, μη τη σημείωση «ήλθε δια PNM», προφανώς για κάποια εξέταση. Επίσης, ο ασθενής ΑΡΑΠΧΑΝΤΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, ο οποίος εισήλθε στο Σανατόριο και εξήλθε ακριβώς μετά από 10 μέρες, μη τη σημείωση «PNO», όπως ακριβώς και ο ασθενής ΜΠΑΛΛΗΣ ΑΡΓΥΡΙΟΣ.

- Η χρεωπίστωση γίνεται σε δραχμές σε δύο στήλες, χωριστά και κατά μήνα.

- Σχετικά με την Πίστωση αναφέρονται τα ποσά, που έδινε ο ασθενής, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο κατέβαλε αυτός τα νοσήλια:

«Κατάθεσις»

«Ταχ. Επιταγή ή Μετρητά»

«Εντολή Εθνικής ... (όνομα γιατρού π.χ.)»

«Εντολή Αθηνών»

«Μετρητά τω πατρί»

«Επιστροφή νοσηλίων» (αφορούσε μη εξάντληση του προπληρωμένου χρόνου νοσηλείας.

- Όσον αφορά τη Χρέωση, περιλαμβάνονται οι παρακάτω κατηγορίες εξόδων:

Προσωπικές Δαπάνες «Μεταφορικά αποσκευών»

«Αγωγ. Αποστολή (π.χ.)»

«Πλυστικά»

Δωμάτιο

«Απολύμανσις δωματίου»

«Απολύμανσις κλινοσκεπασμάτων»

«Απολύμανσις κλινοστρυμνών»

«Θέρμανσις»

«Pension...»

«Extra»

Έξοδα Νοσηλείας

«Νοσήλεια ... ημερών»

«Λ/σμός ... (μηνός π.χ. Ιανουαρίου)»

«Χαρτόσημα»

Θεραπευτική Αγωγή

«Ακτινογραφία»

«Ακτινοσκόπηση»

	«Ακτινοσκόπηση τη 26 ^η ....., μη καταβληθείσα»
	«Πτυελίστρα μεταλλική»
	«Φάρμακα αντίτιμον»
Άλλα Έξοδα	«Ειδοποίησις»
	«Τηλεγράφημα»
	«... Τηλεφ/καί συνδιαλέξεις»
	«2 γεύματα μητρός»
	«Ποτήρι»
	«1 Ποτήρι και ένα φλυτζάνι γάλακτος»
	«Θερμόμετρον»
	«1 πάπχια»
	«Σινδόνη, μαξιλάρι, μαξιλαροθήκη»
	«Φθορά (π.χ. μία φιάλη)»
	«Τροφή νοσοκόμου νυχτός»
	«Έξοδα δια διαβατήριον»
	«2 γεύματα μητρός»
Έξοδα Κηδείας	«Ανόρυξη τάφου»
	«Ενταφιασμός»
	«Δια μετάκλησιν ιερέων»
	«Αμοιβή ιερέως»
	«Κεριά και λιβάνι εις ιερέα»
	«Μεταφορά και ενταφιασμός»

Στο ημερολόγιο δεν έχουμε στοιχεία για τους ίδιους τους ασθενείς π.χ. για την ηλικία τους, την καταγωγή τους, καθώς και για το επάγγελμά τους. Όπως επίσης την οικογενειακή τους κατάσταση. Ως προς το θρήσκευμα, συναντούμε Χριστιανούς και Εβραίους, οι οποίοι δεν γνωρίζουμε πώς αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αν διέκοψαν ξαφνικά τη θεραπεία τους, αν αποχώρησαν, ή αν το Σανατόριο υπήρξε γι' αυτούς ένα είδος κρυψώνας ή καταφυγίου. Η καταγραφή / περιγραφή είναι πολύ λεπτομερής και ακριβής. Διαφαίνεται ότι ο υπεύθυνος των αρχείων διακατεχόταν από αρχαιακή συνείδηση και ότι γνώριζε πώς να αρχειοθετεί τα στοιχεία που είχε στην κατοχή του, ώστε να ανατρέχει σ' αυτά εύκολα, όταν χρειαζόταν.

- Νο 42 του αρχείου

«ΦΥΛΛΟΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΑΣΘΕΝΩΝ (1938;)»

(Ασθενών και Προσωπικού Βιβλίο Κίνησης και Απουσιών)

ΜΙΚΡΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ 1951-52-53

ΑΣΘΕΝΕΙΣ Ι.Κ.Α.

Α. 300-700

Γ. 170-350

«Αντίδρασις καθιζήσεως ερυθρών αιμοσφαιρίων

Μέθοδος Linzenmecier»

Σελίδα 1^η, δεξιά, Στήλες: 9

ΑΡΙΘΜ.-ΟΝΟΜΑΤΑ	Κούμουλος		1951				Κούμουλος	1952
1.	Αύγουστος	7βριος	8βριος	9βριος	10βριος	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Απρίλιος
2.	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
3.	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

Περιλαμβάνει ονόματα 12 γυναικών και 17 ανδρών (αρίθμηση μέχρι το 30, λείπει το 12).

Επίσης, το όνομα του επιβλέποντα ιατρού Κούμουλου.

Σελίδα 2^η, αριστερή, Στήλες: 4

1952	Κούμουλος	Θεοδωρίδης**	Θεοδωρίδης**
Απρίλιος*	Ιούνιος	Ιούλιος	7βριος
(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

Περιλαμβάνει τα ονόματα των δύο (2) επιβλεπόντων ιατρών, Κούμουλου και Θεοδωρίδη.

Είσοδος – Ύψος και Βάρος εις οκάδας των Ησφαλισμένων Ασθενών του Ι.Κ.Α.

Σελίδα 3^η, δεξιά, Στήλες: 10

ΑΡΙΘΜ.-ΟΝΟΜΑΤΑ	Είσοδος	Ιούλιος	Σεπτέμβριος	8βριος	9βριος	***	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος
1951-1952	(ημερομηνία)	Αύγουστος							
1.	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
2.	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
3.	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

Σελίδα 4^η, αριστερή, Στήλες: 4

ΟΝΟΜΑΤΑ	Φεβρ.-Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος
.....	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
.....	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

Σελίδα 5^η, δεξιά (όπως η 3^η), Στήλες: 13

ΟΝΟΜΑΤΑ	Είσοδος	Ύψος	Βάρος	1952 Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	7βριος	8βριος
1951-1952	(ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
.....	.....	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

(συνέχεια)

9βριος	10βριος	1953 Ιανουάριος	Φεβρουάριος
(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

Σελίδα 6^η, αριστερή (όπως η 4^η), Στήλες: 11

ΟΝΟΜΑΤΑ	Είσοδος	Ύψος	Αρχικό Βάρος	Αύγουστος	7βριος	8βριος	9βριος	10βριος	1953 Ιανουάριος	Φεβρουάριος
.....	(ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)
.....	.....	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)	(τιμή)

- Αποτελείται από 6 σελίδες, διαστάσεων περίπου A4 (29,7 εκ. ύψος x 19,8 εκ. πλάτος).
- Στη 2^η σελίδα, εμφανίζεται για δεύτερη φορά η αναγραφή του μήνα Απριλίου, ενώ παραλείπεται του Μαΐου.
- Στην 3^η σελίδα δεν υπάρχει η αναγραφή του μήνα Δεκεμβρίου, υπάρχει κενό επάνω, ενώ η στήλη αναπτύσσεται κανονικά, με τις τιμές της.
- Στην πρώτη στήλη προηγείται η αρίθμηση και έπεται η αναγραφή του επιθέτου και του ονόματος του ασθενή.
- Κάποια ονοματεπώνυμα είναι υπογραμμισμένα (δεν γνωρίζουμε την αιτία της διαφοροποίησης αυτής). Κάποιοι μήνες είναι επίσης υπογραμμισμένοι με κόκκινο χρώμα.
- Το αναγραφόμενο βάρος των ασθενών στην τελευταία δεξιά στήλη είναι ως επί το πλείστον αυξητικού μεγέθους σε σχέση με την τιμή του βάρους τους κατά την είσοδό τους στο Σανατόριο, αποτέλεσμα της θεραπείας και της πολύ καλής διατροφής τους.
- Τα ονόματα των δύο (2) επιβλεπόντων ιατρών εμφανίζονται τις παρακάτω ημερομηνίες: του Κούμουλου 8/1951-6/1952 και του Θεοδωρίδη 7/1952-9/1952, δηλ. του δεύτερου η παρουσία ξεκινά εκεί που τελειώνει του πρώτου.

Άσθενείς Ι.Κ.Α.

Α 300-400
Γ 170-350
Καθίζηση

Αντίδραση καθίζησης έρυθρών αιμοσφαιρίων
Μέθοδος Linzenmeier

Όνομα	1951		1952		1952
	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	
Μανιά Αναστασία	182	225	273	273	193-189
Παπαμωργίου Σοφία	= 28'	108'	---	---	173'
Ζουμπουλάκη	= 69'	---	---	---	181'
Αλλημπαρίδου Δημ.	= 69'	---	---	---	---
Πασινιάδης Άγγελος	= 195'	365...	---	---	600
Σαμαρλίδου Βασιλ.	= 25'	16'	---	---	427'
Σουζογιάννη Κων.	= 16'	---	---	---	---
Γρίλας Γιώργος	= 16'	29'	---	---	---
Καλλίδη Βασιλ.	= 240	329'	---	---	396
Μπαλίδου Ασημίνα	= 98'	86'	---	---	140

- Νο 43 του αρχείου

Από 1^{ης} Ιανουαρίου 1961

1. Δύναμις Νοσηλευομένων
2. Χορηγηθέντα Φάρμακα
3. Ακτινολογικά Εξετάσεις
4. Μικροβιολογικά Εξετάσεις

ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ

(με σφράγισμα ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ – ΠΗΛΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ)

Αποτελείται από 26 σελίδες (ή 13 φύλλα), διαστάσεων χαρτιού 25,5x10,1 εκ. (σε ανάπτυγμα 25,5 εκ. ύψος x 20,2 εκ. πλάτος).

Οι μηνιαίες καταγραφές των ονομάτων των νοσηλευομένων, οι εξετάσεις και η φαρμακευτική αγωγή αυτών αναπτύσσονται κάθε φορά σε χώρο δύο σελίδων (αριστερή – δεξιά). Την αριστερή σελίδα καταλαμβάνει το α' δεκαπενθήμερο του εκάστοτε μήνα και τη δεξιά το β' δεκαπενθήμερο. Οι καταγραφές ονομάτων – χωρίς αλφαβητική σειρά - κυμαίνονται από 23 (οι λιγότερες ανά σελίδα) έως 47 (οι περισσότερες). Οι σελίδες αριθμούνται ανά δύο, πάντα επάνω δεξιά.

Σε κάποια ονοματεπώνυμα σημειώνονται δίπλα ημερομηνίες επανόδου ή διακοπής της νοσηλείας. Ακολουθεί η καταγραφή ποσοτικά των εξετάσεων (ο αριθμός αυτών ποικίλλει από μήνα σε μήνα), όπως και η φαρμακευτική αγωγή. Στο τέλος της δεξιάς πάντα σελίδας υπάρχει η ημερομηνία (η τελευταία ημέρα του μήνα) και από κάτω η υπογραφή του διαχειριστή (διακρίνεται Ν κεφαλαίο και Τ; Ίσως πρόκειται για τα αρχικά του οικονομικού διαχειριστή Νίκου Τζαννέτου). Στο μέσο του αναπτύγματος των δύο σελίδων, υπάρχει πάντα άλλη υπογραφή.

Το τεκμήριο αυτό είναι σημαντικό για το πλήθος των ονομάτων που διασώζει, καθώς και τις ημερομηνίες.

- Νο 44 του αρχείου

«Ι.Κ.Α. Εξιτήρια» 1957-1959

Μπλοκ με Εξιτήρια ασθενών του Σανατορίου (αιτία νοσηλείας σε όλους: TBC πνευμόνων) από 4/10/1957 έως 28/4/1959, διαστάσεων 19,5 εκ. x 13, 5 εκ. Η μορφή είναι η παρακάτω:

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
ΥΠ/ΜΑ ΒΟΛΟΥ

ΑΡ. ΕΞΙΤΗΡΙΟΥ .....
ΑΡΙΘΜ. ΜΗΤΡΩΟΥ .....

ΕΞΙΤΗΡΙΟΝ ΑΜΕΣΩΣ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΥ

.....
.....

ΣΤΕΛΕΧΟΣ

ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ

Από κάποιο σημείο του μπλοκ και μετά η υπογραφή του διευθυντή δεν ανήκει στον Γεώργιο Καραμάνη αλλά στον Νίκο Τζαννέτο.

Στα εξιτήρια αναφέρονται τα εξής:

- ίαση του ασθενούς
- διαμετακόμιση σε άλλο νοσηλευτικό ίδρυμα
- μη ίαση
- εξήλθεν οικειοθελώς
- εξήλθεν μη χρήζων περαιτέρω νοσηλεία
- εξήλθεν κατόπιν απόφασεως της επιτροπής
- εξήλθεν με πειθαρχικόν εξιτήριον
- εξέρχεται δια κατ' οίκον νοσηλεία.

- Νο 45 του αρχείου

«Ι.Κ.Α. Εξιτήρια» 1961-1962

Μπλοκ με Εξιτήρια ασθενών του Σανατορίου (χειρόγραφο από έξω) των ετών 1961-1962, διαστάσεων 19 εκ. x 14 εκ. Συγκεκριμένα καταγράφεται: «Ι.Κ.Α. ΕΞΙΤΗΡΙΑ ΑΜΕΣΩΣ ΗΣΦΑΛΙΣΜΕΝΩΝ Από 3^η Μαΐου 1961». Η υπογραφή Διευθυντού, που συνοδεύει τα εξιτήρια, είναι του Νίκου Τζαννέτου.

- Νο 46 του αρχείου

«Σημειωματάριο 1955»

Μικρό μπλοκάκι 20 φύλλων (40 σελίδες), χειρόγραφο και κατάγραφο, με καταγραφή εξόδων, μισθών, λογαριασμούς, αθροίσεις, διαγραμμίσεις. Επιπλέον, τα είδη που αναφέρονται είναι τρόφιμα και καθημερινής χρήσης.

- Νο 47 του αρχείου

«Χειρόγραφη μετάφραση Γεώργιου Καραμάνη»

Πρόκειται για μετάφραση από τη γερμανική γλώσσα στην ελληνική, από τον ίδιο τον Γεώργιο Καραμάνη, κειμένου ιατρικού περιεχομένου. Φέρει στο εξώφυλλο τη χρονολογία ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1924, καθώς και το δηλωτικό της περιοχής

ΠΗΛΙΟΝ. Κάτω από τον τίτλο του κειμένου αναγράφεται το όνομα του συγγραφέα και η ιδιότητά του (von Dr Lucius Spengler – Davos. Chefarrt des Sanatorium Schatzalp), γνωστού για την ίδρυση Σανατορίου το 1960 στο Davos της Ελβετίας⁵⁸⁵.

- Νο 48 του αρχείου

«ΤΑΜΕΙΟΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ 1960-1962»

Τετράδιο σχήματος A4 (20x29,7 εκ.), 120 σελίδων, όπου στην αριστερή σελίδα γράφονται πάντα οι ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ και στη δεξιά σελίδα οι ΠΛΗΡΩΜΕΣ.

Στις Εισπράξεις αναφέρονται τα Νοσήλεια, κυρίως, από το Ι.Κ.Α.

Στις Πληρωμές οι κατηγορίες είναι οι εξής:

- μισθοί
- λογαριασμοί (ΔΕΗ, ΟΤΕ)
- προμηθευτές
- πιστωτές
- γραμμάτια
- εισφορές (Ι.Κ.Α., ΤΣΑΥ, Εργατ. Εστία)
- έξοδα διαχειρίσεων

Η τελευταία κατηγορία είναι η πιο ενδιαφέρουσα και περιλαμβάνει πλήθος πληροφοριών ως προς τα λειτουργικά έξοδα του Σανατορίου, όπως: οδοιπορικά-αγώγια, μεταφορικά, δημοσιεύσεις σε εφημερίδες-συνδρομές, χαρτόσημα, ταχυδρομικά, Δημόσιο Ταμείο, Τ.Τ.Τ., εισιτήρια, φιλοδωρήματα (!), αποζημιώσεις, γραφική ύλη, βενζίνη, τρόφιμα, ραπτικά-μπλούζες μαγειρείου, ανθόκηπος-κηπουρός, δαπάνες συντηρήσεως, γανώματα, αμοιβές ιατρών, φάρμακα, συμβολαιογραφικά κ.ά.

---

⁵⁸⁵ ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ό.π. (σημ. 111) σελ. 30, ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 102) σελ. 51

ΑΡΧΕΙΟ-ΔΩΡΕΑ ΚΙ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ (ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ)

A. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Επιστολή Φιλάρету Αμαραντίδη (1963)

Επιστολή του γιατρού Φιλάρету Αμαραντίδη προς τον Νίκο Τζαννέτο. Παρατίθενται αποσπάσματα αυτής με συγκινητικές αναφορές για τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη:

«...Σέρραι τη 23 Ιουνίου 1963

Αγαπητέ μου φίλε Νίκο.

..... Ο τρόπος της ζωής μου, του σκέπτεσθαι και συμπεριφέρεσθαι, βαθύτατα επηρεασμένος από του μεγάλου μας ιατρού του Κου Καραμάνη, αφ' ης στιγμής τον γνώρισα, τουλάχιστον μου δίδουν μίαν εξισορρόπηση ψυχικήν και ηρεμίαν. .... Φίλα το χέρι του γιατρού μας, ποτέ δεν τον ξεχνώ και ποτέ δεν τον λησμονώ και πάντα τον έχω βαθιά μέσα στην καρδιά.

Φιλικά»

B. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ

Σχέδια πνευμόνων (1954)

Πρόκειται για 3 σχέδια πνευμόνων, σε μικρά τετράγωνα ριζόχαρτα, που αφορούν τον ασθενή του Σανατορίου ΜΑΜΑΤΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟ, και απεικονίζουν 3 διαφορετικές χρονικές φάσεις της ασθένειάς του (28/11/1953, 16/2/1954, 13/8/1954) με λεπτομερείς σχεδιαστικές αναφορές στα πάσχοντα μέλη (τους πνεύμονες). Είναι ένα πολύ ενδιαφέρον αρχειακό τεκμήριο, γιατί φανερώνει τη σχεδιαστική ικανότητα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και μας δείχνει και την αναγκαιότητα αυτής της απεικόνισης για την παρακολούθηση της νοσηλείας και ίασης του ασθενούς.

Χειρόγραφο (1944)

Χειρόγραφο του Γεώργιου Καραμάνη στην μπροστινή πλευρά φακέλου αλληλογραφίας (χρησιμοποιημένου με γραμματόσημα), σε δύο σημεία της όψης.

«+Σάββατον του Λαζάρου

8-4-1944

Εις τα 2.20 μετά τα μεσάνυχτα παρέδωκεν την ψυχήν του εις τον Ύψιστον εις Βόλω και την επομένην, Κυριακήν των Βαΐων 9-4-1944 μεταφέρθη και αναπαύεται εις την τελευταίαν του Κατοικίαν παρά το πλευρόν της πολυαγαπημένης μας Μητερούλας ο αγαπητός μου Αδελφός Ιωάννης.

Τα εν τω φακέλλω τούτω χρήματα προέρχονται εξ εκποιήσεως αντικειμένων ανηκόντων εις τον αγαπητόν μου αδελφόν Ιωάννην Κ. Καραμάνην 15-3-53. Καραμάνης.

Υ.Γ. Τα χρήματα ταύτα διετέθησαν προς αγοράν δύο Μανουαλίων, τοποθετηθέντων εις το Ναύδριον του Σανατορίου, εις Μνήμην του αγαπητού μου αδελφού. Καραμάνης.»

Γ. ΜΗΝΙΑΙΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ (31/8/1962)

Πρόκειται για δίπτυχα-τετρασέλιδα Μηνιαία Στατιστικά Δελτία του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας (Γενική Διεύθυνση Υγιεινής -Υπηρεσία Αντιφυματικού Αγώνος) με την 4^η (πίσω τελευταία σελίδα) λευκή. Αναφέρονται στη συνέχεια οι κατηγορίες των πληροφοριών:

ΕΞΕΛΘΟΝΤΕΣ / ΑΠΟΒΙΩΣΑΝΤΕΣ
ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΕΙΣΕΛΘΟΝΤΩΝ
ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
ΗΛΙΚΙΑ
ΜΟΡΦΗ ΝΟΣΟΥ
ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΕΝ ΤΩ ΙΔΡΥΜΑΤΙ

ΑΡΧΕΙΟ-ΔΩΡΕΑ Γ. ΜΠΑΚΕΑ (ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ)

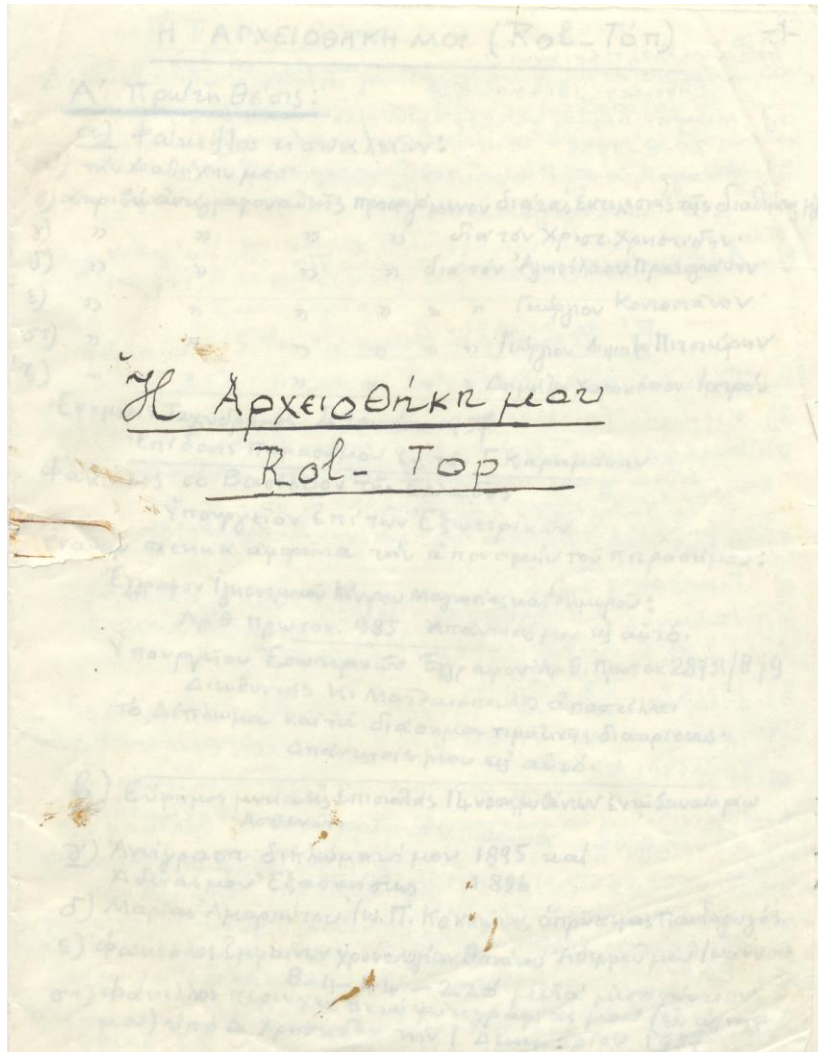
Α. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Β. ΕΓΓΡΑΦΑ

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1925, 1932, 1938)

Β. ΕΓΓΡΑΦΑ

«Η Αρχαιοθήκη μου» Rol-Top (Χειρόγραφο Γεώργιου Καραμάνη)

Πρόκειται για πολύ ιδιαίτερο χειρόγραφο τετράδιο (είδος ευρετηρίου) με μολύβι, του ίδιου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη για το προσωπικό του αρχείο – αλληλογραφία, διακρίσεις, συμβόλαια, διαθήκη κ.ά., 6σέλιδο (3 φύλλα) με εξώφυλλο, διαστάσεων 19,6x14,7 εκ.⁵⁸⁶ Στις καταγραφές του ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρακάτω:

⁵⁸⁶ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 15, 55-57

- Στο φ. 1^Γ του χειρογράφου: από την Εφημερίδα «Ταχυδρόμος» ημερ. 4/6/1957 η «Επίδοσις Παρασήμου εις τον Γ. Καραμάνην» και η «Εύφημος μνεία 14 νοσηλευθέντων».

- Στο φ. 1^V του χειρογράφου: τα 2 παράσημα του γιατρού και οι Επιστολές γιατρών από Davos, Arosa, Montana, Leysin, Αλβανία και Αίγυπτο.

- Στο φ. 2^V του χειρογράφου: η διαφήμιση του Σανατορίου στο αλβανικό περιοδικό «Bota e Re».

- Στο φ. 3^V του χειρογράφου: *«Δωρεά εν ζωή προς την Κοινότητα Δρακείας της εν Δρακεία οικίας μου, τους τρεις καστανεώνας μου, και χέρσον αγρόν εν Σουβάλα (περιελθόντα τούτον ήδη εις την κατοχήν της ανεψιάς μου Θαλίτσας Ιω. Τζαννέτου)».* Επίσης η *«Αγοραπωλησία Ακινήτου (Πρεβαντορίου) δρχ. 40.000 (αγοράστρια Άννα χήρα Αγγέλου Σικελιανού)».*

Σχετικά με την αναφορά για τα 2 παράσημα: στο έγγραφο «ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ» πληροφορούμαστε για την απονομή το 1940 του Αργυρού Σταυρού του Βασ. Τάγματος του Φοίνικος για τις υπηρεσίες του στο γιατρό Γ. Καραμάνη, δεν γνωρίζουμε όμως κάτι για το 2^ο παράσημο.⁵⁸⁷

Επιστολές

Οι επιστολές είναι μία πολύ ξεχωριστή κατηγορία τεκμηρίων / εγγράφων, γιατί χαρακτηρίζονται πάντοτε από ένα προσωπικό ύφος και από μία υποκειμενική θεώρηση των πραγμάτων. Γι' αυτό και δεν είναι σκόπιμο να μεταφερθούν αυτούσιες σε μία τέτοιου είδους μελέτη, παρά αναφορές των επιστολών, που παρέχουν πληροφορίες ή αναδεικνύουν πτυχές. Θα παρατεθούν στη συνέχεια τρία (3) αποσπάσματα επιστολών, το καθένα για διαφορετικό λόγο.

Από επιστολή του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη προς την Άννα (Σικελιανού πλέον) στις 11/7/1946 πληροφορούμαστε ότι από τον Ιούνιο νοσηλεύονται στο χώρο του Πρεβαντορίου, 12 φυματικοί ασθενείς.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΦΑΚ. 3, ΕΓΓΡ. 175

⁵⁸⁸ (και στο Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 113)

Από επιστολή του Άγγελου Σικελιανού προς τον Γεώργιο Καραμάνη στις 21/6/1944 με αφορμή τον θάνατο του αδελφού του τελευταίου, παραθέτουμε το συγκινητικό και ανθρώπινο πρόλογο του γραπτού: *«Σεβαστέ μου Κύριε Καραμάνη. Είναι μια συνήθεια στην ανθρώπινη νοχέλεια ν' αρπάζεται από τις στιγμές του κοινά αναγνωρισμένου πόνου, για να γεφυρώνει κάποιες μακρινές αποστάσεις και κάποιες μακρινές σιωπές».*

Επίσης, από επιστολή της Άννης Κούμουλου προς τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη και τον διαχειριστή Νίκο Τζαννέτο στις 3/4/1951, πληροφορούμαστε (γραμμένα σ' ένα μικρότερο συνοδευτικό χαρτί) για τα ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ:

- Ι.Κ.Α.	74.000
- ΟΙΚΟΥ ΝΑΥΤΟΥ	90.000
- ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΥΠΟΥΡΓΙΩΝ κλπ. ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΒΑΘΜΟΥ 70-84.000	
- ΤΡΑΠΕΖΕΣ	90.000
- ΑΓΡΟΤΙΚΗ	95.000
- SHELL	90.000
- ΑΡΤΕΡΓΑΤΕΣ	90.000

Τιμητικές διακρίσεις

1) ΔΙΑΚΡΙΣΗ 2/11/1933

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΡ. ΠΡΩΤ. 4971

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΕΚΤΟΣ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΧΙΛΙΑΔΩΝ

2) ΔΙΑΚΡΙΣΗ 5/2/1939

«ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εν Θεσσαλονίκη τη 5^η Φεβρουαρίου 1939

Αξιότιμον Κύριον

Γεώργιον Καραμάνην

Διευθυντήν Σανατορίου Πηλίου

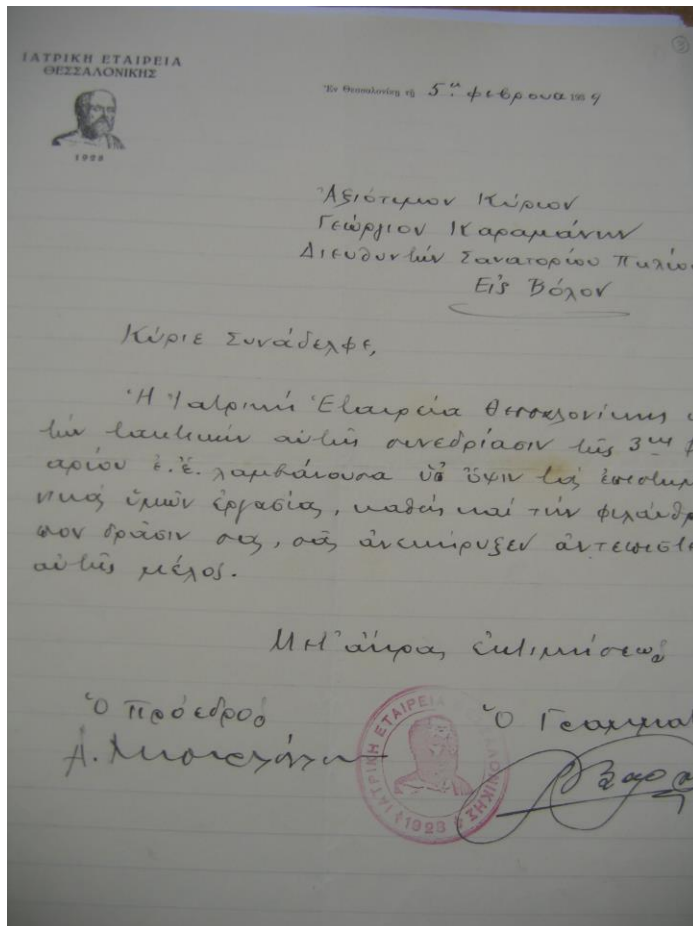
Εις Βόλον

Κύριε Συνάδελφε,
Η Ιατρική Εταιρεία Θεσσαλονίκης κατά την τακτική αυτής συνεδρίασιν της 3^{ης}
Φεβρουαρίου ε.ε. λαμβάνουσα υπ' όψιν της επιστημονικής υμών εργασίας, καθώς
και την φιλόανθρωπον δράσιν σας, σας ανεκήρυξεν αντεπιστέλλον αυτής μέλος.

Μεθ' άκρας εκτιμήσεως

Ο Πρόεδρος

Ο Γραμματέης»

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1925, 1932, 1938)

1) Σύγγραμμα 74 σελίδων, διαστάσεων: 18,5 εκ. ύψος x 11,5 εκ. πλάτος, συμπεριλαμβανομένου και του εξωφύλλου

ΜΑΡΚΟΥ ΖΑΚΕΡΩ

(Αρχιάτρου του ορεινού θεραπευτικού Σταθμού του Λεζέν-Ελβετίας Dr Jaquierod)

Πώς να φυλαγόμεθα από τη Φυματίωσι

Μετάφρ. Κωνστ. Μ. Μελά

Εκδότης Ιωάν. Βάρτσος

Εν Αθήναις 1925

2) Σύγγραμμα 50 σελίδων, διαστάσεων: 20,5 εκ. ύψος x 14 εκ. πλάτος, συμπεριλαμβανομένου και του εξωφύλλου

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

(Φθισιάτρου. Διδάκτορος Πανεπιστημίου Γενεύης. Διευθυντού Φθισιατρείων)

Κληρονομικότης και Φυματίωσις

Εν Αθήναις 1932

Στο οπισθόφυλλο του συγγράμματος υπάρχει η παρακάτω διαφήμιση, εντός πλαισίου:

ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ

Ι. ΚΑΡΑΜΑΝΗ – Ν. ΣΓΟΥΡΔΑΙΟΥ

ΤΕΡΜΑ ΤΡΑΜ ΠΑΤΗΣΙΩΝ – ΑΛΥΣΣΙΔΑ

Γίνονται δεκτοί φυματικοί παντός σταδίου από

70 δραχμάς ημερησίως και άνω.

Εφαρμογή Τεχνικού Πνευμοθώρακος,

Ενέσεων Χρυσού, Φρενικοεξαιρέσεως

ΑΚΤΙΝΕΣ Χ

Πρόκειται για γιατρό-φυματιολόγο, επιθέτου συνώνυμου του Γεώργιου Καραμάνη, ο οποίος διατηρούσε κλινική στα Πατήσια.

Στην εφημερίδα «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» στις 25/1/1927 υπάρχει διαφήμιση της κλινικής, ως εξής:

ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ
Ι. ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΦΘΙΣΙΑΤΡΟΥ
ΑΛΥΣΣΙΔΑ - ΤΕΡΜΑ ΠΑΤΗΣΙΩΝ
Μοναδική εγκατάσταση δια τας Αθήνας. Κλίναι Α΄ Β΄ Γ΄
θέσεως. Γίνονται δεκτοί φυματικοί παντός σταδίου.
Τεχνητός Πνευμοθώραξ

2) Περιοδική Έκδοση 44 σελίδων, διαστάσεων: 24,5 εκ. ύψος x 17 εκ. πλάτος, συμπεριλαμβανομένου και του εξωφύλλου

ΑΝΤΙΦΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ
ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
4^ο ΕΤΟΣ. Αθήναι 1938, 5

Στο τεύχος ξεχωρίζουν τα παρακάτω 2 άρθρα:

- 1) Κούμουλου Κ., Η εξέταση των πτυέλων εις την Πνευμονικήν Φυματίωσιν.
Επιμελητού και Διευθυντού των Βιοχημικών Εργαστηρίων, σελ. 122-131.
- 2) Φαρμακίδη Σωτήριου, Η Φυματίωσις ως Ιατρικόν πρόβλημα. σελ. 1-16.

ΑΡΧΕΙΟ-ΔΩΡΕΑ ΑΜΑΛ. ΓΚΙΖΑ ΚΑΙ ΒΑΣ. ΜΗΤΣΑΚΗ
(ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ)

ΒΙΒΛΙΟ ΝΟΣΗΛΕΥΟΜΕΝΩΝ (ΑΠΟ 29/7/1951-31/12/1956)

Σύγγραμμα 248-250 σελίδων, διαστάσεων: 30 εκ. ύψος x 20 εκ. πλάτος, με πανόδετο εξώφυλλο.

Στο βιβλίο αυτό συναντούμε «ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ», όπου γράφονται με αριθμό σελίδων οι κατηγορίες των στοιχείων:

1) Νοσήλια	Σελίς 1-243
2) Νοσήλια Εισπρακτέα 30/6/53-30/6/54	Σελίς 244-245
3) Νοσήλια Καθυστερούμενα	Σελίς 246-250

Ακολουθεί «ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ» με τα παρακάτω:

ΙΚΑ	Σελίς 1-199
Ταμείον Ασφαλίσεων Κληρικών 30/9/51-23/9/52	Σελίς 200-201
Ταμείον Ασφαλίσεων Αρτεργατών 31/8/52-4/10/52	Σελίς 202-203
Ταμείον Ασφαλίσεων Κεραμοποιών 31/3/52-23/1/54	Σελίς 204-205
Ταμείον Σιδηροδρ. Θεσσαλίας 31/8/54-14/12/54	Σελίς 206
(Ταμείον Αλληλοβοηθείας Προσωπικού Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας)	

Οι πληροφορίες που αντλούμε είναι σημαντικές και μας δίνεται η δυνατότητα παραλληλίας των στοιχείων με άλλα ημερολόγια του Σανατορίου.

ΑΡΧΕΙΟ-ΔΩΡΕΑ ΝΙΚΟΥ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ
(ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ)

ΔΙΠΛΟΥΤΥΠΑ ΠΛΗΡΩΜΗΣ & ΣΕΛΙΔΑ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΔΟΥΝΑΙ-ΛΑΒΕΙΝ» (1917)

Μέσω των 2 αυτών διπλοτύπων πληρωμής νοσηλείων και της σελίδας από το Βιβλίο Εισπράξεων, πληροφορούμαστε το ονοματεπώνυμο ασθενούς, τα διαστήματα παραμονής του στο σανατόριο για θεραπευτική αγωγή και το σύνολο των νοσηλείων του.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΒΟΛΟΥ (ΔΗ.Κ.Ι.)

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ (ΑΕΕ: Ιδιωτ/23 ΑΒΕ: 5, 27)

Α. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ (1920-1921)

Β. ΦΥΛΛΑΔΙΟ

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1939, 1941)

A. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ (1920-1921)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ/ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ ΕΤΩΝ 1920-1921

Αποτελείται από 48 χειρόγραφες σελίδες (24 φύλλα με πίνακες σε ανάπτυγμα), διαστάσεων σελίδας 29,5 εκ. ύψος x 19,3 εκ. πλάτος, μπεζ χρώματος με γραμμές. Λείπουν οι 2 τελευταίες σελίδες, που θα συμπλήρωναν τις 50 (δηλ. 25 φύλλα), γεγονός που αποδεικνύεται από την 48η σελίδα, που είναι η μισή του τελευταίου αναπτύγματος – πίνακα.

ΑΡΙΘΜΗΣΗ ΣΕΛΙΔΩΝ – ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

1^η σελίδα ΛΕΥΚΗ

σελ. 2-3 Ιανουάριος 1920

σελ. 4-5 Φεβρουάριος 1920

σελ. 6-7 Μάρτιος 1920

σελ. 8-9 Απρίλιος 1920

σελ. 10-11 Μάιος 1920

σελ. 12-13 Ιούνιος 1920

σελ. 14-15 Ιούλιος 1920

σελ. 16-17 Αύγουστος 1920

σελ. 18-19 Σεπτέμβριος 1920

σελ. 20-21 Οκτώβριος 1920

σελ. 22-23 Νοέμβριος 1920

σελ. 24-25 Δεκέμβριος 1920

σελ. 26-27 Ιανουάριος 1921 (στο μέσον του καταλόγου παρατηρείται η αλλαγή στον γραφικό χαρακτήρα)

σελ. 28-29 Φεβρουάριος 1921

σελ. 30-31 Μάρτιος 1921

σελ. 32-33 Απρίλιος 1921

σελ. 34-35 Μάιος 1921

σελ. 36-37 Ιούνιος 1921

σελ. 38-39 Ιούλιος 1921

σελ. 40-41 Αύγουστος 1921

σελ. 42-43 Σεπτέμβριος 1921

σελ. 44-45 Οκτώβριος 1921

σελ. 46-47 Νοέμβριος 1921

σελ. 48 Δεκέμβριος 1921 (το ανάπτυγμα είναι μισό, λείπει η δεξιά σελίδα

No 49, προφανώς η σελίδα No 50 ήταν λευκή)

Ο κάθε πίνακας αναπτύσσεται σε δύο (2) σελίδες από αριστερά προς τα δεξιά, και αποτελείται από 9 στήλες, εκ των οποίων η στήλη αρ. 6 διαιρείται σε τριάντα (30) πολύ λεπτές στήλες, που δηλώνουν τις ημέρες του μήνα, και όπου ο αριθμός των ημερών δηλώνεται με +. Αναλυτικά:

(π.χ. οι σελίδες 2-3 του πίνακα)

Έτος 1920 Σανατόριον «η Ζωοδόχος Πηγή» Μήν Ιανουάριος 1920

a/a	Αριθμός Ιστορικού	Χρονολογία Εισόδου	Επάγγελμα	Ονοματεπώνυμον
1	No ...	π.χ. 4.6.1919	π.χ. λογιστής	...
2	No...	...	π.χ. μαθητής	...
3	No...	...	π.χ. μαία	...

		Ημερομηνία						Εν όλω / ημερησίως		Παρατηρήσεις	Προσωπικόν
1	2	3	4	5	6	7	8	π.χ.	π.χ.		
-	+	+	+	+	-	-	-	4	εισήλθεν	Τζαννέτου Ελένη Διευθύντρια	
-	-	+	+	+	+	+	-	5	αναχώρησεν	... βοηθός	
+	+	+	+	+	+	+	-	7	απεβίωσεν	... βοηθός μαγείρου	
+	+	+	+	+	+	+	+	8	...	... μάγειρας	
+	+	+	-	-	-	-	-	3	...	... τροφοδότης	
-	-	-	+	+	+	+	+	5	...	... Νοσοκόμος	
-	+	+	+	+	+	+	-	6	...	... λαντζέρα	
+	+	-	-	-	-	-	-	2	...	... πλύντρια	
-	+	+	+	+	-	-	-		...	... εργάτης	
-	+	+	+	+	+	+	-		...	... ελαιοχρωματιστής	
								γραμμή στο τέλος			
								Ημέραι νοσηλείας			
								με κόκκινο το			
								σύνολο π.χ. 36			

20- Σανατόριον « ἡ Ζωὴ »															δόχος Πηγῆ « Μὴν »																												
ὄνομα	ὀνοματεπώνυμον	ἔτος													ἔξοδος	ἡμέρες	παρατηρήσεις																										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31								
Π.Ν.	✓ Ἀργυροπούλου Ἀγαμέμνη	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12	33									
	✓ Ζαχαροπούλου Εὐδότης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	2	33								
	✓ Βασιλάκη Γεώργιος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	3	33							
	✓ Παπαδοπούλου Ειρήνη	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	4	33							
	✓ Εὐαγγέλου Εὐαγγέλιος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	5	33							
Π.Ν.	✓ Χατζηλαζαρίδης Κωνσταντίνος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	6	34							
	✓ Χρυσάνθου Γεώργιος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	7	34						
Π.Ν.	✓ Βασιλάκης Κωνσταντίνος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	8	34						
	✓ Ραμφοπούλου Ζαχαρίας	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	9	34						
Π.Ν.	✓ Βασιλάκης Κωνσταντίνος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10	34						
	✓ Μπότσος Ιωάννης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11	34						
Π.Ν.	✓ Κόνιαλη Αγγελική	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12	34						
	✓ Γεωργιοπούλου Μαρίκα	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13	34						
Π.Ν.	✓ Μοσχανάς Εδωγγέλιος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	14	34					
	✓ Αμνιόπουλος Θεμιστοκλής	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	15	34					
Π.Ν.	✓ Βίβις Ιωάννη Θεοδώρα	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	16	34					
	✓ Βιαντωνίδου Γεωργία	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	17	34					
Π.Ν.	✓ Καραγιάννης Αλέξανδρος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	18	34					
	✓ Καραγιάννης Αποστόλης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	19	34					
Π.Ν.	✓ Ματθαίου Ιωάννης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	20	34					
	✓ Παπαδόπουλος Ιωάννης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	21	34				
Π.Ν.	✓ Παναγιώτης Κωνσταντίνος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	22	34				
	✓ Δημόφλου Μαρία	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	23	34				
Π.Ν.	✓ Δημόφλου Ευφροσύνη	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	24	34			
	✓ Καραγιάννης Θεοδώρα	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	25	34			
Π.Ν.	✓ Καραγιάννης Παναγιώτης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	26	34			
	✓ Αρβανιτίδης Γεώργιος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	27	34			
Π.Ν.	✓ Δημόφλου Μιχαήλ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	28	34		
	✓ Παπαγιάννης Αποστόλης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	29	34		
Π.Ν.	✓ Καραγιάννης Δημήτριος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	30	34		
	✓ Αρβανιτίδης Κωνσταντίνος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	31	34		
Π.Ν.	✓ Παπαγιάννης Δημήτριος	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	32	34	
	✓ Αρβανιτίδης Αποστόλης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	33	34	
Π.Ν.	✓ Αρβανιτίδης Αποστόλης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	34	34
	✓ Αρβανιτίδης Αποστόλης	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	35

- Στον κατάλογο των ασθενών καταγράφονται μόνο τα ονοματεπώνυμά τους και οι ημέρες νοσηλείας τους. Δεν συναντούμε καμία άμεση αναφορά για την ηλικία τους και τον τόπο καταγωγής τους.

- Στους πίνακες ο αριθμός των ασθενών κυμαίνεται ανά σελίδα από 1-50.

- Προηγείται το επώνυμο από το όνομα, ενώ τις περισσότερες φορές δίπλα υπάρχει επισήμανση (με το σύμβολο ν).

- Τα αντρικά ονόματα απαντώνται εναλλάξ με τα γυναικεία, δεν υπάρχει διαχωρισμός, όπως και με αυτά των Εβραίων.

- Όσον αφορά τις ημέρες νοσηλείας, ο μήνας που υπερέχει είναι ο 10ος/1921 με 1.510 ημ. νοσηλείας και ακολουθούν ο 7ος/1920 με 1.490, ο 5ος/1920 με 1.390, ο 6ος/1920 με 1.362, ο 8ος/1920 με 1.310 και ο 7ος/1921 με 1.218.

B. ΦΥΛΛΑΔΙΟ

Διαστάσεις: 37,5 εκ. ύψος x 22,5 εκ. πλάτος. Δεν αναγράφεται κάπου η χρονολογία σύνταξής του.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΠΗΛΙΩ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΑΡΘΡΟΝ 8^{ον}

Οι εν Σανατορίω διαμένοντες ασθενείς καθήκον έχουσι να υπακούωσιν εις τας συστάσεις και τας παραγγελίας της Διευθύνσεως, να τηρώσι δ' απαρεγκλήτως τα κάτωθι παραγγέλματα. Και δη:

α') Απαγορεύεται αυστηρότατα εις τους ασθενείς το κάπνισμα.

β') Επίσης αυστηρώς απαγορεύονται τα οινοπνευματώδη ποτά και αυτός ο ζύθος, εκτός εάν παραγγείλη την χρήσιν αυτών ο ιατρός.

γ') Απαγορεύεται αυστηρώς εις τους ασθενείς να φέρωσι μεθ' εαυτών οιονδήποτε φονικόν όπλον.

δ') Απαγορεύεται εις τους ασθενείς να περπατώσιν εις οιονδήποτε άλλο μέρος, εκτός του υποδεικνυομένου αυτοίς υπό του ιατρού.

Διαρκούντος δε του περιπάτου, να αναπνέωσι δια της ρινός και να προφυλάσσωνται από των ηλιακών ακτίνων δι' αλεξήλιου, να επιστρέφωσι δ' εξ αυτού, ακριβώς, κατά την υπό του ιατρού οριζομένην αυτοίς ώραν.

ε') Απαγορεύεται εις τους ασθενείς να εξέρχωνται και απουσιάζωσι του Σανατορίου άνευ της αδείας του Ιατρού.

στ') Επίσης, απαγορεύεται εις τους ασθενείς το χαρτοπαίγνιον ως και πάσα θρησκευτική και πολιτική συζήτησις.

ζ') Οι ασθενείς οφείλουσι, πανταχού και πάντοτε, να τηρώσι την μάλλον επιμεμελημένην καθαριότητα.

*Απαγορεύεται αυστηρότατα εις αυτούς να πτύωσι εις τα ρινόμακτρα αυτών, εντός των νιπτήρων, επί του δαπέδου κτλ. Είτε και καθ' οδόν, οφείλοντες να πτύωσι **πάντοτε** εντός της πτυελίστρας του θυλακίου ή των εν τω εν τω καταστήματος πτυελιστρών.*

Επίσης, οι ασθενείς οφείλουν όταν βήχουν ή πταρνίζονται, να φέρωσι, πάντοτε, την χείρα ή το ρινόμακτρον αυτών προ του στόματος, αποστρέφοντες το πρόσωπον, όταν ευρίσκονται μετ' άλλων πολύ δε να προσέχουν, όπως μη καταπίνωσι τα πτύελα αυτών.

η') Απαγορεύεται εις τους ασθενείς να έχωσιν οιαδήποτε επικοινωνίαν μετά του προσωπικού του καταστήματος, ουδέ να εισέρχονται ή συχνάζωσιν εις το μαγειρείον ή εις τα άλλα διαμερίσματα τα μη δι' αυτούς προωρισμένα.

Επίσης, απαγορεύεται εις αυτούς να εισέρχονται και παραμένωσιν εις τα δωμάτια άλλων ασθενών.

θ') Απαγορεύεται εις τους ασθενείς καθ' ον χρόνον εν τη στοά της αεροθεραπείας, διατελούσιν εν αεροθεραπεία, να ομιλώσι μεγαλοφώνως ή συζητήσωσι θορυβωδώς.

Οφείλουν κατά τας ώρας της αεροθεραπείας, να παραμένωσιν εξηλωμένοι επί του ανακλίντρου (*chaise-longue*) ηρέμα συνδιαλεγόμενοι ή αναγιγνώσκοντες εφημερίδας ή βιβλία εκ της βιβλιοθήκης του Σανατορίου, ή ίδια αυτών, τη εγκρίσει του ιατρού, αποφεύγοντες, κατά την φυλλομέτρησιν, να υγραίνουσι δια σιέλου τας δακτύλους αυτών.

Από της 2^{ας}, όμως, μέχρι της 4^{ης} μ.μ. επιβάλλεται **απόλυτος ανάπαυσις**, απαγορευομένης συνδιαλέξεως ή αναγνώσεως.

ι') Απαγορεύεται η κατά την διάρκειαν της ημέρας διαμονή των αρρώστων εν τοις εαυτών δωματίοις, άνευ εντολής του ιατρού.

Επίσης, απαγορεύεται εις αυτούς, άνευ εντολής του ιατρού, να τρώγωσιν εν τοις δωματίοις αυτών.

ια') Μετά την δευτέραν κρούσιν του κώδωνος οι ασθενείς είνε υποχρεωμένοι να ώσι παρόντες εις το εστιατόριον.

ιβ') Προ και μετά εκάστην λήψιν τροφής, οι ασθενείς οφείλουν να πλύνωσι καλώς τας χείρας και το πρόσωπον αυτών (γένειον και μύστακα), να δακλύζωσι το στόμα και γαργαρίζωσι τον φάρυγγα δι' αντισηπτικού διαλύματος, και να καθαρίζωσι τους οδόντας και τους όνυχας δις δε της ημέρας, πρωΐαν και εσπέρας να επαλείφωσι την ρινοφαρυγγαίαν κοιλότητα δι' ίδιας αντισηπτικής διαλύσεως.

ιγ') Απαγορεύεται εις τους ασθενείς το ομιλείν υψηλοφώνως, το άδειν, συρίττειν, συζητείν, φωνασκείν εν τε τοις διαδρόμοις, τω εστιατορίω και τη στοά της αεροθεραπείας.

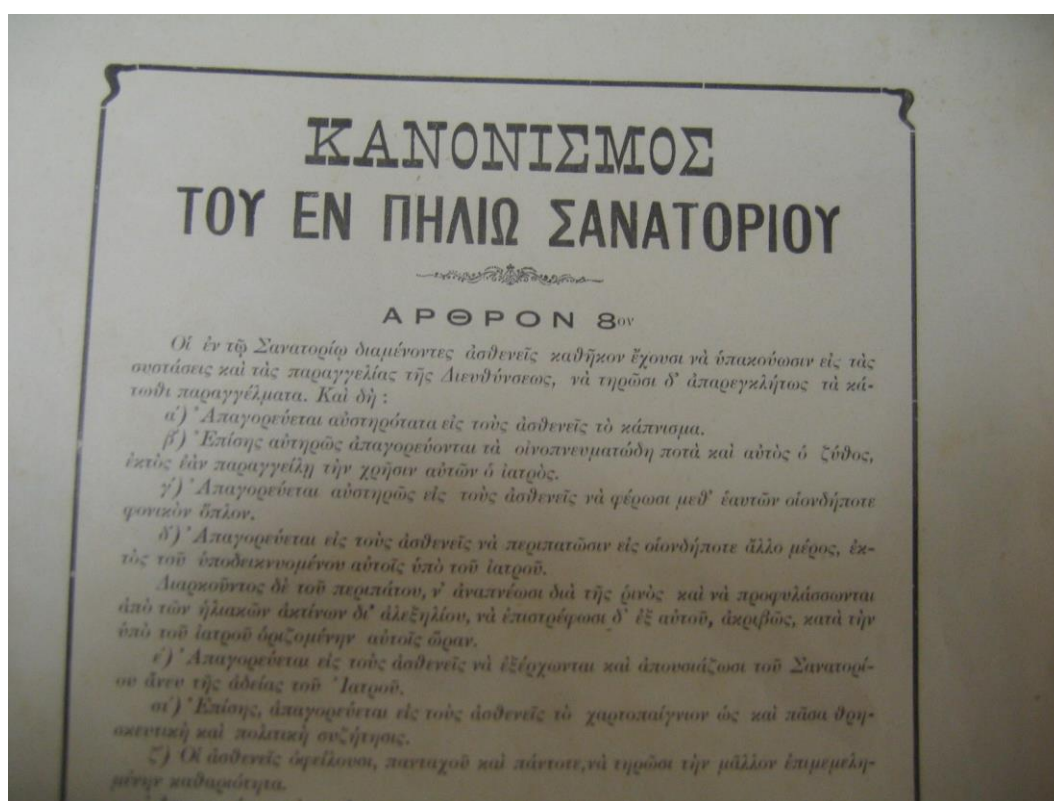
Επίσης, απαγορεύεται αυτοίς το κτυπάν βιαίως τας θύρας των δωματίων.

ιδ') Οι ασθενείς οφείλουν δια παν παράπονον αυτών ν' απευθύνονται **μόνον** προς την Διεύθυνσιν.

ιε') Επίσης, οφείλουν να συμπεριφέρονται ευπρεπώς προς τε αλλήλους και προς το προσωπικόν του ιδρύματος.

ιστ') Απαγορεύεται αυστηρότατα εις τους επισκέπτας να φέρωσιν εις τους ασθενείς τροφάς ή ποτά.

Εκ του Τυπογραφείου της εφημ. «η Θεσσαλία» - ΒΟΛΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

- Στις συστάσεις και τις παραγγελίες της Διεύθυνσης του Σανατορίου προς τους ασθενείς, είναι εμφανής η ανάγκη τήρησης των κανόνων συμπεριφοράς και υγιεινής, με αυστηρότητα, ώστε να καταστεί δυνατή η λειτουργία του Ιδρύματος.

- Η επάρκεια σε τροφή και το ιδιαίτερο διαιτολόγιο, αποκλείει τη δυνατότητα αποδοχής τροφής από επισκέπτες, όπως επίσης και ποτών.

- Εντύπωση προκαλεί η απαγόρευση οι ασθενείς να έχουν οποιαδήποτε επικοινωνία με το προσωπικό του Σανατορίου, ενώ για τα παράπονά τους να απευθύνονται μόνο στη Διεύθυνση.

- Πληροφορούμαστε, επίσης, ότι στο Σανατόριο υπάρχει Βιβλιοθήκη, από την οποία οι ασθενείς μπορούν να δανείζονται βιβλία.

Γ. ΒΙΒΛΙΑ (1939, 1941)

1) Σύγγραμμα 21 σελίδων, συμπεριλαμβανομένου και του εξώφυλλου

Γ.Δ. ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ

ΧΗΜΙΚΟΥ

ΕΠΙ ΜΙΑΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΣ ΑΣΥΜΜΕΤΡΟΥ ΔΙΑΣΠΑΣΕΩΣ

ΡΑΚΕΜΙΚΟΥ ΔΙΑΛΥΜΑΤΟΣ

ΑΣΥΜΜΕΤΡΟΣ ΠΡΟΣΡΟΦΗΣΙΣ

Διατριβή επί διδακτορία
υποβληθείσα εις την
Φυσικομαθηματικήν Σχολήν
του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΚΔΟΣΙΣ «ΧΗΜΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Δεν αναγράφεται χρονολογία ούτε στο εξώφυλλο ούτε στις εσωτερικές σελίδες.
Διαστάσεις: 28 εκ. ύψος x 21 εκ. πλάτος.

2) Σύγγραμμα 14 σελίδων, συμπεριλαμβανομένου και του εξώφυλλου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ

Υποδιευθυντού – Ιατρού Σανατορίου Πηλίου

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΓΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗΣ

ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΣ ΖΑΜΒΡΙΝΙ

«Ανατύπωσις εκ της “Φυματιολογικής Επιθεωρήσεως” τεύχος 1 και 2, 1941»

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Ι.Α. ΑΛΕΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ 23

1941

Διαστάσεις: 24 εκ. ύψος x 17 εκ. πλάτος. Στην πρώτη δεξιά σελίδα του κειμένου,
επάνω γράφει:

«Εκ του Σανατορίου Πηλίου

Διευθυντής – Ιατρός

ΓΕΩΡ. Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ»

3) Σύγγραμμα 37 σελίδων, διαστάσεων: 24 εκ. ύψος x 17 εκ. πλάτος.
συμπεριλαμβανομένου και του εξωφύλλου

ΕΚ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ – ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ Γ.Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ – ΙΑΤΡΟΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ – ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ Γ.Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ - ΙΑΤΡΟΣ
ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΤΗΝ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΝ
ΠΡΟΓΝΩΣΙΝ
ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ
Υπό
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΚΟΥΜΟΥΛΟΥ
Επιμελητού – Ιατρού, Διευθυντού των Βιοχημικών
Εργαστηρίων του Σανατορίου Πηλίου
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1939

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ/ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΑΣΘΕΝΩΝ ΕΤΩΝ

(1909-1910, 1918, 1925-1926, 1929, 1934-1935, 1940-1941, 1963-1964, 1967)

Πρόκειται για πίνακες που αναπτύσσονται σε δύο (2) σελίδες, από αριστερά προς τα δεξιά, και που αποτελούνται από 6 ή και περισσότερες στήλες, εκ των οποίων η τελευταία συνήθως στήλη ή η προτελευταία διαιρείται σε τριάντα (30) πολύ λεπτότερες στήλες, που δηλώνουν τις ημέρες του μήνα, και όπου ο αριθμός των ημερών δηλώνεται με + ή με x. Όσο παλιότερος είναι ο κατάλογος των ασθενών (δηλ. των πρώτων χρόνων λειτουργίας ή των πρώτων δεκαετιών λειτουργίας του Σανατορίου), τόσες περισσότερες είναι οι πληροφορίες που αντλούμε. Μπορούμε να δούμε στο πέρασμα των ετών και τους διαφορετικούς γραφικούς χαρακτήρες, ανάλογα με αυτόν που ήταν ο εκάστοτε υπεύθυνος για την τήρηση των αρχείων.

Συγκινητικός είναι ο πρώτος χρονολογικά κατάλογος ασθενών και Προσωπικού του Σανατορίου του μήνα 12/1909. Στους καταλόγους των ασθενών των μηνών 2/1918, 12/1925, 3/1926, 6-7/1929, 6/1934, 7/1935, 9/1941 οι στήλες με τα δεδομένα είναι αρκετές. Δίπλα στην πρώτη στήλη με τον αύξοντα αριθμό κάθε ασθενή, εμφανίζεται η στήλη με τον αριθμό ιστορικού (μη συνεχόμενα νούμερα λόγω της διαφορετικής ημερομηνίας εισόδου). Επίσης, πολύ σημαντική πληροφορία, που συναντούμε σε λίγα τεκμήρια του αρχείου του Σανατορίου, είναι το **ε π ά γ γ ε λ μ α** των ασθενών –σε ξεχωριστή στήλη-, καθώς και η **κ α τ α γ ω γ ή** τους σε στήλη με τον τίτλο «Πατρίς»! Τα **ο ν ο μ α τ ε π ώ ν υ μ α** αναπτύσσονται σ' έναν κατάλογο σε 3 στήλες (επίθετο-πατρώνυμο-όνομα) και τέλος στη στήλη των παρατηρήσεων εξηγεί ο καταγραφέας τη σημασία του αρχικού **α** (= ανεχώρησε) ή **ε** (= εισήλθεν) σε στήλη με τον αριθμό των ημερών νοσηλείας.

Ο κατάλογος των ασθενών του μήνα 10/1940 δεν μπορεί να μην συγκινήσει επίσης τον ερευνητή. Οι ασθενείς του Οκτωβρίου εκείνου, πληροφορήθηκαν την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέσα στο Σανατόριο, άλλοι σοβαρά φυματικοί, άλλοι σε μακρόχρονη νοσηλεία εκεί, άλλοι άρτι αφιχθέντες. Εκτός από τα συνηθισμένα στοιχεία ενός καταλόγου, δεν μπορούμε να πληροφορηθούμε το πώς αντέδρασαν ή αντιμετώπισαν το γεγονός...

Στον κατάλογο ασθενών των μηνών 11/1963 και 11/1964, δίπλα από τα ονοματεπώνυμα των ασθενών αναγράφονται 7ψήφιοι ΑΜ (Αριθμοί Μητρώου), που υποδηλώνουν ως Ασφαλιστικό Ταμείο το Ι.Κ.Α.

Στον κατάλογο ασθενών του μήνα 8/1967, στην 3^η στήλη αναφέρεται ως «Ασφαλ. Ταμίον» των ασθενών ο Ο.Γ.Α., πρόκειται δηλ. για αγρότες φυματικούς ασθενείς. Αυτό που εντυπωσιάζει είναι η χρονολογία νοσηλείας αυτών, το 1967, όταν καταβλήθηκε προσπάθεια επαναλειτουργίας του Σανατορίου.

Φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Arosa

Μονοσέλιδη φόρμουλα καταγραφής /συμπλήρωσης των στοιχείων (ιστορικού) του φυματικού ασθενή, κατά την είσοδό του στο Σανατόριο Arosa, με τους υπεύθυνους του οποίου ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης διατηρούσε κάποια επαφή. Έγγραφο γραμμένο στη γερμανική γλώσσα, διακρίνεται για την αυστηρή του διάρθρωση και την πληθώρα των πεδίων προς συμπλήρωση. Το επάνω τμήμα αφορά καθαρά ατομικά στοιχεία του ασθενή, ενώ το κάτω τμήμα αφορά τη νόσο της φυματίωσης, τα συμπτώματα, την παρακολούθηση και την εξέλιξή της.

Φόρμουλες συμπλήρωσης ατομικών στοιχείων (ιστορικού) ασθενούς Σανατορίου Davos και Γενεύης

Μονοσέλιδες επίσης φόρμουλες καταγραφής /συμπλήρωσης των στοιχείων (ιστορικού) του φυματικού ασθενή, κατά την είσοδό του στα Σανατόρια Davos και Γενεύης. Γραμμένα στη γερμανική και γαλλική γλώσσα αντίστοιχα, αποτελούνται από το επάνω τμήμα με τα καθαρά ατομικά στοιχεία του ασθενή, ενώ το κάτω τμήμα αφορά τη νόσο της φυματίωσης, τα συμπτώματα, την παρακολούθηση και την εξέλιξή της. Στο επάνω μέρος της σελίδας υπάρχει η υπογραφή του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη.

Πίνακας θερμοκρασίας ασθενούς Σανατορίου Davos

Μονοσέλιδο έντυπο στη γερμανική γλώσσα, δομημένο σε 9 κάθετες στήλες, εκ των οποίων η πρώτη αφορά τις 31 ημέρες του μήνα, οι επόμενες 7 στήλες τις ώρες μέτρησης της θερμοκρασίας του ασθενούς ανά δίωρο (8 π.μ.-10 π.μ.-12 μ.μ.-2 μ.μ.-4 μ.μ.-6 μ.μ.-8 μ.μ.), ενώ η τελευταία στήλη αποτελούσε τον χώρο των παρατηρήσεων /πορείας.

Σχεδιαστικές αποδόσεις θώρακα και πνευμόνων

Δύο (2) σχεδιαστικές αποδόσεις θώρακα και πνευμόνων με ιδιόχειρες σημειώσεις του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη (στα γαλλικά) με χρονολογία Μάιος του 1914.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

Η ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ

www.sanatorio.gr Sanatorio ΧΑΝΙΑ ΠΗΛΙΟΥ. ΑΡΧΕΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ

Από την ίδρυση το 1909 έως το 1952

Το 2015, σε συνεργασία με τα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας και την Πνευμονολογική Κλινική της Σχολής Επιστημών Υγείας, Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, δημιουργήθηκε η ηλεκτρονική βάση (ιστοσελίδα www.sanatorio.gr) με τα στοιχεία που προέκυψαν από την προσωπική έρευνα και καταγραφή των αρχειακών τεκμηρίων του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο.

Η ιστοσελίδα αυτή αποτελεί την πρώτη επίσημη δημοσιοποίηση των στοιχείων αυτών, καθώς και μία ευκαιρία για κάθε ενδιαφερόμενο να έρθει σε επαφή με τους συντελεστές του εγχειρήματος, για την ανεύρεση πληροφοριών για τους ασθενείς και την ανάρτηση επιπλέον νέων στοιχείων, ακόμα και φωτογραφικού υλικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ - ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Έρευνα και Προφορική Μνήμη

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, προέκυψαν μαρτυρίες ασθενών, συγγενών ασθενών του Σανατορίου, συγγενών του Γεώργιου Καραμάνη, εργαζόμενου και ερευνητή, με σημαντικές και συγκινητικές πληροφορίες. Στις υποκειμενικές αυτές αφηγήσεις, άλλοτε οι θύμησες «αναδύονταν» από τη μνήμη, ενώ άλλοτε «ενδύονταν» έναν πέπλο μυθιστορηματικό.

Η αξία της προφορικής μαρτυρίας για την καταγραφή της ιστορίας, είναι αναμφισβήτητα μεγάλη. Η χρονική απόσταση από τα γεγονότα «επιβάλλει» στον ερευνητή την ευελιξία, την προσοχή ως προς τη σαφήνεια και την ακρίβεια των πληροφοριών και την ανάγκη διασταύρωσης των στοιχείων (στην περίπτωση μας με τα σωζόμενα αρχειακά τεκμήρια, όπου ήταν δυνατόν). Σε κάθε περίπτωση, η αμεσότητα του προσωπικού βιώματος με τα αισθήματα, τις σκέψεις αλλά και τις σιωπές..., είναι αναντικατάστατη και αποτελεί πλεονέκτημα στην ανασύσταση των συμβάντων.

Δημιουργία και χρήση ερωτηματολογίων

Για τη συλλογή των πληροφοριών μέσω των συνεντεύξεων με πρόσωπα, που είτε νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη, είτε εργάστηκαν εκεί, είτε ερεύνησαν γι' αυτό, είτε είχαν κάποια συγγενική ή προσωπική σχέση, σχεδιάστηκαν τέσσερα (4) Ερωτηματολόγια (ασθενών, προσωπικού, ερευνητή, συγγενή ασθενούς) με κοινά μεταξύ τους ερωτήματα, τα οποία χωρίζονταν σε ενότητες-πεδία και κάλυπταν όλο το φάσμα των ζητούμενων στοιχείων και πληροφοριών. Οι ερωτήσεις υποβάλλονταν (από τη γράφουσα) και ο ερωτώμενος /η ερωτώμενη απαντούσε, όπου ήταν εφικτό. Παρατίθενται στη συνέχεια τα ερωτηματολόγια ανά κατηγορία:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΣΘΕΝΟΥΣ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ

- Ακριβές ονοματεπώνυμο, με το οποίο νοσηλευτήκατε στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη.
- Ημερομηνία γεννήσεώς σας.
- Από πού είναι η καταγωγή σας;
- Ποιο είναι το επίπεδο της μόρφωσής σας;
- Αν γνωρίζετε / θυμάσθε, την ημερομηνία εισόδου στο Σανατόριο, καθώς και την ημερομηνία αναχώρησης.
- Νοσηλευτήκατε μία φορά ή επανήλθατε;
- Σας παρακολουθούσε πριν κάποιος συγκεκριμένος γιατρός στον Βόλο, ο οποίος διέγνωσε τη νόσο ή αυτό συνέβη σε νοσοκομείο;
- Ποιος πρότεινε για νοσηλεία το Σανατόριο Καραμάνη;
- Πώς γνωρίζατε το ίδρυμα αυτό;
- Πώς πήγατε εκεί;
- Ποια ήταν η κατάσταση της υγείας σας;
- Είχε νοσήσει άλλο άτομο της οικογένειάς σας;
- Πριν εργαζόσασταν;
- Ποια ήταν η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς σας; Μπορούσε να καλύψει τα νοσήλεια;
- Η αναχώρησή σας από το Σανατόριο σήμαινε την πλήρη ίασή σας;
- Νοσηλευτήκατε και κάπου αλλού;

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ

- Θυμάστε με θετική διάθεση την εμπειρία σας αυτή;
- Αναπτύξατε φιλικές σχέσεις με άλλους /άλλες ασθενείς στο Σανατόριο;
- Από πού ήταν η καταγωγή τους και τι ηλικίας ήταν περίπου;
- Αναπτύξατε κάποιο δεσμό με κάποιον/α ασθενή;
- Διατηρήσατε μετά την αναχώρησή σας κάποιες επαφές;
- Είχατε φιλικές σχέσεις π.χ. με εβραίους ασθενείς;
- Ποια η γνώμη σας για τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη;
- Γνωρίζατε / ακούσατε την ιστορία με την Άννα Καραμάνη και τον Άγγελο Σικελιανό;
- Ποια η γνώμη σας για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Καραμάνη, που εργάζονταν εκεί;
- Ποια η γνώμη σας για το υπόλοιπο προσωπικό;
- Ποια η γνώμη σας για τους κανόνες του Σανατορίου; Ήταν αυστηροί και περιοριστικοί για τους ασθενείς;
- Κατά τη διάρκεια της νοσηλείας σας στο Σανατόριο δεχόσασταν επισκέψεις δικών σας προσώπων;

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

- Υπάρχουν φωτογραφίες από τότε;
- Υπάρχει κάποιο φυλλάδιο, κάποιο έγγραφο ή κάποιο άλλο υλικό;
- Μπορώ να έχω μια πρόσφατη φωτογραφία σας;
- Στο Σανατόριο γίνονταν εκδηλώσεις;
- Σας πηγαίνανε εκδρομές;
- Υπήρχε βιβλιοθήκη για τους ασθενείς για να δανείζονται βιβλία; Ο Ελευθερουδάκης έστελνε βιβλία;
- Κάνανε ποτέ στο Σανατόριο κάποια προβολή π.χ. ντοκιμαντέρ;
- Λειτουργούσε το παρεκκλήσι όταν νοσηλευτήκατε;
- Γνωρίσατε επώνυμους φιλοξενούμενους στο Σανατόριο;
- Επιτρέπετε να χρησιμοποιηθεί η συζήτησή μας ως συνέντευξη διδακτορικού;

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΣΑΣ ΣΧΕΣΗ

- Ακριβές ονοματεπώνυμο, με το οποίο εργαστήκατε στο Σανατόριο του Γ. Καραμάνη.
- Ημερομηνία γεννήσεώς σας.
- Από πού είναι η καταγωγή σας;
- Ποιο είναι το επίπεδο της μόρφωσής σας;
- Ποια ήταν η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς σας;
- Αν θυμάστε, την ημερομηνία που πρωτοεργαστήκατε στο Σανατόριο, καθώς και την ημερομηνία αναχώρησής σας. Συνολικός χρόνος εργασίας.
- Σας πρότεινε κάποιος το Σανατόριο Καραμάνη για να εργαστείτε εκεί ή αναζητήσατε μόνος σας εκεί εργασία; Εργαζόταν άλλος από το χωριό εκεί;
- Πώς γνωρίζατε το ίδρυμα αυτό; Επειδή κατάγεσθε από την περιοχή;
- Πώς πηγαίνατε εκεί;
- Πριν εργαζόσασταν;
- Επιλέξατε μόνος σας να σταματήσετε να εργάζεσθε εκεί; Αν ναι, γιατί;
- Ποια ήταν η κατάσταση της υγείας σας; Υπήρχε δείγμα φυματίωσης στο οικογενειακό σας περιβάλλον;
- Δεν επηρεαστήκατε /φοβηθήκατε από το γεγονός ότι στο Σανατόριο νοσηλεύονταν φυματικοί;
- Ποια ήταν η φύση της εργασίας σας;
- Πόσες ώρες εργαζόσασταν;
- Μένατε στο Σανατόριο ή στο χωριό;

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ

- Θυμάστε με θετική διάθεση την εμπειρία σας αυτή;
- Αναπτύξατε φιλικές σχέσεις με άλλους /άλλες εργαζόμενους ή ασθενείς στο Σανατόριο;
- Διατηρήσατε επαφές με κάποιο άτομο αφού φύγατε;
- Από πού ήταν η καταγωγή τους και τι ηλικίας ήταν περίπου;
- Διατηρήσατε μετά την αναχώρησή σας κάποιες επαφές;
- Ποια η γνώμη σας για τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη; Τι σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση σε εκείνον;
- Ποιος ήταν τότε Διευθυντής του Σανατορίου;
- Γνωρίζατε /ακούσατε την ιστορία με την Άννα Καραμάνη και τον Άγγελο Σικελιανό;
- Ποια η γνώμη σας για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Καραμάνη, που εργάζονταν εκεί;
- Ποια η γνώμη σας για το υπόλοιπο προσωπικό;
- Ποια η γνώμη σας για τους κανόνες του Σανατορίου; Ήταν αυστηροί και περιοριστικοί για τους ασθενείς;

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

- Υπάρχουν φωτογραφίες από τότε;
- Υπάρχει κάποιο φυλλάδιο, κάποιο έγγραφο ή κάποιο άλλο υλικό;
- Μπορώ να έχω μια πρόσφατη φωτογραφία σας;
- Στο Σανατόριο γίνονταν εκδηλώσεις;
- Πηγαίνανε εκδρομές;
- Υπήρχε βιβλιοθήκη για τους ασθενείς για να δανείζονται βιβλία; Ο Ελευθερουδάκης έστελνε βιβλία;
- Κάνανε ποτέ στο Σανατόριο κάποια προβολή π.χ. ντοκιμαντέρ;
- Λειτουργούσε το παρεκκλήσι όταν νοσηλευτήκατε;
- Γνωρίσατε επώνυμους φιλοξενούμενους στο Σανατόριο;
- Επιτρέπετε να χρησιμοποιηθεί η συζήτησή μας ως συνέντευξη διδακτορικού;

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ

- Μορφωτικό επίπεδο των ασθενών.
- Νοσηλεύονταν μία φορά ή επανέρχονταν;
- Τους παρακολουθούσε συγκεκριμένος γιατρός στον Βόλο;
- Ποιος πρότεινε για νοσηλεία το Σανατόριο Καραμάνη;
- Πώς γνωρίζανε το ίδρυμα αυτό;
- Πώς πηγαίνανε εκεί;
- Οικονομική κατάσταση ασθενών. Μπορούσαν να καλύψουν τα νοσήλεια;
- Θυμόντουσαν με θετική διάθεση την εμπειρία τους αυτή;

- Από πού ήταν η καταγωγή τους και τι ηλικίας ήταν περίπου;
- Η αναχώρηση από το Σανατόριο σήμαινε την πλήρη ίαση τους;

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΓΙΑΤΡΟ /ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ

- Πώς ήρθατε σε επαφή για πρώτη φορά με αυτό το θέμα; Τι σας κέντρισε το ενδιαφέρον;
- Δεν επηρεαστήκατε /φοβηθήκατε από το γεγονός ότι στο Σανατόριο νοσηλεύονταν φυματικοί;
- Πώς γνωριστήκατε με τον γιατρό; Ποια η γνώμη σας για τον Γεώργιο Καραμάνη;
- Γνωρίζατε / ακούσατε την ιστορία με την Άννα Καραμάνη και τον Άγγελο Σικελιανό;
- Ποια η γνώμη σας για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Καραμάνη, που εργάζονταν εκεί;
- Ποια η γνώμη σας για το προσωπικό; Πρότεινε κάποιος το Σανατόριο Καραμάνη για να εργαστούν εκεί ή αναζητούσανε μόνοι εκεί εργασία; Από πού ήταν; Ήταν και συγγενείς ασθενών;
- Ποια η γνώμη σας για τους κανόνες του Σανατορίου; Ήταν αυστηροί και περιοριστικοί για τους ασθενείς;

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

- Υπάρχουν φωτογραφίες από τότε;
- Υπάρχει κάποιο φυλλάδιο, κάποιο έγγραφο ή κάποιο άλλο υλικό;
- Μπορώ να έχω μια πρόσφατη φωτογραφία σας;
- Υπήρχε βιβλιοθήκη για τους ασθενείς για να δανείζονται βιβλία; Ο Ελευθερουδάκης έστελνε βιβλία;
- Στο Σανατόριο γίνονταν εκδηλώσεις;
- Κάνανε ποτέ στο Σανατόριο κάποια προβολή π.χ. ντοκιμαντέρ;
- Γνωρίσατε επώνυμους φιλοξενούμενους στο Σανατόριο;
- Βρεθήκατε ποτέ σε κάποια γιορτή στο Σανατόριο;

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- Γνωρίζετε για τους 2 τόμους των απομνημονευμάτων του Καραμάνη;
- Γνωρίζετε για το βιβλίο των επισκεπτών;
- Γνωρίζετε για το βιβλίο με τα ψευδώνυμα των ασθενών;
- Υπήρξε ο Βίκτωρας Καμπανάρης Διευθυντής του Σανατορίου;
- Υπήρξε η αδελφή του Καραμάνη, Ελένη Τζαννέτου, Διευθύντρια του Σανατορίου; Συμμετείχε οικονομικά;
- Από την οικογένεια Καμπανάρη ποιοι έμεναν στο Σανατόριο;
- Ο Γεώργιος Καραμάνης είχε σκυλί στο Σανατόριο;
- Επιτρέπετε να χρησιμοποιηθεί η συζήτησή μας ως συνέντευξη διδακτορικού;

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

- Ακριβές ονοματεπώνυμο.

- Μένετε στο Σανατόριο;

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ

- Μορφωτικό επίπεδο των ασθενών.
- Νοσηλεύονταν μία φορά ή επανέρχονταν;
- Πώς πηγαίνανε εκεί;
- Οικονομική κατάσταση ασθενών. Μπορούσαν να καλύψουν τα νοσήλια;
- Από πού ήταν η καταγωγή τους και τι ηλικίας ήταν περίπου;

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΓΙΑΤΡΟ /ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ

- Δεν επηρεαστήκατε /φοβηθήκατε από το γεγονός ότι στο Σανατόριο νοσηλεύονταν φυματικοί;
- Ποια η γνώμη σας για τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη; Τι σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση σε εκείνον;
- Γνωρίζετε / ακούσατε την ιστορία με την Άννα Καραμάνη και τον Άγγελο Σικελιανό; Ποια η στάση της οικογένειας Καραμάνη;
- Ποια η γνώμη σας για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Καραμάνη, που εργάζονταν εκεί;
- Ποια η γνώμη σας για το προσωπικό;
- Ποια η γνώμη σας για τους κανόνες του Σανατορίου; Ήταν αυστηροί και περιοριστικοί για τους ασθενείς;

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

- Υπάρχουν φωτογραφίες από τότε;
- Υπάρχει κάποιο φυλλάδιο, κάποιο έγγραφο ή κάποιο άλλο υλικό;
- Υπήρχε βιβλιοθήκη για τους ασθενείς για να δανείζονται βιβλία; Ο Ελευθερουδάκης έστελνε βιβλία;
- Στο Σανατόριο γίνονταν εκδηλώσεις;
- Κάνανε ποτέ στο Σανατόριο κάποια προβολή π.χ. ντοκιμαντέρ;
- Γνωρίσατε επώνυμους φιλοξενούμενους στο Σανατόριο;
- Βρεθήκατε σε κάποια γιορτή στο Σανατόριο;

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- Γνωρίζετε για τους 2 τόμους των απομνημονευμάτων του Καραμάνη;
- Γνωρίζετε για το βιβλίο των επισκεπτών;
- Γνωρίζετε για το βιβλίο με τα ψευδώνυμα των ασθενών;
- Υπήρξε η αδελφή του Καραμάνη, Ελένη Τζανέτου, Διευθύντρια του Σανατορίου; Συμμετείχε οικονομικά;
- Υπήρξε ο Βίκτωρας Καμπανάρης Διευθυντής του Σανατορίου;
- Από την οικογένεια Καμπανάρη ποιοι έμεναν στο Σανατόριο;
- Ο Γεώργιος Καραμάνης είχε σκυλί στο Σανατόριο;
- Επιτρέπετε να χρησιμοποιηθεί η συζήτησή μας ως συνέντευξη διδακτορικού;

Αφήγηση συγγενικού προσώπου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη

ΜΑΡΙΑ ΤΖΑΝΝΕΤΟΥ-ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑ (ημερ. γεν. 1945)

Για να γίνουν κατανοητά κάποια στοιχεία και πληροφορίες της συνέντευξης αυτής, πρέπει να ανατρέξουμε στην ιστορία από την αρχή. Η Ελένη (αδελφή του Γεώργιου Καραμάνη) ήταν παντρεμένη με τον Γιάννη Τζαννέτο, με τον οποίο απέκτησαν 2 παιδιά, τον Νίκο και τη Θάλεια (Ευθαλία), που υπήρξαν στενοί συνεργάτες του γιατρού. Ο Νίκος Τζαννέτος (1904-1967) ήταν παντρεμένος με την Ζαν (Jeanne) με την οποία απέκτησαν έναν γιο, τον Γιάννη (1939) και μια κόρη, την Μαρία (1945). Όταν το 1952, μετά από μία περίοδο παύσης, επαναλειτούργησε το Σανατόριο, η οικογένεια του Νίκου περνούσε εκεί ένα διάστημα της θερινής περιόδου (μέχρι και το 1958), στο σπίτι του γιατρού. Η κόρη, Μαρία ήταν τότε 7 ετών. Κανείς από την οικογένειά τους δε φοβήθηκε κατά την παραμονή τους εκεί, την άμεση γειννίαση και επαφή με τους φυματικούς ασθενείς.

Ανάμεσα στο Σανατόριο και το Πρεβαντόριο υπήρχε ένα κτίριο, το οποίο ξεκίνησε ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης ως αναρρωτήριο των παιδιών, που φιλοξενούνταν στο Πρεβαντόριο, ενώ οι Γερμανοί το χρησιμοποίησαν ως στάβλο στην Κατοχή. Το κτίριο αυτό χάρισε ο γιατρός στον Νίκο Τζαννέτο και από το 1958 μέχρι το 1964, διέμενε σ' αυτό με την οικογένειά του όλο το καλοκαίρι. Ο Νίκος Τζαννέτος, αφού εργάστηκε στην Τράπεζα της Ελλάδος, εγκαταστάθηκε κατόπιν στο Σανατόριο, αναλαμβάνοντας την οικονομική διαχείριση του ιδρύματος.

Η κα Μαρία Τζαννέτου-Μπαλατσούκα διατηρεί στη μνήμη της την εικόνα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, του αδελφού της γιαγιάς της, ως ανθρώπου καλοσυνάτου, πράου, πολυδιαβασμένου, που δεν έβγαινε ποτέ από το δωμάτιό του (ήταν σε προχωρημένη ηλικία) και λιτοδίαιτου. Θυμάται ακόμη ότι η οικογένεια Καραμάνη διατηρούσε επαφές με την Άννα Σικελιανού. Η Θάλεια ήταν υπεύθυνη για την αποθήκη των τροφίμων, τη λειτουργία του μαγειρείου και τη σίτιση των ασθενών. Η μόνη δραστηριότητα που έτυχε να παρακολουθήσει στο Σανατόριο, ήταν μια ερασιτεχνική θεατρική παράσταση των ασθενών.

Όσον αφορά τους ασθενείς του Σανατορίου, την περίοδο της διαμονής της εκεί ήταν κυρίως καπνεργάτες (από τον Βόλο στην πλειοψηφία τους), καθώς και γυναίκες εργάτριες – λόγω των κακών συνθηκών εργασίας και υγιεινής, πολλοί εκ των οποίων θεραπεύονταν άμεσα, ακολουθώντας με συνέπεια την αγωγή και τις οδηγίες του γιατρού Καραμάνη. Ήταν η περίοδος που το Σανατόριο είχε σύμβαση με

το ΙΚΑ, που κάλυπτε τα νοσήλεια των ασθενών. Επίσης ήταν και αρκετοί συνταξιούχοι. Οι κανόνες του Σανατορίου δεν ήταν τότε ιδιαίτερα αυστηροί.

Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν από τη συζήτηση με την κα Μαρία Τζαννέτου-Μπαλατσούκα, που αποτελεί το σημαντικότερο μάρτυρα της ιστορίας, όχι τόσο για το εύρος των πληροφοριών, όσο για τον οικογενειακό δεσμό με τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη και των προσωπικών εμπειριών της στο Σανατόριο.⁵⁸⁹

Πληροφορίες Ερευνητή

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ (1939-2014)

Ο Βολιώτης συγγραφέας και ερευνητής Γιάννης Μουγογιάννης υπήρξε ο πρώτος που μελέτησε την περίπτωση του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και του έργου του, του Σανατορίου του Πηλίου η «Ζωοδόχος Πηγή». Η προσωπική γνωριμία του με τον γιατρό, αρχικά στην παιδική του ηλικία και μετέπειτα με συνειδητή πλέον ερευνητική ματιά, τον ώθησε στο να προβάλει την ιστορία αυτή στο ευρύτερο κοινό για να φωτιστεί η ιστορία του πρωταγωνιστή αλλά και του «θαύματος» που συντελέστηκε στο Πήλιο στις αρχές του 20ού αιώνα. Η γνωριμία μας και η συζήτηση έλαβε χώρα στο γραφείο του σπιτιού του, ανάμεσα στα πάρα πολλά βιβλία του, λίγο καιρό πριν φύγει από τη ζωή...

⁵⁸⁹ Συνέντευξη με την κα Μαρία Τζαννέτου-Μπαλατσούκα, εγγονή της αδελφής του Γ. Καραμάνη, Βόλος 5/2014

Ο Γιάννης Μουγογιάννης ήρθε πρώτη φορά σε επαφή με τον γιατρό το διάστημα 1948-50 (ήταν τότε περίπου 10 ετών) όταν ο Γεώργιος Καραμάνης διέμενε στον Βόλο, στο πατρικό σπίτι του συγγραφέα και ερευνητή, απέναντι από την εκκλησία της Ανάληψης, χωρίς η οικογένειά του να νιώθει φόβο για τη νόσο της φυματίωσης. Μαζί του έμενε η αδελφή του Καραμάνη, Ελένη και η κόρη της, Ευθαλία. Τους είχαν παραχωρηθεί τα 2 δωμάτια του επάνω ορόφου, ενώ ο ανεψιός του, Νίκος Τζαννέτος έμενε σε διπλανό σπίτι. Ο Γιάννης Μουγογιάννης ανέφερε ότι τον γιατρό επισκέπτονταν τότε κάποιοι φίλοι, όπως ο γιατρός Γ. Πιτσιώρης, ενώ περνούσε τον περισσότερο χρόνο της ημέρας στο δωμάτιό του. Η ουσιαστική επαφή και η προσωπική γνωριμία με τον γιατρό πραγματοποιήθηκε γύρω στο 1957-9 όταν επαναλειτούργησε το Σανατόριο και ο Γεώργιος Καραμάνης παραχώρησε στον ανεψιό του, Νίκο Τζαννέτο ένα κτίσμα μεταξύ του Σανατορίου (ψηλότερα) και του Πρεβαντορίου (πάνω στον δρόμο). Ο τελευταίος το επισκεύασε, καθιστώντας το σπίτι, όπου διέμεναν τα καλοκαίρια με την οικογένειά του. Εκεί προσκαλούσαν τον Γιάννη Μουγογιάννη (19-20 ετών πλέον).

Όπως θυμόταν ο Γιάννης Μουγογιάννης, ο γιατρός τούς έλεγε να μην φοβούνται τη νόσο γιατί αυτή «πρέπει να βρει ψυχικό υπόβαθρο για να εκδηλωθεί». Ο γιατρός, σύμφωνα με τον ίδιο, όταν δεν βρισκόταν με τους ασθενείς του, περνούσε τις ώρες του στο γραφείο του διαβάζοντας βιβλία από την πολύ πλούσια βιβλιοθήκη του, που δυστυχώς λεηλατήθηκε όπως και οι πίνακές του, οι εικόνες του και τα δρύινα έπιπλά του. Κάθε μέρα επίσης σημείωνε τις απόψεις και τις σκέψεις του στο ημερολόγιό του.⁵⁹⁰ Ο ίδιος ο Γεώργιος Καραμάνης δήλωνε ότι στην αρχή ήταν άθεος, ενώ κατόπιν ανακάλυψε τον Θεό. Οι κανόνες του Σανατορίου ήταν ανθρώπινοι, ούτε αυστηροί ούτε ελαστικοί, οι ασθενείς ήταν κυρίως Θεσσαλοί και κάθε μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου, το προσωπικό ήταν συνήθως από την περιοχή και ο γιατρός δεν ήταν απόλυτος στο ύψος των νοσηλείων των ασθενών (κυμαίνονταν ανάλογα). Στη συμπεριφορά του έναντι των ασθενών τον διέκρινε η ανθρωπιά, ανέφερε ο Γιάννης Μουγογιάννης, και τους πλησίαζε ψυχικά. Όταν δεν ερχόταν ιερέας να λειτουργήσει στο παρεκκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής μέσα στο Σανατόριο, ακούγανε τη Θεία Λειτουργία από το ραδιόφωνο.⁵⁹¹ Η επόμενη φορά που ο Γιάννης Μουγογιάννης ανέβηκε στο Σανατόριο στο Πήλιο, ήταν στην κηδεία του Καραμάνη στις 10 Ιουνίου του 1964. Εκεί ήτανε τότε και η Άννα Σικελιανού.

⁵⁹⁰ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΠΙΑΝΝΗΣ, ό.π. (σημ. 2) σελ. 61

⁵⁹¹ Σχετική αναφορά: Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), ό.π. (σημ. 557)

Αφότου πέθανε ο Γεώργιος Καραμάνης, το Σανατόριο λειτούργησε για μικρό χρονικό διάστημα υποτυπωδώς, ώσπου έκλεισε για πάντα...

Η αφήγηση του Γιάννη Μουγογιάννη έκλεισε με την αναφορά του μοιραίου συμβάντος ενός αυτοκινητιστικού δυστυχήματος, δίνοντάς μας πολύτιμες πληροφορίες. Μετά το 1958, όταν άνοιξε ο δρόμος προς το Σανατόριο, στην κατοχή τους περιήλθε ένα στρατιωτικό όχημα $\frac{3}{4}$ (τόνου) από τον Ο.ΔΙ.Σ.Υ. (Οργανισμός Διαχείρισης Συμμαχικού Υλικού). Στη στροφή για την Πορταριά, σε δρομολόγιο ανεφοδιασμού, σκοτώθηκε ο διαχειριστής του Σανατορίου, Βασίλης Τσιγκλιφής, ο οποίος οδηγούσε και το όχημα...⁵⁹²

Μαρτυρίες Ασθενών

ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΜΕΝΤΑ - ΤΖΑΦΟΥ (ημ. γεν. 1924)

Η ζωντανή μαρτυρία μιας ασθενούς εκείνων των ετών λειτουργίας του Σανατορίου, υπέρτερης πλέον, αποτέλεσε κάτι πολύ σημαντικό: τον συνδετικό κρίκο του σήμερα με το χθες. Οι πληροφορίες που αντλήθηκαν από την επικοινωνία μαζί της, δεν ήταν μόνο ιστορικής αξίας αλλά κυρίως συναισθηματικής. Η ασθενής εξακρίβωσε όλα εκείνα τα στοιχεία που παρουσιάζονταν μέσα στα διάφορα δημοσιεύματα, τις φωτογραφίες, την αλληλογραφία, τα υλικά κατάλοιπα, το εναπομείναν αρχαιακό υλικό, ενώ παράλληλα «φώτισε» με την προσωπική της ιστορία μία άλλη πτυχή του Σανατορίου: τη συνεργασία με την Ισραηλιτική Κοινότητα.

Η κα Ντορέττα Μέντα γεννήθηκε στις 26/2/1924 στην Αλεξανδρούπολη. Μπροστά στην εισβολή των Βουλγάρων στη Θράκη, η οικογένειά της - πατέρας, μητέρα, τέσσερις κόρες και ένας γιος – κατέφυγε στην Αθήνα. Εκεί, στις δύσκολες στιγμές και τις κακουχίες της Κατοχής τούς βοήθησε η οικογένεια Ζάννου: εκτός από τον γιο, όλοι γλίτωσαν, καθώς τους εφοδίασαν με ψεύτικες ταυτότητες με χριστιανικά ονόματα. Τον γιο τους πρόδωσε κάποιος που τον θυμόταν από την Αλεξανδρούπολη και μεταφέρθηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.

---

⁵⁹² Συνέντευξη με τον Γιάννη Μουγογιάννη, δημοσιογράφο, Βόλος 1/2014

Η ζωή της αδύναμης και καταπονημένης Ντορέττας απέκτησε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, όταν εργάστηκε στο σπίτι του Κλεάνθη και της Άλεξ Ζάννου, ως ιδιωτική νηπιαγωγός για τα παιδιά τους, Αριέττα και Στέφανο. Δυστυχώς, όμως, η μοίρα της επιφύλαξε άλλο ένα χτύπημα: εκεί έκανε το 1941 την πρώτη της αιμόπτυση και διαγνώστηκε η νόσος. Από τότε ξεκίνησε η προσωπική της περιπέτεια με τη φυματίωση, από την οποία δε νόσησε κανένα άλλο μέλος της οικογένειάς της, παρά μόνον αυτή, η οποία στην παιδική της ηλικία είχε πάθει κακοήθεις ελώδεις πυρετούς. Μάλιστα το μικρότερο από τα δύο παιδιά Ζάννου, ο Στέφανος, εμφανίστηκε θετικός στο τεστ «Pisquet» για τον βάκιλλο του Koch, που αποδείκνυε ότι είχε μολυνθεί πρόσφατα.⁵⁹³

Αρχικά η μα Ντορέττα Μέντα νοσηλεύτηκε στο Φθισιατρείο «Σωτηρία» με τη βοήθεια της φίλης της Άλεξ Ζάννου, Marcelle Uxkul, το διάστημα 1942-1943, υπό το φόβο των Γερμανών, σχεδόν για έναν χρόνο και αργότερα στην Πεντέλη, στα Μελίτσια, στο Σισμανόγλειο Ίδρυμα, για κάποιους μήνες το 1944.⁵⁹⁴

Σύμφωνα με προσωπική της αφήγηση, στο Σανατόριο Καραμάνη στο Πήλιο, που είχε αποκτήσει φήμη και διαφημιζόταν αρκετά, εισήχθη τον Οκτώβριο του 1946 σε ηλικία 22 ετών και αναχώρησε τον Μάιο του 1947. Από την Αθήνα έφτασε στον Βόλο με καράβι και αρχικά την ανέβασε στο Πήλιο ένας αγωγιάτης. Την περίοδο αυτή νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη αρκετοί Έλληνες Εβραίοι. Τα νοσήλεια των Εβραίων ασθενών, όπως και της Ντορέττας, κάλυπτε η American Joint Distribution Committee, μία Ισραηλιτική Αμερικάνικη Οργάνωση,

⁵⁹³ ZANNOY ΑΛΕΞ, Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος στην Ελλάδα. 1940-1944. Αναμνήσεις. Αδημοσίευτο. Διαθέσιμο από το <http://www.shell.gr/testimonies/writer.asp?id=144>

⁵⁹⁴ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 9-10

μέσω σύμβασης που είχε συνάψει με το Σανατόριο του γιατρού Καραμάνη. Η οργάνωση ενδιαφερόταν για Εβραίους, νέους και νέες που είχαν υποφέρει στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είτε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης από όπου είχαν επιστρέψει είτε που είχαν καταδιωχθεί στην Ελλάδα, και νοσούσαν από φυματίωση ή υπήρχε υποψία της νόσου. Η ομάδα των ασθενών με την οποία πήγε η Ντορέττα, ήταν όλα άρρωστα και δυστυχημένα εβραίοπουλα που γύρισαν από το Άουσβιτς. Η Επιτροπή της JOINT στην Αμερική είχε ορίσει γιατρό που ερχόταν στο Πήλιο από την Αθήνα κάθε μήνα για να ρωτάει τους ασθενείς αν είναι ευχαριστημένοι και για να ελέγχει τις συνθήκες νοσηλείας και θεραπείας αυτών.⁵⁹⁵ Στο διάστημα των 8 αυτών μηνών της νοσηλείας της, η Ντορέττα Μέντα έφυγε μόνον μία φορά από το Σανατόριο για λίγες ημέρες στην Αθήνα, με άδεια, για να επισκεφτεί και να κάνει εξετάσεις σε γιατρό για τον λαιμό της, επειδή η JOINT είχε σύμβαση με ΩΡΛ της Αθήνας. Επέστρεψε κατόπιν στο Πήλιο, αυτή τη φορά με αυτοκίνητο.⁵⁹⁶

Όταν πρωτοπήγε στο Πήλιο, ο ίδιος ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης την εξέτασε και καθόρισε την αγωγή της. Μετά από την πρώτη εξέταση κάθε 15 μέρες εξέταζε ο ίδιος «αδίοις όμμασι», τους ασθενείς. Σύμφωνα πάντα με την αφήγησή της, ο Πνευμονολόγος και ανεψιός του Καραμάνη, Κωνσταντίνος Κούμουλος, κατά τη διάρκεια της νοσηλείας της, επισκεπτόταν μία φορά την εβδομάδα (κάθε Πέμπτη με το αμάξι από τον Βόλο) το Σανατόριο και εξέταζε τους ασθενείς. Ο ίδιος διατηρούσε ιατρείο στον Βόλο και είχε αναλάβει να κάνει όλους τους τεχνητούς πνευμοθώρακες, όπου με μία ένεση κάτω από το στήθος, έβαζε αέρα για να απομονώνεται ο θώρακας

⁵⁹⁵ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 9-10, 32 και ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, φάκ. 1, φ. 30

⁵⁹⁶ Συνέντευξη με την κα Λούσυ Τριανταφύλλου, κόρη της κας Ντορέττας Μέντα, 5/2013

από τους πνεύμονες⁵⁹⁷. Η Ντορέττα δεν χρειαζόταν να κάνει πνευμοθώρακα γιατί είχε κάνει παλιότερα.⁵⁹⁸

Γενικά οι συνθήκες στο Σανατόριο τής ήταν ευχάριστες και δεν αντιμετώπισε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα με τον εσωτερικό κανονισμό ή με το προσωπικό του ιδρύματος. Όπως διηγείται η ίδια, «η αγωγή στο Πήλιο ήταν ξεκούραση, έπρεπε να μένεις ακίνητη στο κρεβάτι ανάσκελα για μία ώρα δύο φορές την ημέρα, μεγάλοι περίπατοι και στα χιόνια και το καλό φαγητό, κρέας και κοτόπουλο που σερβιριζότανε με δίσκους στο δωμάτιο». Η αεροθεραπεία την κούραζε λίγο και πολλές φορές έκανε μία φορά την ημέρα αντί για δύο. Όταν η Ντορέττα αναχώρησε οριστικά από το Σανατόριο του Πηλίου, αυτό σήμαινε την πλήρη ίασή της και δεν νοσηλεύτηκε ποτέ ξανά κάπου αλλού.⁵⁹⁹

Ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης έτρεφε μια ιδιαίτερη εκτίμηση προς το πρόσωπο της Ντορέττας, κατά τη διάρκεια της νοσηλείας της. Θεωρούσε την παρέα της πολύ ενδιαφέρουσα και επειδή αυτή γνώριζε τη γαλλική γλώσσα και είχε πολύ καλή προφορά στα γαλλικά, ο γιατρός της ζητούσε να τους διαβάσει γαλλική ποίηση ή να απαγγείλει κάποιο ποίημα γαλλικό απ' έξω και συχνά της έδινε και κάποιο βιβλίο. Φιλική σχέση είχε και με τον γιατρό Κωνσταντίνο Κούμουλο, ο οποίος ήταν αγαπητός, ευγενικός και έφερνε και βιβλία λογοτεχνίας, που τόσο τους άρεσαν. Η ίδια περιγράφει με θετική διάθεση την εμπειρία της εκεί, τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη, την αγάπη του για τους ασθενείς και τη διάθεση προσφοράς του, αναφέροντας τα εξής: «Δεν υπάρχουνε Καραμάνηδες σήμερα. Τι να πρωτοθυμηθώ. Ήτανε κάτι ξεχωριστό. Ακόμη και το ντύσιμό του. Φορούσε μαύρο σκουφάκι και κελεμπία μαύρη. Άλλοτε ήτανε και άσπρο. Είχε και λίγα γένια. Ήταν ωραίος τύπος. ...Ήταν μια ευγενική φυσιογνωμία. Με τον Καραμάνη έζησα λίγο μαζί του και έμαθα πολλά. Έλεγε ότι ήθελε να οργανώσει σεμινάρια σε γονείς που έχουν παιδιά για να μάθουν να τα μεγαλώνουν. Ένα θα πω μόνο. Αν υπήρχαν λίγα άτομα σαν τον Καραμάνη στον τόπο μας, η Ελλάδα θα ήταν καλύτερη.»⁶⁰⁰

Ανάμεσα στις ευχάριστες θύμησες του Σανατορίου ήταν οι βραδιές που ακούγανε κλασική μουσική, εκδηλώσεις για τις οποίες ήταν υπεύθυνη και τις οργάνωνε η φίλη της, Άννα Κοέν, η οποία είχε σπουδάσει και με την οποία μοιράζονταν το δωμάτιο της νοσηλείας τους. Ο Καραμάνης υπεραγαπούσε όλα τα

⁵⁹⁷ ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, ό.π. (σημ. 63) σελ. 84

⁵⁹⁸ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 10

⁵⁹⁹ Αφήγηση της ΝΤΟΡΕΤΤΑΣ ΜΕΝΤΑ-ΤΖΑΦΟΥ, Ν. Σμύρνη, Αθήνα, 19 Μαΐου 2013

⁶⁰⁰ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 10

παιδιά και μια μέρα πρότεινε στην Άννα Κοέν «να κάνουν κάτι γι' αυτά τα παιδιά να τα ψυχαγωγήσουνε και όλοι να ψυχαγωγηθούν». Και παραχώρησε έτσι το σαλόνι του σπιτιού του, το οποίο συνδεόταν με το Σανατόριο με μια πόρτα, ώστε να οργανώνονται εκδηλώσεις κάθε Σάββατο. Καμιά δεκαριά άτομα, έτσι, κάθε Σάββατο βράδυ από τις 9.00' μέχρι τις 11.30' μ.μ. συναντιόντουσαν εκεί και έκανε ο καθένας κάτι για ψυχαγωγία, μουσική, χορό, η Ντορέττα απάγγειλε γαλλική και ελληνική ποίηση (Βίκτωρ Ουγκώ, Κώστα Βάρναλη κ.ά.) και δύο νοσοκόμες προσέφεραν γλυκά και ποτά.⁶⁰¹

Εκτός από τη φίλη αυτή, η Ντορέττα Μέντα συνδέθηκε στενά στο Σανατόριο με τον εβραίο Γκυ Γιαχιέλ, που είχε επιστρέψει από το Άουσβιτς και ο οποίος φεύγοντας από το Σανατόριο του Καραμάνη στο Πήλιο, το οποίο διέκοψε τη λειτουργία του για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα τον Νοέμβριο του 1947, νοσηλεύτηκε για 5-6 μήνες σ' ένα άλλο Σανατόριο στην Πελοπόννησο. Και οι τρεις τους τα βράδια συνήθως διαβάζανε βιβλία, τα οποία μπορούσαν να δανείζονται από τη βιβλιοθήκη του Σανατορίου, στην Άννα Κοέν μάλιστα άρεσε πολύ η ελληνική ποίηση. Επίσης ευχάριστη ανάμνηση ήταν οι εκδρομές στα χιόνια, καθώς και οι περίπατοί τους. Ο γιατρός Καραμάνης τηρούσε στο Σανατόριό του τις γιορτές των Εβραίων (π.χ. την εβραϊκή πρωτοχρονιά που λάμβανε χώρα τον Σεπτέμβριο μήνα) και μάλιστα συμμετείχε σ' αυτές, όπως και ο ανεψιός του, Κωνσταντίνος Κούμουλος.⁶⁰²

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΒΑΛΙΑΝΤΖΑΣ (20/10/1926-1/2015)

Η δεύτερη προσωπική ζωντανή μαρτυρία προέρχεται από τον Βαλιάντζα Ζαχαρία, ο οποίος νοσηλεύτηκε εκεί την ίδια χρονική περίοδο, λίγους μήνες πιο πριν. Μία προσωπική μαρτυρία, μία αφήγηση ενός ατόμου που έζησε από κοντά κάποιες καταστάσεις, έχει ιδιαίτερη σημασία για τον μελετητή, ακόμη κι αν εμφανίζει ασάφειες, αλληλοκάλυψη πληροφοριών, χρονική ασυνέχεια. Όλα αυτά είναι αναμενόμενα, όταν το γεγονός απέχει χρονικά πολύ. Το καίριο σημείο είναι αυτό, που δια φωτίζει μια νέα πτυχή. Γι' αυτό και αποτελεί από μόνη της η μαρτυρία μια ιστορική καταγραφή. Η συζήτηση με τον Ζαχαρία Βαλιάντζα έλαβε χώρα σ' ένα γραφείο, πάνω από τις φωτογραφίες και τις θύμησες του Σανατορίου του Πηλίου.

⁶⁰¹ Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ό.π. (σημ. 18) σελ. 9

⁶⁰² Συνέντευξη με την κα Λούσυ Τριανταφύλλου, κόρη της κας Ντορέττας Μέντα, Βόλος 5/2013

Ο Ζαχαρίας Βαλιάντζας γεννήθηκε στις 20/10/1926. Ο πατέρας του, Ιωάννης, καταγόταν από το Μεταξοχώρι Αγιάς (Λάρισας), ενώ η μητέρα του, το γένος Κώτσιου, ήταν Λαρισαία. Στο Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο νοσηλεύτηκε για έναν μήνα μόνο, τον Ιούλιο του 1946. Η συμμετοχή του στον ΕΛΑΣ σε ηλικία 16-17 ετών, οι ταλαιπωρίες και οι κακουχίες, στην περιοχή του Πολυδενδρίου και του Σκλήθρου, επέφεραν προβλήματα στην υγεία του. Ο Ζαχαρίας Βαλιάντζας τελείωσε την Εμπορική Σχολή του Βόλου (1939-1944) και στη συνέχεια εργάστηκε ως Έκτακτος στην Αγροτική Τράπεζα, στο Τμήμα ΕΦΕΞ (Εφόδια Εξωτερικού).

Πριν νοσηλευτεί στο Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» αλλά και για τα επόμενα 3 χρόνια, επισκεπτόταν τον γιατρό πνευμονολόγο Κωνσταντίνο Κούμουλο, μία φορά την εβδομάδα στο ιατρείο – κλινική του, της οδού Ογλ στον Βόλο,⁶⁰³ όπου υποβαλλόταν σε θεραπεία τεχνητού πνευμο(νο)θώρακα για κάποια χρόνια. Σύμφωνα με την περιγραφή του *«ο τεχνητός πνευμονοθώρακας είχε άμεσο αποτέλεσμα. Με μία ένεση διοχετευόταν με πίεση υγρό, ανάλογα με το πού ήταν η πάθηση. Έθετε έτσι, εκτός το τμήμα εκείνο του πνεύμονα με τη νόσο»*. Ο ίδιος είχε στο κάτω μέρος των πνευμόνων μία εστία της νόσου της φυματίωσης, μεγέθους διδράχμου. Ο Κούμουλος ήταν αυτός που του είχε υποδείξει τον χώρο του συγκεκριμένου Σανατορίου, για αλλαγή στις συνθήκες διαβίωσης, για το υγιεινό κλίμα και κυρίως για τον καθαρό αέρα.

Στο Σανατόριο ο Ζαχαρίας Βαλιάντζας μετέβη με το φορτηγάκι του οδηγού και διαχειριστή του Σανατορίου, Βασίλη Τσιγκλιφή. Οι συνθήκες νοσηλείας και διαμονής του εκεί ήταν ιδιόμορφες. Στην πραγματικότητα, στον νεαρό τότε Ζαχαρία

---

⁶⁰³ βλ. και ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., ό.π. (σημ. 344) σελ. 41

Βαλιάντζα, καθώς και σε κάποιους άλλους νέους της ηλικίας του, με τα ίδια προβλήματα υγείας, τούς είχε πιθανόν «παραχωρηθεί» για τη διαμονή τους ένας χώρος στον 1^ο όροφο ενός υπερυψωμένου κτιρίου πίσω από το κεντρικό του Σανατορίου. Επρόκειτο για έναν θάλαμο 8-10 κλινών. Οι ασθενείς αυτοί δεν μπορούσαν να καλύψουν οικονομικά τα νοσήλια του Σανατορίου. Δεν είχαν επαφή ή εξάρτηση από το προσωπικό του Σανατορίου, αλλά ήταν αυτοεξυπηρετούμενοι, καθώς οι δικοί τους τούς έστελναν τα απαραίτητα τρόφιμα και εφόδια από τον Βόλο με τον οδηγό Βασίλη Τσιγκλιφή. Επίσης, στο Σανατόριο δεν υπεβλήθη σε κανενός είδους θεραπεία.

Ο Ζαχαρίας Βαλιάντζας στη διάρκεια της παραμονής του στο Σανατόριο συνάντησε τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη 1-2 φορές, δεν τον εξέτασε όμως εκείνος. Επίσης, εκεί γνώρισε τον ανειδίκευτο του γιατρού, Νίκο Τζαννέτο. Στο Σανατόριο ανέπτυξε φιλικές σχέσεις με νέους της ηλικίας του, Βολιώτες οι περισσότεροι, με τους οποίους κάνανε πολύ συχνά πεζοπορικές διαδρομές στο βουνό, μέχρι τα Χάνια.

Όταν νοσηλεύτηκε ή καλύτερα «φιλοξενήθηκε» στο Σανατόριο του γιατρού Καραμάνη, εργαζόταν στην Αγροτική Τράπεζα, στην οποία εργασία του δεν επέστρεψε λόγω της νόσου, λάμβανε όμως μια επιδότηση από το ΙΚΑ. «Πολύ αισιόδοξος από τη φύση του», όπως μας διηγήθηκε ο ίδιος, αντιμετώπισε με σθένος την κατάσταση.⁶⁰⁴

Πληροφορίες Συγγενών ασθενών (και άλλων)

ΖΟΥΖΑΚΙΔΗΣ ΘΗΡΕΜΑΧΟΣ (1899-13/1/1961)

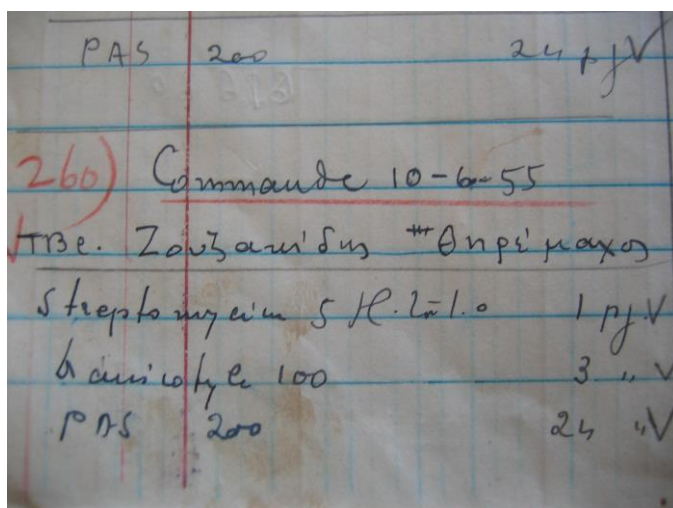
Το παράξενο και σπάνιο αυτό αρχαίο όνομα ενός συναδέλφου (Θηρίμαχος) στο χώρο εργασίας μου, με παρακίνησε να του διηγηθώ κάποια μέρα ότι στο Αρχείο του Σανατορίου του γιατρού Καραμάνη, που βρίσκεται στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, και συγκεκριμένα στο «ΒΙΒΛΙΟ ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΙΚΑ 1954-55. Α^ον ΤΑΜΕΙΟΝ 1937-1938. Οφειλόμενα εις Σανατόριον» (No 37), συνάντησα το ονοματεπώνυμο ενός ασθενούς μαζί με την καταγραφή της θεραπευτικής του αγωγής, με παραπλήσιο μ' αυτόν όνομα. Διέφερε μόνο κατά ένα φωνήεν!

Μου ζητήθηκε από τον ίδιο να του δείξω τα στοιχεία ώστε να επαληθευτεί η ομοιότητα του τόσο σπάνιου ονόματος και κατά τη διαδικασία αυτή, αποδείχθηκε,

---

⁶⁰⁴ Συνέντευξη με τον Ζαχαρία Βαλιάντζα, Βόλος 5/2013

μέσα σε κλίμα συγκίνησης, πως επρόκειτο για τον παππού του. Ο Θηρέμαχος Ζουζακίδης είχε νοσηλευτεί στο Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη στις 10/6/1955, ημερομηνία που απαντάται στο παραπάνω τεκμήριο του Αρχείου του Σανατορίου. Ξεκίνησε, έτσι, από την πλευρά του συγγενή, πλέον, του ασθενούς, μία αναζήτηση πληροφοριών και στοιχείων, μέσω άλλων συγγενικών προσώπων του. Μία φωτογραφία και ένας ικανοποιητικός αριθμός πληροφοριών, έδωσαν φως σε άλλη μία ιστορία του Σανατορίου... από τις πολλές που παραμένουν στο σκοτάδι.

Το ακριβές και πλήρες όνομα του ασθενούς ήταν Ζουζακίδης Θηρέμαχος ή σωστότερα Θηρίμαχος, του Αθανασίου και της Θεοφανούς. Γεννήθηκε το έτος 1899. Καταγόταν από το χωριό Λιβάδι Ελασσόνας. Ο πατέρας του, Αθανάσιος, αρχικά διέμενε και δραστηριοποιούνταν στη συνοικία «Ταμπάκικα» της Λάρισας, όπου διατηρούσε φούρνο. Δημιούργησε μια σεβαστή περιουσία, την οποία έχασε, όταν μπήκε τριτεγγυητής σε δάνειο φίλου του. Στη συνέχεια βρέθηκε με την οικογένειά του στην Ελασσόνα.

Ο Θηρίμαχος Ζουζακίδης ήταν απόφοιτος Δημοτικού, είχε όμως ιδιαίτερη έφεση στο διάβασμα και στο τραγούδι. Ήταν πολύ κοινωνικός και δραστήριος και συμμετείχε στα κοινά της πόλης του – υπήρξε διορισμένο μέλος του Α΄ Κοινοτικού Συμβουλίου της Ελασσόνας (στη φωτογραφία είναι ο 2^{ος} από αριστερά). Το κύριο επάγγελμά του ήταν επιδιορθωτής υποδημάτων. Στα νεανικά του χρόνια είχε εργαστεί ως ταχυδρομικός υπάλληλος, ενώ προς το τέλος, εργάστηκε και ως φύλακας στο Στρατόπεδο της ΠΑΠ της Ελασσόνας.

Από φυματίωση νόσησε μόνο αυτός από την οικογένειά του. Η κατάσταση της υγείας του ήταν αρκετά βαριά, με επίμονο βήχα, συνεχείς αιμοπτύσεις και γενικότερη αδυναμία. Στην Ελασσόνα τον παρακολουθούσε ο γιατρός Γεώργιος Σαμαράς και κατόπιν γιατρός του ΙΚΑ στη Λάρισα, του οποίου δεν είναι γνωστό το όνομα. Αρχικά, νοσηλεύτηκε σε Σανατόριο στα Μελίσσια Αττικής, αλλά λόγω της μεγάλης απόστασης και των υψηλών εξόδων, επέστρεψε και νοσηλεύτηκε στο Πήλιο στο Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη. Το ίδρυμα αυτό δεν το γνώριζε, του πρότεινε τη νοσηλεία εκεί ο γιατρός του στη Λάρισα.

Στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη πήγε με μέσα συγκοινωνίας της εποχής. Γνωρίζουμε από τα Αρχεία του Σανατορίου ότι ήταν εκεί στις 10/6/1955 και λάμβανε τότε θεραπευτική αγωγή, νοσηλεύτηκε μόνο μία φορά για λίγους μήνες και δεν επανήλθε. Τα οικονομικά του ήταν πενιχρά. Το επίδομα αναπηρίας, που έπαιρνε τα τελευταία χρόνια, λόγω της ασθένειάς του, ίσα που επαρκούσε για τον βιοπορισμό της οικογένειάς του. Η νοσηλεία του, ευτυχώς, καλυπτόταν από το ΙΚΑ. Από τη νοσηλεία του στο Σανατόριο και την αγωγή, είχε μια πρόσκαιρη βελτίωση, η ασθένειά του όμως ήταν προχωρημένη, και μετά την επιστροφή του στην Ελασσόνα, η υγεία του συνεχώς επιδεινωνόταν, μέχρι το τέλος της ζωής του (1961).

Σύμφωνα με τις ενθυμήσεις συγγενών του, η οικογένεια και οι συγγενείς του δεν μπορούσαν να τον επισκεφθούν στο Σανατόριο του Πηλίου, λόγω του υψηλού κόστους μετάβασης αλλά και γιατί ο ίδιος δεν επιθυμούσε να τους υποβάλει σε τέτοια σωματική και ψυχική επιβάρυνση. Γενικά οι παροχές και οι συνθήκες νοσηλείας στο

Σανατόριο του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη ήταν καλές, οι σχέσεις του με τους άλλους ασθενείς ήταν τυπικές, η εμπειρία του αυτή όμως δεν του άφησε κάποια θετική αίσθηση. Αφενός γιατί η ασθένειά του ήταν προχωρημένη και αφετέρου γιατί ο ίδιος ήταν ανήσυχος άνθρωπος και δεν μπορούσε να ζει υπό το καθεστώς των όποιων περιορισμών απαιτούσε η διαβίωση σ' έναν τέτοιο χώρο...⁶⁰⁵

ΙΕΡΕΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ (1897-1986)

Στο βιβλίο «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941» του Αρχείου του Σανατορίου Γεώργιου Καραμάνη στα Γ.Α.Κ. Νομού ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ Νο 38, στις δεξιές σελίδες των Πληρωμών γίνεται συχνά αναφορά ενός ιερέα Νικολάου τα έτη 1940-41, χωρίς καταγραφή του επιθέτου του. Πρόκειται για τον ιερέα Νικόλαο Ροντογιάννη (1897-1986) από τη Δράκεια (η καταγωγή του ήταν από τα Πράμαντα της Ηπείρου), τον οποίον καλούσαν στο Σανατόριο και ανέβαινε για να μεταλαμβάνει κυρίως τους ασθενείς, καθώς και κάθε 1^η του μήνα για αγιασμό. Την ημέρα της εκτέλεσης στη Δράκεια από τους Γερμανούς το 1943, ο ιερέας Νικόλαος είχε επιστρέψει από το Σανατόριο, ενώ μετά το ολοκαύτωμα κατέβηκε με την οικογένειά του στην Αγριά.⁶⁰⁶

Μαρτυρία Προσωπικού Σανατορίου

ΤΖΟΡΒΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ημ. γεν. 1934)

Η συνάντηση και η συνομιλία με τον κο Δημήτριο Τζορβατζή, κάτοικο Δράκειας Πηλίου, πραγματοποιήθηκε μια βροχερή χειμωνιάτικη Κυριακή στη Δράκεια του Πηλίου, που δυστυχώς τα σύννεφα δεν μας επέτρεψαν από το σπίτι του, να διακρίνουμε την περιοχή του Σανατορίου στην πλαγιά του βουνού, τον πρώτο χώρο που εργάστηκε στη ζωή του. Στην ατμόσφαιρα υπήρχε διάχυτη μια συγκινησιακή φόρτιση, το καλωσόρισμα ήταν πηγαίο, η συζήτηση δεν ήταν τυπική, κάθε άλλο... υπήρχε η διάθεση της εξιστόρησης, ίσως και της εξομολόγησης...

Γεννημένος το 1934, πήγε σχολείο στο χωριό του, τη Δράκεια, μέχρι την Δ' Δημοτικού. Οι γονείς του ασχολούνταν με τη γεωργία, τα κτήματά τους και τα δέντρα τους, ασχολία την οποία θα συνέχιζε και ο κος Δημήτριος Τζορβατζής, αν δεν επισκεπτόταν το Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη. Την ημέρα των Φώτων του 1952, ανέβηκε με τα πόδια (περίπου 1 ώρα περπάτημα) στα Χάνια πρώτα και μετά

⁶⁰⁵ Πληροφορίες από τον κο Θηρίμαχο Πάκα, εγγονό του Θηρέμαχου Ζουζακίδη, Λάρισα 6/2013

⁶⁰⁶ Πληροφορίες από την κα Βασιλική Σελίμη, Φιλολόγο, εγγονή του ιερέα Νικόλαου Ροντογιάννη, Βόλος 4/2014

στο Σανατόριο (για το οποίο γνώριζε), με τους τραγουδιστάδες της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου από το χωριό, όπως ήταν το έθιμο, μεγάλους και παιδιά, για να τραγουδήσουν. Στο ΑΡΧΕΙΟ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας, Τεκμ. Αρ. 38, του 1939, υπάρχει καταγραφή στη στήλη των Πληρωμών, για τους «Τραγουδιστάδες του Αγίου Αθανασίου» και τους «Τραγουδιστάδες του Αγίου Νικολάου» ανήμερα την Πρωτοχρονιά του 1939 και την Παραμονή των Χριστουγέννων για «Κάλανδα».

Στο Σανατόριο, η ανεψιά του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, Θάλεια, βλέποντας το νεαρό της ηλικίας του, του πρότεινε να εργαστεί εκεί. Μάλιστα, πήγαν μαζί στο γραφείο του διαχειριστή, Βασίλη Τσιγκλιφή, όπου κανονίστηκε για την εργασία του μισθός 1.350 δρχ./μήνα συν την ασφάλιση στο ΙΚΑ, εξασφάλιση της διαμονής και διατροφής του στον χώρο και άδεια την ημέρα της Κυριακής. Οικονομικός διευθυντής ήταν τότε ο Νίκος Τζαννέτος. Η πρώτη εντύπωση ήταν θετική και καθοριστική: του άρεσε το φυσικό περιβάλλον, το μοναδικό αυτό κτίριο, η καθαριότητα, η πολυτέλεια που δεν είχε ξαναδεί στη ζωή του!

Έτσι ξεκίνησε να εργάζεται στο Σανατόριο προς τα τέλη του 1952 σε ηλικία 17-18 ετών, για περίπου 3 χρόνια, μέχρι τα μέσα του 1955, που πήγε φαντάρος και δεν ξαναγύρισε μετά εκεί. Η εργασία του αυτή συνοδεύτηκε από την πρώτη του ασφάλιση στο ΙΚΑ, με ένσημα βαρέα. Σύμφωνα με δήλωσή του, δεν υπήρξε φόβος ή κάποιος επηρεασμός για τη μεταδοτικότητα της νόσου, καθώς ο ίδιος ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης τον κάλεσε στο γραφείο του και τον καθυσύχασε με τις συστάσεις του: «να αποφεύγει την επαφή, να μην τρώει και να μην πάρει κάτι από τους ασθενείς...».

Η φύση της εργασίας του ήταν να βοηθά τον μάγειρα του Σανατορίου (όχι στο μαγείρεμα αλλά σε βοηθητικές εργασίες), ενώ κάποιες φορές βοηθούσε και τον ίδιο τον γιατρό όταν τον καλούσε, π.χ. μεταφέροντας τα ξύλα για τη θέρμανση στην κατοικία του. Οι ασθενείς του Σανατορίου ήταν τότε 70-80. Συχνά κατέβαινε στον Βόλο με τον Βασίλη Τσιγκλιφή ή τον μόνιμο οδηγό του Σανατορίου, για τις προμήθειες σε τρόφιμα. Ο κος Δημήτριος Τζορβατζής έμενε σε ημιυπόγεια δωμάτια του προσωπικού, στο επάνω μέρος του κτιριακού συγκροτήματος (με την ταράτσα). Πίσω από τα μαγειρεία, όπου βοηθούσε, θυμάται ότι υπήρχαν μεγάλες αποθήκες, ψυγείο για τα κρέατα και μηχανοστάσιο, ενώ χαρακτηριστική ήταν η καθαριότητα των χώρων.

Η σχέση του με τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη ήταν προσωπική. Ίσως γιατί τους συνέδεε και η κοινή καταγωγή... Συχνά ο γιατρός ρωτούσε τον νεαρό τότε Δημήτριο Τζορβατζή για ανθρώπους της Δράκειας, για τους οποίους ενδιαφερόταν να μαθαίνει νέα τους, όπως και για το χωριό, όπου δεν κατέβαινε πια, καθώς είχε γεράσει. Η εντύπωση για τον γιατρό, ακόμα και τόσα χρόνια μετά, ήταν πολύ θετική. Επρόκειτο για έναν άνθρωπο, όπως διηγήθηκε ο ίδιος, με πολλή καλοσύνη μέσα του. Στο γραφείο του με τις τεράστιες βιβλιοθήκες, πάντα τον έβλεπε να διαβάζει, ενώ του έκανε εντύπωση το πόσο λιτοδίαιτος ήταν. Φίλοι τον επισκέπτονταν συχνά, οι οποίοι διέμεναν στο Σανατόριο. Ο ίδιος ο γιατρός παρακολουθούσε τη διατροφή των ασθενών λεπτομερώς, ενώ όταν πια γέρασε, αυτό το ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Κούμουλος (τον γνώρισε ο κος Δημήτριος Τζορβατζής το 1954), υπό τη συνοδεία του σκυφτού πλέον γιατρού. Επιπλέον, κάθε χρόνο δύο (2) άτομα, που δεν είχαν την οικονομική ευχέρεια, νοσηλεύονταν στο Σανατόριο δωρεάν, με τη φροντίδα και τη μέριμνα του γιατρού.

Φιλική ήταν η σχέση του κου Δημήτριου Τζορβατζή και με το υπόλοιπο προσωπικό του Σανατορίου, που καταγόταν από τη Ζαγορά, την Άλλη Μεριά και τον

Βόλο: 6 καθαρίστριες, 1 μάγειρας, 3 νοσοκόμες, 1 βοηθός, 1 οδηγός, 1 τεχνικός για τη γεννήτρια. Στο Σανατόριο του Πηλίου, σύμφωνα με την αφήγηση του Δημήτριου Τζορβατζή, εργαζόταν κι ένας άλλος κάτοικος της Δράκειας, ως φύλακας, ο Δημήτρης Ευσταθίου, με τον οποίο, όσο ζούσε, διατηρούσε κάποια επαφή. Επίσης, σύμφωνα πάντα με την αφήγησή του, 2-3 φορές την εβδομάδα ερχόταν στο Σανατόριο κουρέας από τη Δράκεια, ο Ιωάννης Γερμάνης, για την περιποίηση των ασθενών, και μαστόροι από το χωριό για κάποιες εργασίες, ενώ ο τσοπάνης Μανώλης στα 50 μέτρα απόσταση τροφοδοτούσε με γάλα το Σανατόριο.

Την περίοδο της εργασίας του εκεί ξεκίνησε να λειτουργεί και το παρεκκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής μέσα στο Σανατόριο, όπου λειτουργούσε τις Κυριακές και κάποιες μεγάλες γιορτές, ιερέας που ερχόταν από τη Δράκεια ή τη Ζαγορά. Στη μεγάλη αίθουσα οι ασθενείς έπαιζαν χαρτιά ή τάβλι, κάποιοι από τους οποίους είχαν οικονομική άνεση ή σύνταξη ή νοσηλεύονταν εκεί με κάλυψη του ΙΚΑ (θυμάται, τους ελέγχους από το ΙΚΑ για τις άδειες των ασθενών και τις συμβάσεις). Στο Σανατόριο πρωτάκουσε και για την ιστορία της Άννας Καραμάνη και του Άγγελου Σικελιανού, από το προσωπικό, που φαινόταν από τις κουβέντες τους πως ήταν με το μέρος του Γεώργιου Καραμάνη. Στην αφήγησή του αναφέρθηκε και στην πανσιόν της Αγλαΐας Κοκωσλή, κοντά στο Σανατόριο (στα 200 μέτρα περίπου), όπου σήμερα υπάρχει ένα εγκαταλειμμένο κτίριο πιο πάνω από ένα προσκυνητάρι.

Ο κος Δημήτριος Τζορβατζής ασχολήθηκε κατόπιν με τα κτήματα της οικογένειας και στη συνέχεια εργάστηκε σε ψυγεία (συνταξιοδοτήθηκε από τα ψυγεία ΑΓΡΕΞ). Τα μάτια του κου Τζορβατζή υγράθηκαν από συγκίνηση, καθώς η αφήγησή του έφτασε στο σημείο της τελευταίας επίσκεψής του στο Σανατόριο, όταν όλα είχαν ερειπωθεί και καταπατηθεί. Οι χώροι, τους οποίους έζησε, με τις χαρές και τις λύπες τους είχαν καταντήσει στάβλοι... αμαυρώνοντας το σπουδαίο αυτό έργο του γιατρού και το μεγάλο του όραμα!⁶⁰⁷

Στοιχεία από το Νεκροταφείο του Βόλου

Σε παράλληλη εξέταση των ονομάτων των ασθενών και των ονομάτων στο νεκροταφείο του Βόλου, υπήρξαν περιπτώσεις (με επιφύλαξη) που πιθανόν ταυτίζονται και είναι οι παρακάτω:

---

⁶⁰⁷ Συνέντευξη με τον κων Δημήτριο Τζορβατζή, Δράκεια 11/2013

ΑΜΟΥ(Ν)ΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (1902-1970)

Στον «ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921» στο ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, με Αριθμό Ιστορικού 515, συναντούμε το παραπάνω ονοματεπώνυμο, με ημερομηνία εισαγωγής 17/7/1919 και ημερομηνία αναχώρησης 24/8/1920. Καταγράφεται δε με την ιδιότητα, Τελειόφοιτος Γυμνασίου.

Στο Νεκροταφείο του Βόλου και στον οικογενειακό τάφο του Κ. Καράβα, σε αριστερή στήλη δίπλα από τον σταυρό, κάτω από ανάγλυφη μορφή αγγέλου με ανοιχτά τα φτερά, υπάρχει μεταξύ άλλων και η επιγραφή:

ΑΜΟΥΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΜΙΣ Χ., 1902-1970

Ο Θέμις Αμουτζόπουλος υπήρξε σύζυγος της Ευφροσύνης Κ. Καράβα (1896-1916), παλιός έμπορος και δημοσιογράφος. Αν πρόκειται για το ίδιο άτομο, μ' αυτό του αναφερθέντος Καταλόγου του Σανατορίου, υπόθεση που ευσταθεί λόγω του σπάνιου ονοματεπώνυμου, τότε ο συγκεκριμένος νοσηλεύτηκε σε ηλικία 17 ετών, εξ ου και η ιδιότητά του. Το ιστορικό στοιχείο που δεν ταιριάζει είναι το νεαρό της ηλικίας του ζευγαριού: η σύζυγός του Ευφροσύνη, στο Ληξιαρχείο γράφεται «άγαμη» και γνωρίζουμε ότι πέθανε από φυματίωση πνευμόνων (στοιχείο που ενδεχομένως συνδυάζεται με την έρευνά μας).⁶⁰⁸

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΞΕΝΗ (1898-1943)

Στο Νεκροταφείο του Βόλου υπάρχει ταφικό μνημείο με την επιγραφή:

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΞΕΝΗ – ΠΟΛΥΑΝΘΗ, 1898-1943

Υπήρξε σύζυγος του Αλεξάνδρου Ι. Ιγγλέζου, με τον οποίο παντρεύτηκαν το 1930 και πέθανε την 1^η/7/1943 από κοματώδη ελονοσία σε ηλικία 45 ετών. Στο Αρχείο Γ. Καραμάνη στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρ. Τεκμηρίου 41, «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1940-1948 (Ασθενών Λογαριασμοί), καθώς και στο Αρ. Τεκμηρίου 38, «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941», εμφανίζεται το ονοματεπώνυμο αυτό. Αν πρόκειται για το ίδιο άτομο, τότε νοσηλεύτηκε εκεί κατά τα τελευταία έτη της ζωής της, καθώς αναγράφεται ημερομηνία εισόδου 5/9/1940. Μάλιστα, τις ίδιες ημερομηνίες νοσηλεύεται κάποιος ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, πιθανόν από την ίδια οικογένεια με την αναφερόμενη.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου* (Δημοτική Βιβλιοθήκη Ν. Ιωνίας. Εκδ. Ώρες 1996)

⁶⁰⁹ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ό.π. (σημ. 608) σελ. 382

ΚΟΤΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (1889-1944)

Ξυλέμπορος, ο οποίος πέθανε στις 16/8/1944, σε ηλικία 55 ετών από φυματίωση. Σε καταλόγους ασθενών (ΑΡΧΕΙΟ Ν. ΤΣΑΚΝΗ) των ετών 1940-41, αναγράφεται με αύξοντα αριθμό ασθενή 1746.⁶¹⁰

ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΥ ΚΑΛΛΙΡΟΗ (1917-1933)

Πρόκειται για μαθήτρια, η οποία σε ηλικία 16 ετών, στις 23/5/1933, πέθανε από φυματίωση στο Σανατόριο του Καραμάνη στο Πήλιο.⁶¹¹

---

⁶¹⁰ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ό.π. (σημ. 608) σελ. 424

⁶¹¹ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ό.π. (σημ. 608) σελ. 482

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Κατά τη διάρκεια μελέτης ενός αρχείου τα στάδια εργασίας ξεκινούν από την περιγραφή του, συνεχίζουν στην λεπτομερή ανάλυση, την προσωπική ερμηνεία και καταλήγουν στην αξιολόγηση.

Σκοπός της έρευνάς μας στα αρχεία του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στο Πήλιο, είναι μέσα από τα αποτελέσματα να προκύψουν συμπεράσματα. Η εξαγωγή συμπερασμάτων επιτεύχθηκε με τη χρήση στατιστικών μεθόδων-αριθμητικών δεδομένων /στοιχείων. Το αντιπροσωπευτικό δείγμα μελετήθηκε από τους Πίνακες με τα αποτελέσματα που δημιουργήθηκαν κατά την εκπόνηση της Διδακτορικής Διατριβής με την έρευνα στα αρχειακά τεκμήρια με τα στοιχεία των Ασθενών αλλά και του Προσωπικού του Σανατορίου.

Αυτό που ήταν ιδιαίτερα σημαντικό, ήταν η εύρεση πολλές φορές και η ταύτιση ονομάτων και ημερομηνιών /χρονολογιών σε περισσότερα του ενός ή των δύο τεκμηρίων (π.χ. Ημερολόγια Ασθενών & Βιβλία Ταμείου), γεγονός που καθιστούσε την πληροφορία πιο ακριβή, σωστή και ουσιαστική. Στις περιπτώσεις όπου από την καταγραφή των ονομάτων δεν ήταν σαφές αν επρόκειτο για άντρα ασθενή ή γυναίκα, το φύλο μένει απροσδιόριστο.

Οι ημερομηνίες ενδέχεται να μην είναι πάντοτε οι ακριβείς ημερομηνίες εισαγωγής των νοσηλευομένων στο ίδρυμα, είναι αυτές όμως που αναφέρονται στα τεκμήρια (ημερολόγια και βιβλία ταμείων) και γνωρίζουμε από τα αρχεία του Σανατορίου. Στις περιπτώσεις εισαγωγής - αναχώρησης - επανεισαγωγής - αναχώρησης, δεν ήταν δυνατή πάντοτε η ταύτιση των ημερομηνιών. Δυστυχώς, το μεγάλο μειονέκτημα, ως προς τις σωζόμενες καταγραφές των ασθενών που νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο είναι ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν γνωρίζουμε σε τι ηλικία είχαν εισαχθεί σ' αυτό, στοιχείο που θα φώτιζε σε μεγάλο βαθμό την έρευνά μας.

Πολλάκις, η στατιστική προσέγγιση είναι αποκλειστικά αποδελτιωτική και διαπιστωτική, χωρίς ίχνος εμβάθυνσης στην ουσία της πληροφορίας. Γι' αυτό στην έρευνα του αρχείου του Σανατορίου αναλύθηκαν και ερμηνεύτηκαν δεδομένα. Το

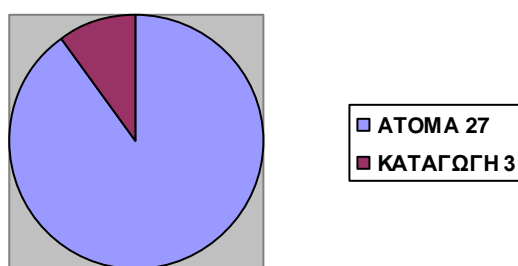
είδος και το πλήθος των αρχειακών τεκμηρίων καθόρισε και την πορεία της έρευνας και τη μορφή της παρούσας μελέτης. Οι τυχόν σκέψεις και υποθέσεις είναι λιγοστές.

Στις παρατηρήσεις που ακολουθούν μελετάται η «σχετική συχνότητα», που εκφράζεται ως εκατοστιαίο ποσοστό και προκύπτει από τη διαίρεση σε μία συγκεκριμένη κατηγορία με το συνολικό αριθμό των καταγραφών στην κατηγορία αυτή. Η ανάλυση των δεδομένων και των συμπερασμάτων που προκύπτουν είναι πρωταρχικής σημασίας για την κοινωνική ιστορία της ιατρικής⁶¹² και ειδικότερα για την εργασία μας.

Οι Συνεργαζόμενοι Ιατροί του Σανατορίου

Ο πίνακας με τα ονοματεπώνυμα, τις πληροφορίες (καταγωγή, ημερομηνίες αναφοράς, ειδικότητα, αριθμός αρχειακού τεκμηρίου) με τους Συνεργαζόμενους Ιατρούς του Σανατορίου, καθώς και το ύψος της αμοιβής τους (όπου είχε καταγραφεί), προέκυψε από τα στοιχεία που αντλήθηκαν στην πλειοψηφία τους από τα τεκμήρια του Αρχείου του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη, που βρίσκεται στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, από ημερολόγια και βιβλία ταμείων και από δημοσιεύματα στον Τύπο.

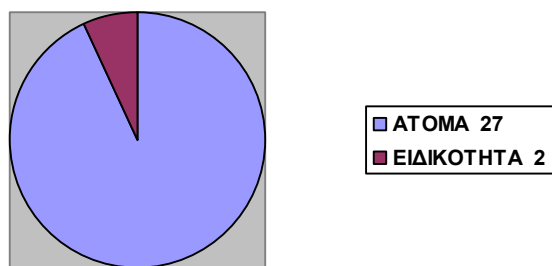
Πρόκειται για 27 ιατρούς (συμπεριλαμβανομένων των Γεώργιου Καραμάνη και Κωνσταντίνου Κούμουλο). Τόπος καταγωγής καταγράφεται μόνο σε 3 από αυτούς: στους Καραμάνη Γεώργιο (Δράκεια), Κούμουλο Κωνσταντίνο (Βόλο) και Ροντόπουλο Πέτρο (Αθήνα).

ΠΟΣΟΣΤΟ 11,11%

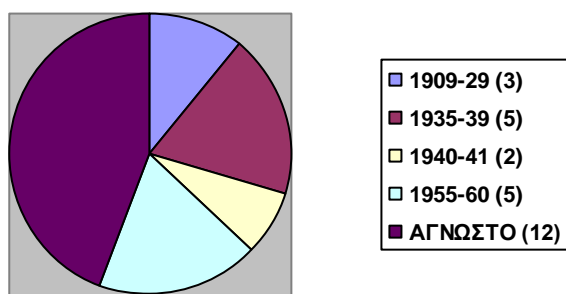
Μόνο σε 2 περιπτώσεις ιατρών, του Στρατηγόπουλου Παναγιώτη και του Χαροκόπου Δημήτριου πληροφορούμαστε την Ειδικότητά τους (Φυματιολόγοι), ενώ οι υπόλοιποι απαντώνται γενικά ως ιατροί.

⁶¹² ΓΑΛΑΝΗΣ Π., «Εφαρμογές της Στατιστικής στα Ερευνητικά Άρθρα». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 2013, 30(4): 496, ΓΑΛΑΝΗΣ Π., «Στατιστικές μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 2009, 26(5): 710

ΠΟΣΟΣΤΟ 7,4%

Χρονολογικά, η εργασία τους στο χώρο του Σανατορίου καταγράφεται από το 1910 (το 1909, έτος ίδρυσης συνδέεται με τον γιατρό Γεώργιο Καραμάνη) έως το 1960, με τους περισσότερους να εργάστηκαν τη δεκαετία του '40 και τη δεκαετία του '60. Κι εδώ μόνο σε 2 ονοματεπώνυμα, του Μαργάρη Νικολάου αναφέρεται το ακριβές διάστημα απασχόλησης (15/4-31/12/55), όπως και του Ροντόπουλου Πέτρου (1/1-28/1/1910). Η πληροφορία αυτή είναι σχετική και όχι απόλυτη, καθώς σε κάποιο άλλο -ενδεχομένως- τεκμήριο, το οποίο δεν έχει σωθεί, να αναγραφόταν άλλα στοιχεία.

Τέλος, όσον αφορά την αμοιβή τους, με βάση τα ημερομίσθια των ετών που αντιστοιχούν στην απασχόλησή τους στο Σανατόριο, συναντούμε αμοιβή π.χ. περιστασιακά απασχολούμενου ιατρού (1.200 δρχ. το 1935 15-20 ημερομίσθια), κανονικά απασχολούμενου αλλά και υψηλά ή πολύ υψηλά αμειβόμενου (π.χ. 4.700 δρχ. το 1956-60)!⁶¹³

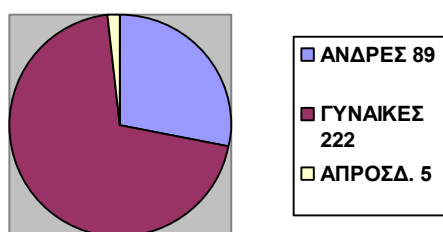
Το Προσωπικό του Σανατορίου

Ο δεύτερος πίνακας με τα ονοματεπώνυμα, τις πληροφορίες (καταγωγή, φύλο, ημερομηνίες αναφοράς, επάγγελμα, αριθμός αρχειακού τεκμηρίου, αμοιβή) του Προσωπικού του Σανατορίου, προέκυψε επίσης από τα στοιχεία που αντλήθηκαν από

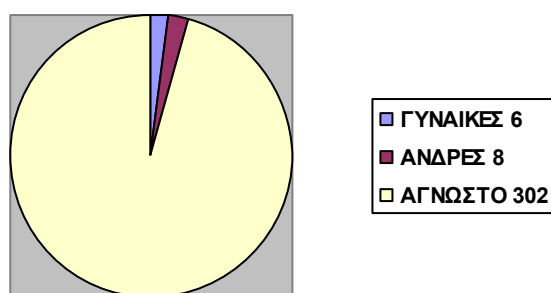
⁶¹³ Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθ. 1502 «Περί ρυθμίσεως των αποδοχών των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων, πολιτικών και στρατιωτικών», Φ.Ε.Κ. 215, 28/9/1950, τ. Α

τα τεκμήρια του Αρχείου του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας – κυρίως ημερολόγια και βιβλία ταμείων -, από τεκμήρια του Αρχείου του Σανατορίου στο ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου, από το ιδιωτικό αρχείο του Νίκου Τσακνή, καθώς και από μία προφορική μαρτυρία.

Πρόκειται για 316 άτομα / εργαζόμενους (συμπεριλαμβανομένων των Καραμάνη, Κούμολου, Τζαννέτου και άλλων μελών της οικογένειας). Από τον αριθμό των εργαζομένων, 89 είναι άνδρες δηλ. ποσοστό 28,16% και οι 222 είναι γυναίκες δηλ. ποσοστό 70,25%. Μόλις 1,59% είναι απροσδιόριστου φύλου (5 στον αριθμό) λόγω έλλειψης στοιχείων. Υπήρχε επομένως, μία προτίμηση στις γυναίκες-εργαζόμενες στο Σανατόριο ή μία μεγαλύτερη διαθεσιμότητα των εργαζόμενων γυναικών και των αντίστοιχων ειδικοτήτων.

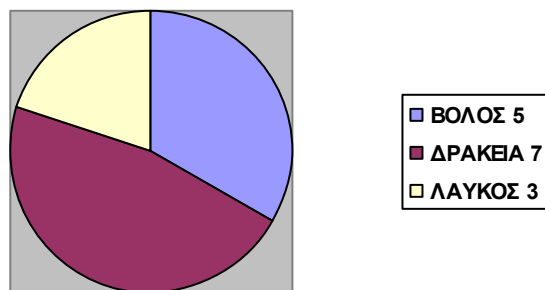
Σε 14 μόνο από τα 316 άτομα / εργαζόμενους του Σανατορίου αναφέρεται η ηλικία τους. Συγκεκριμένα σε 6 γυναίκες (ποσοστό 1,90%), σε 8 άνδρες (ποσοστό 2,53%), ενώ απροσδιόριστη παραμένει η ηλικία κατά την οποία απασχολήθηκαν στο Σανατόριο τα υπόλοιπα 302 άτομα (ποσοστό 95,57%).

Οι ηλικίες των 14 αυτών ατόμων κυμαίνονται ως εξής: στις γυναίκες 16-18, 33-35 και 40-45, ενώ στους άνδρες 18-19, 21-25, 33-35 και 58.

Όσον αφορά τον τόπο καταγωγής τους, καταγράφεται μόνο στις 26 από τις 316 καταγραφές (δηλ. σε ποσοστό 8,22%): από τις 26 αυτές αναφορές οι 5 αφορούν τον Βόλο, οι 7 την Δράκεια του Πηλίου και οι 3 τον Λαύκο. Οι υπόλοιπες περιοχές

(Αθήνα, Ξάνθη, Καρδίτσα, Ζαγορά, Νιάου, Λαμπινού, Τρίκερι, Μακρυρράχη και μία περίπτωση πρόσφυγα) τυγχάνουν μίας ή σπανιότερα δύο αναφορών. Παρατηρούμε ότι η πλειονότητα αυτών κατάγεται από γειτονικές περιοχές στο Σανατόριο.

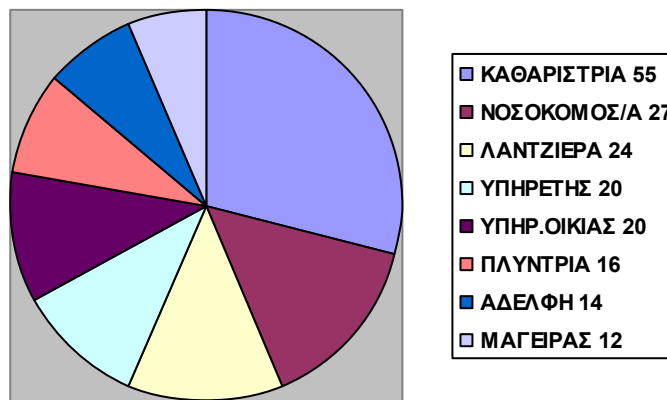

Τις 228 καταγραφές /αναφορές του επαγγέλματος του Προσωπικού (από τις 316 αναφορές) του Σανατορίου μπορούμε να ταξινομήσουμε σε 27 Ειδικότητες, οι οποίες παρατίθενται στη συνέχεια, ανάλογα με τη συχνότητα αναφοράς τους.

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ
Καθαρίστρια	55 αναφορές (ποσοστό 24,12%)
Ο/η Νοσοκόμος	27 αναφορές (ποσοστό 11,84%)
Λαντζιέρα/ Λαντζ. Ασθεν.	24 αναφορές (ποσοστό 10,52%)
Υπηρέτης	20 αναφορές (ποσοστό 8,77%)
Υπηρ. οικίας/ Υπηρέτρια	20 αναφορές (ποσοστό 8,77%)
Πλύντρια	16 αναφορές (ποσοστό 7%)
Αδελφή (Νοσοκ.)	14 αναφορές (ποσοστό 6,14%)
Μάγειρας	12 αναφορές (ποσοστό 5,26%)
Λαντζιέρης	7 αναφορές
Βοηθός	5 αναφορές
Προϊσταμένη	4 αναφορές
Ιατρός	2 αναφορές
Παιδαγωγός	2 αναφορές
Δικηγόρος	2 αναφορές
Διαχειριστής	2 αναφορές
Οικονόμος	2 αναφορές
Μαγειρίσσια	2 αναφορές
Καμαριέρα	2 αναφορές
Εργάτης / Φύλακας	2 αναφορές
Αρτοποιός	1 αναφορά
Υπάλληλος	1 αναφορά
Οδηγός	1 αναφορά

Μηχανικός	1 αναφορά
Διευθύντρια	1 αναφορά
Διευθυντής	1 αναφορά
Δασκάλα	1 αναφορά
Τροφοδότης	1 αναφορά

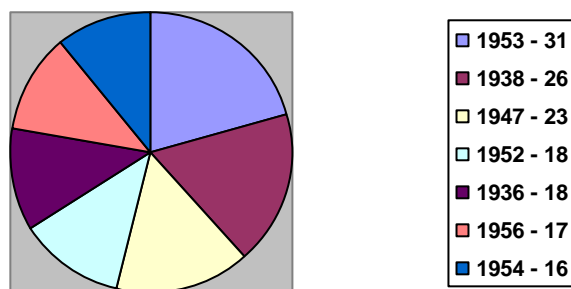
Από τις ειδικότητες του προσωπικού, παρατίθενται στη συνέχεια αυτές με τη μεγαλύτερη συχνότητα.

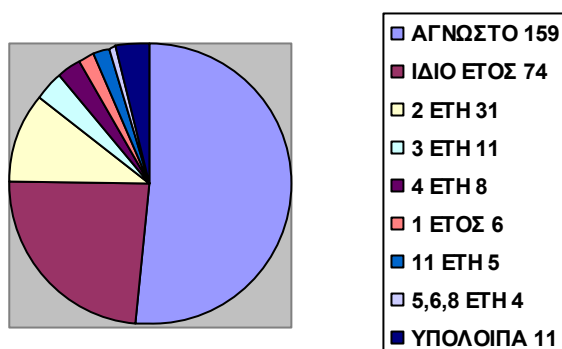
Αναφορά στο χρονικό διάστημα απασχόλησης του Προσωπικού στο Σανατόριο έχουμε στις 301 περιπτώσεις από τις 316 (δηλ. σε ποσοστό 95,25%). Μόνο σε 15 περιπτώσεις δεν γνωρίζουμε το χρονικό διάστημα. Η πλειοψηφία της εργασίας /απασχόλησης απαντάται στα έτη (όπου αναφορές = πρόσωπα):

1953	31 αναφορές
1938	26 αναφορές
1947	23 αναφορές
1952	18 αναφορές
1936	18 αναφορές
1956	17 αναφορές
1954	16 αναφορές.

Παρατηρούμε δηλ. τη μεγαλύτερη συχνότητα αναφορών τη δεκαετία 1951-60, καθώς και τα προηγούμενα από αυτά έτη. Την εποχή δηλ. της επαναλειτουργίας του Σανατορίου και της σύμβασης με το ΙΚΑ.

Ο χρόνος παραμονής και απασχόλησης των εργαζομένων στο Σανατόριο ποικίλλει από κάποιους μήνες έως πολλά έτη (εξαιρουμένου του ίδιου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη που παρέμεινε και εργαζόταν για 54 έτη και της ανεισιάς του Θάλειας Τζαννέτου για 28 έτη). Οι συνθήκες εργασίας ήταν πραγματικά δύσκολες και το περιβάλλον ιδιαίτερο, γι' αυτό και η πλειοψηφία των εργαζόμενων απασχολήθηκε μήνες ή έτος και έπεται στατιστικά η διετής απασχόληση, καθώς και η τριετής, ενώ για 159 άτομα του Προσωπικού του Σανατορίου παραμένει άγνωστος ο συνολικός χρόνος απασχόλησης.

Τα ποσοστά κυμαίνονται ως εξής (όπου αναφορές = πρόσωπα):

- Άγνωστο 159 αναφορές (ποσοστό 50,31%)
- στο έτος 74 αναφορές (ποσοστό 23,41%)
- 2 έτη 31 αναφορές (ποσοστό 9,81%)
- 3 έτη 11 αναφορές (ποσοστό 3,48%)
- 4 έτη 8 αναφορές (ποσοστό 2,53%)
- 1 έτος 6 αναφορές (ποσοστό 1,89%)
- 11 έτη 5 αναφορές (ποσοστό 1,58%)
- 5, 6 ή 8 έτη 4 αναφορές (ποσοστό 1,26%)

Όσον αφορά την αμοιβή του Προσωπικού, είτε αμειβόμενο με την εβδομάδα είτε με τον μήνα και με βάση τα ημερομίσθια των ετών που αντιστοιχούν στην απασχόλησή τους στο Σανατόριο, συναντούμε καλούς μισθούς, με πλήρη ή μερική απασχόληση (π.χ. 2.128 δρχ. μάγειρας το 1958 = μηνιαίος καλός μισθός, 750 δρχ. καθαρίστρια το 1962 = μισθός όχι πλήρους απασχόλησης, 4.000 δρχ. οικονομικός διαχειριστής το 1962 = μηνιαίος πολύ καλός μισθός).⁶¹⁴

Οι Ασθενείς του Σανατορίου

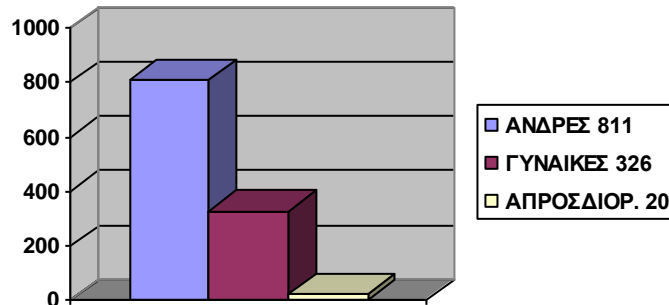
Ο 3ος στη σειρά πίνακας και μεγαλύτερος με τα ονοματεπώνυμα, τις πληροφορίες (καταγωγή, φύλο, ημερομηνίες αναφοράς –«Ημερ. Εισαγ. Αναφ.»-, επάγγελμα, αριθμός αρχειακού τεκμηρίου, κόστος νοσηλείων, πορεία νόσου) των Ασθενών του Σανατορίου, προέκυψε επίσης από τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τα τεκμήρια του Αρχείου του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη στα Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας (ημερολόγια και βιβλία ταμείων), από τεκμήρια του Αρχείου του Σανατορίου στο ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου, από το ιδιωτικό αρχείο του Νίκου Τσακνή, από προφορικές μαρτυρίες και από τεκμήρια άλλων ιδιωτικών αρχείων του Σανατορίου, που μελετήθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας. Πρόκειται για 1.157 ασθενείς για το σύνολο της ζωής του σανατορίου (ο μεγαλύτερος, βέβαια, αριθμός ιστορικού – αύξων- σε χωριστή στήλη από τον καταγράφωντα, ασθενούς είναι ο 1.799 στην ασθενή Κροκατσάκη Αμαλία 15/9/1941-30/9/1941, οικιακά, από το Βόλο) που νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη «Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο. Το προφίλ των ασθενών αυτών θα «σκιαγραφηθεί» - όσο είναι δυνατόν - από τα στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη των αρχειακών τεκμηρίων, που σε αρκετές των περιπτώσεων υπήρξαν και διασταυρώσεις μεταξύ τους έως και ταυτίσεις.

Επί του συνόλου των ασθενών (στοιχεία των αρχειακών τεκμηρίων), 811 είναι άνδρες δηλ. ποσοστό 70,095% και οι 326 είναι γυναίκες δηλ. ποσοστό 28,176% (υπάρχει μία αριθμητική διαφορά στον αριθμό των ανδρών ασθενών και των γυναικών, της τάξης του 41,91%). Μόλις το 1,728% είναι απροσδιόριστου φύλου (20 στον αριθμό) λόγω έλλειψης στοιχείων και ακριβούς ονοματεπώνυμου. Η μεγάλη διαφορά στον αριθμό ανδρών-γυναικών υποδηλώνει μία προτίμηση της νόσου στον ανδρικό πληθυσμό και κατ' επακόλουθο στα επαγγέλματα αυτών, η απουσία όμως των ημερολογίων και των βιβλίων ταμείων των υπολοίπων ετών της λειτουργίας του

---

⁶¹⁴ Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθ. 1502 ό.π. (σημ. 613)

Σανατορίου, δεν μας επιτρέπει στο να οδηγηθούμε σε σαφή συμπεράσματα αλλά σε αποσπασματικά. Επίσης, από τη φύση των πληροφοριών, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε το ποσοστό έγγαμων ή άγαμων ασθενών.

Για 76 μόνο από τα 1.157 άτομα που νοσηλεύτηκαν στο Σανατόριο, δηλ. ποσοστό 6,568%, γνωρίζουμε τη χρονολογία γεννήσεώς τους.

ΕΤΟΣ	ΑΣΘ.
1883	1
1891	1
1892	1
1894	1
1897	1
1894	4
1899	1
1900	2
1902	2
1903	1
1905	1
1906	2
1907	2
1910	3
1911	1
1912	2
1913	3
1914	2
1915	2
1917	3
1918	2
1919	2
1921	1

1922	3
1923	1
1924	4
1925	2
1926	10
1927	2
1928	1
1929	4
1931	1
1932	2
1933	2
1934	1
1935	1
1938	1

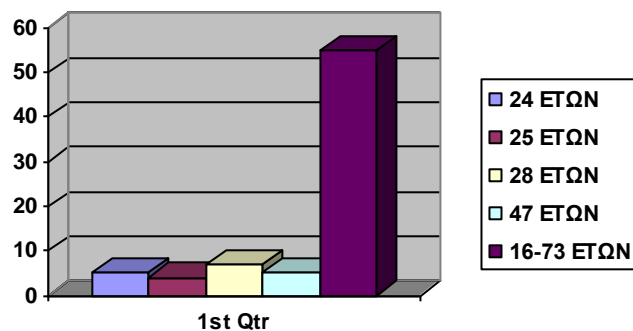
Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία στα έτη 1898, 1924, 1929 συναντούμε από 4 καταγραφές χρονολογίας γέννησης στο καθένα, στα έτη 1910, 1912, 1913, 1917, 1922 από 3 καταγραφές χρονολογίας γέννησης στο καθένα και μόνο στο έτος 1926 απαντώνται 10 καταγραφές χρονολογίας γέννησης. Επίσης, οι δεκαετίες στις οποίες υπάρχουν οι περισσότερες καταγραφές χρονολογίας γέννησης είναι οι 1910-1930.

Στις περιπτώσεις όπου έχουμε και τη χρονολογία γέννησης του ασθενούς και την ημερομηνία εισαγωγής του ή αναφοράς στα αρχεία του Σανατορίου, μπορούμε να υπολογίσουμε την ηλικία του τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

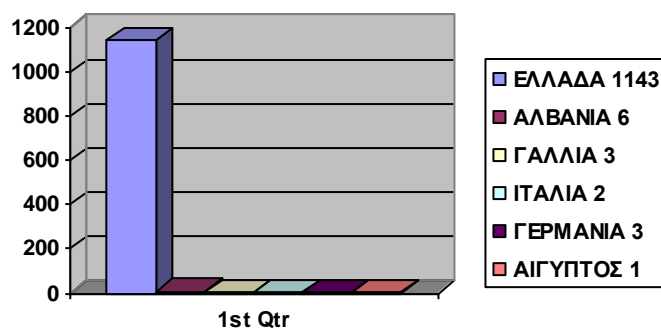
ΗΛΙΚΙΑ	ΑΣΘ.
16	1
17	1
20	3
21	3
22	2
23	2
24	5
25	4
27	1
28	7
29	2
30	1
31	3

32	2		
34	2		
35	1		
36	1		
37	2		
39	1		
40	1		
41	1		
42	2		
43	2		
44	1		
45	1		
47	5		
48	1		
53	2		
54	2	16-20	5
55	2	21-25	19
56	1	26-30	11
57	2	31-35	8
58	2	36-40	5
60	1	41-45	7
61	1	46-50	6
65	1	50-55	6
67	2	56-60	6
70	1	61-65	2
73	1	66-70	3
		71-75	1

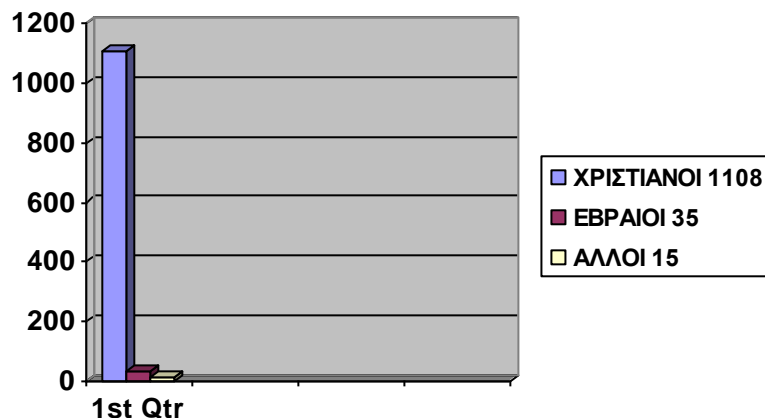
Ο μικρότερος σε ηλικία ασθενής – σύμφωνα πάντα με τα υπάρχοντα αρχειακά τεκμήρια του Σανατορίου - εισήχθη σε ηλικία 16 ετών και ο μεγαλύτερος σε ηλικία 73 ετών. Τις περισσότερες καταγραφές κατά ηλικιακές ομάδες των ασθενών βρίσκουμε σ' αυτές των 20-28, 31-34 καθώς και 47-58, ενώ η πλειοψηφία των ασθενών απαντάται στις υπόλοιπες καταγραφές (16-73 ετών). Στον πίνακα με τις ηλικιακές ομάδες ανά πενταετία οι περισσότερες καταγραφές απαντώνται στις ηλικιακές ομάδες 21-25 και 26-30 (παράλληλος πίνακας πίνακα με τις ηλικιακές ομάδες).

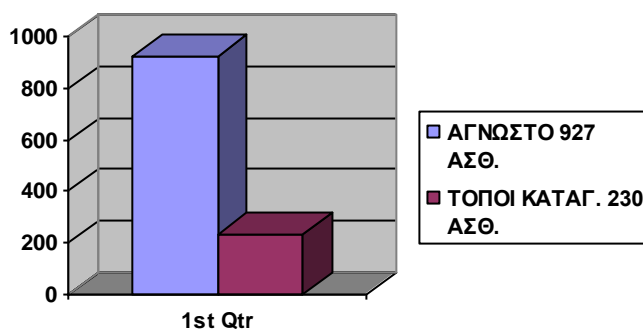
Όσον αφορά την εθνικότητα των ασθενών στην πλειοψηφία τους είναι Έλληνες. Ο αριθμός των ασθενών με ξενικά ονόματα (ανδρών-γυναικών) είναι μικρός, μόλις 15 άτομα, δηλ. ποσοστό 1,296%. Υπάρχουν επίσης ασθενείς με ξενικό επίθετο αλλά ελληνικό όνομα, οπότε δεν ανήκουν στην κατηγορία των παραπάνω. Αναλυτικά πρόκειται για: 6 με Αλβανικό ονοματεπώνυμο, 2 με Ιταλικό, 3 με Γαλλικό, 3 με Γερμανικό και 1 από την Αίγυπτο.

Στα παραπάνω στοιχεία, εάν προσθέσουμε και το πεδίο του θρησκειώματος των ασθενών, τότε έχουμε και την παρουσία των 35 ελλήνων Εβραίων, που διαφοροποιεί την εικόνα και τα μεγέθη (χριστιανοί ποσοστό 95,67%, εβραίοι 3,025%, άλλοι 1,296%).

Όσον αφορά την καταγωγή των ασθενών, γι' αυτό το τόσο ενδιαφέρον και αποκαλυπτικό πεδίο, από τα στοιχεία των αρχειακών τεκμηρίων έχουμε πληροφορίες μόνο για τα 230 άτομα από τα 1.157, δηλ. ποσοστό 19, 87%.

Οι περιοχές με τις περισσότερες αναφορές είναι οι εξής:

Βόλος	42
Θεσσαλονίκη	33
Χωριά Πηλίου	30
Αθήνα	11
Χωριά Λάρισας	10
Λάρισα	8
Καρδίτσα	8
Αλμυρός	6
Δράμα	5
Μυτιλήνη	5
Δράκεια (Πηλίου)	5

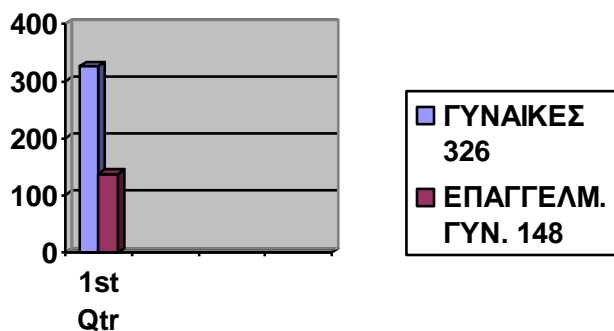
Κατά γεωγραφικά διαμερίσματα η κατανομή γίνεται ως εξής (με ποσοστό επί του συνόλου των 230 ασθενών με αναφορά τόπου καταγωγής):

	ΑΣΘΕΝΕΙΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	107	46,52%
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	51	22,17%
ΗΠΕΙΡΟΣ	1	0,43%
ΘΡΑΚΗ	7	3,04%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	21	9,13%
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	6	2,60%
ΝΗΣΙΑ	12	5,21%
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ*	25	10,86%

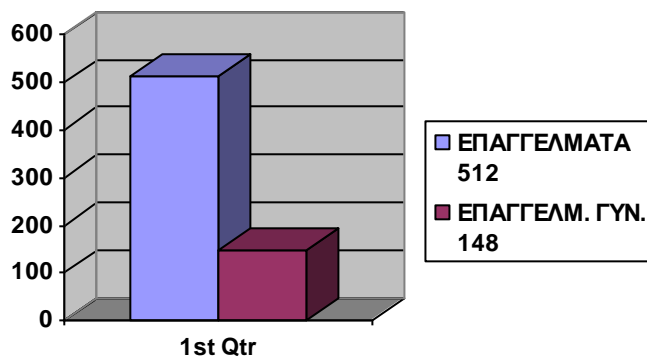
* (κυρίως από Κων/πολη, Αλεξάνδρεια Αιγύπτου, Αλβανία)

Το επόμενο πεδίο προς μελέτη, που προκύπτει από τον Πίνακα των Ασθενών του Σανατορίου, είναι από τα πλέον ενδιαφέροντα. Πρόκειται για τα επαγγέλματα αυτών, όπου αναφέρονται στα ημερολόγια ή τα βιβλία ταμείου ή σε άλλου είδους έγγραφα. Συνολικά υπάρχουν 512 αναφορές επαγγελμάτων σε σχέση με το σύνολο των ασθενών, δηλ. 1.157 άτομα, ποσοστό 44,25%.

Από τις 512 αναφορές, οι 148 αντιστοιχούν στις γυναίκες ασθενείς, που όπως προαναφέρθηκε, είναι 326 στο σύνολό τους. Έχουμε δηλ. ένα ποσοστό 28,90% επί του συνόλου των επαγγελμάτων και ένα ποσοστό 39,26% επί του συνόλου των γυναικών ασθενών.

ΠΟΣΟΣΤΟ 39,26%

ΠΟΣΟΣΤΟ 28,90%

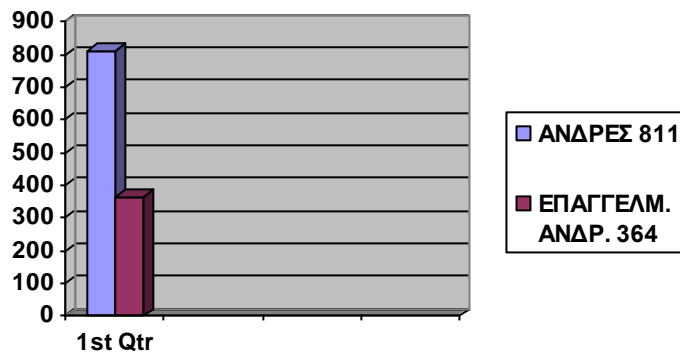
Τα επαγγέλματα των γυναικών (11 στο σύνολο) φυματικών ασθενών του Σανατορίου και η συχνότητα αυτών, όπως αναφέρονται στις καταγραφές των αρχείων, παρουσιάζονται παρακάτω. Η διαφορά της αναφοράς «οικιακά» είναι πολύ μεγάλη από τις υπόλοιπες αναφορές των επαγγελμάτων αυτών. Είτε πρόκειται για νοικοκυρές που νόσησαν λόγω και άλλου φυματικού μέλους της οικογένειας και κακών συνθηκών υγιεινής και διαβίωσης είτε για υπηρετικό προσωπικό που από την ύπαιθρο είχε μεταβεί στις πόλεις, όπου και νόσησε. Μπορεί όμως να πρόκειται και για γυναίκες εύπορων οικογενειών, που νόσησαν και μπορούσαν οικονομικά να καλύψουν τα νοσήλια.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ

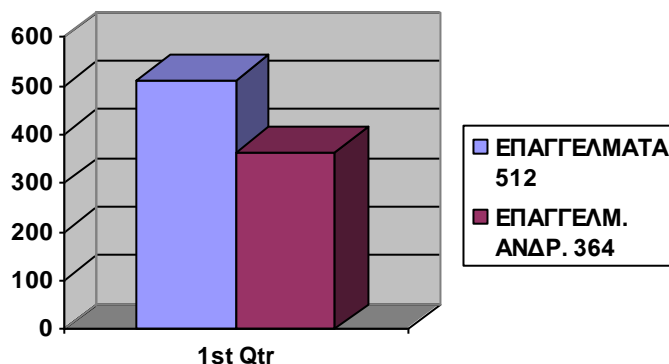
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΔΑΣΚΑΛΑ	1
ΕΡΓΑΤΡΙΑ	3
ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ	1
ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΡΙΑ	1
ΜΑΘΗΤΡΙΑ/ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΟΣ	15
ΜΑΙΑ	1
ΜΟΔΙΣΤΡΑ	1
ΟΙΚΙΑΚΑ	121
ΠΛΕΚΤΡΑ ΚΑΛΤΣΩΝ	1
ΡΑΠΤΡΙΑ	2
ΥΠΗΡΕΤΡΙΑ	1

Οι υπόλοιπες 364 αναφορές επαγγελμάτων των ασθενών του σανατορίου από τις 512 συνολικά, αντιστοιχούν στους άνδρες ασθενείς, που όπως προαναφέρθηκε, είναι 811 στο σύνολό τους. Έχουμε δηλ. ένα ποσοστό 71,09% επί του συνόλου των επαγγελμάτων και ένα ποσοστό 44,88% επί του συνόλου των ανδρών ασθενών.

ΠΟΣΟΣΤΟ 44,88%

ΠΟΣΟΣΤΟ 71,09%

Τα επαγγέλματα των ανδρών φυματικών ασθενών του Σανατορίου (62 στο σύνολο) και η συχνότητα αυτών, όπως αναφέρονται στις καταγραφές των αρχείων, παρουσιάζονται στη συνέχεια:

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΑΝΔΡΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΜΑΞΗΛΑΤΗΣ	2
ΑΡΤΕΡΓΑΤΗΣ	2
ΑΣΦΑΛ. ΠΡΑΚΤΩΡ	1
ΓΕΩΡΓΟΣ	14
ΓΡΑΜΜ. ΕΙΡΗΝΟΔ.	1
ΓΡΑΦΕΥΣ	1
ΓΥΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	7
ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ / ΔΙΚΟΛΑΒΟΣ	2
ΕΙΣΠΡΑΚΤΩΡ	1
ΕΜΠΟΡ. ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ	1
ΕΜΠΟΡΟΜΕΣΙΤΗΣ	1
ΕΜΠΟΡΟΥΫΠΑΛΛΗΛΟΣ	7
ΕΜΠΟΡΟΣ	29
ΕΡΓΑΤΗΣ	16

ΕΦΟΠΛΙΣΤΗΣ	1
ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΗΣ	1
ΗΛΕΚΤΡΟΜ. ΗΛΕΚΤΡΟΛ.	2
ΙΔΙΩΤΙΚ. ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	18
ΙΑΤΡΟΣ	4
ΙΔΙΩΤΗΣ	2
ΙΕΡΕΥΣ	1
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	1
ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΗΣ	20
ΚΕΡΑΜΕΥΣ	1
ΚΟΥΡΕΥΣ	2
ΚΡΕΒΑΤΟΠΟΙΟΣ	1
ΚΤΗΜΑΤΙΑΣ	32
ΛΑΧΑΝΟΠΩΛΗΣ	1
ΛΙΘΟΓΡΑΦΟΣ	1
ΛΟΓΙΣΤΗΣ	5
ΜΑΓΕΙΡΑΣ	1
ΜΑΘΗΤΗΣ (ΓΥΜΝ.)	35
ΜΕΣΙΤΗΣ / ΕΜΠΟΡΟΜΕΣΙΤΗΣ	3
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	1
ΜΟΝΑΧΟΣ	1
ΜΙΚΡΟΠΩΛΗΤΗΣ	2
ΝΑΥΤΙΚΟ / ΝΑΥΤΙΚΟΙ (Μηχανικός Π.Ν., Αρχιλιμενοφύλαξ, Αρχικελευστής, Κελευστής, Υποκελευστής, Δίοπος, Δίοπος Β.Ν., Τεχνίτης Π.Ν., Υπ. Θερμ. Π.Ν., Καμαρότος Εμπ. Ν., Δίοπος Αρμένων)	18
ΟΔΗΓΟΣ / ΣΟΦΕΡ	2
ΟΙΝΟΠΩΛΗΣ	1
ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ	1
ΕΥΛΟΥΡΓΟΣ	5
ΠΑΝΤΟΠΩΛΗΣ	5
ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΟΔΟΧΟΣ	2
ΠΟΤΟΠΟΙΟΣ	1
ΡΑΠΤΗΣ	7
ΣΙΔΗΡ. ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	5
ΣΤΡΑΤΟΣ (Λοχαγός Πεζικού, Αξιωματικός, Δίοπος	23

Πυροβολικού, Έφεδρος Ανθυπολοχαγός)	
ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ	32
ΤΑΠΕΤΣΕΡΗΣ	2
ΤΕΛΩΝΗΣ / ΕΚΤΕΛΩΝΙΣΤΗΣ	3
ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΤΗΣ	3
ΤΟΡΝΑΔΟΡΟΣ	1
ΤΡΑΠΕΖ. ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	8
ΤΣΑΝΤΟΠΩΛΗΣ	1
ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ	1
ΥΔΡΑΥΛΙΚΟΣ	1
ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΟΣ	5
ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΣ	1
ΦΟΙΤΗΤΗΣ / ΣΠΟΥΔ. / ΑΠΟΦ.	12
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΣ	1
ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΑΣ	1

Τις περισσότερες καταγραφές έχουμε στα επαγγέλματα του κτηματία, του εμπόρου, του καπνεργάτη, πολλές αναφορές σε ειδικότητες του στρατού και του ναυτικού, καθώς και στις περιπτώσεις του συνταξιούχου και του μαθητή! Από τις κατηγορίες των επαγγελμάτων καταλαβαίνουμε ότι η πλειοψηφία των ασθενών, εκτός ίσως από την περίπτωση του Εφοπλιστή, Ιατρών και κάποιων Βαθμών του Ναυτικού ή του Στρατού, ανήκουν σε μία μεσαία τάξη επαγγελματικά και οικονομικά, καθώς και σε χαμηλότερη οικονομικά τάξη. Σαφώς υπερτερούν σε συχνότητα οι ελεύθεροι επαγγελματίες, ακολουθούν οι μισθωτοί και στη συνέχεια οι εργάτες.

	Έμπορος	Λαγινίδου Ευγενία
	Υπομηχανικός Π.Ν	Μαυρουράνης Θεόδωρος
	καμαρόνος Έμπορ. Ναυτ	Καζαράνης Παναγιώτης
1.	Έφοπτιογής	Λογοθέτης Γεώργιος
2.	Τεχνόφωτος Νομικός	Μιχαήλ Μιχαήλ
	αρχιτεκτονική	Παπαναστασία Λουκία
	επιτελεστικής	Κούρμπας Δημήτριος
	μηχανίας	Δρίσης Κωνσταντίνος
	μαθητρία	Παπαμωσαντίνου Μιχ.Γ
1920	οίνοπώτης	Τσαμοσάκη Άρνη
	χυροτόμος	Λύμπας Βασίλειος
	ράπτης	Προκοπίου Θεοχάρης
	μηχανίας	Σφείκος Χρυσίδης
		Παπαλαμπρόπουλος Χαρ

40	27. 11. "	Έφοπτιογής	Λογοθέτης Γεώργιος	+	+	+	+
42	14. 12. "	αρχιτεκτονική	Μιχαήλ Μιχαήλ	+	+	+	+
4	25. " "	μηχανίας	Κούρμπας Δημήτριος	+	+	+	+
1	22. 2. 20	Δίοπος πυροβολ. Π.Ν	Παπαμωσαντίνου Μιχ. Γεώργ.	+	+	+	+
3	2. 3. "	μαθητρία	Μαυρουράνης Γρ. Δημήτρ.	+	+	+	+
5	11. " "	Δίοπος πυροβολητής Π.Ν	Μαζοπούλα Λευκοδέσφα	+	+	+	+
	4. 4. "	μαθητρία	Μπουρδάνος Πέτρ. Ιωάννης	+	+	α	
	18. 4. "	Γεωργός	Μασουρίδου Έλενη	+	+	+	+
	22. " "	Έμπορος	Μοσχόπουλος Ιωάννης	+	+	+	+
	25. " "	"	Αλεξόπουλη Ισοαία	+	+	+	+
	26. " "	Δίοπος Αποθνήαρ. Π.Ν.	Εσκεναγιά Δανιήλ	+	+	+	+
	" " "	" Γραφείο "	Δαμίρης Δημήτριος	+	+	+	+
	27. " "	Έμπορος	Σαχάρης Θεοχάρης	+	+	+	+
	28. " "	τεχνικός εν κίνα	Ζαχαρίας Ρήγας	+	+	+	+
	29. 4. "	"	Δελιγιάννης Γρ. Γεώργιος	+	+	+	+
	" " "	μαθητρία	Μοσχόβαϊνης	+	+	+	+
	" " "	"	Χατζημαρά Καίτη	+	+	+	+
30.	" "	οίνοπώτης	Λαμπραδίου Μαυρουράνα	+	+	+	+
3.	5. "	Έμπορος	Νηματοός Θωμάς	+	+	+	+
4.	5. "	"	Αρβανταίικης	+	+	+	+
6.	" "	οίνοπώτης	Χατίνοπούλου Τασυβ. Άρνα	+	+	+	+
7.	5. "	μαθητρία	Σταυρόπουλος Δημ. Γεώργιος	+	+	+	+

Τα νοσήλεια των ασθενών του Σανατορίου, όπου καταγράφονται στα αρχειακά τεκμήρια και μπορεί να εξαχθεί συμπέρασμα λόγω πληθωρισμού, άλλοτε αντιστοιχούν σε μισθό 10-20 ημερών (με βάση τα ημερομίσθια των ετών), και άλλοτε σε έναν μέσο-καλό μισθό (π.χ. νοσήλεια 2.550 δρχ. το 1955 = ένας καλός μισθός, νοσήλεια 1.500 δρχ. το 1956 = ένας μέσος μισθός).⁶¹⁵ Ενώ δηλ. τα περισσότερα επαγγέλματα των ασθενών του Σανατορίου δεν φανερώνουν μία εύρωστη οικονομικά κατάσταση, τα νοσήλεια δεν είναι χαμηλά, το αντίθετο! Πρόκειται βέβαια, για ένα ιδιωτικό θεραπευτήριο όπου οι παροχές υπήρξαν υψηλές από την αρχή της λειτουργίας του ως το τέλος.

Οι πληροφορίες για την έκβαση της νόσου της φυματίωσης των ασθενών του Σανατορίου, της κλινικής ίασης τους, της βελτίωσης της υγείας τους ή της επιδείνωσης της νόσου, ακόμα και του θανάτου αυτών, είναι από τις πλέον σημαντικές. Δυστυχώς, δεν γνωρίζουμε για το σύνολο των ασθενών το αποτέλεσμα της νοσηλείας τους αλλά για τους 305 ασθενείς από τους 1.157, δηλ. σε ποσοστό 26,36%.

Στον πίνακα των ασθενών του Σανατορίου, δίπλα στα στοιχεία **177** ασθενών (131 άνδρες, 46 γυναίκες) καταγράφεται «Ανεχώρησε» είτε για την περίπτωση που ο ασθενής έφευγε μετά τη νοσηλεία του έχοντας θεραπευτεί, είτε φεύγοντας πάλι αλλά αφού είχε επανέλθει για συνέχιση της θεραπείας του. Το ποσοστό ίασης σε σχέση με το σύνολο των καταγραφών έκβασης της νόσου (305) είναι 58,03%. Και στις υπόλοιπες περιπτώσεις των ασθενών όπου καταγράφεται ημερομηνία εισόδου στο Σανατόριο και ημερομηνία εξόδου (ακόμη και μετά από επάνοδο), εικάζουμε ότι πρόκειται για περιπτώσεις ίασης, αφού δεν σημειώνεται στα αρχειακά τεκμήρια κάτι διαφορετικό.

Σε **93** καταγραφές (62 άνδρες, 21 γυναίκες) συναντούμε το ρήμα «Επανήλθε» - ποσοστό 30,49% - επί του συνόλου 305, είτε για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, είτε πριν-μετά περιπτώσεων αναχώρησης, ακόμα και θανάτου. Πρόκειται για ασθενείς που παρουσίασαν ξανά τα συμπτώματα της νόσου και επέστρεψαν για εκ νέου νοσηλεία ή για ασθενείς που πιθανόν διέκοψαν τη θεραπεία τους και επανήλθαν για ολοκλήρωσή της.

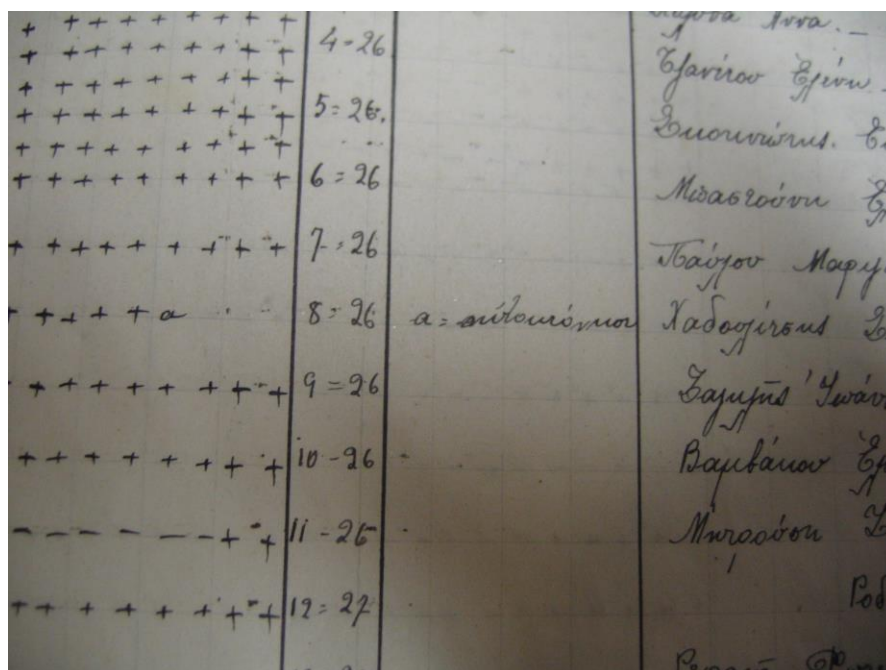
⁶¹⁵ Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθ. 1502 ό.π. (σημ. 613)

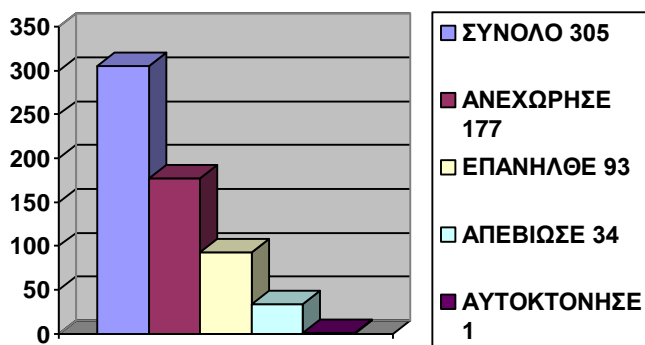
Σε 34 περιπτώσεις ασθενών (χαμηλό ποσοστό 11,14% θνησιμότητας επί του συνόλου των αναφορών 305) καταγράφεται «Απεβίωση». Πρόκειται για 21 άνδρες ασθενείς και 13 γυναίκες, των οποίων το χρονικό διάστημα νοσηλείας στο Σανατόριο δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλο (προχωρημένη κατάσταση νόσου;), όπως επίσης και το διάστημα της επανόδου προς νοσηλεία σ' αυτό. Τα επαγγέλματα των φυματικών αυτών ασθενών που απεβίωσαν στο Σανατόριο (σε όσες των καταγραφών το γνωρίζουμε) δεν δηλώνουν απαραίτητα έναν ιδιαίτερο επαγγελματικό τομέα συνδεδεμένο με τη νόσο της φυματίωσης. Ανά κλάδο η θνησιμότητα έχει ως εξής:

+++	9 = 32		
+++	10 = 31		Μωαίνιο
+++	11 = 31	α = αμπελουργία	
+++	12 = 30	α = αμπελουργία	Βαρβ
+++	13 = 29	α = αμπελουργία	
+++	14 = 29	α = αμπελουργία	Μυρ
+++	15 = 29		
+++	16 = 29		
++	17 = 29	α = κτηνοτρόφος	
++	18 = 29	α = κτηνοτρόφος	Ζαμ
	19 = 29		Παύ
	20 = 29		Μωα
	21 = 29		

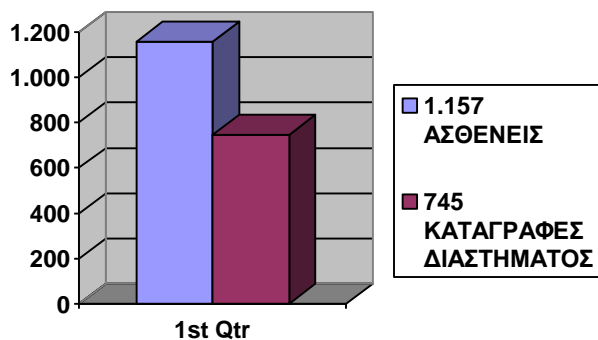
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ / ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ
ΑΓΝΩΣΤΟ	11
ΟΙΚΙΑΚΑ	5
ΜΑΘΗΤΡΙΑ	4
ΕΜΠΟΡΟΣ	3
ΝΑΥΤΙΚΟ	2
ΚΤΗΜΑΤΙΑΣ	2
ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΟΔΟΧΟΣ	2
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	1
ΜΑΘΗΤΗΣ	1
ΚΑΠΝΟΜΕΣΙΤΗΣ	1
ΟΙΝΟΠΩΛΗΣ	1
ΑΠΟΦ. ΕΜΠΟΡ. ΣΧΟΛΗΣ	1

Στα αρχεία του Σανατορίου συναντούμε και **μία** περίπτωση αυτοκτονίας. Καταγράφεται ότι ο ασθενής εισήλθε στο Σανατόριο στις 28/4/1920 και ότι αυτοκτόνησε 10 μήνες αργότερα, στις 28/1/1921. Το επάγγελμά του ήταν «Τελώνης εν Κίνα». Ο αύξων αριθμός ασθενή ήταν 570. Το πολύ χαμηλό ποσοστό (0,33%) αυτής της κατάληξης της νοσηλείας σε σχέση με το σύνολο των αναφερθέντων περιπτώσεων (303), είναι ένα στοιχείο θετικό για το γενικότερο κλίμα της νοσηλείας.

Οι τελευταίες και ίσως δυσκολότερες παρατηρήσεις στο αρχείο των ασθενών σχετίζονται με τον χρόνο νοσηλείας αυτών στο Σανατόριο. Συνολικά στοιχεία για τη νοσηλεία έχουμε σε 745 ασθενείς από τους 1.157 νοσηλευθέντες, δηλ. γνωρίζουμε σ' ένα ποσοστό 64,39% τον χρόνο παραμονής και νοσηλείας τους στο Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη.

ΠΟΣΟΣΤΟ 64,39%

Υπάρχουν δηλ. περιπτώσεις καταγραφών χωρίς κανένα συγκεκριμένο δηλωτικό στοιχείο για το χρονικό διάστημα που παρέμεινε στο σανατόριο κάποιος ασθενής, ενώ δεν είναι δυνατόν να εξαχθεί συμπέρασμα και όταν γνωρίζουμε μόνο τη μία από τις δύο ημερομηνίες –εισόδου ή εξόδου. Οι 745 καταγραφές με το διάστημα νοσηλείας που προκύπτει από την ημερομηνία εισόδου και εξόδου στο Σανατόριο (από Ημερολόγια ασθενών ή Βιβλία Ταμείων), καθώς και οι περιπτώσεις με επάνοδο του ασθενή στο Σανατόριο είναι αυτές που δίνουν τις απαιτούμενες πληροφορίες.

Ο υπολογισμός του διαστήματος σε ορισμένες περιπτώσεις είναι σχετικός (στο περίπου) ώστε να πλησιάζει στα καθορισμένα χρονικά διαστήματα (προς μελέτη) της έρευνας, καθώς δεν είναι δυνατό για κάθε περίπτωση με διαφορετικό χρόνο νοσηλείας να υπάρχει κατάταξη σε ξεχωριστή κατηγορία-χρονική βαθμίδα,

π.χ. στην περίπτωση 10 ή 11 μηνών νοσηλείας κατατάσσεται σ' αυτήν του 1 έτους (12 μηνών), στην περίπτωση 15 ή 16 μηνών στη βαθμίδα του 1½ έτους (18 μήνες).

Αναλυτικά οι καταγραφές κατατάσσονται ως εξής:

ΧΡΟΝΟΣ ΝΟΣΗΛΕΙΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΩΝ

1 ημέρα	7
1 εβδομάδα	19
1 μήνας	96
2 μήνες	77
3-4 μήνες	129
6 μήνες (1/2 έτους)	1 7 3
1 έτος	129
1½ έτος	53
2 έτη	29
3-4 έτη	32
6 έτη	1

Η μεγαλύτερη συχνότητα καταγραφών απαντάται στο χρονικό διάστημα των 6 μηνών (1/2 έτους), ενώ εξίσου μεγάλη συχνότητα καταγραφών βρίσκουμε και στα διαστήματα των 3-4 μηνών και του 1 έτους αντίστοιχα. Η περίπτωση της νοσηλείας μίας ημέρας μάλλον αφορά κλινικές εξετάσεις, μίας εβδομάδας κάτι παρόμοιο, ενώ η νοσηλεία ενός μήνα έχει επίσης δώσει μεγάλο αριθμό καταγραφών. Όχι σύνηθες ή εν τέλει δύσκολα κατανοητό είναι το χρονικό διάστημα νοσηλείας 3-4 ετών, όπως και 6 ετών (που πιθανόν να αποτελεί και σύνολο χρόνου νοσηλείας). Στο σύνολο των καταγραφών δεν προσδιορίζεται αποτέλεσμα ίασης. Εικάζουμε ότι έξοδος του ασθενή από το Σανατόριο σημαίνει ίαση αυτού.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο

ΤΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΩΣ ΠΗΓΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

Οι πληροφορίες, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα

Οι πληροφορίες που αντλούμε από το αρχείο του Σανατορίου του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη, μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες, όπως:

- Προσωπικά στοιχεία ασθενών
- Καθημερινή ζωή
- Ιστορικά γεγονότα / χρονολογίες
- Οικονομικά στοιχεία
- Ιατρικές πληροφορίες.

Οι κατηγορίες αυτές των πληροφοριών παρατηρούμε ότι κάλλιστα μπορούν να αποτελέσουν πεδίο έρευνας και μελέτης για επιστήμονες των ειδικοτήτων ιατρικής, ανθρωπολογίας, κοινωνιολογίας, ιστορίας και οικονομικών.

Πέρα από τη στατιστική προσέγγιση και τα αποτελέσματα της μελέτης των πινάκων (στο Παράρτημα), παρατίθενται στη συνέχεια, κατά κατηγορία, πληροφορίες από όλα τα αρχειακά τεκμήρια, που μελετήθηκαν, ώστε να γίνουν κατανοητές λεπτομέρειες, παράμετροι, πιθανόν και η ίδια η «φιλοσοφία» διαχείρισης και λειτουργίας του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη.

Προσωπικά στοιχεία ασθενών

Στην κατηγορία αυτή με τα Προσωπικά στοιχεία των νοσηλευθέντων (ονοματεπώνυμο, καταγωγή, επάγγελμα, συγγενικές σχέσεις) είχαμε την ευκαιρία να δούμε κάποιες ιδιαίτερες καταγραφές, κάποιες σημαντικές ή λιγότερο σημαντικές και κάποιες πολύ «προσωπικές» λεπτομέρειες. Για παράδειγμα:

Ονοματεπώνυμο

Στη 2^η στήλη του ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921 με τα ονοματεπώνυμα των ασθενών συναντούμε την περίπτωση ενός ασθενή, Μοναχού του Αγ. Όρους, που καταγράφεται ως ΒΑΤΟΠΕΔΙΝΟΣ ΔΑΝΙΗΛ. Το ενδιαφέρον

έγκειται στο ότι το επώνυμο του ασθενούς είναι δηλωτικό της ιδιότητάς του, της Μονής (Βατοπεδίου),⁶¹⁶ στην οποία μόναζε και από όπου ήλθε για να νοσηλευτεί στο Σανατόριο. Δεν γνωρίζουμε γιατί δεν δήλωσε το κοσμικό του επώνυμο και είναι η μοναδική καταγραφή τέτοιου είδους στο μέχρι στιγμής ερευνηθέν αρχείο.

24	624	26.	»	»	Λεμονιακός υδαρ. Μπαρβίσιουστέρριος	+++
25	625	29	»	»	Βολιμής Νόμισης Ρουσούδουτος Χρίσιος	+++
26	626	5.5.	»	»	μοναχός Τριάδης Βαλοπεδινός Δανιήλ	
27	627	6.	»	»	αίμαται Χανιήτσαν. Ετήσιος	
28	628	77.	»	»	μεσίσις Πάριος Γ. Αιαίσιος	
29	629	14.	»	»	Τραυφιλιάτ. Ελευθεριάδης Αθανάσιος	
30	630	15.	»	»	αίμαται Παιώπια Έθνη. Μαρίνα	
31	631	17.	»	»	Διοσφο Β.Ν. Αρβανταίσιος Βλαβιάς	
32	632	19.	»	»	Διοσκουρ. Βολιμής Μανφράνσιος Θυμώρ.	
33	633	22.	»	»	Τυργίος Μπολιός - Ιωάννης	
34	634	27.	»	»	αίμαται Κωνσταντίνος Πελαγίας	

Καταγωγή

Ξενικά επώνυμα, όπως Βασάνοβιτς (από χώρα των Βαλκανίων, Σέρβος; Σλάβος;) και επώνυμα με λατινική γραφή, όπως Mieville Jeanne (Γάλλίδα; Εβραία;) και Eskennagi Δαβίδ, που συναντούμε στα αρχειακά τεκμήρια του Σανατορίου, είναι δηλωτικά της ξενικής καταγωγής των συγκεκριμένων ασθενών. Δεν έχουμε αντίστοιχα ελληνικά επώνυμα – δηλωτικά του τόπου καταγωγής, εκτός από ένα, ο γιατρός Ελασσώνας Κωνσταντίνος – αν και αναφέρεται στον ασθενή ως τόπος καταγωγής η Λαμία.⁶¹⁷

Επαγγέλματα

Στην Ανακοίνωσή του ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης στο Β΄ Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως» (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912),⁶¹⁸ με τίτλο «Στατιστική των εν τω Σανατορίω Πηλίου νοσηλευθέντων», αναφέρεται στα

⁶¹⁶ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921

⁶¹⁷ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΥ ΤΣΑΚΝΗ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 5/1929

⁶¹⁸ Το Β΄ Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», ό.π. (σημ. 94)

ποσοστά των επαγγελματιών των νοσηλευθέντων ασθενών του Σανατορίου, την τετραετία λειτουργίας του 1909-1912.⁶¹⁹ Οι πληροφορίες μας εντυπωσιάζουν με τη στατιστική μελέτη τους ως προς το αποτέλεσμα της νοσηλείας και θεραπείας.⁶²⁰

Τα επαγγέλματα, ανδρών και γυναικών, καταγράφονται και ταξινομούνται χωριστά.

Των ανδρών, με σειρά κατάταξης:

- Σπουδαστές (φοιτητές, μαθητές Γυμνασίων και Εμπορικών Σχολών)
- Έμποροι (Διευθυντές εμπορικών καταστημάτων)
- Υπάλληλοι (Εμποροϋπάλληλοι)
- χειρώνακτες
- κτηματίες
- επιστήμονες

Των γυναικών:

- οικιακά
- μαθήτριες

Στον ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921⁶²¹, συναντούμε περιπτώσεις ασθενών, στις οποίες καταγράφονται δύο (2) επαγγέλματα ή ιδιότητες (όχι απαραίτητα διαφορετικές αλλά διαφορετικά διατυπωμένες), όπως των παρακάτω:

ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Δικολάβος / Δικαστικός Υπάλληλος.

ΚΑΡΑΣΤΑΤΗΡΗΣ ΔΗΜ., Υποκελευστής / Αρχικελευστής Π.Ν.

ΛΙΑΚΟΣ ΝΑΟΥΜ, Υπάλληλος / Εμποροϋπάλληλος.

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝ., Υπάλληλος / Ιδιωτικός Υπάλληλος.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, Υποκελευστής / Κελευστής Π.Ν.

ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, Δημόσιος Υπάλληλος / Εφοριακός.

Στον κατάλογο επίσης απαντάται δύο (2) φορές το ονοματεπώνυμο του ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ, με άλλο αριθμό ιστορικού στις δύο καταγραφές. Πρόκειται για τον ίδιο ασθενή, ο οποίος νοσηλεύτηκε δύο φορές και τη δεύτερη φορά της νοσηλείας του, απεβίωσε στο Σανατόριο. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι το στοιχείο της προαγωγής σε βαθμό του ίδιου ατόμου που νοσηλεύτηκε στο Σανατόριο δύο φορές, ως Τεχνίτης Πολεμικού Ναυτικού αρχικά, ως Δίοπος Βασιλικού Ναυτικού (Β.Ν.;) αργότερα.

---

⁶¹⁹ «Η Φθίσις εν Ελλάδι. Ο κατ' αυτής αγών. Ανάγκη επεμβάσεως της Πολιτείας». Εφημ. «ΕΘΝΙΚΗ», Αθήνα, 22/6/1912, σελ. 3

⁶²⁰ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ό.π. (σημ. 423) σελ. 68-73

⁶²¹ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921

Στον κατάλογο των ασθενών του μήνα 5/1929⁶²² εντύπωση μας προκαλεί ο ασθενής με το ονοματεπώνυμο ΚΑΜΠΑΝΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έτσι ονομαζόταν ο αδελφός της Άννας Καμπανάρη, Ιωάννης (1898-1981). Αν πρόκειται για το ίδιο άτομο, τότε πληροφορούμαστε ότι ήταν τηλεγραφητής, ότι νόσησε και νοσηλεύτηκε το φθινόπωρο του 1928 στο Σανατόριο και μάλιστα σε ηλικία 30 ετών.

Στις σελίδες των εξιτηρίων των ασθενών του Ι.Κ.Α. από το Σανατόριο του Γεώργιου Καραμάνη⁶²³ έχουμε την τύχη να βρίσκουμε ανάμεσα στα στοιχεία των νοσηλευθέντων, ημερομηνίες γεννήσεων, καθώς και επαγγέλματα. Όσον αφορά τα επαγγέλματα και γενικότερα την κατάσταση /ιδιότητα των ασθενών, αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση των συνταξιούχων, που απαντάται αρκετές φορές και μάλιστα σε σχετικά νέα ηλικία. Π.χ. γεννηθείσα το 1911 – συνταξιούχος το 1954 όταν νοσηλεύεται (43 ετών), γεννηθείς το 1929 – συνταξιούχος το 1957 όταν νοσηλεύεται (ετών 28!), γεννηθείσα το 1913 – συνταξιούχος το 1958 όταν νοσηλεύεται (45 ετών). Τα δεδομένα αυτά, μας κάνουν να διερωτόμαστε αν οι συγκεκριμένοι –πολύ νέοι- συνταξιούχοι, έχουν «αποκλειστεί» από το χώρο της εργασίας τους, λόγω της νόσου της φυματίωσης. Τα στοιχεία θα ήταν πιο σαφή αν γνωρίζαμε την πρότερη επαγγελματική ιδιότητα αυτών των ασθενών, ώστε να εντοπίσουμε αν απασχολούνταν στα συγκεκριμένα επαγγέλματα που είχαν πληγεί από τη νόσο της φυματίωσης.

Συγγενικές σχέσεις

Σε πάρα πολλές περιπτώσεις στα σωζόμενα αρχαικά τεκμήρια του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη, συναντούμε κοινά επίθετα, τα οποία κατόπιν μελέτης και συνδυασμού πληροφοριών, φανερώνουν συγγενική σχέση μεταξύ των αναφερόμενων. Η πληροφορία αυτή είναι πολύ σημαντική για την πορεία της νόσου, γενικότερα, γιατί παραπέμπει σε ταυτόχρονη ασθένεια και νοσηλεία των αντίστοιχων ασθενών. Υπάρχει και περίπτωση καταγραφής κοινού επιθέτου σε ασθενή και Προσωπικό του Σανατορίου, όπου εκεί βλέπουμε την συνύπαρξη στον ίδιο χώρο από συναισθηματικό λόγο. Παρατίθενται κάποιες από αυτές τις περιπτώσεις:

⁶²² ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΥ ΤΣΑΚΝΗ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 5/1929

⁶²³ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΕΞΙΤΗΡΙΑ Ι.Κ.Α. 957-1959

Στη στήλη των Πληρωμών του ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ 1935-37,⁶²⁴ ανάμεσα στο Προσωπικό του Σανατορίου, συναντούμε τα ονοματεπώνυμα ΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝ. και ΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ. Γνωρίζουμε τις ημερομηνίες απασχόλησής τους εκεί, 23/11/1951-29/5/1952 και 14/10/1951 αντίστοιχα, που φανερώνουν ταυτόχρονη εργασία, λαντζιέρης ο μεν, πλύντρια η δε, δεν γνωρίζουμε όμως τις ηλικίες τους για να διευκρινιστεί η πιθανή μορφή της συγγενικής σχέσης μεταξύ τους (πατέρας-κόρη, μάνα-γιος, σύζυγοι;). Επίσης των ΣΓΟΥΡΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ και ΣΓΟΥΡΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ με ημερομηνίες απασχόλησής τους 1952 και 27/9/1951 αντίστοιχα, αμφότεροι με την ιδιότητα του υπηρέτη. Πιθανότατα έχουμε και εδώ περίπτωση συγγενών. Στην περίπτωση των ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ (στο Σανατόριο από 3/9/1938 μέχρι 4/6/1958, όχι συνεχόμενα, μάγειρας, από τους εργαζόμενους του Σανατορίου με τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια απασχόλησης) και ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ ΦΩΤΙΚΑΣ (δεν ξέρουμε από πότε, αναχώρησε όμως στις 16/9/1952, λαντζιέρα), επειδή οι ημερομηνίες σχετίζονται, έχουμε κι εδώ συγγενική μάλλον σχέση εργαζομένων, όπως και στους ΝΙΚΟΤΣΑΡΑ ΚΟΥΛΑ (16/9/1952, λαντζιέρα) και ΝΙΚΟΤΣΑΡΑ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟ (1952, υπηρέτη), καθώς και στην περίπτωση των ΠΙΝΑΚΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑΣ (18/5/1936) και ΠΙΝΑΚΑ ΚΑΤΙΝΑΣ (16/7/1938), των ΣΑΦΑΛΙΔΗ Θ. (4/10/1935-8/10/1946) και ΣΑΦΑΛΙΔΗ ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ (4/10/1935 ίδια ημερομηνία άφιξης - 31/8/1938), των ΒΕΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΛ. (10/2/1936) και ΒΕΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ (28/11/1939) και μάλιστα με την ίδια ειδικότητα, του λαντζιέρη και της λαντζιέρας. Γενικά παρατηρούμε ότι πολλά άτομα από το Προσωπικό του Σανατορίου συνδέονται μεταξύ τους με συγγενική σχέση. Οι εργαζόμενοι, πολλοί από τους οποίους ντόπιοι ή σχετιζόμενοι κατά κάποιο τρόπο (π.χ. μέσω ασθενούς) έβρισκαν εκεί ένα εισόδημα αλλά και ένα μέσο να βρίσκονται κοντά στους δικούς τους ανθρώπους, χωρίς να φοβούνται τη μετάδοση της νόσου.

Την 1^η/7/1939 σε αρχειακό τεκμήριο⁶²⁵ εμφανίζεται το ονοματεπώνυμο της ασθενούς Νούλας Δελικάρη και σε παρένθεση (Κακουλίδου), ενώ στην ίδια ημερομηνία καταγράφεται και ο Παν. Κακουλίδης. Πρόκειται ίσως για ζευγάρι ασθενών νοσηλευομένων ή για πατέρα-κόρη, γενικά για συγγενικά πρόσωπα. Στις 11/7/1939 διαβάζουμε «από Ραχήλ Κοέν Pension 10 ημερών 8-17/7», ενώ στις

⁶²⁴ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΒΙΒΛΙΟ ΤΑΜΕΙΟΥ (α' χρήση) 1935-37. ΦΑΡΜΑΚΩΝ (β' χρήση) 1946-1962»

⁶²⁵ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941»

8/7/1939, ημερομηνία άφιξης, διαβάζουμε το ονοματεπώνυμο Ρόζα Κοέν. Έχουμε πιθανόν, την περίπτωση επίσκεψης συγγενή ασθενούς νοσηλευομένου και παραμονή λίγων ημερών (αδερφές ή μητέρα και κόρη). Αργότερα, στις 17/7/1939 συναντούμε την καταγραφή στις Εισπράξεις του Καν Κοέν, συγγενή επίσης της ίδιας ασθενούς (της Ρόζας Κοέν), που έμεινε στην Pension για δεκατέσσερις (14) ημέρες. Στις 27/5/1940 διαβάζουμε για άλλο μέλος της οικογένειας (μάλλον) με το ονοματεπώνυμο «Λ. Κοέν διά 16 γεύματα μέχρι 26/5/1940» και στις 20/6/1940 την καταγραφή «Αβραάμ Κοέν μετρητά». Αν όντως πρόκειται για άτομα της ίδιας οικογένειας, τότε έχουμε τη μοναδική περίπτωση καταγραφής τόσων συγγενικών μεταξύ τους ατόμων.

Στις Πληρωμές του ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ 1945-1949⁶²⁶, συναντούμε στα ονόματα του Προσωπικού στις καταγραφές 1/6/1947 και 7/7/1947 τα εξής: «Ιφ. Κοτζιά, Π. Κοτζιάν, Βιολέττα Κοτζιά» και παρακάτω στην ίδια ημερομηνία «Καραμάνη Παρ., Καραμάνη Μαρ., Καραμάνη Ν.». Πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για συγγενείς μεταξύ τους και όσον αφορά τις Καραμάνη, είναι μάλλον συγγενείς του γιατρού.

Στην περίπτωση των ΒΙΤΑΛΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ & ΒΙΤΑΛΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ⁶²⁷, συναντούμε τον ίδιο αριθμό ιστορικού, την ίδια ημερομηνία εισαγωγής στο Σανατόριο, καθώς και την ίδια ημερομηνία αναχώρησης. Το τελευταίο είναι λίγο παράξενο ως πληροφορία: σημαίνει ότι και οι δύο γίνανε καλά ταυτόχρονα; Η νοσηλεία τους ήταν βραχεία. Πρόκειται μάλλον για άτομα της ίδιας οικογένειας, αδέρφια, γονέα και παιδί ή ζευγάρι, που πιθανόν το ένα άτομο να ακολούθησε το άλλο. Στα ονόματα του Προσωπικού του Σανατορίου, στο ίδιο τεκμήριο, απαντώνται τα εξής δύο: ΜΗΤΡΟΥΣΗ ΖΩΗ & ΜΗΤΡΟΥΣΗ ΡΟΔΟΠΗ, και οι δύο νοσοκόμες. Πρόκειται πιθανότατα για αδερφές ή για μητέρα και κόρη. Επίσης στη στήλη των ονομάτων του Προσωπικού, απαντάται το Επώνυμο μόνο ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΙΩΤΟΥ, με την ιδιότητα Πλύντρια, και στη στήλη των ασθενών το ονοματεπώνυμο ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Μαθητής Γυμνασίου. Πρόκειται για συγγενικά πρόσωπα, ενδεχομένως μητέρα και γιο; Είναι πολύ πιθανόν, αν υποθέσουμε ότι η νοσηλεία του εφήβου, έφερε στο Σανατόριο και τη μητέρα του, ως εργαζόμενη αυτή, για να βρίσκεται κοντά στο παιδί της. Μπορεί να συμβαίνει το ίδιο και στις

⁶²⁶ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΑΜΕΙΟΥ (1945-1949)»

⁶²⁷ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΜΙΚΡΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΝΟΣΗΛΕΥΟΜΕΝΩΝ, ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΚΑΙ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

περιπτώσεις της ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΣΥΝΟΔΗΣ, Βοηθού Μαγείρου και του ασθενή ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, εκτός και αν πρόκειται για συνωνυμία.

Στον Κατάλογο των ασθενών του 9/1941⁶²⁸, συναντούμε δύο περιπτώσεις που συνδέονται μεταξύ τους με οικογενειακούς δεσμούς. Την πρώτη περίπτωση, των ΒΑΜΒΑ ΛΙΖΑ Κ. και ΒΑΜΒΑΣ ΚΙΜΩΝ Γ. από τη Θεσσαλονίκη, είχαμε ξανασυναντήσει και στο τεκμήριο των Γ.Α.Κ. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΝΟ 41. Πρόκειται πιθανόν για άτομα της ίδιας οικογένειας (ζευγάρι / στην περίπτωση που το αρχικό Κ. είναι του συζύγου ή πατέρας – κόρη / στην περίπτωση που το Κ. είναι πατρώνυμο). Πολύ ενδιαφέρον στοιχείο της ιστορίας τους είναι ότι την ίδια ημέρα έγινε η εισαγωγή τους στο Σανατόριο στις 7/8/1941 (που σημαίνει ότι ασθενούσαν αμφότεροι από φυματίωση) αλλά και την ίδια ημέρα αναχώρησαν από το Σανατόριο στις 26/9/1941, που όμως αυτό το γεγονός δεν συνεπάγεται ταυτόχρονη θεραπεία τους, αλλά απλά αναχώρησή τους από εκεί. Στη δεύτερη περίπτωση ασθενών ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ Θ. ΛΕΑΝΔΡΟΣ και ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ Θ. ΜΑΡΙΚΑ από τη Λάρισα, με ημερομηνία εισαγωγής 14//7/1941 (ο Λεάνδρος αναχώρησε στις 12/9/1941 και η Μαρίκα την 1/10/1941), έχουμε ξεκάθαρα δύο αδέρφια με το ίδιο πατρώνυμο, ασθενείς από φυματίωση, με κοινή πορεία της νόσου.

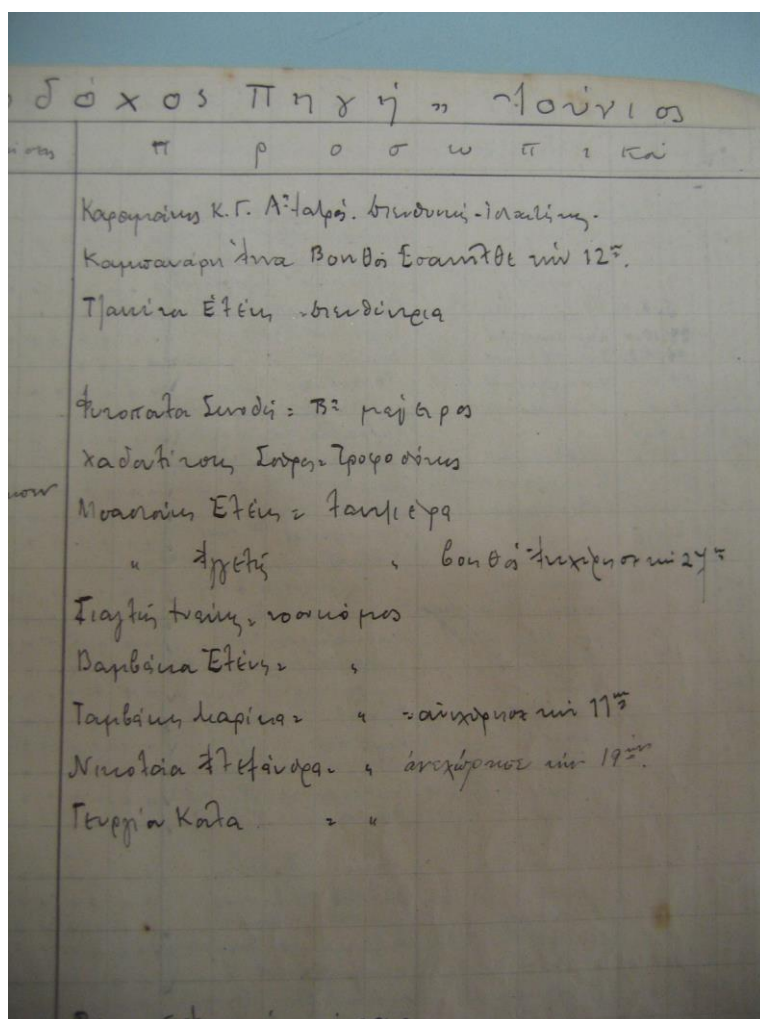
Στον πίνακα Ονομάτων του Ημερολογίου 1940-42 και 1946-48⁶²⁹ συναντούμε τα ονοματεπώνυμα ΜΑΡΙΑ ΙΩ. ΓΙΑΜΑ και ΙΟΥΛΙΑ ΙΩ. ΓΙΑΜΑ. Πρόκειται μάλλον για αδερφές, καθότι έχουν το ίδιο πατρώνυμο ΙΩ. Έχουμε κι εδώ παράδειγμα ασθενών του Σανατορίου που συνδέονται με οικογενειακό δεσμό. Μάλιστα η ημερομηνία εισαγωγής στο Σανατόριο για τις δύο γυναίκες είναι κοινή. Φαίνεται πως νοσούσαν ταυτόχρονα. Δυστυχώς, η Ιουλία πέθανε μέσα στο Σανατόριο, ένα μήνα περίπου πριν αναχωρήσει (έχοντας γιατρευτεί;) η Μαρία. Επίσης στις περιπτώσεις των ασθενών ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΜΑΡΙΚΑ Θ. και ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΛΕΑΝΔΡΟΣ Θ., έχουμε ξεκάθαρα την περίπτωση αδερφών, με το ίδιο πατρώνυμο. Μάλιστα το ιδιαίτερο στοιχείο εδώ είναι η κοινή ημερομηνία εισαγωγής στο Σανατόριο (14/7/1941) και η κοινή ημερομηνία αναχώρησης (30/9/1941).

Το Προσωπικό του Σανατορίου

⁶²⁸ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΥ ΤΣΑΚΝΗ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 9/1941

⁶²⁹ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ ΕΤΩΝ 1940-1942 & 1946-1948

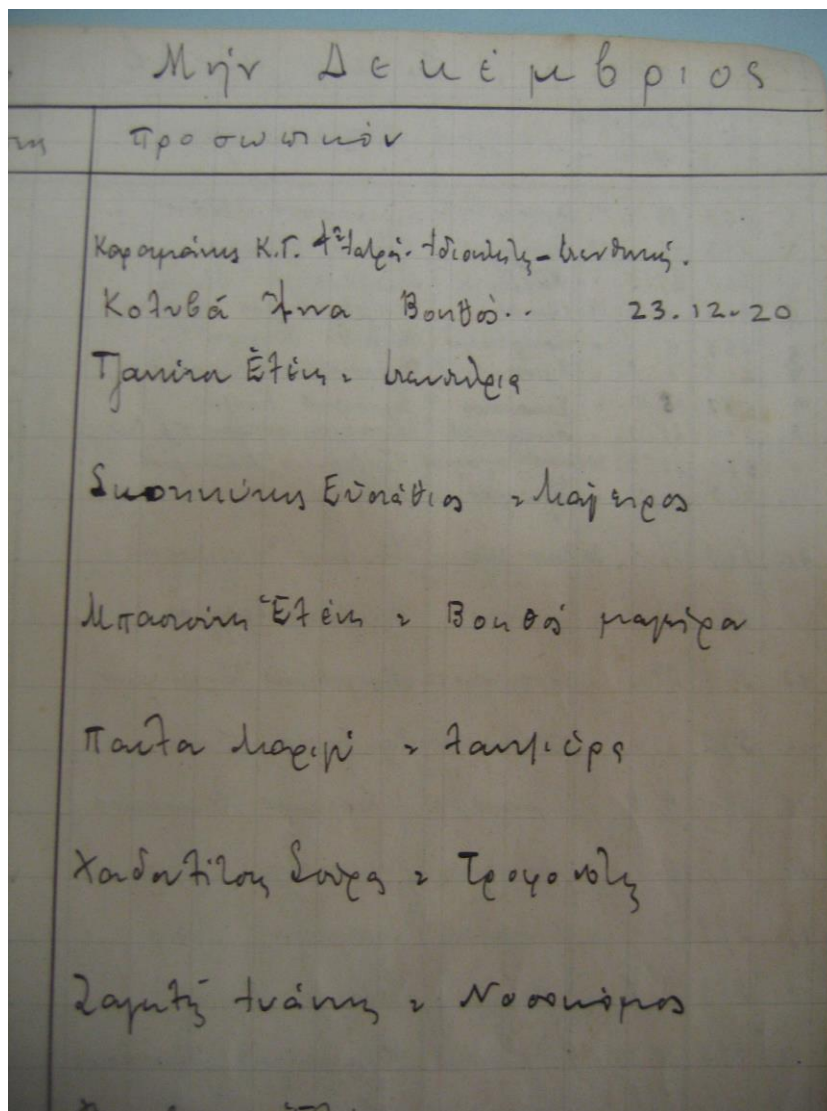
Στην τελευταία στήλη με το Προσωπικό του Σανατορίου του ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921⁶³⁰, πάντοτε καταγράφεται πρώτος ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης και με την ιδιότητα του Διευθυντή – Ιδιοκτήτη του Σανατορίου και ακολουθεί η Τζαννέτου Ελένη, αδερφή του, πάλι με την ιδιότητα της Διεύθυνσης του Σανατορίου. Πιθανότατα αυτό να σημαίνει ότι η αδερφή του Γεώργιου Καραμάνη είχε και κάποια οικονομική συμμετοχή στην υπόθεση του Σανατορίου.

Στην ίδια στήλη και στην 37^η σελίδα δεξιά (ΙΟΥΝΙΟΣ 1921) εμφανίζεται για πρώτη φορά η καταγραφή του ονόματος Άννα Καμπανάρη με την ιδιότητα της Βοηθού, στη 2^η σειρά κάτω ακριβώς από το όνομα του γιατρού Γεώργιου Καραμάνη και πριν από αυτό της Ελένης Τζαννέτου, δηλ. ανάμεσα στα δύο αυτά ονόματα. Δίπλα υπάρχει η παρατήρηση «επανήλθε τη 12^η», που σημαίνει ότι η συγκεκριμένη είχε ξανάρθει στο Σανατόριο και ότι είχε αναχωρήσει. Πιο πριν στον κατάλογο, στην 25^η σελίδα (ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1920) εμφανίστηκε το ονοματεπώνυμο Κολυβά (ή Καλυβά) Άννα ως Βοηθού, πάλι ανάμεσα στον Γεώργιο Καραμάνη και την Ελένη Τζαννέτου,

⁶³⁰ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921

με τη χρονολογία 23.12.20 και στην 31^η σελίδα (ΜΑΡΤΙΟΣ 1921), στο ίδιο όνομα γράφει δίπλα «ανεχώρησεν την 10^{ην} Μαρτίου». Ίσως επρόκειτο για άλλη νοσοκόμο – βοηθό, που είχε φέρει ο γιατρός από την Αθήνα και έφυγε.⁶³¹ Δεν αποκλείεται όμως να πρόκειται και για την ίδια την Άννα Καμπανάρη, καθώς ταιριάζουν (σχεδόν «κουμπώνουν») η χρονολογία και οι εποχές. Καταχωρημένη με άλλο επίθετο αρχικά, για να μην μαθευτεί προφανώς η παρουσία της εκεί. Η Άννα Καραμάνη, μετέπειτα Σικελιανού, στο βιβλίο της «Η ζωή μου με τον Άγγελο» αναφέρει εξάλλου πως ο πατέρας της, αφού την βρήκε στο Σανατόριο, την πήρε πίσω στην Αθήνα και την ξαναγύρισε το καλοκαίρι.⁶³²

⁶³¹ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, ό.π. (σημ. 28) σελ. 1

⁶³² ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, ό.π. (σημ. 2) σελ. 40

Ενδιαφέρον στοιχείο στις καταγραφές που αφορούν το Προσωπικό του Σανατορίου⁶³³, είναι το χρονικό διάστημα της απασχόλησής τους σ' αυτό. Ήδη αναφέρθηκε η περίπτωση του ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ (3/9/1938-4/6/1958, μάγειρας), αναφέρεται επίσης η ΚΑΛΑ(N)ΤΖΗ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ (16/3/1936-10/9/1957, καθαρίστρια), που εργάστηκαν πάρα πολλά χρόνια στο Σανατόριο. Μεγάλης διάρκειας απασχόληση συναντούμε και στην εργαζόμενη ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΜΑΡΙΑ (από το τεκμήριο των Γ.Α.Κ. Νο 39, 2/7/1946-23/12/1960), στην ΓΚΑΛΟΛΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ (17/8/1936 έως 13/7/1946 από τα τεκμήριο των Γ.Α.Κ. Νο 36, 38, 39) και στην ΚΑΡΑΓΚΙΟΥΖΕΛΗ ΧΡΥΣΑ (29/10/1936 έως 22/6/1946-29/6/1947 από τα τεκμήριο των Γ.Α.Κ. Νο 36, 38, 39). Αναφέρονται όμως και οι ΜΠΟΥΣΑΚΟΥ ΙΟΥΛΙΑ (13/6/1957-19/6/1957), ΤΣΙΦΟΥ ΜΑΡΙΑ (2/9/1957-3/9/1957), ΤΣΑΝΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ (2/3/1956-3/3/1956) κ.ά. που άντεξαν το δύσκολο περιβάλλον του Σανατορίου μόνο λίγες ημέρες ή και ώρες. Στην περίπτωση της Αδελφής ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΜΑΡΙΑ (2/7/1946-23/12/1960), απασχόληση με διακοπές, συναντούμε και το σχόλιο (με το γραφικό χαρακτήρα του γιατρού Γ. Καραμάνη) «νοσηλευομένη από 12/10/1956», πιθανόν πρόκειται για άτομο του προσωπικού που νόσησε εκεί από την ασθένεια της φυματίωσης! Ενδιαφέρον στοιχείο, επίσης, που προκύπτει από τις καταγραφές είναι η εποχική απασχόληση Προσωπικού, όπως στην περίπτωση των ΠΑΡΤΣΑΔΑΚΗ ΔΩΡΟΘΕΑΣ (10/5/1953-9/9/1953, καθαρίστρια) και ΠΑΡΤΣΑΔΑΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ (14/6/1953-8/9/1953), από το τέλος της άνοιξης μέχρι την αρχή του φθινοπώρου. Τα δύο αυτά άτομα συνδέονται μάλλον με συγγενική σχέση μεταξύ τους (αδελφές;, μητέρα-κόρη;), και έχουν κοινή ημερομηνία αποχώρησης.

Καθημερινή ζωή

Ιδιαίτερη είναι η καταγραφή στις Πληρωμές τα Χριστούγεννα του 1938⁶³⁴, «5 οκ. κρασί προσωπικού». Η ημέρα αυτή, ήταν ημέρα γιορτής και στο Σανατόριο του γιατρού Καραμάνη, για το προσωπικό και τους ασθενείς. Επίσης, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς (31/12/1938), καταγράφονται οι πληρωμές για τα «Δώρα» του προσωπικού της οικίας, του Σανατορίου και της Άννας, ενώ για ανήμερα την Πρωτοχρονιά του 1939 υπάρχουν οι καταγραφές πληρωμών για «Τραγουδιστάδες

⁶³³ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΒΙΒΛΙΟ ΤΑΜΕΙΟΥ (α' χρήση) 1935-37. ΦΑΡΜΑΚΩΝ (β' χρήση) 1946-1962»

⁶³⁴ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, «ΤΑΜΕΙΟΝ Νο 10 1938-1941»

Αγίου Αθανασίου» και για «Τραγουδιστάδες Αγίου Νικολάου» και την Παραμονή Χριστουγέννων του ίδιου έτους για «Κάλανδα». Επρόκειτο για ομάδα μεγάλων και παιδιών από τη Δράκεια, που ανέβαιναν πρώτα στα Χάνια και μετά στο Σανατόριο για να τραγουδήσουν, και την ημέρα των Φώτων, εκτός από τις 2 προαναφερθείσες ημερομηνίες.⁶³⁵

Ιστορικά γεγονότα / χρονολογίες

Ιστορικά στοιχεία «ανιχνεύονται» έμμεσα και όχι άμεσα, καθώς οι αναφορές και οι καταγραφές είναι συγκεκριμένου χαρακτήρα και δεν αφήνουν περιθώριο για περαιτέρω επισημάνσεις ή σχολιασμούς. Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση ενός Ημερολογίου με λογαριασμούς ασθενών των ετών 1940-1942⁶³⁶ και κατόπιν των ετών 1946-1948. Στο ημερολόγιο αυτό, ενώ καταγράφονται οι λογαριασμοί των νοσηλευομένων μέχρι το 1942, διακόπτεται η καταγραφή στην άγραφη σελίδα 117. Η λευκή αυτή σελίδα του ημερολογίου, αποτελεί τη «μαύρη» σελίδα της ιστορίας του Σανατορίου, την τομή της ιστορίας του κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στις 6/8/1942, ανήμερα της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, ανατινάχθηκε από τους Ιταλούς η γεννήτρια παραγωγής ηλεκτρισμού του Σανατορίου και στις 16/9/1943 οι Γερμανοί ολοκλήρωσαν την καταστροφή, βομβαρδίζοντας τα βασικά κτίριά του Σανατορίου για 4 ώρες, ως αντίποινα για σαμποτάζ σε γερμανικό αυτοκίνητο και γιατί το θεωρούσαν καταφύγιο των ανταρτών. Το Σανατόριο δεν έπαθε τότε πολύ σοβαρές ζημιές. Η καταστροφή ολοκληρώθηκε όμως λίγο αργότερα με τη λεηλασία από μία στρατιωτική ομάδα Γερμανών. Το Πρεβαντόριο καταλήφθηκε από τις Δυνάμεις Κατοχής και χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία και κατάλυμα από ομάδα γερμανών αξιωματικών, ο δε Γ. Καραμάνης μεταφέρθηκε με τη βία στο Βόλο. Από εκεί και πέρα αλλάζει ο γραφικός χαρακτήρας στο ημερολόγιο, που σημαίνει ότι έχει αλλάξει ο καταγραφέας που κρατούσε τα αρχεία του Σανατορίου. Η συνέχεια του ημερολογίου, που όπως φαίνεται σώθηκε από τις καταστροφές, ξεκινά από τον Ιούνιο του 1946, οπότε και το Σανατόριο ξαναδέχθηκε ασθενείς και άρχισε να καταγράφεται ξανά η λειτουργία του και να «γράφεται» ξανά η ιστορία του.

---

⁶³⁵ Συνέντευξη με τον κων Δημήτριο Τζορβατζή, 11/2013

⁶³⁶ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ ΕΤΩΝ 1940-1942 & 1946-1948

Στο ονοματεπώνυμο ΒΕΡΟΓΓΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ⁶³⁷ στην ημερομηνία αναχώρησης από το Σανατόριο, αναγράφεται 28/10/1940, ημέρα κήρυξης του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα. Δυστυχώς η ασθενής επανήλθε στο Σανατόριο για νοσηλεία, μετά από τέσσερις (4) μήνες, όπου και απεβίωσε.

Ιδιαίτερες καταγραφές ονομάτων και χρονολογιών⁶³⁸ είναι και της μαθήτριας ΤΣΑΜΠΑΛΗ ΑΡΕΤΗΣ, που εισήχθη στο Σανατόριο παραμονές Πρωτοχρονιάς (29/12/1919), του κτηματία ΠΑΠΑΚΩΝ/ΝΟΥ ΓΕΩΡΓ. ΜΙΧ., που εισήλθε ανήμερα την ημέρα των Χριστουγέννων (25/12/1919), καθώς και της μαθήτριας ΜΑΣΟΥΡΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗΣ, που αναχώρησε από το Σανατόριο, προφανώς υγιής, παραμονή Πρωτοχρονιάς (31/12/1920).

Συγκινητική είναι και η αναφορά της ημερομηνίας εισόδου της ασθενούς ΜΑΚΡΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ⁶³⁹: εισήλθε στο Σανατόριο ανήμερα την ημέρα των Χριστουγέννων (25/12/1951).

Οικονομικά στοιχεία

Όσον αφορά τις οικονομικές συναλλαγές, ο μεγάλος αριθμός σωζόμενων Βιβλίων Ταμείου και Τιμολογίων, μας παρέχει πλήθος πληροφοριών. Στα Βιβλία Ταμείου είθισται η αριστερή σελίδα να αφορά τις Εισπράξεις του Σανατορίου και η δεξιά τις Πληρωμές. Εκεί έχει τη δυνατότητα ο ερευνητής να κατανοήσει τη «φιλοσοφία» του Ιδρύματος, κατά πόσο υπήρχε ευελιξία στην πληρωμή των νοσηλείων, αν σε κάποια περίπτωση παρεχόταν δωρεάν ή με κάποια έκπτωση, ενώ οι χρεωπιστώσεις διακρίνονται για την ακριβή τους καταγραφή, όπως αυτή των μισθών του εκάστοτε Προσωπικού και των ατομικών εξόδων των Ιδιοκτητών.

Μέσα από τρία παραδείγματα από τη στήλη των Εισπράξεων Βιβλίων Ταμείου, διαπιστώνουμε ότι δεν επρόκειτο για ένα άκρως Κερδοσκοπικό Εγχείρημα, αλλά η ανθρώπινη πλευρά των καταστάσεων, κατά τη διάρκεια λειτουργίας του Σανατορίου, καθόριζε πολλές φορές και την αντίστοιχη αντιμετώπιση. Η φράση «Οριστικώς απολεσθείσαι» κάτω από το ονοματεπώνυμο ασθενούς στις Χρεώσεις νοσηλείων του έτους 1946, αποδεικνύει τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες μετά τον

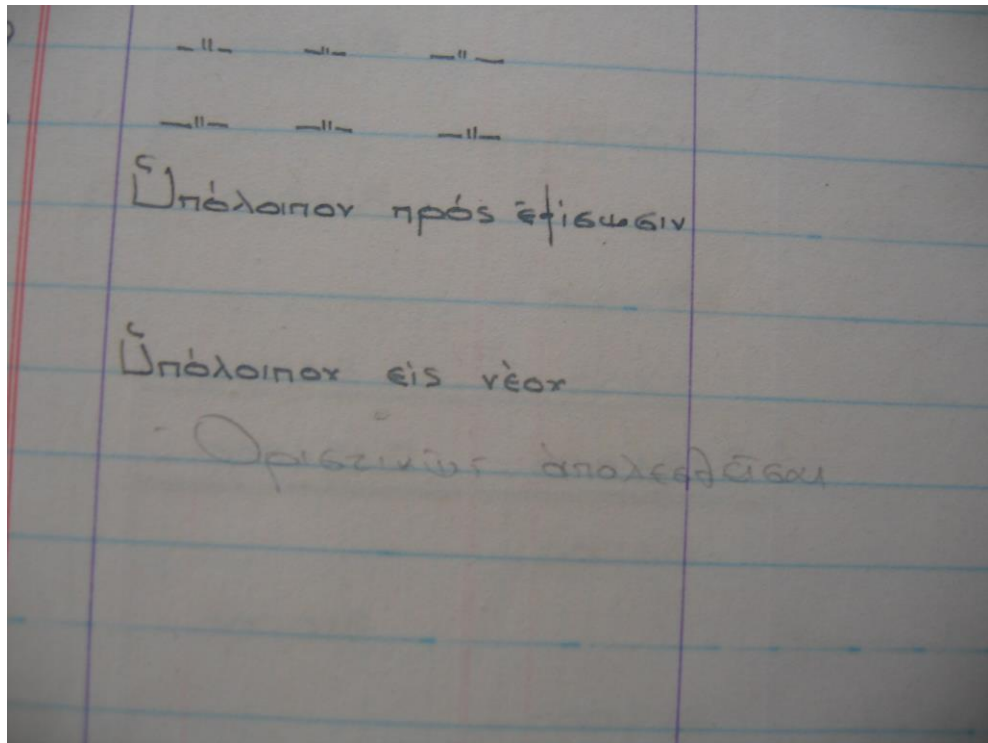
---

⁶³⁷ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ ΕΤΩΝ 1940-1942 & 1946-1948

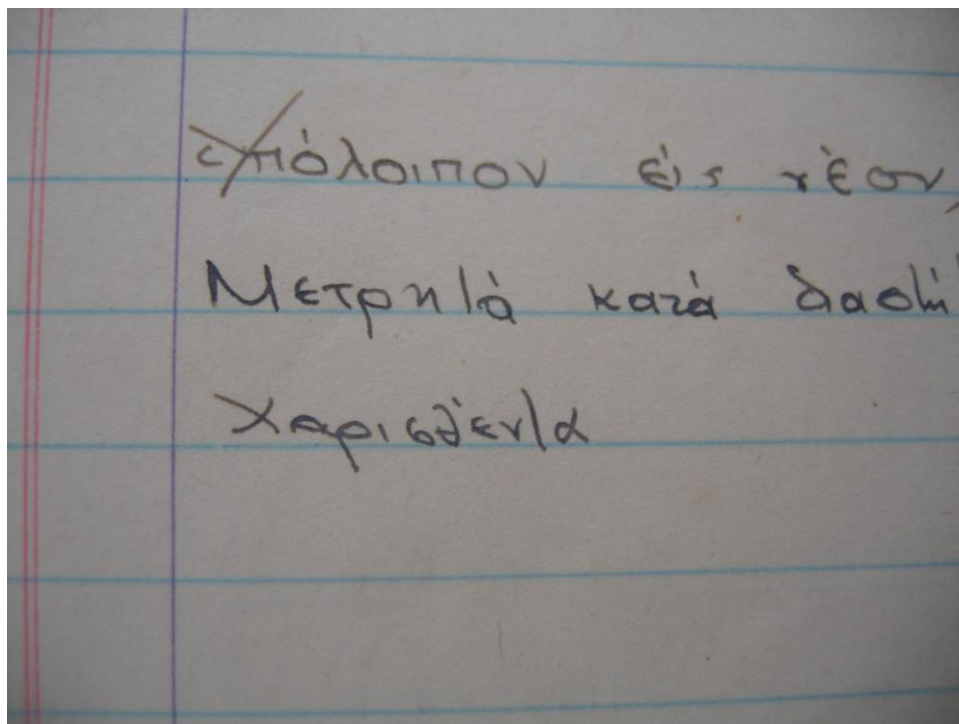
⁶³⁸ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΣΘΕΝΩΝ 1920-1921

⁶³⁹ ΑΡΧΕΙΟ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΦΥΛΛΟΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΑΣΘΕΝΩΝ - ΜΙΚΡΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ

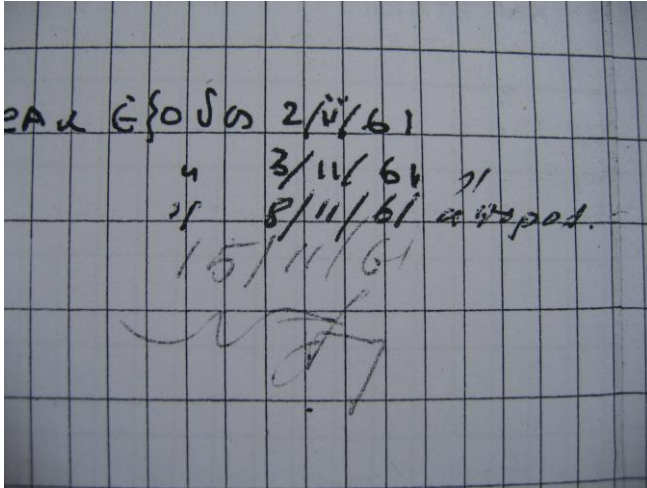
Πόλεμο και τη δυσχέρεια του ασθενή να αντεπεξέλθει οικονομικά, με αποτέλεσμα να «χαθούν» τα χρήματα που αυτός όφειλε.

Στο δεύτερο παράδειγμα η επιλογή του Οικονομικού Διαχειριστή είναι ξεκάθαρη: «χαρισθέντα»... για την περίπτωση, κι εδώ, όπως παραπάνω, που η ασθενής δεν μπόρεσε να καταβάλει τα νοσήλια.

Επίσης, σε μία περίπτωση καταγραφής, αντί για ονοματεπώνυμο συναντούμε το προσδιοριστικό «Αθηναίος», ενώ υπάρχει δίπλα από την ημερομηνία εισόδου του στο Σανατόριο η καταγραφή «άπορος», ενδεικτική της οικονομικής του κατάστασης.

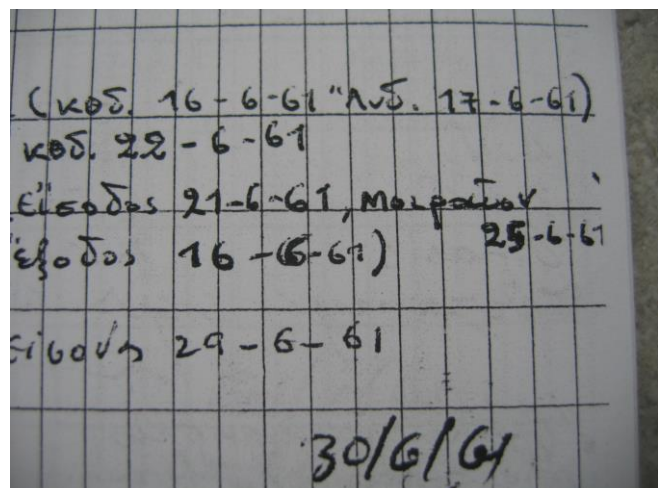

Το στοιχείο αυτό είναι πολύ σημαντικό, αν σκεφτούμε την οικονομική κατάσταση και του ίδιου του Σανατορίου! Βρισκόμαστε χρονικά λίγο πριν την πτώχευση! Κι όμως, οι πόρτες του Νοσηλευτηρίου είναι ανοιχτές για όλους, η νοσηλεία που παραμένει η ίδια, είναι εφικτή ακόμη και για έναν ασθενή άπορο! Όπως και σε καταγραφή Κατάστιχου του

Σανατορίου του έτους 1961, συναντούμε τη λέξη «άπορος» δίπλα από την ημερομηνία εισόδου του ασθενούς στο Σανατόριο!

Ιατρικές πληροφορίες

Οι τελευταίες παρατηρήσεις στα αρχεία σχετίζονται με τα ιατρικά στοιχεία που προκύπτουν, κυρίως με την έκβαση της νόσου της φυματίωσης. Τρεις είναι οι εκφράσεις που φανερώνουν το αποτέλεσμα: «ανεχώρησεν» (που υποδηλώνει κατά μεγάλο ποσοστό θεραπεία), «απεβίωσεν» και «αυτοκτόνησε» (η τελευταία εμφανίζεται μόνο μία φορά, είναι όμως σημαντική για την έρευνα). Με την πάροδο των ετών αλλάζει πολλές φορές ο τρόπος με τον οποίο υποδηλώνονται γεγονότα ή καταστάσεις, όπως αυτή του θανάτου ασθενούς. - Ενδιαφέρον στοιχείο σε καταγραφές κατάστιχου είναι η λέξη με την οποία δηλώνεται ο θάνατος – σε δύο περιπτώσεις - των φυματικών ασθενών: «μοιραίων»!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Θα ήθελα να κλείσω τη μελέτη αυτή μ' έναν προβληματισμό. Με ρωτούν συχνά, ποιον βοηθά μια τέτοιου είδους έρευνα, εκτός των λίγων ειδικών. Σε τι αποσκοπεί, πώς μπορεί να βοηθήσει γενικότερα την επιστήμη. Είναι δύσκολο να απαντήσω με ακρίβεια και σαφήνεια... Οι ιστορικοί και οι αρχαιολόγοι «ζουν» πολλάκις σ' έναν δικό τους τόπο και χρόνο, παρελθοντικό, οι γιατροί αντίθετα έχουν να βιώσουν και να αντιμετωπίσουν το σήμερα και το αύριο. Η φυματίωση, η νόσος που εξετάζουμε στα εν λόγω αρχεία, δυστυχώς παρά τις πολυετείς και υπέρογκες προσπάθειες, έκανε την επανεμφάνισή της επίμονα και δραματικά⁶⁴⁰ και ο κάθε πνευμονολόγος και φυματιολόγος πρέπει με υπευθυνότητα να αποφασίζει κάθε στιγμή για το μέλλον της κοινωνίας. Η δική μας συμβολή όμως, πού βρίσκεται σε σχέση με το σήμερα;

Πιθανόν... να «δικαιώνει» τις ανθρώπινες αξίες, τις πράξεις, τη θυσία, τη συνεργασία... που στο διάστημα της έρευνας ήταν έκδηλες και που δεν πρέπει να αποσιωπώνται... γιατί τεκμηριώνουν την κοινωνική προσφορά. Η προσωπικότητα του Γεώργιου Καραμάνη «λειτουργήσε» ως πρότυπο καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας. Τις στιγμές, που η έρευνα για την εκπόνηση της Διδακτορικής Διατριβής φαινόταν δύσκολη, τα αρχεία απροσπέλαστα λόγω όγκου, η γεωγραφική απόσταση από αυτά αν και μικρή, φάνταζε μεγάλη, ...η υπενθύμιση των δυσκολιών που αντιμετώπισε ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης στη διάρκεια των ετών λειτουργίας του Σανατορίου του Πηλίου ...απέβαινε «σωτήρια». Το έργο του Γεώργιου Καραμάνη, η πίστη στο όραμά του, η επιστημονική του κατάρτιση και επάρκεια, η αφοσίωση και η στήριξη του στους ασθενείς του, η αδιάκοπη διάθεση προσφοράς, θεραπείας και ελπίδας σ' αυτούς, η σχεδόν «ασκητική» ζωή του, η «εξορία» που ο ίδιος επέλεξε στο Πήλιο ώστε να είναι πάντοτε κοντά στους φυματικούς αρρώστους του Σανατορίου, η ευγένεια και η στοργικότητά του, οι αρχές του, οι ιδέες του και οι επιλογές του από τις οποίες δεν παρέκκλιε ποτέ, η θρησκευτικότητα που τον διέκρινε και το φιλοσοφικό του υπόβαθρο, όλα αυτά τον

---

⁶⁴⁰ ΤΟΥΜΠΗΣ Μ., «Η επανεμφάνιση ενός εφιάλτη». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 24/11/2002, σελ. 30-32

καθιστούν μια σπάνια περίπτωση ανθρώπου και επιστήμονα. Ακόμη και η ονομασία που επέλεξε για το Σανατόριο «Η Ζωοδόχος Πηγή» ήταν συμβολική! Η μελέτη του έργου ενός τέτοιου ανθρώπου και η έρευνα πάνω σ' αυτό, δεν μπορεί να μην κάνει και τον μελετητή του να αρχίσει να σκέφτεται με διαφορετικό πλέον τρόπο...

Τα στατιστικά στοιχεία, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα και τη μελέτη των σωζόμενων αρχαιικών τεκμηρίων του Σανατορίου «φωτίζουν» την ιστορία του νοσηλευτικού αυτού ιδρύματος με πολλούς τρόπους. Επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων συναντούν ενδιαφέροντα στοιχεία και κατανοούν την πορεία της ιστορίας αυτής με όλες τις δυσκολίες αλλά και όλες τις καινοτομίες της.

Η μελέτη για το Αρχείο του Σανατορίου του Γεώργιου Καραμάνη αποτελεί ένα «έργο». Συμπληρωματικό του Σανατορίου. Θα διανύσει την πορεία του στα χέρια ειδικών και μη, θα δεχθεί παρατηρήσεις και σχόλια, θα υπάρξει. Και αυτός ήταν ο σκοπός εξαρχής...

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΒΟΛΟΥ (ΔΗ.Κ.Ι.)

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

- ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ (Γ.Α.Κ.) ΝΟΜΟΥ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ - ΔΩΡΕΑ ΚΙ ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ - ΔΩΡΕΑ Γ. ΜΠΑΚΕΑ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ - ΔΩΡΕΑ ΑΜΑΛ. ΓΚΙΖΑ ΚΑΙ ΒΑΣ.
ΜΗΤΣΑΚΗ

ΑΡΧΕΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ –ΔΩΡΕΑ ΝΙΚΟΥ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ

- ΑΡΧΕΙΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΣΑΚΝΗ

Τα αρχεία αυτά παρουσιάστηκαν αναλυτικά στα Κεφάλαια 7 και 8.

Β. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

Β1. Τύπος εποχής (1910-1963)

- ΑΜΑΡΑΝΤΙΔΗΣ ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ, Το Σανατόριο Καραμάνη εις τα Χάνια του Πηλίου. Εφημ. Βόλου 1960.

- ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, Το Σανατόριο Λασηθίου. «Ένας ήρωας της αγάπης» (Δημοσίευση επιστολής του Βίκτωρα Καμπανάρη). Εφημ. «ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ», 26/6/1930, σελ. 1.

- ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, Το Σανατόριο Λασηθίου. «Ένας ήρωας της αγάπης» (Συνέχεια της επιστολής του Βίκτωρα Καμπανάρη). Εφημ. «ΑΝΟΡΘΩΣΙΣ», 27/6/1930, σελ. 1-2.

- ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Μέσα στα σύννεφα». Χρονογρ. Στήλη «Από τη σκοπιά της γυναίκας». Εφημ. «ΤΑ ΝΕΑ», Παρασκευή 3/12/1954.

- ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Ο Άγιος του βουνού». Χρονογρ. Στήλη «Από τη σκοπιά της γυναίκας». Εφημ. «ΤΑ ΝΕΑ», Παρασκευή 10/12/1954.

- «Ανοιξιάτικες εκδρομές στο Σανατόριο». Εφημ. «ΚΗΡΥΞ», Βόλος, 21/5/1922, σελ. 1.

- Α. Π., «Η Ελβετία της Ελλάδος το σανατόριον Καραμάνη». Η ιδιωτική πρωτοβουλία. Δείγματα πολιτισμού. Εφημ. «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ», 27/2/1923, σελ. 2.

- «Από τα επιστημονικά μας ιδρύματα. Η Ζωοδόχος Πηγή». Εφημ. «*Η ΕΘΝΙΚΗ*», 29/10/1913.
- «Δια την ίδρυσιν των Σανατορίων». Εφημ. «*TAXYΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου, 12/3/1923.
- «Διάλεξις της δίδος Μ. Αμαριώτου». Εκ του γραφείου του Ο.Ε.Λ. Εφημ. «*ΚΗΡΥΞ*», Λάρισα, 12/6/1940.
- «Διάλεξις της δίδος Μ. Αμαριώτου». Εκ του γραφείου του Ο.Ε.Λ. Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*», Λάρισα, 13/6/1940.
- Δ.Λ., «Το Πρεβαντόριο της Κας Άννας Καραμάνη. Για την υγεία του ασθενικού παιδιού». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), Κυριακή 4/7/1937.
- «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 28/11/1912, σ. 3.
- «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 11/10/1913, σ. 4.
- «Η εκδρομή των συνέδρων εις το σανατόριον του Πηλίου». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 23/5/1912, σ. 3.
- «Η προχθεσινή διάλεξις της Δίδος Μ. Αμαριώτου». Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*», Λάρισα, 18/6/1940.
- «Η σημερινή διάλεξις (της Μ. Αμαριώτου)». Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*», Λάρισα, 16/6/1940.
- «Η Φθίσις εν Ελλάδι. Ο κατ' αυτής αγών. Ανάγκη επεμβάσεως της Πολιτείας». Εφημ. «*ΕΘΝΙΚΗ*», Αθήνα, 22/6/1912, σελ. 3.
- «Η χθεσινή σύσκεψις δια την ίδρυσιν Εταιρείας Σανατορίων». Εφημ. «*Η ΛΑΪΚΗ ΦΩΝΗ*», 12/3/1923, σελ. 1.
- «Ίδρυσις Σανατορίων εν Πηλίο. Εν κοινωφελές έργω». Σύμπηξις Εταιρείας – Ο δαιμόνιος Παπαγεωργίου. Εφημ. «*Η ΠΡΟΟΔΟΣ*» Βόλου, 12/3/1923, σελ. 2.
- ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ Γ. (Διαφήμιση) Εφημ. «*ΝΕΑ ΑΛΗΘΕΙΑ*», 26/8/1912, σελ. 4.
- ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Κοντά στα κρεβάτια των αρρώστων λογοτεχνών που σιγοπεθαίνουν στα Σανατόρια!... Εφημ. «*ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*», 12/6/1938.
- ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ Π., «Τα “Χελιδόνια”. Το σπίτι των παιδιών». «*ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ*» 15/8/1937.
- Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), «Το Σανατόριον του Καραμάνη και η ιστορία του». Το πρώτον της Ελλάδος. Η τεράστια έκτασις της φθισιοφοβίας πριν από 50 χρόνια. Εφημ. «*TAXYΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου, Κυριακή 19 Μαΐου 1963.
- Κ. Ν. (ΚΟΛΙΟΥ ΝΙΤΣΑ), «Το Σανατόριον του Καραμάνη και η ιστορία του». Το πρώτον της Ελλάδος. Χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τα Απομνημονεύματα. Εφημ. «*TAXYΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου, Τρίτη 21 Μαΐου 1963, σελ. 1.

- ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, Στο Σανατόριο Καραμάνη. Εντυπώσεις από μια επίσκεψη. Εκεί που πολεμούν τη φυματίωση. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 5/7/1937.
- ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, «Στο σανατόριο Καραμάνη. Εντυπώσεις από μια επίσκεψη». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 6/7/1937, σ. 1.
- ΜΑΚΡΗΣ ΦΑΙΔΩΝ, Ένα έργο πολιτισμού. Το πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια της κ. Καραμάνη». Παιδικός Παράδεισος. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 7/7/1937 σ. 1.
- ΜΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ίδρυσις Μεγάλων Σανατορίων εις το Πήλιον». Εφημ. «*ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου, 22/8/1922, σελ. 1 (προαγγελία).
- ΝΑΖΟΣ Γ., «Ο Τύπος εις την επαρχίαν. Εις το Πήλιον. Εν πρωτότυπον ίδρυμα διά κουρασμένα παιδιά. Εις την παραδεισιακήν γραφικότητα». Εφημ. «*Ο ΤΥΠΟΣ*», Αθήνα, 29/8/1940, σελ. 1-2.
- Ομιλία ιατρού Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ «Το πρώτο Σανατόριο». Εφημ. «*Η ΠΡΟΟΔΟΣ*», Βόλος, 13/3/1923, σελ. 1.
- ΠΑΙΔΑΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 11/10/1910, σελ. 1.
- ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, «Το έργο μιας ζωής». Εις το περιθώριον της ζωής. Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ*», Δευτέρα 11/9/1939.
- ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, «Ένα βουνό με κομφόρ». Εις το περιθώριον της ζωής. Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ*», 23/8/1940.
- ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, «Όνειρο μιας ζωής». Στο περιθώριον της ζωής. Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*», Τετάρτη 31/3/1954.
- ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, «Στις κορδέλλες του βουνού». Στο περιθώριον της ζωής. Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*», Πέμπτη 14/10/1954.
- «ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΠΗΛΙΩ». Εφημ. «*ΛΑΪΚΗ ΦΩΝΗ*», 11/3/1923, σελ. 1.
- «ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟ ΠΗΛΙΟΝ». Εφημ. «*ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου, 11/3/1923.
- 178) ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ», (ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΚΑΙ ΜΟΝΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ). Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 21/5/1912, σελ. 2.
- ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ», ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Η επάρατος φθίσις επί τέλους θεραπεύεται!. Εφημ. «*ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ*», Αθήνα 4/8/1912.
- ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ». Εφημ. «*ΣΚΡΙΠ*», 20/11/1940.
- «ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΠΗΛΙΟΥ (ΒΟΛΟΥ)». Εφημ. «*ΑΤΛΑΝΤΙΣ*» -ATLANTIS NATIONAL DAILY GREEK NEWSPAPER. Νέα Υόρκη Δευτέρα 26/5/1913 σελ. 4.

- ΣΠΕΡΧΙΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, «Μια εκδρομή στο Πήλιο». Χρονογράφημα. «*ΕΘΝΙΚΟΝ ΓΕΓΡΤΗΡΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ*», 16/8/1915, σελ. 6.
- «ΤΑ ΘΑΥΜΑΣΤΑ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ. ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ». Εφημ. «*ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ*», 17/7/1914, σελ. 1.
- «Τα επιστημονικά μας ιδρύματα. Η Ζωοδόχος Πηγή». Εφημ. «*Η ΕΘΝΙΚΗ*», 31/10/1914, σελ. 2.
- ΤΑ ΣΑΝΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ. Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ. ΙΔΡΥΣΙΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 12/3/1923, σελ. 1.
- «Το Σανατόριον Καραμάνη» Από όσα μας γράφουν. Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*», 14/11/1954.
- «Το Σανατόριον Καραμάνη». Από όσα μας γράφουν. Εκ της Διοικήσεως του ΙΚΑ. Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*» 14/11/1954.
- «Το Σανατόριον “Καραμάνη” κινδυνεύει. Θα κλείση από έλλειψη νοσηλευομένων». Μηνιαία εφημ. του ΕΑΣΦΑ, Νοέμβριος 1959, σελ. 1.
- «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». (Διαφήμιση) Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*» (Αθήνα) 27/6/1940.
- «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». (Διαφήμιση) Εφημ. «*Η ΠΡΩΪΑ*» 4/7/1940.
- «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». (Διαφήμιση) Εφημ. «*ΕΣΤΙΑ*» (Αθήνα) 6/7/1940, σελ. 2.
- «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ». (Διαφήμιση) Εφημ. «*ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*» 10/7/1940.
- «Το αρχαιότερο ιδιωτικό Σανατόριο. Το Σανατόριο Καραμάνη κινδυνεύει. Θα κλείση από έλλειψη νοσηλευομένων». Εφημ. «*ΑΠΟΜΑΧΟΣ*», 11/1959.
- «Το εν Πηλίω Σανατόριον». Από τα θεάματα του Συνεδρίου. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», Κυριακή 20/5/1912.
- «Το εν Πηλίω (Βόλου) Σανατόριον του ιατρού κ. Γ. Καραμάνη». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», 23/8/1912, σελ. 4.
- «Το Προσωπικό του Σανατορίου Καραμάνη». Εφημ. «*ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*», 28/8/1932.
- «Το Σανατόριον Καραμάνη». Εφημ. «*ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου 12/8/1951 σελ. 3.
- «Το Σανατόριον Καραμάνη». Εφημ. «*ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ*» Βόλου.
- «Το Σανατόριον του Πηλίου (Βόλου)». Εφημ. «*ΤΕΓΕΑ*», 28/6/1914, σελ. 2.
- «Το Φθισιατρείον του Πηλίου». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» (Βόλος), 14/3/1911.
- ΧΡΗΣΤ. ΧΡ., «Δια το πρώτον Σανατόριον. Οι αγώνες του». Καθημερινή Ζωή. Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ*», 18/9/1940, σελ. 2.

B2. Εντυπα εποχής (1912-1939)

- ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Γ., «Το λαϊκόν σανατόριον του θεραπευτηρίου Σωτηρίας». *Τεχνικά Χρονικά*, 15/9/1932.

- ΖΑΚΕΡΩ ΜΑΡΚΟΥ (JACQUEROD MARC), *Πώς να φυλαγόμεθα από τη Φυματίωση*. Μετάφρ. Κωνστ. Μ. Μελά (Εκδότης Ιωάν. Βάρτσος, Εν Αθήναις 1925).
- ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Ανακοίνωσις «Στατιστική των εν τω Σανατορίω Πηλίου νοσηλευθέντων». Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912). Επανεκδοση μέρους των Πρακτικών.
- ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ - ΧΑΡΟΚΟΠΙΟΣ Δ., «Η έγκαιρος διάγνωσις της πνευμονικής φυματιώσεως δια της συνδεδυασμένης και επιμελούς εξετάσεως πτυέλων και κοπράνων». *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, Οκτώβριος 1928.
- ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ - ΧΑΡΟΚΟΠΙΟΣ Δ., «Συμβολή του Εργαστηρίου εις την διάγνωσιν, πρόγνωσιν και κλινικήν ίασιν της πνευμονικής φυματιώσεως». *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, Δεκέμβριος 1929.
- ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ., *Κληρονομικότης και Φυματίωσις*. Εν Αθήναις 1932 (Φθισιάτρου. Διδάκτορος Πανεπιστημίου Γενεύης. Διευθυντού Φθισιατρείου).
- ΚΑΤΣΙΓΡΑ-ΜΕΛΑ ANNA, «Τις η δράσις της γυναικός εις τον κατά της φυματιώσεως αγώνα;». Δ. Σαράτσης, *Πρακτικά του Β' Ελληνικού Συνεδρίου κατά της Φυματιώσεως*, Βόλος 1912.
- ΚΑΤΣΙΓΡΑ ANNA, *Ο ιατρός της οικογένειας* (Αθήναι 1933).
- ΚΟΥΜΟΥΛΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, *Νέα στοιχεία αφορώντα την μελλοντικήν πρόγνωσιν της πνευμονικής φυματιώσεως* (Θεσσαλονίκη 1939).
- ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΣ ΕΜ., «Κοινωνική και σχολική υγιεινή». Τόμος «Ελευθέρα σχολή Κοινωνικής Προνοίας». Υπουργείον Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως. *Ετήσιον δελτίον*, τόμ. Α', έτος Β', 1937-1938.
- ΜΠΟΜΠΟΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, *Η κλιματολογική επίδρασις του μέσου ορεινού ύψους επί της πνευμονικής φυματιώσεως* (Διδακτορική διατριβή, Αθήναι 1937).
- ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Π., «Ο Αγών κατά της φθίσεως» (Αθήνα 1927).
- ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ Β., «Η Φθίσις εν Ελλάδι» (Αθήνα 1901).
- ΡΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Π., «Η εν Ελλάδι εκ φθίσεως θνησιμότης κατά την εικοσιπενταετίαν 1890-1914». *Ιατρική Πρόοδος*, 1917, 22ος χρ., τεύχ. 5-6, σσ. 138-141.
- ΣΑΚΟΡΡΑΦΟΣ Μ., *Η πνευμονική φυματίασις*. (Αθήνα 1928).
- ΣΑΡΑΤΣΗΣ ΔΗΜ. (επιμ.), *Πρακτικά του Β' Ελληνικού Συνεδρίου κατά της Φυματιώσεως εν Βόλω (20-23 Μαΐου 1912)*, Τυπογραφείο της Εφημερίδος «Η Θεσσαλία», Βόλος 1912.

- ΣΒΟΡΩΝΟΥ ΕΛΕΝΗ, «Μικρασιατικών Ημερολόγιον 1918» (Εν Σάμω 1918, σελ. 128-130).
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ Δ., *Υπαίθρια σχολεία. Πρεβαντόρια – Τραχωματικά σχολεία* (Αθήναι 1948).
- ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, «Η Φυματίωσις ως Ιατρικόν πρόβλημα». Περ. *ΦΥΜΑΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ*, 4^{ον} έτος, Αθήναι, Ιούνιος 1938, σελ. 1-16.
- ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ Κ., «Ο αντιφυματικός αγών εν Ελλάδι μέχρι του τέλους του 1936». *Σωτηρία*, 1940, 1ος χρ., τεύχος 4, σελ. 431.
- ΧΑΤΖΗΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙΦ., «Το πρώτον Ελληνικόν σανατόριον». *Σωτηρία*, 1940, 1ος χρ., τεύχος 6, σελ. 610.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γ1. Σύγχρονα έργα

- ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Το Β' Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματίωσης», (Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912). Επανεκδοση μέρους των Πρακτικών, σελ. 5-8.
- ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ-ΡΕΛΕ ΔΗΜ.-ΜΑΡΣΕΛΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ, «Ιατρικές υπηρεσίες στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο. Γεωγραφική κατανομή σύμφωνα με μια αναλυτική καταγραφή του 1926». Περιοδικό «*ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ*», τ. 104, 9/2007, σελ. 10-17.
- BARNES D.S., *The Making of a Social Disease. Tuberculosis in Nineteenth-Century France*. University of California Press (Los Angeles 2000).
- ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ Λ.- ΦΡΑΓΚΙΔΗΣ Χ., «Το «Πανελλήνιον Ιατρικόν Συνέδριον» του 1901. Ιατρικά δρώμενα, υγειονομικά προβλήματα και κορυφαίοι ιατροί πριν από έναν αιώνα». *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2002, 19(6): σελ. 700-709.
- ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, *Η αντιμετώπιση της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα* (Διδακτορική Διατριβή, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2005).
- ΒΛΑΣΤΟΣ Φ. – ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ Α., *Οδηγός Μνήμης. 100 χρόνια Σωτηρίας, 1903-2003* (Αθήνα 2003).
- Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ – ΠΝΕΥΜΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, «*Το πρώτο ορεινό Σανατόριο*». Ένας αγώνας, πολλές ζωές. Επιμέλεια – κείμενα: ΚΙ Γουργουλιάνης, Αννίτα Κορδατζή-Πρασά (2013).
- ΓΑΛΑΝΗΣ Π., «Στατιστικές μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων». *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2009, 26(5): σελ. 699-711.

- ΓΑΛΑΝΗΣ Π., «Εφαρμογές της Στατιστικής στα Ερευνητικά Άρθρα». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 2013, 30(4): σελ. 491-498.
- WARRING F.C., «A brief history of tuberculosis». *Medicine* 45, 17 7 (Connecticut 1981).
- ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου* (Δημοτική Βιβλιοθήκη Ν. Ιωνίας, Εκδ. Ώρες 1996).
- ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, «Το πρώτο Σανατόριο στο Πήλιο και ο ιδρυτής του Γ. Καραμάνης». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 1992, 9: σελ. 168-170.
- ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΝΙΚΟΣ, *Άννα Σικελιανού. Ο έρωτας και το όνειρο. Η ζωή της σαν μυθιστόρημα* (Εκδ. Καστανιώτη 2012).
- ΔΑΡΔΑΒΕΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, «Η οργάνωση της Κεντρικής Διοίκησης για την υγειονομική πολιτική στην περίοδο του μεσοπολέμου». *Ιστορία της Ιατρικής, Ιατρικά Θέματα*, τεύχος 50, σελ. 49-55.
- ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Χ. και συν., «Τα Πεπραγμένα του Σανατορίου Πάρνηθας (Νοσοκομείο Γεωργίου Σταύρου και Γεωργίου Φουγκ) ως πηγή ιατρικής και δημογραφικής προσέγγισης της φυματίωσης κατά το Μεσοπόλεμο». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 2013, 30(4): σελ. 480-490.
- ΖΑΡΛΗ-ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ ΜΗΛΙΤΣΑ, «Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) και ο Βόλος». *Αρχαίο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών), τ. 18ος, 2010, σελ. 387-416.
- ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΕΜ., «Σισμανόγλειο». *Πρακτικά Πανελληνίου Ιατρικού Συμποσίου με θέμα «Φυματίωση. Παρελθόν - Παρόν – Μέλλον»*. Ελληνική Ένωση κατά της Φυματίωσης και των Νόσων του Αναπνευστικού Συστήματος. Αθήνα 5-6/2/1994, σελ. 89-92.
- ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, «Η φυματίωση στην Ελληνική επαρχία - Σανατόρια στην Αρκαδία». *Πρακτικά Πανελληνίου Ιατρικού Συμποσίου με θέμα «Φυματίωση. Παρελθόν - Παρόν – Μέλλον»*. Ελληνική Ένωση κατά της Φυματίωσης και των Νόσων του Αναπνευστικού Συστήματος. Αθήνα 5-6/2/1994, σελ. 80-88.
- ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, «Τα Σανατόρια της Αρκαδίας». *Πρακτικά 2ου Παμπελοποννησιακού Ιατρικού Συνεδρίου*. Καλαμάτα 25-28/10/1996, σελ. 31.
- ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Η εξέλιξη της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα* (Διδακτορική Διατριβή, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ, Αθήνα 2007).

- ΖΑΧΑΡΙΑΣ Κ. - ΜΠΟΥΖΑΛΑΣ Ι. - ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Α., «Το Σανατόριο της «Μάνας» στην Κορφοξυλιά Αρκαδίας». *Πρακτικά 4ου Παμπελοποννησιακού Ιατρικού Συνεδρίου*. Τρίπολη 20-22/10/2000, σελ. 107.
- ΖΑΧΑΡΙΑΣ Κ. - ΔΑΜΙΑΝΟΥ Γ., «Αντιφυματικός εμβολιασμός». Τόμος «*Φυματίωση*» της Ελληνικής Πνευμονολογικής Εταιρείας (Αθήνα 2004).
- «Η Φυματίωση στη Λογοτεχνία». Έκδοση της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού «*ΠΝΕΥΜΩΝ*» (Αθήνα 1997).
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Οι γιατροί απέναντι στο κοινωνικό ζήτημα. Ο αντιφυματικός αγώνας στις αρχές του 20ού αι. (1901-1926)». Περιοδικό «*Μνήμων*», τ. 24, 2002, σελ. 145-178.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις της φιλανθρωπίας. Από τον κοινωνικό έλεγχο στην αμοιβαιότητα». Περιοδικό «*Μνήμων*», τ. 25, 2003, σελ. 171-184.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «Υποσιτισμός και Φυματίωση στον Μεσοπόλεμο. Υγιεινή-Διατροφή και Οργάνωση Μαθητικών Συσσιτίων (1928-1932)». Περιοδικό «*Μνήμων*», τ. 30, 2009, σελ. 233-261.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ, «*Υγιεινής Παραγέματα*». *Ιατρική επίβλεψη και κοινωνική πρόνοια για το παιδί τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα* (Αθήνα 2010).
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Το κίνημα της υπαίθριας αγωγής τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Κοινωνική αντίληψη και ιατροκοινωνικές αναζητήσεις». «*Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*», τ. 2, 2003, σελ. 55-78.
- THEODOROU V, KARAKATSANI D., «Health Policy in interwar Greece: the Intervention by the League of Nations Health Organisation». *Dynamis*, 28, (2008), 53-75.
- ΚΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακος Αθηνών «Η ΣΩΤΗΡΙΑ*». Ιστορική Μελέτη (Διδακτορική Διατριβή Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ, Αθήνα 1984).
- ΚΟΡΑΣΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, Προς μια προοπτική σύνθεσης του «φυσικού» και του «κοινωνικού» στο χώρο της ιστορίας της ιατρικής, της υγείας και της αρρώστιας. ΗΜΕΡΙΔΑ «*Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*», 30/9/2011, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2013, σελ. 180-192.

- ΚΟΥΤΡΟΥΛΙΑ ΕΛ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΤ. - ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ., «Η Ιστορία των Αντιφυματικών Ιδρυμάτων και Ιατρείων στην Πελοπόννησο». Περιοδικό «*Αχαϊκή Ιατρική*», Τόμος 32, τ. 2, 10/2013, σελ. 141-156.
- ΚΡΙΑΡΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, *Πραγματώσεις και όνειρα. Σταθμοί μιας πορείας* (Εκδ. Ιανός 2001).
- ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Η Ιστορία της Φυματίωσης (από την Προϊστορική Περίοδο ως την ανακάλυψη του βάκιλλου του KOCH)*. (Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1983).
- ΜΑΝ ΤΟΜΑΣ, «*Το μαγικό βουνό*». (Μετάφρ. Εκδ. «Εξάντας», Αθήνα 1995).
- MILLER T., *Η γέννησις του νοσοκομείου στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία*. Μετάφραση Ν. Κελέρμενου. (Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα 1998).
- MORCE D., «Tuberculosis». *Disease in Antiquity*. 249, 271 (1967).
- ΜΟΣΧΟΥ Κ., *Το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» και ο ιδρυτής του, Γιατρός Γ. Καραμάνης*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2002-3 (Ακαδ. Πτυχ. Εργασία).
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, «Ο Γεώργιος Καραμάνης και το Σανατόριο Πηλίου». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. 6ος, 1983, σελ. 7-32.
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, *Τρεις Πηλιορείτες Πρωτοπόροι* (Εκδ. Ώρες, Βόλος 1993).
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΗΣ, *Ο Γεώργιος Καραμάνης και το Σανατόριο Πηλίου* (Δήμος Αγριάς 1999).
- ΜΠΑΛΩΜΕΝΟΣ ΚΩΝ., *Το Ορεινόν Αντιφυματικόν Αναρρωτήριο Αντινίτσης* (Εκδ. «Λαμιακός Τύπος», Λαμία 2007).
- ΜΠΟΥΖΙΑ Κ. ΑΘ. – ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΛΕΤΡΑ Ε., «Η φυματίωση σε ελληνικά περιοδικά της περιόδου 1854-1901». Περιοδικό «*ΠΝΕΥΜΩΝ*», τεύχος 4, τόμος 19^{ος}, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2006, σελ. 349-356.
- ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ ΠΙΝΔΑΡΟΣ, «*Ο Τροφοδότης*» (2η εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1957).
- ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Οι Τοιχογραφίες του Παρεκκλησίου της Ζωοδόχου Πηγής στο Σανατόριο του Πηλίου. Πρώτη προσέγγιση στο έργο του ζωγράφου Απόστολου Φιλίππου.» «*Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης*», Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 26-27/11/2010, *Πρακτικά*, σελ. 743-768 (Αθήνα 2012).
- ΝΤΑΛΙΑΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *1948-1949 Το Σανατόριο Εξορίστων Ικαρίας* (Εκδ. «έλλα» Λάρισα 1999).
- DANIEL THOMAS, *Captain of Death: The Story of Tuberculosis* (Rochester 1997).

- DANIEL THOMAS, *Pioneers of Medicine and their impact on Tuberculosis*. University of Rochester Press (N.Y. 2000).
- DE ROMILLY JACQUELINE, «*Βάστα καρδιά μου*» (Εκδόσεις Το Άστυ, Αθήνα 1997).
- DORMANDY TH., *The white death. A History of Tuberculosis* (London 1999).
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. Α., *Απ' τη ζωή του Νοσοκομείου Βόλου και την υγεία στην Μαγνησία* (Βόλος 2003).
- ΠΡΑΣΣΑ ΑΝΙΤΤΑ, *Οι «Φιλότεχνοι Βόλου»* (Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας, Βόλος 2004).
- ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Από την Αντίνιτσα στο Σανατόριο Λαμίας* (Λαμία 2000).
- ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Ανάλεκτα μικρών αγίων της κοινωνίας της φθίσης. Η φυματίωση στη Φθιώτιδα τον 20ό αι.* (Fylatos Publishing 2015).
- ΡΟΖΟΣ Β., *Η φυματίωσις παρ' Ιπποκράτει και Γαληνώ* (Αθήναι 1973).
- ΣΑΒΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Μαρία Αμαριώτου! Ίσως η μοναδική! Οικουμενικόν Πατριαρχείον - Ιερά Μητρόπολις Πέτρας και Χερρονήσου». Επιστημονική Επετηρίδα, τόμος Β', 2011, σελ. 717-740.
- ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ Ν., «Σισμανόγλειο». Πρακτικά Πανελληνίου Ιατρικού Συμποσίου με θέμα «Φυματίωση. Παρελθόν - Παρόν - Μέλλον". Ελληνική Ένωση κατά της Φυματίωσης και των Νόσων του Αναπνευστικού Συστήματος. Αθήνα 5-6/2/1994, σελ. 93-95.
- ΣΑΠΟΥΝΑΚΗ-ΔΡΑΚΑΚΗ ΛΥΔΙΑ, *Σισμανόγλειο νοσοκομείο, 1936-2006* (Αθήνα 2006).
- ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ ΑΡΗΣ, Αισθητικός λόγος και οικονομία των αισθήσεων και των παθών στο 18^ο αι. Η ιστορία της ιατρικής και η γένεση της ιστορίας της τέχνης. ΗΜΕΡΙΔΑ «*Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*», 30/9/2011, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2013, σελ. 48-88.
- ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, *Γράμματα στην Άννα* (Εκδ. Ίκαρος, α' έκδ. 1980, β' έκδ. 1981).
- ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ANNA, *Η ζωή μου με τον Άγγελο* (Εκδ. Εστία 1985, β' έκδ.).
- ΣΟΛΩΜΟΥ – ΞΑΝΘΑΚΗ ΒΑΣΑ, *Ο Θησαυρός* (Εκδ. Δόμος 2014).
- ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, *Άννα Μελά-Παπαδοπούλου. Εκεί που δεν πεθαίνουν οι άνθρωποι* (Εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2007).

- ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Τα Σανατόρια και το Κοινωνικό Ζήτημα της Φυματίωσης στην Αθήνα, 1890-1940* (Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 2015).
- ΣΤΟΥΡΝΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Η «Σωτηρία». Τόπος Μαρτυρίου των Φθισικών (1936)*. Πρόλογος – Επιμέλεια, Γιώργος Σταυράκης (Αθήνα Ιούνιος 2010). Σύλλογος Φίλων Περιθαλπομένων Νοσοκομείου «Η Σωτηρία».
- ΤΑΧΤΣΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Το Τρίτο Στεφάνι* (Αθήνα 1962, Εκδ. «Ερμής» 1970).
- «*Το Μαγικό Βουνό του γιατρού Καραμάνη*». Συλλογική εργασία, Λάρισα 1995, εκδόσεις «έλλα» (εκτός κυκλοφορίας).
- ΤΡΟΥΜΠΕΤΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, Θεωρητικές προσεγγίσεις και προκλήσεις στην κοινωνική ιστορία της ιατρικής. ΗΜΕΡΙΔΑ «*Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας. Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*», 30/9/2011, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2013, σελ. 16-47.
- ΤΡΥΦΕΡΟΥΛΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, *Γεώργιος Χρίστου Κασιόγρας, αμπατζής – καραμπατζής εκ Φιλιππουπόλεως και ο Λαρισαίος εγγονός του Γεώργιος Ιωάννου Κασιόγρας, διακεκριμένος Χειρουργός Ιατρός και ένθερμος συλλέκτης έργων τέχνης*. Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ.Ι. Κασιόγρας (Εκδ. «έλλα» 1997).
- ΤΣΙΑΜΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ-ΜΑΝΔΥΛΑ ΚΟΥΣΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΑΝΩΓΙΑΤΗΣ ΡΕΛΕ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, «*Ιατρικές και κοινωνικές αντιλήψεις περί φυματίωσης την εποχή του Μεσοπολέμου*». Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «*Ιστορική Δημογραφία*», Τμήμα Ιστορίας – Ιόνιο Πανεπιστήμιο. ΙΑΤΡΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΒΔ ΕΛΛΑΔΟΣ 2014, Τόμος 10, τ. 1, σελ. 56-60.
- ΤΣΙΓΚΡΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Πορταριά. Από τη Μεσαιωνική Άνω Δρυανούβαινα στον Καποδιστριακό Δήμο Πορταριάς* (Εκδ. Δήμου Πορταριάς με Ευγ. Χορηγία ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ, Μάιος 2006).
- ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., *Οι Υγειονομικοί της Μαγνησίας στον Πόλεμο και την Κατοχή* (Εκδοση Ιατρικού Συλλόγου Μαγνησίας, Βόλος 2003).
- ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΛΕΝΗ – ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ, Π. Α. *Σακελλάριος, αρχιτέκτων* (Εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2006).
- ΦΙΛΟΙ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ, «*Το Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου*» (Βόλος 2007).

- ΦΡΑΓΚΟΥ-ΚΙΚΙΛΙΑ ΡΙΤΣΑ, «Η παρουσία του Άγγελου Σικελιανού στο βολιώτικο περιοδικό Φιλότεχνος». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. 7, 1985, σελ. 157-190.
- ΦΡΕΖΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, *Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου* (Βόλος 1994).
- ΦΡΕΖΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, *Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου* (Βόλος 2002, Β' έκδοση).
- ΧΑΡΙΣΗ ΑΝΤΩΝΙΑ, *Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών (1937-1940)* (Εκδ. Επίκεντρο 2013).
- ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Τα Υπαίθρια Σχολεία και το Σπίτι των Παιδιών «Τα Χελιδόνια» στο Πήλιο». *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, (Περιοδική έκδοση Εταιρείας Θεσσαλικών Ερευνών) τ. 15^{ος}, 2006, σελ. 177-220.
- ΧΑΡΙΤΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – ΚΟΝΤΟΜΗΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Τα Υπαίθρια Σχολεία και το σπίτι των παιδιών στο Πήλιο. «Τα Χελιδόνια» Πρεβαντόριο στο Πήλιο* (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2007).
- SANATORIO PROJECT (Κατάλογος Έκθεσης Sanatorio Project, Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών 2012).

Γ2. Κείμενα από το Διαδίκτυο

- ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ-ΖΑΡΚΑΔΑ ΣΑΠΦΩ, «Θεραπευτήριο Ελπίς». Το Χρονικό της ίδρυσης και της κατασκευής του. Διαθέσιμο από το http://www.ilak.org/docs/proceedings_c/volume_1/13.pdf
- Αμαριώτου Μαρία. Διαθέσιμο από το <http://www.edc.uoc.gr/~didgram/amariotou.htm>
- Αρχείο της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου Βόλου. Για Γ. Κοντοστάνο. Διαθέσιμο από το <http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/node/4975>
- Ασβεστοχώρι Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο από το <http://asvestochori.blogspot.gr> (ανακτήθηκε στις 3/7/2010).
- Γ.Α.Κ. – ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ. Διαθέσιμο από το <http://www.gak.gr/>
- «Βολιώτες της προσφοράς στη διάρκεια του πολέμου». Διαθέσιμο από το <http://www.taxydromos.gr/article.php?id=95928&cat=1> (ανακτήθηκε στις 29/10/2013).
- ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, Το απόκοσμο ερείπιο της Πάρνηθας. Διαθέσιμο από το <http://www.ough.gr/index.php?mod=articles&op=view&id=1138>.
- Γ.Α.Κ. – ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ. Διαθέσιμο από το <http://www.gak.gr/>

- «Δεσποτόπουλος Ιωάννης». Διαθέσιμο από το <http://www.benaki.gr/index.asp?id=1020401&lang=gr>
- ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΡΑΦΑΗΛ, Ασθένειες φαντάσματα του παρελθόντος... 27/4/2012. Διαθέσιμο από το <http://www.hellasontheweb.org>
- ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΑ ΔΕΛΤΑΡΙΑ του 1912 ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΗ. Διαθέσιμο από το <https://volosmagnisia.wordpress.com/page/7>
- ΖΑΝΝΟΥ ΑΛΕΞ, Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος στην Ελλάδα. 1940-1944. Αναμνήσεις. Δημοσίευτο. Διαθέσιμο από το <http://www.snhell.gr/testimonies/writer.asp?id=144>
- «Η Ιστορία της Φυματίωσης». Διαθέσιμο από το <http://www.tbcenter.gr/η-ιστορία-της-φυματίωσης>
- ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ-ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΛΙΛΑ, «Παναής Μανουηλίδης. Μοντερνισμός χωρίς ρητορεία.» Διαθέσιμο από το http://www.academia.edu/Παναής_Μανουηλίδης_Μοντερνισμός_χωρίς_ρητορεία.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Η εφαρμογή των αρχών της Νέας Αγωγής στο κίνημα των Υπαίθριων Σχολείων στην Ευρώπη τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Μια συγκριτική προσέγγιση.» Διαθέσιμο από το <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/karakatsa ni.htm>
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΣΩ – ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ, «Υγιεινής παραγγέλματα: το ενδιαφέρον για την υγεία των μαθητών και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.» Διαθέσιμο από το <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/theodorou.htm> (ανακτήθηκε το 2003).
- ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Διαθέσιμο από το <http://www.greekencyclopedia.com/kavnvadias-alexandros-athina-1884-1971-p2497.html>
- ΚΑΒΟΥΛΑΚΗΣ Γ. ΜΙΧ., «Μαρία Αμαριώτου: Η φωτισμένη παιδαγωγός (1896-1997). Δέκα χρόνια από το θάνατό της.» Διαθέσιμο από το http://www.patris.gr/articles/116734?PHPSESSID=#.Uk72z9Lt_is (ανακτήθηκε στις 30/8/2007).
- ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗΣ ΜΑΡΚΟΣ, «Το σπίτι του Γιώργου Σεφέρη». Διαθέσιμο από το www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=535206

- «Καρέλ Αλέξης». Διαθέσιμο από το <http://historymed.blogspot.gr/2009/10/alexis-carrel.html>
- «Καρέλ Αλέξης». Διαθέσιμο από το <http://el.wikipedia.org/wiki/Αλεξίς-Καρέλ> (ανακτήθηκε στις 11/7/2013).
- «Κατσίγρα Άννα». Διαθέσιμο από το http://www.ygeiaonline.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=27579:katsigra_anna (ανακτήθηκε στις 28/2/2012).
- ΚΔΘ Δείκτης. από το http://www.pneumonologia.gr/articlefiles/KOSMAS2_2008_11_26.pdf
- «Κριεζής Ανδρέας – Αρχιτέκτων.» Διαθέσιμο από το [el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Κριεζής_\(αρχιτέκτονας\)](http://el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Κριεζής_(αρχιτέκτονας)) (ανακτήθηκε την 1/5/2013).
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Η ιστορία των Στρατιωτικών Νοσοκομείων στη Νεότερη Ελλάδα* (Διδακτορική Διατριβή, Ιατρική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2009). Διαθέσιμο από το http://invenio.lib.auth.gr/record/113684/files/Konstantinou_George.pdf?version=1
- Λήμμα «Πρεβαντόριο». Διαθέσιμο από το <http://www.lexigram.gr/lex/eni/πρεβαντόριο>.
- Λήμμα «Πρεβαντόριο». Κερκυραϊκό Λεξικό. Διαθέσιμο από το http://kerkiraikolexiko.blogspot.gr/2008/07/blog-post_5870.html (ανακτήθηκε στις 2/7/2008).
- ΛΟΥΠΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑ, «Ξεχασμένα Σανατόρια. Όταν η Ιστορία σαπίζει...». Διαθέσιμο από το <http://www.palmografos.com/permalink/10800.html> (ανακτήθηκε στις 30/7/2011).
- ΜΑΡΚΑΚΗΣ Ε. ΝΙΚ., «Μαρία Αμαριώτου-Σοφία Μαυροειδή (Οι πνευματικές ιέρειες της Φουρνής) Βιβλιοκριτική Γεωργίου Πρατσίνη». Διαθέσιμο από το http://www.patris.gr/articles/64289?PHPSESSID=#.Uk73E9Lt_is (ανακτήθηκε στις 7/7/2005).
- «ΜΕΛΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ANNA», Διαθέσιμο από το <https://el.wikipedia.org/wiki/Άννα-Μελά-Παπαδοπούλου>
- ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Ισραηλίτες και το Σανατόριο*. Βόλος 2011. Διαθέσιμο από το <http://sanatorio-archives.blogspot.gr>
- ΜΠΕΛΛΑ ΜΑΡΙΑΝΘΗ, *Ιστορικά σχολεία των Πατησίων*. Διαθέσιμο από το http://criticeduc.blogspot.gr/2013/02/blog-post_6954.html (ανακτήθηκε στις 9/2/2013).

- «ΟΥΡΑΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ». Διαθέσιμο από το <http://arcadia.ceid.upatras.gr/arkadia/culture/personalities/ouranis.htm>
- «ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ». Διαθέσιμο από το <http://www.gpapanikolaou.gr>
- «ΠΑΡΝΗΘΑ». Διαθέσιμο από το <http://el.wikipedia.org/wiki/Πάρνηθα> (ανακτήθηκε στις 9/12/2013).
- «ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ». Διαθέσιμο από το https://el.wikipedia.org/wiki/Βασίλειος_Πατρίκιος.
- «ΠΥΡΓΙΑΛΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ». Διαθέσιμο από το http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/sites/all/icaatom_130/index.php/iev4b;isaar
- ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Ιστορία της φυματίωσης*. Διαθέσιμο από το <http://alexandros-remoundos.blogspot.gr/> (ανακτήθηκε στις 19/10/2008).
- ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, «Το ‘χτικιό’ είναι εδώ». Διαθέσιμο από το <http://alexandros-remoundos.blogspot.com/>, 04/07/2010 13.
- «ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ και Φυματίωση». Διαθέσιμο από το <http://www.pame.gr/prosopa/poietes/giannis-ritsos.html>
- «ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΤΕΥ ΠΟΛΥΞΕΝΗ». Διαθέσιμο από το <http://xorosxoros.gr/index.php>
- «Σακελλάριος Περικλής». Διαθέσιμο από το http://el.wikipedia.org/wiki/Περικλής_Σακελλάριος (ανακτήθηκε στις 27/5/2012).
- «Σικιαρίδης Βασίλειος». Διαθέσιμο από το http://www.livepedia.gr/index.php?title=Σικιαρίδης_Βασίλειος (ανακτήθηκε στις 23/5/2005).
- *Spinoza et Nous - Philosophie de l' affirmation Documents* (<http://www.spinozaetnous.org/document-print-24.html>, επίσκεψη 2/11/2014)
- ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, «Με την ψυχή φτερωμένη...». Ένα αντίο, που δεν ειπώθηκε ποτέ, στην Άννα Σικελιανού. Διαθέσιμο από το http://www.iatrikionline.gr/Respiratory_39/19.pdf
- «Τάγμα του Φοίνικος». Διαθέσιμο από το https://el.wikipedia.org/wiki/Τάγμα_του_Φοίνικος
- «Το Σανατόριο της Βυτίνας γνωστό ως “Σανατόριο της Ιθώμης”». Διαθέσιμο από το http://paysanias.blogspot.com/2010/11/blog-post_22.html#ixzz2tsi2Nm3t (ανακτήθηκε στις 22/11/2010)
- «Το 414 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ειδικών Νοσημάτων (Πεντέλης)». Διαθέσιμο από το <http://www.army.gr/structure/eg/dieuthinseis/DYG/Snen-414/istoria414.htm>

- ΤΣΙΛΙΠΗΡΑ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ, «Οι επιδημίες στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα και τρόποι αντιμετώπισής τους». Πτυχιακή Εργασία. Αλεξάνδρειο Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Νοσηλευτικής. Θεσσαλονίκη 2009. Διαθέσιμο από το <http://eureka.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/4950/Tsilipira-Tsimprou.pdf?sequence=1>
- «Υγεία & Πρόνοια στην προπολεμική Ελλάδα». Διαθέσιμο από το <http://ghorfanos-naturalishistoria.blogspot.gr/2012/05/183.html> (ανακτήθηκε στις 3/5/2012).
- <http://sanatorio-archives.blogspot.gr>

Δ. ΑΛΛΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

- «Άγγελος Σικελιανός. Η ζωή και το έργο του». Τόμος ΝΓ΄, «Έλληνες ποιητές», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 6/7/1997, σελ. 119-127.
- «ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ. Εργοβιογραφία – Ανθολογία - Απαγγελία». Εκδ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*» 2014.
- ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Το Β΄ Ελληνικό Συνέδριο «Κατά της Φυματιώσεως», Βόλος, 20-23 Μαΐου 1912. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 50-51.
- ΒΛΑΣΤΟΣ ΦΩΤΙΟΣ, «Φυματίωση και Βιομηχανική Επανάσταση». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 6-8.
- ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, «Σανατόρια της Ευρώπης». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 9-11.
- ΓΙΟΥΡΓΟΣ ΚΩΣΤΗΣ, Επιμέλεια Αφιερώματος «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 2.
- ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ – ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, «Σανατόρια στην επαρχία». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 21-23.
- ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ, Από την πόλη του Βόλου στο Σανατόριο του Πηλίου. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 42-49.
- «Γράμματα στην Άννα». Τόμος ΝΓ΄, «Έλληνες ποιητές», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 6/7/1997, σελ. 167-169.

- ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΙΧΑΛΗΣ, «Λούλα Γλέζου: ο αδελφός μου, Γιάννης Ρίτσος». Εφημ. «*ΤΟ ΒΗΜΑ*», Τρίτη 24/1/1978.
- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, «Παλαιά και επίμονη όσο και ο άνθρωπος». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 2-5.
- ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ ΜΑΡΩ, «Πανεπιστήμια και Σχολεία. Το Πολυτεχνείο, η Εμπορική και τα σημαντικότερα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια της Πατησίων». Αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 28/3/1999, σελ. 146-154.
- ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ ΜΑΡΩ, Το κτιριακό συγκρότημα της «Σωτηρίας». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 18-20.
- ΚΙΟΥΣΗΣ ΝΤΙΝΟΣ, «Βόλτα στην Αλωνίσταινα». Εφημ. «*ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 5/9/2009.
- ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο Βόλου. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 28-33.
- ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι. – ΤΣΙΑΜΗΣ Κ., «Ο Ρ. Κωχ και οι ερυθροί βάκιλλοι». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 12-13.
- ΓΡΗΓΟΡΗ ΜΥΡΣΙΝΗ, «Ένας Άγιος... στο βουνό των Κενταύρων». Εφημ. «*Υπαιθρος Χώρα*», 18/3/2016.
- ΠΑΓΚΑΛΟΥ-ΖΕΡΒΟΥ ΘΕΩΝΗ, «ΜΑΡΙΑ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ. Η συμβουλάτορας». Περιοδικό «*ΕΙΚΟΝΕΣ*», τ. 76, 16/4/1986, σελ. 38-43.
- ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Γεώργ. Καραμάνης: Η ζωή και το έργο του». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» Βόλου, Πέμπτη 6/5/1970, σελ. 5.
- ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Γεώργ. Καραμάνης: Η ζωή και το έργο του». Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» Βόλου, Πέμπτη 7/5/1970.
- ΡΑΣΙΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ – ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, «Η Σοφία Σλήμαν και το όραμα της Σωτηρίας». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 14-17.
- ΡΗΓΑΤΟΣ ΓΕΡ., «Η λογοτεχνία της φυματίωσης». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 24-26.

- ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Ένας αντιδογματικός μοντέρνος αρχιτέκτονας». Μια πυκνή μονογραφία για τον Περικλή Σακελλάριο και τα αστικά μεταπολεμικά του κτίρια. Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 22/10/2006.
- ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Εφημ. «*ΤΑ ΝΕΑ*», 13/9/1976.
- ΣΙΑΦΚΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, Η «Σωτηρία» της ψυχής. Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*», Ένθετο «Επτά», 18/7/2010.
- ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, Η γυναίκα της Ζάκυθος (1825-6). Σειρά ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΙΗΤΕΣ, Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*» (2014).
- ΣΤΑΜΑΤΗ ΛΑΜΠΡΙΝΗ, Η «Ξένη» που έσπερνε το θάνατο. Εφημ. «*ΤΑ ΝΕΑ*», Αθήνα 29/1/2000.
- «Τα σανατόρια μέσα στα ελατοδάση». Εφημ. «*Τα ΝΕΑ*», Αθήνα 28/03/2008.
- ΤΖΑΝΑΒΑΡΑ ΧΑΡΑ, «Η αρχιτεκτονική να συμπληρώνει τη φύση». Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*», 24/10/2006.
- «Το Σανατόριο Καραμάνη στα Χάνια Πηλίου». Πρώτο στην Ελλάδα από το 1909. Ξεχωριστή φυσιογνωμία ο ιδρυτής του. Εφημ. «*Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ*», Κυριακή 12/3/1995, αρ. φύλ. 29564, σελ. 11.
- ΤΟΥΜΠΗΣ Μ., «Η επανεμφάνιση ενός εφιάλτη». Αφιέρωμα «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ», ένθετο «Επτά Ημέρες», Εφημ. «*Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*», 24/11/2002, σελ. 30-32.
- ΤΣΑΤΣΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, «Με τον Άγγελο Σικελιανό». Περιοδικό «*Ευθύνη*», τ. 229, 1991, σ. 1-2.
- ΤΣΙΛΙΒΙΔΗΣ ΔΗΜ., Οι Ιδιωτικές Κλινικές Βόλου. Περιοδικό «*Εν Βόλω*», τ. 21, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, σελ. 34-41.
- ΦΟΥΝΤΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ, «Η γνωστή-άγνωστη ιστορία του σανατορίου Πηλίου. Ένα βιβλίο και μια έκθεση με ντοκουμέντα». Περιοδικό «*ΘΕΣΣΑΛΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ*», Εφημ. «*ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*», Λάρισα, τ. 319, 7/2013, σελ. 74-77.

Ε. ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ - ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

- «Η Άννα Σικελιανού θυμάται... Η ιστορία του Σανατορίου και του Πρεβαντορίου στο Πήλιο». Συνέντευξη της Άννας Σικελιανού σε ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Κων/νο Γουργουλιάνη, Νικηφόρο Αγγελόπουλο, Γραμματή Μακέλη, Ηρακλή Καραγιάννη). Αθήνα, Απρίλιος 1994.
- ΤΖΑΝΝΕΤΟΥ-ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑ (ημ. γεν. 1945)
- ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ (1939-2014)
- ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΜΕΝΤΑ-ΤΖΑΦΟΥ (ημ. γεν. 1924)

- ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΒΑΛΙΑΝΤΖΑΣ (20/10/1926-1/2015)
- ΤΖΟΡΒΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ημ. γεν. 1934)
- ΖΟΥΖΑΚΙΔΗΣ ΘΗΡΕΜΑΧΟΣ (1899-13/1/1961) ..... σελ. 244
- ΙΕΡΕΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ (1897-1986) ..... σελ. 247

ΣΤ. Φ.Ε.Κ.

- Νομοθετικό Διάταγμα. Περί συστάσεως Υπουργείου Περιθάλψεως. Αθήνα: Φ.Ε.Κ. 112/14-6-1917
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Εν Αθήναις τη 17^η Μαΐου του 1923, Αρ. Φύλλου 92, Αριθ. 14.480, σ. 597-604, ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ Ανωνύμου Εταιρείας «Σανατόρια Πηλίου Ανώνυμος Εταιρεία»
- Νομοθετικό Διάταγμα 25/1928, Περί συστάσεως Υφυπουργείου Υγιεινής, Αθήνα: Φ.Ε.Κ. 174/25-8-1928
- Κανονισμός «Περί ιδρύσεως Υπαιθρίου δημοτικού σχολείου της Ελληνικής Αντιφθισικής Εταιρείας εν Αθήναις», Φ.Ε.Κ. 123, 14/4/1932, τ. Α
- Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθ. 1502 «Περί ρυθμίσεως των αποδοχών των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων, πολιτικών και στρατιωτικών», Φ.Ε.Κ. 215, 28/9/1950, τ. Α

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

- ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ (Γ.Α.Κ.) ΝΟΜΟΥ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
- ΔΗ.Κ.Ι. ΒΟΛΟΥ
- ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΗ
- ΝΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ
- ΠΑΝΑΓΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο γιατρός Γεώργιος Καραμάνης (1873-1964) ίδρυσε στις αρχές του 20ού αιώνα το πρώτο ορεινό και ιδιωτικό Σανατόριο στην Ελλάδα σε υψόμετρο 1.200 μ. στα Χάνια του Πηλίου, κοντά στη γενέτειρά του, Δράκεια. Εργάστηκε και παρέμεινε εκεί, προσφέροντας τις υπηρεσίες του μέχρι το θάνατό του, αποτελώντας μια μοναδική περίπτωση επιστήμονα και ανθρώπου που αφιέρωσε τη ζωή του στη θεραπεία των ασθενών του. Τις πολύτιμες πληροφορίες μελετών για το Σανατόριο και το Πρεβαντόριο για παιδιά, που ιδρύθηκε μεταγενέστερα, συμπληρώνουν τα σωζόμενα αρχειακά τεκμήρια του Σανατορίου, που αποτελούνται στην πλειοψηφία τους από Ημερολόγια Ασθενών, Βιβλία ταμείων, Επιστολές κ.ά. Από τις καταγραφές τους, είμαστε σε θέση σήμερα να γνωρίζουμε τη «φιλοσοφία» του Σανατορίου, τη διαχείριση των οικονομικών του, τις παροχές του, τους κανόνες λειτουργίας του. Όσον αφορά τους φυματικούς ασθενείς, η στατιστική μελέτη των στοιχείων μας πληροφορεί για το ποσοστό ανδρών-γυναικών, τις ηλικίες, την καταγωγή και τα επαγγέλματα (όπου αναφέρονται), καθώς και το χρόνο νοσηλείας τους. Παράλληλα, εξετάζονται οι άνθρωποι που στελέχωσαν και εργάστηκαν στο Σανατόριο, οι ειδικότητές τους και ο χρόνος απασχόλησής τους εκεί. Τα στοιχεία που προέκυψαν από τα αρχειακά τεκμήρια αποτέλεσαν με τη σειρά τους, τη βάση δημιουργίας Ιστοσελίδας στο διαδίκτυο, για σχετική αναζήτηση.

SUMMARY

Doctor George Karamanis (1873-1964) founded, in the early 20th century, the first mountain, private Sanatorium in Greece at an altitude of 1,200 m. in Hania Pelion, near his hometown Drakeia. He worked and lived there, offering his services up until his death, being a unique case of a scientist and man who devoted his life to the treatment of his patients. Valuable information of studies related to the Sanatorium and Preventorium for children, which was subsequently founded, complement the preserved archival documents of the Sanatorium, consisting mostly of Patient Diaries, Social security Logs, Letters, etc. From their records, we are now in a position to know the "philosophy" of the Sanatorium, its financial management, the facilities, the

operating rules. As for tuberculous patients, a statistical study of the data informs us about the gender rate, ages, origins and professions (where indicated) and the length of their hospitalization. At the same time, the people who staffed and worked in the Sanatorium, their specialties and their employment time there are considered. The data obtained from the archival documents formed the basis for creating an Internet site, for relevant search.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΙΑΤΡΟΙ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΙΑΤΡΟΙ

A/A	<u>Όνόματα</u>	<u>Φύλο</u>	<u>Ηλικία</u>	<u>Καταγωγή</u>	<u>Ημ. Αναφοράς</u>	<u>Επάγγ./Ειδικ.</u>	<u>Αρχείο</u>	<u>Τεκμήριο</u>	<u>Αμοιβή</u>
1	Αμαραντίδης Φιλάρετος	A		;	1956-1960	Ιατρός	Εφημ.	No 3 & 31	4.700 μισθός
2	Αποστολίδης Χρ.	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	φ.Ζάμπ., φ5r	;
3	Βλαχόπουλος Λ.	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 41	;
4	Ζάμπαλος Ανδρέας	A		;	;	Ιατρός	Εφημ.	May-63	;
5	Θεοδορίδης Θ.	A		;	10/1935, 7-9/1952	Βοηθ. Φαρμακ.	Γ.Α.Κ.	No 36 & 42	1.200 μισθός
6	Θωμόπουλος ...	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 41	;
7	Καραμάνης Γεώργιος	A		Δράκεια	5/2/1909	Ιατρός-Ιδιοκτ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	;
8	Κιτιλής Γ.	A		;	1/14/1941	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 38	;
9	Κοσμάς ...	A		;	6/25/1940	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 38	;
10	Κούμουλος Κων/νος	A		Βόλος	2/1936, 1951-52	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 36, 38, 42	3.000 μισθός
11	Μάγγος Σπυρίδων	A		;	;	Ιατρός	Εφημ.	May-63	;
12	Μαργάρης Νικόλαος	A		;	15/4/55-31/12/55	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 36 & 41	9.000 μισθός
13	Μπότας Εμμανουήλ	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 41	;
14	Ορφανός ...	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 41	;
15	Πιζάλ Ανάργυρος	A		;	;	Ιατρός	Εφημ.	May-63	;
16	Πιτσιώρης Γ.	A		;	;	Ιατρός	Εφημ.	May-63	;
17	Πυργιαλής Απ.	A		;	.../12/1956	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 23 & 38	;
18	Ροντόπουλος Πέτρος	A		Αθήνα	1/1/1910-28/1/1910	Ιατρός	Αρχείο	N. Τσακνή	;
19	Σαμαράς	A		;	7/1/1956	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 19	326 μισθός
20	Σκούρας Ευάγγελος	A		;	10/20/1939	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 38	;
21	Στρατηγόπουλος Παναγιώτ.	A		;	;	Φυματιολόγος	Εφημ.	May-63	;
22	Τσινίκας Τάκης	A		;	10/14/1935	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 36 & φ.9r	3.000 μισθός
23	Χαροκόπος Δημήτριος	A		;	1/1/1929	Φυματιολόγος	Εφημ.	May-63	;
24	Χατζηγηγορίου Απόστολος	A		;	5/15/1955	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 3	;
25	Χατζηεμμανουήλ Ιωάννης	A		;	;	Ιατρός	Εφημ.	May-63	6.100 μισθός
26	Χρύσανθος ...	A		;	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 41	;
27	Ιατρός Πρεβαντορίου (;)	A		;	9/24/1938	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 37	;

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

A/A	Όνόματα	Φύλο	Ηλικία	Καταγωγή	Ημ. Αναφ.	Ημ. Αναγ./Αναφ.	Επάγγελμα	Αρχείο	Τεκμήριο	Αναφ. Αμοιβής
1	Αγγέλης ή Αγγελής	Α		;	1/18/1921	;	Λαντζιέρης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
2	Αγραφιώτου Νίκη	Γ		;	10/15/1951	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
3	Αδαμάκος Απόστολος	Α		;	10/11/1953	7/26/1954	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 36	;
4	Αθανασίου Ελένη	Γ		;	8/27/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	500 μισθός
5	Αθανασίου Νικόλαος	Α		;	.../5/1956	9/11/1957	;	Γ.Α.Κ.	No 16,19,23, 36	1.037 μισθός
6	Ακάεστου Άννα	Γ		;	9/7/1951	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	500.000 μισθός
7	Αλεξανδροπούλου Α.	Γ		;	11/16/1956	5/7/1957	;	Γ.Α.Κ.	No 23 & 36	281 μισθός
8	Αμαραντίδης	Α		;	.../5/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 27	4.700 μισθός
9	Αμαριώτου Μαρία	Γ		;	7/3/1941	;	Παιδαγωγός	Γ.Α.Κ.	No 37	500 μισθός πιστωθ.
10	Αναστασίου Αμαλία	Γ		;	10/26/1957	11/16/1958	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 32 & 36	608 μισθός
11	Ανδρέου Νίκος	Α		;	9/7/1958	;	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 36	;
12	Ανδριανάκο(η)ς Γεώργιος	Α		;	5/1/1952	;	Λαντζ. Ασθ.	Γ.Α.Κ.	φ. 15r-v	400.000 μισθός
13	Αντωνάκη Ιφιγένεια	Γ		;	1/31/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	600 μισθός
14	Αντωνιάδου	Γ		Ξάνθη	10/11/1952	10/11/1952	;	Γ.Α.Κ.	No 36	;
15	Αντωνιάδου Κατίνα	Γ		;	3/28/1961	;	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	;
16	Αντωνίου Κατίνα	Γ		;	11/11/1952	4/15/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
17	Αποστόλου Σπύρος	Α		;	10/8/1936	;	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 36	60 μισθός
18	Αρβανιτάκη Βασιλική	Γ		;	4/11/1953	4/18/1953	;	Γ.Α.Κ.	No 36	;
19	Αργυρίου Παν.	Α		;	6/2/1946	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	24.000, 3 ημ. καθ.
20	Αρταβάνη Μαρία	Γ		;	1/1/1910	;	;	Αρχείο	N. Τσακνή	;
21	Βάγια Νίκη	Γ		;	9/11/1953	9/16/1953	;	Γ.Α.Κ.	No 36	;
22	Βαϊτσάρα Κρυστ.	Α		;	8/21/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	50.000 μισθός
23	Βαϊτσης Αθανάσιος	Α		;	7/14/1952	Dec-55	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 11 & 36	300.000 μισθός
24	Βαλασά Κατίνα	Γ		;	6/19/1939	;	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
25	Βαλασσή Μαρία	Γ		;	1962	;	Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 2	500 μισθός
26	Βαμβάκου Αθηνά	Γ		;	7/6/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	400 μισθός
27	Βαμβακού Ελένη	Γ		;	;	;	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
28	Βασιλειάδου Κατίνα (Αικατ.)	Γ		;	3/23/1956	4/26/1956	;	Γ.Α.Κ.	No 16 & 36	165-530 μισθός
29	Βασιλειάδου Μαρία	Γ		;	10/30/1954	11/22/1954	Λαντζιέρα Κουζ.	Γ.Α.Κ.	No 36	;
30	Βασιλείου Ιω. Ελευθερία	Γ		;	10/30/1954	11/1/1957	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 11,23,32,36	268 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

31	Βασιλείου Μαρία	Γ			2/22/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	10.000 μισθός
32	Βαφειάδου Νίνα	Γ			8/4/1956	8/9/1956	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
33	Βαφειάδου Σταυρούλα	Γ			5/27/1954	6/16/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
34	Βελανόπουλος Αλ.	Α			2/10/1936		Λαντζιέρης	Γ.Α.Κ.	No 36	200 μισθός
35	Βελανοπούλου Αθανασία	Γ			11/28/1939		Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 38	200 μισθός
36	Βελιμέζης Κ.	Α				4/1/1920	Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
37	Βεργούλιας Νικόλαος	Α			11/12/1952		Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
38	Βήτα Μαριάνθη	Γ		Καρδίτσα	8/8/1956	11/3/1957	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 21,23,31,36	350 μισθός
39	Βλαχάβα Παρασκευή	Γ			7/31/1953	9/9/1956	Αδελφή/Καθαρ.	Γ.Α.Κ.	No 11,18,36	330 μισθός
40	Βλαχάβα Φωτεινή	Γ			4/15/1936		Υπηρέτρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300 μισθός
41	Βουγιουκλάκη Σοφία	Γ			1962		Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 2	800 μισθός
42	Βούλγαρη Λουκρ.	Γ			9/29/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	201.000 μισθός
43	Βούλγαρη Μαρία	Γ	(ασθ.12/10/1956)	Βόλος 1923	6/4/1946	23/12/1960 ANEX.	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 1,36,39	50.000 μισθός
44	Βούλγαρη Χαρίκλεια	Γ			10/14/1936		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	
45	Βούλτσου Ελένη	Γ			12/1/1909	1/20/1910	Μαγειρίσσα	Αρχείο	N. Τσακνή	
46	Βούσβουρα Κούλα	Γ			9/26/1953	9/20/1955	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	
47	Βούσβουρα Τασία	Γ			8/1/1954	9/14/1954	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	
48	Βροντού Κατίνα	Γ			3/5/1936		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	200 μισθός
49	Γαβρηλίδου Β.	Γ			9/23/1938			Γ.Α.Κ.	No 37	6.000 μισθός
50	Γερμάνης Ιωάννης	Α			1952-1955			Προσωπ.	Μαρτυρία	Δημ. Τζορβατζή
51	Γεωργίου Αθηνά	Γ			7/10/1940			Γ.Α.Κ.	No 38	700 μισθός
52	Γεωργίου Κούλα	Γ			5/10/1921	8/11/1921	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
53	Γεωργίου Μαρία	Γ			7/6/1921			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
54	Γεωργίου Μαρία	Γ			1/29/1937		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	100 μισθός
55	Γιακ(ν)ούλα Ζωή	Γ			4/16/1957	11/1/1957	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 27,31,32,36	260-512 μισθός
56	Γιαρεύτη Ελευθερία	Γ			7/7/1954	7/14/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
57	Γκαβάνη Άννα	Γ			10/1/1952	11/11/1952	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
58	Γκαλόλη Αφροδίτη	Γ			8/17/1936	7/13/1946	Καθαρ./Νοσοκ.	Γ.Α.Κ.	No 8, 36, 38, 39	2.400-7.000 μισθός
59	Γκαλόλη Χρυσούλα	Γ			8/25/1938		Μαγειρίσσα	Γ.Α.Κ.	No 38	100, 10 ημ. απ. μαγείρου
60	Γκανά Σοφία	Γ			8/7/1951	11/28/1956	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 19 & 36	350.000 μισθός
61	Γκόλας Ι.	Α			3/30/1936		Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	507 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

62	Γρηγοράκης	A			6/26/1947		Δικηγόρος	Γ.Α.Κ.	No 39	200.000 μισθός
63	Γυρτάτου Θεανώ	Γ			3/14/1956	4/25/1958	Αδελφή/Καθαρ.	Γ.Α.Κ.	No 16,27,36	620 μισθός
64	Δάμιον Μανιώ	Γ			12/13/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	600, 30 ημερομίσθ.
65	Δέδες Σταύρος	A				2/9/1920	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
66	Δεληγιάννης Απ.	A			9/15/1947	10/1/1947		Γ.Α.Κ.	No 39	50-100.000 μισθός
67	Δεμίρη Γεωργία	Γ			4/8/1955	9/18/1955		Γ.Α.Κ.	No 11 & 36	
68	Δημητριάδου Μαρία	Γ			7/13/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
69	Δημητρίου Κωνσταντία	Γ			4/18/1937		Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	100 μισθός
70	Διανέλος Στάθης	A			9/27/1951	τέλος 1951	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
71	Δραγούμη Αγγελική	Γ			8/24/1938			Γ.Α.Κ.	No 38	260 μισθός
72	Δρέντσου Ευδοξία	Γ			7/22/1937	9/15/1937	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 1	
73	Ε(β)ηνά Ευαγγελία	Γ	Ζαγορά		10/9/1952	10/22/1952	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
74	Ευαγγελινού Μαρία	Γ			1962		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 2	750 μισθός
75	Ευσταθίου Γεώργιος	A			.../12/1956	1962		Γ.Α.Κ.	No 2,23,36	130-1.500 μισθός
76	Ευσταθίου Δημήτριος	A	Δράκεια		9/8/1956	1962	Εργ./Φύλακας	Γ.Α.Κ.	No 2 & 20	300-1.050 μισθός
77	Ευσταθίου Ιωάννης	A			9/8/1956	.../1/1957		Γ.Α.Κ.	No 20 & 24	300-400 μισθός
78	Ζαγκλής Ιωάννης	A			3/6/1920	7/24/1920	Νοσοκ./Μάγειρ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
79	Ζάντζου Γιαννούλα	Γ			10/1/1935		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
80	Ζαφειρόπουλος Παναγιώτης	A			7/19/1920	8/8/1920	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
81	Ζαχαριάδου Σοφία	Γ			7/28/1955	8/16/1955	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
82	Ζαχοπούλου Μαρία	Γ			1962		Προϊσταμένη	Γ.Α.Κ.	No 2	1.100 μισθός
83	Ζιάκκου Κατίνα	Γ			5/30/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
84	Ζιώγα Ελένη	Γ			7/20/1952	5/6/1953	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	350.000 μισθός
85	Ηλία Ευθυμία	Γ				11/1/1957		Γ.Α.Κ.	No 32	590 μισθός
86	Θεοδοσίου Αναστάσιος	A			2/24/1920	4/14/1921	Νοσοκ./Ελαιοχρ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	& Γ.Α.Κ. φ. 5Γ-ν
87	Θεοδωρίδης Θ.	A			9/14/1938	9/5/1940		Γ.Α.Κ.	No 38	1.000 μισθός
88	Θεοδωρίδης Μ.	A			2/8/1929			Γ.Α.Κ.	Συλλ. Μπακέα	Διάφ. 1Γ, 2Γ
89	Θεοδωροπούλου Μαρία	Γ			6/15/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	600 μισθός
90	Θεοδώρου Παρασκευή	Γ			5/8/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
91	Θεοδώρου Φιλίτσα	Γ			3/19/1955	8/8/1955	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 36	
92	Θεοφίλου Α.				12/21/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	100.000 μισθός

Μαρτ. Δ.Τζορβατζή

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

93	Ιωάννου Ασπασία	Γ			; .../.../1952		Προϊσταμένη	Γ.Α.Κ.	No 36	400.000 μισθός
94	Καλαντζή Χαρίκλεια	Γ			; 3/16/1936	11/1/1957	Νοσοκ./Καθαρ.	Γ.Α.Κ.	No 31,32,36	557-1.400 μισθός
95	Καλα(ν)τζίδου Μελαχροινή	Γ			; 4/6/1940	5/6/1940		Γ.Α.Κ.	No 38	180-400 μισθός
96	Καλούδη Αλεξάνδρα	Γ			; 11/26/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
97	Καλυβιώτου Ευανθία	Γ			; 8/9/1953	9/30/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
98	Καλταμπάνης Δημ.	Α			; .../1/1957			Γ.Α.Κ.	No 24	400 μισθός
99	Καμαγιάννη Θεοδώρα	Γ			; 6/11/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
100	<u>Καμπανάρη Άννα</u>	Γ		Αθήνα	1919	9/1/1939	Βοηθός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
101	Καμπανάρης ...	Α		Αθήνα	8/10/1938	9/24/1938		Γ.Α.Κ.	No 37	6.000 μισθός
102	Καμπάνη Παγώνα	Γ			; 5/10/1953	10/31/1953	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	400.000 μισθός
103	Καμπανιάρης Νικολ.	Α			; 11/6/1953	5/24/1954	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 36	
104	Καμπέρη Χρυσούλα	Γ			; 4/19/1953	4/26/1953		Γ.Α.Κ.	No 36	
105	Καμπουράκη Ολ.	Γ			; 10/26/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	100.000 μισθός
106	Κανακίδου Χρύσα	Γ			; 11/8/1936		Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 36	150 μισθός
107	Καναρίδου Σοφία	Γ			; 11/26/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
108	Καπετανιά Ελένη	Γ			; 7/26/1955	.../7/1956	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 18 & 36	620 μισθός
109	Καραβά Μαγδαληνή	Γ			; 8/2/1953		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
110	Καραγεώργη Ευστρατία	Γ			; 8/23/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
111	Καραγιάννη Μαρία	Γ			; 3/31/1953	5/1/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
112	Καραγιαννοπούλου Σταματία	Γ			; 4/21/1953	7/31/1953	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	375.000 μισθός
113	Καραγκιουζέλη Χρύσα	Γ	33	Πρόσφυγας (;)	10/29/1936	29/6/1947	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 1,36,38,39	54.000, 9 ημ. καθ.
114	Καραγκούνη Α.	Γ			; 11/20/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	20.000 μισθός
115	Καραγκούνη Όλγα	Γ			; 4/28/1936	7/18/1936	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 1 & 36	150 μισθός
116	Καραδήμου Αγγελική	Γ			; 9/30/1952	5/1/1959	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
117	Καρακατσέλης Γεώργιος	Α			; 10/1/1952		Λαντζ.Μαγείρου	Γ.Α.Κ.	No 36	350.000 μισθός
118	Καραμάνη Ασημή	Γ		Δράκεια	1/1/1910		Μητέρα Καραμάνη	Αρχείο	N. Τσακνή	
119	Καραμάνη Μαρία	Γ	18	Νιάου	6/1/1947	7/7/1947	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	150.000 μισθός
120	Καραμάνη Ν.			Δράκεια (;)	7/7/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	150.000 μισθός
121	Καραμάνη Παρασκευή	Γ	40	Νιάου	6/1/1947	5/16/1947	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	150.000 μισθός
122	<u>Καραμάνης Γεώργιος</u>	Α		Δράκεια	5/2/1909	9/6/1964 ΑΠΕΒ.	Ιατρός-Ιδιοκτ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
123	<u>Καραμάνης Ιωάννης</u>	Α		Δράκεια	2/28/1936	10/15/1938		Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	1.000-3.500 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

124	Καράνταλη Σταυρούλα	Γ			;	10/27/1936	11/2/1936	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	300 μισθός
125	Καραρρήγα Σταυρούλα	Γ			;	11/18/1935	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	1.400 μισθός
126	Καραφυλάκη Ελένη	Γ			;	7/2/1936	;	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	250 μισθός
127	Κατσαρού Γιαννούλα	Γ			;	10/4/1935	;	Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 36	305 μισθός
128	Κατσινάρη Άννα	Γ			;	11/7/1935	;	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	100 μισθός
129	Κατσούδα Μαρία	Γ			;	3/18/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	80 μισθός
130	Καψάλης Ευάγ.	Α			;	1/12/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	50 μισθός
131	Κίτσου Βασιλική	Γ			;	6/22/1960	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
132	Κόγια Γεωργία	Γ			;	10/4/1958	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
133	Κόλιζα (ή Κόλζα) Αθανασία	Γ			;	11/12/1935	;	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	100 μισθός
134	Κολουνάρα	Γ			;	7/20/1938	;	Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 37	200 μισθός
135	Κολυβά Άννα (:)	Γ			;	12/23/1920	3/10/1921	Βοηθός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
136	Κο(υ)ντοβά Δήμητρα	Γ			;	11/12/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	670 μισθός
137	Κόνσολας Χρήστος	Α			;	10/30/1953	10/31/1953	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 36	;
138	Κοντοβά Κατίνα	Γ			;	8/17/1938	12/8/1946	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 39	50.000 μισθός
139	Κοτζιά Βιολέττα	Γ	16	Λαύκος		6/1/1947	7/21/1947	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	100.000 μισθός
140	Κοτζιά Ιφιγένεια	Γ	45	Λαύκος		6/1/1947	5/16/1947	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	64.000 μισθός
141	Κοτζιάς Ποσειδών	Α	18	Λαύκος		6/1/1947	;	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	80.000 μισθός
142	Κοτρώγια Ελένη	Γ			;	9/21/1951	10/3/1951	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	350.000 μισθός
143	Κούμouλος Κων/νος	Α			;	12/20/1938	;	Ιατρός	Γ.Α.Κ.	No 38	5.000 μισθός
144	Κουσάρη Αθηνά / Αθανασία	Γ			;	9/23/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
145	Κους Μ.	;			;	8/13/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	500 μισθός
146	Κουτονίκου Χρυσάνθη	Γ			;	7/14/1953	10/20/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
147	Κουτούκη Αντιγόνη	Γ			;	3/2/1955	3/31/1955	Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
148	Κοφίνα Βασιλική	Γ			;	1/22/1961	;	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	;
149	Κραββάρη Σινοδή	Γ			;	1962	;	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 2	800 μισθός
150	Κυριακοπούλου Σταματία	Γ			;	7/20/1952	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
151	Κωνσταντίου Ηλία Ευθυμία	Γ			;	9/10/1957	;	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	;
152	Κωστούλας Προκόπη	Α			;	.../12/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 23	350 μισθός
153	Κωτούλα Σταυρούλα	Γ			;	5/4/1954	5/24/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
154	Λαδικάς(ού) Μαν.	Α			;	10/1/1945	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	6.950, 12 ημ. καθ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

155	Λαδικάς Χρ.	A			10/1/1945	7-22/10/1947		Γ.Α.Κ.	No 39	40-100.000 μισθός
156	Λαδοβρέχη Σοφία	Γ					Αδελφή	Γ.Α.Κ.	ΠΝΕΥΜ.	ΣΕΛ. 47
157	Λαδοπούλου Αθηνά	Γ			1/23/1937		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	105 μισθός
158	Λέτσιος Γεώργιος	A			.../9/1955	.../10/1955		Γ.Α.Κ.	No 36	
159	Λιάτσικα Σταματίνα	Γ			1/30/1955	2/26/1955	Υπηρέτρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
160	Λογοθέτη Κατίνα	Γ			1962			Γ.Α.Κ.	No 2	750 μισθός
161	Λουλούδης Ανέστης	A			12/30/1938	2/10/1941		Γ.Α.Κ.	No 38	300-935 μισθός
162	Λουλούδης Ζωγράφος	A			8/11/1938	10/8/1940, 24/3/1941		Γ.Α.Κ.	No 38	200-600 μισθός
163	Λουργ(ι)ά Καλλιόπη	Γ			4/5/1953	8/1/1957	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 11,16,31,36	869 μισθός
164	Μακρυγιάννης Θωμάς	A			10/2/1952	10/22/1952	Λαντζιέρης	Γ.Α.Κ.	No 36	350.000 μισθός
165	Μακρυγιάννης Παν.	A			4/4/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	530 μισθός
166	Μακρυνικολάου Αλεξάνδρα	Γ			6/15/1940	11/2/1947	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 38 & 39	50.000 μισθός
167	Μακρυνικολάος	A			8/7/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	20.000 μισθός
168	Μαντζαρίνου Δέσποινα	Γ			12/4/1935		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	50 μισθός
169	Μαρκοπούλου Ευανθία	Γ			9/14/1956	../10/1956	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 21 & 36	
170	Μαυροφρηδάκη Ελένη	Γ			7/5/1936		Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
171	Μελαχροπούλου Ελένη	Γ			7/18/1952		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
172	Μητρούση Ζωή	Γ				1/6/1921	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
173	Μητρούση Ροδόπη	Γ			18-19/7/1920	1/8/1921	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
174	Μιτζέλος Ζήσης	A	58	Δράκεια	10/1/1947	7/4/1947	Αρτοποιός	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	50-170.000 μισθός
175	Μι(ν)τζέλου Κατίνα	Γ			10/1/1947	28/4/1953 ΕΠΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 36 & 39	35-375.000 μισθός
176	Μιχαλάκη Μαρία	Γ			10/21/1935		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	600 μισθός
177	Μούκα Σοφία	Γ			5/10/1953	6/7/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
178	Μουρετοπούλου Στέλλα	Γ			1/29/1937		Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
179	Μούρτος Στέργιος	A			12/30/1956	6/4/1958	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 24,27,36	2.128 μισθός
180	Μούτος Αθανάσιος	A			1/4/1953	9/29/1953	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300-370.000 μισθός
181	Μούτος Ιωάννης	A			6/25/1953	7/1/1953	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	
182	Μπανιού Ελένη	Γ			9/20/1920	11/16/1920	Λαντζ./Βοηθ.Μαγ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
183	Μπάνου Σοφία	Γ			1962		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 2	750 μισθός
184	Μπαντή Ανδρονίκη	Γ			7/24/1957	8/1/1958	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 31 & 36	557 δρχ.
185	Μπαστούνη Αγγελή	Γ			10/26/1920		Βοηθός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

186	Μπαστούνη Ελένη	Γ			; 6/1/1920	5/27/1921	Λαντζιέρα	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
187	Μπάτζιου Ευδοξία	Γ			; 5/9/1954	5/24/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
188	Μπάτσιος Αθανάσιος	Α			; 9/20/1954	3/13/1955	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	;
189	Μπέας Ιωάννης	Α			; 9/17/1956	5/26/1958	;	Γ.Α.Κ.	No 16,21,23, 36	1.037 μισθός
190	Μπελάγιας Ανδρέας	Α			; 5/10/1953	9/6/1954	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 36	1.350.000 μισθός
191	Μπουκουβάλα Πόπη	Γ			; 5/6/1959	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
192	Μπουκουβάλα Φωτίκα	Γ			; ;	9/16/1952	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	;
193	Μπουκο(υ)βάλας Απόστολος	Α	33	Λαμπινού	9/3/1938	4/6/1958 ΑΠΕΧ.	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	1,8,11,36,38,39	2.625-70.000 μισθός
194	Μπουσ(ι)άκου Ιουλία	Γ			; 6/13/1957	.../7/1957	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 29 & 36	184 δρχ.
195	Μυλιόρδος Αντώνης	Α			; 6/5/1946	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	8.000, 1 ημ. καθ.
196	Μυριώτου Βασιλική	Γ			; 5/6/1959	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
197	Μυριώτου Παναγιώτα	Γ			; 11/11/1952	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
198	Νικολαΐδου Ερασμία	Γ			; 12/1/1909	1/1/1910	Νοσοκόμος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	;
199	Νικολάου Αλεξάνδρα	Γ			; 3/17/1921	6/19/1921	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
200	Νικοτσάρα Κούλα	Γ			; 9/16/1952	;	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
201	Νικοτσάρας Θρασύβουλος	Α			; .../.../1952	;	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
202	Νταϊμά(;) Γεωργία	Γ			; 1/29/1937	;	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	200 μισθός
203	Ντόβας Ιωάννης	Α			; 10/18/1921	;	Α' Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
204	Ξάνθη Φιλίτσα	Γ			; 10/15/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	250 μισθός
205	Ξενάκης Ιωάννης	Α			; 7/6/1953	10/6/1953	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	;
206	Παγώνη Παρασκευούλα	Γ			; 9/7/1951	;	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	300-350.000 μισθός
207	Παϊσίου Πηνελόπη	Γ			; 10/6/1953	10/19/1953	;	Γ.Α.Κ.	No 36	;
208	Πανα(γ)ή Ελένη	Γ			; 9/24/1938	11/1/1957	Οικία Καραμάνη	Γ.Α.Κ.	No 23,32,37	2.000-4.000 μισθός
209	Παναγιώτου Βαλασά Μαρία	Γ			; 6/7/1960	;	Οικία Καραμάνη	Γ.Α.Κ.	No 36	;
210	Παντέχου Σεβαστή	Γ			; 5/23/1939	;	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
211	Παπαγγέλου Αγαθή	Γ			; 11/30/1947	8/1/1947	;	Γ.Α.Κ.	No 39	170-300.000 μισθός
212	Παπαγεωργίου Απόστολος	Α			; 12/1/1909	1/1/1910	Υπάλληλος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	;
213	Παπαγιαννοπούλου Αικατερ.	Γ			; 6/18/1952	9/25/1961	Προϊστ. Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 11 & 36	350-400.000 μισθός
214	Παπαγιαννοπούλου Απ. Σταυρ.	Γ			; 10/9/1955	8/1/1957	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 21,23,31,36	894 μισθός
215	Παπαδογιώργης Βασίλειος	Α			; 7/28/1954	10/10/1954	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	;
216	Παπαδόπουλος Χρήστος	Α		Βόλος	10/23/1958	1962	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 2 & 36	2.000 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

217	Παπαδοπούλου Αγγελική	Γ			12/18/1938	2/9/1941		Γ.Α.Κ.	No 38	400-450 μισθός
218	Παπαδοπούλου Ουρανία	Γ			12/31/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	144 μισθός
219	Παπαϊωάννου Βασιλική	Γ			12/14/1955	2/18/1956	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
220	Παπαϊωάννου Παρασκευή	Γ			8/12/1954	3/28/1956	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 16 & 36	235 μισθός
221	Παπαλουκά Κατίνα	Γ	1912-35 ετών	Τρίκερι	11/13/1946	7/31/1947	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 1 & 39	150.000 μισθός
222	Παπαμιχαήλ Θεωνία	Γ			4/9/1953	6/21/1953	Λαντζ. Ασθ.	Γ.Α.Κ.	No 36	375.000 μισθός
223	Παρασκευά Μαρία	Γ			10/18/1955	12/1/1955		Γ.Α.Κ.	No 11 & 36	
224	Παρισσάκη Θεανώ	Γ			6/20/1953	9/29/1953		Γ.Α.Κ.	No 36	
225	Παρτσαδάκη Δωροθέα	Γ			5/10/1953	9/9/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	375.000 μισθός
226	Παρτσαδάκη Ευαγγελία	Γ			6/14/1953	9/8/1953		Γ.Α.Κ.	No 36	
227	Πατούνης	Α			6/18/1939		Οδηγός	Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
228	Παύλου Μαριγώ	Γ			11/28/1920	4/25/1921	Λαντζιέρα	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
229	Πετεινάρη Ελένη	Γ			11/29/1951	1/5/1952	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 36	250.000 μισθός
230	Πετρούλιας	Α			12/22/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	184.500 μισθός
231	Πηληβίτση Σουλτάνα	Γ			7/29/1953		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
232	Πιλότης Σταύρος	Α			8/22/1938	6/18/1939		Γ.Α.Κ.	No 38	1.500-2.000 μισθός
233	Πινακά Κατίνα	Γ			7/16/1938			Γ.Α.Κ.	No 37	500 μισθός
234	Πινακά Τριανταφυλλιά	Γ			5/18/1936		Υπηρέτρια	Γ.Α.Κ.	No 36	200 μισθός
235	Πισπυρίγγου Σοφία	Γ			4/1/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	100 μισθός
236	Πολυχρόνου Μαρία	Γ			7/29/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	40.000, 9 ημ. καθ.
237	Ρεπανά Φωτεινή	Γ					Πλύντρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
238	Σαβδαλή Γεωργία	Γ			4/1/1955	4/15/1955	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
239	Σαϊτοπούλου	Γ			10/12/1935		Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	540 μισθός
240	Σακοράφα Χρυσούλα	Γ			5/6/1940	6/6/1940		Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
241	Σαργιάννης	Α			3/3/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	50.000 μισθός
242	Σαρόγλου Κατίνα	Γ			8/20/1938			Γ.Α.Κ.	No 38	300 μισθός
243	Σαφαλίδης Θεόδωρος	Α	35	Μακρυρράχη	10/4/1935	10/8/1946	Μηχανικός	Γ.Α.Κ.	No 1,36,39	50.000 μισθός
244	Σαφαλίδου Βικτώρια	Γ			10/4/1935	8/31/1938	Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	300-497 μισθός
245	Σγούρας Παναγιώτης	Α			.../.../1952		Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
246	Σγούρας Φίλιππος	Α			9/27/1951	.../.../1952	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
247	Σεϊτάνης Ν.	Α			9/4/1938			Γ.Α.Κ.	No 38	800 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

248	Σκοτεινιώτης Ευστάθιος	A			; 4/9/1920	3/15/1921	Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
249	Σουλιώτης Γεώργιος	A			; 10/19/1954	11/11/1954	Υπηρετής	Γ.Α.Κ.	No 36	;
250	Σουλιώτου Ελισάβετ	Γ			; 12/7/1954	1/8/1955	Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	;
251	Σουμα(ο)λάς Ευάγγελος	A			; 10/10/1935	7/22/1940	Μάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	1.010-2.000 μισθός
252	Σουτζούκη Κυριακούλα	Γ			; 3/22/1953	4/6/1953	Λαντζ. Ασθ.	Γ.Α.Κ.	No 36	;
253	Σταθοπούλου Αλεξάνδρα	Γ		(η παπαδιά)	4/6/1957	11/19/1958	Λαντζιέρα	Γ.Α.Κ.	No 27,31,36	557 μισθός
254	Σταμοπούλου Ιουλία	Γ			; 8/21/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	50.000 μισθός
255	Στάμου Βασιλ. Άννα	Γ			; 3/3/1956	12/10/1957	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 16,19,36	620 μισθός
256	Στάμου Χαρίκλεια	Γ			; 1/11/1955	2/1/1955	Υπηρετρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
257	Σταμούλου Παναγιώτα	Γ			; 10/10/1951	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
258	Σταύρου Ι.	A			; 11/2/1947	12/18/1947	;	Γ.Α.Κ.	No 39	50-151.500 μισθός
259	Στρατηγοπούλου Αικ.	Γ			; 7/18/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	50.000 μισθός
260	Στρίγκος Ιωάννης	A	19	Βόλος	6/1/1947	8/2/1952	Λαντζιέρης	Γ.Α.Κ.	No 1,36,39	250-300.000 μισθός
261	Συκιώτη Δήμητρα	Γ			; 9/13/1953	12/31/1954	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	300.000 μισθός	350.000 μισθός
262	Συμεόνογλου Αθανασία	Γ			; 10/6/1953	11/20/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
263	Σχίζα Αντ. Αικατερίνη	Γ			; 9/21/1955	6/15/1956	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 11,16,36	350 μισθός
264	Σχόλια Σοφία	Γ			; 7/3/1952	2/4/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
265	Ταμπ(β)άκη Μαρίνα	Γ			; 24-25/4/1921	6/11/1921	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
266	Ταμπακοπούλου Σταματία	Γ			; 10/30/1952	4/15/1953	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	400.000 μισθός
267	Τέγου Φανή	Γ			; 9/15/1955	9/22/1955	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	;
268	Τζαννέτος Νικόλαος	A			; .../10/1956	1962	Οικ. Διαχ./Διευθ.	Γ.Α.Κ.	No 2 & 21	4.000 μισθός
269	Τζαννέτου Ελένη	Γ			;	;	Διευθύντρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
270	Τζαννέτου Θάλεια	Γ			; 10/3/1935	1962	Οικονόμος	Γ.Α.Κ.	No 2,11,36,38	810-2.250 μισθός
271	Τζορβατζής Δημήτριος	A	18	Δράκεια	μέσα 1952	μέσα 1955	Βοηθ. Μαγείρου	Προσωπ.	Μαρτυρία	1.350 μισθός
272	Τούλη Θεοχαρία	Γ			; .../.../1952	;	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	400.000 μισθός
273	Τρακόπουλος Κων.	A			; 11/23/1951	5/29/1952	Λαντζιέρης	Γ.Α.Κ.	No 36	300.000 μισθός
274	Τρακοπούλου Ευαγγελία	Γ			; 10/14/1951	;	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 36	350-450.000 μισθός
275	Τριανταφύλλου Άννα	Γ			; 11/11/1936	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	500 μισθός
276	Τριπολιτσιώτου	Γ			; 8/3/1921	;	Πλύντρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
277	Τσάνιου Δέσποινα	Γ			; 9/29/1953	.../5/1956	;	Γ.Α.Κ.	No 16 & 36	620 μισθός
278	Τσάντου Αναστασία	Γ			; 3/2/1956	3/3/1956	;	Γ.Α.Κ.	No 36	;

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

279	Τσαφούλη Μαρία	Γ			2/9/1937		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 36	105 μισθός
280	Τσελέπας Κ.	Α			10/24/1935		Παραμάγειρας	Γ.Α.Κ.	No 36	539 μισθός
281	Τσιάν(τ)ιου Δέσποινα	Γ			12/1/1955	Aug-57	Λαντζ.-Νοσοκόμ.	Γ.Α.Κ.	No 11 & 36	600 μισθός
282	Τσιγκλιφής Βασ.	Α	21	Βόλος	12/19/1946	8/1/1957	Διαχειριστής	Γ.Α.Κ.	No 1,11,31,39	2.720 μισθός
283	Τσιραγγέ(ί)λου Άρτεμη	Γ			10/14/1936	3/12/1937	Λαντζ.-Νοσοκόμ.	Γ.Α.Κ.	No 36	100-900 μισθός
284	Τσιρονικόλης Δημήτριος	Α				6/20/1953	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 36	370.000 μισθός
285	Τσίφου Μαρία	Γ			9/2/1957	9/3/1957	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
286	Τσολάκη Κρυσταλία	Γ			10/1/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	100.000 μισθός
287	Τσομπανάκου Σοφία	Γ			6/9-30/11/1951	1952-1963	Προϊστ. Αδελφή	Γ.Α.Κ.	No 36	550.000 μισθός
288	Φιλίππου Α.				12/12/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	145.000 μισθός
289	Φιλίππου Γαρουφαλιά	Γ			7/10/1956	.../10/1956		Γ.Α.Κ.	No 21 & 36	
290	Φουκούλης Γεώρ.	Α			10/29/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	130.000 μισθός
291	Φτερούδη Αργυρώ	Γ			10/1/1945	7/6/1953	Υπηρ. Οικίας	Γ.Α.Κ.	No 36 & 39	200-300.000 μισθός
292	Φτερούδη Ελ.	Γ			6/1/1946			Γ.Α.Κ.	No 39	9.000, 1/2 ημ. καθ.
293	Φυλλίδης Βύρων	Α				8/23/1920	Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
294	Φωκούλης Γεώργιος	Α	25	Βόλος		5/2/1947	Υπηρέτης	Γ.Α.Κ.	No 1	
295	Φω(υ)τοπούλου Συνοδή	Γ			3/10/1921		Βοηθ. Μαγείρου	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
296	Χαδουλίτ(σ)ης Σπύρος	Α					Τροφοδότης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
297	Χασάπη Ευανθία	Γ			8/9/1953	8/31/1953	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
298	Χατζοπούλου Χρυσούλα	Γ			9/18/1938		Νοσοκόμος	Γ.Α.Κ.	No 38	490 μισθός
299	Χρηστίδης Χρ.	Α			12/31/1939	12/9/1946	Δικηγόρος	Γ.Α.Κ.	No 38 & 39	2.000, 1.000.000
300	Χριστοπούλου Ε.	Γ			11/20/1947			Γ.Α.Κ.	No 39	20.000 μισθός
301	Ψαρολόγου Ευανθία	Γ			7/1/1954	7/1/1954	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 36	
302	... Βασιλική	Γ			2/9/1921		Νοσοκόμος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
303	... Ευθυμία	Γ			6/2/1946		Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	No 39	3.000 μισθός
304	... Κατερίνα	Γ			7/12/1937		Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	No 37	50 μισθός
305	... Κων/νος	Α				10/6/1921	Α' Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
306	... Μαγδαληνή / Magdalena	Γ			9/17/1938		Παιδαγωγός	Γ.Α.Κ.	No 37	800-9.000 μισθός
307	... Ουρανία	Γ			6/27/1938			Γ.Α.Κ.	No 37	500 μισθός
308	... Τάσος	Α					Εργάτης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
309	... Δασκάλα	Γ			9/19/1937		Δασκάλα	Γ.Α.Κ.	No 37	5.500 μισθός

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

310	... Καθαρίστρια Άννας	Γ		;	9/30/1937	;	Καθαρίστρια	Γ.Α.Κ.	Νο 37	640 μισθός
311	... Καμαριέρα Άννας	Γ		;	9/30/1937	;	Καμαριέρα	Γ.Α.Κ.	Νο 37	32(;) μισθός
312	... Υπηρέτρια Άννας	Α		;	9/7/1937	;	Υπηρέτρια	Γ.Α.Κ.	Νο 37	200 μισθός
313	...	Γ		;	9/30/1937	;	Καμαριέρα	Γ.Α.Κ.	Νο 37	2.450 μισθός
314	...	Α		;	7/20/1921	;	Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ. Ασθ.	1920-1921
315	...	;		;	9/30/1937	;	Οικονόμος	Γ.Α.Κ.	Νο 37	3.500 μισθός
316	...	Γ		;	8/25/1938	;	Πλύντρια	Γ.Α.Κ.	Νο 37	150 μισθός

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

A/A	Όνόματα	Φύλο	Ημ. Γεν	Καταγωγή	Θρήσκ./Κατάστ.	Ημ. Εισ./Αναφ.	Ημ. Εξόδ/Επαν.	Ανεγ./Απεβ.	Επάγγελμα	Αργείο	Τεκμήριο	Αρ. Ιστ.
1	Αβραμόπουλος Πέπος	Α				4/22/1921	4/22/1921	ΗΛΘΕ ΔΙΑ ΡΝΜ	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	623
2	Αγαπητός Αριστοτέλης	Α				5/9/1920	11/26/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	580
3	Αγαπίδου Βικτωρία	Γ				9/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
4	Αγγελάκης Δημήτριος	Α		Καρδίτσα		5/22/1929	6/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	Ν. Τσακνή	Νο 1109
5	Αγγελής Ιωάννης	Α				12/2/1954	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	Νο 3,35,37	Νο 230
6	Αγγελίδου Ασημένια/Ασημίν.	Γ				8/11/1951	22/1/1952 ΕΠ.	8/15/1956	;	Γ.Α.Κ.	Νο 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
7	Αγγελόπουλος Κωνσταντίνος	Α				8/6/1940 ΕΠ.	9/26/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 38 & 41	
8	Αγγελοπούλου Αγγελική Γ.	Γ		Θεσ/νίκη		7/15/1941	9/23/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	Νο 41	Αρχείο Τσακνί
9	Αγγελοπούλου Ευδοκία	Γ				6/29/1921	7/17/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	643
10	Αδάμ	Α				9/17/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 43	
11	Αδάμ Σοφία	Γ			1.500 δρχ.	9/6/1956	6/15/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 3 & 25	Βιβλ.Νοσηλ.
12	Αδαμαντιάδου Μαρία	Γ				10/6/1935	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 36	
13	Αδαμόπουλος Πάρις Δ.	Α		Βόλος		9/24/1941	10/1/1941	;	Τελ. Νομικής	Γ.Α.Κ.	Νο 41	Αρχείο Τσακνί
14	Αθανασάκης	Α				9/8/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 37	
15	Αθανασιάδης Αθανάσιος	Α	1894	Βόλος		1/1/1961	20/4/1961 ΕΠ.	27/8/1962 ΕΞ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	Νο 43 & 45	
16	Αθανασόπουλος Βασ.	Α				6/2/1920	10/25/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	586
17	Αθηναίος	Α			Άπορος	11/8/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 43	
18	Αζιζέ ή Ατιτέ Μπόρια(ο)	;			Αλβαν.;	10/3/1935	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 36	
19	Ακριβού	Γ				10,25/7/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 37	
20	Αλβανός Ευάγγελος	Α	1927			10/23/1952	1/5/1954 ΕΠ.	19/10/58 ΑΝ.	Εισπράκτωρ	Γ.Α.Κ.	3,35,37,42,44	Νο 198
21	Αλεξανδρής Ιωάννης	Α				8/20/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 38	
22	Αλεξάνδρου Δρόσω Α.	Γ		Βόλος		5/29/1940	3/27/1941	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	Νο 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
23	Αλεξάνδρου	;				3/28/1941	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 38	
24	Αλεξιάδης Αλέξ.	Α				12/1/1956	12/15/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 3	Βιβλ.Νοσηλ.
25	Αλεξίκου Εμμανουήλ	Α				1/17/1926	3/1/1926	;	Έμπορος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	Νο 936
26	Αλεξίου Ιωάννης	Α	1934			1/10/1959	4/28/1959	;	Ευλουργός	Γ.Α.Κ.	Νο 44	
27	Αλεξίου Κων.	Α				6/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
28	Αλεξόπουλος Αθανάσιος	Α				8/15/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 38	
29	Αλμπάνης Παναγιώτης	Α				6/13/1967	;	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
30	Αλογάριστος Ευάγγελος	Α	1935	Καρδίτσα		2/27/1962	8/28/1962	;	;	Γ.Α.Κ.	Νο 45	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

31	Αλτε(α)ρότη Ισαάκ	A			Εβραίος	4/22/1920	4/12/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	565
32	Άλτ(ι)μαν Αλέξανδρος	A			;	3/24/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
33	Αμβράζη Μαρία	Γ			20/9/1919 ΕΙΣ.	14/4/1920 ΑΝ.	21/4/1920 ΕΠ.	1/5/1920 ΑΠΕΠ	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	528
34	Αμου(ν)τζόπουλος Θεμιστοκλ.	A	1902			7/17/1919	8/24/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Τελ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	515
35	Αμουτζόπουλος Ιωάννης	A				8/20/1964	;	;	;	Αρχείο	N. Τσακνή	
36	Αμπατζής Ματθαίος	A				7/1/1920	9/4/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Εμπορομεσίτης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	594
37	Αμπολιάστης Δημήτριος	A	1910			11/28/1957	12/6/1958	;	Ράπτης	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
38	Αναγνωστόπουλος Γεώργιος	A				7/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
39	Αναγνωστόπουλος Ιωάννης	A				9/15/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
40	Αναγνωστόπουλος Σταύρος	A		Αγ.Λαυρέντιος		10/19/1939	10/31/1940	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
41	Αναγνώστου Ελένη	Γ				8/11/1916	2/1/1918	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 264
42	Αναγνώστου Όλγα	Γ			240.000 δρχ.	8/18/1951	8/12/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
43	Αναγνώστου Ρήγας	A	1907	Βόλος		8/27/1961	8/11/1962	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
44	Αναστασίου Άγγελος Αν.	A		Μέτσοβο	/ Αθήναι	5/9/1934	6/1/1934	;	Δικηγ./Δημοσιογρ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1368
45	Αναστασίου Δημήτριος	A	1929			9/12/1957	12/17/1957	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 44	
46	Αναστασόπουλος Δημ.	A				.../5/1953	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	Βιβλ.Νοσηλ
47	Ανδρέου Ιωάννης	A	1926			11/21/1957	9/25/1958	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 44	
48	Ανδρικού Δημήτριος	A				2/27/1920	4/9/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθ. Ελλ. Σχ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	552
49	Ανδρονίκου Μαρία	Γ				9/1/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
50	Άνδρονος Σπυρίδων Ιωάννου	A		Λαμία		6/12/1934	;	;	Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1382
51	Αν(ν)ούση Πιπίτσα	Γ				10/15/1935	8/24/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
52	Άντζελ Δαβίδ ή Δάριο	A		Αθήνα	Εβραίος/ Joint	3/23/1947	5/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	φάκ. 4
53	Αντωνιάδης Νικόλαος	A				10/17/1921	;	;	Δημ. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	667
54	Αντωνιάδου Ζωή	Γ			8.619.000 δρχ.	8/8/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 8,10,39,41	
55	Αντωνίου Βασ.	A				6/21/1952	9/17/1952	15/12/1957 ΑΝ	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
56	Αντωνόπουλος	A				.../7/1952	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 42	
57	Αντωνόπουλος Αντώνιος	A				4/13/1954	7/15/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 195
58	Αντωνόπουλος Χρ.	A				9/2/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
59	Αντωνόπουλος Χρήστος	A				6/6/1964	;	;	;	Αρχείο	N. Τσακνή	
60	Αντωνοπούλου Κυριακή	Γ				1/15/1951	.../9/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ
61	Απαλόπουλος Ιωάννης	A				26/5/1929	;	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1113

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

62	Αποστόλου Στυλιανός	A				8/20/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
63	Αραπαχαντζής Χρήστος	A		Θεσ/νίκη		10/17/1940	10/19/1940	ΡΝΟ	Λαχανοπώλης	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχειο Τσακνί
64	Αρβανιτάκης Σταμάτιος	A			12/9/1917 ΕΙΣ.	27/5/1920 ΑΝ.	17/5/1921 ΕΠ.	8/8/1921 ΑΠΕΒ.	Δίοπος Β.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	Αρχειο Τσακνί
65	Αργύρη	;				9/4/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
66	Αργυροίδης Π.	A				12/15/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
67	Αργυρόπουλος	A				6/5/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
68	Αργυρόπουλος Αησιίλαος	A				11/15/1956	12/15/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ
69	Αργυρόπουλος Ξενοφών	A				5/20/1917	2/1/1918	;	Μαθ. Γεωργ. Σχ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 325
70	Αργυροπούλου Άρτεμις	Γ				6/4/1919	2/5/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	257
71	Αργυροπούλου Φανή	Γ				7/22/1952	9/17/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	
72	Αργυροπούλου Χρυσούλα	Γ				8/2/1951	9/22/1951	;	;	Γ.Α.Κ.	No 42	Βιβλ.Νοσηλ.
73	Αργυρούδης Π.	A				12/15/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
74	Αρδαβάνης Κ.	A				9/2/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
75	Αρκοδογιάννη Ευαγγελία Γ.	Γ		Άγ. Βλάσσιος		7/19/1941	9/30/1941	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχειο Τσακνί
76	Αρσένης Δημήτριος	A				11/1/1953	11/30/1954	15/12/1957 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 188
77	Αρσενόπουλος Δ.	A				9/26/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
78	Αρσίκης Δημήτριος	A				2/5/1954	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	No 184
79	Αρχιμανδρίτης	A				8/26/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
80	Αρχοντής Χρήστος	A	1914			10/23/1951	24/4/1957 ΕΠ.	22/9/1958 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	3,35, 42, 44	Βιβλ.Νοσηλ.
81	Ασβεστάς Διακουμής	A				12/15/1957	1/3/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 43	
82	Ασδέρης Αθανάσιος Βασιλ.	A				6/27/1941	7/22/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
83	Ασμενίδου Ζωή	Γ				8/29/1921	;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	660
84	Ασημακόπουλος Τριαντάφ.	A	1917			12/1/1953	3/9/1954 ΕΠ.	6/25/1958	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 3,37,44	No 184, 216
85	Ασημακόπουλος Φώτιος	A				12/12/1917	2/1/1918	;	Γραμ. Ειρηνοδ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 372
86	Άτζελ Δαβίδ	A	1915	Θεσ/νίκη	Εβραίος	;	3/23/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 1	
87	Ατσάλης (;) Στέφανος	A				3/12/1921	;	;	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	619
88	Ατσάλης (;) Στέφανος	A				7/12/1921	8/1/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	645
89	Ατσαλόπουλος Ιωάννης	A				5/26/1929	6/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1113
90	Αυγερινός Ιωάννης	A				5/14/1920	5/26/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Εφεδρ. Ανθυπ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	583
91	Βαγενάς Ηρακλής	A	1894	Καρδίτσα	Αρ. Ιστορ. 2271	5/31/1961	8/10/1962	;	Συνταξιούχος	Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Γ.Α.Κ. 36,45	
92	Βαγενάς Χρήστος	A				6/25/1917	2/1/1918	;	Δίοπος Αρμένων	Αρχειο	N. Τσακνή	No 333

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

93	Βαϊτσάκης Δ.	A				10/30/1935	11/7/1935		; ;	Γ.Α.Κ.	No 36		
94	Βαϊτσης Κων/νος	A	1907			12/16/1955	10/7/1957	1/9/1963 ΕΠ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	3,43,44,45	Βιβλ.Νοσηλ.	
95	Βαϊτσόπουλος Κων.	A				9/1/1955			; ;	Γ.Α.Κ.		Βιβλ.Νοσηλ.	
96	Βαλαβάνης Κων/νος	A				3/20/1920	4/2/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	; ;	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	557	
97	Βαλαβάνογλου Αβραάμ Κ.	A		Καβάλα		7/2/1935			; ;	Σπουδαστής	Αρχείο	N. Τσακνή No 1424	
98	Βαλασά Σταυρούλα Ν.	Γ				12/5/1940	6/27/1941		; ;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
99	Βαλερόπουλος Γεώργιος	A		Βόλος		6/13/1929			; ;	Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνή No 1119	
100	Βαλετόπουλος Εμμανουήλ	A			6.190.000 δρχ.	2/19/1953	9/29/1953		; ;	Κεραμέας	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42 Βιβλ.Νοσηλ.	
101	Βαλιάντζας Ζαχαρίας	A	1926			7/1/1946	7/31/1946	ΑΝΕΧΩΡ.	; ;	Προσωπική	Μαρτυρία		
102	Βάλλης Γ.	A				10/5/1935			; ;	Γ.Α.Κ.	No 36		
103	Βάμβα Λίζα Κ.	Γ		Θεσ/νίκη		8/7/1941	9/26/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνή	
104	Βάμβαλης Γ.	A				1/4/1941			; ;	Γ.Α.Κ.	No 38		
105	Βάμβας Κίμων (Βασιλειάδης)	A		Θεσ/νίκη		7/31/1939	9/26/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνή	
106	Βάρδα Ιουλία	Γ				2/11/1926	3/1/1926		; ;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή No 940	
107	Βαρελόπουλος Γεώργιος	A		Βόλος		6/13/1929			; ;	Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνή No 1119	
108	Βάρσος	A			594.000 δρχ.	9/22/1946	12/31/1947		; ;	Γ.Α.Κ.	No 8,36,39		
109	Βασάνοβιτς Κατίνα	Γ				9/28/1918	8/19/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Ράπτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	455	
110	Βασαρδάνης Γεώργιος	A				8/23/1920	9/12/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	601	
111	Βασδέκης Γεώργιος	A	1927			7/28/1958	10/28/1958		; ;	Καπνεργάτης	Γ.Α.Κ.	No 44	
112	Βασιλάκης Γεώργ.	A				8/19/1951	5/31/1952	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	; ;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 42		
113	Βασιλάκου Λέλα	Γ		Βόλος	216.000 δρχ.	6/4/1946	7/5/1947		; ;	Γ.Α.Κ.	1,10,36,39,41		
114	Βασιλέγκου Αναστασία	Γ				4/22/1920	5/1/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Αρχιν. Ερ. Στ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	564	
115	Βασιλειάδης Κ.	A				8/29/1939			; ;	Γ.Α.Κ.	No 38		
116	Βασιλείου Κ.	A				12/1/1938	1/17/1939		; ;	Γ.Α.Κ.	No 38		
117	Βασιλόπουλος Παναγιώτης	A				.../9/1953	5/2/1954 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.	; ;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	No 184	
118	Βάσσος Βασ.	A				8/15/1956			; ;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.	
119	Βάσσος Γ.	A				5/17/1937			; ;	Γ.Α.Κ.	No 36		
120	Βατοπεδινός Δανιήλ	A				5/5/1921	10/10/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Μοναχ. Αγ. Όρ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	626	
121	Βαφειόπουλος Ανδρέας	A				9/26/1921			; ;	Φροντιστής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	658
122	Βεβελογιάννη Θεοδώρα	Γ				7/17/1919	8/14/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	516	
123	Βελένης Δημοσθένης Αργ.	A		Δράμα	/ Καβάλα	6/12/1934	7/1/1935		; ;	Ιδ. Υπάλληλος	Αρχείο	N. Τσακνή No 1378	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

124	Βενέτης Χρ.	A			2.978.000 δρχ.	6/3/1946	11/1/1947			Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
125	Berisha M.	A			Αλβαν.;	3/30/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
126	Βερόγγου Φωτεινή Α.	Γ		Φάρσαλα	6/3/1940 ΕΙΣ.	29/10/1940 ΑΝ.	10/4/1941 ΕΠ.	8/6/1941 ΑΠΕΒ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
127	Βέρντιγκερ Ιεσσουά	A	1923	Πολωνία	Εβραίος / Joint	11/17/1946	5/31/1947		Μαθητής	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	
128	Βιολέττας Ιωάννης Γ.	A			24/7/1939 ΕΙΣ.	2/9/1940 ΑΝ.	2/11/1940 ΕΠ.	18/5/1941 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
129	Βιτάλη Ευαγγελία	Γ				10/4/1921	10/28/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	662
130	Βιτάλης Δημήτριος	A				10/4/1921	10/28/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Σιδηρ. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	662;
131	Βλαχάβα Κων.	Γ				9/17/1952	21/9/1953 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
132	Βλαχάκης Γ.	A				8/24/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
133	Βλάχος Σωτήριος	A				8/31/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
134	Βλαχούλης Διονύσιος	A				.../9/1953	17/2/1955 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	No 184, 241
135	Βογιατζή Γεωργία	Γ				7/31/1939				Γ.Α.Κ.	No 38	
136	Βογιατζής Ιωάννης	A				6/21/1964	11/2/1964			Αρχείο	N. Τσακνί	
137	Βογιατζής Νικόλαος	A				4/20/1920	5/23/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Υπ. Θερμ. Π.Ν	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	563
138	Βογιατζής Στ.	A				2/26/1940				Γ.Α.Κ.	No 38	
139	Βογιατζής Χρήστος	A	1928			2/1/1962	7/17/1962	14/9/1963 ΕΠ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 45	Αρχείο Τσακνί
140	Βόγλης	A				7/25/1938				Γ.Α.Κ.	No 37	
141	Βο(υ)λιώτης Θεόδωρος	A				12/31/1925	3/1/1926		Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνί	No 935
142	Βούλγαρη Μαρίκα	Γ		Ζαγορά		4/22/1935	12/13/1935		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί
143	Βούλγαρη Μαρία	Γ				8/19/1952	.../9/1953	15/12/1957 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,36,42	
144	Βούλγαρης	A				3/16/1961				Γ.Α.Κ.	No 43	
145	Βούλγαρης Απόστολος	A				9/5/1951	9/17/1952			Γ.Α.Κ.	No 35,36,42	
146	Βούλγαρης Σπυρίδων	A	1906/17	Βόλος		3/16/1961	11/6/1962 ΕΠ.	18/8/1962 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 45	
147	Βουτσινά Ευρυδίκη	Γ			300-1.180 δρχ.	11/11/1956	8/15/1957			Γ.Α.Κ.	No 3,23,27	
148	Βοχώρης Γρηγόριος	A				7/14/1954	9/1/1956			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 212
149	Βυζαντίου					6/28/1938				Γ.Α.Κ.	No 37	
150	Γαβαλάς Εμμανουήλ	A				6/25/1917	2/1/1918		Υποκ. Α Τάξ. Μηχ.	Αρχείο	N. Τσακνί	No 334
151	Γαλάνης Κλεάνθης	A				.../.../1912	.../.../1913			Εφημ.	10/11/1913	
152	Γαλανού					7/3/1941				Γ.Α.Κ.	No 37	
153	Γαλα(ο)τσέλη Μαρία	Γ				4/5/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
154	Γαλατόπουλος Χριστόφορος	A				12/1/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

155	Γαλάτσι Δαβίδ	A			Εβραίος	5/31/1947				Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	
156	Γαματέα					9/17/1952				Γ.Α.Κ.	No 35	
157	Γάνα Κατίνα	Γ				10/17/1924	3/1/1926		Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 868
158	Γαρουφαλιά Ευαγ.	Γ			2.160.000 δρχ.	7/27/1947	11/29/1947			Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
159	Γαρουφαλιά Χαρίκλεια	Γ				9/11/1951	.../9/1952			Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
160	Γεννή Οββαδία	A	1921	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/31/1947		Ταπετσέρης	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	Φ.4/έγγρ.43
161	Γεροστεργιούδης Γ.	A				1/19/1937				Γ.Α.Κ.	No 36	
162	Γεροτόλιου	Γ		Λάρισα	1.170.000 δρχ.	7/31/1947	.../.../1948			Γ.Α.Κ.	1,10,36,39,41	
163	Γεωργακοπούλου Μαρίκα	Γ				6/6/1919			Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	494
164	Γεωργαλάς Γ.	A				8/11/1936	4/12/1938 ΕΠ.			Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	
165	Γεωργαντζόγλου Μαρία Π.	Γ		Θεσ/νίκη	18/3/1941 ΕΙΣ.	3/11/1941 ΑΝ.	4/4/1942 ΕΠ.	30/9/1942 ΑΝ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχειο Τσακνή
166	Γεωργαντής Κων/νος	A				10/16/1917	2/1/1918		Ζαχαροπλάστης	Αρχειο	N. Τσακνή	No 364
167	Γεωργιάδη Τούλα	Γ				9/20/2013				Γ.Α.Κ.	No 38	
168	Γεωργιάδης Ευάγγελος Γ.	A				7/14/1941	8/16/1941			Γ.Α.Κ.	No 41	
169	Γεωργιάδης Μενέλαος	A				3/10/1939				Γ.Α.Κ.	No 38	
170	Γεωργιάδης Παντελής	A				12/15/1957				Γ.Α.Κ.	No 3	
171	Γεωργιάδης Πέτρος Γ.	A		Βόλος	Θεσ/νίκη	6/18/1934			Παντοπώλης	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1380
172	Γεωργίου Κατίνα Γεωργ.	Γ		Βόλος		4/13/1934	7/1/1935		Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1363
173	Γεωργίου Κων/νος	A		Αίγιον		5/12/1929	6/1/1929		Ιατρός	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1106
174	Γεωργούδη Β.	Γ			1/8/1946 ΕΙΣ.	15/8/1946 ΑΝ.	30/8/1946 ΕΠ.	21/4/1947 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 36,39,41	
175	Γιακουμής Βασίλειος	A	1929			6/28/1957	10/10/1958		Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	Βιβλ.Νοσηλ.
176	Γιαλούρης Χαρίλαος	A				12/1/1956				Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
177	Γιαμά Μαρία Ιω.	Γ				6/15/1941	7/20/1941			Γ.Α.Κ.	No 41	
178	Γιαμά Ιουλία Ιω.	Γ				6/15/1941	6/28/1941	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 41	
179	Γιαμαρέλος Ν.	A			1.060.000 δρχ.	6/3/1946	7/1/1947			Γ.Α.Κ.	No 8, 36,39,41	
180	Γιαμαρέλου Σταυρούλα	Γ				8/28/1917	2/1/1918		Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 350
181	Γιάνναγα Άννα	Γ				9/13/1917	2/1/1918		Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 354
182	Γιάννακας	A				10/23/1939				Γ.Α.Κ.	No 38	
183	Γιαννακόπουλος Ευστράτιος	A				5/9/1920	5/19/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Β. Τάξ. Τ. Π.Ν	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	581
184	Γιαννακός	A				9/14/1961	11/12/1961	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 43	
185	Γιάννας Πέτρος	A				6/16/1918	1/21/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Υπάλληλος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	393

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

186	Γιάννας	A				11/3/1921					ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	669
187	Γιαννικάκης Θεολόγος	A				4/24/1953	21/2/1954 ΕΠ.	19/8/1964 ΕΠ.			Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	Αρχείο Τσακνί
188	Γιαννόπουλος Κων/νος	A	1898			12/15/1955	1/31/1958			Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	Βιβλ.Νοσηλ.
189	Γιασλακιώτη Κ. Γαρυφαλιά	Γ				12/25/1938					Γ.Α.Κ.	No 38	
190	Γιαχέλ Γκεδάλια	Γ	1922	Θεσ/νίκη	Εβραία / JOINT	11/12/1946	5/31/1947			Ιδ. Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	Φ.4/έγγρ.43
191	Γιοβάν(ν)ης Θωμάς	A				3/5/1954	21/5/1954 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 187,-91,-95
192	Γιωτόπουλος Αριστείδ. Γεωργ.	A				6/8/1934				Ασφαλ. Πράκτ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1375
193	Γκακούδης Γεώργιος	A				3/20/1954	9/15/1954				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 191
194	Γκαλιαμάνης Στέργιος	A				5/29/1936					Γ.Α.Κ.	No 36	
195	Γκανά Αναστασία	Γ				7/29/1951	.../9/1952				Γ.Α.Κ.	3,35,36,42	
196	Γκανίλας Αν.	A				7/22/1936	9/19/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
197	Γκαντίνας	A				1/1/1961	1/31/1961				Γ.Α.Κ.	No 43	
198	Γκαράνης	A			1.020.000 δρχ.	8/5/1947	11/11/1948				Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
199	Γκάρτη(ς) Αλβέρτος	A				6/28/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
200	Γκατζώνης Χρ.	A				10/14/1936					Γ.Α.Κ.	No 36	
201	Γκάτης Αλβέρτος	A				6/28/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
202	Γκάτσος Ελευθέριος Γεωργ.	A		Ερμιόνη	Αργολίδας	6/1/1934				Δημ. Υπάλ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1373
203	Γκέλης Φώτιος	A				4/6/1954	11/30/1956				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	Βιβλ.Νοσηλ.
204	Γκέσκος Λεωνίδας	A	1898			8/15/1956	1/5/1959	3/9/1963 ΕΠ.			Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	Αρχείο Τσακνί
205	Γκίνος Δημήτριος	A		Αλμυρός		2/13/1929	7/1/1929			Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1093
206	Γκιουζέλης Γεώργιος Αρ.	A		Βόλος		5/23/1941	9/29/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Τελ. Νομικής		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
207	Γκίτσας Παναγιώτης	A				7/1952-17/9/1952	4/24/1953				Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
208	Γκόντας Κώστας	A				2/10/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
209	Γκότσ(ι)ας Βασίλ.	A			5/4/1952 ΕΙΣ.	4/5/1952	24/4/1953 ΕΠ.				Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
210	Γκράτζιος Αχιλλέας Δημ.	A		Σέρραι		6/24/1934				Μαθ. Γυμν.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1383
211	Γκράτζιος Κλέων	A				10/22/1925	3/1/1926			Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 923
212	Γουργιώτη Ελένη	Γ				4/8/1936					Γ.Α.Κ.	No 36	
213	Γουρτής Γ.	A				8/14/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
214	Γραβάνης Δημήτριος	A				12/26/1925	3/1/1926			Εργατικός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 933
215	Γραικός Ιωάννης	A				12/15/1956					Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
216	Γρηγορίου Κων/νος	A				7/29/1954	9/15/1955				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 210

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

217	Δάγκουλας Νικόλαος	A			5/24/1929	6/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1112
218	Δαλιάνης Πέτρος Αλεξ.	A		Αργυρόκαστρον	6/6/1934		;	Ράπτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1374
219	Δαμασιώτης	A			2/21/1920	4/20/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	550
220	Δαμίρης Δημήτριος	A			4/26/1920	7/27/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Δίοπ. Απ. Π.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	567
221	Δανιήλ Χριστίνα	Γ			11/4/1925	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 925
222	Δανηλίδης Κων/νος Δ.	A		Θεσ/νίκη	10/2/1940	10/11/1940	ΑΝΕΧΩΡ.	Μεσίτης	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
223	Δανηλίδου Μαρίκα	Γ			11/5/1921		;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	670
224	Δεβριάδου Ευδοξία	Γ					;		Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	...	
225	Δεληγιάννη Αργυρώ	Γ			1/17/1926	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 937
226	Δεληγιάννη Πολυξένη	Γ			9/5/1940	11/20/1940	;		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
227	Δεληγιάννης Γ.	A			7/9/1936		;		Γ.Α.Κ.	No 36	
228	Δεληγιάννης Κώστας Μ.	A		Βόλος	8/22/1940	12/22/1940	;	Τραπ.Υπάλ.	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
229	Δεληγιάννης	A			1/1/1961		;		Γ.Α.Κ.	No 43	
230	Δελθανάση Μαρία	Γ		Πόρος	6/7/1929		;	Μοδίστρα	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1117
231	Δελ(τ)ζάνης Γεώργιος Τρ.	A			4/28/1920	1/28/1921	ΑΥΤΟΚΤΟΝ.	Τελώνης εν Κίνα	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	570
232	Δελικάρη Νούλαν (Κακουλίδου)	Γ			7/1/1939		;		Γ.Α.Κ.	No 38	
233	Δενέλαβας	A			1/1/1961	1/4/1961	;		Γ.Α.Κ.	No 43	
234	Δεσπόπουλος Κ.	A		800-1.620.000 δρχ.	6/3/1946	12/31/1947	;		Γ.Α.Κ.	No 8,36,39,41	
235	Δεσποτόπουλος Ιωάννης	A			6/13/1920	8/24/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	591
236	Δευριάδου Ευδοξία	Γ			10/17/1957		;		Γ.Α.Κ.	No 3	
237	Δημητράκης Θεοδόσιος	A	1917		3/16/1961	6/30/1962	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
238	Δημητριάδης Γ.	A			8/24/1938		;		Γ.Α.Κ.	No 38	
239	Δημητρίου Ελένη Κ.	Γ			5/9/1920	4/14/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	579
240	Δημητρίου Ευανθία	Γ			7/26/1921	12/12/1921	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	647
241	Δημητρούλιας Ν.	A			8/19/1936		;		Γ.Α.Κ.	No 36	
242	Δημόπουλος	A			12/1/1956		;		Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
243	Δημόπουλος Δ.	A			8/29/1938		;		Γ.Α.Κ.	No 38	
244	Δημόπουλος Ιωάννης	A	1906		3/16/1961	27/2/1962 ΕΠ.	15/9/1962 ΑΝ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
245	Δημόπουλος Κων/νος	A		Άνω Λεχόνια	7/11/1935	8/7/1939	;	Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 38	Αρχείο Τσακνί
246	Δημοσθένους Αλέξ.	A			10/31/1956	12/15/1957	;		Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
247	Δημότσης Ιάσων Ι.	A		Αθήνα	9/8/1941	11/8/1941	;	Ράπτης	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

248	Δήμου Άρτεμις	Γ		Δράμα		6/28/1929			;	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1122
249	Δήμου Κερασία	Γ				8/6/1964			;	;	;	Αρχείο	N. Τσακνή	
250	Διακογιάννη Ελ.	;				4/12/1937			;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
251	Διαμαντόπουλος Αντώνιος	Α				1/3/1952	31/5/952	ΑΝΕΧΩΡ.			;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
252	Δόγγα Ευφροσύνη	Γ				5/6/1939	9/2/1939				;	Γ.Α.Κ.	No 38	
253	Δουζένης Κων/νος	Α				10/8/1916	2/1/1918				;	Τυπογράφος	Αρχείο	N. Τσακνή No 289
254	Δουκέλλης Βασίλειος Παν.	Α		Μυτιλήνη		5/10/1934	7/1/1935				;	Λοχίας Πεζικοί	Αρχείο	N. Τσακνή No 1369
255	Δουλαδέρης Γεώργιος Ιω.	Α		Φάρσαλα		6/27/1941	10/17/1941				;	Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	No 41 Αρχείο Τσακνή
256	Δουμένης Αναστάσιος	Α				6/25/1917	2/1/1918				;	Κελ. Τορπιλητ.	Αρχείο	N. Τσακνή No 336
257	Δουσμάνης Παναγιώτης	Α				6/21/1921	7/29/1921	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Παραγελιοδόχος			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	640
258	Δραγούμη Αγγελική	Γ				8/24/1938					;	Γ.Α.Κ.	No 38	
259	Δράκος Σπυρίδων	Α				6/2/1953	5/2/1954	15/12/1957 ΑΝ.			;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	No 184
260	Δρίζης Κων/νος	Α				12/19/1919	3/3/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Εκτελωνιστής			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	543
261	Ελασσόνας Κωνσταντίνος	Α		Λαμία		7/19/1927	7/1/1929				;	Ιατρός	Αρχείο	N. Τσακνή No 1006
262	Ελαφρός Κ.	Α				6/19/1936					;	Γ.Α.Κ.	No 36	
263	Ελευθεριάδης Αναστάσιος	Α				5/14/1921	6/16/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Τραπ. Υπάλ.			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	629
264	Ελευθεριάδης Βύρων	Α				4/12/1939	8/28/1939				;	Γ.Α.Κ.	No 38	
265	Emile Nicolas	Α		(Γάλλος;)		8/30/1938					;	Γ.Α.Κ.	No 38	
266	Εμπεδοκλής	Α				8/27/1938					;	Γ.Α.Κ.	No 37	
267	Εμπέογλου Αχιλ.	Α				1/18/1937					;	Γ.Α.Κ.	No 36	
268	Εμπορος Βασ.	Α				6/4/1939					;	Γ.Α.Κ.	No 38	
269	Εμφιετζίδης Ιωακείμ	Α		Κων/πολη		4/4/1929	7/1/1929				;	Υποδηματοποιός	Αρχείο	N. Τσακνή No 1099
270	Έξαρχος Παναγιώτης	Α			7.040.000 δρχ.	2/5/1953	5/5/1953				;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
271	Eskenaggi Δαβίδ	Α		Εβραίος		4/25/1920	6/22/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	566
272	Εσκι(ε)νάζι Μουσής	Α		Εβραίος		7/8/1921	9/15/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Υπάλληλος			ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	644
273	Ευαγγελάκης Θ.	Α				6/12/1939					;	Γ.Α.Κ.	No 38	
274	Ευαγγελινού Κατίνα	Γ		Νεοχώρι		6/20/1928	7/1/1929				;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή No 1054
275	Ευαγγέλου Ευάγγελος	Α				7/21/1918	5/31/1920				;	Μαθητής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ. 428
276	Ευγενίδης Παρασκευάς	Α				8/26/1939					;	Γ.Α.Κ.	No 38	
277	Ευθυμίου Κων/νος	Α				8/12/1951	.../11/1952	7/15/1954			;	Γ.Α.Κ.	No 35,36,42	Βιβλ.Νοσηλ.
278	Ευστρατιάδης	Α				5/11/1961	10/16/1961				;	Γ.Α.Κ.	No 43	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

279	Ευστρατιάδης Γεώργιος	A	1898			4/5/1955	8/28/1958	10/17/1961	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 37,44,45	No 250
280	Ζάβο(α)ς Γεώργιος	A			16/4/1952 ΕΙΣ.	4/16/1952	.../9/1952 ΕΠ.	.../11/1952 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
281	Ζαζάνης Ιωάννης	A				6/25/1917	2/1/1918	;	Υποκ. Τορπιλιτ.	Αρχειό	N. Τσακνή	No 332
282	Ζαμπάκικας	A				7/1/1961	9/4/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
283	Ζαμπαρδίκου Ειρήνη	Γ				7/31/1936	9/9/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
284	Ζάννα Φωτεινή	Γ				9/15/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
285	Ζαρίφης	A				8/18/1937	8/28/1937	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
286	Ζαρογιάννης	A				;	1/10/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
287	Ζαχαρίας Ιωάννης	A			810.000 δρχ.	8/4/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 8, 10, 41	
288	Ζαχαριάς Αριστοτέλης	A				11/1/1953	5/4/1955 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 188, 250
289	Ζαχαριάδης Γεώργιος	A		Καβάλα		12/3/1928	7/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχειό	N. Τσακνή	No 1078
290	Ζαχαριάδης Περίανδρος Ευτρ.	A				9/18/1920	;	;	Μαθ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	603
291	Ζαχαρόπουλος Ευθύμιος	A				9/26/1917	2/1/1918	;	Υποκελ. Ασυρμ.Π.Ν.	Αρχειό	N. Τσακνή	No 355
292	Ζαχαρούλη Κούλα	Γ		Χάλκη Λάρ.	11.901.000 δρχ.	8/2/1941	6/3/1946	7/31/1947	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 1,8,10,41	Αρχειό Τσακνή
293	Ζαχαρούλης Κ.	A				6/3/1946	7/7/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36,39,41	
294	Ζαχόπουλος Βάιος	A				11/27/1954	7/5/1961 ΕΠ.	5/9/1963 ΕΠ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	3,37,43,45	No 231
295	Ζε(ι)μπέκος Ιωάννης	A	1883			12/15/1956	1/1/1959	;	Συνταξιούχος	Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Γ.Α.Κ. No 44	Βιβλ.Νοσηλ.
296	Ζέρβας Ιωάννης	A				6/7/1964	12/1/1964	;	;	Αρχειό	N. Τσακνή	
297	Ζερμπίνος Νικόλαος Απ.	A		Δράκεια	9/6/1940 ΕΙΣ.	3/3/1941 ΑΝ.	8/8/1941 ΕΠ.	1/9/1941 ΑΝ.	Μαθητής	Γ.Α.Κ.	No 10,38,41	Αρχειό Τσακνή
298	Ζήκας	A				6/2/1947	9/1/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36,39,41	
299	Ζήκας	A				1/4/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
300	Ζησκάτας Τηλέμ.	A				8/11/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
301	Ζιάκ(κ)ας Χρυσόστομος	A				10/27/1951	.../11/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
302	Ζιώγας Τιμόθεος	A		Δράμα		4/20/1929	7/1/1929	;	Παντοπώλης	Αρχειό	N. Τσακνή	No 1102
303	Ζιώμας Κωνσταντίνος	A				12/14/1917	2/1/1918	;	Μαθητής	Αρχειό	N. Τσακνή	No 373
304	Ζουζακίδης Θηρέ(ι)μαχος	A				6/10/1955	10/15/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 260
305	Ζουμπέρος Δημήτριος	A	1929			1/10/1959	1/12/1959	1/9/1963 ΕΠ.	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 44	Αρχειό Τσακνή
306	Ζουμπουλή Χριστίνα	Γ				1/13/1952	.../7/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
307	Ζουχόπουλος	A				.../12/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 23	
308	Ζύνη	Γ				6/29/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
309	Ηλιοπούλου Ελένη Κων.	Γ		Σακαλάρ	Λαρίσης	2/15/1934	6/1/1934	;	Οικιακά	Αρχειό	N. Τσακνή	No 1357

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

310	Ηλιοπούλου Κική	Γ				12/2/1925	3/1/1926	;	Ιδ. Υπάλληλος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 931
311	Θεοδοσίου Αθανάσιος	Α	Νέα Μουδανιά	Χαλκιδικής		6/16/1929	;	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1121
312	Θεοδουλίδου Δέσποινα	Γ				7/11/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
313	Θεοδωρίδης Θεόδωρος	Α				3/13/1925	3/1/1926	;	Φαρμακοπ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 885
314	Θεοδωρίδης Παύλος Λ.	Α	Κορυφή	Βεροίας		9/15/1938	23/8/1941 ΕΠ.	29/10/1941 ΑΝ.	Φοιτ. Ιατρ.	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνή
315	Θεοδωρίδου	Γ				8/11/1947	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	
316	Θεοδώρου Ασπασία	Γ	Δράκεια			8/20/1938	6/1/1929	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38	Αρχείο Τσακνή
317	Θεοδώρου Γεώργιος	Α				4/7/1918	9/5/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	391
318	Θεοδώρου Γεώργιος	Α				6/21/1921	;	;	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	639
319	Θεοδώρου Παύλος	Α				7/30/1921	9/13/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	649
320	Θεολογόπουλος Κων/νος	Α				4/6/1919	1/4/1920	;	Λογιστής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	459
321	Θεοφίλου Αναστάσιος	Α		2.100.000 δρχ.		8/19/1952	9/17/1952	;	Αρτεργάτης	Γ.Α.Κ.	No 42	Βιβλ.Νοσηλ.
322	Θεοφύλακτος Κων/νος Θεοφ.	Α	Θεσ/νίκη			10/11/1933	6/1/1934	;	Μαθητής	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1343
323	Θεοφύ(ι)λου Χρυσάνθη	Γ				.../6/1952	9/17/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	
324	Θεοχαρόπουλος Ευρ.	Α		3.569.000 δρχ.		5/23/1947	10/2/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
325	Ιατρίδη Μ(Λ)ίνα	Γ				8/23/1937	8/24/1937	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
326	Ιατρίδης Ιωάννης	Α				7/30/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
327	Ιβρισιμτζής Σωκράτης Πέτρ.	Α	Μελένικο	Σερρών		1/21/1934	7/1/1935	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1352
328	Ισραέλ Ιωσήφ	Α	1919	Θεσ/νίκη	Εβραίος	5/18/1947	11/27/1947	;	Τορναδόρος	Γ.Α.Κ.	No 1 & 41	
329	Ισραέλ Πέπο	Α	ΙΚΘ	Λάρισα	Εβραίος	8/26/1947	11/1/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	Φάκ. 5	έγγραφ. 22-24
330	Ιστίκογλου Αβραάμ Ιω.	Α		Κων/πολη		3/21/1934	6/1/1934	;	Ιδ. Υπάλληλος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1360
331	Ιωακειμίδης Ηλίας	Α	1919			5/3/1960	10/21/1961	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
332	Ιωακειμίδης Ιωακείμ	Α				4/26/1960	11/13/1961	11/1963 ΕΠ.	;			
333	Ιωαννίδης Ιωάννης	Α		Κρούσοβον	Σερβίας	6/7/1935	7/27/1935	ΑΝΕΧΩΡ.	Ξενοδόχος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1420
334	Ιωαννίδης Χρήστος Ευστ.	Α		Άργος	Ορεστικό	8/14/1941	10/1/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Λογιστής	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνή
335	Ιωαννίδου Άννα	Γ				8/23/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38,43,45	Αρχείο Τσακνή
336	Ιωαννίδου Θεοδώρα	Γ				5/4/1929	6/1/1929	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1104
337	Ιωάννου Όλγα	Γ				8/23/1964	;	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
338	Καββαδία Κων. (Κωστούλα)	Γ				6/7/1920	;	;	Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	589
339	Καββαδίας Σπυρίδων	Α				12/14/1921	;	;	Μαθ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	673
340	Καβουνίδου Θάλεια	Γ				4/7/1937	9/9/1938	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

341	Καζανιάδου Αθηνά	Γ				2/7/1926	3/1/1926		; ;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 938	
342	Καζλάρης Δημοσθένης	A				6/23/1952	24/4/1953 ΕΠ.	23/9/1953 ΑΝ.		; ;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.	
343	Καϊρα Πηλενόπη Γ.	Γ				6/2/1940	7/31/1940			; ;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
344	Κάιρας Ιωάννης Γ.	A		Μηλίνα		7/1/1940	22/10/1940 ΑΝ.			; ;	Ναυπηγός	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
345	Καίσαρης Νικόλαος	A				3/4/1921	4/30/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Αξιωματικός		ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	617	
346	Κακαράτζας	A				1/1/1961				; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 43		
347	Κακουλίδης Ηλίας	A				10/2/1935				; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 36		
348	Κακουλίδης Παναγιώτης	A				8/25/1938	1/30/1939	9/5/1939		; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 38		
349	Καλαθάς Κων/νος Αντ.	A		Πλατόκαμπος	Λάρισας	9/1/1941	25/5/1947 ΕΠ.	30/9/1947 ΑΝ.	Παντοπώλης		Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί	
350	Καλαθάς Βασ.	A			3.569.000 δρχ.	5/23/1947	10/2/1947			; ; ;	Γ.Α.Κ.	10,36,39,41		
351	Καλαμαριώτου	Γ				7/3/1941				; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 37		
352	Καλατζής Αθανάσιος	A				6/16/1967				; ; ;	Αρχείο	N. Τσακνή		
353	Καλαφάτης Παναγιώτης	A				10/25/1919	12/26/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Υποκελ. Π.Ν.		ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	536	
354	Κάλμπαρης Θεοφάνης	A		Βόλος		4/9/1928 ΕΠ.	7/1/1929		Μαθητής		Αρχείο	N. Τσακνή	No 1068	
355	Καλούσιος Δημήτριος Χρ.	A		Καραμπαϊράμι	Φαρσάλων	5/31/1934	7/1/1935		Γεωργός		Αρχείο	N. Τσακνή	No 1372	
356	Καλτσάς Δημήτριος	A				7/2/1964				; ; ;	Αρχείο	N. Τσακνή		
357	Καλύβας Θεόδωρος Α.	A		Αργυρόκαστρον		3/7/1935 ΕΠ.	9/7/1936		Ράπτης		Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί	
358	Καλυβιώτης Φίλιππος	A		Καρδίτσα		8/3/1962				; ; ;	Αρχείο Κ.	Γουργουλιάνη		
359	Καμπανάρης Ιωάννης	A		Αθήνα		9/10/1928	7/1/1929		Τηλεγραφητ.		Αρχείο	N. Τσακνή	No 1069	
360	Καμπέρη Τασία/Τασούλα	Γ				9/30/1938	2/1/1939 ΕΠ.	8/17/1939		; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 38		
361	Καμπούρας Χρήστος Ζ.	A				7/27/1940	9/9/1940			; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
362	Καναβού Αφροδίτη	Γ				7/7/1967				; ; ;	Αρχείο	N. Τσακνή		
363	Κανελόπουλος Φώτιος Γ.	A				6/15/1934			Φοιτ. Θεολ.		Αρχείο	N. Τσακνή	No 1379	
364	Κανούλης Χρυσόστομος	A				7/3/1941				; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 37		
365	Κανού(ά)ρης Νικ. Παναγ.	A				3/19/1920	4/26/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Υποδηματοποιός		ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	556	
366	Καουνά	Γ			1.000.000 δρχ.	7/1/1946	12/31/1947			; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 8, 10, 36		
367	Καουνάς Λ.	A				10/16/1946		17/7/1947 ΕΠ.		; ; ;	Γ.Α.Κ.	No 39		
368	Καπερνάρος Μιχαήλ Ιω.	A		Αθήνα		1/27/1940	12/31/1940		Ιδιώτης		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
369	Καπέτας Σέμαχ	A	1918	Καρδίτσα	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/31/1947		Έμπορος		Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30		
370	Καπνιά Γεωργία	Γ			200.000 δρχ.	8/1/1952				; ; ;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
371	Καπνουδάκης Κείμεων	A				7/27/1921	7/29/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Υπάλληλος		ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	649	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

372	Καπουλάτος Γεώργιος	A			1.755.000 δρχ.	9/16/1952	24/4/1953 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ
373	Καπούτσης Βασίλειος	A				2/1/1918	;	;	Γεωργός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 380
374	Καπραβέλος Β.	A				9/3/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
375	Καπράλος Νικόλαος	A				12/26/1917	2/1/1918	;	Εμποροϋπάλ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 374
376	Καραβίδας Κων/νος	A		Βέροια		5/22/1935	7/18/1935	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1418
377	Καραγιάννης Δημήτριος	A				12/28/1925	;	;	Τραπ. Υπάλ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 934
378	Καραγιάννης Νικόλαος Γρηγ.	A				3/25/1941	7/23/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
379	Καραγιαννίδης Αθ.	A				9/3/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
380	Καραγιαννοπούλου Δήμ. Ε.	Γ		Τσαγκαράδα		7/11/1935	7/29/1935	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μαθήτρια	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1429
381	Καραγκιουζέλη Χρύσα	Γ				9/14/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
382	Καραδήμου Λευκοθέα	Γ				6/14/1920	9/26/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	592
383	Καραϊσκος Αθανάσιος	A				5/13/1955	5/3/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 256
384	Καρακαστανιάς Ανδρέας	A				12/31/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
385	Καρακατσάνης Κων/νος	A				7/7/1961	9/10/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
386	Καρακίτης Νικόλαος	A		Λάρισα	3.000.000 δρχ.	8/25/1953	9/23/1953	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35	Βιβλ.Νοσηλ.
387	Καρακίτσος	A				;	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35	
388	Καρακίτσου Ανασ(Τασία) Θ.	Γ		Βυζίτσα	/ Πινακάτες	6/8/1940	19/6/1941 ΕΠ.	12/8/41 ΑΝ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
389	Καραλάγιου Μαρία	Γ				;	;	;	;	Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	...	
390	Καράλης ή -ής Δημ. Αντ.	A				9/30/1920	;	;	Τηλεγραφητ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	605
391	Καραμάνης Ιωάννης	A				9/7/1963	11/1/1963	;	;	Αρχείο	N. Τσακνή	
392	Καραμήτσου Μ.	Γ				8/25/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
393	Καραμίχος Δ.	A				9/6/1938	3/4/1939 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
394	Καραμπαμπάς Γεώργιος	A				9/20/1954	11/30/1954	8/15/1956	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 218
395	Καραμπατάκης Νικόλαος Δ.	A		Νεοχώρι	Βεροίας	8/31/1941	10/1/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
396	Καραμπερόπουλος Αλέξ.	A				10/10/1935	8/25/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
397	Καραπάνος Γεώργιος	A				5/19/1920	7/23/1920	;	Δικ. Υπ.-Δικολ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	584
398	Καραστατήρης Δημ.	A				8/3/1919	;	;	Αρχ./Υποκ.Π.Ν	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	519
399	Καραφείτ(τ)ης Γεώργιος	A	1926			2/22/1958	10/30/1958	;	Ξυλουργός	Γ.Α.Κ.	No 44	
400	Καρδάρη Ελένη Ι.	Γ				11/10/1940	15/2/1941 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
401	Καρδάσης Ιωάννης	A	1938			1/4/1962	9/16/1962	;	;	Γ.Α.Κ.	No 45	
402	Καρδούσης Ιωάννης	A			Αρ. Ιστορ. 2280	1/4/1962	;	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 36	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

403	Καριγιάννης Λεων.	A			11/15/1955				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
404	Καριωτάκη Ειρήνη	Γ			12/6/1952				Γ.Α.Κ.	No 42		
405	Καρ(ι)νωτάκης Σ.	A				9/24/1953			Γ.Α.Κ.	No 3 & 35		
406	Καρκαβίλιας Βασίλειος	A			7/16/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	No 185	
407	Καρμίρης	A			9/30/1921			Υδραυλικός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.		
408	Καρούση Ελένη	Γ			5/27/1937				Γ.Α.Κ.	No 36		
409	Καρράς Γεώργιος	A			1/31/1917	4/20/1917		Εμποροϋπάλ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 305	
410	Καρυοφύλλης Γεώργιος Λεων.	A		Ρουμανία	5/18/1934	6/1/1934		Φοιτητ. Γεωπον.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1371	
411	Κασιμάτης Nebfar	A		Ελμπασάν	Αλβαν.;	12/1/1933			Γ.Α.Κ.	Φ. 1r		
412	Κασούμης	A			1/1/1961	10/28/1961			Γ.Α.Κ.	No 43		
413	Καταβελάκος Ανδρ.	A			7/28/1936	9/8/1936			Γ.Α.Κ.	No 36		
414	Καταπίδης Χρήστος	A		Αγριά	Αρ. Ιστορ. 2270	5/31/1961	7/1/1961	30/10/1963 ΑΝ.	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 36,43,45	Αρχειο Τσακνί
415	Κατέχης Βασίλειος	A			5/11/1920	5/31/1920		Ναυτικός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	582	
416	Κατσαγεώργου Ασήμω	Γ			1/1/1925	3/1/1926		Υπηρέτρια	Αρχειο	N. Τσακνή	No 878	
417	Κατσαγιώργης Νέστωρ	A			9/1/1956	12/15/1957			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ	
418	Κατσαδούρου Αγγελική	Γ			8/10/1921	12/16/1921		Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	652	
419	Κατσανάκης Παν.	A			2/5/1936				Γ.Α.Κ.	No 36		
420	Κατσαρής Κ.	A			5/31/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
421	Κατσίγρα Μαγδαληνή	Γ			3/22/1936				Γ.Α.Κ.	No 36		
422	Κατσίμπας Θωμάς	A		2.550 δρχ.	9/2/1955	10/1/1955			Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
423	Κατσιρούμπα Ελένη	Γ			7/30/1925	12/4/1925	ΑΝΕΧΩΡ.		Αρχειο	N. Τσακνή	No 910	
424	Κατσούδα Ευ.	Γ			10/10/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
425	Κατσούμης Αθανάσιος	A	1931		11/9/1960	10/31/1961			Γ.Α.Κ.	No 45		
426	Κατσούρα Χρηστίνα Ευστ.	Γ			12/2/1940	1/30/1941			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
427	Καυκάνης(;	A							Γ.Α.Κ.	No 35		
428	Καφαντάρη Ελένη	Γ			12/10/1936				Γ.Α.Κ.	No 36		
429	Καυμιάλη Βιολέτα	Γ			8/20/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
430	Κελέμογλου Λ.				12/24/1936				Γ.Α.Κ.	No 36		
431	Κέντρος Χρ.	A			8/28/1936				Γ.Α.Κ.	No 36		
432	Κέπετζης Κωνσταντίνος	A			9/11/1925	3/1/1926		Δημ. Υπάλ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 915	
433	Κεραμιδάς Γεώργιος	A			9/24/1925	12/1/1925		Δίοπος Πυροβ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 919	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

434	Κερασιώτης	A				11/24/1921				Ιερέυς	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	672
435	Κερμανίδης Δημοσθένης	A			6,370	5/29/1956	8/21/1956				Γ.Α.Κ.	No 18	Βιβλ.Νοσηλ.
436	Κεχαγιάς Γ.	A				5/16/1936	8/8/1936 ΕΠ.				Γ.Α.Κ.	No 36	
437	Κεχαγιάς Νικόλαος	A		Μεγαλοχώρι	Σιδηροκάστρου	6/2/1929	6/1/1929			Παντοπώλης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1115
438	Κιαλές Ευστάθιος	A		Προμύρι		6/22/1940	5/28/1941			Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
439	Κιάφας	A				8/13/1947					Γ.Α.Κ.	No 39	
440	Κιμούρη Βασιλική	Γ				8/11/1951					Γ.Α.Κ.	No 36 & 42	
441	Κινικλής Παναγιώτης	A			ο Ιος Ασθενής	1(;)/6(;)/1909	1/1/1910					Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Αρχείο Τσακνί
442	Κιορμουτζόγλου Στέφανος	A				11/19/1917	2/1/1918			Ιατρός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 370
443	Κίριλας Ευάγγελος	A				8/7/1951					Γ.Α.Κ.	No 36	
444	Κίτσας Παναγιώτης	A					9/21/1953	ΑΝΕΧΩΡ.			Γ.Α.Κ.	No 3	
445	Κλαδογόνη Ευδοκία Γ.	Γ		Πολύχνιτος	Μυτιλήνης	7/2/1935				Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1425
446	Κοέν Άννα	Γ	1917	Βόλος	Εβραία / Joint	11/12/1946	5/31/1947			Οικιακά	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	
447	Κοέν Ρόζα Ι.	Γ		Θεσ/νίκη	Εβραία	7/8/1939	9/18/1941	ΑΝΕΧΩΡ.		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
448	Κοΐμας Χρήστος	A				6/11/1954	10/15/1954				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 202
449	Κοϊντώσης	A				11/13/1961					Γ.Α.Κ.	No 43	
450	Κόκαλης Γεώργιος	A				7/19/1921	8/24/1921	ΑΝΕΧΩΡ.		Ράπτης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	646
451	Κόκκινος Ιωάννης Ν.	A		Τρίκερι		6/17/1941	9/5/1941	ΑΝΕΧΩΡ.		Ναυτικός	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
452	Κοκκινούλης Νικόλαος	A			4.060.000 δρχ.	7/15/1952	9/10/1952				Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
453	Κοκκινούλης Νικόλαος	A		Χάλκη	Λάρισα	8/11/1934	16/12/1938 ΕΠ.			Γεωργός	Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	Αρχείο Τσακνί
454	Κοκκινούλης Χρυσόστομ. Αθ.	A		Χάλκη	Λάρισα	12/31/1940	10/31/1941			Μαθητής	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
455	Κο(α)λέμογλου Λάζ.	A				10/14/1936					Γ.Α.Κ.	No 36	
456	Κόλλας Χαράλαμπος	A		Σέρρες		5/22/1929	6/1/1929			Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1110
457	Κολ(λ)ιοπούλου Σοφ.	Γ		Λάρισα		3/2/1947	8/31/1947				Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
458	Κολοβού Μαρ.	Γ		Βόλος	3.240.000 δρχ.	6/15/1947	11/29/1947				Γ.Α.Κ.	1,10,36,39,41	
459	Κολυμβ(π)άτσος Αντώνιος	A	1900			3/21/1958	11/9/1961			Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
460	Κολώνιος Σταύρος	A				10/8/1921				Αξιωματικός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	663
461	Κομβόκης Μιχαήλ Β.	A		Καλλιθέα	Σερρών	6/12/1935	7/1/1935	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Καπνομεσίτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1421
462	Κόνος Χρήστος	A				9/6/1938					Γ.Α.Κ.	No 38	
463	Κοντοβά Κατίνα	Γ				9/14/1938					Γ.Α.Κ.	No 38	
464	Κοντογεωργίου Ιωάννης Τρ.	A		Βόλος		9/11/1941	10/29/1941			Καθηγητής	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

465	Κόντυλα Αγγελική	Γ			5/20/1919	2/14/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	487
466	Κορέντης Ιωάννης	Α			5/13/1964	;	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
467	Κορέντης Σταύρος	Α	1932		7/25/1957	4/17/1958	;	Ιδ. Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	No 44	
468	Κορίτα Ελένη	Γ			11/17/1925	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 928
469	Κορκοτσάκη Αμαλία Αν.	Γ			9/15/1941	10/31/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
470	Κορομηλής Γεώργιος Ευστ.	Α		Τσαγκαράδα	5/16/1935	7/1/1935	;	Τραπ. Υπάλ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1417
471	Κορόσης ή Κορώσης	Α			4/7/1921	7/15/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	623
472	Κορωναίου Σταματία	Γ			10/14/1921	;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	666
473	Κορώνης Δημήτριος	Α			12/15/1955	6/15/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ
474	Κοσκοσίδου Παρθενοπή	Γ			4/27/1939	9/8/1939	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
475	Κοσμίδης Ισαάκ Ν.	Α			6/20/1941	8/24/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
476	Κότας Δημήτριος Ι.	Α			12/8/1940	9/30/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
477	Κοτζιάς Π.	Α		1.100.000 δρχ.	8/3/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 8,36,39,41	
478	Κοτρώ(ώ)τσος Γ.	Α		279-700.000 δρχ.	6/19/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 8, 39, 41	
479	Κοτρώτσος Χρ.	Α			8/19/1940	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
480	Κοτσανάκης Π.	Α			12/14/1935	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
481	Κοτσ(ι)αρής Κ.	Α			7/9/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
482	Κόττας Δημήτριος	Α		Βόλος	12/8/1940	10/1/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1746
483	Κόττας Κων/νος	Α	1912		5/10/1957	10/12/1957	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
484	Κόττας Παναγιώτης Απ.	Α		Θεσ/νίκη	7/10/1941	10/19/1941	;	Λιθογράφος	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνή
485	Κούβελας Παναγιώτης	Α			3/15/1921	4/24/1921	;	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	621
486	Κουγ(ζ)ιώκας Αθανάσιος	Α	1926		8/24/1957	9/1/1958	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 44	
487	Κουζόγλου Βασίλειος	Α		Βόλος	8/31/1962	;	;	;	Αρχείο Κ.	Γουργουλιάνη	
488	Κούκας Θωμάς Ευαγ.	Α			8/23/1939	4/9/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
489	Κουλουράκης Αθανάσιος	Α		900 δρχ.	11/14/1957	1/12/1958	;	;	Γ.Α.Κ.	No 32	
490	Κουλουριώτης Φίλιππος	Α		Βόλος	7/31/1962	9/5/1963	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
491	Κουμπογιάννης Αθανάσιος	Α		Βόλος	5/29/1962	8/6/1962	;	;	Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Γ.Α.Κ. 3 & 45	
492	Κουνενής Ιωάννης	Α			5/31/1928	;	;	Έμπορος	Γ.Α.Κ.	No 35	
493	Κουρέντης Σταύρος	Α			;	4/17/1958	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3	
494	Κουρής Σπυρίδων	Α			7/9/1929	;	;	Κτηματίας	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1123
495	Κούρμπας Δημήτριος	Α			12/14/1919	8/1/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Αρχιλιμενοφ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	542

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

496	Κουρουλάκη Αθανασία	Γ				12/15/1957				Γ.Α.Κ.	No 3	
497	Κούρτη Αγγελική	Γ				1/12/1918	2/1/1918		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 377
498	Κούρτη Ξένη	Γ				10/7/1917	2/1/1918		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 358
499	Κουτζάλης Βασίλειος	A				6/28/1917	2/1/1918		Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 338
500	Κούτρ(ι)ας Ευστάθιος	A	1914	Βόλος		1/1/1961	3/5/1962 ΕΠ.	20/10/1963 ΑΝ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	Αρχείο Τσακνί
501	Κουτσογιάννης Κων.	A				8/1/1951	10/6/1951	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 3,36,42	Βιβλ.Νοσηλ
502	Κουτσοκόστας Ιωάννης	A				10/15/1956	12/15/1957			Γ.Α.Κ.	No 3 & 33	Βιβλ.Νοσηλ
503	Κουτσούκου Καλλιρόη	Γ	16				5/23/1933	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μαθήτρια	Βιβλίο		
504	Κουτσούλας Κων/νος	A				5/5/1961	11/11/1961		Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
505	Κουτσούμπα Άννα Ευαγ.	Γ		Σιάτιστα		6/24/1934			Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1384
506	Κουτσουρίδη Πελαγία	Γ				5/27/1921	7/29/1921	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	634
507	Κοφινάς Μωσής	A	1926	Αθήνα	Εβραίος / Joint	11/20/1946	5/31/1947		Μικροπωλητής	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	φάκ. 4
508	Κραβαρίτης Κ.	A				10/1/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
509	Κρεμμύδα Χαρίκλεια	Γ			2.480.000 δρχ.	8/3/1951	10/3/1951			Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
510	Κρέστου Σταυρούλα	Γ				4/9/1917	2/1/1918		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 313
511	Κρικέλης Γεώργιος	A				8/5/1954	9/15/1956			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 211
512	Κριτσιμάλης Γεώργιος	A				6/26/1964	11/2/1964			Αρχείο	N. Τσακνή	
513	Κροκατσάκη Αμαλία Αν.	Γ		Βόλος		9/15/1941	9/30/1941		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1799
514	Κρόκος Λάμπρος	A			1.770.000 δρχ.	7/31/1947	9/28/1947			Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
515	Κρούσσος Όμηρος	A	1898			7/21/1952	5/5/1954 ΕΠ.	11/4/1957	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	3,35,37,42,44	No 199
516	Κρούσσος Ορέστης	A				11/1/1963				Αρχείο	N. Τσακνή	
517	Κρυτρέλλης Βασίλειος Γ.	A		Μυτιλήνη		5/3/1933	6/1/1934		Σοφέρ	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1315
518	Κυδωνάς Ιωάννης	A				8/25/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
519	Κυμούρη Βασιλική	Γ				8/11/1951	9/17/1952			Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
520	Κυριαζή Στεργιανή	Γ				5/25/1928			Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 35	
521	Κυριακίδη Αθ.	Γ				8/31/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
522	Κυριακίδης Σπυρίδων	A				5/16/1964	11/10/1964			Αρχείο	N. Τσακνή	
523	Κυριακίδου Λασκαρίνα	Γ	1897			8/9/1957	9/22/1958		Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
524	Κυριάκος Ευστ.	A				4/25/1941				Γ.Α.Κ.	No 38	
525	Κυριάκος Ιωάννης Ευστ.	A		Αργαλαστή		3/5/1941	10/1/1941	ΑΝΕΧΩΡ.		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
526	Κυρίτσης Ευαγγ.	A				10/19/1938	8/2/1939			Γ.Α.Κ.	No 38	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

527	Κύρλας Ευάγγελος	A			8/7/1951	.../9/1951			Γ.Α.Κ.	No 3 & 42	Βιβλ.Νοσηλ
528	Κύτσης Γ.	A			6/3/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
529	Κωδωνάς Ι.	A			8/25/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
530	Κωνσταντάκης Απόστολος	A			8/14/1919	3/4/1920	ANEXΩΡ.	Οδηγ. Αυτοκ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	520
531	Κωνσταντάρα Ελένη	Γ			1/12/1918	2/1/1918		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 378
532	Κωνσταντέλης Δημ.	A			12/1/1909	1/1/1910			Αρχείο	N. Τσακνή	
533	Κωνσταντινίδη(ου) Βασιλ.	Γ			11/10/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
534	Κωνσταντινίδης Λ.	A			10/23/1935				Γ.Α.Κ.	No 36	
535	Κωνσταντίνου Φλ.			Ελληνικά	Ευβοίας	5/8/1935	7/1/1935		Αρχείο	N. Τσακνή	No 1413
536	Κωνσταντόφ Ερρίκος	A			6/23/1919	8/17/1919			Πιστοποιητ	Γ. Καραμάνη	
537	Κόνστας Κων/νος	A			9/26/1920	6/24/1921	ANEXΩΡ.	Μάγειρας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	604
538	Κωστάλας Στέργιος	A			8/9/1939				Γ.Α.Κ.	No 38	
539	Κωστελένος Δημήτριος	A			3/22/1926			Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 941
540	Κωστούλας Στ.	A			7/19/1939				Γ.Α.Κ.	No 38	
541	Κωτσής Κ.	A			2/21/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
542	Λαγός Στέφανος Δημ.	A		Βόλος	3/16/1934	7/1/1935		Λογιστής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1358
543	Λαγώιδου Ευγενία	Γ			10/3/1919	4/2/1920	ANEXΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	532
544	Λαδικός Εμ.	A			9/24/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
545	Λαδοβρέχη Ειρήνη	Γ			8/19/1951	2/5/1954	15/12/1957 AN.		Γ.Α.Κ.	3,35,37,42	No 184
546	Λαδόπουλος Κων/νος	A			3/29/1955				Γ.Α.Κ.	No 37	No 248
547	Λαζαρίδης Όμηρος Χ.	A		Θεσ/νίκη	7/10/1941	10/31/1941		Λογιστής	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
548	Λαζάρου Αλεξάνδρα	Γ			5/1/1925	3/27/1926	ANEXΩΡ.	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 900
549	Λάζος Χρήστος	A		Αθήνα	7/11/1940	8/12/1941		Αρτεργάτης	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
550	Λαζούρας (;) Δημήτριος	A			11/28/1920	4/30/1920		Καπνέμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	608
551	Λαμπαδιάρη Ματζουράνα Αθ.	Γ			8/16/1921	27/9/1921 ΕΙΣ.	29-30/9/1921 AN	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	573
552	Λάμπρου	A			4/10/1920	4/17/1920	ANEXΩΡ.		ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	561
553	Λάμπρου	A			11/12/1961				Γ.Α.Κ.	No 43	
554	Λάμπρου Ιωάννης	A			7/15/1967				Αρχείο	N. Τσακνή	
555	Λάππας Κων/νος	A		Αρ. Ιστορ. 2272	6/2/1961	12/7/1961		Εργ.-Ελαιοχρ.	Γ.Α.Κ.	No 36,43,45	
556	Λάππα Μαρία	Γ			7/14/1967				Αρχείο	N. Τσακνή	
557	Λάτσκος Εμμανουήλ	A			11/24/1940	8/12/1941			Γ.Α.Κ.	No 41	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

558	Λαυρεντιάδης Λαυρέντιος	A				4/4/1929	6/10/1929	ΑΝΕΧΩΡ.	Υποδηματοποιός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1101
559	Λαυρεντιάδου Φωφώ Δημ.	Γ		Τραπεζούντα		2/20/1934	10/12/1935	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί
560	Λε(ι)βίδη	;				8/16/1938	2/9/1938 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
561	Λεβή Λιάτσι	A	1922	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/19/1946	5/31/1947	;	Κρεβατοποιός	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	Φ.4/έγγρ.43
562	Λεβή Σα(ο)λομών	A	1910	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/19/1946	5/31/1947	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ. 30	Φ.4/έγγρ.43
563	Λέζης Γιώργος	A				10/10/1921	;	;	Μαθητής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	664
564	Λεόνη Μάριο Β.	A			(Ιταλός;)	7/9/1939	8/25/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
565	Λεονταρίδου Μαρία Κων.	Γ		Ξάνθη		7/23/1932	7/1/1935	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1291
566	Λεοντοκιανάκη Στυλιανή	Γ		Γεράκι	Σπάρτης	6/15/1928	7/1/1929	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1053
567	Λιάγκος	A				10/1/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
568	Λιακατή Αμαλία Γ.	Γ		Καρδίτσα		7/7/1941	10/31/1941	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
569	Λιάκος Ναούμ	A				10/24/1920	;	;	Υπ. Εμποροϋπ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	606
570	Λιασκοβίτης	A				1/1/1961	9/1/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
571	Λιάτσκος Αλέκος Δημ.	A		Ζαγορά		4/16/1934	9/27/1936	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί
572	Λιβαδάς Διονύσιος	A				12/13/1925	3/1/1926	;	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 932
573	Λίζος Ν.	A				3/2/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
574	Λογοθέτης Γιώργος	A				10/28/1919	9/13/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Καμαρ. Εμπ.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	537
575	Λό(ι)ντου	Γ				7/8/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
576	Λουίξη Έλλη	Γ				4/4/1925	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 892
577	Λουϊζίδου Μαρία	Γ		Ρόδος		7/6/1934	7/1/1935	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1385
578	Λυγνός Δημήτριος Ηλ.	A		Οινούσσεσ		8/21/1936	20/1/1940 ΕΠ.	3/9/1941 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 36 & 41	Αρχείο Τσακνί
579	Λύμπος Βασίλειος	A				1/6/1920	2/18/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Οινοπώλης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	546
580	Λύτσας Γεώργιος	A				10/9/1917	2/1/1918	;	Γεωργός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 359
581	Μαγκανάρης	A				6/9/1921	6/16/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Σιδηρ. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	636
582	Μάιερ Ι. Θέμις	Γ			;	12/6/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
583	Μακρή Αφροδίτη	Γ				12/25/1951	4/25/1952	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 42	Βιβλ.Νοσηλ
584	Μακρή Μαργαρίτα	Γ				3/20/1954	;	;	;	Γ.Α.Κ.	φάκ. 13r-v	
585	Μακρής Βασίλειος	A		Αίγυπτος		5/19/1935	7/1/1935	;	Λογιστής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1401
586	Μακρυγιάννης Θεόδωρος	A			23/10/1919 ΕΙΣ.	13/2/1920 ΑΝ.	1/6/1920 ΕΠ.	12/12/1920 ΑΝ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	535
587	Μακρυ(ε)ιώργος Βλάσιος Κ.	A		Αγ. Βλάσιος		8/30/1941	9/23/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
588	Μαλαματίδου Μαρίκα Πέτρ.	Γ		Δράμα		11/16/1933	6/1/1934	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1349

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

589	Μαλάπας/Μαλαπάς Κων.	Α			7/15/1956					Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
590	Μαλάχ Μουσής Σ.	Α		Εβραίος	8/4/1940	8/19/1940				Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
591	Μαλεύρη (;) Αρχοντούλα	Γ			7/9/1920	8/21/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαία	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	596	
592	Μαλκέντζος Δημ.	Α			3/27/1937					Γ.Α.Κ.	No 36	
593	Μαλλιάρης Ιωάννης	Α			8/16/1919	2/13/1920		Υποκελ. Π.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	521	
594	Μαλτέζος Αντώνιος Δ.	Α		Μυτιλήνη	6/29/1941	9/27/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Ναυτικός	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1774	
595	Μαλτέζος Περικλής	Α			11/5/1916	2/1/1918		Εύελπης Απαλ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 298	
596	Μαμά Ευθαλία Ι.	Γ		Προμύρι	5/18/1940	10/22/1941		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
597	Μαμάτσιας Γεώργιος	Α			8/14/1953	2/5/1954	15/12/1957 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	No 184	
598	Μαμέρη Όλγα	Γ			8/9/1921	9/3/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	651	
599	Μανάκας Νικόλαος	Α			1/3/1955	6/30/1955			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 236	
600	Μάνου Έττη Γ.	Γ		Θεσ/νίκη	9/6/1940	10/1/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
601	Μανουσάκης Γεώργιος	Α			9/13/1924	3/1/1926		Δημ. Υπάλ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 857	
602	Μαντάνης Νικόλαος	Α			9/3/1963				Αρχείο	Ν. Τσακνή		
603	Μαντζανής/Μαντζούνης Μιχ.	Α			9/27/1952	9/23/1953			Γ.Α.Κ.	No 3 & 42	Βιβλ.Νοσηλ	
604	Μαντζουράνης Δημήτριος Γρ.	Α			2/22/1920			Δίοπος Πυροβ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	551	
605	Μαντζουράνης Δημήτριος	Α			5/19/1921		ΕΠΑΝΗΛΘΕ	Δίοπος Πυροβ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	632	
606	Μαντής Χριστόδουλος	Α		Πεντάπολη	2/9/1929	7/1/1929		Γεωργός	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1092	
607	Μανωλάκης Εμμανουήλ	Α			11/30/1939	1/4/1941			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
608	Μανώλης Απόστολος	Α			6/27/1940	9/9/1940			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
609	Μαράβας Ιωάννης Β.	Α		Τρίκαλα	15/3/1940 ΕΙΣ.	3/15/1940	16/8/1941 ΕΠ.	1/10/1941 ΑΝ.	Μεσίτης Καπ.	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
610	Μαργέλης Αντώνιος	Α			11/22/1916	2/1/1918		Μαθητής	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 300	
611	Μαργαρίτου Αθανασία	Γ			10/30/1925	3/1/1926		Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 924	
612	Μαργαρίτου Ασήμω	Γ			11/15/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
613	Μαρινόπουλος Νικόλαος	Α			1/1/1961	17/9/1961 ΕΞ.	14/11/1963 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	No 43	Αρχείο Τσακνί	
614	Μαρκάς Ι.	Α			9/2/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
615	Μαρκογιαννόπουλου	Γ			5/19/1961				Γ.Α.Κ.	No 43		
616	Μαρκόπουλος Κων.	Α			2/5/1921	7/29/1921		Υπάλ.- Ιδ. Υπ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	614	
617	Μάρκου Αρτεμισία	Γ			8/27/1954	2/15/1955			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 215	
618	Μαρτινάκης Ιωάννης	Α			8/15/1956	9/15/1956			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ	
619	Μάρω(;))	Γ			.../9/1952				Γ.Α.Κ.	No 35 & 42		

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

620	Μασούρη Φρόσω	Γ				5/5/1920			;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	576
621	Μασουρίδου Ελένη Αντ.	Γ				4/4/1920	12/31/1920	ΑΝΕΧΩΡ.			Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	559
622	Μαστρογιαννίτης Θεμιστ./Θωμάς	Α				12/21/1920			;	;	Εμποροϋπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	610
623	Μαστροδημήτρης Ευθύμιος	Α				7/3/1939			;	;		Γ.Α.Κ.	No 38	
624	Ματάλας Κων/νος	Α				12/15/1957			;	;		Γ.Α.Κ.	No 3	
625	Ματαλόν Αλμέρ	Α			(Γάλλος;)	10/10/1938			;	;		Γ.Α.Κ.	No 38	
626	Ματαπάς Κων/νος	Α				11/15/1956			;	;		Γ.Α.Κ.	No 3	
627	Μάτζου	;				4/24/1953			;	;		Γ.Α.Κ.	No 35	
628	Ματζούνης Μιχαήλ	Α				4/24/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.				Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	
629	Ματθοπούλου	Γ				6/1/1938	6/30/1938					Γ.Α.Κ.	No 37	
630	Ματούση Αθηνά	Γ		Λάρισα		2/24/1935	10/4/1935				Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί
631	Ματσούκα Λευκοθέα Σ.	Γ				3/2/1920	8/26/1920				Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	553
632	Μαυρατζούλη Ελένη	Γ					3/11/1957	ΑΠΕΒΙΩΣΕ				Γ.Α.Κ.	No 3	
633	Μαυρομάτης Σωτήριος	Α	1926		Αρ. Ιστορ. 2277	6/25/1961	4/16/1962				Καπνεργάτης	Γ.Α.Κ.	No 36,43,45	
634	Μαυρομάτη Ελένη	Γ			280.000 δρχ.	8/31/1951	9/6/1951					Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
635	Μαυροπούλου Αθανασία	Γ				12/1/1956						Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
636	Μαύρος Δημήτριος	Α				9/4/1938	9/1/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
637	Μεγαλομάστορας Πέτρος Στ.	Α		Βιτόλια	Σερβίας	11/10/1931	6/1/1934				Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1260
638	Μελιάδης Σταύρος	Α		Δράμα		6/9/1929					Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1118
639	Μελιγγάρης	Α				1/1/1961	2/22/1961					Γ.Α.Κ.	No 43	
640	Μελισσίδου	Γ				12/1/1961 ΕΠ.	11/3/1961 ΕΠ.	25/9/1961 ΕΞ.				Γ.Α.Κ.	No 43	
641	Μέμτσα Καίτη	Γ				6/13/1939						Γ.Α.Κ.	No 38	
642	Μέμτσο(α)ς Β.	Α				12/15/1938						Γ.Α.Κ.	No 38	
643	Μέντα Ντορέττα	Γ	1924	Αλεξανδρ.	Εβραία / Joint	10/1/1946	5/31/1947	ΑΝΕΧΩΡ.			Ιδιωτ. Νηπιαγ.	Πρ.Μαρτ.	& Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30
644	Μεσημβρινός	Α				3/11/1961	6/16/1961					Γ.Α.Κ.	No 43	
645	Μεταλλιόν Βάιος	Α				1/6/1936						Γ.Α.Κ.	No 36	
646	Μηλιώνης Δ.	Α				5/15/1937						Γ.Α.Κ.	No 36	
647	Μήτος Ευστάθιος	Α				9/20/1951						Γ.Α.Κ.	No 36	
648	Μητρόπαπα Μαρία	Γ				6/26/1920	7/19/1920	ΑΝΕΧΩΡ.			Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	593
649	Μητσάκης Δημ.	Α				.../9/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.				Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	Βιβλ.Νοσηλ
650	Μήτσου Ευστάθιος	Α				9/20/1951	4/24/1953	15/12/1957 ΑΝ.				Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

651	Μίγγας Νικόλαος	A				1/29/1921	2/4/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθητής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	613
652	Mieville Jeanne	Γ			Γαλλίδα;	2/15/1921	3/2/1921	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	;	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	615
653	Μίλος Κων.	A				9/1/1955	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
654	Μιχαήλ Νικόλαος	A				4/27/1952	9/17/1952	.../11/1952	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ
655	Μιχαηλίδης Γεώργιος	A			1.200-2.100 δρχ	3/1/1957	11/7/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 25 & 32	
656	Μιχαηλίδης Παναγιώτης	A	1892			5/18/1962	9/16/1962	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 45	
657	Μιχαλάκης Δημοσθένης	A				3/29/1926	;	;	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 943
658	Μιχαλόπουλος Αθανάσιος	A				8/10/1920	3/11/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	598
659	Μιχαλόπουλος Ηλίας	A				8/23/1917	2/1/1918	;	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 349
660	Μίχαλος Μιχαήλ	A				11/27/1919	5/10/1920	;	Εφοπλιστής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	540
661	Μιχμίτζου Ευαγγελία	Γ			900 δρχ.	12/1/1957	12/30/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 32	
662	Μιχολίτσης Βασίλειος	A			2.000 δρχ.	.../3/1957	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 26	
663	Μίχος Ιωάννης	A		Θεσ/νίκη		3/12/1928	7/1/1929	;	Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1034
664	Μίχος Κων.	A				9/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
665	Μονίνο Ζακ (ή Μονίνα)	A	ΙΚΘ	Θεσ/νίκη	1914 Εβραίος	7/9/1947	11/27/1947	;	Ταπετσήρης	Γ.Α.Κ.	No 1 & 41	Φ.5/έγγρ. 5
666	Μόρφης Ν.	A		Βόλος	3.060.000 δρχ.	7/1/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	1,8,10,39,41	
667	Μοσχοβάκης Δημήτριος	A				4/29/1920	;	;	Υποκελ. Π.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	571
668	Μοσχοβόπουλος Ιωάννης	A				4/18/1920	9/11/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	562
669	Μοσχονάς Ευάγγελος	A				11/20/1917	14/12/1921 ΕΠ.	24/11/1921 ΑΝ.	Υπο/Κελευστ. Π.Ν.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 371
670	Μόσχος	A				9/8/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
671	Μούκας Γεώργιος	A	1900	Βόλος	Αρ. Ιστορ. 2278	6/29/1961	8/25/1962	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 36,43,45	
672	Μουμτζής Ιωάννης Θεοδ.	A		Τραπεζούντα		2/3/1934	6/1/1934	;	Έμπορας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1354
673	Μούσιος Ιωάννης	A				3/17/1955	9/30/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 245
674	Μουστακαλής Μ.	A				1/21/9141	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
675	Μούστος Ιωάννης	A				10/1/1955	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
676	Μουχαβούζης Αθανάσιος	A		Δράκεια		16/7/1935 ΕΠ.	;	;	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1405
677	Μπαδράβου Άννα	Γ				7/4/1925	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 906
678	Μπακαλίδης	A				1/1/1961	9/23/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
679	Μπακαμίτσας Κων/νος	A	1891			8/2/1956	10/7/1957	9/17/1962	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	3,43,44,45	
680	Μπακατάς Αχιλλεύς	A				4/12/1955	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	No 252
681	Μπακατσής Αχιλλεύς	A				10/13/1952	16/3/1961 ΕΠ.	8/10/1961 ΕΞ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	35,42,43,45	Βιβλ.Νοσηλ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

682	Μπακατοής Κων/νος	A				12/15/1956					Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
683	Μπακιρτζής Αναστάσιος	A				4/4/1917	2/1/1918		Εμποροϋπάλ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 312	
684	Μπαλαμπάνης Νικόλαος	A				7/31/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
685	Μπαλάνος	A				8/7/1938				Γ.Α.Κ.	No 37		
686	Μπαλάσκας Γεώργιος	A				4/26/1921	8/31/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Τελων. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	624	
687	Μπαλασ(φ)όπουλος Αθ.	A				8/25/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
688	Μπαλιάκος Δημήτριος	A				6/27/1967				Αρχείο	N. Τσακνή		
689	Μπαλντούμης Μαργαρίτης Ι.	A		Δράκεια		10/15/1940	11/14/1940		Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
690	Μπαλλής Αργύριος Δ.	A				3/9/1941	3/30/1941			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
691	Μπαμπούκης Χρήστος	A				12/1/1961		5/9/1963 ΕΠ.		Γ.Α.Κ.	No 43	Αρχείο Τσακνί	
692	Μπανούσης Αθανάσιος	A				6/28/1957				Γ.Α.Κ.	No 3		
693	Μπαντέκας Δημήτριος	A				2/1/1918			Γεωργός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 381	
694	Μπαντούνης	A								Γ.Α.Κ.	No 35		
695	Μπάρδη Ανθούλα	Γ				3/28/1926			Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 942	
696	Μπάρμπα Ευδοξία	Γ				10/12/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
697	Μπαρμ(π)άντ(δ)ης Δημ.	A				6/28/1921	11/30/1921		Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	642	
698	Μπαρούτας Αντώνιος Στ.	A				4/27/1940	5/23/1940	30/5/1940 ΕΠ.		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
699	Μπασδάνη Βασιλική	Γ		2.000-2.600 δρχ		7/20/1956	.../7/1957			Γ.Α.Κ.	18,19,23, 29	Βιβλ.Νοσηλ.	
700	Μπασιάκου Ι. Τασ.	Γ		Βόλος	7.992.000 δρχ.	6/18/1946	5/10/1947			Γ.Α.Κ.	1,10,36,39,41		
701	Μπαταβάνη Ανδρονίκη	Γ				1/1/1961	5/5/1961 ΕΠ.	9/5/1961		Γ.Α.Κ.	No 43 & 45		
702	Μπατζόγλου Αλέξ.	A				9/9/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
703	Μπέγα Ζίνα	Γ	1926	Τρίκαλα	Εβραία / Joint	4/2/1947	5/31/1947		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30		
704	Μπέλλος Βασίλειος	A				7/29/1951	12/31/1951	ΑΝΕΧΩΡ.		Γ.Α.Κ.	No 3,36,42		
705	Μπενετάτος Διονύσιος	A				11/9/1951	.../11/1952	15/7/1956 ΕΠ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.	
706	Μπένος Κωνσταντίνος Χρ.	A		Θετίδιο	Φαρσάλων	6/3/1941	9/5/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί	
707	Μπενσουά Γιουδάς	A			Εβραίος;	5/27/1928				Γ.Α.Κ.	No 35		
708	Μπέσας Γεώργιος Νικολ.	A		Αλμυρός		5/9/1934	6/10/1934	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθητ. Γυμν.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1367	
709	Μπετεινόπουλος Γ.	A				10/27/1935				Γ.Α.Κ.	No 36		
710	Μπησε(ι)ρόπουλος Γ.	A				8/30/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
711	Μπίμπας Αθανάσιος	A				9/19/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
712	Μπλαμπούτα Ασημίνα Δ.	Γ				5/22/1941	8/19/1941			Γ.Α.Κ.	No 41		

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

713	Μπόλιος ή -ίος Ιωάννης	A				5/22/1921	6/12/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	633
714	Μπονές Μιχαήλ	A				7/5/1958	10/21/1958	;	;	Γ.Α.Κ.	No 44	
715	Μπόνος Ιωάννης	A				4/14/1919	10/25/1920	9/3/1925 ΕΠ.	Κελευστ. Π.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλ.475	Αρχειο Τσακνί
716	Μπόρια Ατιτέ ή Αζιζέ	Γ		Κορυτσά	Αλβανίας	6/24/1935	7/19/1935	;	Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1423
717	Μπουκουβάλας Κων.	A				.../9/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	
718	Μπουρδάνος Ιωάννης Πέτρ.	A				3/11/1920	6/13/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Δίοπος Πυροβ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	555
719	Μπούσια Ασήμω	Γ				3/14/1917	2/1/1918	;	Οικιακά	Αρχειο	N. Τσακνή	No 307
720	Μπούτης Κων.	A		Αλμυρός	2.808.000 δρχ.	8/3/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	1,8,10,36,39,41	
721	Müller	;			Γερμ.;	8/9/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
722	Μυλωνάς Σάββας	A	1903			6/15/1956	1/4/1961 ΕΠ.	10/31/1961	Καπνεργάτης	Γ.Α.Κ.	3,43,44,45	Βιβλ.Νοσηλ.
723	Μυλωνάς Τριαντ.	A				1/2/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
724	Μωραΐτης Δημ.	A				2/11/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
725	Μωραΐτης Χρήστος	A				11/28/1925	3/1/1926	;	Ιδ. Υπάλληλος	Αρχειο	N. Τσακνή	No 930
726	Μωραΐτου Ανθούλα	Γ			6.720.000 δρχ.	6/19/1952	9/22/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
727	Νάκος Ηλίας	A				9/6/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
728	Νακότσα Ελεονώρα	Γ	1933			7/5/1957	9/18/1958	;	Καπνεργάτρια	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
729	Νακό(ώ)τσας Γεώργιος	A				12/15/1955	8/15/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
730	Ναλπάντης Θεολόγος	A				1/1/1961	9/10/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
731	Ναούμ	A			;	9/30/1947	10/30/1947	;	Σιδηροδρομικός	Γ.Α.Κ.	No 39 & 41	
732	Ναχμάν Πέπο Ι.	A			Εβραίος	8/4/1940	8/13/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
733	Νέζος Παναγιώτης	A				4/17/1917	2/1/1918	;	Μαθητής	Αρχειο	N. Τσακνή	No 315
734	Νεμπεγλέρας Ιωάννης	A				8/14/1967	;	;	;	Αρχειο	N. Τσακνή	
735	Νένεν	A			(Αλβανός;)	10/15/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
736	Νεοφωτίστου Ζαχαρούλα	Γ				2/11/1954	5/15/1954	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 185
737	Νέσ(σ)ης Αλέξανδρος	A				9/16/1954	10/12/1954	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
738	Νιζάμης Γ.	A				12/29/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
739	Νικατσιός ή -ός Θωμάς	A				5/3/1920	8/27/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	574
740	Νικολαΐδου Ελένη Κων.	Γ				8/10/1920	9/26/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	599
741	Νικολαΐδου Ελένη	Γ		Τίρανα	Αλβανίας	6/24/1935	7/1/1935	;	Μαθήτρια	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1422
742	Νικολάου	;				.../9/1953	;	;	Παντοπώλης	Γ.Α.Κ.	No 35	Αρχειο Τσακνί
743	Νικολάου Αριστοτέλης Β.	A		Κρυονερίτης	Ιστιαία	10/10/1940	11/20/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

744	Νικολάου Ιωάννης	A			6/19/1962	9/9/1962	23/10/1963 AN.	;	Γ.Α.Κ.	No 45	Αρχειο Τσακνί
745	Νικολάου Μιχαήλ	A			;	12/15/1957	ANEXΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3	
746	Νικόλης Κων/νος Μιχ.	A	Σύμη	Δωδεκάνησα	10/13/1933	6/1/1934	;	Ιδ. Υπάλληλος	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1344
747	Νικολός Κων/νος	A			3/21/1961	10/1/1961	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
748	Νίνης Ανδρέας	A			9/14/1925	3/16/1926	;	Δίσιπος Πυροβ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 918
749	Νισκόπουλος Φώτης	A			11/4/1920	;	;	Εμποροϋπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	607
750	Ν(ι)όνης Παν.	A		Αρ. Ιστορ. 2279	7/20/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43 & 36	
751	Νουρατζάς Γεώργιος	A		2.125.000 δρχ.	6/20/1947	12/2/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	10,36,39,41	
752	Νταής Ιωάννης	A	Καρδίτσα		4/4/1929	7/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1098
753	Νταλαμπύρα Ελένη	Γ			10/4/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
754	Νταλιάνη Κ. Αγγελική	Γ			5/1/1939	9/9/1939	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
755	Νταλιάνη Κ. Πιπίτσα	Γ			5/1/1939	9/9/1939	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
756	Ντίνας Ιωάννης	A			3/24/1921	10/7/1921	ANEXΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	622
757	Ντούρος Ιωάννης Γ.	A			6/24/1921	;	;	Ηλεκτρομηχ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	641
758	Νώνης	A			8/16/1961	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
759	Ξανάρης ή Ξαναράς Ρήγας	A			4/27/1920	8/23/1920	ANEXΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	569
760	Ξανθάς Κων/νος	A			8/10/1952	.../9/1953	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
761	Ξανθόπουλος Νικόλαος	A			7/22/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
762	Ξάνθος Ευριπίδης	A			6/10/1955	10/1/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	No 260
763	Ξάνθου(η) Ντίνα	Γ			7/16/1936	7/19/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36,38,41	
764	Ξηραδάκης Δημήτριος Κων.	A	Βόλος		6/8/1934	7/1/1935	;	Εμπορ. Εγχ. Πρ.	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1376
765	Ξυλάς Μ.	A			6/18/1936	9/9/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
766	Ξύνη	;			8/23/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
767	Οικονομίδου Γεωργία	Γ			7/25/1919	8/1/1920	ANEXΩΡ.	Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	517
768	Οικονόμου Ασπασία	A			1/1/1961	10/8/1961	1/9/1963 ΕΠ.	;	Γ.Α.Κ.	No 43	Αρχειο Τσακνί
769	Οικονόμου Γεώργιος	A	Κατηχώρι		1/27/1929	7/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1090
770	Οικονόμου Δημήτριος Ιω.	A	Μηλίνα		6/23/1941	9/27/1941	ANEXΩΡ.	Τελ. Γυμνασίου	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχειο Τσακνί
771	Οικονόμου Θεοδώρα	Γ			11/12/1953	1/15/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 191
772	Ορέστης Δημητρ.	A			7/14/1954	1/15/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 216
773	Ορφανός Βασίλειος Φ.	A			1/3/1941	7/20/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
774	Παγιαύλας Γεώργιος Α.	A	Χίος		2/24/1935	7/1/1935	;	Ιατρός	Αρχειο	N. Τσακνή	No 1408

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

775	Παγουλιάς Γ.	A				11/3/1935					Γ.Α.Κ.	No 36	
776	Παγώνη Γεωργία	Γ				8/12/1921	9/10/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	653	
777	Παζάρογλου Ευτυχία Β.	Γ				3/1/1940	8/10/1940			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
778	Παιάνας Αθανάσιος Στ.	A				5/5/1940	8/11/1940			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
779	Παϊκάρης Παντελής	A				2/26/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
780	Παλάντζας Βησσαρίων	A		Μαυρομ.	Τρικάλων	10/10/1928	7/1/1929		Υποδηματοποιός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1071	
781	Παλάτσι Δαυίδ	A	1925	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/1/1947		Κουρέας	Γ.Α.Κ.	Φ.4/έγγρ.43	φάκ. 1	
782	Παλ(α)ιόπουλος Χριστόφ.	A				12/15/1956	6/15/1957			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.	
783	Παλ(λ)ηκαρίδης Δημ.	A				8/1/1951				Γ.Α.Κ.	No 3,36,42		
784	Πανά Αθηνά	Γ				6/27/1938	8/26/1938			Γ.Α.Κ.	No 37		
785	Παναγή Ελένη	Γ				.../7/1952				Γ.Α.Κ.	No 42		
786	Παναγιωτόπουλος Νικόλαος	A				8/1/1925	12/1/1925			Αρχείο	N. Τσακνή	No 911	
787	Πανταζάρας Μενέλαος Λ.	A		Βόλος	6/4/1940	6/4/1940	3/3/1941 ΕΠ.	7/24/1941	Έμπορος	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
788	Πανταζής Κων/νος	A				11/2/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
789	Πάντος Ιωάννης	A				5/11/1921	9/22/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Μεσίτης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	628	
790	Παντ(δ)ρεμένου Χρυσάνθη	Γ			7.800.000 δρχ.	10/9/1951	8/15/1952			Γ.Α.Κ.	No 42	Βιβλ.Νοσηλ.	
791	Παπαβασιλείου Ευάγγ. Ευθ.	A			7/13/1941	8/15/1941	7/10/1941 ΕΠ.	10/31/1941		Γ.Α.Κ.	No 41		
792	Παπαγεωργίου					.../9/1953				Γ.Α.Κ.	No 35		
793	Παπαγεωργίου Ανδρέας	A				8/7/1967	8/22/1967			Αρχείο	N. Τσακνή		
794	Παπαγεωργίου Ελένη	Γ				9/3/1925	3/1/1926		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 913	
795	Παπαγεωργίου Νικ.	A				9/1/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
796	Παπαγεωργίου Μαριάνθη	Γ				8/29/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
797	Παπαγεωργίου Ολυμπία Γ.	Γ		Καραμπαϊράμι	Φαρσάλων	6/9/1934			Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1377	
798	Παπαγεωργίου Σοφία	Γ				7/29/1951	28/9/1953 ΕΠ.			Γ.Α.Κ.	No 3,36,42	Βιβλ.Νοσηλ.	
799	Παπαγιαννακόπουλος	A				6/6/1920	9/19/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	588	
800	Παπαγιάννη Ελένη	Γ				7/20/1940	9/8/1940			Γ.Α.Κ.	No 38		
801	Παπαγιάννη Σοφία	Γ		Ζαγορά		5/15/1935	9/7/1935 ΑΝ.	12/28/1935	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί	
802	Παπαγιάννης Αντώνιος	A				12/28/1935				Γ.Α.Κ.	No 36		
803	Παπαγγέλου Δημ.	A				7/20/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
804	Παπαγιάννη Ελένη Ι.	Γ				7/20/1940	9/7/1940			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
805	Παπαγιωργού Ευάγγελος Αν.	A		Νιγρίτα	Μακεδονίας	11/22/1933	6/1/1934		Ηλεκτρολόγος	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1304	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

806	Παπαδημητρίου Στέργιος	Α			810.000 δρχ.	6/30/1946	5/10/1947		;	;	Γ.Α.Κ.	No 8,36,39,41	
807	Παπαδημοπούλου Παναγούλα	Γ				10/17/1916	2/1/1918		;	Πλέκτρ. Καλτσών	Αρχείο	N. Τσακνή	No 292
808	Παπαδιαμάντη Ασημίνα Γ.	Γ				3/24/1941	7/7/1941		;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
809	Παπαδόπουλος Δ.	Α				6/26/1939			;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
810	Παπαδόπουλος Π.	Α				7/27/1939			;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
811	Παπαδόπουλος Χαράλαμπος	Α				5/22/1929	6/1/1929		;	Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1111
812	Παπαδοπούλου Αρτεμης	Γ				7/11/1916	2/1/1918		;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 257
813	Παπαδοπούλου Ειρήνη	Γ				5/27/1918	10/3/1921	ΑΝΕΧΩΡ.		Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	407
814	Παπαδούλης Κ.	Α				1/12/1937	25/8/1938 ΕΠ.		;	;	Γ.Α.Κ.	No 36 & 38	
815	Παπαζαφείρη Φιλίτσα	Γ		Βόλος	8/24/1938	11/10/1940 ΑΝ.	19/8/1941 ΕΠ.	9/9/1941 ΑΝ.		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
816	Παπαζήσης Αντώνιος Αστ.	Α				2/14/1940	5/11/1940		;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
817	Παπάζογλου Γ.	Α				9/5/1938			;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
818	Παπαηλιού (;) Ιωάννης	Α				9/9/1919	2/26/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Απόφ. Εμπ.Σχ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	525
819	Παπαθανασίου Αθανάσιος	Α		Βόλος		4/18/1941	10/30/1941		;	Κουρέας	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
820	Παπαθανασίου Ευαγ.	Γ				12/2/1938			;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
821	Παπαθεοχάρης Γεώργιος	Α				6/23/1940	8/30/1940		;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
822	Παπαθεοχάρης Θωμάς	Α	1929			5/20/1957	10/18/1957		;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
823	Παπαϊωάννου Ευθαλία	Γ		Αλμυρός		12/19/1928	6/1/1929		;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1081
824	Παπακλωνάρη Μ.	Γ			380 δρχ.	2/10/1957	8/15/1957		;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 27	
825	Παπακωνσταντίνου Αθανάσ.	Α				8/9/1940	8/24/1940		;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
826	Παπακωνσταντίνου Γεωργ. Μ.	Α				12/25/1919	4/9/1921	ΑΝΕΧΩΡ.		Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	544
827	Παπακωνσταντίνου Δημ.	Α				9/1/1956			;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
828	Παπακώστα Κούλα Βελισ.	Α		Βόλος		9/30/1941	11/30/1941		;	Τραπ.Υπάλ.	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
829	Παπαλαμπρόπουλος Χαράλ.	Α				1/23/1920	4/12/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	549
830	Παπαμαργαρίτης Δημήτριος	Α				6/3/1955	2/29/1956		;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 259
831	Παπαμιχαήλ Μόδεστος	Α				11/16/1925	12/15/1925		;	Ναυτικός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 927
832	Παπαναΐδης Αργύριος Ε.	Α		Αθήνα		7/14/1935			;	Τραπ.Υπάλ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1430
833	Παπαναστασίου Λουκάς	Α				12/4/1919	1/20/1920	ΑΝΕΧΩΡ.		Τελ. Νομικής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	541
834	Παπάνης Ευστ.	Α				12/18/1936			;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
835	Παπαντωνίου Ευαγγελία Ν.	Γ		Αλεξάνδρεια		7/31/1939	11/1/1940	9/1/1941		Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
836	Παπαρφαήλ Όλγα	Γ		Κορυτσά		2/9/1929	6/10/1929	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1091

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

837	Παπαρρήγα Σοφία	Γ		Αθήνα		2/9/1935	7/1/1935	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1406
838	Παπαρχοντή Αγαθή	Γ			7.200 δρχ.	6/9/1954	10/7/1954	;	Σιδηροδρ.	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
839	Παπαχρήστου Άννα Στ.	Γ		Θεσ/νίκη		3/24/1934	7/1/1935	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1361
840	Παπαχρήστου Χρήστος	Α				8/15/1921	10/26/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Ευλουργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	654
841	Παπαχρήστου Χρήστος	Α				9/25/1952	9/24/1953	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ
842	Παπουτσιής Νικόλαος	Α				12/15/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ
843	Παππά Αναστασία Θρασ.	Γ		Θεσ/νίκη		3/18/1934	6/1/1934	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1359
844	Παππά Μαρίκα (Μαρία) Δημ.	Γ				5/15/1921	9/21/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	630
845	Παππάς Θωμάς	Α				12/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
846	Πάππου ή Πάππου Ειρήνη	Γ				9/20/1921	;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	656
847	Παραγιούτσικος Απόστολος	Α	1933			7/3/1957	15/12/1957 ΕΠ.	;	Εργάτρια	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	
848	Παραμυθιώτης Ι.	Α				7/4/1936	8/10/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
849	Παρασκευά Μαρίκα Θ.	Γ		Λάρισα		7/14/1941	9/30/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνή
850	Παρασκευάς Δ.	Α				12/14/1935	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
851	Παρασκευάς Λεάνδρος Θ.	Α		Λάρισα		7/14/1941	9/30/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Εμπ. Αντιπρ.	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνή
852	Παρασκευόπουλος Παρασκ.	Α		Αικατερίνη		7/9/1928	7/1/1929	;	Μαθητής	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1058
853	Παρισ(σ)ούλης Αναστάσιος	Α				2/24/1955	9/15/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 242
854	Παρισ(σ)άκης	Α			2.025.000 δρχ.	9/10/1947	11/24/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 10,39,41	
855	Πασιάδης Κωνσταντής	Α				12/23/1954	9/15/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	No 233
856	Πασσάς Ιωάννης	Α	1910			9/27/1957	15/4/1961 ΕΠ.	10/31/1961	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43,44,45	
857	Πασχαλιάς Θεολόγος	Α	1902			3/1/1955	4/5/1958	;	Εργ. Ηλεκτρικού	Γ.Α.Κ.	No 3,37,44	Βιβλ.Νοσηλ.
858	Πασχαλίδης Κωνσταντίνος	Α				5/4/1928	;	;	Καπνοπώλης	Γ.Α.Κ.	No 35	
859	Πατικός Χρήστος	Α				12/1/1909	;	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
860	Πατσέας Νικόλαος	Α				12/31/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
861	Παυλίδου Ελένη	Γ				5/29/1921	10/21/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	635
862	Πατέρας Ν.	Α				4/6/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
863	Πάτρας Φοκάς	Α				7/10/1967	8/11/1967	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
864	Πατρής Αχιλλεύς	Α		Αργαλαστή		5/4/1935	7/1/1935	;	Κτηματίας	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1412
865	Πατριτσόπουλος Διομήδης	Α				11/1/1963	10/1/1964	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
866	Πατσιάς Ιωάννης	Α				11/25/1925	3/16/1926	;	Γεωργός	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 929
867	Πελεκάνου Αθηνά	Γ				10/1/1954	9/15/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 220

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

868	Περρωτής Περικλής	A			1.035-9.810 δρχ.	6/1/1957	12/7/1957	;	Τμηματάρχ.ΣΕΚ	Γ.Α.Κ.	No 32	
869	Πετικάκης Ν.	A			800.000 δρχ.	8/17/1946	12/31/1947	20/7/1947 ΕΠ.	;	Γ.Α.Κ.	No 8, 36, 39	
870	Πετρόπουλος Σπυρίδων	A	1912	Βόλος		9/20/1954	24/5/1962 ΕΠ.	12/8/1962 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,37,45	No 218
871	Πέτρου Απόστολος	A				9/27/1951	9/17/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35,36,42	
872	Πέτρου Θεόδωρος	A				12/15/1955	5/1/1956	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
873	Πηγής Μιλτιάδης	A				2/11/1927;	;	;	Φοιτητής	Γ.Α.Κ.	No 35	
874	Πηλιχός Ιωάννης	A		Ασπρόπυργος		5/27/1929	6/1/1929	;	Κτηματίας	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1114
875	Πι(ε)ργάμαλη Δήμητρα	Γ				8/26/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
876	Πιπικάκη	Γ				8/12/1947	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 39	
877	Πιτσικάς Παν.	A				1/3/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
878	Πιτσιουρίκας Νικόλαος	A				3/15/1921	4/12/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	620
879	Πίττα Μαρία	Γ				6/15/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
880	Πλαγερά Θεοδοσία	Γ		Βόλος		8/31/1962	;	;	;	Αρχείο Κ.	Γουργουλιάνη	
881	Πλαπούτα Ασημίνα	Γ				5/22/1941	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
882	Ποδαρίτης	A			80.000 δρχ.	8/28/1946	12/31/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 8 & 39	
883	Ποδαροπούλου Αγνή	Γ				8/20/1936	11/27/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
884	Πολίτης Αλέξανδρος Ηλ.	A		Βόλος		8/27/1940	12/31/1940	;	Μαθητής	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
885	Πολίτου Κατίνα Γ.	Γ		Λαύκος		4/17/1940	11/30/1940	1/4/1941	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
886	Πολυχρονάκης Αθανάσιος	A				8/9/1917	2/1/1918	;	Χοροφύλ. Α' Τάξ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 346
887	Πολυχρονίδης Γ.	A				9/7/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
888	Πούλιος Βασίλειος	A				1/1/1961	9/6/1961	;	;	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
889	Πρασίδου Ελένη	Γ				2/11/1926	4/1/1926	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 939
890	Προκοπίου Θεοχάρης	A				1/10/1920	1/10/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Γυρολόγος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	547
891	Προσμέτης Βασίλειος	A				;	6/2/1941	;	;	Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Γ.Α.Κ. No 41	
892	Ράγγος Λεωνίδας	A				3/26/1955	2/10/1958	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3,37,44	No 248
893	Ραμόπουλος Ζαχαρίας	A				3/26/1919	8/7/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μηχανικ. Π.Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	472
894	Ραπτοδήμος Γ.	A				3/24/1936	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
895	Ρεβάχ Μουσής	A	ΙΚΘ	Θεσ/νίκη	1900 Εβραίος	7/10/1947	11/24/1947	;	Αμαξηλάτης	Γ.Α.Κ.	No 1 & 41	Φ.5/έγγρ. 5
896	Ρέμπελος Νικόλαος	A				12/30/1954	10/15/1955	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 234
897	Ρεπούλης Αναστάσιος	A				1/1/1961	18/9/1963 ΕΠ.	11/19/1964	;	Γ.Α.Κ.	No 43	Αρχείο Τσακνί
898	Ρέππος Κων/νος	A				12/15/1955	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

899	Ρήγα Αντιγόνη	Γ				12/1/1939					Γ.Α.Κ.	No 38	
900	Ρηγόπουλος Σταύρος	Α				8/7/1921	8/9/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Τηλεγραφητ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	650	
901	Ρηγοπούλου Κυπαρισσία	Γ	1924			10/25/1952	30/11/1954 ΕΠ.	1/9/1958 ΑΝ.	Εργάτρια	Γ.Α.Κ.	3,35,37,42,44	No 198, 211	
902	Ρηματίδη Έλλη	Γ				2/24/1935	7/1/1935		Τελ. Γυμνασ.	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνί	
903	Ρηματίση Καίτη Ι.	Γ				5/6/1941	8/6/1941			Γ.Α.Κ.	No 38 & 41		
904	Ρίζος Αλκ.	Α				1/10/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
905	Ρόγγας Γ.	Α				9/2/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
906	Ρομάνο Μόρδο (ή Γιοχάνα)	Α	ΙΚΘ	Θεσ/νίκη	1919 Εβραίος	5/18/1947	11/24/1947		Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	No 1 & 41	Φ.5,έγγρ.22-24	
907	Ρούβ(σ)ας Παναγιώτης	Α			5.880.000 δρχ.	8/1/1951	11/6/1951			Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
908	Ρούζη Κυρατζώ	Γ	1913			3/14/1952	4/3/1958 ΕΠ.	25/9/1958 ΑΝ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ	
909	Ρούζης Γεώργιος	Α				12/15/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
910	Ρουσόπουλος Ηλίας	Α				4/29/1921			Φοιτ. Νομικής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	625	
911	Ρούσσοσ Ιωάννης Κ.	Α				3/8/1920	3/18/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Αρχικελευστής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	554	
912	Ρούφου Πόπη Αναστ. ή Αστ.	Γ		Ξάνθη		1/29/1941	9/27/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί	
913	Σαδικάριο Ιωάννα	Γ				7/18/1939				Γ.Α.Κ.	No 38		
914	Σαΐας Ιακώβ	Α	1926	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/19/1946	5/31/1947		Ιδ. Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30	Φ.4/έγγρ.43	
915	Σακελλαρίδου Νίνα	Γ				9/26/1938				Γ.Α.Κ.	No 38		
916	Σακελλαρίου Επαμ.	Α				9/1/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.		
917	Σα(κω;)στάκη Χαρίκλεια	Γ		Αλεξάνδρεια		6/14/1929			Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1120	
918	Σαλέμ Εμμανουήλ	Α	1924	Αθήνα	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/31/1947		Μικροπωλητής	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30	φάκ. 4	
919	Σαλούρος (;) Θεοχάρης	Α				4/26/1920	6/9/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Γραφεύς	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	568	
920	Σαμακοβλή Καλλιόπη	Γ	1932			2/24/1955	10/6/1958		Εργάτρια	Γ.Α.Κ.	No 37 & 44	No 242	
921	Σαμαρά					7/3/1941				Γ.Α.Κ.	No 37		
922	Σάμιος Νικόλαος	Α	1924			7/17/1958	9/2/1958		Υπάλληλος	Γ.Α.Κ.	No 44		
923	Σαμιώτης Α.	Α				5/15/1937				Γ.Α.Κ.	No 36		
924	Σαμουηλίδου Ειρήνη	Γ				6/20/1955	5/6/1958		Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	Βιβλ.Νοσηλ.	
925	Σαπουτζής Γρηγόριος	Α	1922			11/10/1959	5/3/1961			Γ.Α.Κ.	No 43 & 45		
926	Σαράντος Σαράτσης	Α				9/15/1956	12/15/1957			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.	
927	Σαράφη(ου)	Γ			3.159.000 δρχ.	9/6/1946	12/31/1947			Γ.Α.Κ.	No 8, 39, 41		
928	Σαράφης Γεώργιος Μιλτ.	Α		Λεχώνια		1/30/1934	6/1/1934		Μαθητής Γυμν	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1353	
929	Σαριλέ(ή)ου Μαρία	Γ				10/16/1935				Γ.Α.Κ.	No 36		

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

930	Σα(ε)ρφαττή Δάριο (ή Δαβίδ)	A	ΙΚΘ	Θεσ/νίκη	1914 Εβραίος	7/10/1947	11/24/1947	;	Καραγωγεύς	Γ.Α.Κ.	No 1 & 41	Φ.5/έγγρ. 5
931	Σαρρής Ν.	A				12/15/1938	2/8/1939	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
932	Σατηπετάκη Χαρίκλεια	Γ		Αλεξάνδρεια		6/14/1929	;	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1120
933	Σεβαστίδου Χρυσάνθη	Γ				10/15/1955	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
934	Σέγκλιας Σταύρος	A				12/14/1956	10/30/1958	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 44	Βιβλ.Νοσηλ.
935	Σεϊτάνης Ν.	A				2/21/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
936	Σηλιβρίδης	A				7/3/1941	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
937	Σιδηρόπουλος	A				9/17/1952	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35	
938	Σιδηροπούλου Σοφία	Γ				9/6/1952	4/24/1953	11/6/1954 ΕΠ.	;	Γ.Α.Κ.	3,35,37,42	No 202
939	Σίμου Σοφία	Γ		Βόλος		5/16/1929	6/1/1929	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1107
940	Σιουπίλ(λ)ας Γεώργιος	A				.../.../1912	3/1/1918 ΕΠ.	1/2/1018	Έμπορος	Εφημ.	11/28/1912	Αρχείο Τσακνί
941	Σιούρδα Βασιλική	Γ				9/6/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
942	Σιρίγος Ευάγγελος	A				16/8/1921 (;)	27/9/1921 ΕΠ.	29/9/1921 ΑΝ.	Ναυτικός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	659
943	Σιτοκωνσταντίνου Βασ. (ή Δημ.)	A				.../8/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 35	Βιβλ.Νοσηλ
944	Σιφνιώτη Άννα Ι.	Γ		Αιδημός		9/4/1940	11/2/1940	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
945	Σκαπέρδα Ουρανία	Γ				3/1/1921	;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	616
946	Σκαφιδά Καλλιόπη	Γ				6/4/1939	21/8/1939;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
947	Σκίκος Παναγιώτης	A				6/12/1920	11/26/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μετανάστης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	590
948	Σκίνος Δημήτριος	A		Αλμυρός		2/13/1929	6/1/1929	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1093
949	Σκιώτης Δημήτριος	A		Ζαγορά		6/6/1935	7/1/1935	;	Εργατικός	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1419
950	Σκοπιανός	A				6/21/1961	;	25/6/1961 ΑΠΕΒ.	;	Γ.Α.Κ.	No 43	
951	Σκούρα Ελένη Ε.	Γ		Αλμυρός		6/11/1938	11/11/1940	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
952	Σκούρας Θωμάς	A			4.000 δρχ.	7/11/1954	9/13/1954	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
953	Σκούταρης Παναγιώτης	A	1926		Αρ. Ιστορ. 2274	7/2/1958	9/6/1961 ΕΠ.	21/8/1964 ΕΠ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 36,43,44	Αρχείο Τσακνί
954	Σκούφα(η)ς Νικ.	A				7/28/1936	10/14/1936	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
955	Σμπόρος Αλέξανδρος	A				10/5/1917	2/1/1918	;	Έμπορος	Αρχείο	N. Τσακνή	No 357
956	Σοϊλό Γεωργία Σ.	Γ		Εβραία		5/13/1940	8/31/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
957	Σολωμός	A				6/5/1920	8/27/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθητής	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	587
958	Σόττο Ισαάκ	A	1926	Θεσ/νίκη	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/31/1947	;	Μαθητής	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30	Φ.4/έγγρ.43
959	Σουλιώτης	A				7/8/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
960	Σουλιώτης Γεώργιος	A				7/4/1940	8/2/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

961	Σούρας Νικόλαος	A			9/27/1921	10/31/1921		;	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	659
962	Σοφικιώτης Κωνσταντίνος	A			8/23/1920	11/10/1920		ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	600
963	Σπανόπουλος Κων/νος	A			8/1/1917	2/1/1918		;	Ναυτογραφεύς Β.Ν.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 344
964	Σπανοπούλου Μαρίτσα	Γ						;		Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	...	
965	Σπανός	A			6/15/1921	7/29/1921		ΑΝΕΧΩΡ.	Τηλεγραφητ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	637
966	Σπάρτη Αρετή	Γ			7/13/1939			;		Γ.Α.Κ.	No 38	
967	Σπετάκη Έλλη	Γ			7/28/1939	7/30/1939		;		Γ.Α.Κ.	No 38	
968	Σπηλιώτης	A			8/26/1937			;		Γ.Α.Κ.	No 37	
969	Σπυρόπουλος Ιωάννης	A		Κάλαμα(ς)	3/21/1929	7/1/1929		;	Τραπ. Υπάλ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1095
970	Σπυροπούλου Δέσποινα	Γ			12/1/1956	10/7/1957		;		Εφ.ΤΑΧΥΔΡ.	Γ.Α.Κ. No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
971	Σταθοπούλου Αναστ.	Γ			12/4/1938			;		Γ.Α.Κ.	No 38	
972	Σταθούλιας Αριστόδημος	A			10/20/1921	12/20/1921		;	Δημ. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	668
973	Σταματάκη Ελένη	Γ			10/4/1935			;		Γ.Α.Κ.	No 36	
974	Σταμάτη Παναγιώτα	Γ			1935-1936			;		Προφορ.	Μαρτυρία	Ν. Τσαούτου
975	Στάμου Κωνσταντίνος	A			5/24/1928			;	Ξυλουργός	Γ.Α.Κ.	No 35	
976	Σταμούλης Νικόλαος	A			8/5/1939			;		Γ.Α.Κ.	No 38	
977	Σταυρόπουλος Γεώργιος Δημ.	A			5/7/1920	7/3/1920		ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μαθ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	578
978	Σταυροπούλου Νένα	Γ		Λάρισα	3.725.000 δρχ.	8/4/1946	1/9/1947 ΕΠ.	15/10/1947 ΑΝ.		Γ.Α.Κ.	1,10,36,39,41	
979	Στελάκη Μαρία	Γ		Σάμος		7/19/1935			Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1431
980	Στεργιανός Νικόλαος Κ.	A		Βόλος		7/20/1940	5/23/1941		Μαθητής	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
981	Στεργιοπούλου	Γ				10/1/1961				Γ.Α.Κ.	No 43	
982	Στεργιούλ(δ)η Αικατερίνη	Γ		1911		10/14/1954	5/3/1956	12/12/1957	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3,37,44	No 222, 235
983	Στεφανάκη Αικατερίνη	Γ				9/1/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
984	Στεφανάκης Απόστολος	A		1913		9/15/1955	10/1/1961		Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 3,43,45	Βιβλ.Νοσηλ.
985	Στεφανάκης Κων/νος	A				12/1/1909	1/1/1910			Αρχείο	Ν. Τσακνή	
986	Στεφανίδης Ευθύμιος	A		Αικατερίνη		5/11/1929	6/1/1929		Γεωργός	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1105
987	Στρούγγης Δημήτριος	A				5/19/1955	9/1/1955			Γ.Α.Κ.	No 37	No 257
988	Στρούγγη Μαρία	Γ				10/1/1956	9/17/1957	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
989	Στρούλια Ανδρομάχη	Γ				8/18/1938				Γ.Α.Κ.	No 38	
990	Στωικίδης Γεώργιος	A				2/8/1918			Εμποροϋπάλ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 382
991	Συκερίδης	A				8/23/1937				Γ.Α.Κ.	No 37	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

992	Συρογιάννης Φωκίων Γ.	A		Πάτρα		6/18/1934			;	;	Ιδιώτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1381
993	Συρταριώτης Ιωάννης	A				8/19/1952	11/30/1954		;	;		Γ.Α.Κ.	No 3,35,37,42	No 213
994	Σφέικος Αριστείδης	A				1/18/1920	4/8/1920	ANEXΩP.		Ράπτης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.		548
995	Σχοινά	Γ				5/1/1961	8/28/1961		;	;		Γ.Α.Κ.	No 43	
996	Σχοινάς Ιωάννης	A			1.751.000 δρχ.	6/13/1946	10/31/1947		;	;		Γ.Α.Κ.	8,10,36,39,41	
997	Τακτικός Χρ.	A				7/15/1957			;	;		Γ.Α.Κ.	No 3	
998	Ταλιάνη Μαρία	Γ		Βασιλικά	Μυτιλήνης	5/10/1935			;	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 36	Αρχείο Τσακνή
999	Ταματέα Παρασκευή	Γ				8/29/1951	.../9/1953		;	;		Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
1000	Ταραμπουλούς Δαβίδ	A	1925	Βόλος	Εβραίος / Joint	11/12/1946	5/31/1947		;	;		Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30	
1001	Τάτσης Γρ.	A				7/18/1946			;	;		Γ.Α.Κ.	No 39	
1002	Ταυρίδης Γεώργιος Στεφ.	A		Ξάνθη		10/15/1939	9/27/1941	ANEXΩP.		Ποτοποιός	Γ.Α.Κ.		No 38 & 41	Αρχείο Τσακνή
1003	Τέτας Χρυσόστομος	A				8/10/1952	12/15/1957		;	;		Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
1004	Τζαβέλα Ελένη Λάμπρου	Γ				4/4/1920	5/31/1920	ANEXΩP.		Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.		560
1005	Τζαβέλας	A							;	;		Γ.Α.Κ.	No 35	
1006	Τζαμπάζη Χαρούλα	Γ		Θεσ/νίκη		9/22/1933	6/1/1934		;	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1341
1007	Τζαννέτου Θάλεια (;)	Γ				3/5/1954			;	;		Γ.Α.Κ.	No 37	No 187
1008	Τζάφας	A				10/21/1938			;	;		Γ.Α.Κ.	No 38	
1009	Τζιαμπάζης Αθ.	A				9/8/1938			;	;		Γ.Α.Κ.	No 38	
1010	Τζιάρτας/Τζιάτρας Αχιλλεύς	A				8/25/1954	2/15/1955		;	;		Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 214
1011	Τζινόπουλος Νικόλαος	A		Θεσ/νίκη		12/3/1928	7/1/1929		;	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1077
1012	Τζιτζικώστας Ευάγγελος	A		Καρδίτσα		8/31/1962			;	;		Αρχείο Κ.	Γουργουλιάνη	
1013	Τζιώτης Θεόδωρος	A				6/20/1921	11/30/1921		;	;	Αρχιτ. Συνεργ. Ν.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	638
1014	Τζοάν(ν)ος Ιωάννης	A				9/11/1951	5/31/1952	16/4/1954 ΕΠ.		;		Γ.Α.Κ.	3,36,37,42	No 194, 198
1015	Τζόβελλας Ευάγγελος	A				6/1/1953	12/15/1957	ANEXΩP.		;		Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
1016	Τζορόπουλος Ευάγ.	A				6/10/1936			;	;		Γ.Α.Κ.	No 36	
1017	Τζώρτζης Γεώργιος	A				5/17/1961	10/13/1961		;	;	Ιδιωτ. Υπάλλ.	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
1018	Τζώρτζη Ιουλία	Γ				1/2/1918	2/1/1918		;	;	Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 375
1019	Τίγκα Γαρυφαλλιά	Γ				5/21/1936			;	;		Γ.Α.Κ.	No 36	
1020	Τινάνας Γεώργιος	A				7/8/1964			;	;		Αρχείο	N. Τσακνή	
1021	Τόκας ή Ζάκας	A							;	;		Γ.Α.Κ.	No 35	
1022	Τοπούζη Ανθούλα	Γ				9/21/1921			;	;	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	657

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

1023	Το(ς)ταυρίδου Μαρία	Γ		Κιόνια	Ανατολής	7/29/1934	7/1/1935	;	Καπνεργάτης	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1392
1024	Τούλη	Γ				5/3/1947	11/30/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36,39,41	
1025	Τραγάκη Μαργιόλα	Γ				11/15/1917	2/1/1918	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 369
1026	Τριαντάρης Παναγιώτης	Α				12/5/1952	9/25/1953	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	Βιβλ.Νοσηλ.
1027	Τριανταφυλλίδης Γεώργιος	Α		Αλεξάνδρεια		7/14/1929	;	;	Υπάλληλος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1125
1028	Τριανταφύλλου Απόστολος Δ.	Α				5/26/1940	6/24/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
1029	Τριανταφύλλου Κων/νος Ν.	Α				8/11/1940	1/25/1941	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1030	Τριανταφύλλου	Α				8/3/1947	9/6/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36 & 41	
1031	Τριανταφύλλου Απ.	Α				6/23/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
1032	Τριπολιτσιώτης Δημήτριος	Α				3/12/1921	;	;	Μαθ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	618
1033	Τρύφωνας Αθανάσιος	Α				7/5/1920	11/12/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Παραγγελιοδ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	595
1034	Τσ(ι)αγκαρλίδης Βασίλ.	Α				7/29/1951	12/31/1951	ΑΝΕΧΩΡ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,36,42	Βιβλ.Νοσηλ.
1035	Τσαγκούλης Κων/νος	Α				5/6/1960	5/10/1961	;	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	
1036	Τσακνάκης Δημήτριος Ν.	Α				7/30/1940	9/2/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
1037	Τσακνάκης Κ.	Α				7/16/1939	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
1038	Τσαλαβούτας Κων.	Α				4/30/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
1039	Τσαλαμαρίας Βασ.	Α				5/10/1952	24/4/1953 ΕΠ.	15/12/1957 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
1040	Τσαλαπάτας Άγγελος	Α	1905			9/16/1952	2/5/1958 ΕΠ.	30/11/1961 ΕΞ.	Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	35,42,43,44,45	Βιβλ.Νοσηλ.
1041	Τσαλής Βασ.	Α				5/1/1956	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
1042	Τσαμπαλή Αρετή	Γ				12/29/1919	3/12/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	545
1043	Τσανίδης Γεωρ.	Α				9/18/1951	.../10/1952	;	;	Γ.Α.Κ.	3,35,36,42	
1044	Τσαπακίδης Νικόλαος	Α				2/5/1954	3/9/1954 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 188, 215
1045	Τσάρας Σταμάτιος	Α				12/15/1956	10/7/1957	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
1046	Τσαριώνης Παναγιώτης	Α				9/11/1921	9/27/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Ξυλουργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	655
1047	Τσάτσος	Α				7/14/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
1048	Τσαούτου Παναγιώτα	Γ		Βόλος		7/26/1935	;	;	Δασκάλα	Αρχείο	Ν. Τσακνή	N 1432
1049	Τσελά Π.	Γ				5/15/1958	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	
1050	Τσελεπιδάκου Μαρία	Γ				11/9/1925	3/1/1926	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 926
1051	Τσέλιος Βασίλειος	Α				10/1/1952	4/23/1953	;	;	Γ.Α.Κ.	No 35 & 42	Βιβλ.Νοσηλ.
1052	Τσεμπελής Παναγιώτης Χ.	Α		Αθήνα		7/9/1935	;	;	Φοιτητής	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1427
1053	Τσιαούτης Στ.	Α				5/12/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

1054	Τσιαπουλάρης Κ.	Α			3/7/1937					Γ.Α.Κ.	No 36	
1055	Τσιάρας Γεώργιος	Α		11/6/1946 ΕΙΣ.	30/6/1947 ΑΝ.	1/7/1947 ΕΠ.	12/9/1947 ΑΝ.			Γ.Α.Κ.	8,10,36,39,41	
1056	Τσιασώτης Στ.	Α			8/26/1938					Γ.Α.Κ.	No 38	
1057	Τσιγαρδής Ιωάννης	Α			4/30/1957					Γ.Α.Κ.	No 3	
1058	Τσιγκλιφή Κική Αποστ.	Γ		Βόλος	5/9/1934	6/1/1934			Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1296
1059	Τσικλάνη Ελένη	Γ			8/1/1964	11/1/1964				Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1060	Τσικρικώνης Πέτρος	Α			12/7/1954	4/15/1955				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 231
1061	Τσιμπούλου Ελένη	Γ			2/1/1941	4/13/1941				Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1062	Τσινίκας Κων/νος	Α		Βόλος	5/2/1929	6/1/1929			Μαθητής	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1103
1063	Τσίντσιφα Αικατερίνη Χ.	Γ		Θεσ/νίκη	10/2/1940	10/2/1941			Μαθήτρια	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
1064	Τσιπνής Αν.	Α			12/3/1935					Γ.Α.Κ.	No 36	
1065	Τσίρος Αντώνιος	Α		Λέρος	5/15/1935	7/11/1935	ΑΝΕΧΩΡ.	Υπάλληλος		Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1416
1066	Τσιτσίνης Άγγελος	Α			7/29/1951	9/17/1952				Γ.Α.Κ.	No 35,36,42	
1067	Τσιώνου Άννα	Α		Λιβαδειά	7/17/1929				Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1126
1068	Τσόβελο(α)ς Ευάγγελος	Α			5/4/1953	12 ή 17/2/1954				Γ.Α.Κ.	No 35 & 37	No 185, 213
1069	Τσογ(γ)καρλίδη(α)ς Βασίλειος	Α	1915	Βόλος	6/9/1962	8/26/1962	8/10/1964 ΕΠ.			Γ.Α.Κ.	No 45	Αρχείο Τσακνί
1070	Τσόγκας Δημήτριος	Α			4/16/1964					Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1071	Τσόγκας Νικήστρατος	Α	1899		10/1/1955	10/13/1958			Συνταξιούχος	Γ.Α.Κ.	No 44	Βιβλ.Νοσηλ.
1072	Τσόκος ή Τσιώκος Βασίλειος	Α			.../9/1953	3/5/1954				Γ.Α.Κ.	No 35 & 37	No 184, 187
1073	Τσουράκογλου Μιχαήλ	Α			6/8/1961	11/30/1961	11/1963 ΕΠ.	Συνταξιούχος		Γ.Α.Κ.	36,42,43,45	Αρχείο Τσακνί
1074	Τσουρέλης Ζαχ. ή Δημ.	Α			4/29/1941	5/28/1941				Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1075	Τσουρτσούλης Σταύρος	Α			12/15/1957	1/18/1958				Γ.Α.Κ.	No 3	
1076	Τσώκος Δημ. (ή Βασ.)	Α			6/1/1953	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
1077	Υφαντής Δημήτριος Κων.	Α		Λαμία	5/22/1934	6/1/1934			Έμπορος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1328
1078	Φαρμακίδης Αριστείδης	Α			8/31/1920	11/1/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Δημ. Υπάλ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.		602
1079	Φαρμακίδου Αριάδνη	Γ			4/24/1925	3/1/1926			Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 894
1080	Φασούλα Ιωάννα	Γ			1/8/1955	7/15/1956				Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 236
1081	Φεύγα Ελένη Κ.	Γ			11/22/1940	19/1/1941 ΕΠ.				Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1082	Φιλιαρ(ν)άκη Καλ.	Γ			6/20/1952	9/17/1952	24/9/1953 ΑΝ.			Γ.Α.Κ.	No 3,35,42	
1083	Φιλιανάκη Βασ.	Γ			6/1/1952	12/15/1957	ΑΝΕΧΩΡ.			Γ.Α.Κ.	No 3	Βιβλ.Νοσηλ.
1084	Φίλης Κων/νος	Α			7/24/1920	9/12/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Γεωργός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.		597

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

1085	Φιλιππίδη Ελένη	Γ			12/15/1957				Γ.Α.Κ.	No 3	
1086	Φιλιππίδου Αναστασία	Γ			10/16/1917	2/1/1918		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 363
1087	Φιλίππου Νότης	Α			9/9/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
1088	Φιντοπούλου	Γ			8/21/1937				Γ.Α.Κ.	No 37	
1089	Φλούλη Ζωή	Γ			10/21/1925	3/1/1926		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 922
1090	Φολούλης Ν.	Α			3/5/1937				Γ.Α.Κ.	No 36	
1091	Φυλλίδης Γ.	Α			5/7/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
1092	Φυτσιώρη Σωτηρία	Γ			11/19/1921			Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	671
1093	Φωκόλη Άννα	Γ		Άπορος	2/13/1939				Γ.Α.Κ.	Φ. 7r	
1094	Φωστηροπούλου Σοφία	Γ			5/8/1928			Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 35	
1095	Φωτήλα	Γ			6/3/1938				Γ.Α.Κ.	No 37	
1096	Φωτίου Αθανάσιος Κ.	Α			5/3/1940	8/20/1940	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1097	Φωτόπουλος Στέφανος	Α			1/18/1921	7/29/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Δημ. Υπ.-Εφορ	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	612
1098	Χαδουλής Βασίλειος	Α			12/15/1957	2/17/1958	ΑΠΕΒΙΩΣΕ		Γ.Α.Κ.	No 3	
1099	Χαΐμ Αβραάμ	Α		Εβραίος	4/16/1937				Γ.Α.Κ.	No 36	
1100	Χακήμ Αλβέρτος	Α		Καβάλα	3/28/1929	7/1/1929		Μαθητής	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1097
1101	Χαλκιαδόπουλος Κ.	Α			1/4/1937				Γ.Α.Κ.	No 36	
1102	Χαλκιοπούλου Ίριμα Ιακώβ	Γ			5/6/1920	9/6/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	577
1103	Χαλκοματά Καίτη	Γ			4/29/1920	2/15/1921	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Μαθήτρια	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	572
1104	Χαλούλης Παν.	Α		540.000 δρχ.	6/1/1946	12/31/1947			Γ.Α.Κ.	No 8 & 36	
1105	Χανιωτάκη Καλλιόπη	Γ		Κρήτη	9/21/1933	6/1/1934		Οικιακά	Αρχείο	N. Τσακνή	No 1340
1106	Χανόπουλος Ιωάννης	Α			6/1/1956				Γ.Α.Κ.	Βιβλ.Νοσηλ.	
1107	Χάνος Ιωάννης	Α			4/15/1956	12/15/1955			Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 236
1108	Χαραλάμπης Χαράλαμπος	Α			2/9/1918			Λογ. Ε. Τραπ.	Αρχείο	N. Τσακνή	No 384
1109	Χαρανάς Ιωάννης Ευστ.	Α		Αργαλαστή	5/31/1941	9/3/1941	ΑΝΕΧΩΡ.	Ράπτης	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
1110	Χαρβαλλάς Γεώργιος	Α			7/5/1957				Γ.Α.Κ.	No 3	
1111	Χαριωτάκη	Γ			6/16/1941				Γ.Α.Κ.	No 43	
1112	Χαριωτάκη Ειρήνη	Γ			1/15/1953	11/30/1954	5/9/1963 ΕΠ.		Γ.Α.Κ.	No 3,35,37	Αρχείο Τσακνί
1113	Χαρλαμπίτας Κων/νος	Α			9/5/1918			Λοχαγός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	441
1114	Χαρόχουσος Στέργιος	Α			4/9/1936				Γ.Α.Κ.	No 36	
1115	Χασιώτης Κων/νος	Α			9/1/1963	11/28/1964			Αρχείο	N. Τσακνή	

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

1116	Χασιώτου Όλγα	Γ				4/17/1954	29/7/1954 ΕΠ.	3/15/1955	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 195
1117	Χατζή Ελένη Ιω.	Γ				5/6/1921	8/29/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	627
1118	Χατζηαδρέου Ελένη	Γ		Θεσ/νίκη		7/26/1935	;	;	Ράπτρια	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1433
1119	Χατζηαντωνίου Ιωάννης	Α				2/9/1918	;	;	Έμπ. ασβέστου	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 383
1120	Χατζηαργύρη Αμαλία	Γ		Βόλος		9/18/1940	11/20/1940	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	Αρχείο Τσακνί
1121	Χατζηβατσάς Γεώργιος Ν.	Α		Αγριά		6/4/1935	7/1/1935	;	Κτηματίας	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1122	Χατζηθεοδώρου Μαρία	Γ				9/3/1963	8/21/1964	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1123	Χατζηακώβου	Γ				10/7/1946	2/1/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
1124	Χατζηακώβου Όλγα Στυλ.	Γ		Θεσ/νίκη		6/17/1931	6/1/1934	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1235
1125	Χατζηιωάννου Γεώργιος	Α				9/13/1918	9/21/1920	ΑΝΕΧΩΡ.	Μαθ. Γυμνασ.	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	442
1126	Χατζηνικολάου Νικόλαος Ι.	Α				4/19/1939	12/30/1940	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38 & 41	
1127	Χατζηνικολής Στρατής	Α		Εύβοια		7/13/1929	;	;	Βαμβακέμπορος	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1124
1128	Χατζηστάθη Αικ.	Γ				5/19/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
1129	Χατζής Δήμος	Α				10/20/1935	8/5/1936 ΕΠ.	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
1130	Χ'ιακώβου	Α				9/29/1946	5/1/1947	;	;	Γ.Α.Κ.	No 10,39,41	
1131	Χ'ιωάννου Θεοκλεία	Γ				9/17/1963	5/6/1964	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1132	Χ'παλαιολόγου Σταύρος	Α				1/12/1921	7/21/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	611
1133	Χ'παλαιολόγου Σταύρος	Α				9/6/1921	;	;	Κτηματίας	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	
1134	Χιντιπατίδης Ισαάκ	Α				8/31/1957	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3	
1135	Χιωτίλης Δημήτριος	Α				11/13/1917	2/1/1918	;	Φοιτ. Ιατρ.	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 368
1136	Χόνδρος Δ.	Α				8/24/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 38	
1137	Χονδρού Αμαλία Χ.	Γ				7/25/1942	10/18/1942	;	;	Γ.Α.Κ.	No 41	
1138	Χούλη Αλίκη	Γ	1918	Θεσ/νίκη	Εβραία / Joint	11/12/1946	5/31/1947	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	φάκ. 1, φ.30	Φ.4/έγγρ.43
1139	Χουλιάρης Βάτος	Α				4/3/1954	11/1/1954	;	;	Γ.Α.Κ.	No 3 & 37	No 184, 211
1140	Χούντας Κων. Αναστ.	Α				12/8/1920	4/9/1921	ΑΝΕΧΩΡ.	Υποδηματοποιός	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	609
1141	Χρόνης Στέφανος	Α			Αρ. Ιστορ. 2281	1/8/1962	;	;	Εργάτης	Γ.Α.Κ.	No 36	
1142	Χρήστου Ευφροσύνη Χρ.	Γ		Δράκεια		8/2/1941	3/31/1942	;	Οικιακά	Γ.Α.Κ.	No 41	Αρχείο Τσακνί
1143	Χρήστου	;				7/1/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	
1144	Χρυσάφη Αιμιλία	Γ				6/16/1916	2/1/1918	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 202
1145	Χρυσάφης Κων/νος	Α				27/3/1920 ΕΙΣ.	10/12/1921	22/11/1921 ΑΝ.	Τσαντοπώλης	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	665
1146	Χρυσάφης Κων/νος	Α				1/1/1961	9/20/1961	1/9/1963 ΕΠ.	;	Γ.Α.Κ.	No 43 & 45	Αρχείο Τσακνί

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΣΘΕΝΩΝ

1147	Χρυσούλη Αφροδίτη	Γ				1/21/1924	12/1/1925	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 810
1148	Χωματίδης Νικόλαος	Α	1913			8/15/1956	1/9/1963 ΕΠ.	2/11/1964 ΑΝ.	;	Γ.Α.Κ.	No 3,43,44	Αρχείο Τσακνί
1149	Ψυμάδη Φωτεινή Ιω.	Γ		Καρπενήσι		10/25/1933	6/1/1934	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1346
1150	Ψυρρής Γεώργιος	Α				9/12/1963	:	;	;	Αρχείο	Ν. Τσακνή	
1151	Ψύχαλος Κων/νος	Α				9/14/1919	4/5/1920	ΑΠΕΒΙΩΣΕ	Έμπορος	ΔΗ.Κ.Ι.	Κατάλογ.	527
1152	Cici Anton	;		Ιταλία;	Ιταλός;	1/10/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
1153	Ingenito Agata	Γ		Ιταλία	Ιταλίδα	10/30/1933	6/5/1934	;	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1347
1154	Joshua Werdinger	Α		Γερμανία;	Εβραίος	;	;	;	;	Γ.Α.Κ.	Φ. 4/έγγρ. 30	
1155	Shytaj Tarc	;		;	;	3/7/1937	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 36	
1156	Thomas Καίτη Ουάλκερ	Γ		Αλεξάνδρεια	Αίγυπτος	4/15/1934	6/3/1934	ΑΝΕΧΩΡ.	Οικιακά	Αρχείο	Ν. Τσακνή	No 1364
1157	Weissert	;		Γερμανία;	Γερμ.;	9/25/1938	;	;	;	Γ.Α.Κ.	No 37	